OPERIS HIERARCHICI, SIVE, DE ECCLESIASTICO PRINCIPATV,

LIBER II.

IN QVO BEATI PAVLI APOSTOLI secunda ad Timotheum Ephesi Episcopum, & Primatem, Epistola, Commentarijs illustratur.

Autore P. COSMA MAGALIANO Bracarensi, Societatis IESV, professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto.

OPVS NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITVM.

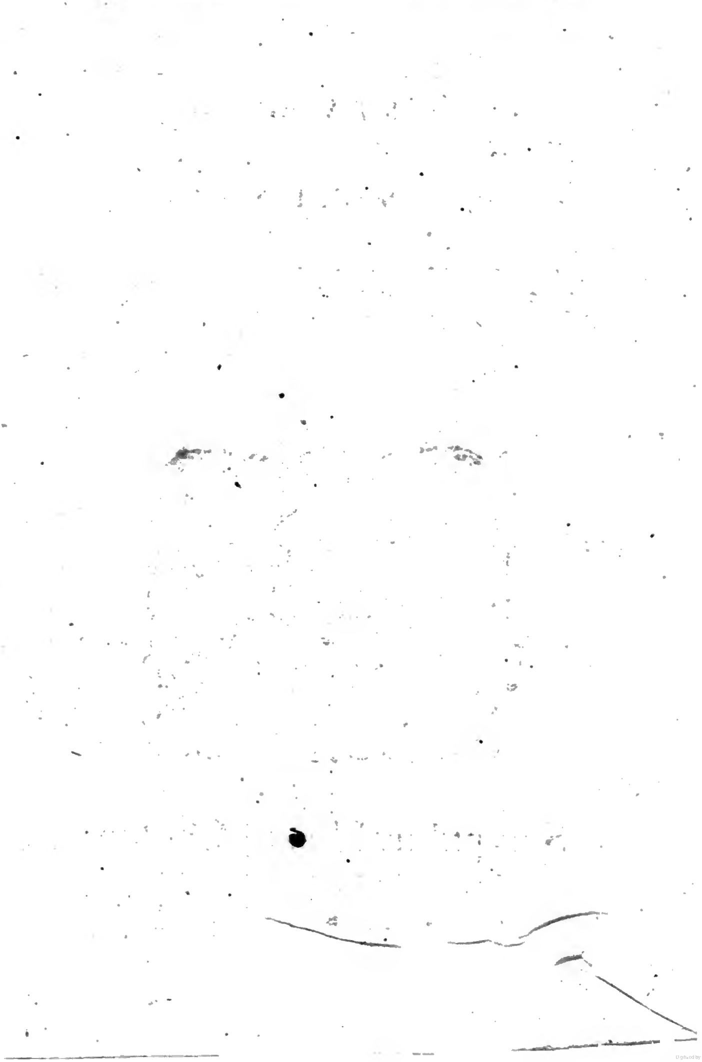

LVGDVNI,

Sumptibus Horatij Cardon.

M. DCIX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ILLVSTRISSIMO
D. MICHAELI A CASTRO
OLYSSIPONENSI
Metropolitano,

P. Cosmas Magalianus Societatis IESV *Theologus, & regij Artium Collegij in Conimbricensi Academia Præfectus,*

S. P. D.

INGRATI *animi notam timere possem,* PRÆSVL ILLVSTRISSIME, *si quos in lucem edere commentarios institui, te, cui multis nominibus obstrictus sum, instituti mei inscio, euulgarem. Enimuero cùm Olyssipone, decem, aut plures annos commorarer, affectum erga me animi tui, beneuolentiæ & amoris plenissimum semper sum expertus. Postquam verò Conimbricæ, partim sacris literis enarrandis, partim regij Artium Collegij præfecturæ, ex obedientia operam dare opus fuit, quamuis illa, quam loci opportunitas dabat, sæpius te adeundi & colloquendi consuetudo, est intermissa: nunquam tamen absentis oblitus es. Testes habeo nostræ Societatis Patres, qui vel officij, vel negotij ergô, quod passim fit, te inuisunt. Hi nanq; quàm amanter, ne dum honorificè (quæ tua est benignitas) mei absentis mentionem inferas, literis mihi & sermonibus crebris significarunt. Nec verò verbis solùm, sed factis etiam tua in me & in Societatem nostram constitit voluntas, cùm aliàs, tum præsertim cùm regni administrandi curam non ambitione aliqua, à qua semper alienus fuisti, sed, quod omnes norunt, amore Dei, & patriæ impulsus, suscepisti.*

Daturus ergo lucem fœturæ ingenij mei; à te, quo sine nil magnum mens nostra inchoare nec potest, nec debet, patrocinium, non peto tantùm, sed supplex etiam efflagito. Hoc enim impetrato, quid nobis potest esse formidini? Tua à regibus ducta, & omnibus cognita nobilitas: tua in rebus gerendis prudentia; in prosperis modus; in aduersis constantia; in pietate promouenda & pauperum inopia subleuanda solicitudo: eam tibi cõciliant apud omne genus hominum beneuolentiam, & existimationem, vt quæ tu probaueris, ea ipsi summa haud dubiè animorum consensione sint approbaturi. Quare id mihi imprimis curæ fuit, vt quæ tibi dicarem, huiusmodi essent, vt argumenti in quo versantur genere ipso plausibilia tibi essent, & iucunda. Quod insignis quidam Philosophus in dedicatione libri, quem de iustitia scripsit, non animaduertens, ab Antiocho Asiæ minoris Rege repudiatus est. Sibi enim, qui aliorum sceptra inuaderet, & quæ alieni essent iuris, in suam trahere ditionem conaretur, æquitatis, & iustitiæ leges afferendas non esse, tyrannico elatus supercilio dictitabat. Nos Pontifici in muneris sui functionibus occupatissimo, epistolas D. Pauli Pontificias offerimus: speculum damus, in quo, quæ gerit, lætus peruideat. Nihil hic profanum, nihil alienum à Pontificia cura; nihil quod cum vigilantissimi præsulis studijs mirificè non consentiat. Nec vereor propterea meas has vigilias minùs tibi gratas fore, quod alij hoc secuti sunt argumentum. Spatiosus est sanctarum Scripturarum ager, & omnibus Christi confessoribus communis: dummodo (vt scitè annotauit Rupertus) salua fide quod sentiunt, & dicant & scribant. Quis nanq; iure irasci potest, quòd in eadem possessione, post vnum aut duos puteos, quos effoderunt patres, eorum filij plures effodiunt? Post puteos Abrahæ industria apertos alios Isaac aperiri iussit; & repererunt (inquit Scriptura) serui illius aquam viuam. Quid ergo obstat, quominus post Chrysost. Theophyl. Oecum. Thedor. & alios Patres, nos aliquam adhuc operam in Pontificijs Pauli epistolis exponendis adhibeamus, præsertim, cùm adhuc aquam viuam reperire possimus, quæ & lectori studioso vtilitatem afferat, & animo diuinarum rerum cognitionem sentienti, iucunditatem? Hanc tuis auspicijs repertam, qui viderint, læti repetent, quod Ecclesiastici cap. 50. de Simone magno sacerdote Oniæ filio proditum est. Is nanq; dum vixit, ad perfecti operis fastigium, templi perduxit structuram: ciuitatemq; sanctam beneficijs, apud omne genus hominum benè collocatis, ita sibi obstrinxit, vt quasi stella matutina in medio nebulæ, & quasi luna plena in diebus suis, luxisse affirmetur. Nec id solùm: cum sole, cum Iride, cum rosa, cum lilijs, & pretiosis lapidibus comparatur. Atque, vt cætera sileam, quæ diuinæ literæ de Simone referunt, illud tanti Pontificis gloriam magnopere commendat, quòd in diebus ipsius emanauerunt putei aquarum, & quasi mare adimpleti sunt supra modum.

Rupertus.

Gen. 16.
Chrysost.
Theophyl.
Oecum.
Theodor.

Eccl. 50.

dum. Certè qui animo recolet, quo studio in communem Ecclesiæ Dei vtilitatem, in hoc Lusitaniæ regno inuigilaueris, & quàm impensè doctrinam sacram adamaueris, virosq; omnes opibus, & autoritate adiuuare studueris, qui è sapientiæ puteis, viuam aquam ad communem populi Christiani vsum manantem, extrahere consueuerunt: manifestè perspiciet, te, Simonis, hoc est magni Pontificis, laudibus dignißimum: posseq; sperare à te eos, qui in aperiendis sacræ sapientiæ puteis iugi aqua manantibus, in sacræ Scripturæ agro desudant, non qualemcunq; opem, sed certißimum patrocinium. Eam ego spem, ex tuis factis laudatißimis polliceri mihi possem, si ea enarrare, & cum magni Simonis encomijs conferre, tuum ab omni assentatione alienißimum permitteret ingenium. Sed polliceor tamen mihi etiam, sine ea quæ apud alios principes multùm valere solet, encomiorum commemoratione, omnem à te opem, & optatum patrocinium. Quod enim alij laudum, apud eos, quibus suos dedicant libros, commemoratione obtinere solent; ego prætermißione (nec me animus fallit) sum assecuturus. Modestia tua hoc facit, qua soles, laudes existimare iacula: & hostes laudatores. Vale,

PRÆSVL ILLVSTRISSIME, *méque tibi multis nominibus deuinctum, & Societatem nostram, qua soles beneuolentia diu complectere.*

AD LECTOREM,

IN DVAS B. PAVLI PONTIFICIAS EPISTOLAS,

quæ duobus ſequentibus libris explicantur, Hendecaſyllabon.

VOs ô Pontifices, quibus tiaræ
Ius eſt, & baculi nitentis auro,
Attentas date gentium magiſtro
Aures. Timotheum ille dum paterno
Affectu docet, & Titum: admonebit
Quali vos deceat gregis regendi
Vrgeri ſtimulo. Licèt popellus
Veſtris nunc ſtudiis probæque vitæ
Applaudat; ſtudio eruditiores
Vos reddet cumulatiore Paulus.
Immunem à vitiis, Epiſcoporum
Vitam poſtulat. Arcet ebrioſos,
Iratos, tumidos, lucríque amantes.
Aptos ad ſacra, ſobrios, pudicos
Signat presbyteros: modeſtiámque
Commendat iuueni ſeníque. Frugi
Seruos eſſe iubet. Modum puellas
Vitæ ſæpe docet beatioris.
Huc ergo Archiepiſcopi; huc tiara
Vos queis gemmifera caput renidet:
Huc lætus iuuenis, ſenéxque triſtis:
Huc caſtæ viduæ, puellæ: ſexus
Huc omnis veniat. Docet magiſter
Paulus Timotheum, Titúmque. Tantus
Cùm doctor placeat tonante voce,
Nec non diſcipuli infula decori;
Quid doctrina? auida hanc probabis aure.

IVDI

IVDICIVM CENSORIS IN COMMENTARIOS *super duas B. Pauli Epistolas.*

SVPREMÆ ac sanctæ Inquisitionis Senatu imperante, accuratè vidi II. & III. librum *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico Principatu:* in quibus II. B.Pauli Apostoli epistola ad Timotheum Ephesi Episcopum, & alia quædam ad Titum Episcopum item Cretensem, à Patre Cosma Magaliano Bracarensi sacræ Societatis IESV, regiique Artium Liberalium Collegij Conimbricæ iterum præfecto, commentariis illustrantur: nihil in eis reperi, bonis moribus, aut fidei Orthodoxæ dissonum; imò omnia consona, & pia, quæ fidelem instruant, ac proinde apta, quæ in lucem prodeant. Æquum ergo censeo, vt typis mandentur. Datum Olyssipone in conuentu S.Francisci Denxobregas, anno Domini 1608. Ianuarij die 26.

FR. LVDOVICVS AB ANGELIS.

Facultas supremi sanctæ Inquisitionis Senatus Lusitaniæ.

POssunt imprimi Commentarij secundi, & tertij libri *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico Principatu:* Et postquam impressi fuerint, huc adducantur, vt cum autographo collati, passim legi possint. Olyssipone die sexta Februarij 1608.

RVY PIZ DAVEIGA.

Facultas Illustrissimi ac Reuerendissimi D. Alfonsi à Castelbranco Episcopi Conimbricensis, & Arganilij Comitis.

SPectata approbatione possunt imprimi hi Commentarij. Decimoquinto Februarij 1608.

EPISC. CONDE.

Facultas Prouincialis Societatis IESV.

EGo Antonius Mascarenhas Societatis IESV in prouincia Lusitaniæ prouincialis, facultate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre nostro generali Claudio Aquauiua, facultatem concedo, vt Commentarij in duas D.Pauli epistolas, ad Timotheum, & in eam, quæ ad Titum scribitur, à Patre Cosma Magaliano Societatis nostræ Theologo, & regij Artium Collegij, in Conimbricensi Academia præfecto, compositi; atque grauium doctorúmque hominum iudicio approbati, typis mandentur. In cuius rei fidem, hoc testimonium manu nostra subscriptum, & nostro munitum sigillo dedimus. Olyssipone 11. die Maij, anno Domini 1607.

ANTONIVS MASCARENHAS.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS Societatis IESV, *in prouincia Lugdunensi.*

LVdouicus Michaëlis Prouincialis Collegiorum Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Rege Christianissimo Henrico III. die X. mensis Maij, anni 1583. Et Henrico IIII. nunc regnante 20. Decembris 1606. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant; permittit Horatio Cardon, Lugdunensi Bibliopolæ, vt *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico principatu, libros III. Autore P. Cosma Magaliano Bracarensi, Societatis* IESV, *professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto*, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni die 6. Maij 1609.

LVD. MICHAELIS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege obtenti.

HENRICI IIII. Galliæ & Nauarræ Regis diplomate cautum est, ne quis in suo regno, aliisve locis ditioni suæ suppositis, intra proximos annos decem à die concessionis præsentium inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendúmve quouis modo ac ratione conetur, librum, qui inscribitur, *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico principatu, libri III. Autore P. Cosma Magaliano Bracarensi, Societatis* IESV, *professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto*, vno Horatio Cardon, Bibliopola Lugdunensi, excepto, cuíve ipse concesserit: Sub pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Lutetiæ, die Februarij vigesima tertia, Anno 1609.

Sic signatum De mandato Regis,

BRVLART.

COSMÆ

COSMÆ
MAGALIANI,
SOCIETATIS IESV THEOLOGI,
OPERIS HIERARCHICI, SIVE, DE Ecclesiastico principatu,
LIBER SECVNDVS.
IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI ad Timotheum secundam
COMMENTARII
PRAEFATIO EXEGETICA.

ABSOLVTIS, Deo auspice, commentariis in primam ad Timotheum epistolam, vrget animum ea cura (quod materiæ affinitas postulat) vt pergam, secundam quoque, breuioribus quidem, sed non minùs, quod in me fuerit, accuratis illustrare annotationibus. Erit hic noster labor, vt spero, gratus lectori, cui breuitas cordi est; simulque vtilis, ob hierarchicæ doctrinæ, cuius Paulus primarius magister est, eximiam cognitionem. Atque, vt iam inde exordiar, vnde totius epistolæ argumentum, &

contextus, lucem accipere potest: imprimis Pauli in vincula bis Romæ coniecti historiam proponam: deinde nonnulla in sectiones conferam, quæ in epistolæ explicandæ vestibulo maiorem afferent perspicuitatem,& faciliorem ad Pauli doctrinam percipiendam aditum.

Historiæ D. Pauli, bis sub Imperio Neronis in vincula coniecti breuis enarratio,quæ instar argumenti est totius epistolæ.

SECTIO. I.

An.Christi 59. I. ANno post Christum natum quinquagesimo nono, Paulus Apostolus, causa dicta apud Portium Festũ, Felicis,in præ-tura Iudææ, successorem, comite Aristarcho, quem in epistolis concaptiuum appellat, per Melitem insulam, Nerone anno iam altero imperante, Romam perductus est, vt colligitur ex Eusebio in Chron.cuius hæc sunt verba: *Festus in gubernatione succedit Felici, apud quem præsente Agrippa Rege, Paulus Apostolus religionis suæ rationem exponens,vinctus Romam mittitur.* Eandem refert idem Eusebius historiam Ecclesi.hist.lib.2.cap.2.Cui suffragatur Hieronymus, de script. Eccl.in vita Pauli. Cæterùm, qua occasione Paulus vinctus fuerit,sic accipe:

Euseb.in Chron.

Idem Eccl. hist.

Hieron.

Quatuor profectiones Pauli, in Hierosolymam, post conuersioné.

Post conuersionem suam Paulus, nihil antiquius habuit, quàm vt Euangelium, quod in triduo illo, quo de cælo tactus nihil vidit, interno diuini spiritus magisterio & illustratione didicit(neq; enim puto in illo triduo, quæ tamen multorum opinio est, vt suo loco dicemus, raptum fuisse in paradisum) mundo prædicaret, omnibusque tam Iudæis quàm Græcis, doctrina & exemplo vtilitatem afferret.Idcirco quater, post conuersionem suam,vrbem Hierosolymitanam adiisse,memoriæ proditum est.

Primam illuc profectionem,ad finem triennij conuersionis suæ, eo suscepit fine, vt videret principem Apostolorum Petrum; cuius rei meminit ipse cap.1.epistolæ ad Galatas.

Gal.1.

Secundam, duodecimo ferè eiusdem conuersionis anno: Cùm nimirum vnà cum Barnaba, ab Ecclesia Antiochena, cum eleemosynis à fidelibus liberaliter corrogatis, propter famem toto ferè orbe terrarum sæuientem,missus est.

Euseb. Beda. Orosius.

Accidit hæc fames, vt tradunt Euseb.in Chron.Beda, in lib.de sex ætatibus; Paulus Orosius,lib.7.cap. 6.quarto principatus Claudij anno, post cædem nimirum Iacobi fratris Ioannis Euangelistæ,

& D.

& D. Petri carcerem. Quanuis D.Lucas in Actis Apostolicis, eam commemoret per anticipationem. Act.12.

Tertia incidit in decimum quartum annum post conuersionem suam: quando videlicet Barnaba comite, ad decidendas legales quasdam quæstiones, illuc itum est. Habes huius rei mentionem, cùm apud Luc. Act. 14. tum apud eundem cap. 2. epist. ad Galatas. Act.14. Gal.2.

Quia verò Paulus, qua erat charitate, ægrè ferebat, fratres, qui erant Hierosolymis diuinis rebus piè ac religiosè vacantes, rerum ad victum necessariarum premi inopia: collecta diligenter, & strenuè, ex variis Ecclesiis eleemosynarum subuentione; quartam, vt Iudæis, qui ex Mosaicis ritibus ad Christiana transierant castra, opem ferret, in vrbem Hierosolymitanam instituit perfectionem, de qua agit Lucas Act. 21. Hic, captus est à Iudæis sub finem principatus Claudij, vel sub initium Neroniani imperij. Act.21.

II. Mansit Cæsareæ in custodia Paulus per biennium antequam Romam veniret: quod, ni fallor, satis apertè docet Lucas, Act. 24. Postquam enim commemorauit quo nam pacto Paulus, causam suam egerit coram Felice præside à quo frequenter & beneuolè auditus fuit, subiungit hæc verba, *Biennio autem expleto, accepit successorem Felix, Portium Festum.* In quibus verbis, particula, *biennio expleto*, non indicat tempus gubernationis Felicis, quasi biennio tantùm Felix præses fuerit, cùm Paulus illi dixerit, vt in eodem cap. refert Lucas, *Ex multis annis, te esse Iudicem genti huic sciens, &c.* Quomodo enim, si Felix biennio tantùm Iudææ præfuit, multis annis Iudex fuit? Quare necesse est præfuisse eum Iudææ plusquam duos annos. Quid quòd Iosephus lib. 20. Antiq. cap. 5. narrat, Felicem à Claudio 11. imperij eius anno, missum esse in Iudæam, vbi multa & præclara gesserit, producto vsque ad Neronis imperium magistratu? Quod si ita est, cur autem non ita erit? minimùm quinque annis præfuit Iudææ: atque adeò biennium, cuius Lucas meminit, non ad Felicem, sed ad tempus, quo Paulus in in custodia fuit sub Felice referendum est, vt eo loco interpretatur Gloss. Interl. Beda, & Lyranus, quibus concinit Oecum. in caput vlt. Act. Apost. & Onuphrius in suo Chron. Hoc ipsum tradit Metaphrastes Eusebij secutus autoritatem. Negat quidem Baronius fuisse Paulum Cæsariæ per biennium: ac proinde illa verba, *Expleto biennio accepit successorem Felix, &c.* Ad biennium refert, quo Felix, sub Neronis imperio Iudææ præfuit: additque, Paulum fuisse vinctum, secundo imperij Neronis anno, statimque Romam missum. Act.24. Iosephus Antiq. Act.24. Gloss. Interl. Beda. Lyran. Oecum. Onuphr. Baron. tom. 1. An. 58.

Cæterùm cur Felicis præturæ tempus biennio illo Neronis imperij, definiri debeat, non video; cùm nec verbum à Luca fiat de Nerone: nec vlla occurrat ratio, cur fieri potiùs Neronis, qui Felicem prætura abdicauit, mentio debeat; quàm Claudij; qui eum præsidem creauerat. Multò minùs probabile est quod Magister hist. Scholasticæ asseuerat, biennium illud computandum esse, à tempore, quo Felix accusari cœpit à Iudæis, cùm nulla huius accusationis apud Lucam extet mentio.

Hist. Schol.

Quo honore Romæ exceptus fuerit Paulus.

III. Decedente ergo de magistratu Felice, sub quo Paulus in custodia propter importunas, & insidiarum plenas Iudæorum accusationes biennio fuit; Festus missus à Nerone Claudij successore, Iudæam suscepit gubernandam: Apud quem Cæsareæ pro tribunali sedentem, Apostolus causa dicta, vinctus, vt paulo antè diximus, ad Cæsarem, quem appellauerat, Romam ire compellitur. Quis pro dignitate enarrare queat, Christianorum in vrbe agentium erga illum officia? Non enim quasi vincto homini, sed tanquam emerito duci vrbem cum triumpho ingredienti, vltra lapidem quinquagesimum, obuiam itum est, vt ex aliis annotat Cardinalis Baronius tom. 1. An. Christi 59. *Mansit autem biennio toto in suo conducto*, vt D. Lucas refert Act. 28. & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, & docens cum omni fiducia sine prohibitione tam Iudæos, qui Romę erant, quàm Gẽtiles. Iudicium autem cui adesse oportuit coram Nerone, quem appellauerat, adeò atrox, & formidandum plerisque visum est, considerato immanissimi Imperatoris ingenio, vt illum eo in discrimine constitutum, omnes ferè discipuli, & amici, timore perculsi omnino deseruerint; quod ipse commemorat cap. 4. huius epistolæ (quam tamen non eodem anno, sed multo pòst scripsit, vt mox dicemus.) *In prima*, inquit, *mea defensione, nemo*, inquit, *mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur, &c.* Nec solùm, qui aderant, ab eo, in tanta concussione recesserunt; sed etiam alij longè positi ab illius consuetudine desciuere. Vnde cap. 1. ait, *Scis hoc quia auersi sunt à me omnes, qui in Asia sunt, &c.* Crediderim, Iudæos, quæ illorum tunc erat, in fidei Christi præcones odij acerbitas, misisse Hierosolymis viros in Iudaismo insigniores, qui in vrbe Neronem in Paulum concitarent.

Baron. Act. 28.

2. Tim. 4.

Paulus ab omnibus deseritur.

2. Tim. 1.

IV. Paulo sic ab omnibus destituto, Christus Dominus adfuit, eumque ab imminenti mortis periculo liberauit: non ita tamen, vt prorsus liber abire sit iussus: dumtaxat *in suo conducto catena*

Act. vlt.

vinctus

vinctus cum custodiente se milite, nulli obnoxius pœnæ grauiori, permissus est Romæ agere per biennium. Huc alludit ipse cùm infrà cap.4.ait: *Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes. Et liberatus sum de ore leonis* (Sic enim Neronem ob immane ingenium appellat.) Hoc ipso tempore, cùm ad Orientem, vbi Euangelium prædicauerat, multa de illo in vinculis agente, fama pertulisset, Philippenses inter alios legationem ad eum per Epaphroditum suum ipsorum Episcopum, vnà cum subuentione pecuniaria miserunt, vt constat ex epistola ad Philipp.cap.4. Venit quoque Romam ex Iconio Lycaoniæ ciuitate Onesiphorus, qui Paulum solicitè eo tempore quæsiuit, quo à suis fuerat destitutus. Ei, propter tam insignem officiosi amici charitatem, bene precatur Apostolus, cap.1.huius epistolæ: *Det misericordiam*, inquit, *Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit: sed cùm Romam venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit*, &c. Denique multos ad fidem Christi, prædicatione Apostoli, vel ex ipsa Cæsaris aula, aggregatos fuisse, illa verba indicant ad Philipp.4. *Salutant vos omnes Sancti, maximè autem, qui de Cæsaris domo sunt*, &c.

2.Tim.4.

Philippensiū charitas erga Paulum vinctum Romæ. Philip.4.

Onesiphori charitas. 2.Tim.1.

Paulus Romæ vinctus prædicat Euangeliū.

Philip.4.

V. Sic igitur Romæ agens, non solùm fide Christi imbuit omnes ad se confluentes, sed etiam per literas absentes ad pietatem erudiuit. Finito autem biennio, multas Orientis, obeuntísque solis plagas, veluti diuinus ales, mira adiit celeritate: atque intra decennium ferè liberè Euangelium vbique prædicare permissus est: donec Romam iterum veniens à Nerone crudeliùs quàm vnquam antea sæuiente in carcerem coniectus est; non iam inde, nisi in cœlum inclyto coronandus martyrio, euolaturus. Ex carcere aliquot scripsit epistolas, inter quas canonica est, & primum dignitatis locum obtinet, hæc ad Timotheum secunda. In ea, illum certiorem reddit de iis, quæ sibi, tum olim, tum proximè acciderunt: simul eum adhortatur, vt prompto sit animo ad labores pro Christo, ipsúmque martyrium, si se occasio dederit, perferendum. Rogat præterea, vt se Romam quamprimùm conferat. Sic enim ait, cap.4. *Festina ante hyemem venire.* Illud tandem ab eo petit, vt penulam, quam reliquerat Troade, apud Carpum, veniens secum afferat, cum libris, & præsertim membranis. Optabat nimirum Apostolus, Timotheum, quem filium charissimum sæpe appellat, ante mortem, quæ non procul aberat, & videre, & alloqui, simúlque vt aliquem, animus Christum semper suspirans, fructum spi-

Hist.schol.& ferè patres omnes.

1 Tim.4.

Moriturus Paulus sacerdotem & sacros libros poscit.

ritualis dulcedinis perciperet, lectis ante mortem epistolis, quas in membranis, vnà cum Euangelio scripserat, scriniolum, in quo hæc seruabantur, habere.

Quid causæ sit, cur D. Lucas, nihil de hac epistola, neque de martyrio & alijs gestis Pauli scripserit.

SECTIO II.

I. QVæret aliquis, non tam quid gestum sit ab Apostolo illis nouem, aut decem annis, quibus post biennium, quo sub Nerone in vinculis fuit, superuixit (id enim ex fide dignis, si non plenè, saltem magna ex parte constare potest historiographis) quàm quid causæ sit, cur à B. Luca, qui in secundis vinculis illi adfuit, vt ex cap. 4. huius epistolæ manifestum est: imò vitam, post eiusdem martyrium ita produxit, vt teste Hieronymo in lib. de script. Eccles. & in præf. in Lucæ Euangelium, quattuor supra octoginta annos agens obierit in Bithynia, nihil nobis relictum sit in monumentis. Num toto illo decennio Paulus siluit? Num cœlestis tuba obmutuit? Atqui Eusebius tradit, eum, tunc passim prædicasse. Num in vno loco stetit immotus? D. Hieronymus Euangelium ab eo annuntiatum fuisse ait in Occidente: quo nomine vtranque significat Hesperiam. Caietanus ex illis verbis, cap. 4. huius epistolæ, *Penulam, quam reliqui Troade, apud Carpum, veniens affer tecum.* Et ex sequentibus, in quibus meminit Erasti à se relicti apud Corinthios, & Trophimi, Mileti ægrotantis, ingeniosè infert, Paulum post prima vincula, ad ea ipsa Asiæ loca reuersum fuisse, quorum facit mentionem. Et verò tunc, quod bis promiserat, Philippenses inuisisse; & suum adiisse Philemonem. In illa ad vrbem decennio ferè trāsacto, reditione, reliquerat penulam Troade cum membranulis; & Trophimum Mileti ægrotantem. Sed de his ad finem epistolæ, hoc est, in proprio loco copiosiùs. Illud obiter annotauerim, in hac ciuitatum Asiæ, & Græciæ lustratione, Ephesum non fuisse lustratam. Dixerat enim Ephesinis, Act. 20. *Et nunc ecce ego scio, quia ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transiui prædicans regnum Dei*, &c. Num, id temporis in Hispaniam venit? Illa mihi ad fidem pronior est sententia, quæ in affirmationem consentit. Id enim videtur indicari ad Rom. 16. Et asseuerat Hieronymus super 11. caput Isaiæ: agens nanque de Paulo: *In Hispaniam*, inquit, *portatus est nauibus*; Et in cap. 5. Amos, *Paulus*, inquit, *vocatus*

2. Tim 4. Hieron. Eusebius Cath. D. Hieron. 2. Tim. 4. Caiet. Hieron. Act. 20. Isai. 11. Hieron. Amos 5.

vocatus à Domino effusus est super faciem vniuersæ terræ, vt prædicaret Euangelium à Hierusalem, vsque ad Illyricum, & ædificaret, non super alterius fundamentum, vbi iam fuerat prædicatum, sed vsque ad Hispanias tenderet, &c. Idem sentit Hippolytus martyr in libello de 72. discipulis; Athanasius ad Dracontium; Epiphan. hæres. 27. Cyrill. Hierosolym. Catechesi 17. Theodor. in cap. vltimum huius epist. Greg. Magnus, libr. 31. Moral. cap. 32. Sophronius Hierosolymitanus Episcopus in serm. de Natali Apostolorum; Bed. cap. vlt. Act. Apost. omnia deniq; tam Græca quàm Latina Martyrologia. Adde Abulensem super cap. 33. Genes. vers. 14. Et qui mihi multorum instar est, Cardinalem Baron. Annal. tom. 1. Et in Martyrol. 22. Martij. Quicquid olim dixerit Gratianus in Decretis 22. q. 11. cap. B. Paulus. Itaque peragrasse Paulum multas Orientis, obeuntisque solis plagas, atque ad Hispaniam vsque peruenisse, communior est sententia. At cur omnia, quæ peragrationem hanc illustrem reddunt, prætermissa sunt à Luca? nec solùm hæc, sed & martyrium ipsum omni dignum memoria? Id planè eo factum arbitror, quòd Lucam diuinus impulerit spiritus, vt ea duntaxat scriberet, quæ satis essent, tum ad facilè stabilienda fidei dogmata; tum ad mores Ecclesiæ informandos. Cætera, quæ ex chronologis, & historiarum scriptoribus, quorum libri canonici non sunt, discere satis erat, ne à Luca scriberentur, Spiritus diuinus prouidit. Quin & multa per Pauli epistolas sparsa legimus, quæ in Syria & Iudæa, aliisque Asiæ prouinciis, eo prædicante acciderunt, de quibus mirum est apud Lucam in Actis Apostolicis silentium. An ea pugna, qua Paulus Ephesi decertauit cum bestiis, ab eo narrata est? Eam tamen Paulus 1. Cor. 15. refert, dicens: *Si secundùm hominem ad bestias pugnaui Ephesi*, &c. Eandem Nicephorus lib. 2. Eccl. hist. copiosè enarrat. Ad hæc, ipse Apostolus, 2. Cor. 11. *Ter*, inquit, *virgis cæsus sum*; Cùm tamen non nisi semel eum virgis cæsum referat Lucas, Act. 22. *Ter etiam naufragium se fecisse* scribit; atque *in maris profundo fuisse nocte ac die*. At Lucas præter naufragium, quod illi Romam nauiganti accidit, nullum commemorat. In illo verò non tantùm noctem, ac diem vnum; sed multos, naufragus, neque solem vidit, neque sidera, vt nemo dubitare queat, præter illud, cuius Lucas meminit, alia à Paulo insinuari naufragia. Quid referam pericula fluminum, pericula latronum, & ea, quæ ex falsis fratribus illi obuenerunt? Quid visionem ante annos quatuordecim factam? Num de his, vel verbum vnum inuenies apud Lucam? Quod magis mirêre, quæ toto

Hippol. Martyr. Athanas. Epiphan. Cyrill. Theodor. Greg. Mag. Sophronius. Beda. Abulens. Gen. 33. Baron. Martyrol. Gratianus.

1. Cor. 15. Nicephor. 2. Cor. 11. Act. 22. 2. Cor. 11. & 12.

toto biennio Romæ gesta sunt, ipso Luca teste, & spectatore, alto premuntur silentio. Et tamen biennio illo, magna cum libertate Christi fidem prædicans, multis miraculis sacram confirmauit doctrinam. Quibus rebus complures auditores suos fidei astrinxit Sacramento. De qua re ad Philipp. 2. *Quæ circa me sunt*, inquit, *ad profectum venerunt Euangelij: ita, vt vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio*, &c.

Philipp. 2.

II. Ad finem epistolæ, *Salutant vos*, inquit, *omnes Sancti, maximè autem, qui de Cæsaris domo sunt*, &c. Quibus verbis indicat, in aulam Cæsaris penetrasse Euangelium. Sunt, qui putent, Senecam philosophũ, Neronis magistrum, Pauli permotum literis, ad Christianam religionem valde affectum fuisse. De eo ita August. epist. 54. ad Macedonium: *Seneca temporibus Apostolorum fuit, cuius etiam quædam ad Paulum Apostolum leguntur epistolæ*, &c. Et Linus Papa in libello de martyrio B. Pauli, sic ait, *Concursus de domo Cæsaris fiebant ad eum. Sed etiam institutor Imperatoris, adeo fuit illi amicitia copulatus, videns in eo diuinam scientiam, vt se à colloquio illius temperare non posset, frequentibus datis, & acceptis literis*, &c. Quòd si epistolæ, quæ Pauli nomine, ad eum datæ inscribuntur, Pauli sunt, vt plerique putant, sanè sexta indicat illum veram coluisse religionem. Sit hoc incertum: illud certum, quod Hieronym. scribit lib. 1. de script. Eccl. Senecam, à Nerone in omnes virtutum, & laudabilis vitæ cultores, immani ausu sæuiente, duos annos ante Petri & Pauli martyrium, iniquissima mortis pœna fuisse mulctatum. Hæc igitur, & multa alia in sacra Lucæ Euangelistæ historia, non sine diuino consilio, vt dixi, sunt prætermissa: quemadmodum & multa Christi Domini gesta; quæ, si literis mandarentur, mundus capere non posset, qui scribendi essent libri, vt ad finem Euangelicæ historiæ affirmat D. Ioannes.

Seneca Pauli literis afficitur ad pietatem.
August.
Linus P.
Hieron.
Seneca biennio ante D. Pauli martyrium occisus est.
Ioan. vlt.

Fuerit ne secunda ad Timotheum epistola, omnium, quas Apostolus scripsit, postrema.

ANNOTATIO III.

III. EXistimarunt, plerique omnes antiquiores, & insigni eruditione interpretes, secuti Eusebium lib. 2. hist. Eccles. ca. 22. D. Chrysost. in homiliis super hanc epistolam, & D. Hieronymum in lib. de script. Eccles. ex quatuordecim quæ ab Apostolo scriptæ sunt, epistolis; hanc fuisse omnium postremam; ea nimirum

Euseb.
Chrysost.
Hieron.

ratione

ratione persuasi, quòd ad finem illius dicat Paulus: *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ; &c.* Sic enim hæc verba esse accipienda arbitrantur, quasi Paulus spiritu prophetico afflatus, & quàm proximè martyrio coronandus, ea pronunciauerit; Contrariæ sententiæ Autores sunt Cardinalis Baronius tom. 1. Annal. & Salmeron disp. 1. super hanc epistolam; putant enim in illo biennio, quo Paulus vinctus ex Iudæa Romam veniens, egit, hanc epistolam fuisse scriptam; vnde postea alias etiam scripserit, vt ad Ephes. Philipp. Coloss. Philem. Hebr. &c. statuunt igitur hanc non fuisse vltimam. Mouentur eo argumento, quia Paulus in ea testatur, sibi Dominum apparuisse, & in summo illo discrimine, fore prædixisse, vt per ipsum Euangelij prædicatio apud omnes gentes adimpleretur. Quomodo (inquiunt) potuit adimpleri prædicatio apud gentes per Paulum si illi iam mors imminebat? Quare aliquod tempus concedendum est vitæ diuo Paulo post scriptionem huius epistolæ, in quo per ipsum propagari posset Euangelium. Ac proinde, sicut cùm à Iudæis ad mortem Hierosolymis expeteretur, vt dicitur Act. 23. Dominus illi adfuit, & dixit, *Constans esto. Sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari, &c.* Ita & Romæ, in simili periculo versanti, Euangelium ab eo in omnes gentes propagatum iri prædixit. Vnde consequitur, vt sicut illud impletum esse certa fide constat; ita hoc præstandum nefas sit dubitare; hoc tamen argumentum facilè soluitur ab iis, qui referunt mentionem reuelationis, quæ fit in hac epistola, pertinere ad prima vincula, quæ decem annis præcesserant, hæc secunda; ex quibus scripsit: in illis autem decem annis interiectis, potuit satis commodè adimpleri Pauli apud gentes prædicatio. Sanè apud Patres antiquiores, vt existiment, hanc omnium postremò scriptam fuisse epistolam, magni momenti est, ipsum Apostolum dixisse ad finem epistolæ, *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat*; Hæc enim verba licèt Baronius interpretetur, non alium sensum habere, nisi quòd fortasse fuerat sibi diuinitus reuelatum, se suo Neronis imperio martyrio coronandum: quod tempus satis instare poterat videri, quoniam vltra vitam vnius principis non proferretur: vix mihi videntur admittere posse eum sensum. Quomodo enim instare dicetur tempus mortis, quæ ad decem ferè annos, aut plures, vt ille non negat, differenda erat? Quod verò ille addit, vixisse quidem Paulum, postquam epistolam hanc scripsit,

2. Tim. 4.

Baronius. Salmeron. Plerique putant hāc epistolam non fuisse omniū, quæ ab Apostolo scriptæ sunt postremam.

Act. 23.

Qui aliter sentiunt facile soluunt argumenta aduersariorum.

Baron.

psit, nouem aut plures annos, verùm id spatium vocari instans, & momentaneum, more eiusdem Apostoli, qui ad Hebr. 10. Saluatoris aduentum ad iudicium post modicum tempus futurum prædixit illis verbis, *Adhuc modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet & non tardabit*, non videtur hìc habere locum. Chrys. enim Theoph. Theodor. & ferè interpretes accuratissimè, ad vltimum vitæ tempus referunt hanc epistolam, nec aliam post eam scriptam fuisse, existimant. Nec interpretatio illa, qua mors instans vocari potest quæ longè adhuc abest, idonea est. Aliud enim est, agere de dilatione temporis comparati cum breuitate vitæ; (sic enim modicum tempus dici potest, quidquid æternum non est) aliud, de nostris actibus. Quis enim mortem post decem annos futuram instantem mortem vocauit vnquam? quis, nisi in meta positus vnquam dixit, Cursum consummaui? &c. Quare, ne vim verbis afferamus, de imminente iam morte loqui Apostolum, dicendum est. Non tamen ita cognita fuit hora aut dies mortis, vt eam posset designare: ideò de rebus, superstite adhuc vita, futuris disponit, nempe de penula, membranis, aduentu Timothei, &c. imò credibile est plures, eo breui tempore, literas dedisse, vt ore non poterat peruenire propter vincula, eò per epistolas Euangelium inferret. Quod tamen hæc non fuerit postrema, credibile non est. Sanè diuus Hieronym. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, in vita Pauli, sic ait, *Sciendum autem in prima satisfactione, nec dum Neronis Imperio roborato, nec in tanta erumpentes scelera, quanta de eo narrant historiæ, Paulum, à Nerone dimissum, vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus prædicaret, sicut ipse scribit in secunda epistola ad Tim. eo tempore quo, & passus est, de vinculis dictans epistolam.* Hæc Hieronym. cui suffragatur diuus Chrysost. hoc loco. Sic enim ait: *Videtur autem tunc scripsisse epistolam cùm esset proximus fini.* Ego enim (*inquit*) iam delibor, &c. & Theoph. *Reuocat*, inquit, *Timoth. ad sese, quandoquidem prope finem iam vitæ erat, &c.*

Hebr. 10. Chrysost. Theophyl. Theodor. D. Hieron. Chrysost. Theoph.

IV. Primasius verò cap. 4. enarrans illa verba: *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, &c.* sic ait, *delibor*, hoc est, *immolor. Mortem suam quasi sacrificium Deo futuram dixit, vt eum ad martyrium prouocaret, Bonum certamen certaui, &c. Modò iam confidenter hoc dicit, in extremo vitæ limite constitutus, &c.* Theodor. in argumento huius epistolæ, sic ait; *Romæ scripsit secundam hanc ad beatissimum Timoth. epistolam diuinus Apostolus, cùm iam esset in ipso fine vitæ. Idque ipse significauit, cùm sic scripsit*: Ego iam

Primas. Theodor.

iam delibor,&c. Tantorum ergò Patrum autoritate ductus, affirmatiſſimè dico, hanc epiſtolam datam fuiſſe Romæ ad Timoth. à Paulo decimo quarto ferè Imperij Neronis anno pro Chriſti fide cum beato Petro iam iam morituro: atque in hoc ſenſu poſtremam dici poſſe, quòd nullam habeamus, quæ extet, hac poſteriorem. Per hanc enim, & alias, quæ non extant, vltra decennium libertatis, inter prima & ſecunda vincula interiectum, potuit adimpleri prædicatio Pauli apud Gentes, etiamſi morti eſſet vicinus; Nam tres epiſtolæ, nempe ad Epheſ. ad Coloſſ. ad Philemonem, licèt ita prænotentur in ſalutatione, *Paulus & Timotheus,&c.* Et ob id putentur à Baronio ſcriptæ poſt aduocatum & præſentem Romæ Timoth. ob illa verba huius epiſtolæ, *Feſtina ante hyemem venire*, tamen, vt conſtat ex tot Patribus multo antè ſcriptę fuerunt. Nec verò Timoth. illis verbis, cap.4. vocatus, Romam, ante mortem Pauli, venire potuit,&c. tantùm illi Apoſtolus ſignificauit, quid optaret; certus mortis, incertus horæ. Atque hæc eſt communis doctorum ſententia, ſiue illi de ordine epiſtolarum Pauli diſſeruerint, ſiue epiſtolam hanc commentariis explanauerint.

Paulus ſcripſit è vinculis 14. Neronis anno.

Bened. Pererius in prolegom. ad Rom. diſp. 2. num. 55.

Cur Apoſtolus tam accuratè ſcripſerit hanc ad Timotheum ſecundam epiſtolam.

SECTIO IV.

V. EA olim apud multos, & graues philoſophos inoleuit opinio hominis animum, vi quadam diuinatrice afflari in morte, & cycnæum neſcio quid, ſi virtutem in vita coluit, modulari. Vnde apud Xenophontem lib.8. Cyropædiæ inducitur Cyrus, cùm iam animam ageret, affirmans ſub tempus mortis, animam hominis eſſe diuinatricem. Socrates etiam apud Platonem in Apologia: *In illud* (inquit) *tempus incidit, quo homines maximè ſolent ventura prædicere, cùm iam morituri ſunt.* Idem multis exemplis confirmare nititur apud Ciceronem lib. 1. de diuinatione quintus frater Ciceronis. Cæterùm hæc opinio, ſi naturam ipſam ſpectemus, falſa eſt. Tantùm enim abeſt, vt animus hominis appropinquante morte, diuinior fiat, vt certum ſit, fieri in ea hora languidiorem, & ob morborum, & dolorum, quibus acerbè conflictatur, cruciatum, obtuſiorem reddi ad intelligendum. Quòd ſi aliquibus accidit, vt tunc acriùs & veriùs futura proſpexerint; id, vel experientiæ, & ſcientiæ rerum humanarũ, in quibus longo tempore prudenter ſunt verſati tribuendum eſt; vel cæleſti afflatui, & diuino beneficio, quo Deus

Xenophon.

Socrates apud Platonem.

Cic. de diuinat.

Animus obtuſior ferè in morte.

vult, vt qui laudabiliter vixerunt ea morituri loquantur, quæ, & ipsis gloriæ, & posteris sint emolumento.

Patres vet. Test. morituri, filios erudiebant, &c.

VI. Hinc insigniores Patres veteris Testamenti, cùm appropinquantem mortem prouiderent, conuocare filios solebant, & eos quorum ipsi præcipuam curam gererent, vt, aut ventura ipsis, si diuinæ reuelationis participes erant, prædicerent: aut ad rectam vitæ institutionem salutaria traderent documenta. Id, fecisse primùm omnium Adamum credibile est; deinceps verò Noe, & Abraham & alios; quorum nouissima verba literis non sunt consignata, fortè quia nihil cõtinerent, quod ad posterorum spectaret eruditionem. Licèt autem digna memoria fuerit benedictio, quam Isaac impertiuit Iacob Genes. 27. eam tamen sanctus Patriarcha non contulit morte imminente. Quare primus omniũ legitur Iacob, Gen. 49. supremis verbis filios ad pietatem adhortatus fuisse; & quid esset singulis euenturum, vaticinatus. Ad imitationem patris proditum est, duodecim patriarchas, familiam quenque suam, cùm ex hac vita migrandum esset, allocutos fuisse. Meminit Origen. homil. 15. in Iosue, & Procopius Gazæus, super cap. 38. Genes. libri cuiusdam, qui inscribebatur, *Testamentum duodecim patriarcharum*. In eo, multæ erant exhortationes, ad virtutis studium & Dei venerationem spectantes; multa vaticinia ex libris Enoch admista, quæ filiis, & nepotibus duodecim patriarcharum annunciabant futura Hebræorum, tum scelera, tum pœnas. Prædicebatur inter alia Saluatoris mors ab Hebræis inferenda, ob cuius vindictam euersa Iudææ metropoli, populus Deo ingratus in varias orbis terrarum partes captiuus erat abducendus.

Gen. 27. Gen. 49. Orig. hom. 15. Procopius. Testamentũ 12. Patriarcharum.

Mosis benedictiones.

VII. Moyses etiam centum viginti annos natus, ac morti, quam diuinitus præuidebat, vicinus, variè nunc suppliciis, nunc præmiis propositis, ad pietatem Hebræos adhortatus est, illisque paterno affectu benedicens, vice testamenti, multa reliquit futurarum rerum oracula, quæ inuenies Deuteron. cap. 31. 32. 33. vbi sic ait; *Dominus de Sinaj venit, & de Seir ortus est nobis: apparuit de mõte Pharan, & cum eo sanctorum millia. In dextera eius ignea lex, &c.* In exordio enim benedictionum, rem gestam commemorat, quæ habetur Exod. 24. Apparuit enim Deus specie regia corã Moyse, Aaron, & septuaginta viris. Apparuit, inquam, tanquam descendens ex summitate montis Sinaj. Plaga autem cæli ex qua visus est descendere, fuit mons Seir. Dictio verò, pro qua posuit vuulgata editio, *ortus est*, Hebraicè significat ortum similem ortui solis; ortus est ergo de

Deut. 31. 32. & 33. Exod. 24. Deus apparuit Mosi & 70. viris specie regia.

de Seir, hoc est, ex plaga cæli, in qua est mons Seir respiciens montem Sinai. *Apparuit de monte Pharan*, hoc est, de alio monte, in eadem cœli plaga posito. Instar enim solis manè surgentis, ex iis duobus montibus, hinc inde se respicientibus, describitur aduentus Dei cum maiestate & luce apparentis. Et cum eo Sanctorum millia. Vel iuxta Hebr. *Et venit è millibus sanctitatis*; significatur his verbis Angelorum insignis comitatus. Non enim Deus apparuit tanquam egrediens ex loco aliquo solitario; sed tanquam ex curia, non solùm visibilis ipse, sed etiam angeli numero penè infiniti, in forma visibili, Regem suum stipulabant; Illa verba emphasim habent; *In dextera eius ignea lex.* In Hebr. est, *A dextera eius ignis lex eis.* Vbi aduertit Caiet. in dextera Dei apparuisse, tam ignem, quàm legem. In specie siquidem principis ostendebatur, ad cuius dexteram à ministris ferebatur lex, & ignis simul, lex quidem ad docendum, ignis verò ad puniendum. His, & aliis Dei in Hebræos, collatis beneficiis breui commemoratis singulis tribubus, nominibus Patriarcharum insignitis, benedicit, & felices, si Deo seruiant, prædicit euentus. Idem fecisse Iosue scribitur, cap. 24. libri, qui nomini ipsius prænotatur. Et Samuel, 1. Regum, cap. 12. Dauid cap. vlt. lib. 1. Paralipom.

Dei visibilis maiestas. Caiet. Iosue ca. 24. 1. Reg. 12. 1. Paral. cap. vlt.

VIII. Atque, vt à Patribus veteris Testamenti habeamus, Christus Dominus noui Testamenti, nouæq; Ecclesiæ conditor, & parens in nouissima cœna, ad mortem mox iturus, sermonem habuit ad discipulos suos diuinæ doctrinæ præceptis, & oraculis refertissimum. Cuius exemplo ducti magistri, & quasi Patriarchæ religiosæ cuiusque familiæ, idem præstiterunt: Paulus verò eximius Christi imitator, diuina reuelatione sibi in vinculis facta certus mori; non solùm suam fidem omnibus notam, & testatam esse voluit; sed etiam veluti testamentum testato factum, hanc epistolam scripsit, in qua Timotheo, omnibúsque Ecclesiæ Doctoribus, quæ longa oratione, vel scriptione minùs docuerat, tãquam in Epitome reliquit. Verè cœlestis cygnus, vt dicere possis, si illum in hac epistola, Christum suspirantem, & animam iam ferè expirantem consideres:

Sermo Christi in vltima cœna qualis.

Sic vbi fata vocant, vdis abiectus in herbis,
Ad vada Mæandri concinit albus olor.

Ouid. in Heroid.

IX. Cæterùm cùm semper Paulus nescio quid cycneum inferre auribus soleat, maximè mihi videtur in capite vltimo diuinum referre olorem: vbi recordatus quomodo in secundo Impe-

D. Paulus, diuinum nobis moriturus refert olorem.

ratoris Neronis anno, Romam venit, & ad vtilitatem gentium, quibus prædicauit, Deo disponente, dimissus fuit; Timotheum, ad quem priorem scripserat epistolam, liber: nunc post longas peregrinationes decimo tertio imperij Neronis anno in vinculis positus, quasi filium charissimum moriturus alloquitur per epistolam, quando verbis præsentem affari non potest. Imminentem martyrij sui, quod in prima sua defensione dilatum fuit, consummationem præuidens, & gaudio in ipsis vinculis quasi gestiens, ait: *Liberauit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cæleste, cui gloria in sæcula sæculorum*, Amen. Paulo antè dixerat, *Ego enim iam delibor*, &c. Ex quibus verbis constat, quàm ardenter Paulus ad martyrij palmam anhelarot. Constat etiam, illum suo exemplo velle ad præmia sanctis martyribus proposita, discipulum iam sponte currentem, magis incitare; Currentem dico? dicere possem appropinquantem. Post mortem nanque magistri sui cùm esset Ephesinæ Ecclesiæ Episcopus, ore & sanguine, Christi fidem professus est, vt scribit Hieron. In lib. de iuris illustr. Martyrologium Rom. aliique scriptores: qui commemorant, D. Paulum, Iesum Christum, quem animo impressum intimè adamabat, inter suprema verba protulisse; benéque precatum fuisse Timotheo & Christianis omnibus, tandem hanc coronidem adhibet epistolæ: *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum.* Amen. Quis oloris diuini titulum Paulo negabit, si suauitatem supremæ illius vocis expendat? Sanè

Hieron.

Dulcia defecta modulatur carmina lingua,
Cantator cygnus funeris ipse sui.

Ouid. in Herod.

De autoritate, & commendatione huius epistolæ.

SECTIO V.

X. AVtorem huius epistolæ fuisse diuum Paulum, nemini dubium esse debet. Licèt enim, vt testatur Tertull. in libr. de præscriptionibus aduersùs hæreticos, Cerdon hæreticus, neque omnes, neque totas epistolas diui Pauli receperit: & Marcion, vt refert Epiphan. hæresi 42. in eo errore fuerit, vt duas ad Timotheum epistolas; itémque duas alias, ad Titum vnã, & ad Hebræos alteram, vt Apostolo indignas, reiecerit: Patrum tamen sententia est, eas à Paulo fuisse scriptas: multò minùs dubitare licet eas esse canonicas. Hæreticorum nanque leuissimæ opinationi opponimus firmissi

Tertul.

Epiphan.

firmissimum decretum concilij Trident.sess.4. in qua agitur de canonicis Scripturis, quibus prædictas adnumerat epistolas. Ad commentationem epistolæ pertinent laudes autoris. De quibus habes octo hom. D.Chrysost. in tom.3. Vide etiam quæ annotauimus in prologomenis prioris epistolæ. Et Tertull. in lib. contra gnosticos ante finem. Vbi ait, neminem magis nosse medullas Scripturarum quàm diuum Paulum. Idem lib.5. contra Marcionem, ad finem; ad Timotheum duas, & vnam ad Titum epistolas de statu Ecclesiastico fuisse compositas, ait. Ob quam causam D.Aug. lib.4. de doctrina Christiana, cap. 16. tom.3. agens de officio Christiani doctoris, potissimùm legendas esse affirmat. Sic enim ait: *Quas tres epistolas Apostolicas ante oculos habere debet, cui est in Ecclesia lectoris persona imposita.* Hæc ille. Puto autem D. Paulum tanto studio de Hierarchica disciplina & sacrorum ministrorum instructione hoc loco egisse, quia præuidit fore hæreticos ex fæce Lutherana, qui sacram ministrorum Ecclesiæ ordinationem, ad profanos magistratus pertinere insolenter assererent. Horum hæresis ex vtraque Pauli ad Timotheum epistola falsitatis apertè conuincitur. Nec verò possunt hæretici obiicere doctrinam harum epistolarũ ad instructionem Timothei, aut Ecclesiæ Ephesinæ, cui ille præerat, duntaxat pertinere: vt enim aduertit Tertull.lib.5. contra Marcionem: *Nihil de titulis interest, cùm ad omnes Paulus scripserit, dum ad quosdam.* Idem sentit D.Aug.lib.1.cap.9. contra Cresconium Donatistam. Imitantur nimirum hac in re sacri scriptores diuinam prouidentiam, quæ ita vnicuique nostrûm consulit, tanquam soli, & sic omnibus vt singulis.

[Margin: Conc.Trid. — D.Chryst. — Tertull. — Idem lib.5 cõtra Marc. — D.Augusti. — Tertul.lib.5. cõtra Marc. — D.Augusti. lib.1.c.9.]

XI. Ad commendationem huius epistolæ, facit id, quod D. Thom. annotauit, in præfatione commentariorum; ad materiam scilicet huius epistolæ in qua agitur de pastoris Ecclesiastici solicitudine, qua nullis territus difficultatibus martyrium, si opus sit, sustinere debet, in luporum conflictu, pro ouibus suis, conuenire illa verba Iacobi, Gen.31. *Nocte & die æstu vrebar & gelu; fugiebatq́ somnus ab oculis meis*; in quibus verbis commendantur tria. Primùm, assiduitas curæ gregis nocte orando, & die erudiendo. Prou. 17. *Omni tempore diligit, qui amicus est.* Deinde patientia; debet enim prælatus pro ouium suarum salute omnia aduersa tolerare, Ioan.10. *Bonus Pastor animam suam dat pro ouibus suis*, & Prou. 19. *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Quare per *æstum* intelligimus ardorem instantis persecutionis. Iacob.1. *Exortus est sol cum ardore*

[Margin: D.Thom. — Iacob. typus pastoris Eccl. — Gen.31. — Prou.17. — Ioan.10. — Prou.19. — Iacob.1.]

2.Cor.7. *dore, & arefecit fœnum.* Per *gelu,* timorem futurorum, 2. Corinth. 7. *Foris pugnæ, intus timores.* Commendatur tandem solicitudo. Ad
Rom.12. Rom.12. *qui praeſt in ſolicitudine*, ſolicitudo ſomnum negligentiæ non admittit, fugiebat (inquit) paſtor bonus Iacobus, ſomnus ab
Prou.6. oculis meis, & Prou.6. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne des oculis tuis ſomnum.* Hæc ſatis ſit in prooemio prænotaſſe, cætera, quæ deſiderari poſſunt, vel ex prooemio primæ epiſtolæ, vel ex ipſo contextu, vel ex commentariis, facilè conſtabunt. Dumtaxat lectorem admoneo, alium mihi ordinem in hac ſecunda epiſtola interpretandi placuiſſe: eum ſcilicet, quem plerique omnes hactenus perſecuti ſunt expoſitores: non quòd is diſpliceat, quem hactenus tenuimus; ſed quia multa, imò ferè omnia, quæ in ſectiones, & annotationes conferri poterant, ex ſectionibus, & annotationibus primæ epiſtolæ peti poſſint. Explicabitur igitur contextus non inſultè, & ieiunè, vt aliqui ſolent, ſed adhibito ſuis locis doctrinæ ſale, & tropologiæ condimento.

***

EPI

EPISTOLA II.

BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM.

CAPITIS PRIMI

PERIOCHA.

In hoc cap. hortatur Apostolus discipulum, commendata fide Christi, quam in matre & auia illius laudat, vt magni faciat gratiam, quam per manuum impositionem acceperat; nec erubescat testimonium Euangelij Dei qui nullis praeuenientibus meritis humanis, nos vocauit ad vitam & gratiam, quae tempore nouissimo exhibita fuit, per Christi mortem manifestata, & per Euangelij praedicationem. Ipse verò electum se esse à Deo Apostolum gentium, & doctorem affirmat, paratum sine rubore omnia detrimenta pro Christo pati, cùm sciat Christum potentem esse ad remunerandum laborem, quem pro illius amore in vinculis patitur. Tandem Timotheum admonet, vt depositum custodiat, hoc est, fidei dogmata; eoque accuratiùs, quòd videat plurimos Asianorum tribulationis, & carceris sui fama permotos à se desciuisse, quorum duos nominat, Phigellum, & Hermogenem. Onesiphoro autem eiusque familiae bene precatur, memor beneficiorum quibus non solùm olim in libertate, sed modò etiam in carcere ab eo affectus est. Singula iam expendamus.

VERS. I. Paulus.

I. SOLET D. Paulus omnibus epistolis praefigere suum nomẽ, vt à se scriptas, iam inde ab ipso exordio nemo dubitet. Hunc tamen morem pręteremisit in epistola ad Hebręos. Vnde plerique non solùm ex haereticis, sed etiam ex Catholicis, ab eo scriptam fuisse negarunt. Et quidem Tertull. in lib. de pudicitia prope finem, Barnabam huius epistolae autorem citat. Origenes tamen eam asserit esse Pauli, sed negat constare, per quem sit sermo eius compositus; alios affirmare Clementem Graeco eam sermone, non tamen sensibus exposuisse; alios, Lucam. Vide Eusebium lib. 6. hist. cap. 8. Caeterùm, qui ob eam rationem epistolam hanc à Paulo scriptam esse negant, quòd Pauli nomen non praeferat, audiant Eusebium; sic enim ait, cap. 11. citans Clem. Alexand. *Quòd autem su-*

Epist. ad Hebr. à quo scripta. Tertull. de pudicit. Orig.

Euseb. Caes.

perſcriptionem ſolitam inibi non habet, id eſt, *Paulus Apoſtolus*, *hoc eſſe rationis oſtendit, quia præiudicatum Hebræis erat de Pauli nomine, ne eius dicta ſuſciperent; & idcircò prudenter declinaſſe, ne ſtatim in principio Pauli nomine inſpecto, lectio eius repudiaretur.* Deinde addit: *Et ſicut beatus presbyter, dicebat, quia diuinus Apoſtolus omnipotentis dicitur miſſus ad Hebræos. Pro humilitate ergo Paulus, qui ad gentes fuerat deſtinatus, non ſcripſit ſemetipſum Hebræorum Apoſtolum: vel propter honorem domini, qui ſe miſſum dixerat ad oues Iſrael, vel, quia gentium videbatur Apoſtolus.* Hæc Euſeb. referens Clem. Alexand. in lib. hypotypoſeon; quem etiam refert, ac ſequitur Theodor. Eandem ſententiam probat D. Hieronym. in præfatione eiuſdem epiſtolæ eo argumento, *Quia ſi ob hoc epiſtola non eſt Pauli, quòd eius nomen non præferat: igitur nullius erit, quia nullius nomine titulatur. Quòd ſi hoc eſt ridiculum, & abſurdum, ipſius magis cenſenda eſt, quæ tanto ſuæ doctrinæ fulget eloquio. Sed quia apud Hebræam Eccleſiam quaſi deſtructor legis habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis, & veritate Chriſti reddere rationem, ne in odium nominis in fronte prætitulati, vtilitatem excluderet lectionis.* Hæc Hieronym. cum quo conſentit Nicephor. lib. 4. cap. 33. & Theophyl. in cap. 13. epiſtolæ ad Hebræos, & alij, eſtque communis ſententia.

Cur Paulus in epiſt. ad Hebr. ſe Apoſtolum nõ appellat. Clem. Rom. Theodor. Hieron. Niceph. Theophyl.

II. Aliqui putant, Paulum Hebraicè ſcribentem, nomen ſuo more prænotaſſe, quod poſtea vitio Græci interpretes aut incuria, additum non ſit; aut certè quia exemplar ſolita careret inſcriptione, temporis eam reddentis iniuriâ, atque adeò acephalum eſſet. Veroſimilius eſt, quod grauiores affirmant interpretes, nomen Pauli vehementer fuiſſe Iudæis inuiſum, quia recedendum à lege Moſaica doceret, quod patet ex Act. Apoſtolorum 21. 22. & 23. ac propterea à diuino Apoſtolo, conſultò nomen, vnde cognoſci potuiſſet, præter morem, fuiſſe omiſſum.

Act. 21. 22. 23.

Quid ſentiant Patres de Pauli nomine.

III. D. Ambr. ſer. 31. aſſerit, Paulum, ad Chriſtum conuerſum, & ab Anania Damaſci baptizatum, ex Saulo fuiſſe Paulum nominatum. Sic enim ait, *Vbi pluuia lauacri cæleſtis ſuper eum influxit, necatur blaſphemus, necatur & Saulus: viuificatur iuſtus; viuificatur & Paulus. Vſque adeo perdidit veterem cum actibus hominem, vt cum moribus mutaret & nomen.* Hæc Ambroſ. cui concinit Auguſt. tract. 72. ſuper Pſal. ſic enim ait: *Non quaſi iactantia aliqua ſibi nomen mutauit Apoſtolus, ſed ex Saule factus eſt Paulus; ex ſuperbo humilis.*

D. Ambroſ. Necatur Saulus; viuificatur Paulus. Aug. tract. 72. ſuper Pſalm.

IV. D. Hieronym. ſuper epiſtola ad Philem. opinatur à proconſule Cypri, Sergio Paulo, quem attonitum miraculo, quod Paulus edidit percutiens cœcitate quendam magnum pſeudoprophetam nomine Barien, vt dicitur Act. 13. fides Chriſti excepit, nomen Apoſtolo, datum. *Diligenter*, inquit, *attende; quòd hic primùm Pauli nomen incepit.* Vt enim Scipio ſubacta Africa Africani ſibi nomen aſſumpſit: & Metellus Creta inſula ſubiugata, inſigne Cretici ſuæ familiæ reportauit: ita & Saulus ad prædicationem gentium miſſus, à primo Eccleſiæ ſpolio Proconſule Sergio Paulo, victoriæ ſuæ trophæa retulit, *erexitq́; vexillum, vt Paulus diceretur è Saulo.* Hæc Hieronym. qui ibidem addit: *Paulus in Hebræo mirabilem ſonat.* Quam nos interpretationem in procemiis primæ epiſtolæ idoneam eſſe variè probauimus.

D. Hieron. Act. 13. Paulus, à Sergio Paulo nomẽ accepit iuxta quoſdam. Paulus in Hebr. mirabilem ſonat. Hieron.

V. Origenes in præfatione epiſtolæ ad Rom. vtrunque putat Apoſtolo nomen

Origenes.

nomen fuisse impositum; vt multis aliis Iudæis Romana ciuitate donatis accidit. Quare Iudæis Saulus erat; genti verò togatæ, & palliatæ, id est, Græcis & Romanis, Paulus. Cardinalis Baronius, arbitratur, non à debellata infidelitate Sergij Pauli, tanquam insigne victoriæ, ab Apostolo Pauli nomen acceptum; id enim humilitati illius videtur repugnare; sed à liberalitate Sergij Pauli, familiæ suæ cognomine, amicum nobilitatis: Quemadmodum Iosephus in Iudaico bello captus (vt ipse in vita sua refert ad finem) statim libertate, ac ciuitate donatus à Tito; Flauiæ quoque familiæ ab eodem insignitus est cognomine; ac Flauius Iosephus vocatus. Accepit Apostolus beneficium nominis, quo gentibus, quarum erat magister, acceptior esset, vel hac nominis Romani appellatione. Vnde 1. Corinth. 9. *Factus sum* (inquit) *Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cùm ipse non essem sub lege) vt eos, qui sub lege erant, lucrificarem.* Et post pauca, ait: *Omnibus omnia factus sum vt omnes facerem saluos.*

Baronius. Flauius Iosephus. 1. Cor. 9. Paulus omnibus omnia.

VI. Longè mihi probabilior est opinio D. Chrysostomi hom. de conuersione Pauli, quæ habetur ad finem tom. 3. vbi ait, hoc nomen, Apostolo, non ab hominibus, sed ab Spiritu sancto inditum esse, vt olim patriarchis, & in lege gratiæ, Petro, Iacobo, & Ioanni, qui cognominati sunt *Boanerges.* Sic enim significare voluit Christus se peculiari quodam iure seruum sibi elegisse Paulum; quod Chrys. confirmat ex solemni veterum ritu. Illi enim seruum, quem emebant, mutato nomine, sui nexus & mancipij esse, mutatione nominis, ostendebant. De quo more Plato in Cratylo ait, *Nos seruis nomina commutare solemus.* Huc spectat, quod loco citato, & tom. 1. hom. 9. in Genes. annotauit idem Chrysost. à Deo adductas fuisse omnes bestias ad Adam, vt videret, quid vocaret eas: Admonet enim id factum fuisse, quia impositio nominis signum est perfecti dominij. Quid, quòd Nabuchodonosor tribus pueris Hebræis in captiuitatem abductis, mutari iussit nomina gentilitia, vt refert Dan. 1. sic enim ait, *Et imposuit eis præpositus Eunuchorum nomina: Danieli, Baltazar; Ananiæ, Sidrach: Misaeli, Misach: & Azariæ, Abdenago.*

D. Chrys. Chrys. hom. 9. in Genes. Dan. 1.

VII. Hinc patet quid causæ sit, cur tam frequenter Paulus, non solùm aliàs, sed etiam in ipsa fronte epistolarum suarum, Christi se seruum nominet. Vult enim, vt omnibus nota sit obedientia, quam in signum seruitutis, qua Deo astringitur, posthabito Sauli nomine ab Spiritu sancto accepit. Fortè principes Apostolorum, Petrum & Paulum, qui nomina à Deo acceperunt conuersionis suæ tempore, imitantur hodie, summi Pontifices, qui magistratum supremum inituri; nomina, in signum seruitutis, qua Deo, renunciatis voluptatum illecebris, obligantur, commutant. Idem ob eandem rationem aliqui faciunt religiosi, cùm primùm institutum aliquod religiosum profitentur. Et vulgus Christianorum, cùm sacro Chrismate delibuti, ab Episcopo confirmantur. Tantùm de Pauli nomine.

Summi Pontifices nomina commutant.

Apostolus. Græcè; ἀπόστολος.

I. Potuit Paulus initio huius epistolæ se appellare seruum Dei, ex quo, (vt paulò antè diximus) iuxta Chrysost. in signum honorificæ seruitutis, nomen acceperat; quod in exordio epistolæ ad Titum fecit, dum ait, *Paulus seruus Dei, Apostolus autem* IESV *Christi, &c.* Et epistolæ ad Rom. dicens, *Paulus ser-*

Ad Tit. 1. Ad Rom. 1.

uus Iesu Christi, vocatus Apostolus, &c. Potuit & vocare se vinctum Christi, si quidem ex vinculis hanc epistolam scripsit. Hoc enim titulo gloriatur scribens ad Philemonem ex carcere. Sic enim ait, *Paulus vinctus Christi, &c.* Vbi D.

Hieron. Hieronym. *Maioris*, inquit, *mihi videtur supercilij vinctum se Iesu Christi dicere,*

Paulus vinctus Christi. *quàm Apostolum. Gloriabantur quippe Apostoli, quòd digni fuerint pro nomine Iesu*

In vinculis *Christi contumeliam pati. Sed necessaria autoritas vinculorum. Rogaturus pro Onesi-*

gloriatur. *mo, talis rogare debuit, qui posset impetrare, quod posceret. Felix nimium, qui non in*

Ad Galat. *sapientia, non in diuitijs, non in eloquentia, & potentia seculari, sed in Christi passioni-*

vltimo. *bus, gloriatur. Tali, & ad Galatas epistolam, sermone concludens. De cætero ait, Nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.* Hæc Hieronym. Cæterùm Apostolus decori obseruantissimus, in hac epistola, in qua publicam Ecclesiæ causam agit, cùm scribat ad Episcopum, hoc est, magistratum summæ autoritatis, se Apostolum (quod nomen conciliat autoritatem doctrinæ) potiùs vocat, quàm seruum, aut vinctum Christi. Valuit commemoratio vinculorum in causa priuatæ miseriæ ad impetrandum id quod postulabat, nimirum vt Philemon. Dominus Onesimo seruo fugitiuo & furti reo veniam daret. Hîc verò quodammodo videtur dicere Paulus, *Maius opus moueo; maior rerum mihi nascitur ordo.* Nolo, vt res tanti ponderis à lectoribus autoritatem, qua scriptæ sunt, ignorantibus, contemnantur. Sciant omnes me Apostolum esse & legatum magni Dei. Huc spectat illud Christi agẽtis

Luc. 1. cũ Apostolis, Luc. 1. *Qui vos spernit, me spernit.* Et Matt. 10. *Qui recipit vos, me reci-*

Matth. 10. *pit; & qui me recipit, recipit eũ qui me misit.* Vnde 1. ad Thess. 4. de autoritate signi-

1. Thess. 4. ficata Apostoli vocabulo loquẽs, & de præceptis à se illis per Iesum Christum traditis, ait: *Itaque qui hac spernit, non hominem spernit, sed Deum.* Et Dominus, 1.

1. Reg. 8. Reg. 8. Samuelem, qui instar legati erat Dei, apud populum, sic affatur, *Non*

Hier. 49. *te spreuerunt, sed me.* Et Hierem. cap. 49. *Auditum* (inquit) *audiui à Domino, & legatus missus sum ab eo ad gentes, &c.* Cõcilians, sibi, his verbis, autoritatem apud populum, vocans se legatum, siue Apostolum Dei. Est autem nomen Apostoli

D. Hieron. tantæ autoritatis, vt affirmet D. Hieronym. super cap. 1. epistolæ ad Galatas, propterea Paulũ in epistola ad Hebrǽos solita consuetudine, nec nomen suum, nec Apostoli vocabulum præposuisse, quia de Christo erat dicturus. Habentes autem principem sacerdotum, & Apostolum confessionis nostræ Iesum Christum: neque fuisse congruum, vt vbi Christus, Apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus Apostolus poneretur. Hæc Hieronym. Quanuis autem ἀπόστολος, Græcè, idem sit, quod *missus*, apud Latinos; tamen ex institutione Christi, & vsu Ecclesiæ, legatum significat, non solùm potestate præditum ad prædicandum, vt *Caluinus*, & recentiores hæretici somniant, sed etiam ad leges ferendas moribus Ecclesiæ idoneas. Vide D. Chrysost. 1. Cor. 12. super illa verba,

Chrysost. *Posuit quidem Deus in Ecclesia alios Apostolos, &c.* Et D. August. 83. quæst. q.

August. 64. & 65.

II. Dubitari hîc potest an omnes, qui in Scriptura appellantur Apostoli,

Act. 14. pari honore & potestate sint præditi; Nam Act. 14. Paulus & Barnabas Apostoli sine discrimine vocantur. Iacobus etiam frater Domini Apostolus dicitur ab ipso Paulo ad Galatas primo: *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini, &c.* Fuit autem hic Iacobus extra numerum duodecim Apostolorum diuersus à Iacobo Alphæi, & Iacobo Zebedæi filio, vt ali-

qui

qui volunt;quanuis oppositum multo sit probabilius; imò prorsus apud eruditiores viros indubitatum;vide Baron.Annal.tom.1. Nomen etiam Apostoli, attribuit Paulus ad Philippenses,cap.2. Epaphrodito, & aliis in locis aliis. Philipp.2. Quare respondendum videtur ad dubitationem propositam,certum esse duodecim Apostolos à Christo,in mortali corpore adhuc agente, nominatos, & diuum Paulum postea electum cum Barnaba, pari honore & potestate fuisse præditos; Atque adeò Christi Apostolos propriissimè nominari. Cæteris verò,aut alicui ex cæteris, an par consortium honoris, & potestatis fuerit concessum, incertum est:pars,quæ negat probabilior existimatur Baronio,tom.1. Eccl. annalium, & iuris doctis. Vnde Theod.in cap.3. epistolæ primæ ad Timoth. Apostolos olim vocatos fuisse Episcopos regionum affirmat, eos, qui præter duodecim à Christo nominatos, & præter Paulum & Barnabam in actis Apostolorum, & in Epistolis Pauli; Apostoli appellantur; nec ampliorem habuisse dignitatem, aut potestatem. Sic enim scribit: *Eosdem olim vocabunt presbyteros, & Episcopos; eos autem, qui nunc vocantur Episcopi, vocabant Apostolos. Procedente autem tempore nomen quidem Apostolatus reliquerunt ijs, qui verè erant Apostoli; Episcopatus autem appellationem imposuerunt ijs qui olim appellabantur Apostoli. Ita Philippensium Apostolus erat Epaphroditus, vestrum enim* (inquit cap.2.) *Apostolum, & adiutorem necessitatis meæ, ita Cretensium Titus, & Asianorum Timotheus. Ita ab Hierosolymis, ijs qui erant Antiochiæ scripserant, Apostoli, & presbyteri*,&c. Hæc Theodoret.

Multi appellati sũt Apostoli,qui non habuerunt pacem cum duodecim dignitatem, aut potestatem. Baron. Theod.

III. Constat igitur in sacra Scriptura nomen Apostoli non tantùm ministerij, siue officij vocabulum esse, vt vult Caluinus,sed præter ministerium complecti dignitatem & primatum; quod patet ex 1. Corinth.12. *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos.* Et ex cap.4. ad Ephes. *Ipse dedit quosdam quidem Apostolos*; Ex quibus locis discimus non tam latè patere ipsum nomen Apostoli, quàm alioquin pateat illius etymologia, quæ exprimitur Ioan.13. *Non est Apostolus maior eo, qui misit illum.* Quæ ratio aptè quadrat in illos 70. quos designauit Dominus, Luc.10. ad Euangelicæ prædicationis munus obeundum;non tamen nomen Apostoli secundùm vsum, quem habet in Scriptura peculiarem ex accommodatione,qua à Christo Luc. 6. solis duodecim inditum est,& postea in paucos alios deriuatum, vt in Paulum & Barnabam,qui Actor. 14. in Apostolis ab Spiritu sancto eliguntur; cum iis putat Adamus Minorita, numerandum esse Iacobum fratrem Domini, Episcopum Hierosolymitanum, de quo ad Galatas primo; *Aliorum Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.* Fuit enim hic,vt aliqui putant, extra numerum duodenarium alius(vt diximus)à Iacobo Alphæi, & Iacobo Zebedæi. Apostolus autem dictus est, quia eo tempore, vt annotauimus ex Theodor. Episcopi omnes Apostoli vocabantur prouinciarum, quibus præerant, nedum Iacobus frater Domini, cui à primariis Apostolis nobilissima prouincia demandata fuerat. A pluribus tamen meritò probari video contrariam sententiam.

Error Caluini. 1.Cor.12. Ioan.13. Luc.10. Luc.6. Apostoli nomen duodecim inditum est. Act.14. Adamus. Gal.1. Iacobus frater Domini.

IV. Abeat ergo Caluinus cum suis sectatoribus asserentibus sine fundamento;nomine Apostoli nihil aliud includi, quàm ipsius etymologiam, hoc est, legatum missum cum potestate enuntiandi, quod erat in mandatis; Non enim duodecim illi à Domino electi,Paulus item & Barnabas,solùm illo mo-

do Apostoli fuerunt; sed præterea pastores & Episcopi potestate præditi pascendi gregem Domini sui verbo & institutis; eamque aliis communicandi: Act.20. *Attendite*, ait Apostolus Act. 20. *vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei*,&c. Hac autoritate præditus Paulus,quos visum est, excommunicauit & tradidit Satanæ,vt vidimus,cap.1. epistolæ 1.ad Timoth. & leges sanxit, vt patet ex epistolis, quas explicamus,& maximè ex priori ad Corinth.cap.11.

1. ad Tim.1. 1.Cor.11.

De potestate Apostolorum.

V. QVanuis cõmunior opinio asserat, Apostolos immediatè à Christo accepisse parem honorẽ,& iurisdictionẽ,salua prærogatiua Petri: valde mihi probabilis est ea sententia, quæ affirmat, Apostolos accepisse quidem à Christo immediatè potestatem æqualem in habitu, non tamen in actu; atque adeò mediante Petro, omnem iurisdictionem, quæ plenissima in illis fuit,accepisse. Quod licèt à nobis confirmatum sit in prooemio epist. ad Timoth. sect.11.adhuc pressiùs probari potest,primùm, quia cùm Christus Apostolos in multis aliis, pares fecisset, soli tamen Petro dixit Ioan. 21. *Pasce oues meas*; *Pasce agnos meos*; Quibus verbis illi soli, tanquam pastori vniuersali, & vicario suo, nullam exceptionem faciens, omnes suas oues; atque adeò cæteros Apostolos, commisit. Neque dici potest Apostolis, ante Petrum oues commissas,ac ob id non oportuisse, illas à Petro pascendas accipere; id enim apertè falsum est; nam antea nusquam legitur à Christo traditas fuisse alicui oues suas. A Petro igitur simul cum ouibus, potestatem iurisdictionis acceperunt. Accedit, soli Petro dictum fuisse à Christo,Matth.16. *Tibi dabo claues*,&c. Vt intelligamus hanc promissionem factam Petro ante passionem; post resurrectionem,omni seruato ordine prærogatiuæ illi debitæ,adimpleri.

Ioan.21.

Amplitudo potestatis D.Petri. Matth.16.

VI. Deinde nemo inficiari potest,omnes Christi oues Petro fuisse commissas cum omni potestate pascendi illas; Quæro igitur,quænam oues relictæ fuerint Andreæ,Ioanni,Iacobo,aut aliis Apostolis pascendæ? an in Italia oues habebat Andreas, num Iacobus in Hispania? Oportuit ergo, vt à summo pastore Petro,cæteri,oues & iurisdictionem actualem acciperent.Tertiò,Patres, præsertim Anacletus,epistola 2.ad Episcopos Italiæ,aiunt,Apostolos omnes à Petro iurisdictionem accepisse,nec solùm illam;sed & ipsum quoque ordinem Episcopalem, siue per eum tanquam consecratorem, siue de illius consensu, per alios. Cæterùm, cùm Anacletus ait, à Petro cœpisse sacerdotalem ordinem,loquitur de sacerdotio maiori & consummato,hoc est,de Episcopatu, vt manifestum est. Hunc enim gradum Christus instituit quidem; executionem tamen Petro delegauit. Nam sacerdotium simplex, ipso die cœnæ mysticæ à Christo omnes Apostoli immediatè,& simul receperunt,cùm dixit, *Hoc facite in meam commemorationem*. Dum verò ait,Apostolos pari consortio, honorem & potestatem accepisse; loquitur de potestate accepta ante Pontificatum Petri circa corpus Christi verum, re ipsa; & in habitu (vt loquuntur Theologi) circa corpus mysticum.Cui facto Pontifici summo illis verbis, *Pasce oues meas*, ipsi Apostoli, vt oues præcipuæ commissi sũt. Idem constat ex Aniceto, in epistola ad Galliæ Episcopos. Turrecremata, lib.2. cap. 32. probat ex diuino Clemente, epistola 2. D. Petrum Apostolos consecrasse in Episcopos; sicut etiam

Anacletus Papa.

Sacerdotium omnes Apostoli à Christo acceperũt in die mysticæ cœnæ.

Anicetus. Turrecremata. D. Clemens.

etiam Paulus, & Barnabas Act. 13. leguntur ordinati ab Apostolis, & ex cap. Porro, d.66. vbi Anacletus Papa refert, Iacobum minorem, à D. Petro, Ioanne, & Iacobo Apostolis, fuisse ordinatum Episcopum; ac perinde statuit ne Episcopus, minùs quàm à tribus Episcopis, ordinetur. Quare euincitur, Christum antequam in cœlos ascenderet, Petro Episcopatum totius orbis contulisse, non Iacobo, non Ioanni, non cæteris; Post ascensionem verò, alterum è duobus fuisse à Petro consecratum, tandem à duobus tertium. Quòd verò in cœna Dominus Apostolos simul, & Episcopos fecerit, & sacerdotes; aut in ascensione sacerdotes in cœna factos, & in ipso die resurrectionis, potestate absoluendi à peccatis donatos, per benedictionem ad Episcopatum promouerit, quod videtur sentire D. August. in lib. de quæst. noui & veteris Testam. ca. 97. dumtaxat probabile est sicut & id quod dicitur de creatione Iacobi in Episcopum à Petro, & filiis Zebedæi; quanuis interpretari possumus August. loqui de electione Apostolorum omnium in Episcopos facta à Christo, ante ascensionem, vt à Petro ritè postea ordinarentur. Vide Card. Iacobatium tom. 13. tractatuum in tract. de auto. Papæ, & Concil. num. 8. art. 7. præsertim, nu. 104. 105. 106. 107. & deinceps: & Doctores quos citat in confirmationem nostræ sententiæ.

Act. 13. *Cap. Porrò. d.66.* *Aug. cap. 97.* *Apostoli à Petro in Episcopos ordinati sunt, ipse autem à Christo absque alterius interuentu fuerat in Episcopum promotus.*

VII. Fauet huic nostræ opinioni Cypr. de simplicitate prælatorum, Leo Papa in epistola ad Viennenses. Dur. in 4. d. 24. Itaque Apostoli Petro vniti & copulati, tanquam capiti, omnem ab eo accepere iurisdictionem; imò & Episcopalem dignitatem, sicut Episcopi hodie, eam à Papa accipiunt. Quare cùm D. Chrysost. tom. 3. homilia 27. in Act. cap. 13. asserit, Paulum, & Barnabam in Apostolatum cooptatos; & Hieron. tom. 1. in lib. de Ecclesiasticis scriptoribus, affirmat, Barnabam cum Paulo gentium Apostolum ordinatum fuisse; næ hi Patres nomen Apostoli accipiunt pro Episcopo, vt olim mos erat: quemadmodum è contrario Episcopatus accipitur, pro Apostolatu, cùm dicitur, Psal. 108. Et Episcopatum eius accipiat alter. Et D. Ambr. illa verba ad Eph. 4. *Ipse dedit, quosdam quidem Apostolos*, &c. Enarrans, interpretatur, *Episcopos*, & reuera munus Episcopi est prædicare, perinde atque Apostoli: nisi quòd ille docet tantùm in propria Ecclesia, siue diœcesi, & creat Sacramentorum ministros: hic verò vtrunque toto orbe præstat, cùm nulli prouinciæ sit astrictus. Consueuerunt tamen Apostoli interdum, peculiares Ecclesias deligere gubernandas, tanquam Episcopi illarum proprij, vt Petrus, qui primus Hierosolymitanam tenuit Ecclesiam; qua relicta, & assignato Episcopo peculiari, nempe Iacobo fratre Domini, Antiochenam deinde sibi peculiari modo sumpsit: post aliquot annos, hic præfecit Euodium; post cuius mortem, vt tradit Clemens Rom. lib. 8. Diataxcon, cap. 46. Ignatius ordinatus à D. Paulo est Antiochiæ Episcopus.

Cypr. *Leo Papa.* *Durandus.* *Chrysost.* *Hieron.* *Psal. 108.* *D. Ambr. Ephes. 4.* *Petrus primùm tenuit Hierosolymitanã Ecclesiam; eãq; relicta Iacobo fratri Domini Antiochiam adiit.* *Clem. Rom.*

Apostolus Iesu Christi. Græcè, Ἀπόστολος Ἰησοῦ χριστοῦ.

I. Gloriatur Apostolus, se hoc cognomentum à Christo accepisse, agnoscens nimirum autorem tanti beneficij; id etiam præstitit, cap. 1. ad Rom. facta enim Christi mentione adiunxit, *Per quem accepimus gratiam, & Apostolatum.* Et ad Gal. 1. *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem; sed per Iesum Christum, & Deum*, &c. Quæ verba explicans D. Hieron. sic ait: *Non superbè, vt quidam*

Ad Rom. 1. *Gal. 1.* *Hieron.*

quidam putant, sed necessariò, neque ab hominibus, neque per hominem se Apostolum esse proponit: sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, vt eos, qui Paulum extra duodecim Apostolos ventilabant, & nescio vnde subitò prorupisse, vel à maioribus ordinatum astruebant, hac autoritate confunderet, &c. Quod autem ibi addit D. Hier. posse obliquè in Petrum, & in cæteros dictum accipi, quòd non ab Apostolis, ei sit traditum Euangelium: ita intelligendum est, vt non neget Paulus se iurisdictionem Apostolicam, actualem à Petro, vel aliis autoritate Petri accepisse. Mox enim subiungit verba, quæ exprimunt cur ita sit locutus: sic enim ait: *Hoc autem ideo præparatur, vt nemo sibi contra legis onera pro Euangelij gratia disputanti, possit opponere, sed Petrus hoc dixit; sed Apostoli hoc statuerunt, sed præcessores tui aliud decreuerunt. Quod quidem in sequentibus manifestius facit, dum ab eis, qui videbantur esse aliquid, nihil in se collatum refert, & ipsi Petro in faciem restitisse se scribit, nulla se dicens necessitate compulsum, vt hypocrisi cederet Iudæorum.* Hæc Hier. satis significans multos per id tempus fuisse pseudoapostolos, & falsos doctores, qui se Paulo aut æquarent, aut etiam præferrent, obiicientes nouitatem Apostolatus non à Christo, sed aliter concessi. Et ipse Paulus (vt idem Hier. aduertit, cap. 2. eiusdem epistolæ) quid debeat apostolis antiquioribus, exprimit, dum ait: *Post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba; assumpto, & Tito. Ascendi autem secundùm reuelationem, & contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autem ijs, qui videbantur aliquid esse, ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem*, &c. Quasi dicat, contuli Hierosolymis cum iis qui videbantur esse aliquid, id est qui eminebant autoritate, ne mihi periret fructus laboris, quem impendi, prædicando Euangelium propter pseudoapostolos, qui multis persuaserant diuersa me ab aliis Apostolis docere. Non igitur propter se, quasi nouam iurisdictionem exposceret, hoc fecit; iam enim eam antea obtinuerat, sed vt constaret gentibus quarum Apostolus erat, se à Petro non discrepare. Nec vt aliquid disceret. Nec enim, vt ait Ambr. aliquid ab his discere poterat, qui à Deo fuerat instructus; sed propter concordiam & pacem, Dei nutu factum est. Quòd autem Paulus sacerdos, & Episcopus fuerit à Petro ordinatus, Arator in principio sui poëmatis lib. 2. insinuat, sic ait:

D. Paulus nō negat aliquid se à Petro, aut ab aliis nomine Petri accepisse iuxta interp. D. Hieron.

Nouitas Apostolatus per inuidiam Paulo obiecta fuit.

Ambros.

Arator putat D. Paulum, à D. Petro fuisse initiatum.

Spiritus accensam verbo radiante lucernam
Sub modio lucere vetans, secernite Saulum
Dixit in oris opus. Quem mox sacrauit euntem
Imposita Petrus ille manu, cui sermo magistri
Omnia posse dedit.

Oecumen.

II. Oecumenius existimat Paulum, & Barnabam, accepisse manuum impositionem, non à Petro, sed à Lucio, & Manahen; autoritate Petri. Autor historiæ scholasticæ lib. vltimo, cap. 70. refert, Saulum & Barnabam post illud verbum, *Segregate mihi Saulum & Barnabam*, Act. 13. missos fuisse ab iis qui audierant in Hierusalem, vt à Petro, Iacobo, & Ioanne præmisso ieiunio, & oratione solita ordinarentur. Quod licèt probabile non sit, quia Petrus, vt ex historiis constat, Romam iam abierat, post liberationem à carcere, tamen censet autor historiæ, Paulum & Barnabam, accepto ab Spiritu Christi sancto, Apostolatu, atque adeò omni scientia ad prædicandum Euangelium necessaria, ad

Autor hist. schol.
Act. 13.

sacer

sacerdotium, & Episcopatum, per manuum impositionem, fuisse promotos. Quam impositionem potuerunt præstare successores Petri, qui Antiochiæ agebant. Vide Salmeron.tom.12.tract.36.fol.302.in illa verba, Act.13. *Segregate mihi Saulum.* Quãtam denique dignitatem contineat Apostoli Iesu Christi appellatio, à qua Paulus epistolas ferè omnes suas exorditur, explicat D. Hieronym.cap.1.epistolæ ad Titum. [*Vt enim* (inquit) iudices sæculi huius, quò nobiliores esse videantur, ex Regibus, quibus seruiunt, & ex dignitate, qua intumescunt, vocabula sortiuntur: ita & Apostolus grandem inter Christianos sibi vendicans dignitatem, Apostolum se Christi prænotauit, vt ipsa nominis autoritate, lectorem sibi conciliaret, simulque indicaret omnes, qui in Christo crederent, debere sibi esse subiectos. Nec enim, quod paulò antè scriptum posuimus ad Rom. (seruus Iesu Christi) non differt ab eo, si dixisset, seruus sapientiæ, seruus iustitiæ, seruus sanctificationis, seruus redemptionis, Christus quippe factus est nobis à Deo Patre sapientia, iustitia, sanctificatio, & *redemptio;*] Hæc Hieronym.

Salmeron. tom.12. — Hieron. — Christus factus est nobis sapientia, iustitia, & sãctificatio.

III. Illud obseruauerim, morem Pauli esse, Iesu Christi nomen sępissimè repetere, non solùm in principio epist. vt hîc vides, sed etiã in medio & fine. Aduertit Genebr. in Chronologia, Paulũ, in epistolis nomen Iesu quingẽties vsurpasse; quod D. Hieron. ad Ephes. cap.1. tribuit nimio amori, quo Christũ diligebat. Amantes enim, ea, quæ diligunt, sine necessitate interdũ nominant. Quo sensu spõsa Cant.1. ait, *Oleum effusum nomen tuum*; alloquitur enim Christum, cuius nomen ait esse instar vnguenti fragrantissimi: *Christi* nánque vocabulum Grecè, *vnctum* significat; Nã sicut balsami effusi odor semper est suauis, & optatus: ita Christi IESV nomẽ; Vnde Chrys. hom.2. epist.1. ad Cor. *Tu autem considera* (inquit) *quo pacto Christi nomen frequenter cordibus affigat, cùm eum, quem desiderat, semper nominet*; Vide, quæ notauimus super caput primum epistolæ 1. ad Timoth. in principio; IESV nomen Hebr. significare *Saluatorem*, fuisseque Christo Domino ab Angelo Dei iussu impositum, priusquàm in vtero conciperetur, atque adeò proprium illi esse. Nomen verò *Christi* appellatiuum est; ipsique commune cum cæteris regibus, & sacerdotibus. Vtrique enim in veteri lege oleo inungebantur; Vnde in sacris literis, verbum *vngendi*, pro verbo *eligendi*, & *vnctio* pro *electione* vsurpatur; sicut etiam *vnctus* pro *electo*; Rationem assignat Lact. lib.4. cap.7. *Erat* (inquit) *Iudæis antè præceptum, vt sacrum conficerent vnguentum, quo perungi possent, qui vocabantur ad sacerdotium, vel ad regnum: & sicut nunc Romanis indumentum purpuræ est signum Regis; sic illis sacri vnguenti nomen.* Hinc August. tract.3. in Ioan. *Iesus* (inquit) *est proprium nomen, Christus Sacramenti nomen est.* Idem afferit Tertull. in lib. contra Praxeam. Christi vnctio, siue electio in regni & sacerdotij dignitatem exprimitur, Psalm. 44. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, &c.*

Genebrard. — Iesu nomẽn 500. à Paulo recitatur. — D. Hieron. — Cant 1. — Chrysost. — 1. Tim. 1. — Iesus nomen Christi proprium. — Lactant. — August. tract.3. — Tertull. — Psal.44.

Per voluntatem Dei. Græcè; διὰ θελήματος θεοῦ.

IV. In exordio cap.1. epistolæ ad Timotheum primæ, præfixerat hanc inscriptionem: *Paulus Apostolus Iesu Christi secundùm imperium Dei*; sic enim ostendit non suis meritis, vt Glossa ait, sed Dei beneficio se electum fuisse ad Apostolatus dignitatem. In quo obliquè notat eos, qui ambiunt honores, seque in Ecclesiasticos intrudunt magistratus; parum attendentes ad Christum.

1. Tim. 1. — Glossa.

Qui non se clarificauit vt Pontifex fieret, sed qui loquutus est ad eum; id est, Deus Pater clarificauit eum, cùm dixit, *Filius meus es tu, &c.* Et rursus; *Tu es sacerdos in æternum, &c.* Hebr. 5. sic Paulus ait: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron. Sic & Christus, non semetipsum clarificauit, &c.* Alludit ad vsum Hebræorum apud quos, non qui vellet, sed, quem Deus eligeret, Pontifex erat. Elegit enim Deus Aaron; Deinde huius filium natu maximum; quod est semper seruatum, dum Respublica illa iuxta Dei leges administrata fuit. Cæterùm Paulus, vt nemo miretur, summi Pontificatus honorem Christo esse delatum, quamuis ex tribu Leui, siue *sacerdotali ortus non fuerit*; quem ad Hebr. 7. vocat sacerdotem secundùm ordinem Melchisedech; cum hoc loco, ait, esse filium Dei, cui ille honor, & maiores debentur.

Hebr 5.

V. Erat hoc loco oblata opportunitas agendi contra eos, qui sitienter magistratus appetunt: verùm satis erit quid Patres sentiant breuiter expedire. D. Cyprian. in lib. de vnitate Ecclesiæ, siue de simplicitate prælatorum inter alia sic ait: *Hinc sunt, qui se vltrò apud temerarios conuenas, sine diuina dispositione præficiunt; qui se præpositos, sine vlla ordinationis lege constituunt, qui, nomine Episcopatum dante, Episcopi sibi nomen assumunt: quos designat in Psalm. 1. Spiritus sanctus sedentes in pestilentia cathedra pestes, & lues fidei, corrumpendæ veritatis artifices, venena lethalia linguis pestiferis euomentes; quorum sermo, vt cancer serpit, &c.* Et D. Bernard. serm. 87. in Cant. notans sui temporis prælatos, qui se magis quàm Ecclesiam sibi creditam curant, vocat illos non inuentores sponsæ, sed venditores: *Sortiti sunt ministerij Apostolorum locum, sed non zelum; successores omnes cupiunt esse, imitatores pauci: ô vtinam tam vigiles reperirentur ad curam, quàm alacres currunt ad cathedram. Vigilarent vtique solicitè seruantes ab illis inuentam, sibi creditam. Parum est nostris vigilibus, quod non seruant nos, nisi, & perdant: perimentes pariter, & pereuntes, &c.* Hæc Bernard. vbi vocat sanctos Apostolos vigiles, qui inuenerunt sponsam, & custodiunt ciuitatem, id est, Ecclesiam. Queritur ibidem. Bernard. quòd multi sponsæ diuitias, & ornatum in se transferant. *Inde est* (inquit) *quòd illa pauper, & inops, & nuda relinquitur, facie miseranda, inculta, hispida, exangui. Non est hoc pascere gregem sed mactare, dicente Domino,* Qui deuorant plebem meam, vt cibum panis, & quia comederunt Iacob. Et locum eius desolauerunt: *Et Osea* 4. Peccata populi mei comedent: *quasi dicat, peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam solicitudinem non impendunt, &c.* Paulus ergo Apostolus est electus non suis meritis, cùm fuerit persecutor, & contumeliosus Christo, sed per voluntatem Dei, hoc est, beneficio, & gratia Dei: atque adeo ita loquitur, sicut nos loquimur, cùm dicimus de aliquo principe Christiano, eum per gratiam Dei, Lusitaniæ aut Galliæ Regem esse. Quod ipse 1. ad Timoth. 1. fatetur, dum ait, *Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu, Domino nostro, qui me fidelem existimauit, qui priùs fui blasphemus, & persecutor, & contumeliosus, &c.* Quæ verba citans August. in lib. 50. homil. Dei gratiam commendans, ait, *Ecce subitò cùm mala faceret, & mala mereretur, vna cælesti voce de persecutore prædicator erigitur, &c.* Ex quibus verbis infertur, *per voluntatem Dei*; idem esse hoc loco atque *per gratiam Dei*, vt sic merita omnia excludat, ante beneficium iustificationis in se collatum, dignitatemque ipsam Apostolatus Deo referat acceptam.

Contra ambientes honorem. Cypr.

Psalm. 1. Corrumpendæ veritatis artifices.

Bernard. serm. 87.

D. Bernard. querela. Mali prælati sponsæ ornatum in se transferunt.

Oseæ 4.

1. Tim. 1. Aug. in lib. 50 homiliarum hom 14.

Secun

Secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo IESV.
Græcè; κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ.

V. Explicat, ad quem scopum attineat, illius ad Apostolatus dignitatem facta à Deo electio. Quasi ita dicat: Per voluntatem Dei factus sum Apostolus, non quidem ad spem alicuius temporarij commodi huius vitæ, sed ad obtinendam vitam promissam, per Christum, id est, beatam ac sempiternam. Vnde D. Chrysost. explicans hæc verba, *secundùm promissionem, &c.* sic ait, si autem hæc repromissio est, noli eam hîc quærere. Spes enim, quæ videtur, non est spes. & Ambros. *Huius rei gratia* (inquit) *Apostolum se Christi Iesu, Dei voluntate appellatum significat, vt quæ & quanta promissio in futuro per fidem Christi sit, edoceret, quo prædicatione eius, crementum faciat, in saluandis, disciplina dominica. Idonei enim serui sunt, qui instantia sua, & fide, negotia Dominorum suorum exaggerant.* Hæc Ambros. ad eundem sensum exponunt hunc locum, Theophyl. Oecum. & ferè Græci Patres. Primasius etiam, eandem interpretationem secutus, sic ait: *Consueta veritate, & humilitate, non suo merito, asserit se Apostolum factum, sed Domini voluntate secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu: quia nobis per Christum est vita æterna. Itaque se Apostolum factum esse ait, non vt vitam temporariam, & mortalem prædicaret, sed potius æternam, & immortalem; pro cuius adeptione æquum est omnia incommoda, & mortem ipsam hic pati.* His verbis satis excitat Timotheum, ne despondeat animum, cùm audierit magistrũ suum Paulum in vinculis esse, timens ne quid simile sibi eueniat. Non enim debent labores, aut carceres frangere animum hominis, qui fidei, & promissionum Christi recordatus, ad præmia & gloriam æternam anhelat, ne, dum Apostoli, aut Apostolorum discipuli, qualis erat Timotheus, aut cuiusuis doctoris, per quem asserta veritas, multos acquirat ad Christum, vt ait Ambros. Subeat animum illud, 1. Corinth. 15. *Si in hac vita tantùm sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Quantùm animos addat ad ferendos labores, spes futurorum bonorum, quæ nobis à Christo promissa sunt, expressit Iustinus Martyr, in Apologia pro Christianis, sic enim ait: *Ego quidem qui Platonicis delectarer, disciplinis, cùm Christianos calumniosè deferri audirem, videremque eos impauidos interritosque esse ad mortem: & quæcunque horrenda mortalibus, leuiter ferre; consideraui ipse mecum fieri omnino non posse, vt illi in flagitijs delicijsque viuerent. Quotus enim quisque voluptates consectatur, & libidinosus est, qui bonam sibi mortem esse putet, vt per eam cupiditatibus delicijsque priuetur?* Hæc Iustinus, agens de tolerantia Christianorum mirabili ob spem vitæ æternæ. Hæc in Episcopis, & doctoribus magis elucere debet, vt vult Cypr. in epist. 3. ad Cornelium lib. 1. sic enim ait, *Quod si ita res est, vt nequissimorum timeatur audacia, actum est de Episcopatus vigore, & de Ecclesiæ gubernandæ diuina, & sublimi potestate; neque Christiani esse possumus, si ad hoc ventum est, vt perditorum minas pertimescamus.* Hæc Cyprianus. Quicquid sit, Paulus, dum ait, se Apostolum electum secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo, opponere vult legem gratiæ, quæ promittit vitam æternam, Mosaicæ legi, quę cultoribus suis bona temporaria promittebat, vt patet Deut. 5. 6. & 11. vide August. lib. 3. contra duas epistolas Pelagianorum cap. 4. D. Thom. 1. 2. q. qq. a. 6.

Chrysost. Ambros. Theophyl. Oecum. Primas. Spes futuræ beatitudinis animos addit pro Christo laborantibus. Ambros. 1. Cor. 15. Iust. Martyr. Patientia martyrum in tormentis. Cypr. epist. 3. Deut. 5. 6. & 11. D. August. lib. 3. D. Thom. 12. q. 99.

VERS. 2. Timotheo chariſſimo filio. Græcè; τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ.

I. HIc non eſt γνησίῳ, vt in ſuperiore epiſtola, hoc eſt, *germano*; ſed ἀγαπητῷ, hoc eſt, *dilecto*. Timotheum vocat non modò filium, ſed chariſſimum
Chryſoſt. filium; vt annotauit Chryſoſt. poteſt enim vnum eſſe ſine altero. Galatas nán-
Galat. cap 4. que appellat filios cap. 4. pro quibus tamen mœret: *Filioli*, inquiens, *mei, quos*
Paulus Galatas filios appellat. *iterum parturio.* Magnum verò virtutis illi hac appellatione teſtimonium perhibuit. Nã cùm illa charitas à natura non proficiſcitur, à veritate omnino materiam ſumit. Qui enim ex fide ſunt geniti, nullam ob aliam cauſam, quàm ob virtutem ſolam chariſſimi ſunt. Idque cùm apud nos, tum apud Paulum impri-
Theophyl. mis, qui nullo mortali tenebatur affectu. *Oſtendit ex hoc*, inquit Theophyl. poſt Chryſoſt. *quòd non veluti iratus ipſi, aut aliqua in re de ipſo deſperans, ipſum relin-*
Theodor. Oecum. *quat. Dilectus enim mihi es* (inquit) *ſed vis & neceſſitas, quæ mihi ex Cæſare imminet, me remoratur, quominus ſim apud te.* Hæc Theophyl. cum quo concinit Theod. & Oecum. Intellige autẽ dum *dilectum filium* vocat, Paulum intelligere, maximè, & ſummè charum: ſicut cùm dicitur Chriſtus Matth. 3. à Patre *dilectus*, hoc eſt, *filius meus dilectus, &c.* intelligitur dilectiſſimus; Vnde etiam à Paulo *filius dilectionis* vocatur, id eſt, maximè, & infinitè dilectus, iuxta Cypr. in epiſtola ad Cæcilium de Sacramento dominici calicis: Hieronym. tamen ſuper epiſtola ad Philem. ait, vocem Grecam ἀγαπητὸς, pro qua vulgata editio vertit, *chariſſimum*, magis ſignificare, *diligibilem*, i. dignum dilectione, quàm dilectum. Poteſt enim indignus eſſe amore, is, qui à nobis diligitur. Vtiturque exemplo Chriſti, qui ait, *Diligite inimicos veſtros, &c.* Sunt enim inimici à nobis dilecti: at non ſunt diligibiles. Timotheus verò non ſolùm erat dilectus Paulo, ſed ob egregiam indolem, & honeſtatem morum amore digniſſimus, ab eodem aſſeritur, non ſolùm verbis, dum eum filium chariſſimum, ſiue amabilem vocat: ſed etiam factis, dum eum Epheſinæ Eccleſiæ præpoſuit. Non enim cuiuſ-
Nazian. cunque eſt hominis Dei Eccleſiam regere, vt affirmat Nazian. in lib. Apolo-
Chryſoſt. getico, & Chryſoſt. de ſacerdotio.

1. Tim. 1. VII. Porro more Scripturæ, vt annotauimus, cap. 1. epiſt. 1. ad Timoth. filij vocari ſolent diſcipuli, & ij præſertim, qui mores præceptorum imitantur,
Reg 4. vt filij prophetarum, 4. lib. Reg. dicuntur prophetarum diſcipuli. Et ipſe Pau-
Act. 23. lus Act. 23. ſe filium eſſe ait Phariſæorum, i. diſcipulum, & maximè Gamalielis,
Diſcipuli filij dicuntur. à quo fuit iam inde à puero eruditus. Vt non ſit mirum vocari Timotheum hoc loco filium. Imò tam inſignis, & paterna fuit charitas Pauli erga ſuos, vt non ſolùm Timotheum, & Titum, & alios paſſim filios appellet, ſed etiam Oneſimum ſeruum fugæ, & furti reum, hoc nomine afficit, quem ſe in vinculis ait genuiſſe, ad Philemonem ſcribens.

VERS. 2. Gratia, miſericordia, pax à Deo Patre & Chriſto IESV, Domino noſtro. Græcè; χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

Salutatio Pauli. I. LOco verborum, quibus Latini, vt Cicero, & alij, in epiſtolis ſalutem precantur iis, quibus ſcribunt; Græci χαίρειν, ſiue εὖ πράττειν, dicunt. At Paulus, dum ait, *Gratia, pax, & miſericordia, &c.* Omnia fauſta, & felicia optat Timotheo, & cæteris, quibus ſcribens, eadem verba præmittit. In explicationem

horum

horum trium verborum multa contulimus in exordio, 1. ad Timotheum, capit.1. solùm hoc loco hæc duo vocabula explicabo, *Gratia, & pax*, iuxta vsum, quem habent in sacra Scriptura. Et quidem vocabulum *gratiæ* interdum significat fauorem quo quis valet apud aliquem, vt Luc.1. *Inuenisti gratiam apud Deum.* Hoc est, non solùm donum Dei, quo iusti omnes potiuntur, sed specialem fauorem, quo gratiosa es apud Deum. Interdum gratia opponitur legi, vt Ioan.1. *Gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Vbi gratiam opponit legi. Lex quidem ostendebat peccatum, non auferebat: præcipiebat, sed vires, quibus præceptum impleretur, non suggerebat. Hæc per Moysen tanquam famulũ administrata est, at verò gratia, qua mundamur à peccatis, qua prompti reddimur ad obsequium legis, non per Moysen, sed per Iesum Christum, data est, & deriuata. Data quidem, vt per autorem; deriuata, vt per mediatorem. Hanc gratiam comitatur charitas, quæ mundat cor, mentem sanat, vires ad obediendum legi confert. Non enim externus tantùm fauor Dei erga nos vocabulo gratiæ significatur, vt Lutherani hodie Theologi adlatrantes, dicunt, sed donum cœleste in anima sedem habens, quo illa ex merito Christi & nostra cooperatione imbuta, in sortem filiorum Dei nos ascribit. Quanuis autem vox Græca χάρις, & Latina, *gratia*, apud profanos scriptores, *fauorem*, significent duntaxat: tamen in sacris literis hanc habent significationem; significant enim donum Dei, faciens creaturam rationalem Deo acceptam: vt apud Paulum ad Rom.1. annotauit Adamus, ex antiquis interpretibus.

1.Tim.1.
Luc.1.
Ioan 1.
Gratia opponitur legi.
Rom.1.
Adamus.

II. Iam verò pax gratiam consequitur. Est autem donum illud, quo animus acquiescit in Christo, confidens Patrem sibi propitium fore, per Christum filium eius, cui seruit. Antequam Christo crederet; non erat in quo posset acquiescere; terrebant animum omnia, mors, peccatum, inferorum pœnæ. De hac ad Rom.6. agit Paulus, dum ait: *Iustificati ex fide pacem habeamus ad Deum per Iesum Christum.* Augetur autem in nobis hæc pax, obedientia & obseruatione mandatorum Dei. Quod docet Isai.23. cùm ait: *Et erit opus iustitiæ, pax, & cultus iustitiæ silentium.* Hebr. *quies, & securitas vsque in sempiternum*, &c. Vbi loquitur de iustitia, quam præstamus in operibus nostris, remissionem iam consecuti de peccatis per Christum; quasi dicat, si quis obedierit legi, & præstiterit opera iustitiæ secundùm Dei beneplacitum, is, hac sua iustitia, insignem consequetur pacem, eóque perueniet, vt ea pax securitas (quam iusti in hac vita coniecturis innixam obtinent) dici meritò possit. Pax autem iustorum metum comitem habet. Nam Hilarion (cuius vitam descripsit D. Hieron.) & D. August. aliíque Christianæ Reipublicæ proceres, post multos annos ex obedientia legis transactos, cùm iam essent morituri, de futuro iudicio soliciti erant. Addit Isaias, *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculo fiduciæ, & in requie opulenta*, &c. Expertus igitur Paulus, gratiam maximam, & pacem Dei; hæc ipsa beneficia, charitate incensus, omnibus communicari desiderat; Quo sensu, 1. Corinth.7. ait: *Opto vos omnes esse sicut meipsum.* Vt enim ait August. tract.8. in epistolam Ioannis, *Charitas vult omnes esse sibi æquales.* Meminit autem in salutatione Dei Patris, & Iesu Christi filij eius; quia licèt Deus Pater, fons gratiæ sit, nemini tamen eam largitus est post lapsum primi hominis, nisi per Christum: vt hîc annotauit Ambros. & D. Petrus, Act.4. in concilio primo omnium, cui ipse præ-

Isai.23.
Hilarion & Augustinus.
1.Cor.7.
August.
Ambros.
Act.4.

fuit, ait: *Neque enim est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.* Vide D. August. epistola 49. q. 2. Et epistol. 157. ad Donatum. Hinc Ecclesia omnes orationes absoluit, *Per Christum*, &c.

Aug. epist. 49. q. 2.

III. Quanti autem facienda sit Pauli salutatio declarauit D. Chrysost. hom. 10. in 2. ad Timoth. capit. 4. dum ait: *Sufficit sola Pauli salutatio gratia implere eum, qui ita salutatur.* Sunt enim Sanctorum virorum salutationes instar precationum, & benedictionum, quæ vtiles sunt iis pro quibus fiunt, sicut & Sanctorum suffragia. Vnde Christus Matth. 10. iussit discipulis, vt pacem precarentur suis hospitibus: *Intrantes autem domum, salutate eam, dicentes, Pax huic domui.* Et ipse Marc. 9. bene precabatur pueris quibus manus imponebat. Hinc benedictiones Iacobi, Moysis & aliorum Patriarcharum magni fiunt: Et, vt ait Philo Iudæus, in lib. de charitate: *Illa benedictiones Mosaica, quibus vniuerso populo bene precatus est, rata & efficaces fuerunt. Quandoquidem* (inquit) *ab amico Dei profecta sunt*; Iam verò parentum benedictiones & maledictiones efficaces esse experientia confirmat. Et Ecclesiastici cap. 3. dicitur, *Benedictio patris firmat domos filiorum, maledictio autem matris eradicat fundamenta.* Quod in Iacob benedicto ab Isaac, vel inuito Gen. 27. & in Ephraim, & Manasse Gen. 48. confirmat. Atque, vt maledictiones parentum timeantur à filiis, præter quotidiana exempla, recolendum est illud, quod refert D. August. 22. de ciuit. cap. 8. sic enim ait: *Decem quidem fratres fuerunt, quorum septem sunt mares, tres fœminæ, de Cæsarea Cappadociæ suorum ciuium non ignobiles; maledictione matris, recenti patris eorum obitu destitutæ, quæ iniuriam ab eis factam acerbissimè tulit; tali pœna sunt diuinitus coërciti, vt horribiliter quaterentur omnes tremore membrorum. In qua fœdissima specie, oculos suorum ciuium non ferentes, quaquauersum cuique ire visum est, toto pene vagabantur orbe Romano*, &c. Suadendum igitur filiis est, ne parentes contemnant. Exaudiuntur enim eorum apud Deum orationes: persuadendum etiam est cunctis mortalibus, vt exemplo Pauli, omnibus gratiam, misericordiam, & pacem Iesu Christi precentur; illumque audiant dicentem, ad Rom. 12. *Benedicite, & nolite maledicere.* Oportétque deterrere homines, & præsertim fœminas ab vsu, siue abusu malè precandi iis quibus cum agunt, & negotium gerunt.

Chrys. hom. 10. Pauli salutatio quanti facienda. Matth. 10. Marc. 9. Christus benedicebat pueris. Philo Iud. Efficaces sũt parentũ benedictiones & maled. Eccl. 3. Gen. 27. Infr. 48. August. Timendæ sunt parentum imprecationes. Rom. 12.

VERS. 3. Gratias ago Deo. Græcè, χάριν ἔχω τῷ θεῷ.

IV. SEnsus est iuxta Chrysost. & Theophyl. gratias ago Deo, vel, gratiam vt habet Græcus codex, quòd memor tui sum: ita te diligo. Hoc enim excellentissimæ charitatis indicium est, cùm quis ex amicitia ornari se putat. Officium autem suum modestè inter salutandum commendauerat; nunc singularem erga Timoth. affectum ostendit. Vt enim fide opus est doctori apud auditores, & autoritate; sic & beneuolentia: significat autem, quanta charitate discipulum complectatur, dum ait, se non solùm illius recordari, sed etiam gratias Deo agere, quòd sine intermissione illius in orationibus recordetur. Quòd autem assidua memoria & recordatio alicuius, sit effectus amoris honestæque & perfectæ amicitiæ, confirmatur ex Psalm. 136. vbi turba captiuorum desiderio patria impulsa, ait, *Super flumina Babylonis*, &c. *Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur.* Chald. *Obstupescat dextera mea.* Hinc Ecclesiast. 25. *Beatus, qui inuenit amicum verum*, &c. Et Plato in dialogo, in quo disputat de amici

Chrysost. Theophyl. Recordari apud Deum, amici est. Psal 136. Eccl. 25. Plato.

amicitia,ait,homines consiliatoris Dei ductu, amicos fieri, & inter solos bonos esse amicitiam; malos autem, neque bonis, neque malis esse amicos. Et Arist.8. Ethic.3. ait: *Bonorum autem amicitia, similiúmque virtutum, perfecta est amicitia.* Et D.Chrysost.1.Thess.2.hom.2.ait,Paulum fuisse verum, & spiritalem amicum: quoniam paratus erat vitam & sanguinem fundere pro amicis, & in gehennam descendere, vt ipse affirmat, ad Rom.9. Addit Chrysost. veram & perfectam amicitiam, per Euangelium minimè cessasse, sed potiùs auctam fuisse. Et quidem Paulus gratias agit hoc loco Deo quòd ipsi amicitia intercedat,cum Timotheo, illiúsque inter orandum, recordetur. Vtinam tam syncera esset inter Christianos amicitia. Videri nánque potest hæc virtus hominum fraudibus offensa, vnà cum iustitia ad cœlum, raro reditura, euolasse. Arist. Chryf. Rom.9.

VERS. 3. Cui seruio à progenitoribus. Græcè; ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων.

V. A *Progenitoribus*,id est,iuxta,maiorum meorum fidem,& institutionem. Verbum,λατρεύω,pro quo vulgata editio habet,*seruio*, secundùm modum loquendi Scripturæ, & vsum Theologorum, significat, non quamcunque seruitutem, aut cultum; sed eum, qui soli Deo debetur, per sacrificia, thurificationem,&c. De quo cultu intelligitur illud Isai. 48. *Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Loquitur ibi oraculum de idololatris,qui falsis Diis,diuinos honores deferebant. Appellat autem Deus gloriam suam,latriam,id est,seruitutem per excellentiam sibi debitam. Vide August. 10. de ciuitate, cap.1. &c. Colitur verò Deus maximè, fide, spe, & charitate, vt ostendit idem August. in Enchiridio, cap.1. similis est ille locus cap.1. ad Rom.vbi ait:*cui seruio in spiritu meo,* vbi etiam Græcè est verbum λατρεύω. Frustra autem Valla in cap.4.Matth.nititur inscitiæ arguere Theologos,affirmans principes linguæ Græcæ nihil distinguere λατρεύω, & δουλεύω:λατρεία, & δουλεία. Exemplum adducit ex 3.lib.Xenophontis in Cyropædia. Et ex Leuitico. Nam vbi nos habemus: *De semine tuo non dabis seruire principi.* Græcis est λατρεύειν. Cæterùm Valla,non aduertit semper licuisse,& iam inde ab initio id sibi iuris vindicasse disciplinarum professores,vt voces quasdã (quo sua præcepta commodiùs inculcarent)proprias suæ professioni, & peculiares facerent. Nec D. August.cùm de vocabulo,*latria*,agit,lib.10.de ciu.cap.1. immoratur in explicatione natiuæ significationis,huius vocis;sed vsum considerat, quem habet, potissimùm apud Ecclesiasticos scriptores,& ferè vbique in sacris literis.

Maiorum fides nepotes afficit ad cultum religionis. Isai.48. August. Rom.1. Valla Grammaticus. λατρεύω. δουλεύω. Xenophõtis Cyropædia. D. August. lib. 10.

VI. Hoc igitur loco,idem est, *cui seruio*, &c. ac si diceret Paulus, quem ego diligo à proauis,siue progenitoribus,quorum vna fuit fides cum fide mea; videntur enim minores,si maiorum suorum fidem retinent, in manibus Deo seruiisse; vnde Hebræi olim recurrebant ad Deum, interponendo maiorum suorum merita, Exod.32. *Recordare Abraham, Isaac, & Iacob,*&c. Et Dan.3. *Benedictus es Domine Deus Patrum nostrum,*&c. Hósque nominat,Abraham dilectum tuum;Isaac,seruum tuum,& Israël sanctum tuum. Et Ioan.8.Iudæi dicebant:*Nos semen Abrahæ sumus,& nemini seruiuimus vnquam.* Quibus Dominus:*Si filij Abrahæ estis,opera Abrahæ facite, &c.* Simili modo loquendi vtitur ad Hebræos 7.dicens, quia Leui in Abrahæ lumbis erat, quando decimas obtulit

Filij si fidem maiorum retinẽt; in maioribus dicuntur Deo seruiisse. Exod.32. Daniel.3. Ioan.8. Hebr.7.

tulit Melchisedec Regi, & sacerdoti in figuram Christi, vt annotauit etiam Ambros. vel certè significat Paulus dum ait, se coluisse Deum in progenitoribus suis: cultum latriæ se Deo præstitisse in maioribus, quoniam in lumbis eorum quodammodo erat. Cæterùm non est id silentio prætereundum, quòd optabilius longè sit, à progenitoribus Deum colere: tamen gentibus in Deum credentibus non obfuit habuisse Patres, & proaues idololatras, & infideles, vt enim ait Ezech. 18. *Filius non portabit iniquitatem Patris*, &c. hoc est, filius, non punietur neque damnabitur apud Deum ob solam parentum iniquitatem nisi etiam ipse sit impius. Ita nemo alienis meritis iustificatur aut condemnatur, merita Christi semper excipimus, sanè Paulo nihil profuisset progenitorum suorum fides, nisi ipse in Christum credidisset. Nec Abrahæ obfuit, quominus perfectus esset, patris sui impietas, eò peruenit illius felicitas vt Pater omnium credentium, imò & Christi appelletur. Timotheus etiam patrem habuit Gentilem, matrem verò Iudæam, & fidelem: Nec tamen patris infidelitas illi detrimento fuit. Nec Paulo ad meritum, tantum contulit progenitorum virtus,

Ambros. | Ezech. 18. Filius non punitur ob peccata parentum, nisi ipse etiam impius sit.

Nam genus, & proauos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco, &c.

Ouid. 13. Metam.

Quantùm assidua eum Christo conuersatio, de qua D. Chrysost. homil. 55. in cap. 16. Matth. dum ait: *Paulus cùm in terris esset, vbi Seraphim sunt, ibi conuersabatur, propiùs Christo assistens, quàm hastati & stipatores isti Regi assistant. Quippe cùm isti aspectum huc atque illuc circunferant, ille verò nulla rerum specie motus vniuersam mentis aciem ad Regem semper tendat*, &c. Admonet deinde nos Chrysost. vt Paulum imitemur.

Chrysost. hom. 55. | Chrysost.

VII. Mihi videtur etiam Apostolus significare, dum progenitorum mentionem facit, fidem Christi, quam profitetur, non esse rem nouam, sed à progenitoribus deriuatam: ne de illo querantur Iudæi, sicut Tertullianus queritur de gentibus, quòd res optimas maiorum suorum abiecerint, & nouas sectati sint, sic enim ait: *Vbi religio, vbi veneratio maioribus debita à vobis? habitu, victu, instructu, sensu, ipso denique sermone proauis renuntiastis. Laudatis semper antiquitatem, & noue de die viuitis. Per quod ostenditur, dum à bonis maiorum institutis decedistis, ea vos retinere, & custodire, quæ non debuistis, cùm quæ debuissis, non custodistis.* Hæc ille in suo Apologetico, capit. 6. Non patitur Paulus fidem Christi rem nouam appellari: *Nouatio enim* (vt Tertullianus ait) *mater dissidij est*, & Lyrinensis: *Si nouitates* (inquit) *recipiantur, necesse est, vt fides sanctorum Patrum, aut tota, aut certè magna ex parte violetur*, &c. Est autem Christi fides antiquissima (vt Euseb. Cæsariensis de demonstr. Euang. & in hist. Ecclesiastica confirmat) per quam Patres ab Abel vsque ad Christum ipsum salutem adepti sunt, & omnes iusti ad finem vsque mundi adipiscentur.

Tertull. | Nouatio est mater dissidij. | Lyrinensis. | Christi fides antiquissima est | Euseb.

VERS. 3. In conscientia pura. Græcè; ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.

VIII. D. Chrysost. hoc loco, sic habet: *Nihil habebat noxium, nihil subdolum ipsius conscientia.* Additque, posse hîc intelligi nomine puræ conscientiæ, vitam alienam à vitiis. Moris enim illi est, vbique conscientiam, vitam dicere. Quod etiam annotauit Theophyl. puram autem conscientiam, siue vitam

Chrysost. | Theophyl.

vitam dicit; quia etiamsi Iudaizaret, puram tamen, & à vitiis vulgaribus, liberam vitam ducebat. Vel certè, quia etiam tunc, cùm persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, & non humana ratione, seu potiùs elatione, perinde ac multi hæresim constituentes, in qua conscij sunt pudoris sui, & erroris. Theodor. huic explanationi accedit; sic enim ait, *Etsi de vita splendore non tulit testimonium, bonam tamen in Deum affectionem significauit per puram conscientiam.* Etenim quando persequebatur, se ea pro Deo facere existimabat. Hoc enim dixit etiam in epistola ad Philippenses cap. 3. *Secundùm zelum, persequens Ecclesiam; secundùm iustitiam, quæ est in lege, factus irreprehensibilis.* Hæc Theod. est autem conscientia pura, effectus vitæ puræ; sicut & mala, effectus est vitæ impuræ: vnde per synecdochem, vna res pro altera vsurpatur. Magnum est autem, quod Paulus ait, nunquam se aliter docuisse quàm sentiret, etiam cùm Ecclesiam Christi persequebatur. Nec tamen in hoc multùm sibi arrogat. Nihil enim prohibet secundùm iustitiam legis, hoc est, secundùm Iudaicam iustitiam, quæ exteriùs apparebat, versari sine querela, & tamen coram Deo esse peccatorem, vt docet August. serm 49. imò ipse ad Titum cap. 3. exponit, qualis esset in Iudaismo coram Deo, antequam ad Christum conuerteretur, sic enim ait: *Eramus aliquando, & nos insipientes, increduli, errantes, &c. Cùm autem benignitas apparuit Saluatoris nostri Dei, &c.* Quibus verbis videtur Paulus suam vitam ante conuersionem, tanquam impuram damnare. Vide August. in Psal. 31. vbi exponit illa verba, 1. Timoth. 1. *Finis autem præcepti est charitas*, de corde puro, *& conscientia bona, & fide non ficta:* Ait enim, à Paulo, vocabulum *conscientiæ bonæ*, pro vocabulo spei bonæ vsurpari, quia spes bona, ex bona conscientia, & pura permanant. Siue igitur per vocabulum puræ conscientiæ veram iustitiam intelligamus; siue bonam affectionem erga Moysis legem, in qua sita fuit ante legem gratiæ vera religio; siue veritatem, & simplicitatem, vt annotarunt Chrysost. Theophyl. & Oecum. profectò opponitur malitiæ, & simulationi. Longè enim aberat Paulus, etiam ante conuersionem, ab omni simulationis & mendacij crimine, vnde gratias agit, 1. Timoth. 1. Deo, *quòd se fidelem*, id est, veracem, vt plerique Patres interpretantur, *inuenerit*; atque adeò in dictis factisque constantem. Sic enim ait, *Gratias ago ei, qui me confortauit, Christo Iesu, Domino nostro, quia fidelem me existimauit ponens in ministerio, qui priùs blasphemus fui, &c.* Erat Paulus amans veritatis; atque hoc ait Chrysost. illum, ad conuersionem, tanquam donum naturæ, cuius autor est Deus, contulisse.

Theodor. Philip 3. Paulus qualis in Iudaismo. August. ser. 49. Tit. 3. August. in Psal. 31. 1. Tim. 1. Conscientia bona à Paulo dicitur spes bona. Chrysost. Theoph. Oecum. Paulus etiã ante conuersionem, verax fuit. Chrysost.

VERS. 3. Quòd sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre.

Græcè; ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν, ἐν ταῖς δεήσεσί μου, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν.

IX. SEnsus est, vt interpretatur Theophyl. gratias ago Deo, quòd memini tui, non simpliciter autem, sed in precationibus; die ac nocte Deum pro te interpellans, vt desiderium, quo tui videndi flagro, adimpleatur; ex quibus verbis satis constat; propterea Timotheum à Paulo non adiri, quia in vinculis erat; cuius rei ideo in principio epistolæ non meminit, vt annotauit

Theophyl.

Paulus in vinculis desiderabat Timotheum videre.

Theophyl. ne statim turbaretur, satis esse existimans huius rei mentionem in extremam partem conferre. Exaggerat hoc loco D. Chrysost. amorem Pauli cupientis videre discipulum, his verbis: *Vides immensum feruoris affectum? vidisti dilectionis insaniam? vidisti humilitatis magnitudinem, per quam se discipulo purgat, rationemque cur non venerit, affert? Quæ quàm sit plena rationis, etiam suprà monstrauerat; sed, & in consequentibus indicat, dicens*, Memor lacrymarum tuarum. Hæc Chrysost. Rectè Primasius in illa verba, *Nocte ac die desiderans te videre*, ait, *& charitatem ostendit, & iugiter orandi præbet exempla*. Orandum est enim præsertim pro amicis, & discipulis; cùm enim non posset in hac vita mortali ad Timotheum venire, vt sperabat, 1. ad Timoth. 3. literis conatur id præstare, quod præsens optabat. Eoque peruenit oratione, quò non potest corpore. Dum verò ait, *desiderans te videre*, modestè eum inuitat ad mutuum conspectum, antequam Neronis experiatur gladium: manifestiori inuitatione vsurus, cap. 4. inquiens: *Festina ad me venire*: Vbi aduerte, maximè foueri amicitiam mutuo conspectu. Vnde Cant. 2. *Ostende mihi faciem tuam*: Et Moyses Exod. 36. Deum alloquens dicebat, *Ostende mihi faciem tuam, seu gloriam, &c.* Et Arist. 9 Ethic. cap. 6. sic ait; *Principium adamandi affert aspectus*; Et cap. 12. *Amantibus amabilissimum ipse aspectus, propterea quòd hinc maximè est, & oritur amor.*

Primas. Orandū pro discipulis. 1. Tim. 3. Cant. 2. Exod. 36. Arist. Ethic. 9.

VERS. 4. Memor lacrymarum tuarum, vt gaudio impleat.

Græcè; μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ.

Chrysost. Theoph.

FIeri potuit (inquit Chrysost) vt gratus discipulus à magistro auulsus fleret, ac lamentaretur, non secus, quàm infans distractus ab vberibus matris, atque lactis alimonia destitutus. Ita Chrysost. & Theophyl. iuxta quem, ita exponenda sunt hæc verba, vt constet sententia, Memor lacrymarum, &c. desiderans te videre, vt gaudio impleat, recordor lacrymas tuas. Et si enim natura ab amicitiæ affectu alienus essem; lacrymæ tamen tuæ sufficiunt, cùm in memoriam redeunt ad omnem duritiam mitigandam. Primasius ita explicat, *Memor lacrymarum tuarum, &c.* Memor, inquam, lacrymarum, quas me abeunte fudisti, vnde me ad tristitiam prouocasti, quam tua opto præsentia temperari, &c.

Primas.

VERS. 5. Recordationem accipiens eius fidei, quę est in te non ficta.

Græcè; ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως.

Paulus optat discipulū videre, memor virtutum illius. Chrysost. Theoph. Theodor.

ALiam apponit causam, cur tanto affectu desideret discipulum videre; nimirum, recordationem fidei castæ & syncetæ. Hæc enim causa maximè impulit Paulum ad illius dilectionem. Quasi dicat, non solùm lacrymæ, quas in discessu meo largiter fudisti, mihi in mentem veniunt, vt tuum aduentum optem; sed etiam recordatio synceritatis tuæ fidei, lætitia me afficit. Ita Chrys. Theophyl. Theodor. Cùm autem fidem tam studiosè laudat, non solam Catholicam, & qua Christiani sumus, intelligas; sed etiam eam, quæ est cum charitate coniuncta. Nam fides, nisi cum charitate coniuncta sit, mortua appellatur à D. Iacobo, & quidem dæmones suo modo credunt, & contremiscunt, vt notat August. in lib. de verbis Apostoli serm. 17. & tract. 10. in Ioann. asserens, fidem, quam laudat Paulus hoc loco in Timotheo, dilectione & operibus

August. ser 17.

discerni à fide dæmonum. Quod etiam asserit Bernard.epist.42.ad Episcopum Senonensem; vbi agnoscit triplicem fidem; vnam, probatam: alteram, mortuam: tertiam, fictam. Possumus etiam nomine fidei intelligere pietatem, & omnium virtutum chorum, qui fidei tanquam basi, & fundamento innititur. *Est* enim *fides*, vt dicitur ad Hebræos 11. *sperandarum substantia rerum:* & ibidem ait Paulus, *Sine fide, impossibile est placere Deo.* Quare verisimile est, non nudam fidem sed religione, charitate, & aliis ornatam virtutibus, hoc loco intelligi: maximè cùm Paulus lætitia, quòd non ficta sit, perfundatur. Ficta enim est, aut saltem videtur, cùm in aliquo inuenitur bonorum operum, & charitatis destituta comitatu.

Bern.epist. 42.

Hebr.11. Erat fides Timothei multis aliis virtutibus illustris.

VERS. 5. Quæ & habitauit primùm in auia tua Loïde, & matre tua Eunice; certus sum autem, quòd & in te.

Græcè; ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου λωΐδι, καὶ τῇ μητέρι σου Εὐνίκῃ· πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοί.

I. ADdit nouam laudem Timotheo, quòd auiam habuerit fidelem, cuius nomen Græcis sonat *meliorem*; Nam λωΐων, Græcis est *melior*, sicut λώϊστος, *optimus*: & matrem Iudæam quidem, sed fidelem, cuius nomen Eumice, *victoriam* sonat apud Græcos. Fuerunt autem Lois auia, & Eumice mater Timothei, non tantùm fideles per fidem implicitam Christi venturi, quam ferè Iudæi habebant, sed de Christo qui iam venerat, explicitam. Habitasse autem ait, fidem in illis quasi permanentem, & stabilem, quam acceperunt, ab aliquo prædicatore, ante quàm Paulus, Lystram, vnde erant, peruenisset. Propterea verò supprimit progenitores, vt patrem, & auum, quia erant Gentiles, & infideles. Sic Gregor. Nazian. orat. 24. tom. 2. in principio in funere fratris sui Cæsarij, exprimit matrem suam fuisse iam olim ab ipsis proauis Deo consecratam, & pietatem in maritum qui Gentilis fuerat, per catechismum, veluti bonam oliuam in oleastrum inseruisse, adeo feliciter, vt aliorum quoque in sitio ipsi commissa, & animarum cura demandata sit. Filios etiam ipsa Deo peperit, & ad mores optimos conformauit. Hinc intelligitur in sacro eloquio non tam sexus quàm virtutis haberi rationem, cùm aliquem Scriptura commendat. Sed quæ laus est, habere maiores virtute præditos? Ea nimirum, quia stabilis, & firma creditur fides, quæ veluti hæreditaria est. Ita Chrys. & Theoph. Addit Theodor. de parentibus autem mentionem faciendo, cum laude, ac commendatione fidem confirmat in discipulo. Nihil enim æquè iuuat, vt exemplum domesticum. Et quoniam accidit, vt nonnulli ex piis nati, pietatem parentum non imitentur, necessariò subiunxit; *Certus sum autem, quòd & in te.* Hæc Theodor. Rectè Primasius illa verba, *Certus sum autem, &c.* explicans sic ait; Quia comprobaui fidem tuam, commoneri indiges, non doceri, &c. Erat igitur Timotheus particeps syncerae fidei, & pietatis, quæ præcesserat in matre, & auia sua. Hinc discimus honorem à bonis parentibus cum pietate in filios deriuari, atque adeò decens esse, vt filij de parentum virtute, quam magni faciunt, glorientur. Hoc docuit Christus, quando ex cruce, cùm multæ adessent mulieres, solius matris meminit, quam discipulo commendaret. Vnde Chrysost. hom. 84. in Ioan. tom. 3. *Cùm iam* (inquit) *Dominus abiret, matris curam, discipulo reliquit.* Deinde subiungit; *sed cur non alius cuiuspiam mulieris meminit,*

λωΐων.

Fides constans laudatur in matre Timothei, cuius maritus Gentilis erat.

Greg. Naz. orat. 24. tom. 2.

Chrysost. Theoph. Theodor.

Nihil æquè iuuat, vt exemplum domesticū.

Primas.

Chrysost. Ioan.

minit, cùm adessent? Admonet quidem amplius matribus tribuendum. Vt enim cùm spiritualia impediunt, parentes, nec cognoscendi quidem sunt: ita cùm nihil impediunt, meritò omnia his sunt tribuenda, & omnibus præferendi; quia genuerunt, quòd educauerunt, quòd innumeras pro ipsis molestias subierunt, &c. Laus igitur matris & auiæ in Timotheum deriuata ab Apostolo, & pluris fit, quòd haud dubiis eluceat documentis. Quod adeo verum est, vt non dixerit; suspicor, quòd & in te; sed potiùs *certus sum*, vel, vt sonat vox Græca, *persuasus sum, quòd & in te*, Nemo tamen putare debet, Paulum per fidem Christianam, seu Catholicam, per reuelationem certò credidisse Timotheum fidelem: id est, vera fide præditum esse, sed per fidem tantùm humanam; Quo sensu, hoc ipso verbo vtitur ad Rom. 15. cùm ait, *Certus sum autem, quod pleni estis dilectione*, Ex quo loco, & aliis constat verbum Græcum, pro quo nostra editio vertit, *Certus sum*, non semper referri ad fidei certitudinem infallibilem, sed ad humanam persuasionem.

Paulus qua ratione cognouerit fidem inesse Timotheo. Rom. 15.

Rom. 8.

II. Hinc colliges interpretationem, qua locus D. Pauli ad Rom. 8. explanari debet, dum ait; *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, &c. neque creatura aliqua poterit nos separare à charitate Dei, &c.* Difficultas enim est, quomodo hoc loco, certitudo significata consistat cum aliis Scripturæ locis, quæ negant hominem certùm esse de perseuerantia in charitate vsque ad mortem: Respondent quidam (vt refert eo loco Adamus Minorita) Apostolum de se solo loqui, atque ipsum ea de re habuisse reuelationem. Huic responsioni, quæ probabilis videtur, obsistit vsus pluralis numeri in pronomine *nos neque vita, neque mors, &c.* Vnde alij, quod hîc dicitur generaliter, referunt ad omnes, qui secundùm propositum Dei vocati sunt, hoc est, ad prædestinatos; sed neque hæc responsio idonea omnino videtur, cùm electi interdum in peccatum cadant. Tertia expositio vtitur limitatione. Quasi dicat Apostolus, *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita poterit nos separare à charitate*, videlicet, quantùm est, ex parte charitatis; licèt spectata mutabilitate liberi arbitrij, separatio timeri possit. Quæ expositio licèt vera sit, dubitare possumus, an sit literalis. Quare verus sensus eliciendus est inspecta significatione verbi quo vtitur hîc Apostolus: *πέπεισμαι* nánque, quod hoc loco, & cap. 8. ad Rom. ponitur, & cap. 1. epistola 2. ad Tim. inuenitur etiam ad Hebræos 6. vbi dicitur; *Confidimus de vobis dilectissimi; meliora, & viciniora saluti.* Inuenitur etiam ad Rom. cap. 15. *Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, &c.* Vnde discimus verbum illud pertinere ad omnem persuasionem, etiam probabilem tantùm; & non omnino certam. Quis enim ausit affirmare Romanos plenos fuisse dilectione, aut Timotheum fuisse verè fidelem, hoc est, alienum prorsus ab omni gentilitatis & Iudaismi affectu? Multò minùs affirmauerit vir prudens, id à Paulo fide fuisse creditum, cùm talium rerum non soleat interuenire reuelatio.

Qua certitudine Paulus cognouerit se perseueraturum in charitate Christi. Adamus Minorita.

πέπεισμαι. Rom. 8. 2. Tim 1. Hebr. 6. Rom. 15.

III. Hæc notauerim propter hæreticos nostri temporis, qui sequentes Bucerum, illum Pauli locum ad Rom. 8. pertinere volunt ad omnes iustificatos; & quidem Bucerus ex eo elicit, illum, qui semel iustificatus est, à gratia non posse excidere. Et Lutherus hinc statuere conatur dogma suum de fide speciali, quam putat sufficere ad salutem. Abeant ergo hæretici, dum verbum *πέπεισμαι*, intelligunt de persuasione, quæ omnem prorsus excludat formidinem, qualis est fidei certitudo. Sunt iis affinia & alia loca, nempe ad Philipp. 2.

Rom. 8. Bucerus & Lutherus reiiciuntur.

Philipp. 2.

Confi

Confido autem in Domino, quòd & ipse veniam ad vos citò. Et 2. ad Thessal. 3. *Confidimus autem de vobis fratres in Domino*, Et ad Gal. 5. *Ego confido de vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis.* Sed hæc fortè à Lutheranis contemni possent, eo quòd istis locis sit πέποιθα in voce media, non πέπεισμαι, sed quis nescit solere præteritum medium etiam passiuè vsurpari. 2. Thess 3. Gal. 5.

IV. Illud ad tropologiam pertinet, quòd Paulus Timotheum laudet eo quòd à maiorum fide, & pietate, non degenerauerit. Nam, vt Lyricus ait: *Dos est magna, parentum virtus*: & filio Ascanio dictum est ab Ænæa, apud Virgilium,

Parentum virtus filios excitat ad imitationẽ. Horat. Virgil.

Disce puer virtutem ex me, verósque labores.

Plerunque tamen fit, vt filij bonorum parentum studia deserant, & ad vitia prolabantur; quod monstri instar est; cùm filius imago sit patris; tales fuerunt filij Samuelis viri sanctissimi, de quibus ita scribitur, 1. Reg. 8. *Et non ambulauerunt filij illius in vijs eius: Sed declinauerunt post auaritiam: acceperuntq́ munera, & peruerterunt iudicium*, &c. Vnde Iosephus 6. Antiq. c. 3. rectè hoc vsus exemplo aduertit, non semper patribus similes nasci filios. Hi nánque cum paternis, atque adeò optimis præceptis fuerint imbuti; frena tamen vitiis laxarunt, tales etiam sunt, qui vitia parentum, non virtutes imitantur. Fuerunt in Adam veritatis, & salutis studia: fuerũt in eodem affectus ad cupiditatem boni commutabilis. Quid miseri sequimur? dolenter id explicat Bern. serm. 1. de aduentu Domini: sic enim ait: *Infelices filij Adam, omissis veris, & salutaribus studijs, caduca potiùs, & transitoria quærunt.*

Ioseph. 6. Antiq. c. 3. Bernard.

V. Rectè à Boëtio lib. 3. de consol. prosa 6. dictum est, dum agit de nobilitate: *Si quid est, in nobilitate boni, id esse arbitror, vt imposita nobili necessitas quadam esse videatur, ne scilicet à maiorum virtute degeneret.* Huc pertinet illud Cic. 1. off. *Odiosum est cùm à parentibus dicitur: O domus antiqua, heu, quàm dispari Domino dominaris?* Quadrat etiam in hunc locum, quod Plato ait, in Dialogo, de Attica nobilitate, siue antiquitate: *Maiorum* (inquit) *gloria ne abutamini, ò viri Athenienses, neque eam expendatis, erogetisque: scientes nihil impius posse viro accidere, quàm honorandum esse, non ob propriam virtutem, sed propter virtutem, & gloriam maiorum. Gloria enim parentum natis præclarus magnificúsque thesaurus est, si accedat imitatio. Vti verò pecuniarum, honorúmque thesauro, & hunc ad posteros non transferre, turpe, & viri generositate indignum est*, &c. Quod autem ait Arist. 1. Polit. 4. & lib. 3. cap. 8. *Ex melioribus, meliores procreari:* quo sensu Lyricus ait:

Boët. Nobiles à maiorũ virtute non degenerandi necessitate quadam cõpelluntur. Cic. 1. offic. Plato, in dialog. de Attica nob. Arist.

Fortes creantur fortibus; & bonis
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus; nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Ita accipe, vt intelligas, bonam naturam, disciplina indigere; imò, & Dei gratia. Nec enim Salomoni satis fuit, quod ait, Sap. 8. *Sortitus sum animam bonam*, id est, in lucem editus sum cum indole, & propensione ad virtutem, & sapientiam; nec quòd patrem habuerit, à quo præclarè eruditus fuit; quo minùs de illius salute dubitemus; ne plus aliquid dicam. Vide D. Thom. 1. 2. q. 63. art. 1. vbi quærit, vtrum virtus sit nobis à natura? Meritò ergo laudatur Timotheus,

Sap. 8. D. Tho. 1. 2.

quòd ab honestis parentibus, & virtute præditis progenitus, eorum fidem, & honestatem sit imitatus.

VERS. 6. Propter quam causam admoneo te, vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te, per impositionẽ manuum mearum.

Græcè; δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε, ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου.

Theodor.
Excitat Paulus Timotheũ ad virtutum praxim.
Theodor.
Chryſ.

I. POstquam Timotheum laudata fide materna, & bona ipſius indole; ſibi conciliauit, ſubiungit hortationem, qua efficaci oratione illum excitat ad exercitium & praxim virtutum: *Propter quam cauſam* (inquit;) quaſi dicat, vt interpretatur Theod. Hæc cùm mihi de te ſint perſuaſa, hortor te, vt animi tui promptitudine, & alacritate excites gratiam ſpiritus, quam accepiſti per meam ordinationem; quomodo enim oleum lampadis flammam efficit vehementiorem: ita animi promptitudo, & alacritas attrahit gratiam ſpiritus. Hæc Theod. ſuffragatur huic interpretationi D. Chryſo. ſic enim ait: Idcircò, quia fidem tuam integerrimam non ignoro, alacritate tibi opus eſt, vt exſuſcites gratiam Dei, quemadmodum ignis indiget lignis, ita & gratia alacritate noſtra opus habet, vt feruere perpetuò poſſit. Gratiam autem Dei, interpretatur hoc loco D. Chryſ. (quem ſequitur Theophyl.) eam, quam acceperat Timotheus ad Eccleſiæ inſtitutionem, ad perpetranda miracula vel ad omne religionis obſequium: quippe hanc vel extinguere, vel excitare in nobis eſt. Idcirco, & alibi ait, *Spiritum nolite extinguere*, 1. Theſſal. 5. Is enim angore animi, & negligentia tabeſcit, & extinguitur: vigilantia verò, & diligentia ſuſcitatur, & elucet. Vult ergo D. Paulus ne gratia, quæ Timotheo data eſt, ad multos diffundatur; & veluti agro fertili commiſſum ſemen creſcat in vtilitatem Eccleſiæ, & magis, magiſque in dies effloreſcat, vt Oecumen. hoc loco exponit. Vnde in parabola talentorum, Matth. 16. *Dominus laudauit eum, qui acceptis ad negotiationem quinq; talentis, totidem talentorum acceſſione, decem retulit, ac præterea audiuit, Euge ſerue bone*, &c. Illum verò qui talentum vnicum, quod acceperat, metu domini in terram defodit, obiurgauit, dicens: *Serue nequam, &c. ſciebas, quia meto, &c. tollite ab eo talentum, & date ei, qui habet decem, &c. Habenti dabitur & abundabit, &c.* Particulam, *habenti*, exponit D. Auguſt. lib. 1. de doctrina Chriſtiana, cap. 1. benè vtenti gratia Dei. Additque dona, & beneficia Dei, ſiue illa gratum faciant habentem, ſiue ſint gratis data, augeri, & cumulari, ſi illis bene vtamur. Quare gratiam Dei excitare hoc loco, idem eſt, atque in Euangelio, talentum multiplicare; vt conſtat ex D. Proſpero lib. ſententiarum, ex lib. ſententiarum D. Auguſt. ſententia 95. *Creſcit* (inquit) *ſemper facultas gratiæ, dum vſu maior efficitur, & charitate felicior.* Vult ergo Paulus, vt Timotheus excitet gratiam, quaſi qui ſopitos, flatu, & labore ignes ſuſcitat. Primaſius, ſic exponit; propter quam cauſam admoneo te, vt reſuſcites gratiam Dei, quaſi tribulationibus dormientem, &c.

Theophyl.
1. Theſſ. 5.
Oecum.
Matth. 16.
Punitur, qui talentum in terram defodit.
D. Auguſt.
Bene vti gratia Dei, vtile eſt.
Proſper. in libr. ſent. ſent. 95.
Primaſius.

D. Baſil. ca. 5.
Otium vitãdum honeſta aliqua occupatione.

II. Hic locus admonet nos, ne deſides ſimus, & otio diffluamus, vt enim ait D. Baſil. in conſtitutionibus Monaſticis, cap. 5. non eo conſilio Dominus hominem finxit, vt ſegnis ac languens deſideret; ſed contrà potiùs, vt eſſet qui ſe in laboribus honeſtis exerceret. Quandoquidem & primò in paradiſo Adæ

præce

præcepit, vt laboraret, & paradisum ipsum custodiret. Deinde, postquam ille ex eo eiectus exulauit, sententiam tulit, vt pane suo, in sudore vultus sui vesceretur. Quod autem, quæ Adæ dicta fuerint, ea omnibus etiam dicta sunt, qui ex eo sunt oriundi; ex hoc liquidò perspici potest, quod cùm illum tantummodo nominatim Deus morte mulctasset, quãdo dixit, Gen. 3. Terra es, & in terram reuerteris: ad omnes tamen posteros calamitas peruasit. D. Hieron. epistola 4. ad Rust. Monachum, de viuendi forma, scribens, inter alia, quibus nititur illi persuadere exercitia virtutum, sic ait: *Nunquam de manibus & oculis tuis recedat liber. Discatur psalterium ad verbum; oratio sine intermissione, vigil sensus nec vanis cogitationibus patens. Iram vince patientia. Ama scientiam Scripturarum, & carnis vitia non amabis.* Hæc D. Hieron. Vbi etiam hortatur Rusticum ad laborem manuum: *Facito* (inquit) *aliquid operis, vt te semper diabolus inueniat occupatum*, &c. Ipse Hieron. fatetur sibi vtile fuisse, ad carnis molestas tentationes vincendas, studium Hebraicæ linguæ ob difficultatem, quam experiebatur, in stridentium anhelantiúmque verborum meditatione. Refert ibidem; quendam Græcum adolescentem, qui nulla continentia, nulla operis magnitudine poterat carnis flammam extinguere; prudentia sui Archimandritæ resipuisse: *Nam Pater* (inquit) *imperat cuidam viro graui, vt iurgijs atque conuitijs insectaretur hominem, & post irrogatam iniuriam primus veniret ad querimoniam. Vocati testes, pro eo loquebantur, qui contumeliam fecerat. Flere ille contra mendacium: Nullus alius credere veritati. Quid multa? Ita annus ductus est, quo expleto, interrogatus adolescens, super cogitationibus pristinis, an adhuc molestiæ aliquid sustineret: Papæ* (inquit) *viuere mihi non licet: & fornicari libeat?* Hæc ille. Quare in omni vitæ sorte sua cuique est excitanda gratia. Et quidem D. Basilius non solùm loco citato, sed multis aliis, suadet suis discipulis exercitationẽ, & laborem manuum; & D. Hieron. Rustico monacho: Cæterùm non tenentur ad opera manuaria religiosi, nisi quando ordinis statuta eam obligationem inducunt, vt bene aduertit D. Thom. 2. 2. q. 187. sunt enim multa religiosis proposita, quibus suscitare possunt gratiam suæ vocationis; de quibus Gregor. Naz. eleganter orat. 1. de pace. Inter alia numerantur vigiliæ, inediæ, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris conuerberationes, suspirium ex intimo cordis manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, lenis inter orandum fletus audientium animos ad gemendum incitans. Laudat & modum cœnobitarum, tum in publicum prodeundi; tum ab hominum frequentia secedendi (illud, vt alios erudiant, hoc, vt spiritùs mysteriis imbuantur.) Et quidem vtrunque adeo præclarè, vt & in media hominum luce versantes solitariæ vitæ rationem seruent, & in solitudine agentes, charitatis humanitatísque officia teneant, eorum denique vitam esse ait: *Opes in egestate; possessionem in peregrinatione, gloriam in contemptu, potentiam in infirmitate; prolem egregiam in cœlibatu: qui delicias aspernari pro delicijs habent; qui regni cœlestis causa humilitatem amplectuntur; qui in mundo nihil habent; & mundo superiores sunt; qui cùm in carne sint; extra carnem tamen viuunt, qui proportione Deum habent; qui propter regni spem inopia laborant, & propter inopiam regnant.* Hæc Naz. eisdem ferè verbis, dolens, quod aliquando his bonis caruerit.

III. In Episcopo peculiaris gratia, quam suadet Paulus, excitandam esse, illa est, quæ per impositionem manuum à Deo infunditur. Id significant ea verba,

Gen. 3.

D. Hieron. Exercitationes honestæ ex D. Hier.

D. Hieron. Hebræam linguam didicit, cum labore.

Tentatio victa perpessione iniuriarum.

D. Basilius.

D. Hieron. Religiosi nõ obligantur ad exercẽda opera manuũ, siue mechanica. D. Th. 2. 2. Nazianz.

Laus vitæ religiosæ. Laudatur modus viuẽdi cœnobitarum.

Virtus collata Episcopis consecratione, postea excitãda est.

Theophyl. Tertull. Virtus denotatione sui gaudet. Occum.

verba, *quæ est in te per impositionem manuum mearum.* Quasi dicat, vt exponit Theoph. Volo vt suscites gratiam, illam ipsam, quam accepisti, cùm ego tibi manus imposui, eligens te mystica consecratione in Episcopum; atque ignem istum, ne patiaris quasi cinere superposito, occultari; vehementiorem, & maiorem effice; virtus enim, vt ait Tertull. denotatione sui gaudet. Vbi aduerte, simul atque Paulus Timotheum in Episcopum consecrauit, gratiam statim cœlestem, ac supernaturalem in eum decendisse tum ad signorum operationem; tum ad doctrinam Ecclesiæ rectè tradendam, vt notat Oecumenius. Hoc cœleste donum excitari vult Apostolus diuinis negotiis, & exercitiis. Nos quoque, nisi gratiam Dei è cœlo nobis donatam quotidie orationibus, & piis operibus, veluti quibusdam flabellis, vt flamma cœlestis eluceat, suscitauerimus, haud dubiè experiemur spiritum frigere, & tandem extingui. Vide Aug. in lib. qq. mistarum, q. 120. vbi præsertim loquitur, de vsu lectionis, & doctrinæ sacræ, & hæc verba Pauli, huic argumento accommodat: *Excitetur* (inquit) *deuotio nostra, quando ea, quæ licèt non ignorantur, recensentur, tamen, tale est ingenium naturæ nostræ, vt torpescat, si vsus destiterit lectionis; quia sicut ferrum, nisi vsitatum fuerit æruginem contrahit, ita & anima nisi frequenter exerceatur diuinis operationibus. Quamobrem Dauid ait illum beatum esse, qui die ac nocte legendo meditatur, quia exercitatur desiderium animæ erga opera salutaria vsu & exercitio, &c.* Illud tandem aduerte discruciari Lutherum, illiúsque asseclas, cùm audiunt, Paulum hoc loco mentionem facientem gratiæ Timotheo collatæ per impositionem manuum. Nec enim possunt excludere sacram ordinationem à numero septem Sacramentorum, nec negare conferri in ea gratiam ex opere operato, si hunc locum Pauli attentè inspiciant, & alium similem huic in 1. ad Timoth. 4. vbi ita ait: *Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi per impositionem manuum.* In his enim locis, & aliis similibus, manuum impositio iuxta interpretes tam Græcos quàm Latinos, quantuncunque hæretici obstrepant, pro sacra ordinatione accipitur. Vide quæ annotauimus in capit. 4. epistolæ primæ cit.

August. Lectio Scripturæ excitat deuotionem. Psal. 1. Lutheranorum error. Ordinis Sacramentum confert gratiam. 1. Tim. 4.

VERS. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.

Græcè; Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως.

Quid sit spiritus timoris. 1. Reg. 7. Chrysost. Theophyl. Arist. Exod. 20.

I. IDcirco accepimus spiritum, non vt pauidi simus, aut contrahamur metu, sed vt animo erecto, & excelso potentes simus aduersùs tentationes: & cùm opus est, liberè, & palam loquamur. Inicit enim Deus aliquando spiritum formidinis, seu timiditatis quibusdam, vt in Regum voluminibus legimus, lib. 1. cap. 7. vbi enim vulgata editio habet: *Intonuit Dominus fragore magno in die illa super Philisthijm, & exterruit eos.* Alia litera habet: *Et cecidit super eos spiritus formidinis.* Hoc est (vt Chrysost. & Theophyl. interpretantur) metum illis incussit. Nomen autem *virtutis* hîc accipitur, pro *fortitudine*, vt opponitur timiditati, vt patet ex 3. Ethic. 6. videtur autem D. Paulus, dum ait: *Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, &c.* Meminisse illius loci, Exod. 20. vbi dicitur: *Cunctus autem, populus videbat lampades, & voces, & sonum buccinæ, montémque fumantem; & perterriti, ac pauore concussi steterunt procul, dicentes, Non loqua*

loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur, &c. & ait Moyses ad populum, Nolite timere, &c. Vult ergo Paulus suo exemplo hortari discipulum ad laborum, post mortem suam illi imminentium tolerantiam. *Non enim* (inquit) *dedit nobis Deus, &c.* Quæ verba sic interpretatur Theodor. sanctissimam spiritus gratiam dedit nobis Deus, non vt pericula pro pietate timeamus, sed vt diuina virtute præditi, ipsum quidem ardenter amemus: nostri autem animi perturbationum motus insolentes castigemus. Hæc Theodor. Quare insinuatur his verbis, spiritum gratiæ, quæ nobis donatur in nouo Testamento, idoneum esse ad ferendas & superandas tētationum molestias; nec timore oportere adduci, instar illorum, qui sub veteri Testamento viuebant, eos, qui Christi fidem acceperunt. Paulus hortatur discipulum ad laborum post mortē suam tolerantiam. Theodor.

II. In hoc Apostoli testimonio, vt admonet hîc Beda ex serm. D. August. de gratia, & libero arbitrio, cauere debemus, ne nos arbitremur non accepisse spiritum timoris Dei, quod sine dubio magnum est Dei donum; de quo Isa. 11. *Requiescet super eum spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus scientiæ & pietatis, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus timoris Dei.* Non, quo timore Petrus Christum negauit, sed illius timoris quo spiritum accepimus, de quo dixit ipse Dominus Iesus, Matth. 10. *Eum timete, qui habet potestatem, & corpus, & animam perdere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete;* Hæc Beda, ex Augustino de spiritu fortitudinis, qui coniunctus est cum timore diuinitus nobis dato, damnans cum duntaxat, qui pusillanimitatē inducit. Ita Apostolus ad Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Itaque iuxta Paulum, non per nos, sed Spiritum sanctum, qui cum dono charitatis donatus est nobis, efficitur, vt tribulatio non auferat, sed potiùs operetur patientiam. Vnde Aug. in lib. de correptione & gratia, ait necessariam nobis esse libertatem spiritus, dono perseuerantiæ munitam, aduersùs tot ac tantas tentationes, quæ in paradiso non fuerunt; vt cum omnibus amoribus, terroribus, & erroribus suis vincatur hic mundus. Hoc (inquit) Sanctorum martyria docuerunt, donante illo à quo misericordiam consecuti sunt, vt fideles essent; à quo acceperunt spiritum non timoris, quo persequentibus cederent, sed virtutis & charitatis, & continentiæ, quo cuncta minantia, cuncta nutantia, cuncta crucianti superarent, &c. Beda ex D. August. Isa. 11. Matth. 10. Timor laudandus est, quem Deus nobis communicat. Rom. 5. August. Libertas spiritus cū dono perseuerantię, necessaria est, vt vincamus tentationes.

III. Meritò dubitabit quispiam, quò referendum sit pronomen *nobis* ad Christianósne omnes, an ad Episcopos, & sacerdotes duntaxat, quales erant Paulus, & Timotheus; & quidem spectatis circunstantiis cum inter Episcopos & sacerdotes sermo sit, præcesseritque mentio sacræ ordinationis, ad Episcopos præcipuè inter quos sermo habetur, referendum est pronomen *nobis*, ac proinde ad omnes, qui per manuum impositionem sacerdotes, vel, Episcopi creati sunt. Omnibus enim ritè ordinatis ab Episcopis, tanquam Apostolorum successoribus, & populi Dei rectoribus, peculiaris quædam gratia infunditur (vt docet fides orthodoxa) contra tentationes. Vnde Niceph. 12. Eccl. historiæ cap. 14. Episcopatum cum Baptismate rectè comparat, & vtrunque delictorum remedium esse ait, vt patet (inquit) ex sacris legibus. Hoc ipsum affirmat lib. 16. cap. 27. Vide D. Thom. 2. 2. q. 185. a. 1. vbi disputat de iis, quæ Nicephor. lib. 12. Idem lib. 16. cap. 27. D. Thom. 2. 2.

Chryſ.hom. 27. Act.12. propriè pertinent ad ſtatum Epiſcopi. Vide etiam D.Chryſoſt.cap.12.in Acta hom.27.vbi expendit illa verba contextus: *Miniſtrantibus autem illis. Domino & ieiunātibus, dixit Spiritus ſanctus, Segregate mihi Barnabam, & Saulum, &c.* Adhuc(inquit) Barnabæ priùs meminit, nondum Saulus clarus erat, nondum ſignum aliquod fecerat. *Segregate* (inquit) *Barnabam, & Saulum, in opus ad quod vocaui eos; tunc ieiunantes, & orantes, & impoſitis manibus, illos dimiſerunt.* Hæc verba ſic interpretatur D.Chryſoſt. Chryſoſt. Quid eſt *miniſtrantibus*? prædicantibus. Quid eſt, *Segregate mihi in opus?* In Apoſtolatum. Vide iterum à quibus ordinantur? A Lucio Cyrenenſi, *& Manahen, imò à ſpiritu. Quantò enim perſonæ humiliores erant, tantò purior Dei apparet gratia:* Cùm ait purior, non intelligas maiorem, ſed ſynceritatem gratiæ diuinæ, quæ in Sacramentis miniſtrandis dignitatem vel indignitatem miniſtrantium non reſpicit: ordinatur iam in Apoſtolatum, vt cum poteſtate prædicet. Hæc Chryſoſt. vbi vides poteſtatem & gratiam collocatam fuiſſe Paulo in ordinatione iuxta Chryſoſt. non tam à Lucio Cyrenenſi & Manaë, qui ei manus impoſuerunt, vt probabile eſt, quàm ab Spiritu ſancto; ſed quomodo ad Gal.1. ait ipſemet Pauli quaſi gloriabundus, *Non ab hominibus, neque per hominem.* Reſpondet Chryſoſt. dicit, *non ab hominibus*, vt manifeſtet, quòd non homo illum vocauit neque adduxit. Dicit, *nec per hominem*, quòd non ab aliquo miſſus eſt, ſed à ſpiritu. Idcirco ſubdit Lucas: *Igitur illi quidem miſſi à Spiritu deſcenderunt in Seleuciam, &c.* Colligamus ex hoc loco, id quod ſuprà annotauimus Paulum, & Barnabam Antiochiæ fuiſſe ordinatos, & ibidem prædicaſſe, &c. Itaque vt Hieronym. aduertit in cap.58. Iſa. ſacra ordinatio clericorum, non ſolùm ad imprecationem vocis, ſed etiam ad manus impoſitionem gratiæ particeps fit. Quæres, cùm ſit magni momenti, iure optimo epiſtola præcedenti dictum eſt Timotheo, imò cuilibet Epiſcopo, *Manus citò nemini impoſueris*, hoc eſt, neminem temerè ordines.

Maior bonitas ordinantium nihil confert ad meritum ordinati.

Galat.1.

Paulus poſt ordinationē prædicauit.

Hieron. Iſa.58.

IV. Poteſt etiam particula *nobis*, referri non ſolùm ad Apoſtolos, & Epiſcopos, ſed etiam ad omnes Chriſtianos. Non enim ſolùm recipitur, *χάρισμα*, quod vertit Latinus interpres, *gratiam*: Eraſmus verò donum poſt diuum Ambroſium in ſacra ordinatione, ſed etiam in Baptiſmate.

Eraſmus. Ambroſ.

Sed virtutis, & dilectionis, & ſobrietatis.

Græcè; ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ.

I. QVòd nouum Teſtamentum differat à veteri, notum eſt. Inter alia verò diſcrimina, illud à Paulo ſignificatur, quòd timor erat in veteri lege: in noua autem, conceditur virtus, vt vulgata editio habet; ſiue, vt Græcus codex legit, *δύναμις*, hoc eſt, robur & potentia ad perferendos labores & inſignis in Deum & in omne genus hominum dilectio. Vnde Auguſt.tom.1.de moribus Eccleſiæ cap.28. Præualet in vetere teſtamento timor, amor in nouo: quia ibi ſeruitus, hîc libertas ab Apoſtolis prædicatur. Et in lib. aduersùs Adimantum cap.16. Deus veteri homini fugienti, tanquam Dominus oppoſuit, quod timeret: & nouo redeunti tanquam pater aperuit, quod amaret, &c. appoſuit Dominus illi antiquo populo ſupplicia quæ timeret: in ipſa verò legis promulgatione tonitrua, procellam, ignem. Quibus rebus turbatus populus dixit Moyſi Exod.20. *Loquere tu nobis & audiemus: non loquatur nobis Deus ne fortè moriamur.* Et Deut.5. *Si audierimus vltrà vocem Dei, moriemur.* Imò ipſe etiam

In veteri teſtamento, timor: in nouo, amor.

Auguſt.

Exod.20.

Deut.5.

Moy

Moyses horruit, vt ait Paulus ad Hæbr.12. *Et ita*, inquit, *terribile erat quod videbatur. Moyses dixit, Exterritus sum & tremebundus.* Vnde Exod.20. Moyses sic populum trementem alloquitur, *vt probaret vos, venit Deus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis.* Hebr.12. Exod.20.

II. In nouo autem Testamento aperuit nobis Deus Pater, tanquam filiis, quod amaremus, nempe viscera paterna, Sacramenta, ingressum ad æternam felicitatem, proposuit Christum affixum cruci qui Cant.5. dicitur, *Totus desiderabilis.* Promulgatur à diuo Petro nouum Testamẽtum ipso die Pentecostes, in quo Spiritus sanctus, qui amor est, apparuit in sono de cælo, & in linguis igneis, Omnia hîc spirãt amorem; Vnde ad Hebr.12. *Non accessistis ad tractabilem montem & accessibilem ignem & turbinem, & vocem verborum: quam qui audierunt excusauerunt se, ne eis fieret verbum: sed accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, &c.* In veteri Testamento Deus Saboth, vexillum extulit timoris; in nouo autem Testamento, vexillum extulit amoris, Cant.2. ait Ecclesia, *Ordinauit in me charitatem:* in Synagoga verò ordinauit timorem. Ex Hebræo verti etiam potest: *Vexillum eius super me amor.* Quasi vexillum Synagogæ inscriptum habeat timorem, vexillum autem Ecclesiæ, pro tessera habeat amorem. In nouo Testamẽto apparuit nobis Dominus tãquam filiis. Cant.5. Act.2. Heb.12. Vexillum synagogæ præfert timorem; Ecclesię amorem. Cant.2.

III. Porrò quàm conueniens fuerit rationi, vt amorem præcederet timor, explicat August. tract.9. in epist. Ioan. ait enim, *Timor quasi locum preparat charitati: cùm autem cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei preparauit locum, si nullus est timor, non est quà intret charitas, sicut videmus per setam introduci linum quando aliquid suitur: seta priùs intrat, sed nisi exeat, non succedit linum: sic timor primò occupat mentem: non autem ibi remanet: quia adeò intrauit, vt introduceret charitatem.* Hæc ille. August. Præcessit amorem timor.

IV. Ait ergo Paulus pulchra quadam antithesi vsus, non dedisse nobis Deum in noua lege spiritum timoris, qui frangit animum: sed virtutis siue potentiæ, qui addit animos ad laborum & discriminum tolerantiam. Per spiritum autem amoris siue dilectionis possumus dilectionem erga Christum intelligere, de qua ad Rom.8. *Quis nos separabit à charitate Christi tribul. &c.* Vnde August. lib.83. quibus q.25. neque mors (inquit) neque vllum genus mortis metuendum est homini Christiano. Possumus etiam intelligere dilectionem, qua nos Christus dilexit, & tam multa nobis contulit beneficia; de qua ad Galat.2. *Dilexit me & tradidit seipsum, &c.* & in Apoc.c.1. *dilexit nos & lauit nos in sanguine suo.* Quid si intelligamus charitatem, quæ nobis non per modum actus sed per modum habitus conceditur? de hac ad Rom.5. dictum est, *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Vide D. Thom.1.2.q.110.art.1.& 2. vbi quærit, ponat ne gratia aliquam qualitatem in anima? Ad hanc sententiam facit quod in cap. *Maiores*, de Baptismo & eius effectu; & in Clem. vnica de summa Trinitate, fit mentio habituum infusorum, & sententia quæ asserit hos habitus à Deo infundi, eligitur à grauioribus Theologis, atque adeo vera est, & omnino certa; imò videtur definita à Concil. Trident. sess.6. in decreto, de iustificatione cap.7. Dicitur enim ibi, *Charitas Dei diffunditur in cordibus eorum, qui iustificantur, & ipsis inhæret*; & Can.11. *Si quis dixerit homines iustificari, vel sola peccatorum remissione, exclusa gratia, & charitate, quæ in cordibus eorum per Spiritum sanctum diffundatur, atque illis inhæreat; aut etiam gratiam, qua iustificamur,* Rom.8. Galat.2. Apoc.c.1. Charitas & gratia sunt in anima habitus à Deo donati. Rom.5. D.Thom. Cap.Maiores de bap. Clem. vnica de summa Trin. Trid.sess.6. Charitas inhæret. animæ.

mur, esse tantum fauorem Dei, anathema sit.

Dionys. August. Cyrill. Ioan. 14. Charitas seruare facit Dei mandata.

V. Quare libet, per spiritum dilectionis intelligere charitatem inhærentem, de qua Dionys.lib. Eccles. hierar.cap.1. in principio: Primus animi motus ad diuina, est dilectio; vnde August. Com.in Psal.31. *Quod credit homo, fidei est, quod verò operatur, charitatis, &c.* Sicut ergo fides est principium cognoscendi diuina: ita charitas exequendi diuina mandata. Et Cyrill.in cap.14. Ioan. ante August. ait: *Et fides quidem in anima est veram cognitionem efficiens: charitas verò mandata Dei seruare facit, &c.* Quòd igitur Theologi dicunt primum motum iustificationis esse actum intellectus per fidem, non aduersatur D. Dion. dum ait, primum motum ad diuina esse dilectionem: agit enim de principio operandi iuxta Dei legem.

Chrysost. Theoph. August. Cicero.

VI. Porrò sobrietatem interpretatur hoc loco D.Chrysost.ex Theophyl. eam virtutem, qua sobrij sumus, sanitatem mentis atque animæ sectantes, ne frangamur aduersis, aut rebus prosperis insolenter efferamur. Vox Græca, σωφρονισμὸς, qua hîc vtitur Paulus, *moderationem* significat; est enim nomen verbale à moderando, seu castigando dictum. D.August.in lib.de gratia & libero arbitrio, cap.18. recitans hunc locum, pro vocabulo *sobrietatis*, posuit vocabulum *continentiæ*, quasi velit Paulus, nobis datum esse per Christum spiritum continentiæ, qua omnes frænantur libidines, ne in flagitia mentem nostram consentientem trahant. Quid si temperantiam voluit significare quam Cic.lib.3.Tusc.quæstionum; *moderationem*, & *modestiam* appellari censet? Vide quæ annotauimus cap.3.epist.1.ad Timoth.

VERS.8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.

Græcè; μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν.

Crucē Christi non erubescit Paulus. 1.Cor.1. Theodor. Chrysost. Laudes crucis. Mors Christi, homines Angelos, ac Dei filios fecit. Nihil sic Christi clementiā commendat, vt Crux.

I. CVm materia prędicationis sit Christus crucifixus, atque adeò contumeliæ, opprobria, & cruciatus: hæc autem videantur esse, iis præsertim, qui non credunt, plena dedecoris & ignominiæ: (*Nam sermo Crucis, vt dicitur, 1.Cor. 1. videtur, ijs qui pereunt, stultitia.*) Excitat Timotheum ne ignauo pudore territus, testimonium passionis Christi in prædicatione & sermone prætermittat. Propterea etiam meminit suorum vinculorum: docens se propter prædicationem crucis Christi, in carcerem fuisse coniectum, & in vinculis detineri. Ita ferè Theodor. Cæterùm quantum Christi Domini cruci debeamus, consideret qui humano pudore quo minus alacriter testimonium illius ferat in concionibus, retardatur. De ea sic D.Chrysost.hîc hom.2. *Mors illa pereuntem seruauit orbem: mors illa cælestibus terrena coniunxit: mors illa diaboli retardauit Tyrannidem, hominesque Angelos, ac Dei filios fecit. Mors illa mortalitatis nostræ naturam ad solium cæleste, ac regale prouexit. Vincula ista soluerunt plurimos, & ad fidei gratiam conuerterunt.* Hæc Chrysost. vbi nihil deterius esse ait, quàm velle res diuinas humana ratione metiri. Hinc enim omnes hæreses ortum habuerunt. Hinc Marciones, Manetes, & Valentini, & cæteri, qui perniciosa dogmata in Ecclesiam inuexerunt. Sicut enim, qui solis radios corporeis cupit haurire luminibus, non modò quod optauit non efficiet, verùm etiam ipso quoque, quo viget, priuabitur lumine; multo sanè magis qui in æternam illam lucem defigere obtutus conatur, eamque rationibus consequi mortalibus, hoc patietur. Quare si fidei luce ducimur, quid quæso est quod Christi clementiam

tiam magis commendet? Neque cœlum, neque terra, neque rerum omnium creatio, neque aliud omnino aliquid, ita vt crux illa venerabilis, diuinæ bonitatis magnitudinem prædicat. Quocirca in ipsa gloriatur Paulus ad Galat. 6. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Quæ verba referens D. Chrysost. sic explicat hunc locum: *Noli erubescere*, &c. D. Paulus: *Noli erubescere* (inquit) *quòd crucifixum prædicas: hoc enim testimonium est: mors scilicet Christi. Nam ista quidem, si per se cognoscantur, mors, carceres, vincula, confusione ac probro digna sunt: verùm, si quis apposita causa discussóque mysterio singula decenter edoceat: plenissima gloria esse cognoscet*, &c. D. Ambros. *Constantiam* (inquit) *habendam docet nec trepidare debere in professione; non est enim vnde erubescatur in ea, quia si homo visus est Christus, gestis tamen apparuit Deus: etsi crucifixus est, resurrexit tamen à mortuis; & multis videntibus suscipiente eum nube in cœlum ascendit. Non est ergo infirmitatis causa, sed potestatis: quia vbi putatur imbecillitas, ibi apparet potentia.* Hæc Ambr. Gal. 6. Chrysſ. Opprobria pro Christo tolerata, plenissima sunt gloriæ. Ambros.

II. Vnde, næ, ille mihi nihil absurdi dixisse videbitur qui per testimonium Domini nostri, Christi passionem intelligere volet. Nam vox Græca, μαρτύριον, pro qua vulgata editio habet testimonium, passionem, & mortem ex vsu Ecclesiastico hodie significat. Maximè verò mortem Christi, qui sanguine suo, & morte *testimonium perhibuit veritati.* Vnde etiam qui pro fide Christi moriuntur per excellentiam dicuntur martyres, hoc est, testes, fidem Christi vel ipso sanguine protestati, vt lib. contra Donatistas aduertit August. Accedit ad rationem martyrij opus esse morte, vt ait D. Thom. 2. 2. q. 124. art. 4. vbi disputat de vero martyrio. Christus morte sua testimonium perhibuit veritati. August. D. Thom.

VERS. 8. Neque me, vinctum eius.

Græcè; Μηδὲ ἐμὲ, τὸν δέσμιον αὐτοῦ.

III. Quasi dicat: Non te pudeat crucis Christi neque vinculorum, quæ ego nunc Romæ pro Christo sustineo; suo exemplo suadet discipulo vt vanum ponat timorem, & pudorem abiiciat. Ac si apertiùs dicat, Noli erubescere, siquidem ego qui mortuos suscito, qui innumeris signis illustris sum, qui orbem totum excurro; nunc vinctus sum. Neque enim quasi malè operans vincior: sed crucifixi gratia his vinculis astringor; si crucem non erubuit Dominus meus, ego hæc vincula erubescere debeo? Qui enim quæ ille sustinuit, erubescit: ipsum quoque erubescit, qui cruci affixus est. Ita Chrysost. cui, vt solet, concinit Theophyl. & alij D. Ambros. sic ait: *Nec in Apostolo est, quod ad ruborem pertineat, quia si pressuris humiliatus dicitur, ex illa parte confundit obtrectatores suos, quia insignis, ac prodigijs nutu mirabilis peruidetur, vt intelligatur non infirmitate humiliari, sed voluntate ad quendam meritorum profectum. Idcirco enim Deus seruos suos ab iniquis humiliari permittit, ne illis iniustè præmia dare videatur.* Hæc D. Ambr. Crucem, quā Christus pertulit, nos venerari decet. Paulus non erubescit vincula pro Christo, &c. Chrysſ. Theophyl. Ambros. Sinit Deus suos ab iniquis cruciari, ne iniustè præmia largiri videatur.

IV. Illud vel maximè notandum est, à Paulo sæpe in epistolis iactari sua vincula, & quasi à gloriabundo prædicari. Adeo illa nō erubuit, neque Christi crucem, vt se vinctum Christi appellet, & vel in ipso carcere docens & baptizans multos Christo adiungat. Nam in epistola ad Philemonem, meminit Onesimi quem ad fidem conuertit: *Quem ego* (inquit) *genui in vinculis*, & in hac A Paulo quasi à gloriabundo prædicātur vincula, quæ pertulit.

2.Tim.2. Ephes.4. Debetur honor catenæ, manibus pro Christo iniectæ. Chryſ.

epiſt.cap.2.ait ſe in vinculis non ceſſaſſe ab opere & officio ſuo. In epiſt. verò ad Epheſios, cap.4. magnam vim ineſſe putauit ad perſuadendam Epheſinis Chriſtiãnis perſeuerantiam in fide & bonis operibus, quòd ſe vinctũ in Chriſto vocauerit: multúmque honoris catenæ deberi, quæ manibus pro Chriſto ſit iniecta, ſic enim ait: *Obſecro itaque vos, ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis cum omni humilitate*, &c. Duo expendit in enarratione horum verborum D.Chryſoſt.ſerm.8.primùm, Quòd boni præceptoris numeros expleuerit Paulus, dum de ſuis vinculis & laboribus minimè ſolicitus, de ſalute ſubditorum dumtaxat ſermonem inſtituit. Præceptorum nánque virtus eſt, nihil honoris, nihil gloriæ à ſubditis, ſed ſalutem ipſorum quærere, vnde 1.Theſſ.3.ait: *Nunc viuimus, ſiquidem vos in Domino ſtatis.*

1.Theſſ.3.

Glorioſum eſt in vinculis eſſe pro Chriſto. Chryſ.

V. Deinde, quòd in vinculis eſſe pro Chriſto omnibus titulis antepoſuerit, vnde idem D. Chryſoſt. multis modis hanc dignitatem amplificat, dum Paulus ait, [*Ego* vinctus in Domino; & ad Philemonem: Paulus ſenex, nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti, &c. Magna dignitas (inquit) & quouis regno & cõſulatu potior. Nam nihil ita ſplendidum eſt, vt vinctum eſſe propter Chriſtum, vt catenæ ſunt ſanctis illis manibus circundatæ. Vinctum eſſe propter Chriſtum illuſtrius eſt, quàm ſiue Apoſtolum eſſe, ſiue doctorem, ſiue Euangeliſtam, qui Chriſtum nouit, is optione data mauult vincula ferre propter Chriſtum, quàm cœlos inhabitare. Non caput ita ſplendidum reddit impoſita corona margaritis conſpicua, vt catena ferrea, quæ propter Chriſtum fertur. Tum videlicet ipſis regiis illuſtrior erat carcer, ipſo etiam cœlo. Vinctum enim habebat Chriſti. Iſtud etiam illuſtrius eſt, quàm ſedere ad dexteram ipſius.

Pati pro Chriſto in carcere mauult Paulus, quàm in cœlo eſſe.

VI. Mox de ſe ita loquitur; Si quis mihi vel vniuerſi cœli vel huius catenæ copiam & optionem largitus eſſet, catenam hanc ego planè elegiſſem. Deinde, Si autem mihi cum Angelis ſtandum fuiſſet ſurſum, aut cum Paulo vincto; carcerem vtique præoptaſſem. Non ita beatum dico Paulum, quòd in paradiſum raptus, atque quòd in carcerem eſt coniectus. Audi ipſum quo modo glorietur. Neque enim dicit, hortor vos ego, qui verba ineffabilia audiui; ſed quid? hortor vos (inquit) ego vinctus in Domino. Quàm idoneè Paulus glorietur in Chriſti vinculis, ponderat idem Chryſoſtom. Potiùs (inquit) mihi habetur malè affici pro Chriſto quàm honorari à Chriſto: ſi Chriſtus ipſe pro me ſeruus factus, gloriámque ſuam exutus tanti non duxit eſſe in gloria, quanti quòd mei gratia crucem ſubiret, quid quæſo illius nomine ferre non debeo? Audi ſiquidem quid ipſe dicat Ioan.17. Glorifica me (inquit) tu Pater. Quid dicis? ad crucem cum latronibus ac prædonibus ducendus, maledictorúmque necem ſubiturus? deinde & conſpuendus, & virgis percutiendus es, atque alapis; & iſta, vocas gloriam? Vtique, inquit. Nam pro delictis iſta patiar, atque ea nunc mihi pro gloria duco, ſi gloria illi non in patrio throno, neque in diuina illa gloria, ſed in contumelia reputata eſt, eámque reliquis præpoſuit, quia miſeros & calamitoſos dilexerat; multò magis mihi iſtud pro gloria ducendum eſt.

Chriſtus pluris fecit pro hominibus pati, quàm eſſe in gloria. Ioan 17.

VII. Non erant ita præclaræ Pauli manus quando claudum illum in lyſtris erigebat, Act 14. atque quando vinculis erant circumligatæ. Admiraris Paulum tum potiſſimùm, quando nihil illi, quæ manui adhæſerat, detrimenti

Act.14.

afferre

afferebat vipera, Act. 28. Nihil mireris; catenam quippe illam reuerebatur, immò & vniuersum illam mare veneratum fuerat: nam tum quoque vinctus erat. Siquis mihi modò largiretur mortuos suscitandi facultatem, istud planè non præferrem huic catenæ, & in Scripturis me non tantùm delectat miracula patrans, quantùm malè affectus, flagellatus, ac miserabiliter tractatus, &c. Deinde præfert vinctum esse Paulum pro Christo, sudariis & semicinctiis eiusdem conferentibus ægrotis sanitatem, Act. 19. præfert illud quod refertur de Paulo omnibus miraculis: nempe, quòd multis Philippis impositis plagis cæsus in carcerem sit coniectus. Item quòd vincti cum eo laudabant Dominum. Rursus quòd cùm illum lapidassent, extraxerint è ciuitate, existimantes esse mortuum: conficitque tandem argumentum à minori. Christus ait, Matth. 5. *Beati estis*, &c. non quòd mortuos suscitaturi estis, cæcis daturi aspectum, &c. *Sed cùm maledixerint vobis homines*, &c. Si ergo malè pro Christo audire adeò facit beatos, quid non faciet malè etiam affici? honoratus est & Petrus ista catena, Act. 12. *Erat enim* (inquit Lucas) *vinctus catenis duabus, ac traditus militibus, & dormiebat*: ita Hilaris erat, vt grauis illum nihil immutatum haberet somnus, veniebat Angelus, ac percusso latere excitabat illum. Addit Chrys. Hîc si mihi quispiam dixisset, elige vtrum velis, vis esse Angelus Petrum stimulans ac soluens, an Petrus seruatus? Petrus vtique maluissem esse propter quem & Angelus descendit; vinculis istis potiri libuisset. Quid quod Paulus ad Phil. 1. *Desiderat dissolui & esse cùm Christo*? ita sanè; sed ibidem manere optat in vita quandiu superest aliquid ferendum pro Christo. Mortem verò ideo timebat (inquit Chrys.) quòd adhuc esset passionum occasio. Pati pro Christo gratiam vocauit ad Philipp. 1. *Vobis* (inquit) *donatum est pro Christo non solùm, vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini.* Quæ verba citans Chrysost. ait maius donum esse posse pati pro Christo, quàm solem sistere & lunam cœlúmque mouere, maius est etiam quàm dominari dæmonibus. Non enim tam cruciantur dæmones cùm à nobis eiiciuntur; quàm cùm nos pro Christo vinctos vident: *Philippis commotus est* (inquit Luc. Act. 16.) *carcer vincto Paulo, solutáque sunt omnium vincula.* Vides naturam vinculorum, vincula soluentem? Nam quemadmodum mortem interimit mors Domini, ita ligatos soluerunt vincula Pauli, carcerémque concusserunt, ac ianuas aperuerunt. Vinculorum natura est stringere & detinere: cæterùm aliorum sit ista natura, non eorum, quæ pro Christo perferuntur. Procidit ad pedes Pauli ac Silæ custos carceris: at neque istud faciunt vincula alia: neque enim ligantes trahunt ad pedes ligatorum, sed è contra: ignorabat istud custos carceris, ignorabat eorum potentiam, qui pro Christo vinciuntur. Ideo qui solutus erat, pedibus aduoluitur ligati. Qui soluunt à dæmonibus ligatos, istos ferrea fuerat detentura catena. Non nouerat hos viros, propterea venia dignus fuit custos carceris. Ferro adamantino infractius est vinculum, quod à dæmone est; animas tamen eo ligatas soluere Paulus poterat; quid mirum si & corpus suum? Propterea primùm ipse vinctus est, ac deinde reliquos vinctos soluit: vt discas seruos Christi etiam ligatos, multo maiorem habere virtutem, quàm reliqui soluti.]

VIII. Concludit Chrys. *Itaque non erat infirmitatis hoc vinculum, sed potentia.* Lege totam homiliam; est enim in illa eximia elegantia, & admirabile ingenij acumen. Vide homil. 16. ad populum Antioch. vbi prope medium agit de

Act. 28.

Catena Pauli viperam excussit; & venerationi fuit, &c.

Gloria catenæ maior, quàm miraculorum.

Act 19.

Matth. 5.

Act. 12.

Petri catena Angelis inuidenda.

Chrys.

Philipp. 1.

Vincto Paulo soluuntur vincula, &c.

Act. 16.

Vincula Pauli miracula efficiunt.

Pauli vincula non infirmitatis sed potentiæ indicia dabāt.

Act.26. de vinculis D. Pauli tom. 5. Vbi refert ex 26. Act. quo modo Paulus vinctus post quàm suam conuersionem enarrauit Festo, & audiuit: *In modico me persuades Christianum fieri*; respondit, *Optarem ego & in modico & in multo, non solùm te, sed etiam omnes audientes me, fieri Christianos, absque vinculis his*. Sed rogabis cur non optet vincula Festo, cùm in illis passim glorietur, Ephes. 4. *Rogo vos ego vinctus in Domino*, 2. Timoth. 2. *Secundùm Euangelium meum, in quo labore vsque ad vincula quasi malè operans*; & ad Philemonem; *Vinctus Iesu Christi*. Act. 28. agens cum Iudæis: *Propter spem Israël catena hac circundatus sum*. Ad Phil. 1. *Plures è fratribus in Domino confidentes vinculis meis abundantiùs auderent sine timore verbum Dei loqui*. Facilè soluit D. Chrysost. quæstionem, dum ait, Paulum ad Gentilem loqui & infidelem, nec nostra scientem. Non quasi ipse vincula recuset cùm sic ea diligat & amplectatur, vt ambitiosa mulier monilia sua: sed Festi nondum Christiani, condescendit infirmitati. In vinculis gloriari fas putat Apostolus sibi 2. Cor. 12. Nam cæteris Apostolis, se eo nomine antefert, non quòd mortuos suscitauerit, dæmones expulerit, &c. Cùm enim dixisset: *Ministri Christi sunt, vt minùs sapiens dico, plus ego*: intulit, tentationum multitudinem, in quibus plus omnibus conflictatus fuit, sic enim ait: *In plagis supra modum, in mortibus frequenter; in carceribus abundantiùs: à Iudæis quinquies quadragenas vna minùs accepi; ter virgis cæsus sum; semel lapidatus; ter naufragium feci; nocte, ac die in profundo maris fui*, &c. Sic passim gloriatur in tribulatione Paulus, & ea re nimium delectatur, &c.

Ephes. 4. 2. Tim. 2. Philem. Act. 28. 1. Cor 12.

VERS. 8. Sed collabora Euangelio secundùm virtutem Dei.

Græcè; Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ.

Quid sit collaborare Euangelio.

IX. Vocabulum Græcum, pro quo Latina editio vertit *collabora*, significat, *simul pati, simul affligi*, siue laboris socium fieri: Vnde interpretari possumus particulam, *collabora Euangelio*, id est vnà mecum pro Euangelio patere, & laborem impende. Est enim res ardua, & difficilis Euangelij prædicatio, præsertim apud eos, qui Christum ignorant. Quare bono esto animo & ad omnia imminentia pericula parato, sicut bonus miles Christi Iesu. Hanc enim particulam seipsum exponens, addidit, cap. 2. Theodoretus hoc loco nostram expositionem expressit, affirmans, prædicatorum passionem, & labores, Euangelij passionem & labores vocari, quoniam propter illud omnis generis supplicia pertulerunt. Idem sentit Theoph. post Chrysost. Quòd verò subiungit Apostolus collaborandum esse secundùm virtutem Dei, idcirco factum est, vt animum excitet Timothei ad pericula, ipsámque mortem, si opus sit, pro Euangelio subeundam, ex recordatione diuinæ potentiæ, quæ præstò est laborantibus in causa fidei. Vult ergo ne animum despondeat discipulus, quandoquidem non humanis viribus, sed diuinæ potentiæ & virtuti innititur Euangelij prædicatio. Vnde & ipse de laboribus suis loquens, sic ait ca. 4. ad Philipp. *Omnia possum in eo qui me confortat*, & 1. ad Timoth. cap. 1. *Gratias ago ei, qui me confortauit*; & in hac 2. cap. 4. *Dominus autem mihi astitit*: iubet enim experientia edoctus diuinum in prædicatione Euangelij sperare auxilium. Quam Dei opem, etiam Christus Dominus pollicetur discipulis suis, Act. 1. post resurrectionem; *Accipietis* (inquit) *virtutem superuenientis Spiritus sancti*

Theodor. Theophyl. Chrys. Deus præstò est pro pietate laborātibus. Philip. 4. 1. Tim. 1. 2. Tim. 4. Act 1.

sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & vsque ad extremum terræ. Quo loco notandum est, morem esse sacræ Scripturæ quoties aliquid nobis commendatur, quod humanis viribus impar est, fieri etiam mentionem diuinæ gratiæ, vt patet ex locis citatis,& ad Rom.8. *Ipse S. Spiritus adiuuat infirmitatem nostram.* Itemque ex 2.Corinth.12.vbi queritur de stimulo carnis,hoc est, de molestissima tentatione: dicitur enim illi, *Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur*, vel potius, vt sonat Græcus codex: *potentia mea in infirmitate tua perficitur, seu ostendit virtutem suam.* Fit mentio gratiæ, quoties Deus aliquid præcipit nostris viribus impar. Rom.8. 2.Cor.12.

X. Hinc infertur Timotheo, collaboraturo Euangelio necessariam esse virtutem, seu gratiam Dei, quoniam illi iubet Apostolus sperare. Etenim sine huiusmodi gratia, infirmi admodum & debiles sumus. Vnde Cypr.serm.4. de mortalitate: *Non est* (inquit) *in tua potestate, sed in Dei dignatione martyrium*; & in serm.de lapsis; & ad Fortunatum loquens de duplici martyrio: *Horrere mortem ingenuum est naturæ humanæ; Vincere autem hunc horrorem, donum est gratiæ*, & serm.6.de Oratione dominica, *Nemo suis viribus fortis est, sed Dei indulgentia, & misericordia tutus est, &c.* Est igitur donum Dei pro Euangelio, & fide Christi aliquid constanter pati, vt ostendit August.in lib. de patientia cap.26. 27.&c.& Tertull.in lib.de patientia. Cypr. Nemo suis viribus fortis est. August. Tertull.

VERS.9. Qui nos liberauit & vocauit vocatione sua sancta, non secundùm opera nostra.

Græcè; τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν.

I. IVxta Græcum codicem bene vertit Ambros. *Qui nos saluos fecit*, vbi vulgata editio habet, qui nos liberauit. Aduerte etiam in ablatiuo, *vocatione sua sancta*; non inueniri in Græco exemplari particulam *sua*. Vnde apud Ambros. & apud Chrysost.tantùm est, *vocatione sancta*, sicut & apud Theod.& Theoph. sanctam autem dicit vocationem, quia cùm peccatores essemus sanctos nos fecit, vt ait Chrysost. Porrò saluationis meminit, & vocationis, vt doceat quantum Dei auxilium expectari debeat in persecutionibus; deinde virtutis diuinæ argumenta subiungit. Quomodo salutem (inquit) obtinuisti, & vocationis sanctæ factus es particeps? Cogita qualis eras ante vocationem ad fidem, & qualis postea euaseris, operante in te Dei ope. *Ideò* (inquit) *Chrysost. maioris virtutis erat persuadere orbem totum, quàm cælum facere, &c.* Quis est enim qui postquam ad Christi fidem accessit, diuini spiritus efficaciam non sit expertus, præsertim grassante Tyrannorum in Christianos sæuitia? Iam particula illa, *qui nos liberauit, &c.* liberationem significat factam non in re omnino, & completè, sed in spe, qua ad perfectam anhelamus liberationem. Nam ad Rom.8.ait; *Scimus quod omnis creatura ingemiscit, &c. non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes.* Vnde August.19.de ciuitate cap.4.inquit, *Sicut spe salui: ita spe beati facti sumus, donec ad illa veniamus bona, vbi omnia erunt, quibus ineffabiliter delectemur.* Idem de verbis Domini serm.29.spem qua viuimus ouo comparat, à quo nondum excussus est pullus. Itaque loquitur hîc Paulus non de perfecta salute, aut liberatione filiorum Dei, sed de inchoata. Ambros. Chrysost. Theodor. Theoph. Agit Paulus de saluatione incôpleta. Rom.8. August.

II. Particula verò illa, *vocauit nos vocatione sancta*, quamuis à D. Chrysost. Occum.& Primasio referatur ad eam vocationem, qua primùm vocati sumus Chrysost. Occum. Primas.

ad fidem Christi viuam, hoc est, ad primam iustificationem (*quos enim vocauit hos & iustificauit.*) Nihilominus D. Ambros. nomine *vocationis sanctæ*, eam putat intelligi, qua quis eligitur ad gubernationem Ecclesiasticam, vt verbo & exemplo rectè viuendi & sentiendi modum multis præscribat, qualem vocationem sortitus est Timotheus, quando à Paulo Ephesinę Ecclesiæ præesse iussus est. Hæc expositio licèt tolerari possit, non tamen videtur ad mentem Pauli satis idonea. Agit enim manifestè de vocatione ad fidem & iustificationem, vt indicant illa verba, non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum suum & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu.

Ambros.

Ambros. intelligit vocationem ad Episcopatū.

VERS. 9. Sed secundùm propositum suum & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia.

Græcè; ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν, καὶ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων.

III. PRopositum Dei vocat hìc Apostolus more sub, Dei beneplacitū & electionem gratuitam, quę excludit omnia merita, quæ iustificationē pręcedunt. Ideo dixit, *Non secundùm opera nostra*; Nostra enim bona opera non sunt causæ meritoriæ vocationis, aut iustificationis nostræ, sed potiùs effecta quædam diuinæ prædestinationis, & media necessaria, quibus consequimur æternam beatitudinem. Propositum verò, & gratia, hoc loco idem sunt; significant enim constantem Dei voluntatem, & beneplacitum de perficiēnda salute nostra, secundùm prædestinationem æternam, ex merito, & gratia Christi Filij sui. Est autem hæc gratia prima, & maxima; vocaturque Dei propositum à Paulo, *Prædestinatio verò*, iuxta August. de prædestinatione Sanctorum cap. 10. *est gratiæ præparatio: gratia verò ipsa donatio.* Idem de bono perseuerantiæ cap. 14. *Prædestinatio Sanctorum nihil est aliud quàm præscientia, & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissimè liberantur, quicunque liberantur, &c.* Particula illa, *Quæ data est nobis*, respicit gratiam de salute nostra perficienda, quæ secundùm prædestinationem æternam data est nobis in Christo, siue per Christum; Vt enim ait Hieron. in Eccles. cap. 1. *Secundùm præscientiam, & prædestinationem Dei, ea facta sunt, quæ futura sunt.* Vnde meritò dictum est à Paulo, salutem illam prædestinatam, vel gratiam de salute nostra consummanda secundùm Dei præscientiam quodammodo iam nobis datam esse.

Bona opera nostra non sunt causæ meritoriæ vocationis, aut iustificationis.

August.

Hieron. Gratia per Christum.

IV. Particula, *in Christo Iesu*, dupliciter potest intelligi, iuxta duplicem vsum præpositionis *in*, hæc enim in sacris literis aliquando significat *cùm*, præsertim cùm instrumentum designamus, vt est illud, *In hasta mea percussi eum*; &, *Praualuit Dauid contra Philisthæum in funda, & lapide*, id est, cum funda & lapide, & illud, *Visitabo in virga peccata eorum*, & illud Deut. cap. 18. λιθοβολήσετε αὐτοὺς ἐν λίθοις, id est, *lapidabitis eos in lapidibus.* Vbi nisi sciremus huius præpositionis proprietatem, fortasse laberemur. Aliquando verò significat eadem præpositio causam & autorem, vt, *In manu Domini facta sunt omnia*, id est, manus Domini fecit omnia: & Prou. 3. *Omnia in sapientia fecisti*, hoc est, sapientia tua fecit omnia, & Psal. 32. iuxta veritatem Hebraicam legendum est, vbi vulgaris habet editio, *Verbo Domini cæli facti sunt*; *In verbo Domini cæli facti sunt.* Si ergo accipiamus particulam *in* quatenus denotat *cum*; quasi dicat cum Christo Iesu,

Particulæ in varios vsus.

1. Reg. c. 17.

Deut. 18.

Prou. 3.

Psal. 32.

Iesu, innuit æqualitatem Filij cum Patre: gratia enim nobis concessa est consentiente Filio cum Patre. Quo pacto accipiunt præpositionem *in* Gen.1. Orig. & Basilius; & ex Latinis August. Hilar. & Leo Papa & alij interpretantes illa verba, *In principio,&c.* cum Filio, vt refert August. Eugubinus in recognitione veteris Testamenti ad veritatem Hebraicam. Si verò *in* sumatur in sensu causali, significabit *per*; data enim nobis est gratia per Christum, qui nobis causa est, & autor gratiæ. Fuit autem Christus, nobis gratiæ & omnium benedictionum, siue beneficiorum Dei non solùm causa efficiens, sed etiam finalis, imò meritoria, & exemplaris, vt significat Apostolus ad Ephes.1. *Benedictus Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati*: Deinde addit, *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei per Iesum Christum,&c.* Vide D.Thom.3.p.q.24.art.3. & D.August. de prædestinatione Sanctorum cap.10.& 17. Athanas.serm.3.contra Arianos.

Gen.1. Orig. Basil. August. Hilar. Leo PP. Ephes.1. D.Thom. August. Athanas.

V. In verbis ergo propositis duo fidei nostræ dogmata à Paulo insinuantur. Vnum est, gratiam Dei qua vocati sumus ad fidem, & liberati à peccato, atque adeò ipsam iustificationem, nullis nostris operibus aut meritis attribui posse. Alterum est, nos electos & dilectos esse à Deo; hoc est, prædestinatos ad salutem & gloriam sempiternam in Christo, siue per Christum, hoc est, gratia & merito Christi ab æterno. Vide August.lib.2.contra duas epistolas Pelagij, vbi exponit hunc Pauli locum, & in epistola 105.& 106.vbi explicat illud Pauli ad Rom.9. *Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid mali egissent, aut boni, (vt secundùm electionem propositum Dei maneret) non ex operibus, sed ex vocante dictum est, Quia maior seruiet minori.*

Duo dogmata. 1. non tribuitur meritis nostris iustificationis gratia. 2. beneficio Christi electi sumus ad gloriam. August. Rom.9.

VI. Particula, *ante tempora secularia*, periphrasim continet æternitatis, quæ antecessit vniuersum tempus, quod cœpit ab orbe condito decurrere. Aduertit autem D.Thom. seculum esse vnius hominis ætatem, quæ centesimo anno definiri solet, more ludorum, qui eo quòd centesimo quoque anno instaurari solerent, seculares dicebantur à Romanis, & ab Horatio, id carmen seculare appellatur, quod ad celebritatem huiusmodi ludorum concinnatum est. Quòd autem subiungit D.Thom. mille annos esse hominis ætatem, quòd tandiu viuere dicatur homo, quandiu durat illius memoria, sed illam non protendi vltra mille annos, salua tanti doctoris autoritate verum non est; vt præter alios aduertit Erasmus in annotationibus huius epistolæ. Nam præterquam quòd parùm, aut nihil attinebat mentionem hîc annorum facere, cùm Paulus de æternitate loquatur, quæ tempus nescit: quis non videt nominari posse multos homines, quorum hodie memoria celebrior est, quàm ante mille annos fuerit? Contra verò innumeros esse, quorum intra ducentos, aut pauciores adhuc annos extinguitur memoria, ne dum intra mille? Itaque *ante tempora* secularia, idem est, atque ante hæc mundi tempora, hoc est, iam inde ab æternitate; vnde August.lib.3. hypognosticon in principio, hanc ipsam particulam interpretatur de æternitate Dei; sic enim ait: *Audis ante tempora, quando in Dei præscientia erat homo, & non in seculo quia nondum erat seculum*, & lib.12.de ciuit.cap.16.& aliis in locis legit, *ante tempora æterna*. Ratio huius veritatis est, vt annotauit D.August.16. de ciuit.cap.26. quia vox αἰώνιον, modò æternum significat, modò seculare, iuxta vocabulum αἰών, hoc est, *seculum*

Quid sit seculum. D.Thom. Horat. Erasmus. August. August.

Seculum, æuū, æternitas. & *ætas*, *æuum* & *æternitas*; sic n. Cic. & magni autores, de Græco vertunt. Vnde idem August. exponens illum locum Genes. 17. in quo Deus Abrahæ ait, *Et dabo tibi, & semini tuo post te omnem terram Chanaan in possessionem æternam*, sic inquit, *Cùm possessio quæcumque terrena, æterna cuilibet genti esse non possit; sciat æternum à nostris interpretari quod Græci appellant αἰώνιον, quod à seculo deriuatum est; αἰὼν quippe Græcè seculum nuncupatur*. Hæc ille significans his verbis, vocari possessionem æternam, quæ seculo vel seculis aliquot duratura est, & longo tempore permansura. Idem in Psal. 104. verba illa, *In testamentum æternum*, interpretatur, vetus Testamentum, quod longo tempore perseuerauit, antequam per nouum abrogaretur. Sensus igitur huius loci iuxta Chrys. Theoph. Theodor. Ambros. & D.Thom. est, gratiam nobis datam fuisse in Christo iam inde ab æternitate Dei, ante mundi principium, à quo tempora & secula numerari cœperunt. Dicitur autem data quatenus præuisa & prædestinata fuit, vt meritoriè nobis Christi beneficio exhiberetur. Idem sentit Primasius explicans hæc verba, *ante tempora secularia*; sic enim ait, *Quantùm ad præscientiam Dei ante secula, iam donauit. Nā & homines quamuis incerti, solēt filijs destinare prædia, antequam nascantur; & alibi dicit*, Qui nos prædestinauit in adoptione filiorum ante tempora secularia: *Quia apud Deum omnia futura iam facta esse noscuntur*. Hæc Primas.

(Cicero. Gen. 17. αἰὼν & αἰώνιον quid. Psal. 104. Chrysost. Theoph. Theodor. Ambros. D.Thom. Primas.)

VII. Aduertit Chrysost. magni momenti esse, quòd Deus à diebus æternitatis, & ante omnia tempora disposuerit salutem nostram, & modum etiam salutis per Christum. Non enim potest eum pænitere huius voluntatis. Aduertit etiam ex hoc loco colligi Filium cum Patre parem habere æternitatem: siquidem vtriusque fuit vnus consensus, & voluntas in decreto salutis humanæ, quod etiam colligit Athanas. serm. 3. contra Arianos, & Theodor. hoc loco, dicens: *Hæc ab initio quidem, & ante secula præfiniuit vniuersorum Deus, nunc autem ijs quæ præfinita ac decreta fuerunt, finem imposuit. Hæc autem & cùm vellet, consentientem ac suffragantem habuit Christum Dominum, & cùm efficeret adiutorem ac cooperatorem: per eius enim aduentum opus effectum reddidit. Apertè autem etiam per hæc ostendit æternitatem Filij*. Hæc Theodor. videntur autem hi patres particulam *in Christo* ita interpretari, vt referatur ad consensum & cooperationem Filij cum Deo Patre in opere salutis humanæ, non solùm in tempore, sed etiam in æternitate. Ad quos accedunt Latini si bene intelligantur. Vnde D.Thom. *Non sumus* (inquit) *sic electi vt saluemur proprijs meritis, sed per gratiam Christi, quia sicut prædestinauit salutem nostram, ita & modum ipsius*.

(Chrysost. Athanas. Theodor. D.Thom.)

VERS. 10. Manifestata est autem per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi.

Græcè; φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

I. HOc est, quamuis gratia qua nos Deus præordinauit in vitam æternam, præfinita erat ante tempora secularia, nunc tamen primùm manifestata est quando illuxit, & apparuit seruator generis humani Christus. Vocabulum Græcum ἐπιφάνεια *illuminationem* significat, vt vertit vulgata editio, siue *illustrationem*. Erasmus transfert *apparitionem*; Eandem vocē Latinus interpres

(Erasmus.)

cap.

cap. vlt. præcedentis epistolæ, *aduentum* vertit. Chrysost. & Theophyl. ad eum sensum exponunt hæc verba, vt significat Apostolus, quæ à Deo præfinita erant circa nostram salutem, completa & consummata fuisse per Christum. Quam expositionem approbans Ambr. ait, [*Donum Dei, quod ante tempora secularia latebat in mysterio, hoc est in prædestinatione diuina, incarnationem & aduentum Christi testatur, quando scilicet acceperunt homines peccatorum remissionem*, &c. & Primas. *Salus* (inquit) *quæ latebat, & paucis in vno tantùm populo donabatur, propagata & extensa est ad plurimos.* Rectè D. Thom. annotauit duplicem hoc loco insinuari à Paulo salutis nostræ causam; *nimirum diuinam prædestinationem, ex qua quicquid boni speramur, dependet: & Christi Domini gratiam, & meritum: quarum prima est æterna, secunda verò temporalis & effectus æterna.* Vtranque causam complexus est Apostolus ad Tit. 1. *In spem*, inquit, *vitæ æternæ quam promisit, qui non mentitur Deus ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum*, &c.] In quibus verbis, *promisit*, idem est, ac firmiter statuit, nempe nobis, salutem in tempore per Christum concedendam eo modo quo præordinauit, sic enim Aug. 12. de ciuit. cap. 16. exponit *promittendi* verbum, tum subiungit: *Quomodo promisit Deus ante tempora secularia, cum hominibus promisit, qui nondum erant? nisi quia in ipsius æternitate, atque in ipso eius verbo eidem coæterno, iam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat*, &c. vide eundem in lib. de spiritu & litera cap. 9.

Chrys. Theoph. Ambros. Primasius. D. Thom. duplex causa nostræ salutis, &c. Tit. 1. Promissio Dei, est firmum illius decretum. August.

II. Vocatur autem iuxta vulgatam editionem aduentus Christi *illuminatio*; quia Christus instar solis aduentus sui luce, mundi tenebras dispulit; manifestans verbis, & factis, Dei circa nostram salutem consilium, & prædestinationem, quæ antea erat occulta. Vnde iure optimo, *lucis* vocabulum sacra Scriptura Christo attribuit: cuius officium est, illustrare, & lætitiam conferre. Ad hunc enim sensum dictum est à Ioan. cap. 1. *Erat lux vera*, &c. & Ioan. 8. ipse Christus ait: *Ego sum lux mundi.* Et Zacharias, Luc. 1. hanc lucem veneratus, ait, *Illuminare iis, qui in tenebris*, &c. Et Isai. 9. loquens de primo Christi aduentu; *populus*, inquit, *qui erat in tenebris vidit lucem magnam.* Vnde Arnobius lib. 1. contra Gentes, sic de primo Christi aduentu loquitur, *Luxit, & apparuit Christus rei maximæ nunciator auspicium faustum portans, & præconium salutare credentibus.* Vide Nazianz. in oratione in sancta lumina.

Aduentus Christi cur dicatur illuminatio. Ioan. 1. Ioan. 8. Luc. 1. Isai. 9. Arnobius. Greg. Naz.

Vocatur etiam secundus Christi aduentus *illuminatio*, quia in luce apparebit Christus in fine seculi: de quo aduentu loquitur Paulus 2. ad Thess. 2. cùm ait, *& tunc reuelabitur ille iniquus, id est, Anti-Christus, quem Dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* Vnde meritò Luc. cap. 24. fulguri comparatur aduentus Christi ad iudicium. Nihil enim fulgure splendidius, aut terribilius est. Hoc tamen loco, illuminationis vocabulum ad primum aduentum pertinet; ad quem respexit præcedentis Epistolæ cap. vltimo, cùm ait, *Vt serues mandatum sine macula vsque in aduentum Domini nostri*, vbi, vt diximus, Græcè est vocabulum ἐπιφάνεια, quod *illuminationem, aduentum*, & *apparitionem* significat.

2. Aduēt. cur dicatur illuminatio. 2. Thess. 2. Luc. 24. Aduentus Christi ad iudicium fulguri comparatur.

III. Aduerte nihilominus, quòd licèt Christus lux sit, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, non tamen reprobos illuminauit; imò per accidens ob ipsorum malitiam eos excæcauit: in quo sensu ipse ait, Ioan. 9. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, hoc est, vt qui*

Ioan. 9.

cæcitatem suam agnoscunt, & confitentur, lucem accipiant, & salutem: & qui cæcus est, excæcetur: hoc est, qui videre sibi videntur, cæci fiant: sic enim explicat hunc locum D. Aug. in Ps. 96. & lib. 21. contra Faustum cap. 2. quo etiam sensu dicitur 2. Corin. 4. Deum huius seculi, id est, diabolum, infidelium mentes excæcare, vt non affulgeat illis lux Euangelij, sunt autem hæc intelligenda de reprobis, non autem de omnibus hominibus. Omnes enim prædestinati, licèt interdum cæcutire videantur, magnísque impliciti criminibus viuant, tamen ad salutem tandem illuminabuntur, vt constat, docétque Aug. ca. 4. lib. de prædestinatione Sanctorum.

Augusti. Ps. 96. 2. Cor. 4. Diabolus Deus huius seculi cęcans infideles. Aug.

VERS. 10. Qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam, & incorruptionem per Euangelium.

Græcè; καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

Christusmortis victor.

IV. EXcitat nos hic locus ad gratias Christo agendas, ob præcipua aduentus eius beneficia, destruxit enim mortem, quia eum, qui mortis habebat imperium, id est, diabolum, deuicit, & stimulum mortis, quod est peccatum, in cruce confregit, omnibus obtemperantibus sibi, immortalitatem, vitam promeritus. Nec solùm mortem aboleuit, hoc est, peccatum, quod est causa mortis, sed etiam legem Mosaicam, quatenus occasio erat pecca i, omnino sustulit. Ad hanc gratiam allusit Paulus, 1. Cor. 15. dicens: *Cum autem mortale hoc, scilicet corpus, induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est*, Oseæ 12. *absorpta est mors, &c. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Christum*, scilicet aduersùs mortem & diabolum. Magni faciet hoc beneficium, qui recordatus fuerit ante aduentum Christi à nemine quantumcunque sanctissimo non timeri mortem, cùm ad inferos omnes descenderent, & cœlum clausum esset. Vnde Chrysost. hom. 9. in Marcum, ait: *Antequam Christus nobis cœlum aperiret, omnes Sanctorum animæ ad inferos descendebant. Abraham talis ac tantus apud inferos: quis non ad inferos? In lege igitur Abraham ad inferos descendit: in Euangelio autem latro in paradisum ascendit, &c.*

1. Cor. 15. Oseæ 12.

Chrysost. Ante aduentum Christi etiam sanctissimi viri ad inferos descendebãt. Christi contra mortem victoria.

V. Aduerte hoc loco; Mortem, peccatum, & legem Mosaicam, quasi arma olim fuisse diabolo, quibus confidebat, & genus humanum oppugnabat. His autem armis spoliatus dicitur à Christo Domino, Luc. 11. vbi meminit victoriæ ab coreportatæ: *Cùm fortis armatus custodit atrium suum*, &c. *Mortis* autem vocabulum non solùm refertur ad mortem corporis sed etiam animæ, quæ peccatum est, & ad supplicium æternum pertrahit, quod Apoc. 2. vocatur, *mors secunda* de qua August. 19. de ciu. cap. vltimo, *Eorum*, inquit, *qui non pertinent ad ciuitatem Dei, erit miseria sempiterna, quæ etiam secunda mors dicitur: quia neque anima ibi viuere dicenda est, quæ à vita Dei alienata erit; nec corpus, quod æternis laboribus subiacebit. Ac per hoc ideo durior ista secunda mors erit, quia finiri morte non poterit. Ibi autẽ & dolor permanet, vt affligat, & natura perdurat, vt sentiat: quia vtrunque ideo non deficit, ne pœna deficiat.* Hæc ille. Ab vtraque morte nos Christus liberauit: à morte corporis, spe resurrectionis, à morte animæ, per liberationem à peccato. De resurrectione agit Tertull. in lib. de resurrectione carnis: *Fiducia* (inquit)

Luc. 11. Apoc. 2. August. Mors secunda.

Tertull.

(inquit) *Christianorum resurrectio mortuorum. Illam credentes sumus; hoc credere veritas cogit, sed vulgus irridet, existimans nihil superesse post mortem. At ego ridebo vulgus*, &c. Deinde colligit, philosophis primariis non fuisse ignoratam omnino resurrectionem, licèt huic veritati errorem miscuerint, vt cùm Platonici quidam dixerunt, Euphorbum in Pythagoram, Homerum in pauum fuisse commutatum, subiungit: *Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec cùm errat, ignorat.* Hæc Tertull. Homerus in pauum conuersus fingitur.

VI. At verò Gregor. Nazianz. orat. in Pascha, ita Christi beneficium, quo ab vtraque morte liberati sumus, commendat: [*Pauper*, inquit, factus est, vt nos illius paupertate ditescamus: serui formam accepit, vt nos libertatem recipiamus. Descendit, vt euehamur; tentatus est, vt vincamus: contemptus est, vt nos gloria afficiat: mortuus est, vt seruet: ascendit, vt ad seipsum trahat humi prouolutos in peccati lapsu. Idem paulò antè, Heri cum Christo in crucem agebar; hodie simul glorificor. Heri commoriebar; hodie simul viuificor. Heri, consepeliebar; hodie simul resurgo, &c. Hinc patet, quanta sit Christi virtus & potentia, qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit, vt canit Ecclesia. Hinc etiam constat quantùm illi debeamus. Vidisti (inquit hoc loco Chrysost.) potentiæ magnitudinem; vidisti rursus muneris largitatem, cùm ait Paulus, Illuminauit autem vita, &c. Primasius verò sic ait: Gratia potentiæ suæ destruxit peccata, quæ mortem generabant, & donauit, atque ostendit, quo modo vita siue incorruptio quæreretur. August. tract. 7. in Ioan. ita loquitur de victoria Christi aduersùs mortem, & diabolum mortis autorem: Magnum est hoc spectare portentum, orbem terrarum, vinctum leonem sanguine agni, & deducta de dentibus leonis membra Christi, & adiuncta eius corpori, &c. Greg. Naz. Christus ab vtraq; morte nos liberat. Resurrectio Christi nostra est resurrectio. Chrys. Primasius.

VII. *Illuminauit autem vitam*, &c. Hoc est, luce sua nobis vitam ostendit, vt intelligamus, qua in re ea posita sit, & quomodo obtineri possit. Addit, *& incorruptionem*, vt sciamus, eum loqui de vita æterna quam per Euangelium in lucem produxit, in se credentibus. Talem enim vitam nobis attulit Christus, talem promisit in Euangelio. Hoc autem Euangelium recens in mundum allatum est. Quid Latinè significet Euangelium, explicat Orig. in præfatione Ioannis Euseb. Cæsariens. lib. 1. de Præparatione, cap. 1. Chrysost. hom. 4. in epist. 1. ad Thessal. D. Hier. in cap. 1. Isaiæ. Certè quamuis spectata vocabuli proprietate quodcunque bonum & felix nuntium *Euangelium* dicatur, & apud Cicer. *Euangelia* præmia sint quæ ob iucundum nuntium dantur. Vnde ad Attic. *Epistolis tuis Euangelia qua reddam nescio.* Vsus tamen Christianæ Reipublicæ obtinuit, vt pro sola annuntiatione salutis Christi aduentu nobis allatæ, capiatur per antonomasiam. Liberationis enim à carcere, aut à morbo optatus nuntius licèt Euangelium dicatur à profanis scriptoribus: à Theologis tamen, non aliter, quàm diximus vsurpari solet. Sic accipitur cap. 1. ad Rom. *Non erubesco Euangelium, virtus enim Dei est ad salutem omnibus credentibus. Iustitia enim Dei in eo nobis reuelatur, &c.* Aduertit Theophyl. post Chrysost. verba illa, *Illuminauit vitam, &c.* non significare effectum operum, sed spem. Christus enim, licèt suo corpori vtrumque præstiterit reipsa: nobis tamen in spe tantùm, & mortem destruxit & vitam dedit immortalem: *Non enim* (inquit Theophyl. *reipsa mors in nobis deleta, ac destructa est, sed ob venturam nostri ex morte liberatio* Quid sit Euangelium. Orig. Euseb. Chrys. 1. Thes. Hierony. Isai. 1. Cicero. Rom. 1. Theophyl. Chrys.

berationem speramus, atque hanc spem Euangelium nobis firmauit; similiter interpretatur Oecumenius.

Oecum.

VIII. Est autem Euangelium causa quasi instrumentalis salutis, & vitæ, quam in nobis Deus operatur, non solùm voce, sed etiam scripto. Vt enim constat ex August. tract. 7. in Ioan. Euangelium morbos sanat etiam corporis, cùm ægrotis; vel scriptum applicatur, sic enim ait: *Cum caput tibi dolet, laudamus si Euangelium ad corpus tibi apposueris, & non ad ligaturam cucurreris.* Vnde D. Thom. 2. 2. q. 96. art. 4. laudat consuetudinem applicandi Euangelium ægrotis; sic enim argumentatur: *Verbum Dei non est minoris efficacia, quam reliquia Sanctorum; sed reliquijs vtimur ad salutem: ergo pari modo, imò maiori, licet vti verbo Dei scripto siue Euangelio,* &c. Illud memoria dignum est, quod refert breuiarium Romanum in vita D. Barnabæ. Huius enim Apostoli corpus repertum fuisse ait, Zenone Imperatore, in insula Cypro, ad cuius pectus erat Euangelium Matthæi, ipsius Barnabæ manu scriptum. Videtur enim Barnabas secum habere voluisse resurrectionis promissæ pignus cœleste: hoc est, Euangelium. In eodem Breuiario, de beata Cæcilia dicitur: *Virgo gloriosa semper Euangelium Christi gerebat in pectore*, vt intelligamus, etiam ab Euangelio conferri nobis fortitudinem ad martyrium & ad Christi hostes ad fidem, quod illa fecit, pertrahendos.

August. Euangelij liber sanat morbos. D. Thom.

D. Barnabas sepultus est cum Euangelio.

D. Cæcilia Euangelium gestabat in sinu.

VERS. 11. In quo positus sum ego, prædicator, & Apostolus & magister gentium.

Græcè: Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ, καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν.

IX. Particula *in quo*, refertur ad Euangelium: interpres Theophylacti spectata proprietate Græci codicis, vertit, *ad quod*, &c. Sensus igitur est, cuius Euangelij, seu boni nuntij in terras à Christo allati, ego prædicator siue præco constitutus sum, & gentium doctor, vt non mireris, quòd vincula patiar, & mille incommoda. Aduertunt autem Chrysost. Theophyl. & Theod. Paulum ob eam potissimum causam, seipsum gentium magistrum appellare: vt omnibus, & Iudæis præsertim, persuadeat gentes quoque in hæreditatem Dei esse vocatas, quod ægrè ferebant Iudæi etiam in Christum credentes, vt constat Act. cap. 11. 13. 15. & ex aliis locis: *Gentes autem non esse alienas à gratia, quam Christus attulit per Euangelium ex professo confirmat Paulus ad Rom. 15. ex prophetarum vaticinijs.* D. Ambros. particulam, *in quo positus*, &c. sic explicat; quasi dicat Apostolus, quomodo autem Christus mortem nostram destruxerit, id cognoscere licet per Euangelium cuius ego prædicator sum. Primasius putat intelligendam esse hanc particulam, *in quo*, &c. de Christo illuminante. Quantum enim cunque homo nobis foris prædicet, nisi Deus intus mentem nostram illuminet, prædicatio Euangelij frustra adhibebitur: *Quia neque, qui plantat est aliquid, neque qui irrigat, sed qui incrementum dat Deus*, vt dicitur, 1. Corinth. 3. Hinc August. libr. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 9. & tract. 7. in epist. Ioan. sic ait: *Ministeria forinsecus adiutoria sunt & admonitiones: cathedram tamen in cælo habet, qui corda docet, sic sunt hæc verba, quæ forinsecus discimus:*

Theophyl. Interpres.

Chrysost. Theoph. Theodor.

Act. 11. 13. 15. Rom. 15. Ambros.

Primasius.

Homo foris, Deus intus agit. 1. Cor. 3. August.

diximus: quomodo est agricola ad arborem: forinsecus enim agricola operatur, quia adhibet aquam & diligentiam agriculturæ, sed tamen poma non format, &c. Hinc Matth.23. prohibemur ne vocemur inuicem magistri, quia *magister noster vnus est Christus*, sine cuius interno magisterio & gratia, nihil homo potest operari, etiam si Apostolus sit. Nihilominus expositio Græcorum Patrum magis idonea est, & literæ consentanea.

Agricola irrigat arborẽ sed non format pomum. Matth.23.

X. Obiter notandum est, non solùm hîc, sed etiam 1. ad Tim.2. & ad Rom. 11. & 15. gloriari Paulum, quòd à Deo electus sit magister gentium, quasi ea nota & titulo à cæteris differat Apostolis: Quibus in locis etiam prædicatorem se vocat. Vnde D. Hieronym. in epistola ad Pammachium, eleganter inter alios titulos quos illi attribuit, *tonitruum gentium* eum vocat. Ignoratam enim à multis vocationem gentium ad Christi fidem in principio Ecclesiæ; ipse prædicatione sua aperuit, & manifestauit.

1. Tim.2. Rom.11. & 15. Hieron. Paulus tonitruum gentium.

VERS. 12. Ob quam causam, & hæc patior, sed non confundor.

Græcè; δι' ἣν αἰτίαν, καὶ ταῦτα πάσχω, ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι.

I. HÆc patior, inquit, quia doctorem me gentium, & prædicatorem profiteor, & ministerio mihi tradito non desum. Illam enim sequitur doctrinam, quam inculcat, Petr.1. cap.5. *Nemo vestrûm patiatur, vt homicida, sed vt Christianus, &c.* vapulabant Apostoli, & non erubescebant, quia non ob aliud quàm quòd Christum prædicarent, contumeliam patiebantur, Act.5. ita ferè interpretantur hæc verba Chrysost. Theophyl. & ferè Græci; & ex Latinis, Primasius. Aduertit Theoph. ostẽdi operibus à Paulo discipulo, id, quod sæpe eum docuerat verbis, non decere eum, qui pro Euangelio, aut Christi fide aliquid patitur, pudore suffundi apud Iudæos, aut Ethnicos: huiusmodi enim afflictiones, & gloriam afferunt afflicto, & Dei auxilium, vt Oecum. ait.

1 Petr.5. Christianus non confunditur patiens pro fide. Act.5. Chrys. Theophyl. Primasius. Oecum.

II. Ponderat Theod. enarrans hæc verba: *Ob quam causam*, Paulum à gentibus, quarum causa in vincula coniectus est, nullum recepisse beneficium, nec grati animi significationem vllam: verbera & opprobria pro beneficiis passim dum suo magisterio fungeretur, pertulisse. Illud nimirum adimplebat, quod dictum est Ananiæ Act.9. à Christo; *Vade quoniam vas electionis, &c. Ego ostendam illi quanta oporteat eum pati pro nomine meo, &c.* Omnes tamen illæ tribulationes, quas causa prædicationis passus est, non inualuerunt ad perniciem, sed potiùs ad coronam victoriç iuxta August. in lib. expositionis inchoatæ epist. ad Galat. in fine. Quod hîc Paulus insinuat, cùm ait, *sed non confundor*. Rectè nos admonet hoc loco D. Ambros. vt consideremus quemadmodum Paulus prædicans donum Dei apud nationes, statim expertus est diaboli insidias incitantis in illum Romanos, & potissimùm Neronem; Dolebat enim populum prædicatione sibi eripi. Ne quis miretur, si similia, cùm rectè agere cœperit, patiatur. Sic enim natura comparatum est, vt odiosi cæteris sint, qui testimonium perhibent veritati. Particula illa *non confundor*, si verbum Græcum spectes, significat, *non erubesco*, siue *non afficior pudore*. Dixerat suprà, *Noli erubescere Euangelium, &c.* Nunc confirmat suo exemplo non esse Timotheo erubescendum. Non enim pudebat Paulum vinculorum; quibus ob Christum constrictus erat. Vnde D. Ambros. *Non confunditur* (inquit) *D. Paulus, &c.* quia in hoc securus est, quòd pro tribulationibus istis magna promissa, & mercedem sperat.

Theodor. Act.9. August. Ambros. Odium veritas parit. Ambros.

Primaſ. Primaſius noſtram ſocordiam vellicans, ait: *Non erubeſcit Paulus in cæteris, cùm nos in ſolis opprobrijs confundamur, &c.*

VERS. 12. Scio enim cui credidi & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.

Græcè; Οἶδα γὰρ, ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

III. RAtionem reddit quare non confundatur in vinculis quibus propter Euangelium aſtrictus eſt, vt & ſeipſum, & eos, qui ſimiles aliquando cruciatus patientur, conſoletur. Non confundor, inquit, quia ſcio Dominum habere veracem, & fidelem; qui ſui cauſa afflictis, quæ promiſit haud
Ambroſ. dubiè præſtabit. Ita exponit D. Ambro. ſic enim ait, Spe, & fiducia magnificentiæ Saluatoris ſecurus eſt, quia quod commendat illi, in tuto eſt. Quid autem illi commendat, niſi ſalutem ſuam? vt hîc, pro illo patiens ſalutem inueniat penes illum, cùm cœperit iudicare, vt puniens infideles, iſtum dignum æter-
Primaſ. na vita pronunciet. Hæc Ambroſ. Cui conſentit Primaſius. Fidem, inquit, quam apud me ipſe depoſuit, conſeruabit; quia meis viribus, ſine illius adiu-
Theodor. torio, ſeruari non poteſt, &c. Theodor. etiam ſic exponit: Bono enim ſum animo, & confido reſpiciens ad illius potentiam; quòd quantam mihi præbuit Spiritus gratiam, integram ſeruabit, vſque ad ſuum aduentum, &c. Non eſt ergo ſenſus Græci ſermonis: Non ignoro, cui confiſus ſim. Verùm hæc eſt ſententia: Scio quòd is, cui credidi, potens eſt ſeruare depoſitum meum.

Spes D. Pauli coniuncta cum bona conſcientia. IV. Quanquam poteſt & hic eſſe ſenſus: Noui eum, cui credidi: & certus ſum, quòd potens ſit, &c. Denique ſiue ex Græco ita vertas: *Noui eum, cui credidi, & certus ſum, quòd is potens eſt, &c.* Siue coniunctim; *Scio, certuſque ſum,*
Eraſmus. *quòd is, cui credidi, potens eſt, &c.* vt vertit Eraſmus; eadem fermè redditur ſen-
D.Thom. tentia. Aduertit D. Thom. hoc loco, verbum *ſciendi* referendum eſſe ad virtutem Theologicæ, cui falſum ſubeſſe non poteſt, quatenus nititur potentiæ Dei promittentis; ſicuti neque fidei; quia ſcilicet vnitur primæ veritati; Hoc
Rom. 5. enim ſenſu dicitur ad Rom. 5. *Spes non confundit*, id eſt, non fallit. Miratur hîc
Theophyl. Theophyl. Pauli ſpem: *Deus bone*, inquit, *quanta hæc fiducia? quàm indubitata ſpes? &c.* Tam inſignis fides, & ſpes, iam inde à die ſuæ conuerſionis iniecta eſt
Act. 9. Paulo, Act. 9. cùm Chriſto credens, ſe totum in illius tradidit obſequium, dicens, *Domine quid me vis facere*: Hinc illi fiducia de ſua ſalute. Idem verò ſignificant hæc verba, *ſcio, & certus ſum.* Quomodo hanc Pauli ſpem imitabimur?
Auguſt. Pſalm. 30. Reſpondet Auguſt. præfat. in Pſal. 30. *Qui vult habere bonam ſpem, habeat bonam conſcientiam; vt autem habeat bonam conſcientiam, credat & operetur, &c.* Verbum πεπίστευκα, hoc eſt, *credidi*, dubium eſt an ſignificet fidem habere dictis, an potiùs credere, actu fidei, vel ſe totum alicui committere. Mihi probabile eſt, omnes has ſignificationes locum hîc habere: quaſi dicat, Paulus, certus ſum, quia is, cui me de cælo vocanti fidem habui, cui me totum commiſi, &c. po-
Auguſt. tens eſt. D. Auguſt. in lib. quæſtionum miſtarum ex nouo & veteri Teſtamen-
Paulus fidei ſuæ conſcius. to q. 113. ex his verbis, *Scio, cui credidi, &c.* infert, Paulum nouiſſe non ſolùm obſcurè per fidem, ſed etiam euidenter per rationem naturalem, fidei ſuæ rationem; non quidem ſecundùm omnia, ſed ſecundùm aliqua, quæ ad fidem

potiſ

potissimùm pertinent, quale est, quòd Deus sit omnipotens & remunerator operum, & alia quædam, quæ non solùm per fidem agnoscimus, sed etiam per rationem naturalem cognosci possunt. *Fidelem enim hominem*, inquit August. *etiam in hac vita degentem adiuuat Spiritus sanctus, vt intelligat rationem fidei suæ: tunc enim plenum habet gaudium credulitatis suæ, si quod credidit, intelligat.* Itaque arbitratur August. Paulum fidei suæ rationem sciuisse, siue per discursum, siue per reuelationem. August.

V. Multis modis D. Chrysost. interpretatur hoc loco translatitium depositi vocabulum, *Quid est*, inquit, *depositum? Fides atque prædicatio. Hoc enim qui deposuit*, ait Paulus, *integrum inuiolatumque seruabit, omnia patior, vt ne huiusmodi thesaurus expiletur. Nullo super his rubore suffundor, dum fides seruetur inuiolabilis.* Addit Chrysost. *siue fideles ipsos depositum dicit, quod apud se Deus ipse deposuit, aut certè, quod ipse apud Deum.* Hæc Chrysost. quem sequitur Theophyl. qui addit: *vel depositum dicit mercedem seu compensationem laborum, qui enim boni quicquam agit, is veluti apud Deum isthuc reponit, vt per ipsum coronetur.* Quo sensu dicitur infrà cap. 4. *Bonum certamen certaui, &c.* & à Christo Domino, Matth. 19. dictum est adolescenti; *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia, quæ habes, & habebis thesaurum siue depositum in cælis*, hoc est, præmium vitæ æternæ bonis operibus à Deo destinatum. Possumus etiam intelligere nomine depositi gratiam, quæ est instar thesauri, de quo 2. Cor. 4. *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus*, hoc est, in corpore corruptioni obnoxio. Placet hæc interpretatio Theodoreto, quem citauimus. *Perseuerantia enim in gratia accepta, donum Dei est, nec sub meritum cadere potest*, iuxta D. Thom. 1. 2. q. 104. art. 9. *cùm ex sola liberalitate Dei dependeat: aliter non permitteret Deus aliquando quosdam iustos cadere in peccatum: quosdam verò peccatores iustificari. Cùm ergo Paulus inter electos fuerit electissimus, & in gratia iuxta communem sententiam confirmatus; & fortè per reuelationem, de ea re certus: constanter ait, se à Deo & gratiam, & donum in ea perseuerandi accepisse: scio cui credidi, &c.* Chrysost. Quid sit depositum. Theophyl. 2. Tim. 4. Matth. 19. 2. Cor. 4. D. Thom. Perseuerantia in gratia, donum Dei est.

VI. Quòd autem hoc loco insigne Dei beneficium in se collatum referens, potentiæ potiùs meminerit, quàm bonitatis, aut alterius attributi: propterea fecit, quia voluit virtutem & efficacitatem diuinæ prædestinationis exprimere, facta potentiæ mentione: quod attributum cætera omnia includit: cùm vel vnum Dei attributum infinitam contineat perfectionem iuxta Theologos. Consolatur autem se, & omnes prædestinatos, consideratione potentiæ Dei, *volentis omnes homines saluos facere*; vt dictum est, 1. ad Timoth. 2. Certum enim est, quos vult saluare, eos salutem consecuturos esse. Recordatio nánque potentiæ diuinæ ad spem promissi præmij humanam erigit infirmitatem, ne succumbat in aduersis. Vnde cùm Paulus, Act. 20. vltimùm valediceret Ephesi, omnibus Asiæ Episcopis, & Christianis, quasi ampliùs eos non esset visurus: *Et nunc* (inquit) *commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare & dare hæreditatem in sanctificatis omnibus.* Et ad Rom. 4. commendat fidem Abrahæ, quòd Deo promittenti, rem, quæ videbatur impossibilis, fidem habuerit, oculis ad diuinam potentiam adiectis, potius quàm ad rei promissæ difficultatem; sic enim ait: *In repromissione Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide dans gloriam Deo; plenissimè sciens, quia quæcunque promisit Deus potens est & facere, &c.* Videns igitur Paulus vincula, in quibus erat, & Potētia Dei, attributum est, cętera includens. 1. Tim. 2. Act. 20. Rom. 4. Promissa Dei certa quæ potens est.

considerans Dei potentiam non dubitat se à vinculis liberatum iri, ad potiundam promissam in cælis fælicitatem. Hinc Fulgent. lib. 1. ad Monimum, *Ideo in Dei promissis*, inquit, *nulla est falsitas: quia in faciendis nulla omnipotentis est difficultas*. Agit August. lib. de correptione cap. 12. de efficacitate diuinæ operationis in saluandis prædestinatis.

Fulgent.

August.

VII. Admonet nos hic locus Pauli vt spes nostras in Deo fixas habeamus, id quod Patres ferè omnes docent, quos citat Antonius Magnus Monachus, non ille quidem Ægyptius, sed alius quàm habes tom. 1. Bibliothecæ Patrum. Sic enim ait serm. 5. [*In tempore* tentationis non ad humanas spes recurramus in lacrymis potiùs, ac indefessâ oratione Deum deprecemur, sic enim auxilium ex afflictione percipit, qui humanum auxilium vt vanum contemnit. Impossibile est (inquit Chrysost.) vt ab scopo aberret, qui tota mente in Deum sperat, & omnia pro virili agit. Deinde fidei anchoram arripiamus & instrumentum spei iaciamus, non quidem in mare, sed in cælum & turbationũ procellis agitata nauis ab omni periculo liberabitur. Idem, Afflictio flos est bonorum, quæ expectantur propter fructum: ergo flos quoque nobis carpendus est.] Meritò Philo Iud. *spem* vocat *gaudium ante gaudium*, vt quæ bonorum sit expectatio. Non esse in rebus aduersis sperandum auxilium à nobis, vel ab alio, quàm à Deo, docet Basil. quem citat autor allegatus serm. 6. *Qui in se ipsum sperat*, ait Basil. *periculis obnoxius est & execrationi, quæ dicit maledictus homo, qui spem reponit in homine, & carnem brachij sui fulciet, & à domino cor suum amouebit*. Deinde ait, Vtrunque eorum defectionem à Domino nominat. *Nam erit tanquam myrtus Syluestris in deserto, & non videbit bona*. Hæc Basil. At verò beatus Nilus, impurum, & quadrupedi similem vocat, qui in se confidit. *Qui super quatuor*, inquit, *ingreditur, impurus est. Ingreditur autem super quatuor, qui manibus innititur, & omnem in ijs ponit fiduciam*. Vide Antonium loco cit. Interim tamen considera quantum Paulo fuerit leuamen, spes, &c.

Antonius Magnus. Bibl. Patr. tom. 1. Spes in Deo figenda.

Chrysost. Anchora spei. Afflictio flos bonorum.

Philo Iud. Spes est gaudium ante gaudium. Basil.

B. Nilus.

Qui in se cõfidit, quadrupedi similis.

VERS. 13. Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide, & dilectione in Christo Iesu.

Græcè; ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

I. YΠοτύπωσιν ἔχε, Hoc est, vt vertit interpres Latinus, *formam habe*, siue, *exemplar retine*; ad quod respiciens, modum propone piè & rectè viuendi. Ambros. *formam* siue *exemplar*, hîc appellari credit præcepta Pauli, quæ factis ipse commendauit; formam, inquam, salutaris doctrinæ, quam discipulo imitandam esse & sequendam mandat. Quasi dicat, vt Theophyl. interpretatur, Pictoris instar depinxi tibi, atque expressi *iconem*, & archetypum, ad quem oculos adiiciens, & ipse lineas ducere pingereque possis. Hoc exemplar, eam formam, hoc est, archetypum meorum sermonum habe: ac si quid pingendum fuerit, ab hac imagine sume, ac pinge: omnia enim illa, reposita sunt in ea. Quod autem ait, *Quæ à me audisti*, significat non solùm à Paulo per literas sanam doctrinam traditam esse, sed etiã coràm verbo. Vnde Theoph. *Ne igitur*, inquit, *mancas putemus epistolas, vel aliquid eis deesse, vt quæ non de omnibus tradiderint: multa nánque Apostolus coràm etiam commendauit, ac sine litteris docuit*. Particu

Ambros.

Theophyl. Fides traditionum hinc colligitur. Theophyl. Multa Apostolus tradidit Timotheo, quæ scripta non sunt.

ticulam, *In fide & dilectione in Christo Iesu*, sic explico: Verba mea, fidem & charitatem continent, hoc est, de doctrina, & vita differunt: ac si quid docere, vel dicere opus sit, vel etiam facere, quod virtutem redoleat, & pietatem spiret, hinc tibi petere fas est. Suffragatur nostræ interpretationi Theodor. sic enim exponit, *Formam habe, &c.* Imitare, inquit, pictores: & quemadmodum illi attendentes exemplaria, perfectè illorum imagines describunt: ita etiam tu habe veluti quoddam exemplar archetypum, eam, quæ à me tibi tradita est, doctrinam, de fide & charitate, Hæc Theodor. Theodor.

II. Breuiùs eadem verba exponit Primasius; sic enim ait, Secundùm eam formam & viue & doce, quam à me accepisti, &c. eandem sententiam explicatiùs proponit Chrysost. hom. 3. super ead. verb. quasi dicat Paulus, pictorum more, imaginem tibi virtutis impressimus & omnium, quæ Deo grata sunt, veluti normam, primitiuamque formam tuæ indidimus animæ. Hæc igitur habeto firmiter: & siue de fide, siue de charitate, siue de castitate opus sit aliquid loqui, ac definire, inde tibi exemplaria accipe. Non tibi necesse erit ab aliis mutuari virtutis imaginem; cùm intra te omnia posita serues. Hæc Chrys. qui ex hoc loco colligit ab Apostolo non modò per literas, sed etiam verbis discipulo quæ essent agenda, fuisse dictata: quibus non minor fides habenda sit, quàm iis quæ in scriptis inueniuntur. Vbi aduerte locum istum valde contrarium esse hæreticis recentioribus, qui quasdam Apostolicas traditiones respuunt. Non enim possunt negare legitimam interpretationem particulæ, *quæ à me audisti*, tradi à D. Chrysost. & Theophyl. Nec inficiari fas est Paulum multa fidei dogmata, tum Timotheo, tum aliis viua voce tradidisse. Ait enim 2. ad Thess. 2. Catholicam Ecclesiam alloquens: *Tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam meam.* Vbi D. Chrysost. hom. 4. hinc patet, inquit, quòd non omnia per epistolam tradiderit Paulus, sed etiam multa sine literis, &c. Deinde subdit: Eadem fide digna, quæ Paulus tradidit sine literis, ac ea, quæ per epistolam; & ita traditionem Ecclesiæ fide dignam putamus. Quibus verbis acerbè cruciantur hæretici; qui omnia, quæ modò non extant in sacris literis expressa sine discrimine reiiciunt. Quibus etiam opponi potest ille locus Act. 16. vbi de Paulo & sociis eius dicitur: *Tradebant eis custodire, quæ erant decreta ab Apostolis, & senioribus, qui erant Hierosolymis, &c.* & Ioan. epist. 3. *Multa habui tibi scribere, sed nolui per atramentum & calamum.* Dionys. Areop. de cælesti hierarch. cap. 1. de fide & autoritate traditionum Ecclesiasticarum agens, duplicem distinguit traditionum rationem, seu duplex verbum Dei: scriptum scilicet, & non scriptum. Vtrunque tamen diuinam habere autoritatem affirmat. Verbum Dei scriptum vocat, eos libros, qui canonici sunt: non scriptum autem sacras traditiones, quæ in sacris litteris non sunt expressæ, qualis est illa: Filius Dei est Patri suo consubstantialis. Beata Maria perpetuam coluit virginitatem. Pueri infantes baptizandi sunt. Hæ nánque propositiones licèt in sacris literis contineantur, non tamen apertè exprimuntur. Vnde quod ad infantes attinet, Dionys. Areop. de cælest. hierar. cap. vltimo, parte vltima, ab Apostolis traditum affirmat, vt infantes baptizentur. Et Orig. lib. 5. cap. 6. ad Romanos, *Ecclesia*, inquit, *ab Apostolis traditionem accepit, etiam paruulis dare Baptismum.* Idem affirmat Aug. lib. 4. de Baptismo, cap. 24. & lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 26. ait, *Pelagianos ausos non fuisse negare*

Primas.

Chrysost.

Traditionũ fides contra hæreticos.

Chrysost.

Theophyl.

2. Thess 2.

Chrysost.

Eadem fide digna sunt quæ Paulus sine literis docuit; atque ea, quæ per epistolam.

Act. 16.

Dionys.

Verbum Dei duplex scriptum & non scriptum.

Dionys.

Orig.

Rom. 6.

Baptismus paruulorum ab Apostolis cœpit.

Baptismum paruulorum, quod viderant nimis apertè pugnandum fuisse cum tota Ecclesia, id negarent. Vide Bellar. tom. 3. cap. 8. de Sacramento Baptismi pag. 242. vbi latè disputat contra Anabaptistas. Celebris etiam est illa Ecclesiæ traditio, qua docemur non solùm in Baptismo sed etiam in cæteris Sacramentis requiri verba in ipsa celebratione mysterij. Constat enim, Christum in Eucharistiæ mysterio, verbi gratia dum panem benedixit certa verba pronuntiasse, nimirum: *Hoc est corpus meum*, &c. ac deinde iussisse, vt idem faceremus: *Hoc* (inquit) *facite in meam commemorationem*, Lucæ 22. Sed quia dicent hæretici, Christum quidem imperasse, vt faceremus, quod ipse fecit, non autem, vt diceremus verba, quæ ipse dixit, cui argutiæ, respondendum est illud, *Hoc facite*, &c. referri ad totam actionem Christi, ita vt comprehendat etiam verba. id quod discimus ex traditione & vsu Catholicæ Ecclesiæ: quæ traditio si non recipiatur, in dubium vocabitur etiam forma Baptismi. Nam vnde quæso colligitur, dum aqua aspergitur, dicenda esse illa verba, *Baptizo te in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti?* Non aliunde sanè quàm ex illis verbis, Matth. vltimo: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* At ex hoc loco id non potest efficaciter colligi, nisi recipiatur traditio Ecclesiastica. Non enim Dominus ait: Dicite, Baptizo te in nomine Patris, &c. Satis igitur erit, si aspergentes aquam dicant ministri, *In nomine Patris, &c.* Præterea non etiam, dixit Dominus, Dicite in nomine Patris, &c. sed solùm ait, *baptizantes eos in nomine Patris*, &c. quæ verba non præcipiunt, vt dicamus, In nomine Patris, &c. sed solùm, vt baptizemus autoritate Dei, vt illius ministri, quod potest fieri, etiamsi nihil pronuntiemus. Id, quod ex aliis similibus locis ostendi potest. Nam Marc. vltimo, Dominus ait: *In nomine meo dæmonia eijcient, super ægros manus imponent, & bene habebunt*; & tamen non erat opus, vt Apostoli, cùm aliquem sanarent, dicerent, In nomine Iesu Christi, &c. satis erat, si cogitatione id vellent. Nam Act. 9. Petrus excitauit Tabitham, & Act. 14. Paulus sanauit claudum, sine vlla mentione nominis Christi. Quod igitur in Baptismo dicere debeamus, Baptizo te in nomine Patris, &c. non ex sola Scriptura colligi potest, sed ex Scriptura adiuncta Ecclesiæ explicatione & vsu. Quod etiam in cæteris Sacramentis pari ratione dicendum est. Vide Bellar. tom. 3. cap. 19. lib. 1 de Sacramentis in genere, & D. Thom. 3. p. q. 42. art. 4. vbi quærit, vtrùm Christus Dominus doctrinam suam debuerit scriptis nobis tradere, & ex autoritate D. August. qui docet congruum fuisse exemplo Pythagoræ & Socratis ne Christus manu sua quicquam scriberet, sed totam suam doctrinam viua voce traderet: quam exciperent ad vtilitatem posterorum, Euangelistæ & Apostoli. De quibus Aug. de consensu Euangelistarum, cap. 35. Quicquid enim de suis factis ac dictis nos legere voluit Christus hoc scribendum illis tanquam manibus suis imperauit: scilicet Apostolis & Euangelistis. Huc pertinet, quod Plutarchus in Lycurgo ait, eum leges scriptas nullas tulisse, sed disciplinam instar legis esse voluisse ciuibus suis.

[Marginal notes: Bellarm. — Luc. 22. — Omnes formæ Sacramentorum vocali oratione adhibentur. — Matth. vlt. — Marc. vlt. — Act. 9. — Act. 14. — Bellarm. — D. Thom. — August. — Decebat, vt Christus nihil manu sua scriberet. — Plutarch. — Lycurgus nō scripsit leges scriptas.]

IV. Cùm ergo Paulus per *sana verba*, seu *sanum sermonem* intelligat verbum Dei non scriptum, sed auditum, satis innuit quanti faciat traditiones Ecclesiæ, in quibus est sanitas doctrinæ, & fidei; licèt in sacris libris non sint expressæ: atque ad hunc sensum interpretantur omnes Catholici, præsertim Græci, hunc locum; vnde reiiciendus est Henricus Bullingerus hæreticus, qui per

[Marginal note: Bullingerus reiicitur.]

per *verba sana*, intelligit solùm doctrinam ex Euangelio, & ex Scripturis Moysis, & Prophetarum à Paulo traditam, & verbo prædicatam. Est enim enerua & friuola expositio: sic nánque nullum esset discrimen inter sermonem & epistolam; cùm epistolæ præsertim ad Rom. & ad Hebræos, testimoniis prophetarum & veteris Testamenti abundent: Porrò *sanam doctrinam*, siue *sana verba* vocat, quæ pertinent ad fidem, charitatem, & salutem æternam consequendam. Virtus enim, sanitas quædam est animæ, vt ait Plato, lib. 4. de Republ. Damnat ergo Paulus insinuatiuè, dum Dei verba sana appellat, doctrinam corruptam, de qua 1. Corinth. 15. *Corrumpunt bonos mores*, &c. Vide D. August. in lib. de mendacio, cap. 19. vbi agit de conseruanda sacra doctrina pura, & inuiolata & vitanda ea, quæ impura est, & hæretica, & Theod. in lib. de curandis Græcorum affectionibus, in principio. Vide etiam, quæ annotauimus cap. 6. epistolæ præcedentis, vbi Apostolus seruata analogia corporum, in quibus sanitas est aut langor, doctrinam prauam, languorem vocat; & languere ait illos, qui tali doctrinæ adhærent. Quod enim morbus vel sanitas est corporibus: id animis est pia, vel impia doctrina. Quare vult Apostolus, vt quæ à se non solùm scriptis, sed etiam viua voce Timotheus in fide & dilectione, hoc est, de fide & dilectione, vt Oecumenius interpretatur, audiuit, & didicit, semper recordetur & obseruet in Christo Iesu, hoc est, secundùm modum à Christo præscriptum, qui fidei & charitatis primarius magister est.

[Virtus est sanitas animæ. Plato. 1. Cor. 15. August. Theod. Praua doctrina langor est. Oecum.]

VERS. 14. Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.

Græcè; Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

V. Videtur nomine *depositi* intelligere doctrinam Euangelicam, fidémque ipsam cum charitate coniunctā. Hanc vocauerat formam siue exemplar sanorum verborum, vultque diligenter seruari absque vlla impuritate, non minùs quàm depositum sacræ supellectilis, aut thesaurum valde pretiosum. In præcedenti epistola simili commendatione, cap. 6. vsus est, dicens: *Depositum custodi*, &c. Additque vitandas esse nouitates profanas, quæ falsam doctrinam consequuntur, vt nimirum sana doctrina & illibata, quæ instar depositi est, conseruetur. Est autem quilibet Episcopus custos præcipuus huius sacri depositi, siue sacræ doctrinæ, vt ait Dionys. de Eccles. Hierar. cap. 5. cùm ad eum pertineat lucem præferre fidelibus, nec pati debet, vt vel syllaba vna pereat sacrarum institutionum, quemadmodum affirmauit D. Basil. quem refert Theod. lib. 4. Ecclesiasticæ historiæ, cap. 19. & hist. tripar. cap. 36. lib. 7. proditum est, sic aliquando respondisse fertur Magnum Basil. præfecto, qui iussu Valentis Imperatoris ad corrumpendam illius fidem venerat: *Qui diuinis enutriti sunt eloquiis, corrumpere de diuinis dogmatibus, nec vnam syllabam patiuntur: sed pro iis, si ita oporteat, omnes mortis species amplectuntur*, &c. Custodire igitur bonum depositum hoc loco, iuxta D. Chrysost. & D. Ambros. est sanam doctrinam à Paulo auditam conseruare. Potest etiam nomine *depositi* intelligi gratia Spiritus sancti in Baptismo, vel in consecratione à Paulo accepta, iuxta Theod.

[Fides cum charitate coniuncta dicitur à P. Bonū depositum. 1. Tim. 6. Episcopi sunt custodes sacri depositi, id est, sanæ doctrinæ. Dionys. Basil. Theod. Trip. hist. Chrys. Ambros.]

Theod. Theophyl. Greg. Naz.

Theod.& Theophyl. Prior tamen expositio Græcis Patribus magis placet, cùm id tempus, quo Paulus scripsit, non apud vulgares homines, sed apud Episcopos religiosa mysteria deposita fuisse compertum sit, vt docet Naz. oratione de modestia siue moderatione in disputationibus seruanda, & quod non est cuiusuis hominis, nec cuiusuis temporis de Deo disputare. Ibi enim inter alia hanc prædicat discipulorum Christi laudem, quòd munera haberent, & prærogatiuas sine inuidia, quasi partitas: *Aliud* (inquit) *Petrus interrogat: aliud Philippus: aliud Iudas: aliud Thomas; neque aut idem omnes, aut omnia vnus; sed vicissim quisque ac sigillatim, & de ea re qua opus habet, sciscitatur*, &c. Vnde colliges diuersa diuersis hominibus concedi in Ecclesia officia, fidei tamen & sanæ doctrinæ thesaurum siue depositum ab Episcopis custodiri, & ab illis exigi, cùm constet ad Episcopos propriè & sacerdotes pertinere interrogationes de fide, & totam religiosam doctrinam: aliis alia posse tribui in Ecclesia munera, siquidem & inter Apostolos ordo erat interrogandi, & munera obeundi. Hinc Dionys. in toto ferè libro de Ecclesiast. hier. affirmat non esse diuina mysteria quibuscunque hominibus commendanda, sed insignioribus, quales sunt Episcopi & sacerdotes, qui eorum sunt custodes.

Ordo in disputationibus.

In Apostolis cum loquebantur, ordo erat.

Dionys.

Chrys.

VI. Siue autem intelligas nomine *depositi* sanam doctrinam siue gratiam, Rectè inquit Chrysost. explicans illa verba: *Per Spiritum sanctum*, &c. non esse difficilem tanti boni custodiam, si non nostris viribus, sed diuinis innitimur. Fateor quidem neque humanæ animæ, neque humanæ virtutis esse, tam multa deposita seruare. Feruent cuncta latronibus: densissimæ imminent tenebræ. Instat præterea diabolus, atque insidiatur, nescimus qua hora, qua impetum facturus sit occasione, sufficimus tamen custodire depositum per Spiritũ sanctum. Hoc est, si spiritum habeamus apud nos manentem, qui datus est nobis, vt dicitur ad Rom. 5. Vide D. August. epistola 57. ad Pardanum, vbi latè explicat quemadmodum Spiritus sanctus cùm sit Deus, ac proinde immensus dicatur, nihilominùs habitare in nobis, tanquam in suo proprio domicilio, vel templo. Aderit autem nobis diuinus spiritus (inquit Chrysost.) nisi gratiam repellamus. Ille enim gratia sua, veluti domum sibi in nobis ædificat: *Nisi enim Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam; & nisi Dominus custodierit ciuitatem*, &c. Hîc diuinus Spiritus nobis murus est aheneus, præsidium, atque refugium. Illum ergo teneamus, & seruemus intra cordis hospitium, ne peccatis offensus aliquando effugiat.

Rom. 5. August.

Chrys. Psal. 126.

VERS. 15. Scis hoc, quòd auersi sunt à me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phygellus, & Hermogenes.

Græcè: Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστὶ Φύγελλος, καὶ Ἑρμογένης.

D. Ambr. Erasmus.

I. PArticulam ἀπεστράφησαν, idem est, atque, si bene Latinè loqueris, *auersi sunt me*, siue *aspernati sunt*. D. Ambr. legit *auersati*, non *auersi*. Putat autem Erasmus, librariorum incuria, in quibusdam exemplaribus inueniri *auersati sunt à me*, pro *auersati sunt me*, vt ipse vertit. Vulgata editio rectè habet, *auersi sunt à me*. Quare optimè expones, si dixeris: Nosti hoc, quòd auersati fuerint

me

me omnes, &c. Probat ergo suo exemplo, semper sibi adfuisse ad custodiam boni depositi diuinam opem: simulque labores & tentationes recenset, non vt deiiciat discipuli animum, vt aduertit Theophyl. sed vt ei persuadeat, ne si in similes ærumnas incidat, noua se pati arbitretur, atque æquo animo pro Christo ferat quicquid aduersi acciderit. Quòd autem multi Apostolum deseruerint, idcirco contigit, quia Asiani, qui mercaturæ, aut alterius negotij causa Romam venerunt, etiam si Apostolum benignè, & attentè audiebant, vbi viderunt eum à Nerone comprehensum, illius consuetudinem metu tyranni sæuientis territi, auersati sunt; vt Theoph. & Theodor. coniiciunt. Theophyl. Theophyl. Theod.

II. Duorum autem hominum, Phygelli scilicet & Hermogenis meminit, vt qui scilicet manifestissimam ostenderent maleuolentiam, cùm antea valde amici & familiares viderentur. Id autem fecit, non eos accusans, sed ei, cui erat credita Asiæ prædicatio, eos qui erant hostes fidei aperiens, vt Theodor. aduertit. Tribulationis autem huius, ideo mentionem facit, vt D. Chrysost. ait, quia optat vt Timotheus, si à suis propter vincula aliquando deseratur, memoria retinens, quid magistro acciderit, animum non despondeat. Similis est locus cap. 4. *In prima* (inquit) *mea defensione nemo mihi adfuit, omnes me dereliquerunt.* Deinde orat pro desertoribus, Christum imitatus, qui pro inimicis orauit, dicens, *Non illis imputetur.* Hæc ibi: Porrò de Phygello & Hermogene, ita D. Ambros. *Hi*, inquit, *quos memorat fallacia pleni erant, simulabant enim amicitias Apostolo, vt adhærentes ei addiscerent, vnde illi calumniam facerent, aut per alios immitterent. Qui posteaquam viderunt manifestatos se, recesserunt ab eo.* Hæc Ambr. subiungit Tertull. in lib. de præscriptionibus, non esse mirandum, si Apostolum, eius discipuli Phygellus & Hermogenes dereliquerint, quandoquidem ipse traditor Christi, de Apostolis fuit. Vbi exponit, Hermogenem fuisse professione Philosophum Stoicum, & hæreticum euasisse. Credibile est Hermogenem cùm Stoicus esset, tum singularitate, tum superbia ad mores deflexisse alienos ab vsu Ecclesiæ: idque in vestitu fortasse & victu; atque hinc illius hæresim manasse. Contra eos, qui recedunt à moribus probatis specie virtutis, sic scribit D. August. tom. 3. lib. 3. de doctrina Christiana cap. 12. *Quisquis autem rebus prætereuntibus restrictiùs vtitur, quàm se habeant mores eorum, cum quibus viuit aut temperans, aut superstitiosus est. Quisquis autem sic eis vtitur, vt metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid significat; aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus, non vsus rerum, sed libido in culpa est.* Hæc August. Quibus verbis videtur notare eos qui cùm Christiani sint, Stoico magis stupore, quàm studio virtutis, à recta via in obliquam recedunt. Hos deserit spiritus bonus, sicut olim deseruit Saulem auertentem se à Dauide 1. Reg. 16. vbi Theodor. cùm Spiritus diuinus recessisset, locum sortitus est malignus. Hinc docemur clamare cum Dauide Psal. 50. *Spiritum sanctum tuum ne auferas à me*; sic cùm Apostolica gratia Iudam reliquisset, in eum impressus est diabolus: Væ illi cui dicitur, *Spiritus Domini malus exagitat*, vel, vt alij legunt, *suffocat te.* Hæc verba quadrant in desertores amicitiæ Dei, & Sanctorum: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

In Asia mercatores primi Paulum deseruerunt. Chrys. 2. Tim. 2. Ambros. Falsi amici produnt nos. Tertull. Hermogenes ex Philosopho Christianus; postea hæreticus. August. Singularitas damnatur. Non vsus rerum, sed libido in culpa est. 1. Reg. 16. Theodor. Psal. 50.

VERS. 16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui: quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit.

Græcè; *δῴη ἔλεος ὁ κύριος τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ, ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη.*

Primas.

I. REctè annotauit hoc loco Primasius, vituperatis desertoribus, laudari eos, qui in amore & fide perseuerarunt, & præcipuè Onesiphorum. Is enim ex Asia Romam venit, nec viæ longitudine deterritus, nec crudelissimum Imperatorem veritus, & Paulo vincto inseruiens, omni officij genere eximiam pietatem declarauit. Quamobrem non ei soli, sed toti etiam illius familiæ diuinam precatur misericordiam, quam Christus pollicetur, Matth. 5. *Beati misericordes, &c.* & Psal. 40. ait regius vates: *Beatus vir, qui intelligit super egenum, & pauperem*, id est, qui prospicit & subuenit homini afflicto, &c. *In die mala liberabit eum Dominus*; Ac si dicat, huiusmodi virum Deus iuuabit in aduersitatibus, & consolabitur. Duplex autem refrigerium Paulo attulit Onesiphorus, vt admonet Ambros. quia & in necessitate custodiæ, solatio præsentiæ & sermonis illi subuenit; &, si qua illi opus erant, ministrauit. Quod si nos afflictis præstiterimus, & humano solatio destitutis, similem benedictionem illi, quam Paulus suo benefactori optat, adipiscemur, & participes erimus præmiorum, quæ persecutionem pro Christo patientibus in cælo sunt proposita. Vnde Oecum. ait: *Qui autem cum sanctis participes erunt in laboribus, erunt quoque in coronis.* Quo etiam sensu dictum est ad Ephes. 4. *Veruntamen benefecistis communicantes tribulationi meæ, &c.* Hoc enim modo Philippenses communicarunt afflictioni, & meritis Pauli, quia scilicet ei laboranti & in necessitate constituto, necessaria ad victum benignè miserunt. Meritò in lib. 10. diuinorum apophthegmatum Bibl. Patr. tom. 9. num. 68. vituperantur illi, qui sanctis viris temporale subsidium non esse necessarium putant: solamque illis sufficere diuinarum rerum meditationem. [*Venit* quidam frater ad Abbatem Syluanum, qui habitabat in Sina; vidensque fratres labore intentos, dixit seni: Nolite operari cibum, qui perit. Maria optimam partem elegit. Senex, cuidam monacho ait, Include fratrem istum in cellam, vbi nihil est. Cùm hora nona iam esset, hospes hic deuotus intendebat ad ostium, si mitteret & vocaret eum ad prandium. Et cùm nemo ei responderet, ad senem veniens, Abba, inquit, hodie fratres non comederunt? cui ille, Etiam; iam comederunt; dicit ei frater: Quare me non vocasti? Cui senex: Tu homo spiritalis es, & non indiges hoc cibo: bonam enim partem eligisti, nos carnales sumus, indigemusque cibo, propterea operamur manibus nostris. Qui cùm hæc audiuit prostrauit se ad pænitentiam, dicens: Ignosce mihi Abba, & dixit senex: Puto opus habet Maria Martha. Per Martham enim Maria laudatur.] Hæc ille: refrigerandi sunt sancti in laboribus, & cibo ministrato quamuis Paulo sint pares, exemplo Onesiphori subleuandi.

Matth. 5. — Psal. 40. — Ambros. — Onesiphorus vincto Paulo subuenit. — Oecum. — Ephes. 4. — Bibl. Patr. — Sanctis viris necessarium est subsidiū temporale. — Syluani prudentia.

Paulus non execratur aduersarios.

II. Duo hîc consideranda sunt. Primùm prudentia & modestia Pauli. Eos, qui ab se defecerant, non est execratus, sed simpliciter rem gestam commemorauit: ei autem, qui sui curam gesserat, imprecatur misericordiam Dei, nec solùm ipsi, sed toti illius familiæ; adeo præclarè domesticos suos ad benignè

gnè agendum Onesiphorus instituerat, vt commendari Deo à Paulo meruerint. Deinde inuigilandum nobis esse, vt indigentibus nostra ope subueniamus, sic enim firmiores erunt in virtute & pietate conseruanda. Nec tu mihi Paulum obiicias, qui licèt ab omnibus desereretur, constans tamen & firmus in virtute permaneret. At fortasse, si quis alius in tentationes prolabatur, nisi suffulcientem habeat, omnino cadet. At si aliquis eum adiuuet, eiusque curam gerat, planum est talem victoriæ eius, imò, & coronæ consortem fieri. Nam & apud veteres in Chrysost. & Theophyl. hoc loco annotarunt, qui vasa custodiebant æqualem cum militibus prædam sortiebantur.

Onesiphoro bene merito de se gratum ostendit animum.

Suffulciendi sunt boni in laboribus.

III. Laudat præterea Onesiphorum, quòd catenam non erubuerit, quemadmodum illi à quibus desertus fuit. *Pudoris* autem & *confusionis* vocabulo, magis vtitur, quàm *periculi*, vt aduertit Theophyl. & Chrysost. ne discipulus trepidet. Erat autem id quod gerebatur ab Onesiphoro, periculis plenum, nedum verecundiæ. Infensum enim tunc habebat Neronem, quòd fidei religionique quendam ex illius familiaribus adiunxisset. Non ignorabat Onesiphorus periculum, & tamen Romam veniens, non modò non refugit colloquium Apostoli, sed etiam diligenter quæsitum, inuenit: quod magnum est fidei argumentum.

Theophyl. Chrysost.

Paulus conuertit ad fidē Neronis familiarem.

VERS. 17. Sed cùm Romam venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in illa die.

Græcè; ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε. δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

I. Γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, vertit Ambros. *Cùm venissem Romam. &c.* Erasmus, *Cùm esset Romæ*, vulgata editio; *Cùm Romam venisset.* Cæterùm quocunque modo legas, satis amplificat Apostolus charitatem & fidem Onesiphori, qui ausus per medios ire satellites, se inuentum in vinculis, & inter maleficos non deseruit, imò beneficiis cumulauit. Meritò igitur Paulus Onesiphoro qui in vinculis misertus est illius misericordiam Dei precatur. Christus enim magni facit misericordiæ opera vinctis exhibita. Ait enim Matth. 25. *In carcere eram, & visitastis me, &c.* Ac proinde omnibus ob causam pietatis iniuriam patientibus, qui compatitur, bene de Dei clementia sperare iubetur. Hinc D. Paulinus Nolanus Episcopus, epist. 27. quæ habetur in appendice Bibliothecæ Patrum, videns, Aprum quendam, ex aduocato, ad vitam monasticam conuersum, illius obtrectatores constanter ex Scriptura, & grauiter reprehendit, animos addens nouo Christi militi. Sic enim ait inter alia: [*Gratulor*, quòd illam reprobatam à Deo sapientiam respuisti, & cum paruulis Christi, quàm cum sapientibus mundi habere consortium maluisti. Inde iam, & hanc gratiam mereris à Domino, vt te sicut indicare dignatus es piè glorians, oderint omnes: quod non fieret nisi verus imitator Christi esse cœpisses. Et post pauca: Gaude igitur, & exulta, ecce enim merces tua copiosa est in cælis. Non enim te, sed illum, qui in te esse cœpit, oderunt. Ab initio seculorum Christus in suis patitur. Ipse est enim initium & finis, Apoc. 1. qui in lege velatur, in Euangelio reuelatur, mirabilis

Ambros. Erasmus.

Matth. 25.

Paulinus addit animos Apro contra obtrectatores vitæ religiosæ.

Christus in suis patitur ab initio mundi.

Apoc. 1.

semper, & patiens & triumphans in sanctis suis Dominus. In Abel occisus à fratre; in Noe irrisus à filio; in Abraham peregrinatus; in Isaac oblatus; in Iacob famulatus in Ioseph; venditus; in Mose expositus & fugatus; in prophetis lapidatus, & sectus; in Apostolis, terra marique iactatus, & multis ac variis beatorum martyrum crucibus frequenter occisus, &c. Ipse & in te patitur opprobria; & ipsum in te odit hic mundus, sed gratias ipsi, quia vincit, cùm iudicatur, & triumphat in nobis. Deinde laudans vitæ commutationem ait, Vbi nunc tu ille es, aliquando terribilis, vel pro tribunalibus aduocatus, vel in tribunalibus iudex? vbi tua illa ceruix? Beati oculi eorum, qui in te hæc Dei mirabilia conspiciunt: miserrimi qui videntes non vident. Quis daret mihi pennas sicut columbæ, & volarem ad te? In conspectu tuo, in voce exultationis & confessionis epularer. Videns te, non te, & videns ex leone vitulum, aprū seculo, agnum Deo: non enim iam de sylua sed de segete aper es, quia in fruge virtutum tibi pastus es. Duplicis testamenti dentibus ad rumpenda retia Nebroth venatoris armaris. Nunc verè sapiens verè disertus, verè potens, &c.] Agit D. Cypr. Martyr in quodam opusculo de misericordia exhibenda afflictus, atque inter alia, ita nos ad subueniendum fratribus hortatur: *Captiuitas fratrum, nostra captiuitas computanda est, & periclitantium dolor pro nostro reputandus est, cùm scilicet sit adunationis nostræ corpus vnum: & non tantùm dilectio, sed etiam religio nos instigare debet, & confortare ad fratrum membra redimenda: In captiuis fratribus contemplandus est Christus, & redimendus de periculo captiuitatis, qui nos redemit de periculo mortis, cruce & sanguine, &c.*

Christus in Mose expositus.

In captiuis fratribus redimédus est Christus.

II. Ponderanda sunt verba Pauli, *Det illi Dominus, &c.* Nam verbum *dandi*, accipitur hîc pro verbo reddendi, vel retribuendi. Atque adeò sensus est: Reddat Dominus illi secundùm meritum tantæ virtutis, præmium vitæ æternæ, & pro beneficiis mihi in carcere exhibitis remunerationem. Id autem precatur Paulus, quod Deus, quia iustus, & misericors est, tribuere solet bonis operibus. Vt enim annotauit Dionys. de diuinis nominibus cap. 8. quærens, cur Deus dicatur in diuinis literis iustus. *Iustitia* (inquit) *vel iustus Deus est, quia omnibus secundùm merita retribuit.* Vnde syncerè & secundùm fidem loquimur cùm dicimus, Deum nobis conferre mercedem æternæ vitæ, pro meritis, aut bonis operibus. Particula illa *σπουδαιότερον*, quam Ambr. vertit, *studiosiùs*, & Latina editio correcta, *solicitè*; admonet nos, vt occasiones, & opportunitates, non quocunque modo, sed studiosè, & solicitè quæramus, iuuandi afflictos, & omnino bene operandi: non aliter atque illi, qui magistratus ambiunt & honores. Admonet præterea nos Chrysost. ne ob geminationem vocabuli *Dominus* in his verbis, *det illi Dominus, &c.* existimemus duos esse Dominos, aut Deos, quemadmodum olim Marcion hæreticus. Hæc enim phrasis Hebraismus est, idem significans ac si diceret, Det illi Dominus, vt inueniat misericordiam à Domino, hoc est, ab ipso, vel apud ipsum. Hebræi enim frequenter vtuntur vocabulo substantiuo, pro nominis reciproci loco, vt patet Gen. 19. cùm dicitur, *Pluit Dominus sulphur & ignem super Sodomam & Gomorrham à Domino de cælo. A Domino*, id est, à se, vel pro sua potestate, vel, vt explicant recentiores, pluit Dominus diuinitus. De errore Marcionis ex hoc loco Pauli, & ex aliis malè intellectis duos esse Deos colligentis, agit August. de hæresibus, hæresi 21. & Epiph. & alij.

Dionys.

Ambros.

Quærendæ sunt occasiones iuuandi afflictos.

Chrysost.

Gen. 19.

August.
Epiphan.

III. Pon

III. Pondus etiam habet particula, *In illa die.* Nam (vt Chryſ. eam exponit) refertur ad diem extremi iudicij terribilem; ſcilicet atque omnibus etiam iuſtis formidandum. Igitur bene merito de ſe Oneſiphoro amplam remunerationem eſſe putat, ſi in die iudicij miſericordiam obtinuerit. Quòd ſi Oneſiphorus, qui ſeſe periculis obiecerat, miſericordia ſaluus fit: quanto magis nobis miſericordia neceſſaria eſt? Terribiles nempe illæ pœnæ ſunt, & metuendę: magnáque egemus diuinæ miſericordiæ largitate ne horroris plenam ſententiam audiamus, Matth. 25. *Ite maledicti in ignem æternum*, &c. Quærit D. Chryſ. hoc loco cur tam horrendum ſit, & metuendum extremi iudicij examen, cùm Deus 2. Cor. 1. *Pater dicatur miſericordiarum & totius conſolationis?* Reſpondetúrque, ſic quoque miſericordem eſſe, & bonum, *nec velle mortem peccatoris, ſed vt conuertatur, & viuat*, Ezech. 18. Nam licèt dies illa anxia ſit, & plena terroris; igneus nánque fluuius ante illius faciem decurret: aperientur operum noſtrorum libri; dies illa, vt ardens clibanus erit, diſcurrent Angeli; fornaces ſuccenſæ & paratæ multæ: nihilominus mitis & clemens eſt. Nam ex iſtis terrorem incutit nobis, vt vel ita coacti metu ad æterni regni deſiderium excitemur. D. Aug. 9. confeſſ. c. 13. horrorem illius diei cogitans, ita ait: *Væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi in illa die excutias miſericordiam.* D. Greg. 29. Mor. cap. 9. *Væ miſeris nobis*, inquit, *qui de electione noſtra nullam adhuc Dei vocem cognouimus, & iam in otio torpemus.* Deinde addit ex Aug. ſumptam ſententiam, *Væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi remota pietate iudicemur, quia diſtrictè diſcuſſa, inde ante oculos iudicis vnde ſe maximè placere ſuſpicatur, obruitur.* Hinc illud, Pſal. 142. *Non intres in iudicium cum ſeruo tuo*, & Iob 7. *Etiamſi habuero quippiam iuſtum, non reſpondebo ei, ſed meum iudicem deprecabor:* & D. Hieron. in Hierem. c. 30. *Omnis*, inquit, *mundus indiget miſericordia Dei: Nullus ſecurus pergat ad iudicem*, &c.

[Margin: Matth. 25. Chryſoſt. 2. Cor. 1. Dies iudicij timendus. Ezech. 18. D. Auguſt. Greg. PP. Dei timor non ſiuit nos in otio torpere. Pſal. 142. Iob 7. Hieron.]

IV. Nemini autem in mentem veniat precari Paulum, vt Deus miſericors ſit in die iudicij, remittendo Oneſiphoro peccatum aliquod mortiferum: conſtat enim, poſt hanc vitam huiuſmodi peccata non remitti: duntaxat precatur, vt ſic illi Deus in hac vita auxilium cœleſte præſtet, vt pro beneficiis in ſe collatis dignus ſit inuenire in illa die iudicem propitium & fauentem. Vt enim ait Aug. in Pſ. 93. *Iniuſtum iudicium eſt, & omnino non eſt iudicium, niſi reddantur merita ſua vnicuique, quemadmodum quiſque geſſit in corpore.* Idem in Enchir. c. 110. ait, eorum, qui piè & ſanctè mortui ſunt, animas ſuorum viuentium pietate adiuuari propter merita bona, quæ in corpore ſuo geſſerunt: propter quæ digni ſunt, vt in futura vita adiuuentur. Itaque non propter noua, ſed propter præcedentia merita adiuuantur. Certum igitur eſt nō optare hîc Paulum miſericordiam Oneſiphoro in illa die: quaſi ei optet condonari tunc mortale peccatū, cùm ante tribunal Chriſti, poſt hanc vitam, non ſit remiſſio. Quare hoc ſenſu intelligendum eſt, quod ait; *Sic eum gubernet Dominus in hoc mortali corpore, vt declaretur in illa die miſericordia Dei ipſi fuiſſe exhibita.* Vel hoc modo iuxta Adamum Minoritam, *Det ei inuenire miſericordiam, id eſt, effectum miſericordiæ*, &c.

[Margin: Auguſt. Adamus.]

VERS. 17. Et quanta Epheſi miniſtrauit mihi, tu meliùs noſti.

Græcè; Καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

V. PArticula, *& quanta*, iuxta Græcum vocabulum, καὶ ὅσα, poterat declarari his modis: *Et quæ*, ſiue *quæcunque*, aut, vt mauult Eraſmus, *in quibuſcūque.* [Margin: Eraſmus.]

Pergit enim Apostolus in commendandis beneficiis ab Onesiphoro in se & in alios collatis. In his verbis, *ministrauerit mihi Ephesi*, &c. Pronomen, *mihi*, additum est ab interprete Latino, nam in Græco codice non inuenitur. Maior autem charitas & largior apparet benignitas Onesiphori, quod non vni dũtaxat Paulo liberalem se & officiosum præstiterit, aut soli Timotheo; sed omnibus, qui illius opera indigebant Ephesi, quæ est nobilissima totius Asiæ metropolis. Quod videtur esse in causa vt Ambr. & Primasius, imò omnes Græci interpretes inter explicandum, pronomen, *mihi*, prætermiserint. Et quidem Ambr. ait, ideo Apostolum Onesiphori domum generalem ostendisse, vt quodammodo perstringeret quosdam, qui solent personis magis quàm causis seruire, volentes gratificari maioribus, &c. vbi insinuat consultò omissum fuisse pronomen: *Mihi*, aut *nobis*, ne videretur Onesiphorus personæ se commendasse; dum Apostolo ministrauit, cùm constaret illum erga omnes fuisse liberalem ob Christi & fidei causam afflictos, ne dum erga Paulum. Præcipuè tamen laudandus est ob beneficentiam exhibitam Paulo. Vnde Theod. beatissimus est ille, qui Apostolo tanto tanta beneficia exhibuit, & ab illa lingua benedictionem excerpere dignus est, & Oecum: *O felix*, inquit, *Onesiphore, qui dignus habitus es, vt Paulum refocillares, sit nobis & pars tecum*, &c. D. Chrys. Theoph. & Oecumenius occasione verbi, *refrigerauit*, quo Apostolus vtitur: aiunt, sic gratum fuisse Paulo obsequium Onesiphori, quo pacto gratum est beneficium athletæ squalore ac fatigatione in lucta occupato, & anhelanti. Tam opportunè illi subueniebat, æquum autem est, vt illi qui virtute, & dignitate cæteris excellunt, à nobis impensiùs amentur, & liberaliùs foueãtur, vt docet Arist. 9. Ethic. & Aug. de doctrina Christiana, cap. 27. lib. 1. vbi sic ait: *Omnes homines æquè diligendi sunt, sed cùm omnibus prodesse non possis, his potissimùm consulendum est, qui pro locorum & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictiùs tibi quasi quadam sorte iunguntur*, &c. Quare cùm proximos propter Deũ amemus, illi nobis arctiùs amandi sunt, qui ob virtutem, & vitæ meritum Deo sunt coniunctiores & nobis magis vtiles.

Ambros. Primas.

Onesiphori charitas erga omnes afflictos.

Theodor.

Oecum.

Chrysost. Theoph. Oecum.

Arist. August.

Bonis benefacere debemus, cùm omnibus nõ possumus.

VI. In particula, *Tu meliùs nosti*, comparatiuum more Græcorum, imò & Latinorum, vsurpatur pro positiuo, vt cùm in Euangelio *tenebræ exteriores* vocãtur *tenebræ externæ*. Potest etiam sumi comparatio, vt significet Paulus, Onesiphorum meliùs cognosci à Timotheo, qui Episcopus illius & pastor esset: Episcopi enim debent agnoscere oues suas accuratiùs, quàm cæteri homines, cùm sint pastores, de quibus Christus, Ioan. 10. *Bonus pastor*, &c. Idcirco etiam nominauit desertores illos duos Phygellum, & Hermogenem. Cùm enim essent hostes fidei, oportuit vt suus Episcopus eos non ignoraret, & illorum morbo, si posset, medicinam adhiberet, quæ & ipsis prodesset, & aliis, quibus illi, tanquam morbidæ oues, obesse contagione poterant. Prou. 27. *Cognosce vultum ouis tuæ*, ait Salomon; & D. August. tract. 45. in Ioan. Pulchrè in hac materia versatur, sicut & D. Greg. super 20. cap. Ioannis, vide etiam, quæ ex Chrysost. Theophyl. Euthymio & aliis Patribus congeruntur à Maldonato super cap. 10. Ioannis.

Ioan. 10.

Prou. 27. August. Gregor. Chrysost. Theophyl. Euthym. Maldonat.

***

EPISTOLÆ II.

BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

CAPITIS SECVNDI PERIOCHA.

In præcedenti capite duo potissimùm præstitit Paulus. Discipulum hortatus est ad martyrij gloriam & ad studium confirmandæ & propagandæ puritatis sanæ doctrinæ: quam variæ hæreses impugnabant. Easdem res omnino hoc etiam capite commendat, & primùm quidem, solicitudinem tradendi fidelibus synceram fidem. Deinde verò licèt obscuriùs mortis pro Christo obeundæ perpessionem.

VERS. I. Tu ergo fili mi cõfortare in gratia, quæ est in Christo Iesu.

Græcè; Σὺ οὖν τέκνον μου ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

I. ENδυναμοῦ, vertit nostra editio, *confortare*: quod licèt parùm Latinum sit, satis explicat vim verbi Græci. Ambr. legit, *fortitudinem cape*, hoc est, robustus esto & fortis, siue, corroborare in gratia, idest, in docendo, ac propagando doctrinam de gratia, quæ in Christo siue per Christum conceditur. Perge, doce vbique humanum genus reconciliatum esse Patri per vnicum Filium illius hominem factum, atque adeò per vnicum mediatorem Christum. Non te retardent Iudæi qui quærunt iustitiam, quæ ex lege est: neque te cunctetur Simonis Magi hæresis, quæ inducit alios mediatores. Constantem ergo & fortem discipulum esse vult, in annuntianda Dei gratia, quæ nobis data est per Christum, illiúsque mysteriis etiam valde arcanis, fidelibus, qui alios docere possint, tradendis. Ita ferè Ambros. Theodor. verò refert hæc verba: *Tu ergo fili*, &c. ad finem præcedentis capitis, quasi dicat Paulus, Tu fili, cùm videas me vinctum, & ab Asianis destitutum, noli timere, sta fortiter; te enim sustentat Christi gratia. Magnam verò indicat beneuolentiam *filij* vocabulum. Ac si dicat, si meus filius es, patrem imitare. Audaciam enim solet addere discipulo præceptoris afflictio. Fortis esto, siue, vt vulgata editio habet, confortare, si quid huiusmodi in te inciderit, ne concidas, sed ad me respice. Nec solùm meo exemplo fortis esto & constans, sed etiam per gratiam, quæ per Christum data est: hanc habeto tecum pugnantem, & te propugnantem. Ita Oecumenius & alij. Nititur itaque animos addere Timotheo, suo exemplo. Fert nánque magnum in mari solatium discipulo, & spem, cùm recordatur, magistrum naufragium ferè fecisse,

Ambros.

Theodor.

Tolerantia magistri, excitat discipulum ad imitationem.

Oecum.

ciſſe, à quo fuerit ſeruatus ; & in bello miles ardorem pugnandi concipit, & omnia tolerandi, cùm Imperatorem vulneratum ex eo periculo intuetur euaſiſſe; cogitant enim omnes nauigationis & belli naturam eſſe pericula vectoribus & militibus paſſim offerre. Hinc fidelibus (inquit Chryſoſt. homil.4.) quibuſcunque, multùm affert ſolatij, quòd Apoſtolum cernunt toleraſſe plurima, nedum Timotheo. Idcirco commemoratis vinculis quaſi nihil paſſus fuiſſet, ait: *Tu verò fili, confortare*, &c. Nam ſi ego magiſter iſta patior profectò æquum eſt, vt tu ſimilia, aut maiora patiaris. Gratia Dei, quæ mihi adeſt, tibi non deerit. Habes adiuuantem gratiam, perſiſte fortiter, magna alacritate tuum munus aggredere. Expende (inquit Theophyl.) quàm paterno affectu adhortetur: fili mi dicens; veluti enim animam verbo immiſit, *Si Filius es, Patrem imitare.*

Chryſoſt.

Theophyl.

VERS. 2. Et quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.

Græcè; *Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων· ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.*

II. LOcum hunc aliter diſpungunt Græci codices, aliter Latini. Iuxta Græcos in illa particula, *per multos teſtes*, perfecta eſt periodus: & principium nouæ periodi ibi eſt, *Hæc commenda.* Vnde Eraſmus, ita vertit: *Et in iis, quæ audiſti à me, per multos teſtes. Hæc commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, vt alios quoque doceant.* Cæterùm in codice Græco Complutenſi, idem eſt diſtinctionis modus, quem videmus in noſtra vulgata editione & aliis, iuxta quem ſubaudiendum eſt *in iis*, quod in tranſlatione ſua expreſſit Eraſmus, ſic enim ait: *Tu ergo fili mi fortis eſto in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu, & in his, quæ audiſti à me per multos teſtes*, &c. D. Chryſoſt. ſic interpretatur ſequens lectionem vulgatam: *Quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus.* Fidelibus, inquam, non quæſtiones ſequentibus, quibus prædicationis prodant gratiam; quæ audiſti non in occulto, ſed palam, & coram multis. Nec ait, Dic & ipſe, vt bene aduertit Chryſoſt. ſed, Commenda veluti theſaurum regium, qui in tuto loco deponitur. Quæ audiſti, non quæ diſcuſſiſti, *Nam fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti*, Rom.10. Clemens lib.7. Hypotypoſeon, vt refert Oecumen. Adamus Minorita, illud, *per multos teſtes*, interpretatur per teſtimonia ex lege & Prophetis à me inducta. Vult ergo Paulus vt exponit D. Chryſoſt. doctrinam ſuam de fide commendare fidelibus hominibus, qui nimirum fide, & non rationibus humanis metiuntur Euangelica dogmata, vt Simon & eius ſchola, quæ fidei non acquieſcit, & prædicationis gratiam leuiter abiiciet. Fidelibus (inquit, Theophyl.) exponens hũc locum, commenda hoc depoſitum, non diſceptantibus alterna diſputatione, ſed omnino fidelibus, qui theſaurum hunc non prodant.

Eraſmus.

Codex Cõplutenſis.

Chryſoſt.

Fides palam prædicanda.

Rom.10.

Clemens.

Oecum.

Adamus.

III. Quamuis autem D.Thom. Primaſius, & Oecum. approbent interpretationem Clementis intelligentis per multos teſtes teſtimonia à Paulo in epiſtolis, & in concionibus paſſim adducta ad corroborandam ſuam doctrinam; magis literalis mihi videtur expoſitio D. Chryſ. intelligentis *per multos teſtes*, multos ſuæ concionis auditores: quem ſequuntur Theophyl. Oecum. & alij.

D.Thom.

Primaſ.

Oecum.

Quibus

Quibus accedit Tertull. in lib. de præscriptionibus, intelligens *per multos testes* Ecclesiam, siue multitudinem fidelium, qui aderant Paulo concionanti. Vbi refellit quosdam hæreticos, qui ex hoc loco & quibusdam aliis malè intelle-ctis, colligebant, esse quandam doctrinam præter Euangelicam, remissio-rem & occultam, quam ipsi soli tenebant. Cùm tamen vna sit in Ecclesia Catholica doctrina, ad salutem necessaria, & audita, vt Paulus ait, *coram multis testibus*. Contra aliter sentientes, atque adeo contra hæreticos nouatores, Vincentius Lyrinensis in lib. aduersùs profanas nouitates, enarrans illa verba 1. ad Tim. 6. *Falsi nominis scientiam*, ita ait: *Nouam nescio quam ignorata mque doctrinam profitebantur. Audies enim quosdam ipsorum dicere: Venite ô insipientes, qui vulgò Catholici vocamini, & discite fidem veram, quam præter nos, nullus intelligit: quæ multis antè seculis latuit, nuper verò reuelata est nobis & ostensa; sed discite furtim atque secretim: delectabit enim vos: & cùm didiceritis, latenter docete, ne mundus audiat, nève Ecclesia sciat. Paucis nanque concessum est tanti mysterij capere secreta, &c.* Cùm ergò Paulus commendet doctrinam à se traditam non in angulo, sed coram multis testibus, idque tam apertè, miror quomodo hæretici hinc colligant tam insanam occultæ doctrinæ opinationem; fortasse sequuntur interpretationem Clementis suprà positam, intelligentis per *testes* Scripturæ testimonia, neglecta literali expositione, quam tamen Clemens non neglexit. Videtur autem Apostolus prædiuinasse futuros huiusmodi calumniatores & falsæ scientiæ propolas; à quibus depositum sanæ doctrinæ, nec tangi debet, cùm proditores sint, & parùm fideles, dum cap. 1. agens de sana doctrina ait, *Bonum depositum custodi, &c.* & 1. ad Tim. 6. *Depositum custodi, ô Timothee*, inquit Lyrinensis, exponens hæc verba ex ore Pauli, custodi propter fures, propter inimicos, ne dormientibus hominibus inimicus homo superseminet zizania: *Depositum custodi*, quod tibi creditum est, non quod à te inuentum: quod accepisti, non quod excogitasti, &c.

Tertull.

Auditores vocantur testes.

Contra nouitates.

Lyrinensis.

1. Tim. 6.

Arrogantia nouatorum.

1. Tim. 1.

Quid depositum sit ex Lyrin.

IV. Vult præterea Apostolus vt illi quibus committenda est sacra doctrina, alios ad fidem & morum probitatem instruant, non solùm fideles sint, (fidelitas enim maximè requiritur in bono dispensatore mysteriorum, & omnino in verbis & factis constantia) sed etiam idonei & apti ad alios docendos: vt enim ait Ambros. hoc loco: *Magna cura eligendus est doctor: doctoris enim officium est illuminare, purgare, & perficere eos qui ad salutem æternam aspirant*: vnde Theophyl. *Duo, inquit, habere oportet doctorem; alterum, vt fidelis sit; alterum, vt docere possit, &c.* Putant autem Theophyl. & Ambros. Apostolum de quibusdam secretioribus & sublimioribus mysteriis hìc loqui, quæ sint fidelibus ac doctrinæ vberioris capacibus; quique & alios instituere valeant, committenda. Tales autem sunt Episcopi & presbyteri, & non laici. Ad hunc sensum intelligendus est Dionys. Areopagita de diuinis nominibus, cap. 1. ad finem, vbi præcipit, sancta sanctis communicanda esse ex traditione; atque hac ratione vendicanda esse sublimiora mysteria à risu & ludibrio hominum imperitorum, si sancta sanctis communicemus. Deinde alloquitur Timoth. cui illum dedicat lib. in hunc modum: *O præclare Timothee, te quidem ista seruare conuenit, iuxta sacratissimam sanctionem, neque inter imperitos eloquia efferre diuina.* His similia habes apud eundem Dionys. de cæl. hierar. cap. 1. Hinc infertur, cùm sacra doctrina vna sit Catholica, & Apostolica: distribui tamen in partes duas,

Ambros.

Officiũ doctoris Christiani.

Theophyl.

Dionys.

Eloquia mystica proferenda apud doctos, &c.

nempe in lacteam, quæ paruulis conuenit, & in fide rudioribus; & in sublimiorem, quæ perfectis & idoneis tradenda est, vt Paulus admonet, nec Tertull. id negat loco citato, nec Lyrinensis: solùm negant, doctrinam Catholicam abstrusam esse, & aliam ab ea quam Ecclesiastica disciplina à Christo Domino & Apostolis accepit.

VERS. 3. Labora sicut bonus miles Christi Iesu.

Græcè; σὺ οὖν κακοπάθησον, ὡς καλὸς στρατιώτης χριστοῦ ἰησοῦ.

V. VErbum Græcum, pro quo vulgata editio habet *labora*, significat mala pati: nam, κακοπαθεῖν, est *ferre afflictiones*. Excitat ergo discipulum ad laborum tolerantiam, recordatione Christi, sub cuius vexillo meret. Quanta autem dignitas sit esse militem Christi, ex eo patet, quia cuiusuis regis milites in pretio sunt. Militis autem vita laboribus & discrimini est exposita. Non igitur militem decet labores recusare: imò tum maximè dolere, cùm non habet. Ita explicat D. Chrysost. hæc verba: & Theophyl. Respice, inquit, Theod. enarrans hæc verba, cuius sis miles: & fer forti animo labores militiæ, &c. Cùm ergò bellum sit res laboriosa, &, vt ille ait, graue Martis opus, parato animo esse debet ad laborum tolerantiam, qui nomen Christo dedit; & instar militis tanti ducis probum se & audacem ad labores ferendos ostendere, vt ait Occum. *Sunt autē arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia*, 2. Cor. 10. Quamuis autem labores nemo propter se appetat, imò omnes illos recusent, si in se considerentur: tamen magno animo eos aggrediuntur milites Christi, & suscipiunt ob spem victoriæ, & gloriæ promissæ, quæ reposita est legitimè certantibus. De qua re Tertull. in lib. Apolog. circa finem: *Nemo*, inquit, *libens patitur seu laborat, cùm & trepidare, & periclitari sit necesse: & nihilominus bonus miles præliatur omnibus viribus, & vincens in prælio gaudet, quia victoriam, & gloriam hac ratione consequitur, &c.* vbi accommodat hanc sententiam ad militiam Christi. Legendus est idem in lib. ad martyres, vbi ad subleuandum laborem Christianorum, qui in carcere erant ob fidem Christi; ita eum carcerem commendat: *Habet tenebras, sed vos lumen estis ipsi: habet vincula, sed vos soluti Deo estis. Triste illic expirat, sed vos odor estis suauitatis. Iudex expectatur, sed vos, de iudicibus estis iudicaturi? Contristetur illic, qui fructum seculi suspirat. Christianus etiam extra carcerem, seculo renuntiauit; in carcere, etiam carceri. Nihil interest vbi sitis in seculo, qui extra seculum estis.* Et post pauca: *Nihil crus sentit in neruo, cùm animus in cælo est.* De hac militia infrà sic ait: *Vocati sumus ad militiam Dei viui. Nemo miles ad bellum cum delicijs venit: etiam in pace, labore, & incommodis bellum pati iam ediscunt: in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo. Sudore omnia constant, ne corpora atque animi expauescant. De vmbra ad solem, de sole ad cælum. De silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum. Agonothetes, Deus viuus est: Corona æternitatis.* Deinde commemoratis multis Ethnicis, qui ob humanam gloriam gladium, ignem, bestias & tormenta contempserunt, qualis fuit Leæna illa quæ ne proderet Athenis coniuratos, in tormentis, linguam comestam expuit in faciem tyranni, hortatur milites Christi ad earundem rerum tolerantiam ob æternam felicitatem. *Tanti vitrum* (inquit) *quanti verum margaritum.* Tertullianus imitatus non vno in loco D. Hieronym. hæc verba vsur

Marginal notes: Chrysost. Theoph. Theodor. — Occum. 2. Cor. 10. — Tertull. — Commendatio carceris in quo sunt martyres. — Nihil interest vbi sit in seculo, qui extra seculum est. — De sole ad cælum. — Leæna expuit linguam ne proderet secretum. — Tanti vitrum, &c. — Hieronym.

vſurpat. Ad Saluinam, *Si tanti viliſſimum vitrum, quanti pretioſiſſimum margaritum?* Ad Lætam, *Si tanti vitrum, &c.*

VERS. 4. Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſecularibus, vt ei placeat, cui ſe probauit.

Græcè; οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

I. IN Græco exemplari non eſt particula *Deo*, nec apud Ambroſ. in interpretatione. Apud Chryſoſt. in primo contextu non additur, nec apparet ex interpretatione, quòd addiderit. Iuxta hanc lectionem adhibet Paulus ſimilitudinem ſumptam à militibus, quorum nemo curat rem domeſticam, aut vrbicam poſteaquàm Sacramento fuerit addictus militiæ, ſed Imperatoris ſui rem agit. Multò magis id oportet facere eum, qui militat Euangelio. Hanc doctrinam in parabolis adhiberi ab Apoſtolo exiſtimant Chryſoſt. & Theophyl. in cuius contextu non ponitur *Deo*. Ambroſ. Chryſoſt. Chryſoſt. Theoph.

II. Particula *ſe implicat*, idem eſt, atque implicatur. Græcè enim eſt ἐμπλέκεται. Deprauatio erit ſi legas, vt aliqui legunt, *Implicet*, imperandi modo. Non enim iubet ne ſe implicent, ſed negat eos Deo militare, qui ſe negotiis inuoluunt. *Pro negotijs ſecularibus*, Græcè eſt, ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, hoc eſt, vitæ negotiationibus, aut occupationibus. Porrò, βίου, victum magis ſonat, quàm vitam, & apud Iureconſultos, victus nomine continetur etiam veſtis, quaſi dicat, qui militat, non eſt ſolicitus de victu, rem victoriæ agit, de victu prouidet Imperator. Victus & veſtitus cura aliis relinquitur à ſeruis Dei.

III. Hæc verba, *vt placeat ei, cui ſe probauit*, prout habet vulgata, & emendata editio Sixti V. Græcè ita ſonant, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ, hoc eſt, *vt ei qui ſe militem delegit placeat*; id eſt, ei, cuius ſpiritu delectus eſt, & adnumeratus ad hanc militiam. D. Chryſoſtomi interpres legit, *qui ſe elegit*: Non eſt tamen, cur diſpliceat lectio vulgata, quam ſequitur Ambroſ. Theodor. & Theophyl. & quidem Ambroſ. ſic ait: Eccleſiaſticus idcircò Deo ſe probat, vt huic deuotus, officium impleat, quod ſpopondit, in Dei rebus ſolicitus à ſeculari negocio alienus. Non enim conuenit vnum, duplicem profeſſionem habere, &c. Theodor. verò totam ſententiam ita complexus eſt qui militarem vitam amplectuntur, ſunt à mercimoniorum ſtudiis ſeparati: ſolius autem militaris diſciplinæ curam gerunt, vt ineant gratiam apud principes, qui ea ſunt natura præditi. Idem Theodor. in ſanctorum Patrum hiſt. cap. 15. de ſanctiſſimis monachis, qui ſe Deo probare, vt boni milites, decreuerant, alia vſus ſimilitudine ait, eos totum amorem ſuum tranſtuliſſe in amorem Chriſti, non ſecus ac pudicæ mulieres ſolent, quæ ſolis coniugibus ſuis ſtudent probari, amari, & laudari: laudes verò aliorum virorum omnino reſpuunt. Placere igitur ſoli Deo & Chriſto debent tanquam cœleſti ſponſo, qui illi ſe addixerunt; & vitam ſuam, tanquam Imperatori probare: aliorum verò iudicia & laudes reſpuere. Chryſoſt. Ambroſ. Theodor. Theoph. Placere ſoli Deo nititur, qui Chriſto militat.

IV. Ex hoc loco Pauli colligit D. Chryſoſt. prohiberi non ſolùm Timotheo, ſed etiam Epiſcopis, eorumque diſcipulis omnem ſecularem adminiſtrationem, vt liberiùs Deo vacent. Idem colligit Ambroſ. Hinc etiam D. Cypr. 1. Chryſoſt. Ambroſ. Cypr.

lib. epist.9. commonens presbyteros ac diaconos, ait: Nulli fratri, hoc est, Christiano homini licere aliquem de clericis, ac Dei ministris tutorem constituere testamento, simul explicans, quæ nam sint negotia secularia, sacræ militiæ, quam profitemur, repugnantia, sic ait: *Grauiter commoti sumus ego & collegæ mei qui præsentes aderant, & compresbyteri nostri, qui nobis assidebant, fratres charissimi, cùm cognouissemus quòd Geminius Victor, frater noster de seculo excedens, Geminium Faustinum presbyterum tutorem testamento suo nominauerit, cùm iam pridem in Concilio Episcoporum statutum sit, ne quis de clericis, & Dei ministris, tutorem, vel curatorem testamento suo constituat; quando singuli diuino sacerdotio honorati, & in clerico mynisterio constituti, non nisi altari & sacrificiis deseruire, & precibus, atque orationibus vacare debeant. Scriptum est enim 2.Tim.2.* Nemo militans Deo obligat se negotiis secularibus, vt possit placere ei, cui se probauit. *Quòd cùm de omnibus dictum sit, quanto magis molestiis, & laqueis secularibus obligari non debent qui diuinis rebus, & spiritualibus occupati, ab Ecclesia recedere non possunt? &c.* Confirmat hanc doctrinam instituto veteris legis. Nam Leuiticæ tribui, quia Deo vacabat, nulla portio terræ diuisæ data est, vt aliis terram colentibus, ipsi ad victum, atque alimentum decimæ cederent. Quæ nunc forma in clero tenetur. Addit Cypr. *Quòd Episcopi antecessores nostri religiosè considerantes censerunt, vt si quis frater excedens ad tutelam, vel curam clericum nominaret: non offeretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur? Neque enim apud altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes & ministros voluit auocare.* Hæc ille. Vbi præcipit prædictam constitutionem obseruari in morte Victoris, qui Geminium Faustinum ausus sit tutorem constituere, quem sciebat esse presbyterum. Hoc Cypriani & antecessorum eius decretum renouatum est in Concil. Chalcedonensi can.3. exceptis casibus miserabilium personarum, ad quos per leges ciuiles compelli poterant clerici. Postea tamen ab iis legibus liberati sunt omnes sacris ordinibus initiati, & monachi omnes per constitutionem Iustiniani Imperatoris *C. de Episcopis, & clericis, L. generaliter.* Et quidem D. August. in serm. de gratia, & libero arbitrio, vt refert Beda: ex hoc loco D. Pauli, quem ita citat, vt habet vulgata editio, abstinendum esse à negotiis secularibus, iis qui Deo militant: illis verò cùm indiguerint præstò fore eos, quibus verbo & exemplo vtiles sunt. Timotheum ergo Paulus quem sciebat corpore infirmum, sicut ostendit, monens eum, ne aquam biberet, sed *modico vino vteretur propter stomachum*, 1. Tim.5. ne fortè quia laborare manibus non poterat, victu indigens quotidiano, aliqua negotia quæreret, quibus animi eius implicaretur intentio: impensè hortatur, vt laboret sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo enim militans Deo, &c.

[Margin: Prohibetur clericis administratio secularis.]
[Margin: 2 Tim.2. Interdicitur oratio post mortẽ clerico nominãti testamenti sui curatorẽ alium clericum.]
[Margin: Conc. Chalc.]
[Margin: C. de Episcopis. August. Beda.]
[Margin: 1.Tim.5.]

Dei obsequium simile est militiæ.

ANNOTATIO VNICA.

V. QVantam affinitatem habeat Dei cultus, cum militia, patet ex eo quod Moyses Num.8. sacerdotibus & Leuitis, qui erant sacri ministri, verbum militandi attribuit. Vbi enim nostra editio habet, *Hæc est lex Leuitarum, vt 25. annum ingredientes & suprà, ministrent in tabernaculo fœderis.* Veritas Hebræa

[Margin: Num.8.]

bræa sic habet, *vt militiam exerceant in tabernaculo fœderis*. Item ex August. in lib. de verbis Domini, secundùm Matth. serm. 19. sic enim ait: Hæc autem diuina sententia, qua loquitur ad milites, potest etiam ad clericos retorqueri: quia etiamsi non militare videamur seculo, tamen Deo ac Domino militamus sicut Apostolus, *Nemo militans*, &c. Deinde addit: Videmur enim remissis & fluentibus tunicis; sed tamen habemus militiæ nostræ cingulum, quo castimoniæ interiora constringuntur: milites igitur Christi sumus, stipendium quoque ab ipso percipimus, &c. D. Basil. in admonitione ad filium spiritualem tom. 2. sic ait: [*Sicut*, qui militant Regi terreno, omnibus iussis eius obediũt: sic etiam qui militant Regi cœlesti, debent cœlestia custodire præcepta. Miles terrenus quocunque loco mittitur paratus, ac promptus est, neque se vxoris, aut liberorum gratia excusare audebit. Multò magis miles Christi sine aliquo impedimento Regis sui imperio debet obedire. Ille in prælio galeam ferream gestat, sed tua galea Christus sit, qui est caput tuum. Ille lorica ne vulneretur indutus est: sed tu pro lorica sis fide Christi circundatus. Ille contra aduersarium suum mittit lanceam & sagittas: tu contra aduersarium diuina eloquia iaculare. Ille donec pugna geritur arma à semetipso non proiicit, ne ab aduersario vulneretur: ita & tu nunquam debes esse securus, quia tuus hostis, hoste illius astutior est. Ille si superauerit ad domum reuertitur. Tu verò hoste prostrato, in illud cœleste regnum cum omnibus sanctis, intrabis. Deinde addit: Ne implicet se negotiis secularibus militans Deo. Difficile nanque est seruire duobus dominis, &c. Tu autem considera, cui te regi ad militandum probasti, &c. Idem in Ascetis serm. 1. enarrans illa verba: Vbi ego sum illic & minister meus, &c. sic ait: Vbi ergo est Christus; In cœlo sine dubio, illuc tuus tibi Christi miles dirigendus est cursus. Obliuiscere quicquid in terris refrigerij habere potes. Miles enim non domos ædificat, non comparandis agrorum possessionibus vacat: non etiam variis se mercaturarum generibus immiscet: alimenta necessaria miles habet à Rege: nihil est, quod in iis exquirendis se occupet. Cibum sola necessitate metitur: potio, aqua, somnum quantùm natura requirit; itinera frequentia: ei est vigilia acris, &c.]

August.

Castitas est cingulum.

D. Basil.

Obedientia militaris.

Obedientia in militia qualis.

Matth. 6.

VI. Satis patet ex dictis, quàm aliena sit à Christi militia omnis implicatio negotiorum secularium; vt enim inquit Theophyl. *nexus & serpentes sunt.* Quid in turbas atque negotia, teipsum iniicis & implicas? solam militiam cura, sic placebis Imperatori tuo, Christo qui ad militiam te elegit. D. Chrysost. & Ambros. in hanc explicationem consentiunt. Nec dissentit D. Gregor. 30. Mor. cap. 12. *Magna*, inquit, *est seruitus secularium negotiorum, quibus mens hominis vehementer atteritur, quamuis in eis sponte desudet, quasi enim quodam iugo seruitutis premunt prospera dum appetuntur, premuntque aduersa, dum formidantur. O graue seruitutis iugum: quod Dominus vidit secularium ceruicibus impositum quando dixit: Venite ad me omnes, qui laboratis*, &c. Matth. 11. Suffragatur huic doctrinæ Arist. 10. Ethic. cap. 7. disputans de felicitate hominis quæ posita est in Dei, rerumque diuinarum contemplatione, sic enim ait: *Videtur etiam in otio felicitas ipsa consistere, negotia nanque suscipimus, vt otium habeamus, & bellum gerimus, vt in pace viuamus.* Et D. Gregor. Nazianz. in lib. de diuersorum generum beatitudinibus: *Beatus*, inquit, *qui in diuerso hominum cœtu versans non tamen multis negotijs volutatur: sed pectus totum Deo transmisit.* Vnde Concil. Chal

Theophyl.

Negotia nexus sunt & serpentes.

Matth. 11.

Arist.

Greg. Naz.

Conc. Chal.

Chalcedonen. Can.4. agens de monachis, qui præ cæteris hominibus videntur militiam ſpiritualem profiteri, ſancit monachos per vnamquamque ciuitatem, aut regionem ſubiectos eſſe debere Epiſcopis, & quietè viuere, & intentos eſſe debere ieiunio tantummodo, & orationi, in locis, in quibus renuntiauerunt ſeculo permanentes: neque Eccleſiaſticis, nec ſecularibus negotiis communicare, &c. Imò Chriſtus Dominus, Matth.6. omnes Chriſtianos hortatur, *ne ſoliciti ſint dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus*, &c. *Quærite*, inquit, *primùm regnum Dei & iuſtitiam*, &c. Quibus verbis non prohibet quidem ne ſui milites cogitent de rebus ad vitam ſuſtentandam neceſſariis; duntaxat modum ponit nimiæ ſolicitudini. Nec proinde Chriſti præceptum violat, qui panem ad victum corporis neceſſarium à Deo poſtulat, cùm præceptis ſalutaribus admoniti quotidie petamus panem, ſicut filij à Patre beniginiſſimo. Vide Auguſtin. libr.2. de ſermone Domini in monte capit. 12. & deinceps.

Monachi ieiunio & orationi ſint intenti. Matth. 6. August.

VERS. 5. Nam & qui certat in agone, non coronatur niſi legitimè certauerit.

Græcè; Ἐὰν ᾖ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

I. EXcitauit Timotheum ad labores pro Chriſto perferendos exemplo militis qui in eo eſt totus, vt ſuo duci placeat. Eundem nunc excitat exemplo athletæ. Habet enim ars athletica leges quaſdam, ex quibus oportet athletas decertare. Qui autem prætermiſſis illis luctatur, coronam non aſſequitur. Quid eſt *legitimè*? Non ſufficit, inquit, ſiquis in certamen tantummodo deſcendat, ſi ſolùm oleo perfundatur, aut congrediatur tantùm; niſi enim exactè omnes ſeruauerit certaminis leges; vt ſobrius, grauis, conſtánſque ſit, nunquam profectò coronabitur. Quaſi dicat Paulus; Non ſat eſt quomodocunque certare: ſed ita certandum eſt, vt vincas. Certaminis autem, & militiæ mentionem facit, partim, vt promptum ad ſanguinem fundendum, & ad mortem ipſam, reddat diſcipulum; partim vt laborum perpeſſionem, quam natura recuſat, commendet. Ad hunc modum exponunt hunc locum D. Chryſoſt. Theophyl. Theod. & alij: Quibus accedit Ambroſ. dicens, velle Apoſtolum, Dei militem tam exercitatum eſſe in bonis operibus, vel officio ſibi demandato, vt poſſit ad gloriæ meritum peruenire; tota mente vigilantem diuinis obſequiis, præſentia ſpernentem; cœleſtia diligentem. Primaſius: *Multi*, inquit, *certant ſed ille ſolus coronabitur, qui vicerit*. Omnes autem ita debemus agere, vt per gratiam ipſius triumphemus. Illud aduerte, quod annotauit Clem. Alex. ſtrom. lib.3. olim athletas abſtinuiſſe à Venere; propter exercitationem corporis; vt intelligat ſeruus Dei quanti referat, propter Dei & veræ virtutis amorem caſtitatem colere. Vide Tertull. lib. ad Martyr. Ioan. Caſſian. libr.5. cap.12.16.&c. vbi latè explicat hæc Pauli verba. D. Auguſt. ſerm.105. vbi Dei milites & athletas conſolatur, dicens: *Adiuuat certantes, qui certamen indixit. Non te ſic ſpectat Deus in agone certantem, vt populus ſolet athletam. Clamore enim monet populus athletam, adiuuare non nouit. Coronam parare poteſt, qui indixit certamen, vires autem ſubminiſtrare non poteſt. Deus autem, quando ſpectat certatores ſuos*,

Exemplo militis excitatur ſeruus Dei ad laborem, itemq; exemplo athletæ. Chryſ. Theophyl. Theod. Ambr. Primaſ. Clem. Alex. Tertull. Caſſian. Auguſt. Adiuuat nos Deus, qui certamẽ indixit.

suos, adiuuat eos certantes, & inuocantes. Nam vox athletæ ipsius est in Psalm.93. Psal.93.
Cùm ait Propheta, *Si dicebam motus est pes meus, misericordia tua Domine adiuuabat me.* Hæc August. cui suffragatur Chrysost.tom.1.hom.42.in Gen. cap.18. Chrys. sic enim ait: *Deus autem noster simul nobiscum certat, & manum porrigit, certè nunquam in Olympiacis certaminibus, tale quis inueniet,*&c. Et Cypr. lib.2.epist. Cypr. epistola 6. explicat adesse Deum suis certaminibus. Adest autem non quasi spectator, & iudex, vt fit in certaminibus profanis, sed etiam tanquam auxiliator, & coronator. D. Dionys. Areop. de Eccl.Hier. cap.2. ad finem ita in- Dionys. quit, *Certantibus* præmia proponit, vt Deus; leges autem certaminis tulit, vt sapiens:prẹmiáque vincentibus decora constituit ipse,& pulcherrima & quod est profectò diuiniùs ipse; vt est summè bonus & clemens in suis bellatoribus vincit,dum in illis habitans pro ipsorum salute atque victoria, aduersùs mortis & corruptionis imperium *pugnat.* Idem cap.7. eiusdem lib. p.3. ait, in Baptismo adhiberi sacrum oleum, vt hoc signo intelligant baptizati, se inungi tanquam athletas Christi, ac proinde vocari ad sacra certamina pro pietate & fide suscipienda. Morem etiam fuisse scribit, vt oleum defunctis infunderetur.Redditque rationem cur id fieret in Baptismo & in morte,his verbis: *Atque tunc quidem olei vnctio baptizandum euocabat ad sacra certamina: nunc autem infusum oleum signat eum qui defunctus est, eadem sacra exegisse certamina, sicq; fuisse consummatum.* Hæc Dionys.

Deus adest nobis tanquã auxiliator & coronator.

Inunctio baptismatis.

Extrema vnctio.

II. Aduerte rectè in nostra vulgata editione poni verbum *coronandi*, in præsenti tempore. Nam Græcè est οὐ στεφανοῦται, hoc est, *non coronatur*; sic etiam legit Ambros. & Primasius, quanuis multa exemplaria habeant, *coronabitur.* Alludit autem Paulus ad leges athletarum, ex quibus ille solus corona donabatur, qui vincebat. Agit de coronis, Plin.lib.16. cap.4. vbi ait ciuicam coronam insignem fuisse,darique solitam militi ciuem seruanti à cæde hostili. Addit huic cedere murales, vallares, & aureas, quanquam pretio antecedentes, imò & rostratas. Antiquitùs nulla nisi Deo dabatur. Ob id Homerus cœlo tantùm eas, & prælio vniuerso attribuit. Viritim verò ne in certamine quidem vlli. Feruntque primum omnium liberum Patrem imposuisse capiti suo exhedera.Postea deorum honore sacrificantes sumpsere, victimis simul coronatis: *Nouissimè*, inquit Plin. *& in sacris certaminibus vsurpata, in quibus hodie non victori datur,sed patriam ab eo coronari pronunciatur. Inde natum,vt etiã triumphaturis conferrentur in templis dicandæ;mox vt & ludis darentur*,&c. Rectè Tertull.in lib. de corona militis ad finem, exemplo Christi nos hortatur ne affectemus huiusmodi coronas,auro,& floribus,vel argento fabrefactas: Optantes potiùs imitari Christum Dominum pro nobis spinis coronatum, & quidem fœminas se coronantes ita carpit; *Si nudo capite videri non debet, scilicet mulier,propter Angelos,multò magis coronato. Quid enim est in capite fœminæ corona,quàm forma lena, quàm summa lasciuiæ nota,extrema negatio verecundiæ, conflatio illecebræ? Quale oro te sertum Christus,pro vtroque sexu subijt? ex spinis, & tribulis in figuram delictorum,quæ nobis protulit terra carnis, abstulit autem virtus crucis omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens, & illam Christi coronam æmuleris,quæ postea ei obuenit: quia & fauos, post fella gustauit, nec antè rex gloriæ à cœlestibus salutatus est,quàm Rex Iudæorum proscriptus in crucem, minoratus primo, & ita gloria & honore coronatus est.* Itaque hortatur vtrunque sexum,vt ad æter-

Ambros. Primas.

Plin.

Homerus.

Liber primus sibi imposuit coronam.

Tertull.

Corona fœminis est extremæ negatio verecundiæ.

Christus fauos post fella gustauit.

nas

Quid tibi cum flore morituro.

nas coronas neglectis temporariis,nisi fuerint spineæ,anhelent: *Quid caput, inquit, strophiolo, aut dracontario damnas, diademati destinatum? Nam & nos reges Deo, & Patri suo fecit Christus. Quid tibi cum flore morituro? Habes florem ex virga Iesse super quem tota spiritus gratia requieuit*,&c. Hæc ferè ex Tertull.

III. Ex dictis nemo colligat,pueros ante vsum rationis, quia pro Christo decertare non possunt,non posse saluari,etiamsi ex Ecclesiæ ritu baptizentur.Non id Paulus ait,sed dum, inquit, *Nemo coronatur*, &c. agit de adultis, & qui iudicio rationis pollent; non autem de pueris recens baptizatis: quibus & meritum Christi & virtus Sacramenti proprij actus meritum supplere solet, ex diuina institutione,sicut pueris suppleuit in Bethleem pro Christo occisis ipse Christus,quicquid ad salutem necessarium erat. Quo argumento confirmat Epiphan.hæresi 67. damnandam esse sectam,quæ opinatur,pueros baptizandos exortes esse gratiæ & gloriæ. Illis enim Bethleemiticis infantibus idcirco omnes salutem concedunt, quòd cùm sint pro Christo occisi, si saluati non dicantur, necesse erit fateri Christi aduentum causam illis fuisse pœnæ, & damnationis, & nequaquam salutis, cùm tamen cæteris omnibus in statu viæ positis,profuerit.Itaque concludit, infantes,quamuis non certauerint, coronandos esse in cœlo. Cum adultis agit Chrysost.homil.7.in Acta Apostolorum,dum ait: *Tempus adest certaminis,tu autem sericis indueris:tempus exercitationis,tempus stadij: tu autem quasi ad pompam teipsum ornas. Quomodo vinces?* &c. Greg.Mag.hom.37.in Euang. *Ad præmia magna peruenire non potest,nisi per magnos labores. Delectet ergo mentem magnitudo præmiorum,sed non deterreat magnitudo certaminum*,&c.

Epiphan.

Chrysost.

Greg PP.

VERS.6. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere.Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Græcè; Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν· νόει ἃ λέγω; δώῃ γάρ σοι ὁ κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι.

I. HÆrent etiam Græci interpretes aliquantulum hoc in loco; eo vt opinor,quòd sermonis ordo nonnihil perturbatus, obscuritatem adduxit orationi: ea tolletur si κοπιῶντα sit præteriti temporis,& ab eo pendeat aduerbium πρῶτον,id est,*primùm* siue *priùs*, & non ad infinitum verbum λαμβάνειν, referatur,sic enim rectè hanc eliciemus sententiam. Oportet agricolam accipere fructus,sed si priùs laborauerit.Tres nanque adhibuit parabolas, militis, athletæ,& agricolæ,quorum vnusquisque,cæteris curis omissis, suum munus grauiter exequitur. Neque deest præmium, si suo,quisque priùs functus fuerit officio; Aliter interpretatur D. Ambros. Tantæ, inquit, abstinentiæ fuit sanctus Timotheus, vt etiam à licitis, se temperaret. Hoc enim vult intelligi, quia à participatione gazophylacij,se abstinebat,cùm hoc Dominus decreuerit,vt qui Euangelium annuntiant,de Euangelio viuant.Ideò Apostolus, hunc priùs sumere præcipit,qui primus est,& sic cæteris distribuere. Hæc Ambros. cui concinit Theodor.dicens:Agricolæ enim,ante possessores, sunt fructuum participes,&c. D.Chrysost.duobus modis,interpretatur.Primus est,Milites & athle-

Ambros. Timothei abstinentia etiam à licitis.

Theodor.

athletæ, non recipiunt præmium, nisi parta victoria: agricola etiam, dum colit terram, nonnihil interim fructus percipit, expectans in posterum copiosiosiorem prouentum. Secundus: Agricolæ; quoniam cum diuite fideliqué terra negotium gerit, non interuertitur suum præmium, ipse primus recipit, qui cultor est. Atque hic secundus modus Ambrosio & Theodoreto placuerunt: Ad quos accedit Primasius, sic inquiens: *Ne diceret vnde victurus sum, si me totum occupauero in doctrina.* Ostendit etiam primitias fructuum à populo hîc debere percipere, prętex mercedem messis, quam à Domino in futuro accipiet. Ambros. Theodor. Primas.

II. Notandum etiam est cum Chrysost. exemplum hoc tertio loco adductum maximè conuenire Episcopis, doctoribus, & pastoribus Ecclesiæ, qualis erat Timotheus; quorum quidem cura præcipua & sola esse debet, prodesse aliis, id est, alios erudire ad fidem, & bonos mores, quemadmodum agricolæ frugi & probi cura præcipua in eo desudat, vt copiosos è terra fructus capiat. Nam paradigmata illa siue exempla militis & athletæ, subditis magis conueniunt, quàm pastoribus & prælatis. Optimè omnium mihi visus D. August. hunc Pauli locum interpretari, in lib. de opere Monachorum, tom. 3. Postquam enim multis confirmauit D. Paulum non fuisse vsum potestate, quam habebat ex Euangelio, recipiendi victum ab iis quibus vtilis erat, sed manibus suis, sibi necessaria parasse, addit, eundem Timotheo præcepisse ne se negotiis secularibus, aut negotiorum solicitudine ad vitam alendam inuolueret; simulque indicasse modum, quo honestè & decenter viueret. Sic enim ait, [*Timotheum* ergo ne in talia incideret, quia per infirmitatem corporis manibus laborare non poterat, sic exhortatur, monet & consolatur. Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat, qui se probauit. Nam qui in agone contendit, non coronatur, nisi legitimè certauerit. Hic, ne ille pateretur angustias, dicens: Fodere non valeo, mendicare erubesco: adiunxit, Laborantem agricolam, primum oportet de fructibus percipere, secundùm illud quod ad Corinth. dixerat: Quis militat suis stipendiis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Fecit itaque securum castum Euangelistam non ad hoc Euangelizantem, vt venderet Euangelium, sed tamen huic vitæ necessaria suis sibi exhibere manibus non valentem, vt intelligeret, quòd necessarium sibi sumebat ab eis quibus tanquam prouincialibus militabat, & quos tanquam vinea cultura exercebat vel tanquam gregem pascebat, non esse mendicitatem, sed potestatem. Deinde subiungit generalem doctrinam August. Propter has igitur, inquit, vel occupationes seruorum Dei, vel infirmitates corporales, quæ omnino deesse non possunt, non solùm permittit Apostolus Sanctorum indigentias suppleri à bonis fidelibus, sed etiam saluberrimè hortatur. Excepta enim illa potestate, qua se dicit ipse non vsum, cui tamen seruiendum esse à fidelibus præcipit, dicens: Communicet, qui catechizatur verbo ei qui se catechizat, in omnibus *bonis, &c.*]

Chrysost. Prodesse aliis, Episcopi munus est. August. Paulus non est vsus potestate colligẽdi victum ex Euãgelio. 1. Cor. 9. Timotheus cum ægrotaret, laborabat ne quẽquam grauaret, exemplo Pauli. Vult Paulus, vt Timotheus necessaria ad victum accipiat à fidelibus.

III. Hæc Augustini, & ferè Latinorum interpretatio optima videtur si quis consideret, necessarium fuisse, vt Paulus admoneret Timotheum in tradenda fidei doctrina strenuè laborantem, nec valentem præ imbecillitate, manibus operari, & in periculo positum, ne exemplo magistri sui Pauli nol-

let quicquam à populo accipere, atque adeò in extremas incideret victus difficultates: admoneret, inquam, vt exemplo agricolæ de agro, quem colebat, fructum, quo aleretur, perciperet. Quare non est, cur Theophyl. hanc interpretationem reiiciat, dicens, eam locum hîc non habere, neque Paulum loqui de victu necessario sacrorum ministrorum, sed de mercede & remuneratione à Deo pro labore, quo in agro Domini veluti agricola exercetur, præstanda.

Victus sacris ministris necessarius. Theophyl.

IV. Aduerte hoc loco, quàm laboriosa res sit, ad fidem, & bonos mores populum instituere, siquidem cum agricultura comparatur. Vnde Apostolus, 1. Corinth. 9. de huiusmodi labore loquens, illud Deut. 25. affert: *Non alligabis os bouis triturantis*: exponensque hæc verba, ait, Numquid Deo cura est de bobus, an propter nos vtique dicit hoc?

1. Cor. 9. Deut. 25.

V. Aduerte etiam circa particulam, *intellige quæ dico*, propositis tribus parabolis, captari attentionem, vt doctrina in illis latens percipiatur. Quod Christus præstitit Matth. 11. dicens, *Qui habet aures audiendi, audiat*, & aliis in locis. Ac si dicat, Apostolus, quorsum pertineant hæ parabolæ tecum cogita. Vide quid agat miles, quid athleta, quid agricola; vt hinc discas non tibi otio indulgendum, sed labori. Præcipuè tamen vide ne meo exemplo abstineas à victu necessario, quem populus ministris verbi diuini tribuit. Ego enim ea potestate vti nolo: tu verò cùm valetudinem habeas infirmam, vtere more agricolæ, de agri fructibus viuentis. Intellige ergo quæ dico. Licèt enim id præcipio, quod non facio; intellige mihi esse firmam valetudinem, qua parare necessaria mihi possum labore manuum, tibi autem imbecillam.

Matth. 11.

VI. Particula, *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum*, si Græcum contextum consulas, pro *det*, quod Græcè est, δώη, habet, *dabit*. *Det* autem precantis est. Vnde Chrysost. hoc loco ait, Paulum paterno affectu non desinere precari bona Timotheo, tametsi interpres Chrysost. vertat, *dabit*, cum vulgata editione pro *det*, quemadmodum etiam legit Primasius; qui meritò ait à Domino sperandam esse intelligentiam, vt Paulus ait, non solùm in tribus paraboli explicandis, sed etiam in omnibus. Illius verba sunt: Diligenter aduerte, quòd vt intelligamus, Dominus donat intellectum, ne nobis aliquid ascribamus, sed donatori gratias referamus; qui nostrum fecit esse, quod suum est. Hæc Primasius. Cui concinit Ioan. Cass. coll. 13. cap. 2. & 3. reprehendens Pelagium: Neque enim, inquit, agricola cùm omnes conatus suos in excolendis terris expenderit, confestim etiam prouentum & vbertatem frugum suæ poterit industriæ deputare, quam irritam esse frequenter expertus est: nisi eum & pluuiarum de cœlo opportunitas & serenitas subsequatur, &c. Paulus 2. Corinth. 3. *Non sumus sufficientes cogitare*, id est intelligere *aliquid à nobis, quasi ex nobis, &c.* Quemadmodum explicauit Concil. Arauſ. cap. 7. & colligitur ex Act. 16. vbi dicitur conuenisse mulieres die sabbatorum ad audiendum Paulum, & conuersam fuisse mulierem nomine Lydiam purpurariam, colentem Deum, &c. Deinde additur, *cuius Dominus aperuit cor*, vt intelligeret, quæ Paulus loquebatur de Christo, &c. Vnde patet etiam si optima quæque, & valde vtilia proponantur vel ab ipso Paulo; tamen paucis concedi, vt intelligant, sicut oportet, vt ostendit August. de prædestinatione Sanctorum cap. 8. Idem in Enchiridio §. *Hanc autem*. Quantùm gratiæ diuinæ debeamus in iustificatione,

Chrysost. Primas. Cassian. 2. Cor. 3. Conc. Arauf. Intelligunt illi, quorum Deus aperit cor. August.

ne, satis expressit his verbis: *Hanc autem gratiam iustificantem voluntas nostra, vt suprà diximus, comitatur, ac veluti pedissequa subsequitur, non quidem tempore, sed causa tantùm & natura. Voluntas enim in iustificatione nostra, gratiæ quodammodo cooperatur, sic, vt iustificatio nostra sine voluntate, & consensu accipientis non perficiatur.* Hæc August. vbi aduerte, actum voluntatis, ratione cuius dicitur voluntas pedissequa gratiæ, à qua emanat, non esse physicam aliquam determinationem, vt quidam volunt, sed gratiam excitantem per illum nationem & inspirationem, quæ datur immediatè ad eleuandam voluntatem, vt eliciat vltimam dispositionem ad gratiam. De hac difficultate agit Suarius M.S. in tract. quo D. Aug. interpretatur: videndus etiam est Mendoca quæst. 13. vbi in vtranque partem disputat de vltima dispositione ad gratiam. Nec verò opus est in his, pluribus immorari: cum satis explicatum sit ab August. quomodo voluntas suæ consentiat iustificationi, non sola sua libertate sed præuenta hac gratia, & adiuta. Tandem addit August. loco citato: Itaque totum Deo rectè ascribitur, qui voluntatem nostram, quam creando nobis impertiit, gratia sua præuenit, & excitat torpescentem. Vide D. Thom. 1. 2. q. 109. art. 1. vbi quærit, Vtrùm homo sine gratia aliquod verum cognoscere possit: & art. 2. vbi quærit, Vtrùm homo possit velle & facere bonum absque gratia. Est autem multò difficilius velle & facere bonum, quàm cognoscere. Vnde D. Greg. 21. Moral. cap. 4. *Sancti viri minimè exultant cùm cognoscunt, quæ faciant; sed cùm faciunt, quæ cognouerunt, tunc maximè exultant.* D. August. in libro de spiritu & litera cap. 3. & sequentibus, docet. *gratiam propriam Christi esse, cùm ea, quæ audimus & legimus vel etiam alio modo cognoscimus esse facienda, sancto amore facimus. &c.* Meritò ergo Paulus post adhortationem parabolis factam Timotheo, vt strenuè officium suum obeat: gratiam sine qua nec rectè intelligere, nec rectè munus obire potest, illi à Deo optat, & pollicetur.

Non datur determinatio physica in iustificatione; tãtum voluntas dicitur pedissequa gratiæ.

D. Thom.

Exultatio iustorum in rectè factis.

Gregor. PP.

August.

VERS. 8. Memor esto, Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundùm Euangelium meum.

Græcè; μνημόνευε, Ἰησοῦν χριστὸν, ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου.

I. SEntentia horum verborum potest referri ad antecedentem doctrinam, qua hortabatur ad laborem, & perpessionem Timotheum, proposito præmio non tam humano, (id enim exiguum est) sed diuino. Vnde Chrysost. discipulum recreari ait à Paulo ostẽso martyrij & laborum lucro; quandoquidem ipse quoque magister noster Christus passione sua, mortem vicit. Memor ergo esto, inquit, Christum resurrexisse à mortuis, ex semine, hoc est, ex posteritate Dauid; vnde carnem verè, & non phantasticè, vt aliqui hæretici prædicant, assumpsit. Huius enim rei memoria, molestias tui muneris permulcere poterit. Si enim Christus mortuus est, & resurrexit; sanè & nos, si illius vitam imitamur, resurgemus. Idem Chrysost. & ferè Græci Patres, vt Theoph. Theodor. & alij; iugulari putant à Paulo deprauatas de Christi incarnatione & resurrectione opiniones. Vt enim ait Theodor. Simon cœpit illo tempore

Chrysost.

Chrysost. Theoph. Theodor.

seminare spinas hæreticas, Is autem, & omnes ex hoc malo tuo prognati, vt patet ex August. Ad quod vult Deum; & ex Epiphan. de hæresibus, asserebant Christum non verè passum, nec verè resurrexisse. Basilides pro Christo passum dicebat Simonem Cyrenensem. Cerinthus fatebatur quidem passum, sed in extremo demum iudicio resurrecturum cum cæteris putabat: atque ob eam hæresim Epiphanius credit Paulum 1. Corinth. 15. scripsisse, *Si Christus non resurrexit, inanis est fides nostra, inanis est prædicatio nostra.* Hinc patet, non tam propter Gentiles, quàm propter hæreses illius temporis, hæc fidei dogmata fuisse proposita: ex hoc loco etiam confutari credit Epiphan. Gnosticos, contra quos disputat eleganter Tertull. Hi, inquit Epiphan. carnem aiunt perire, & non resurgere. Christum non ex Maria natum, sed per Mariam ostensum; carnem verò ipsum non suscepisse, sed apparentiam. Pulchrè etiam Tertull. in lib. de resurrectione carnis: hæreticos prædictos, & Saducæos, qui resurrectionem negabant, reprehendit, vbi inter alia sic ait: *Habes omnem substantiam hominis saluti destinatam, nec alio tempore, quàm in aduentu Domini, qui clauis est resurrectionis.* Idem paulò infrà: *Opinor, Apostolus dispositα ad Corinth. omni distinctione Ecclesiasticæ disciplinæ, summam, & sui Euangelij & fidei illorum in Dominicæ mortis, & resurrectionis demandatione concluserat, vt & nostra speciei regulam inde deduceret, vnde constaret.* Itaque subiicit: *Si autem Christus prædicatur quòd à mortuis resurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis resurrectionem mortuorum non esse, quæ si non est, nec Christus resurrexit, &c.* Ex dictis & ex iis, quæ scribit Dionys. Areopag. de Eccles. hier. cap. 7. p. 1. & de diuinis nominibus, referens varios circa resurrectionem errores, satis constat, quam ob causam Paulus hîc quasi ex abrupto Timotheum oppidò hortetur, vt resurrectionis recordetur, fidemque tanti mysterij, ad iugulandas hæreses Simonis magi, quem refert Dionys. citatus, libros contra fidem resurrectionis scripsisse; & aliorum, qui illius scholam secuti sunt. Hanc etiam ob causam, inquit, Theodor. Apostolus, diuina natura in præsentia prætermissa, scripsit ad Timotheum de sola incarnationis œconomia, iubens, vt semper meminisset generationis ex semine Dauid secundùm carnem, & resurrectionis ex mortuis. *Talia quippe in nos*, inquit Chrysost. *beneficia contulit Deus, vt ea homines Deo applicare erubescerent, neque illum ad infirma nostra descendisse, eaque suscepisse crederent.* Addit Theophyl. *fuisse hæreticos, qui ignominiam arbitrabantur, Filium Dei pati; ac propterea apparentem, & phantasticam illi carnem tribuisse.* Deinde exclamans ait: *Adeò humiliatus est Deus propter nos, vt erubescant etiam homines talem, tantamque humiliationem Deo applicare.* Hac exclamatione posita, admonet addere Paulum animos Timotheo ad pericula omnia, & ærumnas æquo animo perferendas, exemplo Christi. Sicut enim ille per mortem ad resurrectionis gloriam peruenit, ita etiam nos per labores & martyrium merebimur haud dubiè perennem victoriæ coronam.

II. In particula, *ex semine Dauid*; iungit Paulus mysterium incarnationis, cum mysterio resurrectionis: Hoc enim ex illo dependet, secundùm Scripturas. Productus est enim Christus ex stirpe Dauid per matrem sanctissimam, vt dicitur Matth. 1. quæ verè dicitur mater Dei & hominis, vt constat ex confutatione hæresum, de quibus Nicephor. lib. 24. cap. 32. Hinc autem epistolam Paulus ad Romanos inchoat, & Euangelistæ ferè suam historiam hinc auspicantur,

Margin notes: August. Epiphan. | 1. Cor. 15. | Tertull. | Aduentus Christi clauis est resurrectionis. | Resurrecturi sunt mortui quia Christus resurrexit. | Dionys. | Theodor. | Chrysost. Theoph. | Adeo humiliatus est Deus, vt erubescant homines tãtam humiliationem. | Matth. | Nicephor.

cantur, tanquam à fidei fundamento; hinc etiam tantopere commendat Apostolus Timotheo, vt hoc teneat, & credat, Christum Dominum surrexisse à mortuis, cúmque secundùm carnem ex stirpe regia Dauid fuisse genitum, vt ait August. contra aduersarium legis & prophetarum, cap. 2. vbi etiam annotauit ex his verbis (*ex semine Dauid*) apertè confutari eos, qui veterem legem aniles parabolas esse calumniabantur, cùm ea sit à Deo data Patribus, ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est Deus benedictus & immortalis. Idem de continentia cap. 10. tom. 4. contra Manichæos, de carnis Christi veritate disputans, ex hoc loco, & ex aliis, veritatem carnis & generationis Christi ostendit. Vide Tertull. in lib. de carne Christi, vbi egregiè disputat contra negantes veritatem carnis Christi mortis & resurrectionis. Et Dionys. Areop. de diuinis nominibus, cap. 2. p. 2. August. Tertull. Dionys.

III. In particula, *secundùm Euangelium meum*, aduertit Chrys. & Theoph. fuisse eo tempore, qui alia euangelizarent, quos alio in loco notat, ac reprobat, vt in 1. cap. præcedentis epistolæ vocans eos *heterodidascalos*, hoc est, aliter docentes: sunt, qui putent intelligi hîc Euangelium secundùm Lucam, quod ab Apostolo fuerit Luca excipiente dictatum, vt ait Euseb. 3. Eccl. hist. cap. 4. Hæc tamen opinio falsa videtur. Paulus enim viua voce, & non ex scripto Euangelium vbique prædicabat, quemadmodum cæteri Apostoli exemplo Christi, vnde rectè Primasius, particulam, *Euangelium meum*, exponit, Euangelium, quod ego prædico. Vocat autem *suum*, cum reuera sit Euangelium Christi. Quia in euangelizando, vnus alio diligentior est & feruentior in tradenda salutari doctrina, vt experientia constat, atque adeò suum quodammodo facit quod commune est: quo etiam sensu, vt Chrysost. notat 2. Corinth. 4. prædicationem Euangelicam vocat Euangelium nostrum. Nusquam tamen legimus dixisse Paulum Baptismum meum, quia alius alio magis minúsve baptizare dici non potest, siue ab inferiori, siue à maiori baptizetur quispiam, prout exponit D. August. in lib. de Baptismo contra Donatistas, cap. 14. & in libro contra literas Petiliani, cap. 16. hanc particulam, *secundùm Euangelium meum*, quare Paulus Euangelium suum absque arrogantia vocabat doctrinam Christi, syncerè à se & à cæteris Apostolis traditam; vt perstringeret falsam & adulterinam, qua vtebantur pseudo Apostoli illius temporis, à quibus auertere nititur fideles, sibíque asciscere, vt Chrysost. Theoph. & Oecum. exponunt: Vel, *Euangelium meum* dicit, vt interpretatur Caiet. hîc, hoc est, mihi à Christo Domino commissum. De Euangelio D. Lucæ loqui Paulum, 1. Cor. 15. aliqui putant, dum ait, *Notum autem vobis facio Euangelium, quod prædicaui vobis, quod accepistis, in quo statis, per quod & saluamini*, &c. atque hæc est sententia D. Chrysost. hom. 1. in Acta Apost. quasi dictauerit Paulus illud Euangelium in gratiam eorum qui ex gentibus ad Christi fidem conuertebantur; si tamen illa commentaria Chrysostomi sunt, & non potiùs alicuius eruditi sententias, & stylum ex variis illius locis, emendicantis. Chrysost. Theophyl. 1. Tim. 1. Euseb. Primas. Chrysost. 2. Cor. 4. August. Chrysost. Theophyl. Oecum. Caiet. 1. Cor. 15. Chrys.

IV. Aliter censeo dicendum cum Toleto in Lucam, Annot. 8. in cap. 1. Quare dum ait Paul. 2. ad Corinth. 8. collaudans Lucam, *cuius laus est in Euangelio*, nihil aliud significat, quàm Lucam vnum esse ex quatuor Euangelistis. Præter hunc locum vbicunque Euangelium nominat, nō aliud intelligit quàm prædicationem & doctrinam Euangelicam, cui omnes assensum præstare de- 2. Cor. 8.

bent, siue his, qui ex gentibus crediderant, scripta sit, vt de Euangelio Lucæ refert Euseb. Cæs. lib. 6. Eccl. hist. cap. 18. siue verbo annuntiata. Puto vocari à Paulo, *Euangelium suum*, ob illā etiam causam, quòd impensè doctrinæ Euangelicæ semper studuerit. De B. Cæcilia Virgine legitur, eam Christi Euangelium semper in pectore gestasse, quod non solùm intelligendum est quasi codicem Euangeliorum in sinu portauerit, sed etiam in corde, meditando & ruminando assiduè, tanquam animal mundum, doctrinam & mysteria vitę Saluatoris. Vide Bonau. in prologo Meditationum vitæ Christi. D. etiam Dominicus Euangelium Matthæi semper secum circumtulisse dicitur: vnde sibi, & aliis fructū vberem eliciebat. D. etiam Bern. serm. 43. in Cant. huc refert suum profectum, iam inde à conuersione sua.

Euseb. — B. Cæcilia Euangelium in sinu gestabat. — Bonau. — Bernard.

VERS. 9. In quo laboro vsque ad vincula, quasi malè operans: sed verbum Dei non est alligatum.

Græcè; Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται.

I. CVm *laborare* idem sit, atque in rerum difficultatibus versari, non malè transfert vulgata editio κακοπαθῶ, id est, *laboro*: quanuis propriè hoc verbum idem sit, atque *affligor*, & *malè patior*: κακοῦργος autem vertit Latinus interpres, *malè operans*: vertere posset *maleficum*, aut *facinorosum*: non autem *latro*, vt vertit Ambrosius, nescio quodnam exemplar secutus sit: quanquam constanter in Euangelio κακοῦργους vertat *latrones*. *Verbum Dei non est alligatum*, vertit Erasmus, *sermo Dei non fuit vinctus*. Est autem festiua allusio in Græcis vocabulis δεσμῶν, & δέδεται, hoc est, *vincula*, & *vinctum fuit*. Frequenter autem inculcat se pati tanquam maleficum & facinorosum, vt Timotheum ad parem rerum aduersarum excitet tolerantiam. Additque, verbum Dei non esse alligatum, quia licèt corpus vinculis astringatur, lingua nequaquam ligata est. Non enim cesso (inquit) etiam in vinculis docere Euangelium, tum verbo, tum scripto. Labores autem, quos Paulus pro Euangelij prædicatione sufferebat, non obscurè testantur illum optima fide & conscientia Euangelium prædicasse. Cur enim tot afflictiones pateretur, si rerum, quas prædicabat, factus non esset certior.

Ambros. — Erasmus.

II. In illis verbis, *in quo laboro vsque ad vincula*, non loquitur de primis vinculis suis, quæ pro fide Christi passus est Romæ, defuncto Claudio, & Nerone imperium obtinente: tunc enim à Festo Iudææ præside, dicta causa, cum aliis maleficis Romam venit, & diuino beneficio liberatus est. Solùm loquitur de secundis vinculis, in quibus detinebatur, quando hanc epistolam scripsit. De vtrisque vinculis egimus in explicatione illorum verborum (*neque me vinctum eius*) vide Chrysost. hom. 10. epist. ad Col. cap. 4. vbi loquens de Pauli vinculis, ait, eum, qui in cœlo animum defixum penitus habet, exemplo Pauli, nequaquam ab iis quæ super terram sunt, vinciri, aut cohiberi posse, quo minus officium suum faciat, etiam in vinculis & compedibus, sicut nec solem cœlo decurrentem vlla humana vis sistere potest, &, vt inquit Theod. hoc loco, alligatis pedibus ac manibus, lingua prædicat Euangelium. Chrysost. verò ait,

Chrysost. Coloss. 4. — Theodor.

ait, Vinciuntur manus, sed manet lingua libera, quam nemo ligare possit, nisi formido sola, atque infidelitas. Si quis agricolam vinciat, sementem profectò impedit: manu enim ille serit. Doctorem verò, si vinxeris, doctrinam compedire non vales, lingua, non manu, seritur verbum, quod nullis subiacet vinculis. Vide Cypr. epistola 72. ad Nemesiam & ad cæteros martyres. Vbi de vinculis Sanctorum martyrum ita scribit: *O pedes feliciter vincti, qui itinere salutari ad paradisum diriguntur. O pedes ad præsens in sæculo ligati, vt sint semper in cœlis apud Deum liberi*, &c. Sunt quidem pedes ligati sed animus & lingua in Dei seruis non ligantur. Multò minùs in Paulo, qui legatione fungebatur pro Christo apud gentes, vt ipse ait 2. Corinth. cap. 5. & ad Ephes. 6. legatorum autem ius, liberum est vbique. Et quidem Paulus impediri suam legationem, qua pro Christo fungebatur, etiamsi vincula contra ius adessent, non patiebatur. Vnde Act. 24. præsentibus suis accusatoribus & iudicibus, cùm periclitaretur de capite & vita: non tamen desistebat Christum coram omnibus prædicare, ita, vt obstupefactus Agrippa diceret: *In modico suades me Christianum esse*.

Nulla vis cohibere potest prædicationis Euangelij cursũ. Chrysost. Cypr. Animus & lingua in Dei seruis non ligatur. 2. Cor. 5. Ephes. 6. Act. 24. Paulũ nihil deterruit à prædicatione.

III. Admonet ergo Chrysost. & Oecum. Paulum, his verbis, *Verbum Dei*, &c. tacitè hortari Timotheum & alios, qui soluti erant à vinculis, vt officio suo rectè fungantur, quasi dicat: Si ego, qui vinctus sum, officio fungor, quam veniam habebunt, qui liberi à vinculis, negligentes in ministerio prædicandi fidem, visi fuerint? expendens Ambros. hunc locum, sic ait: Iratos habebat Iudæos propter legem, quam cessare docebat. Gentiles autem inimicos faciebat, quia vnum Deum prædicabat in Christo. Vnde quasi latronem hunc tractabant, alligantes, claudentes, si posset tacere; nescientes, quia verbum Dei alligari non poterat. Denique sæpe clausus non dispendium fecit, sed lucrum. Neque enim defuit cui prædicaret in carcere Act. 16. vt quos liberè inuitare ad fidem non posset; in vinculis positus, pasceret Dei verbo. Hæc Ambr. Explicans verò D. August. illa verba, Psalm. 115. *Ego autem humiliatus sum nimis*, refert hæc Pauli; *verbum Dei non est alligatum*, aitque, homo humiliari potest ab iis qui veritati contradicunt, non ipsa veritas, quam credit, & loquitur, humiliari potest. Huic D. Augustini sententiæ concinit Tertull. in Apologetico cap. vltimo dicens, exquisitior quæque crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ nostræ. Plures enim efficimur quoties metimur, id est, occidimur à vobis, semen est sanguis Christianorum à vobis effusus, &c.

Chrysost. Oecum. Ambros. Paulus in vinculis hortabatur quos poterat ad fidem. Act. 16. August. Psal. 115. Tertull. Semen est sanguis Christianorum.

VERS. 10. Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria cœlesti.

Græcè; Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μετὰ δόξης αἰωνίου.

I. QVod ad versionem attinet, solùm notandum est, vbi vulgata editio Latina trãsfert, *cum gloria cœlesti*, quam translationem sequitur Ambr. Primasius, & alij, in Græco legi. *αἰωνίου*, id est, *æterna*. Fortè inuenerunt Latini codicem aliquem, qui pro *αἰωνίου* haberet *οὐρανίου*. Adiicit autem adhortationi

Ambros. Primas.

ni cumulum, dum pro ſalute aliorum pati ſe iſta affirmat. Cùm enim illi liceret abſque periculis viuere, ſiquidem ſua eſſet contentus ſalute; alienis tamen commodis conſulit, vt alij æternam conſequantur vitam. Sicut enim nos elegit Deus, & propter nos paſſus eſt, ita & nos pro fratribus conuenit pati.

Pro fratribus pati laudabile.

Eſt enim ea res, non gratia, ſed retributio. In Deo quidem gratia eſt; nullis enim præcedentibus meritis noſtris, ſola gratia nos redemit: in nobis verò retributio eſt; præuēti enim diuinis beneficiis pro fratribus patimur, vt & ipſi ſaluentur: & hoc quidem Paulus, qui ſibi periculorum cauſa & autor eſt; imò & quicunque electus, aliis, non quidem temperariæ quæ momentanea eſt, ſed æternæ vitæ dux eſſe poteſt & autor.

Chryſoſt. Theophyl.

Hæc ferè D. Chryſoſt. cui accedit Theoph. dicens: Ne quis ei, ſcilicet Paulo, obiiciat; Quid ais? Tu in vinculis periturus es, & aliis ſalutis futurus es autor? Reſpondet: Non hanc corpoream ſalutem dico, ſed æternam. Quare etiamſi ignominiam & pudorem habeant vincula, gloriam tamen præbent electis, eamque ſempiternam. Quòd ſi aliis, multò magis & mihi, qui hiſce ſum conſtrictus. Ne igitur mei cauſa contriſteris.

Theophyl. Ambroſ. Theod. Oecum.

Hæc Theophyl. enarrans hunc locum. Quam expoſitionem ſequuntur D. Ambroſ. & Theod. & Oecum. Itaque Paulus præ oculis habebat eorum, qui tum ex Iudæis tum ex gentibus prædeſtinati erant à Deo, æternæ ſalutis præmium. Quaſi dicat, vt inquit Primaſius, etiamſi alligatus ſim, verbum Dei alligatum non eſt. Nam & præſentes fiducialiter doceo verbum, & literis abſentes inſtituo atque confirmo.

Paulus appellat Cæſarem vt viuat electis. Act. 23.

Ideo omnia ſuſtineo, &c. ideo auxilium petij à tribuno; ideo appellaui Cæſarem, vt per me confirmentur electi, cùm has paſſiones iam potuerim finire moriendo, &c. Ad ſalutem perficiendam electorum animatus erat Paulus, ſiue electi Iudæi eſſent, ſiue Gentiles, quia Act. 23. apparuerat ei Chriſtus, dicens: *Conſtans eſto, ſicut enim teſtificatus es de me in Hieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari*, &c.

Chryſoſt.

II. Duo hîc ponderanda ſunt. Primùm eximia D. Pauli charitas. Deinde id, quod D. Chryſoſt. aduertit: ignominiam nobis pro Chriſto illatam gloriam eſſe. Charitatis eſt tam multa pati pro electis, & cùm optaret diſſolui, & eſſe cum Chriſto, malle in carcere & ærumnis permanere.

Philipp. 1.

Vnde ad Philipp. 1. *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum, &c. coarctor autem ex duobus, deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto, multò magis melius*, id eſt, mihi eſt; *permanere autem in carne, neceſſarium propter vos.*

Chryſ. Elegit Paulus viuere propter electos.

Quæ verba enarrans Chryſoſt. libr. 1. de compunctione cordis, tom. 5. ita inquit: Totam eius mentem deuinxit amor Chriſti, vt etiam hoc quod ei, præ cæteris amabilius erat, eſſe cum Chriſto, rurſum idipſum, quia ita placeret Chriſto, contemneret, &c.

Auguſt. Pſal. 54. Paulus cur columbæ ſimilis.

Eandem charitatem expendit D. Auguſt. in Pſal. 54. ſuper illud: *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ*; ibi enim vocans Paulum columbam, ob gemitum deſiderio Chriſti frequenter editum, & hunc locum referens ait: Columba delicata, religata effectu, non cupiditate: volare non poterat propter faciendum officium, non propter paruum meritum.

Subuenire proximo præfertur martyrio. Chryſoſt. Auguſt.

Ex quo loco colligitur, proximi ædificationem plerunque potiorem eſſe, & maioris meriti apud Deum, quàm optare diſſolui & eſſe cum Chriſto; quod impensè Paulus deſiderabat. Imò, vt affirmat Chryſoſt. hom. 78. in Matth. præferenda eſt interdum martyrij conſummationi, vnde Auguſt. epiſtola 81. ad Eudoxium Abbatem ſcribit, ne propter conſeruationem propoſiti vitæ monaſticæ, deſit neceſſitatibus Eccleſiæ, ſi fortè opera

eius

cius indigeat. Rationem subiungit, quia si parturienti Ecclesiæ subministrare noluerint qui possunt, quomodo filij nascentur? Idem epistola 180. ad Honoratum latè docet debere Episcopum permanere, & pati persecutionem, & mortem ipsam, quando vtilitas & necessitas subditorum hoc postulat. Ad maiorem charitatis Pauli cognitionem subit animum, ille locus ad Rom. 9. *Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibere conscientia mea, in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem, &c.* Quibus verbis cum iuramento asseuerat, optare se pro ciuibus suis, & cognatis Iudæis separari & alienari à Christo, vel etiam carere perpetuò visione Dei beatifica, vel affici extremo & æterno apud inferos supplicio, salua tamen amicitia apud Deum, quem omnibus rebus ducebat antiquiorem. Tanto studio cupiebat pro fratribus suis, præsertim Iudæis, pati, si posset, Deo annuente, perpessione sua, illos ab interitu, cui destinati erant, vendicare: sic Moyses cap. 23. Exod. optabat, & rogabat deleri de libro vitæ, nisi vellet Deus Iudæis remittere peccatum: explicat Pauli & Moysis optationem Hieronym. q. 9. ad Algasiam & in Zach. cap. 4. D. Chrysost. lib. 4. de sacerdotio, & 3. de prouidentia, & tom. 5. hom. 69. de oratione, vbi longè anteponit charitatem Pauli, charitati Moysis: Moyses, inquit, ex libro vitæ deleri elegit pro Iudæorum salute. Pauli verò votum ex multa superabundauit abundantia. Nam ille, cùm aliis simul perire malebat, qui peccatum commiserant, vel reprobati erant à Deo. Hic autem non simul cum aliis perire malebat, sed sospitibus, & saluis aliis, solus ab æterna gloria priuari optabat, &c. Vnde Nazian. in Apologetico admirans Paulinæ charitatis magnitudinem, ait, Paulum aliquid pro Iudæis vltra quàm fas est, ausum fuisse optare. Sunt, qui illud Mosis dictum affirment fuisse magnam exaggerationem ex magna erga Deum amicitia perfectam. Et illud Pauli duntaxat significare mortis temporariæ electionem non æternæ. Ita Baron. tom. 1. Annal. anno Domini 57. fol. 480. citans Hieronymum ad Algasiam. Quæ interpretatio, cùm idoneos habeat autores, admittenda est. Nam proximos suos non sicut se, sed plusquam se diligit, cùm ait, *Optabam anathema esse à Christo, &c.* Mirandum igitur non est, dixisse hoc loco Paulum cùm de solis electis loqueretur, *Omnia sustineo, &c.* siquidem ad Rom. 9. non solùm de electis qui amore digni sunt, loquitur, sed etiam de reprobis, & ad supplicium æternum præscitis; pro quibus etiam cupiebat, ne perirent, si fieri posset, anathema esse, &c.

Rom. 9. Paulus cupit anathema esse pro fratribus.

Exod. 23. Moses deleri de libro cupit pro fratribus.

Hieron. Chrysost.

Greg. Naz.

Rom. 9.

III. Quòd autem ignominia à nobis pro Christo illata, non ignominia, sed gloria sit: contrà verò, quæ vulgò putatur gloria, ignominiæ sit affinis; in Nerone & Paulo ostendit D. Chrysost. quorum ille, mundi gloriam; hic, ignominiam habet. Cæterùm quis nam erat clarior, quis gloriosior? qui catenam circumferebat, vinctusque trahebatur ex carcere: an qui purpura amictus procedebat ex regia? vinctus profectò ille excellit gloria. Rex nempe ille, quæ volebat efficere nequibat: at verò vinctus iste, reorum more, summa cum autoritate gerebat omnia. Inhibebat ille, ne doctrinam pietatis disseminare præsumeret: obsistebat hic, dicens, *Non cedo. Verbum enim Domini non est alligatum.* Respuebatque Cilix pellium sutor, vinctus, pauper, Romanæ opulentiæ regem imperantem omnibus. Quis ergo clarior erat, qui vincebat in vinculis,

Chrysost.

Paulus vinctus potentior Nerone.

an qui ſuperabatur in purpura? Qui,ſolus cùm eſſet,vicit, an qui vallatus exercitu, victus eſt? vinctus catena, diadematum proſtrauit regem? Huiuſmodi quippe virtus Chriſti eſt. Pannis obſitus ſquallentibus, in ſe magis oculos omnium, affectuſque rapiebat, atque ad vincula ſua conuertebat, quàm Rex ille ſublimis. Nero ſi quando hodie in memoriam venit, probris exagitatur. Impudiciſſimus enim fuiſſe memoratur. Pauli cum eximia laude omnes vbique meminerunt. Non modò apud nos, verùm apud ipſos quoque inimicos. Etſi enim illum non fidei gratia admirantur: at ſummæ conſtantiæ fortitudiniſque merito extollunt. Deinde iudicaturi Pauli cum Chriſto, gloriam conſiderat Chryſoſt. & ſepulchrum, ſepulchro conferens, ſic ait: *Imperator alicubi foris iacet abiectus: hic autem vrbis medium veluti viuens, ac regnans tenet. Si vbi fuit pellium ſutor, tanto ſplendore collucet, quid erit, cùm ſolis quoque radios vi ſui fulgoris obſcurans in gloria venerit?* Vide, ſi plura vis, hom. 4. ſuper cap. 2. epiſtola ad Timotheum prope finem.

Chryſoſt. Sepulchrum Pauli nobilius ſepulchro Neronis.

VERS. 11. Fidelis ſermo; nam etſi commortui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus: ſi negauerimus, & ille negabit nos: ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt.

Græcè; *πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν· εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.*

Particula fidelis ſermo adhibetur cũ ſequitur aliquid magni momenti.

I. F*Idelis ſermo*, hoc eſt, indubitatus & omnino certus. Quæ verba Paulus ſuo more interponit, cùm præceſſit, aut ſequitur aliquid magni momenti, veluti aſſeueratione rem confirmans. Hac loquendi formula hoc loco tantùm vtitur, & in priori ad Timoth. epiſtola & in ea, quæ ad Titum ſcripta fuit, D. Chryſoſt. Theophyl. & Occum. referunt hæc verba ad antecedentem ſententiam, vt fidelis ſermo ſit, atque adeò liber ab omni mendacio, quòd electi ſalutem per Chriſtum conſequantur. Atque iuxta hanc interpretationem particula, *nam*, quæ ſequitur, verè cauſalis eſt, eliciturque ſenſus, cui inſeruit interpoſitio illa, *fidelis ſermo, &c.* Erant plerique eo tempore nondum aſſecuti fidei robur, requirentes præſentia, & ex iis futura æſtimantes. Paulus pollicebatur vitam æternam, cùm in periculo vitæ præſentis amittendæ laboraret, dicerent illi; In morem animalium morior, & cùm fuero mortuus, viuam. In terra nihil mihi polliceris, & in cælo dabis? Ne quis igitur hæc cogitaret, omnem adimit ambiguitatem. Chriſtus reſurrexit à mortuis, hoc eſt, poſt mortem reſurrexit. *Fidelis ergo ſermo eſt, quod ſi commortui ſumus, &c.* hoc eſt, ſi in laboribus & ærumnis illi communicamus; in iis quæ felicitatis plena ſunt, communicabimus. At id ne barbarus quidem faceret, vt qui ſecum affligi & mori elegiſſet, ſi quando otio & ſecundis rebus frueretur, eum nollet felicitatis habere conſortem. Vbi autem commortui ſumus? profectò, in Baptiſmi lauacro, & in ærumnis illius cauſa ſuſceptis; de quibus 2. Corinth. 4. *mortificationem Domini Ieſu in corpore circumferentes*, ad Rom. 6. *conſepulti ſumus ei*; & ibidem; *conformes facti*

Chryſoſt. Theoph. Occum.

2. Cor. 4.

Rom. 6.

facti sumus similitudini mortis eius. Addit, *si sustinebimus, & conregnabimus*, hoc est, *si sufferimus*; verbum enim Græcum, pro quo Latinus vertit, *sustinebimus*, præsens tempus sonat; vel, si in malis perdurauerimus, sicut Christus perdurauit, etiam cùm illo vnà regnabimus. Vbi Chrysost. *Non satis est semel mori; diebus singulis beatus iste moriebatur:* sed tolerantia opus est magna, eaque in primis Timotheo erat necessaria, ad quam & illum, & nos excitat spe præmij. Chrysost. Paulus quotidie moriebatur.

II. Sequitur deinde, *si negauerimus, & ille negabit nos*, hoc est, si metu tormentorum negauerimus Christum, ille etiam negabit nos, damnationi æternæ destinatos, vt ait ipse Dominus, Matth.10. & Luc.12. Hæc enim retributio est valde æqua, vt ait Chrysost. nempe vt Christus coram Angelis Dei neget eum, qui se negauit coram hominibus. Bonis enim simul & malis, digna pro malis vicissitudo redditur. Non enim in bonis tantummodo, sed etiam in malis sunt compensationes. Ad hunc modum etiam exponit Ambros. si bene consideretur, & Primasius, qui ait, Ipse promisit, se coram hominibus negantes, coram Patre & Angelis negaturum. Idem Primasius optimè commentatur sequentia verba, *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Sic enim ait: *Siue credimus, siue non credimus, veritas non mutatur: sed si credimus, nobis præstamus.* Nam ille non aliud exhibere poterit singulis, quàm promisit, quia veritas non mentitur: nec enim euacuat promissum suum, etsi non omnes crediderint, sicut ad Romanos dicit: *Numquid illorum incredulitas, fidem Dei euacuauit, &c.* Itaque qui Christum negat, vt cum Primasio ait Theod. ipsum quidem non lædet, sed se ipsum detrimento afficiet. Neque enim credentes; ipsum Deum efficimus, nec, si non credamus à diuina natura eiicimus: sed siue credamus, siue non, ipse Deus est. Nos ergo credentes vtilitatem capimus. Matth.10. Luc.12. Qui negat Christum in tormentis damnabitur. Chrysost. Ambros. Primas. Rom.3. Veritas non mutatur.

III. Non est prætermittendum à Latinis ferè interpretibus, in quibus est D. Thom. *fidelis sermo*, coniungi cum sequenti sententia. Cæterùm, tunc particula, *nam*, omnino redundat, more Hebræorum; estque pleonasmus. Fortè alludit hîc Paulus ad vsum traditionum; quas Hebræi pertinere dicebant ad rectam legis intelligentiam, & obseruantiam: habereque secundo loco autoritatem post sacram & canonicam Scripturam, vt annotauit Epiphan. hæres. tom.1. lib.2. versùs finem. Iuxta Rabbinos quædam erant à Deo, quædam à Moyse, quædam à senioribus: vtebantur autem Pharisæi & Scribæ, hac formula, *fidelis sermo*, in inculcandis huiusmodi traditionibus, ad perfectam legis Mosaicæ obseruantiam pertinentibus, qua hîc etiam vtitur Paulus tanquam discipulus olim Pharisæorum. De traditionibus; vide Hieronym. & alios interpretes in cap. Matth. 15. vbi Scribæ & Pharisæi interrogant Dominum, *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum. Non enim lauant manus, &c.* Quibus Dominus respondet: *Quare vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras, &c.* D. Thom. Varietas traditionum apud Rabb. Hieronym. Matth.15.

IV. Circa illa verba, *si non credimus ille fidelis permanet, &c.* aduerte ea à Græcis intelligi eo modo quo à nobis sunt explicata. Et quidem D. Athanas. orat.3. per *fidelem* hoc in loco, interpretatur *immutabilem*. Possunt nihilominus referri, & fortè rectiùs, ad veritatem, & certitudinem promissionum diuinarum, vel ad immobilitatem prædestinationis electorum; veritas enim diuina violari non potest ob perfidiam humanam. Vnde ad Rom. 3. *Nunquid* Athanas. orat.3. Rom.3.

incredulitas eorum fidem Dei euacuauit; absit: est enim Deus verax,&c. Ibidem cap. 4. laudans Paulus fidem Abrahæ, ait, *Sciens quia quæcunque promisit Deus potens est & facere.* D. August. in Psal. 32. conc. 1. enarrans illud, *Omnia opera eius in fide, &c.* ait, *fidelis homo est credens promissioni Dei; fidelis Deus est, exhibens, quod promisit homini: teneamus ergo fidelissimum debitorem, quia tenemus misericordissimum promissorem, &c.* Dionys. Areop. de diuinis nominibus cap. 7. p. 1. in fine firmissimum etiam & immutabile esse ostendit fundamentum diuinarum promissionum, dum Deum esse ait primam, vereque subsistentem veritatem, cui innititur fides, ac proinde firma est, & stabilis, &, vt definit Apostolus ad Hebr. 11. *sperandarum substantia rerum, &c.* Quod autem additur, *Negare se ipsum non potest*; hoc est, non potest cùm sit summa veritas, negare quin Deus sit, ac resurrexerit: vt exponit Oecum. Vel, nihil ob nostram negationem, immutatus est, sed fidelis manet & verax, in iis quæ ipsum concernunt. Cæterùm non posse Deum aliqua præstare, quæ imperfectionem, & defectum inuoluunt, vt mentiri, aliquid iniustum facere: non est impotentiæ sed omnipotentiæ indicium, vt probat Anselm. enarrans hæc verba: *Nam, qui talia potest*, inquit, *nempe mentiri, &c.* quod sibi non expedit, potest, & quod non debet potest: quantò magis potest, tantò magis peruersitas & aduersitas possunt in illum; & ipse minùs contra peruersitatem & aduersitatem: qui ergo sic potest, non potentia; sed potiùs impotentia potest. Sed Deus inde verè est omnipotens, quia nihil potest, per impotentiam, & nihil potest contra eum aliquid. Rectè ergo de omnipotenti dictum est, quia negare se ipsum non potest: quemadmodum *facere aliquid iniustum, magis impotentia est, quàm omnipotentia, &c.*

Infr. 4.
August.
Ob fidem promissionũ fidelis Deus agnoscitur.
Psal. 32.
Dionys.
Hebr. 11.
Oecum.
Anselm.
Qui potest mẽtiri, quod sibi non expedit, potest.

V. Insinuat deinde idem Anselm. aliam horum verborum, *seipsum negare non potest*, facilem interpretationem: vt nempe significent, seipsum negare non vult. Sic enim explicat August. particulam, *non potest*, tract. 53. in Ioan. declarans illa verba, *& non poterant credere, &c.* hoc est, nolebant credere: putatque in sacris literis, interdum vsurpari, *non posse*, pro *nolle*: ita, vt verbum *non poterant*, apud Ioan. accipiatur pro *non volebant*, siue *nolebant* credere. Prior tamen interpretatio communior est; quam magis confirmat Dionys. de diuinis nominibus cap. 8. confutans argumentationem cuiusdam Magi. *Si est omnipotens*, dicebat Magus, *quomodo dicitur à Paulo aliquid non posse, qui ait, Deum se ipsum negare non posse?* Respondet Dionys. quia se ipsum negare, à veritate deficere est. Porrò veritas Deus est, & à veritate cadere, à Deo est cadere. Si igitur veritas Deus est, veritatis negatio, à Deo est prolapsio. A veritate Deus cadere non potest, sicut non potest, non posse, &c. eandem sententiã prosequitur Aug. 5. de ciuit. cap. 10. Tandemque ait: *Propterea quædam non potest, quia omnipotens est.* Vide eundem lib. 2. de symbolo ad Catechumenos cap. 1. vbi exponit particulam, *Credo in vnum Deum Patrem omnipotentem*, sic enim ait: Deus omnipotens est, & cùm sit omnipotẽs, mori tamen non potest, falli non potest, mutari non potest, &, quod ait Paulus, se ipsum negare non potest; quàm multa non potest, & tamen omnipotens est. Et ideò omnipotens est, quia illa non potest, nam si mori posset, non esset omnipotens; si falli, si iniquè agere, quia si hoc in Deo esset, non fuit dignus, vt esset omnipotens, &c. Hanc expositionem amplectitur D. Thom. hoc loco, cùm ait, *Ex hoc est omnipotens Deus quòd se ipsum negare non potest: posse enim deficere magis pertinet ad impotentiam; quia quòd aliquis deficiat,*

Anselm.
August.
Dionys.
A veritate cadere, à Deo est cadere.
August.
Quędã Deus non potest quia est omnipotens.
D. Thom.

deficiat, est per debilitatem sui esse. Hoc ergo, quod non potest negare se, est ratio perfectæ virtutis, & omnipotentiæ.

VERS. 14. Hæc commone, testificans coram Domino.

Græcè; Ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου.

I. NE quis putaret ad solum Timotheum respexisse Paulum in præcedenti institutione: *Aliquos*, inquit, *admone, & hortare; testificans coram Domino:* hoc est, interposito timore, qui debetur Deo. Ita Theoph. & Oecum. Vel, vt Chrysost. & alij interpretantur particulam, *coram Deo*, testem capiẽs Deum; vt intelligant, si te contempserint, quis ipsos sit iudicaturus. Ad hunc etiam sensum applaudit Theophyl. Oecum. D. Ambros. & Primas. *contestari* autem *coram Domino*, in præsentia, nihil aliud esse videtur, quàm inuocare Deum in testem, seu, quod idem est, interposita adiurationis religione, sub testimonio diuino conscientias auditorum astringere, vt hæc diligenter conseruent; alioqui Deum se seuerissimum iudicem habituros. Nam si testimonium hominum habere dicimus plenissimam fidem, quæ ex verbis fit; quantò magis Dei. Et verò, si quis fœdus inierit, aut Testamenti tabulas scripserit, testes adhibet, quibus semper habeatur fides, putásne audebit quispiam id violare, aut aliàs prodere? Minimè id quidem etiamsi velit; arguetur enim testium fide. Ait ergo Paulus, *Hæc admone: testem verò eorum, quæ dicuntur & geruntur, Deum voca.* Sic olim Moyses ad legem diuinam seruandam populum adhortatus, ait, *Testes inuoco cælum, & terram hodie, quòd proposuerim vobis*, &c. Deut. 4.

Theophyl. Oecum. Chrysost.

Theophyl. Oecum. Ambros. Primas.

Testificari coram Deo est conscientias, adiuratione Dei astringere.

Deut. 4.

VERS. 14. Noli contendere verbis; ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.

Græcè; Μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων.

II. VVlgata nostra editio aliter hæc verba proponit, aliúmque sensum exhibet quàm Græci interpretes, qui infinitiuum λογομαχεῖν, hoc est, *pugnare verbis*, referunt, non ad Timotheum, sed ad illius auditores, hoc sensu: Hæc admone, contestans coram Domino, ne verborum pugnas sequantur? Intelligitur autem iste locus ex cap. 6. epistolę 1. ad Tim. vbi modum in disputationibus fidei constituendum præcipit, maximè ob scholam Simonis, vbi λογομαχίας, vocat *altercationes inutiles*, hoc est, pugnas verborum, sicut hoc loco λογομαχεῖν, id est, *verbis pugnare*, quod est proprium sophistarum, vt adnotauit D. August. lib. 1. contra Cresconium Donatistam: *Maligna*, inquit, *professio, quæ sibi proponit, non ex animo, sed ex contentione, vel quoquò modo contra omnia, vel pro omnibus dicere*, &c. Vnde & valde odiosi sunt huiusmodi homines: de his enim addit scrip. Eccl. 31. *Qui sophisticè loquitur, odibilis est.* Subdit August. Ab hac igitur sophistica, mihi videtur Paulus iuuentutem prohibere, cùm ait, *Noli contendere verbis*, vbi vides legi ab Augustino, *Noli contendere*, &c. in imperatiuo, sicut habet nostra vulgata editio, dirigens sermonem, quem Chrys. Theoph. Oecum. & ferè Græci ad auditores dirigunt, ad Timotheum, nouámque

1. Tim. 6.

August. Maligna professio cõtra omnia loqui, &c. Eccl. 31.

Chrys. Theophyl. Oecum.

que inchoans sententiam, sic ait: *Noli*, &c. quam lectionem sequitur etiam Ambros.& Primas.

Ambr. Primas.

III. Cæterùm quocunque modo legas, monet Paulus vitandas esse verborum contentiones, præsertim de rebus sacris. Pulchrè Chrysost. ait frenari ab Apostolo cupiditatem disputandi, vel ipsi Timotheo: *Est enim ea res*, inquit, *illecebris plena, sempérque gestit humanus animus rixari atque litigare.* Hæc ille. est autem hæc cupiditas magis insita adolescentibus, & imperitis. Vnde D. Ambr. hîc contentiones, inquit, vitandas monet, præcepta autem danda sub Dei timore, & terrore; quia contentio potest adhuc minùs stabilitis generare scrupulum: *Solent enim in contentione talia opponi elimato maleuolentiæ ferro vt moueant animos incipientium fratrum.* Hæc Ambros. Vide, quæ annotauimus in priori epistola cap. 6. vbi Apostolus præcipit vitandas esse profanas vocum nouitates, &c. Pugnas autem verborum hoc loco ad nihil vtiles esse, ait, nisi ad subuersionem audientium. Hinc enim sequuntur studia partium, vt vnus dicat, ego sequor hunc Doctorem: alius, ego illum sequor: quod studium turbationis habet plurimum, vtilitatis nihil.

Chrysost. Altercatio est res illecebris plena. Ambros.

1. Tim. 6.

IV. Aduerte tamen, non prohiberi à Paulo contentiones, quæ vtiliter in rerum examinatione versantur, sed illas præsertim, quæ in verbis sunt, & studio contendendi mouentur. Quid de his sentiat Epiph. hæresi 64. verbis Methodij, sic exprimit, dolens sui temporis vicem: *Antiquitus valde pauci expositores erant, & ij, qui tunc erant, conabantur non delectare, sed iuuare præsentes. Ex quo autem res ad leuitatem deuenit, omnes ad faciendum bonum hebetati sunt, opinione referti circa ratiocinandi profectum, peccarunt; iactantes se, quia omnia cognoscere possent, doceri, si opus esset, erubescentes: contendere verò potiùs ac prosilire, non intelligentes, quòd non opera verborum gratia facta sunt, sed potiùs verba gratia operum: Quemadmodum in medicina, per quam agri sanari debent, opera verbis dominari debent, & verba operibus confirmari*, &c. D. August. 4. de doctrina Christiana, cap. 28. referens hunc Pauli locum ait: *In ipso etiam sermone malit doctor Ecclesiasticus rebus placere, quàm verbis, neque existimet dici melius, nisi quod dicitur verius. Nec doctor verbis seruiat, sed verba doctori*, &c. Deinde, *Verbis*, inquit, *contendere, est non curare, quo modo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio, dictioni præferatur alterius.* Hæc August. ex cuius sententia damnat Paulus longas & inutiles disputationes, quæ suscipiuntur non ad ædificationem, sed ostentationem, & ambitionem: quales nonnulli excitant interdum de nominibus, syllabis, & literis potiùs quàm de rebus, & sensibus Scripturæ. Vide Nazianz. in oratione de modestia, siue moderatione in disputationibus seruanda: vbi satis explicat quàm periculosum sit de rebus diuinis agere, altercando maximè coram imperitis, cùm constet, eos inde occasionem capere ad recedendum à pietate. Vnde D. August. epistola 137. nos hortatur, vt cum hæreticis, & iis, qui videntur esse insanabiles, ne verbis contendamus, aut loquamur de rebus fidei, sed tantùm illud eis obiiciamus, & exprobremus, quòd non sint Catholici; & quòd sponte sua recesserint à fide. Tertull. verò in lib. de præscriptionibus, docet, homines hæreticos non esse admittendos ad vllam de Scriptura diuina disputationem, vtpote, quibus non competat Scripturæ possessio, & ipsam interpretentur, vt volunt, & Dionys. Areop. epistola 7. & 6. longè vtilius esse putat vt Catholici homines veritatis nostræ confirmationi, magis quàm falsitatis

Nũ prohibet Paulus altercationes susceptas vt veritas eluceat. Epiph. Verba propter opera.

August.

Dicitur melius, quod dicitur verius.

Greg. Naz.

Coram imperitis nõ est disputandum de fide. August.

Tertull. Hæreticis nõ competit possessio Scripturæ. Dionys.

tis impugnationi incumbant.

V. Quod autem Erasmus hic aduertit, non rectè à vulgato interprete referri admonitionem Pauli ad Timotheum, putans rectiùs accommodari ceteris hominibus, cùm Timotheo non timeret Paulus, ne modum in disputationibus excederet; temerè dictum puta. Potuit enim contextus Græcus trahi ad Timotheum sine detrimento sententiæ: quæ enim Timotheo dicuntur, omnibus dicuntur. Quod verò ait, quasdam particulas redundare, non satis confirmat. Licèt enim redundent secundùm modum interpretandi, quem ille cum Græcis sequitur, debuerant tamen apponi, vt constaret sententia, in Latina vulgata editione à D. Ambros. August. Primas. & aliis Patribus; imò nunc etiam à summo Pontifice Sixto V. approbata post maturam deliberationem. Erasmus non rectè carpit vulgatum interpretem. Erasmi temeritas.

VERS. 15. Solicitè cura, teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem: rectè tractantem verbum veritatis.

Græcè; *σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.*

I. EXaminanda sunt singula verba, vt mens Pauli rectè percipiatur: imprimis verbum *σπούδασον*, quod studium & diligentiam sonat, variè vertitur ab interprete nostro. Nunc vertit *satagere*, vt in cap. 3. 2. epist. D. Petri. Nunc *festinare*, vt cap. 4. ad Hebr. nunc aliis modis, vocabulum *δόκιμον* significat probatum, siue probum, vel probabilem, id est, quem Deus probet: *Studet*, inquit, *teipsum exhibere Dei approbatione dignum*. Vox *ἀνεπαίσχυντον*, significat *eum, qui non pudefiat* siue *erubescat*, hoc est, exhibe te operarium non erubescentem, seu, quem in nulla re pudor retardet, quin liberè dicas, quod sentias, & magno animo, tum coram gentibus, tum coram Iudæis Christi fidem, & religionem profitearis: *Rectè tractantem*, vertit vulgata editio, quod Græcè dicitur *ὀρθοτομοῦντα*, hoc est, *rectè secantem*, sumpta metaphora, vt Græca scholia admonent, à securi, aut gladio, quo resecantur inutilia & superuacanea; vt enim Chrysost. ait complures verbum Dei vndique lacerant, atque discerpunt, noxia germina miscentes. Deinde, vt rectè tractetur verbum Dei, ex ore Pauli, sic præcipit: Amputa quæcunque adulterina oriuntur, & cætera huiusmodi incumbe vt resecentur atque veluti in loris, atq; corrigiis superflua quæque atque à prædicatione aliena gladio spiritus abscinde. 2. Petr. 3. Hebr. 4. Chrys.

II. Particulam, *rectè*, optimè explicat Theod. sumpta metaphora à rectis sulcis: *Laudamus*, inquit, *agricolas, qui rectos sulcos proscindunt; ita etiam magister est laude dignus, qui sequitur regulam diuinorum eloquiorum*. Theoph. particulam, *rectè tractantem verbum veritatis*, quæ est in nostra editione: aliter permutat: hoc est, qui rectè incidat verbum veritatis, plerique, inquit, diuellunt ipsum, quò volunt, distrahentes: tu verò ad id quod rectum est, duc; veluti enim de pelle quapiam & corio superflua quædam continente rectè incidas, ac disseces. Primasius vulgatam editionem secutus, ait, eum rectè tractare verbum Dei qui dictum exemplo confirmat. Quia sicut ornamentum vitæ doctrina est, Theodor. Quid sit rectè tractare verbum. Theophyl. Notatur qui quò volunt trahunt verbum Dei. Primas.

est,ita ornamentum doctrinæ conuersatio bona:quia non bene docentur verbis,si destruantur exemplis. D. Ambros. interpretatur hunc locum de eo qui aptè verbum Dei docet sine disputationibus, quæ auditores turbare possunt, vt de prædestinatione & similibus: *Non enim* (vt Dominus ait,apud Matth:) *projcienda sunt margarita ante porcos.* Concludit Ambros. Rectè autem tractat & bona conscientia,qui volentibus loquitur,& pacificis. Collatio ergo inter Dei seruos esse debet,non altercatio. Hæc ille, cui concinit August.in libr.de bono perseuerantiæ, cap. 22. &c. docens non omni tempore & loco indifferenter dicendum esse,quod verum & Catholicum est. Eandem doctrinam inculcat cùm aliis in locis tum in lib.quæstionum,in Matth. qu.11. Quare *rectè tractare verbum veritatis*, iuxta modum loquendi D. Pauli & sacræ Scripturæ, nihil aliud mihi videtur in præsentia significare, quàm verbum Dei purè & syncerè tradere,& in sacra doctrina instruere ignorantes optima fide, & conscientia: non ad ostentationem, aut quæstum; nec ambulantes in astutia, *neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis*, vt ait Apostolus, 2.Corinth.2. vbi aduerte,verbum Græcum, pro quo nostra editio transtulit, *adulterare*, propriè significare idem quod *cauponari*;solent autem caupones qui Deum non timent,spe lucri, vinum aqua mistum vendere. Vnde meritò dicuntur cauponari, qui verbum Dei syncerè non prædicant,lucrum, curiositatem, aut inanem gloriolam sibi proponentes;de quibus queritur ad Philipp.1. *Quidam*,inquit,*ex contentione Christum annuntiant, quidam ex charitate: quidam non synceré,existimantes se pressuram suscitare vinculis meis*,&c.Hinc patet quid sit, apud Paulum, *adulterare verbum Dei?* Quid *rectè tractare verbum veritatis*. Vtrunque loquendi modum explicat D.Gregor.22.Mor.cap.12. Adulterare, inquit,verbum Dei est,aut aliter sentire de illo, quàm est, aut ex eo non spirituales fructus, sed adulterinos fœtus quærere laudis humanæ: *Ex synceritate autem loqui verbum Dei*, nihil est aliud,quàm ex illo nihil quærere aliud, quàm oporteat,&c.Est ergo *rectè tractare verbum Dei*,sacram doctrinam, purè & castè,vbi,& quando expedit,tradere.

Ambros. — Matth.7. — Collatio esse debet sermo noster,non altercatio. — August. — Adulterare verbum Dei quid sit? verbum Græcũ significat cauponari. 2.Cor.2. — Philipp.1. — Greg.PP. — Purè verbum Dei enunciandum est.

III. Vnde colliges quid causæ fuerit, cur in antiqua Ecclesia frequenter vsurpatum sit verbum *tractandi* pro verbo *exponendi*, seu *prædicandi*, & vocabulum *tractatus* pro *expositione*, vt patet ex Aug.qui suas expositiones in Euang. & in epistolam D.Ioan.vocat tractatus:& volumina,quæ Græci appellant tomos,quasi sectiones,Latini vocant *tractatus*, hoc est, expositiones. Quanuis verò Erasmus *Tomos* Græcis dici putat tractatus à secando, quòd olim in pellibus scribebant ad hoc resectis, vt conuolui possent in surculum, idque illi demus;hoc tamen non euincit, quin tomi perinde expositiones sint, atque tractatus.

August. — Tomi, quasi sectiones & tractatus. — Erasmus.

VERS. 16. Profana autem, & vaniloquia deuita:multum enim proficiunt ad impietatem:& sermo eorum vt cancer serpit.

Græcè; τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιΐστασο· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας. καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει.

I. COpula, *&*, non est in Græco exemplari, reddit tamen idoneum sensum, vt vides, vocabulum *vaniloquia* siue, *inaniloquia*, satis exprimit Græcum

cum κενοφωνίας. Ambrosius legit καινοφωνίας, cum αι, & propterea transtulit, *Profanas autem vocum nouitates deuita, &c.* Quam lectionem etiam sequitur interpres D. Chrysost. Imò, & ipse D. Chrysost. si interpreti credimus. Non tamen id videtur agere Apostolus, ne vtamur vocibus nouis siue Græcis siue barbaris à nobis, aut aliis excogitatis, modò res aptè significent, de quibus sacra Scriptura agit: sed ne nouas & inauditas voces inducamus significantes res profanas, quales comminiscebantur Simonis discipuli, de quibus Epiphanius in horum hæresi. Timendum esse ait Chrysost. hoc loco, cùm nouum aliquid inducitur. Nec enim subsistet. Nam cùm quid noui fuerit inuentum, semper noua id parturit, infinitusque fit error eius, qui tranquillam, fidamque stationem littoris egressus, per deuia cœperit vagari. Hæc ille. Itaque Apostolus vitari iubet profanas nouitates, vt contentiones vitentur. Nec enim congruit, inquit, Ambros. vnius fidei viros habere contentionem, sed in tractatu patiantur se inuicem, & consentiant bonis dictis; si quid autem improbabile videtur, cum pace dissimuletur.

Ambros. Chrysost. Epiphan. Contra nouitates vocum, &c. Ambros.

II. Est autem profanum, vt id quoque non lateat, quod nihil habet sacri, nihil religiosi: quasi procul à fano eliminandum. Vnde poeta Latinus 6. Æn.

Profanum quid sit. Virg.

Procul hinc procul este profani,
Conclamat vates, &c.

Et Lyricus Ode. 1. lib. 3.

Odi profanum vulgus & arceo, &c. Horat.

Et Plato in dialogo de sanctitate ita ait: *Quod diis amicum, id sanctum est; quod verò non amicum, profanum.* Hinc Paulus ad Hebr. 12. Esau prophanum appellauit, hoc est, hominem alienum prorsus à sanctitate & religione; quia pro vno edulio vendidit ius sanctum, hoc est, primogenituram, cum qua sacerdotium erat coniunctum. Vitanda ergo ait Paulus, ei qui rectè tractat verbum Dei, profana dogmata & impia: sic profanas vocum nouitates appellauit epist. præcedenti cap. 6. quæ maximè aberrant à vera & antiqua religione ex vsu veterum hæreticorum, præsertim Valentinianorum, & ab vsu recentiorum. Alludens ad hunc locum Pauli Tertull. de præscriptionibus sic ait: *Fides nostra Apostolo obsequium debet prohibenti quæstiones inire, & nouis vocibus aures accommodare, &c.* Oecum. enarrans verba hæc, *profanas vocum vanitates*, vt ipse legit; si quid, inquit, nouum in prædicatione fuerit inductum ex recentiore inuento omninò vitiosum est; & profanum, &c. Primasius verò sic exponit, vt irreligiosas fabulas hæreticorum resurrectionem negantium existimet vocari profana & vaniloquia; quæ sententia non est aliena à mente Pauli.

Plato. Hebr. 12. Esau profanus. 1. Tim. 6. Tertull. Contra nouitates. Oecum. Primas.

III. Qui legunt cum D. Chrysost. & Ambros. *Profanas autem vocum nouitates deuita, &c.* commendari volunt doctrinam fidei ab Apostolo, etiam ab ipsis primariis, & antiquis vocibus; quibus primùm dogmata nostra significata sunt à lege & prophetis. Vnde 1. Ioan. 1. Catholica doctrina appellatur mandatum vetus; præterquam ex hoc capite autoritatem sibi conciliet contra Iudæos. *Charissimi (inquit Ioannes) non mandatum nouum scripsi vobis, sed mandatum vetus.* Mandatum enim vetus est verbum quod audistis. Cauet his verbis Ioannes, ne quis nouitate offensus Euangelium respuat.

Chrysost. Ambros. 1. Ioan. 1. Catholica doctrina est mandatum vetus.

IV. Hinc August. lib. 3. contra Iulianum, cap. 3. vbi Pelagianam doctri- August.

nam confutat, ſic ait: *Mira ſunt, quæ dicitis, ô Pelagiani? noua ſunt, quæ dicitis; falſa ſunt quæ dicitis. Mira ſtupemus, noua cauemus; falſa conuincimus, &c.* In eandem ſententiam Baſil. in lib. de Spiritu ſancto cap. 29. *Veneranda*, inquit, *ſunt vetuſta dogmata; quæ ob antiquitatem, ſeu caniciem quandam habeant reuerentiam, &c.* Et Vincent. Lyrinenſis in lib. contra profanas votum nouitates, explicans hæc ipſa Pauli verba, *Profanas, &c.* Non dixit, inquit, Apoſtolus deuita antiquitates vocum, aut vetuſtates profanas, ſed potiùs profanas vocum nouitates: quia ſi vitanda eſt nouitas, tenenda eſt antiquitas, etſi profana eſt nouitas, ſacra antiquitas. Deinde exprimens quid vitandum ſit, & quomodo, ait, Quid eſt, *profanas?* Quæ nihil habent ſacri, nihil religioſi, ab Eccleſia Dei penitus extraneas. Deuita autem quaſi viperam, quaſi ſcorpionem, quaſi baſilicum, ne te non ſolùm tactu, ſeu viſu attactum percutiat. Tandem concludit, apud omnes ferè hæreſes ſolenne eſſe ac legitimum, vt ſemper profanis nouitatibus gaudeant, antiquitatis ſcita faſtidiant. Contrà verò Catholicæ Eccleſiæ hoc proprium eſt, vt depoſita ſanctorum Patrum conſeruet & profanas nouitates damnet. Hæc ille. Idem rationem reddens, cur nouitates periculoſæ ſint, ſic ait; Si nouitates recipiantur, neceſſe eſt, vt fides ſanctorum Patrum, aut tota aut certè magna ex parte violetur. Bernard. ſerm. 19. in Cant. ſingularitatem damnat, & nouitatem in religioſis: *Non vultis*, inquit, *eſſe communi contenti vita. Non ſufficit vobis regulare ieiunium, non ſolennes vigiliæ, impoſita diſciplina, non menſura, quam vobis partimur in veſtimentis, & alimentis. Priuata præfertis communibus, &c.* Idem in Euang. ſeptem panum: *Hortamur* (inquit) *charitatem veſtram, ne quis ex vobis inueniatur angulos amare, ſectari latebras, quærere diuerticula, quoniam qui malè agit, odit lucem.* Deinde adducens illud Pſalm. 79. *Singularis ferus depaſtus eſt eam*, ait: *Fugite ſimulationem omnem & angulos propriæ voluntatis; fugite ſpiritum leuitatis, & nequiſſimum vitium ſingularitatis, &c.* & tractatu de diligendo Deo, ſiue cap. de charitate ad finem, ſic ait: *Vbi proprietas, ibi ſingularitas, vbi autem ſingularitas, ibi angulus, vbi verò angulus, ibi ſine dubio ſordes, &c.* Vide Nicephor. lib. 8. Eccleſ. hiſt. cap. 5. Vbi queritur Eccleſia inteſtino bello ob nouitates Arij fuiſſe turbatam. Deinde ſubdit, *Nugæ nánque & diſputationes contentioſæ, veram pietatem, perfectamque diuini numinis cognitionem peruerterunt, & ingentes turbas in Eccleſia concitauerunt.* Sunt huius rei exempla hodie quàm plurima, quæ vtinam non eſſent, ſed ſunt, vt qui Catholici ſumus edocti tot malis, nouitatem omnem in rebus ſacris, ſi non execrati fuerimus, ſaltem ſuſpectam habeamus.

Baſil. Lyrinenſ. Nouitas vitanda, quaſi vipera. Bernard. Pſal 79. Singularitas. Vbi angulus, ibi ſordes. Nicephor.

V. Subiungit Paulus: *Multùm enim proficiunt ad impietatem*, Græcè eſt, προκόψουσι, hoc eſt, proficient, vt ſit prophetia in dicto futuri temporis. Nec eſt *multum*, ſed *ampliùs*, vt ſit ſenſus: Vocum profanæ nouitates, quas inuehunt ſectatores Simonis, *ampliùs* proficient ad impietatem. Quaſi ſentiat Paulus, diſceptationes huiuſmodi rerum inanium & nouarum quò magis admittuntur, hoc magis creſcere & ſerpere ad maiorem impietatem, gliſcentibus in dies contentionibus ambitioſis. Cum hac interpretatione rectè congruunt quæ ſequuntur: Porrò cancer hoc loco morbus eſt ſerpens, & quod in corpore ſanum eſt inficiens; ſeu, vt Primaſius ait, *Vlcus eſt, quod in mamillis naſcitur fœminarum, & niſi ei ſubitò fuerit ſubuentum, cùm ad cor ſerpendo peruenerit, nullum vltrà remedium eſt.* Deinde ſubiungit Primaſius, *Ita & hæreticorum ſunt vi-*

Diſceptatio rerum nouarum & inanium impietati coniuncta eſt. Quid ſit cãcer. Primaſ. Theodor.

tan

tanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerent mentem. Theodor. Cancro eos putat comparari, qui contraria veritati docent: quia sæpe eos etiam corrumpunt, qui sunt à passione liberi. D. Chrysost. hanc adhibet his verbis Pauli commentationem: *Morbus vtique horrendus, & qui medicina contineri nequit, sed omnia in dies corrumpit: ideo nullum ei remedium valet adhiberi.* Ostendit hoc dicto Pauli eos corrigi emendarique non posse, qui sponte à veritate aberrarunt. Sensus ergo est, si ad res oratio referatur & legamus *serpet*, vt est in Græco contextu, horum sermo non consistet in vna specie impietatis, vel altera, sed semper surget in cumulatiorem. Si verò referatur ad personas, hic erit sensus, vt cancer, locum, quem occupauit, depascitur, & inde ad vicina serpit, eaque inficit; sic per hos, alij semper, & alij corrumpentur. Vnde Gregor. 3. Moral. cap. 14. *Habent*, inquit, *hæretici hoc proprium, quòd in eo gradu, in quo de Ecclesia exeunt diu stare non possunt, sed ad deteriora quotidie ruunt.* Hæc Gregor. Rationem assignat Dionys. Areop. lib. de diuinis nominibus, cap. 4. p. 4. ad finem: *Quoniam malum quodlibet infirmitas quædam est, atque à bono defectio: ideo mirum non est, si continenter, & in dies deficiat à bono, & suo pondere ad aliud & aliud malum progrediatur, &c.* Aduertit D. August. in Psalm. 54 permitti à Deo interdum hæreticis, vt liberè vagentur in multorum perniciem, ad nostram eruditionem; vt & boni laudem habeant constantiæ, & mali inconstantiæ vituperationem. Admonet etiam Cypr. lib. 1. epist. 3. ad Cornelium, vt Christiani pestilentem doctrinam, tanquam contagium aliquod exhorrescant. *Declinent*, inquit, *de cætero fratres nostri fortiter verba, & colloquia eorum quorum sermo, vt cancer, serpit, sicut Apostolus ait, & nulla cum talibus commercia copulentur, &c.* Nazian. tractatu de fide, ait: *Hæreses veneni vice ad intimum pectus vires suas infundere.* Vide Cypr. in ser. de lapsis, vbi *cõtagium* vocat, & *pestem, vt cancrum, serpentem, hæreticorum colloquia*, vide etiam quæ annotauimus epistola præcedenti cap. vlt.

Chrysost. Hæreticorũ sermo morbus est contagiosus.

Gregor. PP.

Dionys. Peccatum est à bono defectio.

August. Psal. 54.

Cypr.

Greg. Naz.

Cypr.

VI. Aduerte tandem, non minùs cauendum esse, vt sentit Paulus hoc loco, sermonem hæreticorum scriptum, quàm ore prolatum: cùm vterque æquè perniciosus sit, imò scriptus sermo interdum plus veneni continet, vt experientia docet. Vnde Nazian. orat. 2. de pace, hæreticorum libros eleganter appellat *oua aspidum*: nempe quia apta sunt parturire aspides, quales fuerunt eorum Scriptores. Vnde Nicæna Synodus, vt refert Niceph. lib. 8. Eccles. hist. cap. 18. ob periculum falsæ doctrinæ. Arij, & sectatorum illius libros publicè comburi iussit. Idem Niceph. lib. 17. cap. 9. legem olim promulgatam fuisse refert, vt capitis supplicio puniretur, qui scripta Seueri cuiusdam hominis hæretici conseruaret. Quid ego exempla quæro historiæ Ecclesiasticæ? vel ipsi Ethnici in foro comburi iusserunt libros Protagoræ philosophi, quod in iis, cùm atheos esset, nihil certi de diis assereret; cùm dubitatio illa in religione illius temporis offendere posset multos impietate, & nouitate, vt autor est præter alios Philostratus. Plato etiam 7. & 8. de legibus, & præsertim lib. 10. vbi agit, de libris non edendis in lucem, antequam examinentur: rationem hanc suæ doctrinæ reddit, Ne quid fortè huiusmodi libri contra religionem approbatam contineant, & Titus Liu. lib. 10. decad. 4. combustos fuisse quosdam libros ait, in quibus de religione disputabatur.

Nazian. Hæreticorũ libri sunt oua aspidũ.

Nicæn. Synod.

Nicephor.

Protagoræ libri comburuntur.

Philostratus.

Plato.

Liuius.

VII. Quis ergo nisi insanissimus, calumniari morem Ecclesiæ potest, libros hæreticos comburentis? si enim hæreticorum sermo, vt cancer, serpit, quo

August. Psal. 1. Hæresis cathedra pestilentiæ. Chrysost. August. Hæresis lepra est. August.

alio remedio tanta corruptio impediri potest? Si doctrina hæretica vt August. interpretatur Psalm. 1. cathedra est pestilentiæ: ferro profectò & flammis, halitus, qui inde efflatur in perniciem multorum, reprimendus est, non tam propter eruditos & perfectos viros, quàm propter simplices & imperfectos: Vnde Chrysost. orat. 2. de prouidentia, de hac materia differens: *Hac diximus*, inquit, *non stabilitatem illarum opinionum veriti, sed imbecillitatem vestram intuentes, &c.* Timet autem Chrys. simplicium imbecillitatem, quia, vt ait August. lib. 2. quæstionum Euang. q. 40. *Nulla est doctrina tam falsa, qua non aliqua vera interdum misceat, vt credibilior fiat.* Ideoque rectè comparatur lepræ falsæ doctrina, quoniam instar lepræ cuiusdam, varia est; & quemadmodum lepra humana corpora variare & maculari solet: sic falsa doctrina, varia est, & animum maculare solet. Idem August. lib. quæstionum mistarum q. 100. de falsa doctrina: *Quanuis*, inquit, *sibi applicat quadam veluti velamina, quibus impietatem contegat (non potest enim sola impietas proponi, quia non inuenit emptorem) vt videntes fallantur: & vbi lex diaboli est, si ipse nominetur, horretur. Quare sicut mel veneno interdum admiscetur, per quod & lateat, sic nomen applicat sibi veritatis.* Dubitari potest hoc loco, cum diuo Augustino, an illi, de quibus Paulus ait, *Sermo eorum vt cancer serpit, &c.* fuerint intra Ecclesiam, an potiùs extra: dissoluetur hæc quæstio infrà in explicatione illorum verborum, *In magna domo, &c.*

VERS. 17. Ex quibus est Hymenæus, & Philetus; qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam.

Græcè; ὧν ἐστιν ὑμέναιος, καὶ φιλητὸς, οἵ τινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι.

Erasmus. Ambros.

I. IN quorum numero sunt Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, vt habet nostra editio vulgata, vel, vt Erasmus vertit, *aberrauerunt*. D. Ambros. legit, qui *deerrauerunt à veritate*, respiciens ad verbum Græcum ἀστοχεῖν, in quo continetur metaphora, quæ sumitur à collimantibus ad scopum, & collimando aberrantibus; de qua metaphora diximus in præcedenti epistola. Porrò ab Apostolo nominantur duo hæretici, qui hanc appellationem assecuti sunt; quia dum se iactarent, tanquam accuratissimi & subtilissimi veritatis indagatores, à veritatis scopo deerrauerunt; dicentes, resurrectionem esse iam factam, quia scilicet non aliam miseri cogitabant resurrectionem, vt Theodor. & Ambros. aiunt, quàm illam, quæ fit per liberorum procreationem. Liberi enim in lucem editi, vt illi docebant, referunt parentes à quibus geniti sunt; ipsosque defunctos, veluti viuos exhibent, in quo cernitur resurrectio quædam, quæ & facta est, & fit quotidie, sic Epiphan. hæresi 40. D. Ambros. & Theodor. Quibus accedit Primas. *Eos posuisse*, inquiens, *resurrectionem in filijs, siue in anima cùm à vitijs resurgit, &c.*

Theodor. Ambros. Epiphan. Ambros. Theodor. Primas. Chrysost.

II. Expendit D. Chrysost. illa verba præcedentia, *multùm proficiunt ad impietatem*: Ex hoc enim incommodo tollendi resurrectionem futuram, in die mundi extremo; multa accrescunt incommoda. Nam si iam resurrectio facta est, non modò hoc afficimur detrimento, quòd magna illa priuamur gloria, verùm & iudicij metus excluditur. Quippe si resurrectio facta est, meritorum quoque retributio tollitur: Gratis itaque iusti ærumnas perpessi sunt.

At

At id ita falsum est, vt videamus, iustos spe sua nutriri, & in ipsis laboribus præmium felicitatis æternæ spectantes, tranquillo animo esse: malos verò, conscientiæ suæ flagellis exagitari, vt quod semper passuri sunt, hîc iam incipiant pati. Addit Chrysost. *Melius fuerat pro erroris magnitudine, dicere, non esse resurrectionem, quàm iam factam esse.* Cum Chrysost. consentit Theoph. vt solet. Et meritò ita censet Chrysost. quia negata resurrectione mortuorum omnino, se alienos à fide Christi demonstrarent, atque adeò à fidelibus, tanquam Epicurei, qui interituram animam cum corpore, vt effrenatè viuant, exsibilarentur. Nunc autem cùm resurrectionem solùm animæ fateantur, quæ fit in nobis quandò per gratiam à vitiis resurgimus, vt interpretatur D. Aug. tract. 19. in Ioan. & Primasius hoc loco: vel eam, quæ fit per filiorum propagationem, vt ex Chrysost. Theoph. & aliis annotauimus, simplicibus & indoctis tendiculas obiiciunt, dum putant eos non respuere Catholicum resurrectionis dogma, sed interpretari dumtaxat, vt doctores decet.

Minus est negare resurrectioné quàm dicere eam esse factam. Theoph.

August. Primas. Chrysost. Theophyl.

III. Tota igitur & perfecta hominis resurrectio duplex est. Animarum, vna; altera, corporum. Priorem tantùm iuxta August. & alios recipiebant Hymenæus & Philetus, quos hîc nominat Paulus. Posteriorem verò penitus negabant: quam etiam veteres hæretici alij negarunt; vt constat ex Epiph. hæresi 21. 24. 26. 27. &c. & ex D. August. tom. 6. in catalogo hæreseon, hæresi 1. & 20. & ex Tertull. in lib. de resurrectione carnis, vbi inter alia probat carnis resurrectionem omnino admittendam, ei qui credit de limo carnem factam, & flatu Dei vitam recepisse. Propter Christum enim, qui primogenitus est mortuorum, & resurrectionem promisit, Deus occupatur in limo, *Recogita*, (inquit Tertull.) *totum illic Deum occupatum consilio, sapientia, prouidentia, quæ lineamenta dictabat. Quodcunque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus; sic enim præfatio Patris ad Filium. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ad imaginem Dei fecit illum, scilicet Christi. Ita & limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantùm Dei opus erat, sed & pignus.* Hæc Tertull. Vbi eleganter contra hæreticos resurrectionis hostes, ait, non esse dubitandum de resurrectione futura, sicut nec de formatione hominis præterita, cùm eiusdem potentiæ sit, vtrunque facere; & pignus nobis sit concessum in limo, imaginem Christi repræsentante; cuius merito omnia diuina beneficia fidelibus debentur, quæ ab illo promissa sunt. Vnde August. serm. 143. sic ait: *Propria fides Christianorum, resurrectio est mortuorum. Hanc in seipso caput nostrum Christus fecit, & exemplum fidei nobis præstitit, vt hoc haberent membra, quod præcessit in capite,* &c. de resurrectione Christi agit eleganter D. Greg. Nyssenus in oratione de sancto festo Paschæ, quæ incipit: *Vera quidem sabbati requies*, &c. & D. Greg. Naz. in oratione Panegyrica ad sancta lumina, & in duabus aliis orationibus in Pascha.

August. Epiph. Tertull. Confitenti creationem, credenda est resurrectio. Christus in limo cogitabatur. Imago Christi futuri, & pignus in primo homine. August. Greg. Nyss. Greg. Naz.

Vers. 18. Et subuerterunt quorundam fidem.

Græcè; Καὶ ἀνατρέπουσι τήν τινων πίστιν.

IV. Iuxta Græcum codicem, vbi Latinus interpres transtulit, *subuerterunt*, in præterito; legendum est, *subuertunt*: ἀνατρέπουσι nánque in præsenti est. In

August. Erasmus.

præsenti etiam legit August.4. lib.contra Faustum, cap.2. vt aduertit Erasmus ex volumine manu scripto. Porrò non omnium fidem hi hæretici expugnarunt,sed quorundam credentium factam iam esse resurrectionem ; Non dixit

Psal.92. Pertinentes ad ciuitatem Babylonis damnari cũ diabolo debent.

Apostolus, inquit, August.in Psal.92.& subuerterunt fidem omnium sed quorundam ; quia si omnium dixisset, omnes intelligere deberemus pertinentes ad ciuitatem Babyloniæ, quæ debet damnari cum diabolo : sunt enim boni, qui stabiles sunt in fide, & hi non commouentur : sunt etiam instabiles ; & hi cómouentur,& subuertuntur, &c.Dolenter autem dictum est à Paulo, quorundam fidem subuersam fuisse ab hæreticis, vt nos etiam doleamus tot hominum myriades nostris temporibus hæreticorum persuasione à fide defecisse. Id enim Dominus dum permittit, mentes nostras discrimen examinat, &

Cypr. 1.Cor.11. Hęreses permittit Deus vt probentur electi.

probatorum fides manifesta luce clarescit, vt ait Cypr.in lib. de vnitate Ecclesiæ; quo sensu dixisse Apostolum arbitratur,1.Corinth.11. *Oportet hæreses esse, vt probati manifesti sint in nobis;sic enim,*ait Cypr. *probantur fideles; sic etiam perfidi deteguntur ; sic etiam ante iudicij diem animæ iustorum & iniustorum diuiduntur, & à frumento palea separantur. Triticum non rapit ventus, neque arborem solida radice fundatam,procella subuertit : inanes paleas iactat ventus : inualida arbores turbinis incursione euertuntur*, &c. Vincentius etiam Lyrinens. post principium libri

Lyrinens.

contra profanas vocum nouitates,grassari ait in Ecclesia hæreses Deo non repugnante ad probationem iustorum, vt ait Paulus loco cit. & huc pertinere

Deut. Cap.13.

putat illud Deut.cap.13. vbi dicitur de falsis magistris, & vatibus:*Non audiat populus verba Prophetæ illius,quia tentat vos Dominus Deus vester, vtrùm diligatis eum,an non in toto corde vestro*,&c.& Leo Papa epistola 22. ad Constantinopolitanos : *Nolite arbitrari*, inquit, *quòd Ecclesia sua desit, aut de futura sit diuina protectio : splendescit enim puritas fidei, cùm ab ea separantur errorum sordes*,&c.

PP.Leo.

VERS.19. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc; cognouit Dominus, qui sunt eius ; & discedat ab iniquitate omnis,qui nominat nomen Domini.

Græcè; ὁ μέν τοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην· ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καὶ ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας, πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα χριστοῦ.

Occupatio.

I. AMbros.legit:*Firmum autem fundamentum*, &c. Alij vertunt ; *firmum tamen*, &c. continetur his verbis solutio tacitæ obiectionis per figuram, quæ dicitur à Latinis occupatio. Posset enim quis suspicari, fundamentum Dei breui ruiturum, quòd in tanta credentium paucitate, quanta erat in primitiua Ecclesia, hæreses exorirentur ; quibus implicati aliquot ex præcipuis

Signaculum Dei vocat firmum Dei decretum.

Christianis à fide desciuerint.Respondet ergo Apostolus ; subuertisse quidem hæreticos quorundam fidem : id tamen non obstare quominus firmum Dei fundamentum maneat immotum : *stat*, idem est,atque non subuertetur. Est autem fundamentum hoc,prouidentia,& decretum Dei æternum, de œconomia,siue dispensatione salutis humanæ. Alij interpretantur,promissiones, siue prædictiones, quibus hoc Dei consilium in Scripturis nobis aperitur. Alij

Euan

Euangelium intelligunt, in quo inuenitur hoc fundamentum. Hęc tamen omnia eodem recidunt. D. Ambros. fidem intelligit, quam seruat Deus in promissis: *Quæ fides*, inquit, *non poterit infringi, perfidorum & hæreticorum commentis. Dabit enim Deus, quæ credimus daturum illum, teste promissione eius.* Ambros.

II. Theodoretus hoc loco sic ait: *Labefactari*, inquit, *Paulus non potest basis veritatis. Deus enim hoc iecit fundamentum. Fundamenti autem signaculum est spes resurrectionis. Qui enim communem resurrectionem repudiat, negat Christi resurrectionem. Qui autem eam negat, reijcit etiam passionem. Qui autem eam reijcit, vnà etiam tollit ex virgine natiuitatem. Iure ergo fundamenti signaculum appellauit fidem resurrectionis.* Hæc Theod. Vbi vides intelligi ab eo nomine *fundamenti* fidem resurrectionis. Eandem sententiam sequitur D. Chrysost. similiáque incommoda colligens ex negatione resurrectionis emergentia, hæresímque perniciosissimam detestatus: *Vides*, inquit, *vt cùm solam resurrectionem videatur euertere, plurima fidei fundamenta concutiat? Nihil ne igitur contrà moliendum est, nempe Christi stabile fundamentum mutare non potest, quod huiusmodi est signaculo præditum: Nouit Dominus*, &c. Theod. Fides resurrectionis Theodoreto est signaculum. Chrysost. Fides resurrectionis.

III. Diuus Augustinus, in plerisque locis, per *fundamentum Dei firmum*, aptè intelligit Ecclesiam prædestinatorum, siue electorum ad vitam æternam, qui scripti sunt in libro vitæ, sine quibus Ecclesia Catholica constare non potest, vt videre est in commentariis collectis à Beda ex August. super hunc locum, & in explicatione nostra super illud, quod sequitur, *habens signaculum hoc.* Hunc enim sensum elicimus. Hoc fundamentum consilium scilicet Dei æternum, quo ante tempora secularia decreuit humanum genus saluare, obsignatum est quodam sigillo; isto nempe: *Nouit Dominus, qui sunt sui*, id est, qui præsciti sunt, & prædestinati. Hic locus rectè intelligetur, si mentem subeat, c. 10. Apoc. quod incipit: *Et vidi Angelum descendentem de cælo, habentem clauem abyssi: & apprehendit draconem, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum.* Quem locum enarrans D. August. lib. 20. de ciuitate, cap. 7. sic scribit: Quod additum est (*signauit*) significare mihi videtur quòd occultum esse voluit, qui pertineant ad partem diaboli & qui non pertineant. Hoc quippe in seculo isto prorsus latet, quia, & qui videtur stare, vtrùm casurus sit; & qui videtur iacere, vtrùm surrecturus sit, incertum est. Idem paulò inferiùs. Has, inquit, animas Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, & trásferre in regnum Filij claritatis suæ, sicut Apostolus ait: *Nam seducere illum gentes etiam nunc, & secum trahere in æternam pœnam, sed non prædestinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat.* Nec moueat, quòd diabolus sæpe seducit etiam illos, qui iam regenerati in Christo vias ingrediuntur Dei. Nouit autem Dominus, qui sunt eius: ex iis, in æternam damnationem neminem ille seducit, & infrà: *Ad hoc ergo ligatus est diabolus, & inclusus in abysso, vt non iam seducat gentes, ex quibus constat Ecclesia, quas antea seductas tenebat, antequam esset Ecclesia. Nec enim dictum est, quòd non seduceret aliquem, sed, vt non seduceret*, inquit, *iam gentes, in quibus Ecclesiam voluit proculdubio intelligi.* Hæc August. Quia verò in iis, quos Dominus nouit esse saluandos, vel damnandos, nobis nihil comperti est; dictum est in eodem capite Ioanni; *Signa, quæ locuti sunt septem tonitrua*, hoc est, obsigna, siue sigillo occultanda excipe, vtrobique est verbum σφραγίζω, vnde deducitur σφραγὶς, quod interpres *signaculum* vertit. Beda. Apoc. 10. Angelus inclusit diabolum in abyssum. August. In hoc seculo incerta est stantis & iacentis conditio. Nocere prædestinatis nō potest diabolus auertendo illos prorsus à regno.

Cæte

Cæterùm quanuis nos lateat, qui ſint ſaluandi, & fundamentum Dei obſignatum ſit, nequaquam tamen animum deſpondeamus: ſperandum eſt enim, Deum fore fidelem in remuneranda virtute illis, qui & fidem ſynceram & mores exhibent incorruptos. Videtur autem Apoſtolus alluſiſſe ad locum, Num.16. vbi Chore, Dathan, & Abiron tumultuantibus dixit Moyſes: *Notum faciet Dominus, qui ad eum pertineant.* Vbi ad verbum in Hebræo eſt, *qui ſunt ſui:* quo exemplo vtitur Ambr.& Primaſ. hoc loco.

Num.16. Ambroſ. Primaſ.

IV. Quomodo nouerit Deus, qui ſint ſui, explicat Auguſt. tract. 45. in Ioan. enarrans illud cap.10. de bono paſtore dictum, *Oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim;* ſic enim ait: Habet enim nomina eorum ſcripta in libro vitæ, ideóque proprias vocat nominatim. Hinc dicit Apoſtolus: *Nouit Dominus, qui ſunt eius,* &c. & paulò infrà: *Nouit Dominus prædeſtinatos, ipſi enim ſunt oues eius:* Aliquando ſeipſæ neſciunt: ſed paſtor nouit eas, ſecundùm iſtam prædeſtinationem, & Dei præſcientiam & electionem omnium ante mundi conſtitutionem ſecundùm iſtam ergo præſcientiam, & prædeſtinationem, quàm multæ oues foris ſunt nũc, & quàm multi lupi intus, & quàm multæ oues intus, & quàm multi lupi foris, &c. Idem in Pſal.92. exponens illa verba: *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur,* ait, Eccleſiam prædeſtinatorum propriè non commoueri, & idcirco meritò *fundamentum firmum* Dei appellari.

Auguſt. Ioan.10. Sunt intra Eccleſiam, multi, quos Deus nouit dámnandos. Pſal.92.

V. Siue ergo cum Auguſt. nomine *fundamenti firmi* Eccleſiam electorum intelligamus, ſiue cum Ambroſ. fidem Catholicam, ſiue cum Chryſ.& Theod. fidem reſurrectionis; ſiue, vt alij malunt, conſilium Dei æternum de ſaluandis prædeſtinatis, ſiue veritatem promiſſionum, ſecundùm quas licèt interdum aliqui, qui videbantur columnæ, excidant à fide, minimè timendum eſt, ne aliquis electorum pereat. Rectè addit Paulus, *Firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum,* hoc ſcilicet, *Nouit Dominus, qui ſunt eius,* atque adeo, nec vnus quidem ex electis, licèt multi deficiant à fide, peribit, ne dum Eccleſia D. Thom. putat vocari hîc à Paulo *firma fundamenta*, eos, quibus data eſt gratia, immobiliter ſtandi, ſiue perſeuerandi in fide, &c. Quorum vnuſquiſque inſtar eſt domus, de qua Matth.7. dicitur, Quòd *venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. Fundata enim erat ſupra firmam Petrã.* Deinde addit D.Th. firmitatem hanc pendere, primum ex diuina prædeſtinatione: ſecundò, ex noſtro libero arbitrio, &c.

Auguſt. Ambroſ. Chryſoſt. Theodor. D.Thom. Matth.7.

VI. Notandum eſt diligenter, dum Apoſtolus ait de prædeſtinatis, *Cognouit Dominus, qui ſint ſui,* eam intelligi cognitionem, quæ coniuncta eſt cum electione, & amore, quam Theologi vocant *notitiã approbationis:* ita nimirum, vt illis velit dare regnum, in eíſque peculiariter ſibi complaceat: quo ſenſu dictum eſt Apoſtolis à Chriſto Domino: *Nolite timere puſillus grex; cõplacuit enim Patri veſtro dare vobis regnum.* Vide de hac re Aug. enarrantem Pſal.1. illa verba; *Nouit Dominus viam iuſtorum,* &c. Idem in Pſal.34. explicans cognitionem, qua Deus dicitur neſcire reprobos, ſic ait: *Ita Deus neſcire dicitur, quemadmodum ars, nõ nouit vitia, & defectus qui committuntur ab artifice, in quo eſt talis ars,* &c. Eandem materiam tractat in lib.83. quæſtionum, q.66. Quo pacto peculiariter prædeſtinati dicantur eſſe Dei, explicant ſacri interpretes, apud Ioan. c.17. vbi Chriſtus ait, alloquens Patrem: *Tui erant, & tu mihi eos dediſti.* Quo dicto

Cognitio prædeſtinatorum coniuncta eſt cũ electione & amore. Auguſt. Pſal.1. Pſal.34. Auguſt. Ioan.17.

Chriſti

Christi abusi sunt tam noui hæretici, quàm veteres prædestinatiani, vt probarent Christum, non pro omnibus hominibus, sed pro solis prædestinatis fuisse mortuum, & orasse. In quo errore fuit Faustus Galliæ Episcopus, qui ætate floruit Augustini; vt constat ex lib.2. de libero arbitrio cap. 4. & 6. & autor commentariorum in Psalm. qui Arnobio tribuuntur Psalm. 146. & Remigius Episcopus Lugdunensis in lib. contra tres epistolas trium Episcoporum Galliæ, in quam etiam ipse videtur ire sententiam. Cæterùm pro omnibus mortuum esse, & orasse, satis constat, si meminerimus mortem Christi, vt Theologi docent, duobus modis considerari posse. Vno, quoad illius vim atque virtutem; & Christi morientis, Patrisque ad mortem mittentis, antecedentem, quam vocant, voluntatem. Altero, quod attinet ad effectum, qui ex ipsa consecutus est; & voluntatem, quam consequentem, & efficacem appellant: ita duplex illius oratio distinguenda. Altera, sufficiens quidem, sed non efficax: Altera, sufficiens & efficax. Si priori modo rem consideres, & pro omnibus hominibus mortuus est & orauit. Nam & eius mors satis habuit meriti, & prima eius, & antecedens voluntas erat, vt omnes saluarentur; ideoque, Luc.23. pro omnibus orauit. Si verò effectum spectes, quia is, non ex sola Christi, sed etiam ex hominum, qui saluandi erant, voluntate pendebat, quia non omnes oblatum pro omnibus à Christo redemptionis beneficium accipere voluerũt; non omnes salui facti sunt; neque pro omnibus efficaciter orauit, sed pro iis, qui sui erant, & credidissent. Vide Toletum in cap.17. Ioannis super illud, *Tui erant, &c.* Alio denique sensu, pro omnibus, quàm pro discipulis suis & iustis orauit. Nam pro omnibus, vt crederent, & iusti fierent, sicut nos pro hæreticis, & infidelibus oramus: pro discipulis & iustis, vt eos conseruet, detque illis vitam æternam. Pro maiori explicatione verborum Pauli, *cognouit Dominus, &c.* vide Dionys. in lib. Eccl. hierar. vbi hunc locum exponit: quem etiam bene enarrat Primasius. Quasi ita dicat Paulus, *qui sunt sui*, quia in præscientia sua non fallitur, qui nos elegit ante mundi constitutionem, neque permittit illos erroribus implicari: quia qui non vsque in finem perseuerarint, sine dubio eius esse non possunt, &c.

Error est affirmare Christum pro solis prædestinatis mortuũ esse, & orasse.
Arnobius. Psal. 146.
Remigius.
Mors Christi quo pacto vtilis omnibus fuerit.
Passio, & oratio Christi, solis prædestinatis efficax fuit.
Luc. 23.
Aliter Christus pro discipulis, aliter pro omnibus hominibus orauit.
Dionys.
Primas.

VII. Ne quis tamen scrupulus remaneat circa id quod diximus de Ecclesia prædestinatorum, soli Deo nota, quemadmodum loquuntur Theologi cum Augustino: aduerte, Ecclesiam sanctam, Catholicam, & Apostolicam, non tantùm constare ex electis & sanctis, sed etiam ex vocatis omnibus, hoc est, ex iis qui Christiani sunt, & fideles. De quibus dicitur, multi sunt vocati; pauci verò electi: Neque proinde duas esse Ecclesias; vnam electorum; aliam verò non prædestinatorum, vt putat Caluinus, in lib. quem vocauit, Institutionem Christianam; vita est enim tantùm Dei domus siue Ecclesia, continens electos simul & reprobos: Quare vt quisque pertineat ad Dei Ecclesiam, id non pendet ex Dei prædestinatione, aut ex charitate, vel fide interna: sufficit enim publica & legitima fidei professio, & vocatio. Illa verò requiruntur, vt sint membrum viuum, ex dono fidei per dilectionem operantis: solet tamen August. plerunque & alij antiqui Theologi appellare Ecclesiam electorum; quia electi potissima & optima pars Ecclesiæ sunt; Et vel ex eo excellentiam habet, quod in æternum perseuerat. Quo sensu dictum hîc est, *Cognouit Dominus, qui sunt eius*: solus enim Deus nouit Ecclesiam electorum, ex qua ne

Ecclesia prędestinatorũ soli Deo nota.
Hæretici duas fingunt Ecclesias.
August.

vnus quidem perire poteſt, vt ſæpe diximus.

Alterum ſigillum, eſt vt diſcedat qui ſaluari vult ab iniquitate. Theophyl.

VIII. Illa verba: *Et diſcedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini*, continent alterum ſigillum. Nemo putet ſatis eſſe quòd acceperit nomen Chriſti. Opus præterea eſt, vt diſcedat ab iniquitate doctrinæ, ſic, vt iniquitas opponatur falſitati. Similis locutio eſt, in epiſtola ad Rom. credunt autem iniquitati, hoc eſt falſæ contrariæque doctrinæ. Alij nomine *iniquitatis*, turpitudinem vitiorum intelligunt: Vterque commentarius admitti poteſt. Schola nánque Simonis pręter opinionum abſurditatem; inducebat execrandam morum fœditatem. Hîc quoque videtur Apoſtolus alludere ad cap. 16. Num. vbi dicitur, *Recedite à tabernaculis hominum impiorum, &c.* oportet enim recedere à ſocietate hæreticorum, ne inuoluamur eorum & ſcelere & ſupplicio. Eſt autem ſignum proprium & omnino certum prædeſtinatorum, quo à reprobis diſtinguuntur, vt ait Chryſ. hoc loco, recedere ab iniquitate, & vt tale à Paulo proponitur, dum ait; *diſcedat, &c.* Huius autem ſigni effectus conſtabit Chriſti ſententia in die iudicij, *quando*, vt dicitur Matth. 25. *congregabit ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ad inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hœdis, &c.* Quod additur, *Omnis qui nominat nomen Domini*, verbum ex verbo de Græco codice tranſlatum continet. Alij Latini codices habebant ante emendationem Sixti V. *Omnis, qui inuocat nomen Domini.* Perſtringit autem Paulus Simonis doctrinam, quæ, vt ſcribunt Irenæus, & Epiphan. abutebatur in vocatione & gloria nominis Chriſti, non tamen hoc dictum recolebat: *Diſcedat ab iniquitate, &c.* Ait ergo Apoſtolus, non ſatis eſt ore Chriſtum profiteri, ſed oportet inſuper ablegare falſam doctrinam, & improbæ vitæ execrandam fœditatem; ſic enim detracto ſigillo apparebit, qui ſint Chriſti, cuius religio fide & moribus honeſtis continetur.

Num. 16.

Recedere ab iniquitate, ſignum eſt electorum. Chryſoſt.

Matth. 25.

Irenæus. Epiphan.

Non ſatis eſt ad ſalutem inuocare Chriſti nomen.

VERS. 20. In magna autem domo non ſolùm ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem; quædam autem in contumeliam.

Græcè; ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα, καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν· ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.

I. EST & alia ſolutio tacitæ admirationis ſiue obiectionis, cur Deus in tanta paucitate fidelium, permiſerit quoſdam in hæreſim labi. Senſus enim eſt. Nemo miretur hæc fieri in Eccleſia, quæ licèt modò paucos habeat fideles, magnæ tamen eſt inſtar domus, ſiue familiæ, in qua reperitur varia ſupellex, nempe vaſa aurea & argentea: lignea etiam, atque teſtacea; ſunt enim in ea boni & mali præſciti, & prædeſtinati. Ad hunc modum interpretatur Cypr. in epiſt. ad Antonianum, parabolicè intelligens per *magnam domum*, Eccleſiam. Ad eundem modum exponit Ambroſ. in commentariis huius loci. Hoc dicto, ſignificauit, inquit, Apoſtolus in Eccleſia diuerſos eſſe homines, quoſdam bonos & ſummos viros, quos in auro intelligi vult: quoſdam bonos tantùm, quos in argento deſignat: alios verò non bonos, quos vaſa lignea & fictilia appellat: quod nulli ambiguum puto. Nam in Corinthiorum hoc Eccleſia probat frequens ſermo obiurgantis Apoſtoli 1. Corinth. 3. Nunc autem in Eccleſia

Cypr.

Ambroſ.

Magna domus eſt Eccleſia.

Boni in auro intelligũtur.

1. Cor. 3.

clesia nostra palam est,& in templo Hierosolymis, in quo typus erat Ecclesiæ manifestis lectionibus approbatur. Erant enim ibi Saducæi, ex quorum radice erat Hymenæus & Philetus. De quorum praua sententia, cùm Apostolus esset loquutus, statim hoc subiecit, vt non esset mirabile in Ecclesia videri homines dissentientes. Insanus autem Nouatus, vt errori suo blandiatur, aliter hoc intelligendum tradit, vt domus magna, totus mundus significari credatur, quia habet hominum diuersitatem; cùm constet, Apostolum vsum exemplo domus diuitis, & opulenti, quæ quamuis copiosa sit, habet tamen vasa lignea, & fictilia. Hoc modo & Ecclesia, quanquam sancta dicatur, habet tamen & vitiosos, & praua sentientes,&c. simili expositione vtitur Primasius, Ne dicerent aliqui, inquit, quare ergo hæretici, vel mali, Christiani in Ecclesiam ingrediuntur; ponit Apostolus comparationem magnæ domus, qualis modò est Ecclesia ante resurrectionem. Magna igitur domus est Ecclesia, in qua misti sunt boni & mali; sicut area, in qua triticum & paleæ, simul cum zizania teritur vsque ad diem iudicij. Eodem modo exponit Cypr. epistola 51. ad Maximum presbyterum, & alios confessores: *Etsi videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania, non propterea impediri debet, aut fides, aut charitas nostra, vt quoniam zizaniam in Ecclesia esse cernimus, ab Ecclesia discedamus*. Apostolus enim in epistola sua dicit: *in magna domo, &c.* Nos igitur operam demus, vt vas aureum, vel argenteum simus. Verùm fictilia vasa confringere Domino solùm concessum est, cui & virga ferrea data est, &c. Quam expositionem confirmat idem Cypr. epistola 52. ad Antonianum, & August. lib. 2. contra Cresconium Donatistam, cap. 24. & lib. 3. 4. & 7. de Baptismo magni faciens autoritatem Cypr. præsertim lib. 4. de Baptismo, quem inuenies in commentariis Bedæ citatum. Possumus hanc expositionem confirmare ex stylo loquendi ipsius Apostoli. Nam 1. ad Tim. 5. agens de virtutibus Episcopi, *Si quis autem*, inquit, *domui suæ præesse nescit, &c.* Quæ verba, hunc sensum habent, si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei, quæ est magna quædam domus, præesse sciet? & infrà apertiùs vocat Ecclesiam Dei domum. *Hæc autem scribo tibi, sperans me ad te venire citò. Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, &c.* & ad Hebr. 3. *Moyses*, inquit, *fidelis erat in domo Dei, &c.* qui ex hac domo sunt, domestici ab eodem vocantur ad Galat. 6. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè erga domesticos fidei, &c. domestici fidei*, dicuntur omnes fideles, qui à Christo veluti ab vno patrefamilias in Ecclesia gubernantur.

Nouatus intelligit per magnam domum, totum mundum.

Primas.

Ecclesia triticum & paleam habet, i. electos, & reprobos.

Cypr.

Fictilia vasa confringit Deus.

Cypr.

August.

Beda.

1. Tim. 5.

Eccl. domus Dei est.

Heb. 3.

Galat. 6.

II. Obiicies Chrysost. Theodor. Theophyl. Oecum. hoc loco, intellexisse per *magnam domum*, non Dei Ecclesiam, sed mundum vniuersum, in quo tanquam in magna domo sunt instar vasorum aureorum & fictilium, boni malis permisti. Respondetur, eum sensum non esse alienum à mente Pauli quamuis prior magis literalis sit, sunt enim iuxta expositionem horum Patrum in mundo boni tanquam vasa misericordiæ, & mali tanquam vasa iræ, vt ad Rom. 9. loquitur Paulus, ad declarationem iustitiæ & clementiæ diuinæ, totiusque vniuersi pulchram & vtilem varietatem. Quòd autem D. Ambros. hanc interpretationem reiiciat, ideò facit, quia videtur hæreticis fauere, præsertim Nouatianis. Nouatus enim, quem Ambros. insanum vocat, cùm scholam suam, siue sectam, veram esse Dei Ecclesiam iactaret, atque adeò à iustis

Chrysost.
Theodor.
Theophyl.
Oecum.

Mali sunt vasa iræ; iusti vasa misericordiæ.

Ad Rom. 9.

Ambros.

solùm habitari; vt suo errori blandiretur, intelligi à Paulo voluit, non Ecclesiam Dei, quæ iustis tantùm pateat, sed totum mundum appellatione magnæ domus, in qua bonis mali sint permisti, & iusti peccatoribus.

VERS. 20. In magna domo non solùm sunt vasa aurea.

Vtrùm mali homines pertineant ad Ecclesiam.

ANNOTATIO VNICA.

III. NOn pertinere ad Ecclesiam malos homines, confirmari potest; quia Ecclesia dicitur sponsa Christi, nullam habens maculam, aut rugam, hoc est, nullam deformitatem. Vnde ad Ephes.6. *Viri diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam sponsam suam, & seipsum tradidit pro ea, &c.* & in Cant. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Et in Symbolo fidei, confitemur, *Sanctam Ecclesiam & sanctorum communionem.* Pertinere verò, confirmatur; quia D. Paulus in his verbis: *in magna autem domo, &c.* si antecedentem, & consequentem contextum expendimus, videtur specialiter significare homines hæreticos esse in Ecclesia. Hæc enim verba inducta sunt ab Apostolo propter Hymenæum, & Philetum, qui negare sunt ausi corporum resurrectionem, quam nos futuram speramus. Cùm ergo hæretici in Ecclesia sint, quomodo non erunt cæteri Christiani quantuncunque facinorosi sint.

Ephes.6. Cant.4. Symbolum fidei.

IV. Ad hanc difficultatem respondendum est, malos, imò & hæreticos, in Ecclesiæ membris quodammodo censeri, quia baptizati sunt vt inferiùs dicemus. Quod non negant qui affirmant eos non esse membra Ecclesiæ, quatenus membra Ecclesię fide inter se copulantur. Hoc enim nos quoque concedimus cum Bellar. tom.1. Contr. generali lib.2. cap.30. & Contr.4. lib.3. cap.4. Valenca 2.2. disput.1. q.5. puncto 3. & aliis. At non negant doctores eos membra esse per characterem: quanuis, quare coniunctionem per fidem & charitatem non habent, corrupta sint, & ipso membri nomine, indigna. Quæ cùm ita sint meritò D. August. 2. retract. cap.18. & in lib. de perfectione, cap.15. & aliis in locis dictum Pauli ad Ephes. 6. intelligendum esse ait, de Ecclesia triumphante, nec iam in statu præsentis temporis existimandum esse Ecclesiam non habere maculam, neque rugam, sed præparari vt sit talis aliquando, hoc est, in patria. Nunc enim ob quasdam ignorantias, & infirmitates membrorum suorum, habet vnde quotidie dicat, *Dimitte nobis debita nostra, &c.* Idem sentit in lib. de hæresibus, hæresi 88. cui accedit D. Hieron. in cap.6. epistolæ ad Ephesios, & patres communiter. Quare Dei Ecclesia licèt bonos & malos promiscuè contineat, sicut & arca Noe tam munda quàm immunda, continebat animalia; nihilominus sancta appellatur, non quòd iam sit omnino talis, sed quòd talis futura est. Vel etiam, quia talis est in præcipuis membris, hoc est, in electis, qui gratiam Dei sibi datam conseruant. Imò iuxta phrasim Scripturæ, illi quos decet sanctitas, sancti vocantur, licèt peccatis sint inquinatissimi, sic Christiani omnes dicuntur sancti, ad Ephes.3. *Mihi autem omnium sanctorum minimo,* id est, Christianorum. Et terra sancta hodie vocatur, in qua vestigia Patriarcharum & præsertim Christi Domini, redolent

August. Ephes.6. Hieron. Sancta vocatur Ecclesia, non quòd in omnibus filiis talis sit, &c. Ephes.3.

sancti

ſanctitatem,quamuis à Turcis,hæreticis, & fæce hominum incolatur. Rectè igitur D.Gregor. hom.38. exponens illa Christi verba; *Et egreſſi ſerui in vias, congregauerunt omnes,quos inuenerunt bonos,& malos*, ait: *Boni ,ſoli nuſquam ſunt, niſi in cœlo; & mali, ſoli nuſquam ſunt, niſi in inferno. Hæc autem via quæ inter cœlum & infernum ſita eſt,ſicut in medio ſubſiſtit, ita vtrarunque partium ciues communiter recipit. Quos tamen ſancta Eccleſia nunc indiſcretè ſuſcepit, & poſtmodum in ſeparatione & fine mundi diſcernet*,&c.

Gregor. Boni ſoli nuſquã ſunt niſi in cœlo.

V. Hinc patet, quo pacto ſatisfacere oporteat obiectioni,quæ hæreticos ex autoritate Pauli includit in Eccleſiam. Vera enim & Catholica doctrina eſt, hæreticos nunquam ſeparari ab Eccleſia omnino, niſi quando per publicam Eccleſiæ eiuſdem ſententiam damnantur, vnde D. Auguſt. 3. de Baptiſmo, contra Donatiſtas,cap.19. in eam videtur propendere ſententiam, vt aſſerat, duos hæreticos,de quibus conqueſtus eſt Paulus,iam extra Eccleſiam eſſe, vel quia ipſi eam deſeruerunt, vel quia ab ea expulſi fuerunt per ſentẽtiam latam, antequam hæc epiſtola ſcriberetur, quemadmodum nunc extra Eccleſiam dicuntur eſſe hæretici publica Eccleſiæ execratione & damnatione notati. Probabilior eſt opinio D.Cypr. in epiſtola ad Antonianum,prædictos duos hæreticos, de quibus agit Apoſtolus, quo tempore hæc epiſtola ſcripta fuit, nondum fuiſſe per ſententiam Eccleſiæ damnatos, adhúcque tolerari, atque cum fidelibus in magna Eccleſiæ domo includi tanquam vaſa fictilia. Ad hanc Cypr. ſententiam accedit D. Auguſt. palinodiam recantans in lib. contra Donatiſtas, & dicens, Paulum, cùm ait, *in magna domo*, &c. fortè reſpexiſſe ad illud tempus, quo hi duo ſeipſos nondum prodiderant, nec exierant à cœtu Eccleſiæ, publico iudicio damnati. Imò licèt demus eos damnatos fuiſſe publico iudicio, adhuc ad Eccleſiæ magnam domum pertinuiſſe aliquo modo non eſt negandum. Aliter quo modo poſſet Eccleſia huiuſmodi hæreticos iudicare, & brachio ſeculari tradere? Nam de iis, qui foris ſunt, hoc eſt, extra Eccleſiam, Eccleſia non iudicat, 1.Corinth.5. *Quid enim mihi de iis, qui foris ſunt iudicare?* Quare neceſſe eſt, hæreticos etiam damnatos ab Eccleſia,& traditos brachio ſeculari, ad Eccleſiam pertinere magis quàm paganos, qui omnino foris ſunt, vnde Auguſt. in lib. contra Donatiſtas poſt coll. cap. 35. non veretur Donatiſtas hæreticos ſui temporis, *fratres* vocare. Sunt igitur in Eccleſia membra ſiue vaſa aurea, & argentea, iuxta D.Paulum, illi quos vna fides & charitas ad Sacramentorum communionem attrahit. Hæretici verò, & qui ſolùm Baptiſmi habent characterem, ſine charitatis & gratiæ luce, vaſa ſunt lignea,& teſtacea in contumeliam deputata.

August. Cypr. August. 1.Cor.5. Hæretici brachio ſeculari traditi adhuc pertinent aliquo modo ad Eccl.

VERS.21. Si quis ergo emundauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Græcè; Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.

I. HIc locus valde perſtringit Manichæos, vt aduertit Theophylactus, & Lutheranos, qui veluti ex ſchola Manichæi paucis antè annis emerſerant,

rant. Hi enim libero arbitrio sublato, necessitati tribuunt, quòd aliquis vas sit aureum, aut fictile. Cùm Paulus statuat vas immundum posse fieri mundum. Vnde Chrysost. hoc loco: *Vides*, inquit, *vt non naturæ carnalisve necessitatis sit aureum esse, vel fictilem, sed nostræ tantummodo voluntatis?* Natura enim efficere non potest, vt vas aureum fictile fiat, aut econtrà: voluntas verò potest. Vas erat fictile Paulus, sed euasit in aureum, vas fuit aureum Iudas, sed in fictile conuersum est. Cæterùm cùm vasa fictilia vocamur, 2. Corinth.4. *Habentes thesaurum hunc, in vasis fictilibus* nostrorum corporum, intelligimus naturam: Quasi dicat Paulus, vas fictile corpus nostrum est, sicut enim fictile vas, non est aliud quàm coctum lutum: ita & corpus nostrum, nihil est aliud quàm lutum animæ calore solidatum: quod si sępius cadat, facilè conteritur. Iam verò quid ossa à testa figuli differunt? Quid à luto carnes? nónne æquè ex humore materiam trahunt? scribens ergo Paulus ad Corinthios, loco citato, de natura loquitur, quam minimè vituperat. Hîc verò de voluntate, quæ in vitio est. Si quis, inquit, emundet seipsum, non simpliciter ait, mundet, sed emundet, hoc est, omnino expurget; erit vas in honorem sanctificatum, & vtile domino. Vbi vides dari spem Hymenæo & Phileto & cæteris, qui sponte à fide, vel charitate exciderunt, resipiscendi si voluerint. Dum verò ait, posse vasa fictilia per libertatem gratia Dei, quæ præstò semper est, cooperante, fieri vasa aurea & vtilia Domino; insinuat, eos, qui in peccato perseuerant, vasa esse inutilia; quæ etsi vsum quendam sui præbeant, non tamen eum præbent ad omne opus bonum. Itaque vas in honorem, in opus bonum dicitur vtile; & quadam præparatione idoneum ad quodcunque genus honestatis, virginitatis videlicet, abstinentiæ, aut alterius virtutis amplectendum, siue periculosè viuendum sit siue moriendum.

Chrysost. Non est necessitatis naturæ, vas esse aureum, aut fictile. Vas erat fictile Paulus, sed euasit aureum. 2.Cor.4. Datur spes improbis etiam hæreticis resipiscendi.

II. Rectè hunc locum D. Pauli post Chrysost. commentatur D. Ambros. sic enim ait, enarrans hæc verba: *Si quis ergo emundauerit*, &c. Nunc alia hæresis fraude sua conuincitur, quæ asserit, animas quasdam natura esse malas, quæ ad bonum cogi non possint, cùm hîc dicat posse malos mutari in bonum, & sordidos purificari. Poterant enim Hymenæus & Philetus mundare sensum suum, si voluissent, vt fierent vas sanctificatum, præparatum in honorem. Hęc Ambros. cui concinit D. August. defendens libertatem arbitrij contra hæreticos, & enarrans illa verba, 1. Ioan. 3. *Omnis, qui habet hanc spem in Dominum, sanctificat seipsum, sicut & ille sanctus est*, &c. non aliter ait dici à Ioanne hominem sanctificare seipsum, quàm à Paulo hîc, hominem mundare seipsum, vide tract.4. super epistolam Ioannis, vbi ait: *Videte quemadmodum Ioannes non abstulit liberum arbitrium. Quis enim nos sanctificat, nisi solus Deus: sed tamen Deus te nolentem non sanctificat: ergo quando adiungis voluntatem tuam Deo, sanctificas teipsum. sanctificas te, non de te, sed de illo: tamen quia agis ibi aliquid voluntate tua; ideo tibi aliquid, ibi tributum est: ideo autem tibi tributum est, vt dicas, sicut in* Psal.26. Adiutor meus esto, ne derelinquas me: *Si enim dicis, adiutor meus esto; ergo aliquid agis*, &c.

Chrys. Ambros. Ambros. August. 1.Ioan.3. Deus te nolentem non sanctificat. Psal.26.

III. Idem August. in lib. qui inscribitur, de Actis, cum Felice Manichæo, cap.4. exponens locum, Matth.12. vbi Christus ait, *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut arborem malam, & fructum malum*, sic inquit, *Cùm dicit Dominus Iudæis, aut facite hoc, aut illud, potestatem indicat faciendi, non naturam.*

August. Matth.12. Arbitrij est benefacere.

Nemo

Nemo enim niſi Dominus arborem facere poteſt, ſed habet vnuſquiſque in voluntate ſua aut eligere quæ bona ſunt, & eſſe arbor bona; aut quæ mala, & eſſe arbor mala, &c. Ad hunc ſenſum loquitur hîc Paulus, dum ait: *Si quis ergo emundauerit ſe.* Et idem Auguſt. in lib. de prædeſtinatione, cap. 5. cùm ait, *Poſſe habere fidem & charitatem, naturæ eſſe hominum: Habere autem fidem, & charitatem gratiæ, eſſe fidelium,* &c. in quibus verbis, *poſſe*, refertur ad liberum arbitrium: *habere* autem, ad auxilium, & cooperationem Dei actualem. Particulam illam, *erit vas in honorem*, ſic intellige, præterquam ex dictis explicata videatur, ſi quis emundauerit ſe, erit vas quod Domino ſuo ad vſus honorificos inſeruiat, tanquam inſtrumentum ſiue organum diuinæ virtutis, & interdum miraculorum. Hinc illud, *Scitote quia Dominus ſanctum ſuum mirificauit*; & Pſalm. 88. *Mihi autem nimis honorati ſunt amici tui Deus,* &c. Pſal. 4. Pſal. 88.

IV. Non eſt prætermittenda expoſitio Primaſij, qui interpretatur velle Paulum his verbis, *Si quis autem emundauerit ſe*, &c. admoneri à Timotheo fideles, vt ſe abſtineant ab iſtis, id eſt, Hymenæo & Phileto, & omnino à conſuetudine hæreticorum, qui reſurrectionem negant, ſi enim ſe emundauerint ab iſtis ſeductoribus, erunt vaſa aurea, & argentea Domino, &c. quę igne purgantur magis quàm conſumuntur, & parata ſunt ad omne opus bonum, etiam martyrij, declinando à peccatis mortiferis. Nam ſine minutis, inquit Primaſius, eſſe non poſſumus. Primaſ. Sine minutis culpis eſſe nō poſſumus.

VERS. 22. Iuuenilia autem deſideria fuge; ſectare verò iuſtitiam, fidem, ſpem, charitatem, & pacem cum iis, qui inuocant Dominum de corde puro.

Græcè; *Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην, μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν κύριον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας.*

I. DVæ ſunt partes integræ iuſtitiæ, nimirum ſectari virtutem & id fugere, quod virtuti contrarium eſt. Dum ergo ait, *Iuuenilia deſideria fuge*, ea ſignificat repudianda eſſe vitia, quæ adoleſcentiæ affinia ſunt, vt delicias, riſus immoderatos, inanem iactantiam; ita Theod. & alij D. Chryſoſt. per *iuuenilia deſideria*, non ea modò, quæ ad libidinem pertinent, intelligit; ſed omnem animi motum freno rationis cohibendum. Vnde ſenes ſic alloquitur: *Audiant ſenes, quàm ſibi fugienda ſunt iuuenilia omnia, ſiue enim quis iniurioſus ſit, ſiue potentiæ ſtudeat, ſiue pecuniarum, aut corporum amore teneatur: iuuenile deſiderium eſt, ac ſtolidum, cordiſque nec dum ſatis conſtantis,* &c. Primaſius, Chryſoſtomo ſuffragatur; ſic enim ait: *Iuuenilia deſideria & in ſenſibus eſſe poſſunt, ſi hæc agunt, quæ grauitati non conueniunt Chriſtianæ; & à iuuenibus, Dei iuuamine vinci poſſunt, ſi caueant leuitatem.* D. Ambr. *Iuuenilia* (inquit) *deſideria ſunt voluptates mundanæ, quæ omnibus illecebris mancipata ſunt, ac proinde fugienda,* &c. Poſtquam ergo docuit Apoſtolus, boni operis electionem & commutationem vaſis fictilis, in vas aureum à libertate voluntatis pendere: ea iam aſſignat, quæ vel agenda ſint vel fugienda. Quia verò Timoth. iuuenis erat, vt annotauimus 1. epiſtola,

Virtutis duæ ſunt partes nempe ſectari bonum; & à malo recedere. Theodor. Chryſoſt. Primaſ. Iuuenilia deſideria in ſenibus. Ambroſ. 1. Tim. 4.

Corpus, pro varietate ætatis cupiditates gignit. la, cap. 4. ideirco cum Apostolus hortatur, vt iuuenilia fugiat. Corpus enim nostrum, quasi terra quædam alias cupiditates gignit in infantia, alias in adolescentia; alias in matura ætate, alias in extrema. Ad quem sensum alludit Paulus 1. Corinth. 13. *Cùm essem paruulus*, &c. & D. August. 1. confess. cap. 7. & 8. vbi exemplo suo docet, vitia, & cupiditates effrenatas singularum ætatum esse vitandas: maximè verò illas, quæ in iuuenili ætate exardescunt. Vnde Arist. 1. Ethic. 3. negat iuuenem ciuilis ac moralis disciplinæ auditorem esse idoneum, cùm perturbationes cupiditatis suæ sequatur magis quàm rationem, & capit. 9. eadem ratione negat, puerum posse esse felicem, quia totus cupiditate regitur, non ratione, & libr. 3. capit. 12. ait, pueros cupiditate viuere, & in iis maximè vigere appetitionem earum rerum, quæ voluptatem efficiunt.

1. Cor. 13. August. Arist. Iuuenis non est idoneus auditor disciplinæ moralis.

II. Quod attinet ad verba sequentia, *Sectare verò iustitiam*, &c. aduerte particulam, *spem*, nec esse in Græcis, nec in antiquis Latinorum codicibus, nec apud Ambros. aut Primasium: nec apud Chrysost. aut Theoph. siue contextum expendas, siue commentationem. Itaque Ambros. cum Græcis tantùm tria ponit, fidem, charitatem, & pacem. Fides excludit ambitiosas disputationes; charitas non quærit quæ sua sunt, ex his pax alitur. Videtur autem vulgata editio addidisse particulam, *spem*, vt integer chorus trium virtutum Theologicarum constaret. Peritè igitur Paulus, quid fugiendum esset demonstrās; quid sectandum sit nunc explicat; sicut enim in campo extirpandæ priu sunt noxiæ herbæ, & lapides remouendi, quàm semina terræ mandentur; sic ex hominum animis euellendæ sunt cupiditates vitiosæ, & resecandæ libidines, priùs quàm virtutum in illis sementem faciamus. Hoc illud est, quod Psal. 36. præcipitur: *Declina à malo, & fac bonum*, & Isai. cap. 1. *Quiescite agere peruerse; discite bene agere.* Hinc Chrysost. hom. 16. in cap. 4. epist. ad Ephes. *Non est satis*, inquit, *à malitia liberari, siquidem consequendum est regnum cœlorum, sed multo virtutum lucro ac prouentu opus est.* Et hom. 40. in cap. 12. Matth. *Non enim ab Ægypto tantummodo recedendum nobis est: sed in promissionis terram veniendum.* D. Ambros. libr. 2. de Caim, capit. 4. *Cùm renunciatur*, inquit, *improbitati statim adijcitur virtus: eodémque studio, quo crimen excluditur, innocentia copulatur*, &c.

Ambros. Primas. Chrysost. Theophyl.

Psal. 36. Isai. 1. Chrysost. Ephes. 4. Matth. 12. Ambros.

III. Porrò hæc verba, *Sectare iustitiam, fidem*, &c. hunc habent sensum, iuxta D. Chrysost. Illis solùm confide, non qui temerè, sed absque dolo & simulatione Deum inuocant, pacem dum ad inuocandum accedunt, colentes: fraudem verò omnem, & litigia ablegantes, illis accede socius, & cum eis preces numini offer; à cæteris abstine. Cæterùm nomine *iustitiæ*, vt id quoque non lateat, intelligunt Græci & Latini interpretes, iuxta phrasim Scripturæ, omnem virtutem Christiano homini ad salutem necessariam. Illius veluti partes sunt, *fides, spes, & charitas*. His enim qui præditi sunt, iusti vocantur, & cultum Deo debitum ritè exhibent. Ideò autem spem & charitatem postposuit fidei D. Paulus quoniam nisi fidei spes accedat, & charitas, perfecta cum Christo vnio, quæ viua membra decet, habere non potest, vt in Conc. Trid. sess. 6. cap. 7. de iustificatione impij, docemur; & ab August. de verbis Apostoli, ser. 6. affirmante, solam fidem sine charitate non discernere omnino hominem ab spiritibus immundis: *Nam, & dæmones credunt, & contremiscunt*, vt ait Apostolus.

Chrysost. Iustitiæ nomine intelligitur omnis virtus. Trid. sess. 6. August. Iacob. 2.

ſtolus. Quæ verba Auguſtini & Apoſtoli, quomodo intelligenda ſint, explicabimus in epiſt. ad Titum cap. 1. ſect. 13. verſ. 16. Annot. 2. num. 7. Idem lib. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 10. ait vniuerſam Scripturam nihil præcipere aliud, niſi charitatem, diuerſis verbis; nec culpare niſi vitium contrarium charitati, id eſt, malam concupiſcentiam, quæ illi ex diametro aduerſatur. Vide Chryſoſt. in ſermone de fide, ſpe, & charitate, tom. 4. Chryſoſt.

IV. Commendat etiam Paulus pacem, cum iis qui inuocant Dominum de corde puro. Eſt autem *pax*, effectus & veluti fructus charitatis. Hîc tamen ſpecialiter ea virtus intelligitur, quam vocamus manſuetudinem, vel humilitatem, vt interpretatur Chryſoſt. & Ambroſ. quaſi dicat, Paulus, ſerua pacem, Ambroſ. hoc eſt, humilitatem, & manſuetudinem cum iis qui Deum ſyncerè venerantur. Inuocare autem Deum, ſecundùm phraſim Hebræorum, nihil eſt aliud, quàm Deum colere, quamuis autem pax Chriſtiana, & benignitas erga omnes ſeruari debeat: ad eos tamen propenſior eſſe debet, qui fideles & modeſti ſunt. Quo ſenſu videtur dictum Pſal. 17. *Cum ſancto ſanctus eris, &c.* Vbi He- Pſalm. 17.
bræa veritas vertit, *Cum benigno, benignus eſſe ſoles, & cum ſyncero ſyncerè agere ſo-* Quid ſit, cũ
les, & cum peruerſo homine quodammodò peruerſus eſſe ſoles. Quæ interpretatio litera- ſancto ſan
lis eſt, vt patet ex ſequenti verſu: *Quoniã tu populum humilem ſaluũ facies, & oculos* ctus eris, &c.
ſuperborum humiliabis. Et Leuit. 26. *Si mecum ambulabitis peruerſe, &c. duriter tra-* Leuit. 26.
ctabo vos, hoc eſt, exhibebo me durum & inhumanum, &c. Hinc conſtat ſolenne Deo eſſe, vt ſanctis & bonis, ſe benignum exhibeat. Hinc etiam patet, cur Paulus tantoperè non ſolùm Timotheo hîc; ſed omnibus Chriſtianis paſſim, pacem commendet; ad Rom. 12. *Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus ho-* Rom. 12.
minibus pacem habete. & Pſalm. 119. *Cum iis, qui oderunt pacem, eram pacificus, &c.* Pſal. 119.
Vult ergo Paulus, vt Timotheus, pacem cum omnibus conſeruet, qui Deum colunt; quamuis pax & manſuetudo ad malos etiam pertineat, ita tamen, vt nullo modo ex ea pietas fideſque lædatur? quam qui violare nituntur, vt ait Chryſoſt. duriùs corripiendi ſunt. *Cor* autem *purum* vocat, rectum, ſimplex; & Chryſoſt.
ab omni hypocriſi, & ſimulatione alienum. Hanc particulam ſatis explicauimus 1. Tim. 1. in illa verba: *Finis præcepti charitas, de corde puro, &c.* 1. Tim. 1.

VERS. 23. Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones deuita, ſciens quia generant lites: ſeruum autem Domini non oportet litigare.

Græcè; τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι γεννῶσι μάχας· δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι.

I. QVæſtiones vocat ſtultas & *ἀπαιδεύτους*, hoc eſt, *ineruditas*, ſeu, vt vul- Ineruditæ
garis editio legit, *ſine diſciplina*, quæ nihil ad pietatem conferunt; ſed quæſtiones
potiùs rixas alunt, & impietatem. Huiuſmodi quæſtiones excitabant olim Iu- lites gene-
daizantes quidam & diſcipuli Simonis; & noſtro tempore præter hæreticos; rant.
etiam aliqui Catholici parùm conſiderati, *παραιτοῦ*, ſonat *reiice, & aſpernare, ne admitte*; quod vulgata editio vertit, *deuita*. Vbi autem illa habet: *Sciens quia generant lites*, Græcè eſt, *μάχας*, id eſt, *pugnas* Eleganter autem has curioſas, & conuitiis plenas diſputationes, *pugnas*, vocat. Admonet hoc loco Chryſoſt. Chryſoſt.
quanto ſtudio Paulus à rixoſis quæſtionibus & curioſis Timotheum auertat:

quòd facit, non quòd illius diffidat dexteritati, in profligandis similibus controuersiis (alioqui dixisset, da operam, vt idoneus fias labefactandis quæstionibus, sicut cùm dicit 1. Timoth.4: *Intende lectioni, hoc enim faciens & te ipsum saluum facies, & eos, qui te audiunt,*) sed quia nouerat esse prorsus inutile huiusmodi subire certamina; nullumque habitura finem, nisi rixas, odia, iniurias, & maledicta. Has ergo, inquit, quæstiones deuita.

1. Tim. 4.

De Scripturis licet altercari cum doctis ad discendum.

II. Sunt autem aliæ perutiles quæstiones de Scripturis, & de aliis rebus necessariis, à quarum ille altercatione, neminem arcet, qui in conquirendo, à litibus, & iurgiis sibi temperare sciat. *Seruum autem Domini*, inquit, *non oportet litigare*. Græcè est, *μάχεσθαι*, id est, *pugnare*: propriè enim verbum Græcum, non tam significat, lites, quàm pugnas, exercere; à quibus temperandum nobis esse, hortatur D. August. de verbis Domini serm. 59. tom. 10. & ad Deum nos vocantem ad salutem, eundum, ad recipiendum beneficium, non ad altercandum, aut de se præsumendum. *Magna*, inquit, *artificii misericordia, sciebat enim, quia si eligeret senatorem, diceret senator: Dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues: Opulentia mea electa est; si prius eligeret Imperatorem, diceret Imperator: Potestas mea electa est. Si prius eligeret oratorem, diceret orator: Eloquentia mea electa est. Si eligeret philosophum; diceret philosophus: Sapientia mea, electa est. Interim*, inquit, *Dominus, differantur superbi isti, multùm tument. Da mihi priùs istum piscatorem. Veni tu pauper, sequere me. Nihil habes, nihil nosti; sequere me idiota pauper; sequere me. Tam largo fonti, vas inane admouendum est. Dimisit retia piscator, accepit gratiam piscator, & factus est diuinus orator. Ecce quid fecit Dominus, leguntur modò verba piscatorum, & colla subduntur oratorum, &c.*

August. Ad Deũ accede ad beneficium recipiendum, non ad altercandum. Cur Deus elegerit humiles.

Piscator, factus est diuinus orator.

III. Vult ergo Paulus seruum Dei alienum esse ab ineruditis altercationibus, & benignum mansuetumque erga omnes, exemplo Christi, de quo ex Isaia dicitur, Matth. 12. *Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius.* Obstat puritati cordis crebra & importuna altercatio. Vide August. lib. 2. de sermone Domini in monte. Et in lib. quæstionum Euang. ex Matth. q. 11. tom. 4. vbi sic scribit: *Boni Catholici sunt, qui & fidem integram sequuntur, & mores bonos: quod autem ad fidei doctrinam pertinet, ita quærunt, si quid quærendum habent, vt absit certatio periculosa, &c.* Et in lib. 2. de serm. Domini, sic habet: *Mundo & simplici oculo opus est, vt inueniatur via sapientiæ, & veritatis: vehementer intuendum est, ne studio altercandi; & contradicendi quisque non videat, quod à paucis videri potest*; quod pertinet etiam ad illud, quod Apostolus dicit, *Seruum autem Domini non oportet litigare, &c.*

Matth. 12.

August.

VERS. 25. Sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati.

Græcè; ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους.

I. MAnsuetum vult Apostolus, & placidum Timotheum, erga omnes discendi cupidos. *Docibilem* posuit vulgata editio pro διδακτικὸν, id est, *idoneum*, ac *paratum, ad docendum*, magis quàm ad imperium; decet enim Episcopos, magis docere subditos, quàm cogere. Cyprianus in epistola ad Stephanum

Cypr.

phanum summum Pontif. interpretatur *docilem*, hoc est, qui paratus sit discere, cui interpretationi reclamat Græca vox: quanquam non reiicitur ab August. lib. 5. de Baptismo contra Donatistas. Particulam *patientem*, posuit interpres vbi Græcè est, ἀνεξίκακον, quæ vox propriè significat, *tolerantem malos*, siue, *mala*, hoc est, proteruorum malitiam, qui nolunt audire. Idem posuit, *cum modestia corripientem*. Vbi Græcè est, ἐν πραότητι παιδεύοντα, quod sonat, *in mansuetudine*, seu *lenitate erudientem*: etsi negari non potest, παιδεύειν aliquando significare *corripere*. Potest autem particula, *cum modestia* seu *lenitate*, vtrouis referri; vel ad superiora, *tolerantem malorum cum modestia*; vel ad inferiora, *erudientem*, seu *corripientem cum modestia*. In particula, *eos, qui resistunt veritati*, datiuus, *veritati*, redundat. Nec enim inuenitur in codice Græco; imò nec in multis Latinis; nec apud Ambros. Nam is quidem ad hunc legit modum *corrigentem eos, qui diuersa sentiunt*. Licuit tamen Latino interpreti id addere, quòd sensum Apostoli redderet apertiorem, quod etiam fecit D. August. hac autoritate vsus, in lib. de correptione & gratia cap. 5.

August. Episcopus ad docendum, & discendum sit paratus.

Ambros.

August.

II. Hac explicatione præmissa notanda sunt singula. In his enim verbis D. Paulus virtutes proprias boni doctoris & pastoris breui complexus est. Prima est mansuetudo, siue, comitas, sed quo modo, inquit idem Apostolus ad Titum cap. 2. *Argue eos cum omni imperio*. & cap. 1. *Increpa illos durè, vt sani sint in fide*, & cap. 4. huius epistolæ 2. *Argue, obsecra, increpa*. Huic obiectioni respondet Theophyl. & copiosiùs D. Chrysost. in hunc modum: *Vehemens reprehensio, quando ita fit, vt à mansuetudine non discedatur, ea maximè est, quæ operari egregiè consueuit, quod suum est. Licèt enim profectò acriùs cum mansuetudine carpere, quàm cum audacia & feritate confundere, &c.* Vult ergò Paulus, vt doctor, & pastor Ecclesiasticus inprimis mitis, & humanus, alienusque ab iracundia, & asperitate. Vnde August. contra epistolam Manichæorum, quam vocant fundamentum, cap. 1. & 2. *Necessarium* (inquit) *fuerit eligere, & optare meliora, vt ad vestram correptionem aditum habeamus, non in contentione, & æmulatione, & persecutionibus, sed mansuetè consolando, beneuolè hortando, leniter disputando, sicut scriptum est*, Seruum autem Domini non oportet litigare, &c. *Necessarium ergo fuit velle has partes expetere. Dei est volentibus & petentibus donare, quod bonum est. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt, cum quo labore verum inueniatur, & quàm difficilè caueantur errores. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanatur oculus interioris hominis, vt possit solem suum intueri, &c.*

Virtutes doctoris Ecclesiastici; mansuetudo, &c.

Tit. 2.

2. Tim. 4.

Theophyl.

Chrysost.

August.

III. Hinc colliges rectiùs esse cum mansuetudine corripere, quàm cum iracundia, & sæuitia. Vide Chrysost. tom. 5. hom. de mansuetudine; vbi multa congerit in laudem huius virtutis; & Paulo maximè familiarem esse asseuerat, nosque hortatur, vt illius exemplo mites simus & mansueti. Idem hom. 1. de incomprehensibili Dei natura: nos hortatur, vt erga malos etiam mansuetudinem ostendamus, & inter alia, sic ait: *Non contra illos excandescemus: non animo irato agemus, sed modestè, & amicè, & humanè disputabimus. Nihil enim mansuetudine validius, nihil modestia efficacius, &c.* Idem hom. 52. tom. 5. asserit, linguam nostram quodammodo fieri linguam Christi, si mansuetudinem Christi in loquendo, docendo, & disputando imitemur. Dionys. Areop. epistola 8. ad Demophilum, affirmat, Moysen eximiæ mansuetudinis merito, diuina familiaritate fuisse dignum, vt Dei famulus per excellentiam diceretur, digniorque

Chrysost.

Nihil mansuetudine validius.

Lingua nostra fit lingua Christi per mansuetudinem.

Dionys.

omnibus prophetis haberetur, cui Dominus iussionis suæ gratiam largiretur. Subiungitque statim, *Hoc eximia in se dilectionis Christus argumentum capit, si pascamus gregem ipsius modestissima gubernatione.*

Mosis gubernatio modestissima.

Secunda virtus, docibilitas est. 1.Tim.3. Chrysost. Theophyl. Oecum. Theodor. August.

IV. Secundam virtutem assignat, docibilitatem, quæ vox magis hîc significat actionem siue potentiam ad docendum quàm ad discendum. Vnde vulgatus interpres, qui hîc transtulit *docibilem*, 1.ad Tim.3. *doctorem*; cùm vtrobique sit διδακτικόν. Vnde Chrysost. Theophyl. Oecum. Theodor. actiuè hîc, & non passiuè interpretati sunt hanc vocem. Licèt apud Latinos *docibilis*, & *docilis* dicatur, & qui paratus est docere, & qui doctrinæ capax est. Contrà verò *indocibilis* dicitur, qui non vult discere, & doctrinæ resistit, quo sensu ait Aug. lib.3. contra Academicos, quòd minus malum sit, esse indoctum quàm indocibilem: potest enim aliquis esse indoctus, & tamen docibilis, hoc est, discendis artibus idoneus. Sicut ergo indocibilem esse vitium est, ita docibilem esse est virtus: propria tamen discipuli magis, quàm magistri, siue doctoris, qualis erat Timotheus; cùm in eo sita sit, vt possit, qui eam habeat, ab aliis doceri. Vnde cùm Timotheus ab adolescentia, imò ab infantia, sacras literas didicerit, vt Paulus inferiùs ait, & suprà cap.1. opus est vt vox docibilis, non significet hîc passionem, hoc est, eum, qui paratus est ab aliis doceri, quæ virtus est discipuli; sed potiùs actionem illius, qui ad erudiendos alios est idoneus.

Cypr. Doctor discere interdũ debet.

V. Fateor D. Cyprian. in epistola suprà citata, *docibilem*, interpretatum fuisse, aptum doceri: accepisseque vocem passiuè, prætermissa Græcorum expositione; sic enim inquit, *Fit autem studio præsumptionis & contumaciæ, vt quis magis sua falsa & praua defendat, quàm ad alterius facta & verba consentiat. Cui rei prospiciens Paulus ad Timoth. scribit, & monet, Episcopum non litigiosum, sed docibilem esse, &c. docibilis autem is est, qui ad discendam patientiam lenis, & mitis est. Oportet enim Episcopum, non tantùm docere, sed etiam discere. Quia & ille meliùs docet, qui quotidie proficit, & crescit, discendo meliora, &c.* Ex iis Cypriani verbis colligit August. 5. de Baptismo cõtra Donatistas, cap.6. Cyprianum non solùm paratum fuisse ad alios docendos, sed etiam vt ab aliis doceretur etiam inferioribus, & minùs doctis. Nolunt ergo hi duo patres Cypr. & August. vt vox Græca, pro qua Latinus interpres vertit *docibilem*; imò & ipsa vox docibilis, non solùm apud Paulum, actionem, sed etiam passionem significet. Quibus accedit Primasius, has duas voces *docibilem, patientem*, iungens, *Qui possit*, inquit, *omnes docere patienter, & discere non erubescat.*

August.

Cypr. August. Primas.

Tertia virtus est patientia.

Oecum. Chrysost. Piscatoris spes instãda doctori & agricolæ.

VI. Tertia virtus est patientia. Hæc enim maximè necessaria est doctori siue magistro, vt sanam doctrinam vel ægrotis animis, & à fide auersis sensim instillet. Asperitas enim & ferocitas plurimum auditores offendit. *Quis enim*, vt ait Oecum. *persuadebitur ab eo, qui ferox & insolens est? patientia, nisi adsit docenti, cætera in cassum fiunt. Si enim piscatores*, vt eleganter ait Chrysost. *cùm frustra tota die iactauerint retia, non tamen desistunt, neque desperant: multò magis id nos facere conuenit. Fit enim sæpe, vt dum assidua doctrina fructus illabitur, animo vitium, quo ille perturbatur, excidat. Et verò fieri non potest, vt qui iugiter cælestis doctrinæ excipit verba, nihil patiatur. Interdum igitur is, cui persuadere, si patienter doceremus, poteramus, desperatione nostra totum perdit. Non secus, quàm si quis imperitus agricola, vbi plantauit vitem, priore illam anno diligenter curet, & fodiat, secundo*

cundò verò, ac tertiò fructum se percepturum speret; idque nisi obuenerit, desperans quarto iam anno, quo laborum suorum præmia percipere poterat, curam vitis omittat. Hæc ferè Chrysost. hoc loco. Idem homil. ex Luc. cap. 16. sic ait: *Cùm videris fratrem tuum durum, rigidum, & minimè attentum*, scilicet ad discendum, *dic apud temetipsum hoc modo: Quid si progressu temporis valeamus illum flectere?* Hunc discursum faciendum esse probat ex Paulo, cùm hîc ait: *Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem*, &c. *Nequando Deus det illis pœnitentiam, & resipiscant à diaboli laqueis; à quo captiui tenentur, ad ipsius voluntatem. An non vides parentes, quomodo filijs suis, licèt frequenter desperatis & morituris, assiduè tamen omnia, quæ possunt, illis admonent*, &c. *& tamen illi non possunt lacrymis nec morbum, nec mortem depellere: tu verò frequenter poteris animam fratris deploratam assiduitate per lamenta instantia reuocare*, &c.

Chrysost.

Patientia parentum erga filios ægrotos, imitāda.

VII. Quarta virtus doctoris est, cum modestia corripere eos qui resistunt veritati. Translatio Syriaca, qua vtuntur hodie Chaldæi, & Æthiopes Orientales, loco datiui illius adiectitij, *veritati*, sic habet, *Qui resistunt & contradicunt aduersùs ipsum*, id est, doctorem, vel Episcopum, D. Ambros. sic legit, *cum modestia corrigentem eos, qui diuersa sentiunt.* Oportet ergo iuxta doctrinam Pauli, cum modestia, sine iracundia aut clamoribus, corripere fratres, imò & hæreticos, qui prædicationi Euangelicæ contradicunt; expedit enim, vt ait Chrysost. illi, qui vtile aliquid addiscere vult, vt erga magistrum afficiatur. Illi verò affici, qui se iniuriis adaucter impetat, nemo fermè potest. Imitetur ergo probus magister clementes medicos, qui non deserunt eos qui sua culpa in morbum inciderunt. Sunt enim errores in animo, sicut ægrotationes in corpore. De D. Chrysost. scribit Niceph. lib. 13. hist. Eccl. cap. 3. cùm tam insignis doctor esset, in exordio sui Episcopatus, quia vehementiori zelo & alacritate feruentiori concionabatur contra iniquos hominum mores, aduersum se multorum & magnorum virorum concitasse odia; eorum præsertim qui dissolutè in clero viuebant, quanuis vulgo esset gratissimus & acceptissimus.

4. Modestia in resistendo veritatis oppugnatoribus.

Translatio Syriaca.

Ambros.

Chrysost.

Nicephor.

Chrysost.

Ob zelum, multos offendit.

VIII. Iubet autem Paulus, cum modestia corripere etiam eos, qui resistunt veritati, hoc est, hæreticos, qui nondum insanabiles sunt, nec per Ecclesiæ sententiam vitandi. Horum enim consortium, ne contagione noceant, vitandum omnino est. Mansuetè igitur cum illis agendum est, qui non omnem medicinam refugiunt, & spes est, vt resipiscant. Quod ex verbis sequentibus constat. Addit enim Apostolus: *Ne quando Deus det illis pœnitentiam*, &c. August. in lib. 50. homiliarum, hom. 7. per *resistentes veritati*, intelligit, à Paulo significari non solùm hæreticos, qui lingua contradicunt veritati, sed eos etiam, qui moribus offendunt sanam doctrinam. Germanior tamen expositio postulat, vt potissimùm resistentes sacræ doctrinæ intelligamus.

August.

Lingua & moribus cōtradicitur veritati.

An salua mansuetudine Christiana, quam Paulus in corripiendis malis commendat, occidi possint hæretici.

ANNOTATIO VNICA.

IX. POstulabat hic locus longam disputationem, sed memores instituti nostri, breui quid sequendum sit definiemus. Affirmabit aliquis in pri-

mis hæreticos esse in Ecclesia tolerandos. Primùm, quia D. Paulus hîc ait: *Seruum Dei, oportet mansuetum esse, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati; nequando det illis pœnitentiam Deus ad cognoscendam veritatem.* Atqui si hæretici morti tradantur, aufertur eis pœnitendi & resipiscendi ab errore omnis facultas: Non sunt igitur occidendi iuxta præceptum Apostoli. Deinde 1.Corinth.11.dicitur, *Oportet hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis*, &c. Tolerandi ergo sunt hæretici, tanquam id quod necessarium est. Præterea Dominus, Matth.13.præcepit seruis suis, vt sinerent zizaniā crescere vna cum tritico, vsque ad messem, hoc est, vsque ad finem seculi, vt ipse exponit: *Zizaniorum* autem vocabulum, iuxta Patrum interpretationem significat hæreticos, ergo videntur tolerandi.

1.Cor.11. Math.13.

Respondendum est nihilominus, salua mansuetudine Ecclesiæ, non solùm damnandos esse hæreticos contumaces, & impœnitentes, sed etiam vt interficiantur brachio seculari tradendos. Fauet illud ad Titum, cap.3. *Hæreticum hominem post primam & secundam correptionem deuita, sciens, quia subuersus est, qui huiusmodi est.* Vtitur autem Ecclesia mira mansuetudine, aduersùs hæreticos, siquidem spectato eorum crimine digni sunt, non solùm ab Ecclesia per excommunicationem separari, sed etiam per mortem à mundo excludi. Multò enim grauius flagitium est adulterare fidem, quàm pecuniam; cùm illa vita sit animæ; hæc vitæ temporariæ subsidium. Vnde si adulterantes pecuniam & alij insignium scelerum artifices, statim à seculari magistratu, vita priuantur: æquiori iure possent hæretici simul ac deprehenduntur, non solùm excommunicari, sed etiam iustè occidi. Cæterùm Ecclesia memor mansuetudinis Christi, quam Paulus suadet in corripiendis etiam hæreticis seruandam, nullum non mouet lapidem, ad procurandam errantium à fide conuersionem. Nec enim statim condemnare, sed post primam & secundam correptionem, iuxta doctrinam Apostoli, si tamen post hanc benignitatis declarationem hæreticus pertinax adhuc, & impœnitens perseueret; Ecclesia illius salutem non sperans, à consortio fidelium eum ablegat, & seculari iudicio ferro & flammis puniendum tradit; vt enim ait D.Hieron. relatus, 24.q.3. *Resecandæ sunt putridæ carnes, & scabiosa ouis à caulis repellenda, ne tota domus, massa, corpus, & pecora, ardeat, corrumpatur, putrescat, intereant. Arius in Alexandria, vna scintilla fuit: sed quoniam non statim oppressus est, totum orbem eius flamma populata est.* Hæc Hieron.

Hæretici tradendi brachio seculari. Tit.3. Hieron. 24.q.3. Arius scintilla fuit, &c.

X. Ad primam ergò obiectionem dicimus, satis declarari Ecclesiæ modestiam, in vna atque altera hæretici correptione, vt dictum est, postquam, si contumax perseuerat, vitandus est, iuxta Apostolum, ad Titum 3. Membrum enim quod sua contagione aliis nocere potest, vt quidam ait,

Tit.3.

Ense recidendum est, ne pars syncera trahatur.

Ouid.lib.1. Metam.

Vnde cap. *ad abolendam.* §. *præsenti*, extra, *de hæreticis*; præcipitur, vt huiusmodi hæretici, continuò arbitrio magistratus secularis tradantur puniendi. Vbi aduerte aduerbium *continuò*, etiam confestim non accipi grammaticaliter, sed secundùm vsum iuris, pro mora scilicet, etiam vnius mēsis aut plurium; vt enim ait Eymericus part.3. Directorij Inquisitorum comment. 97. quæstionis 98. Hæc aduerbia non significant adeò breuem temporis moram, quin compe-

Extra de hæreticis. Eymericus.

tentes

tentes induciæ ad conuertendos hæreticos concedi possint, ac debeant, ex qua expositione satis insinuatur Ecclesiæ benignitas etiam in rebelles, & multò magis in modo agendi cum hæreticis impœnitentibus priusquam curiæ seculari tradantur; De qua re copiosè tractat Eymericus in 3.p. Directorij, in decimo modo processum fidei terminandi.

Direct. Inquis.

Ad secundam obiectionem dicendum est, vtilitatem, quæ ex hæresibus prouenit, dum fidelium constantiam sese exerit, præter intentionem esse hæreticorum, qui corrumpere fidem nituntur. Quare id magis considerandum est quod ipsi intendunt, vt excludantur, quàm fructus, qui ex illorum malitia præter intentionem infidelibus consequitur, vt sustineantur.

Vltimæ obiectioni satisfit, si subeat animum Decretal. 24.q.4. vbi definitur, aliud esse excommunicationem, aliud eradicationem. Idcircò enim excommunicatur aliquis, iuxta Apostolum, *vt spiritus saluus fiat in die Domini.* Eradicari autem instar zizaniæ dicitur hæreticus interdum per mortem, non obstante Domini mandato; quod locum habet in euentu, in quo non possunt extirpari zizaniæ sine extirpatione tritici, vt interpretatur D. Thom. 2.2.q.11. art.3. ad 3.

Decretalis. Excõmunicare differt ab eradicare. D.Thom.

XI. Inuenit itaque Ecclesia Catholica tandem flammarum & ferri medicinam aduersùs insolentiæ morbum, quo hæretici tument. Hac medicina in principio non tantopere vsa est. Vnde D. August. epist. 127. 163. 158. dubitare videtur, liceátne tam seuerè in hæreticos animaduertere quanuis lib. 1. contra epistolam Petiliani, cap. 7. & tract. 11. in Ioan. ad nostram sententiam accedat. Nec mirum est, quòd Augustinus, tandiu hac de re, & toties dubiè loquatur: Non enim id temporis latæ erant leges ab Imperatoribus, aut ab Ecclesia, quæ morte plecterent hæreticos obstinatos. Huius tamen rei iam aliqua exempla præcesserant Augustini ætatem. Nam D. Hieron. cuius est vbique gentium nomen clarissimum, in epistola ad Ctesiphontem, aduersùs Pelagianos, ait Priscillianum hæreticum seculi gladio, & totius orbis autoritate damnatum esse; hoc est, interfectum. Eodem pertinet Dioscori Alexandrini vox illa in Synodo Calcedonensi, qua viuis dignos clamabat flammis hæreticos. Cui sententiæ concinit Leo Papa epistola 93. & Bernard. serm. 55. in cant. & August. quem dubium in hac materia fuisse aliquando diximus, dum epistola 50. quærit: *Vtrùm sit contra mansuetudinem Christianam interficere homines: Cogunt*, inquit, *multas inuenire medicinas multorum experimenta morborum*, &c. Quare cùm nulla sit medicina hactenus inuenta morte efficacior ad extirpandas hæreses, hac iure optimo vtitur Ecclesia in eos, qui pertinaces sunt, & impœnitentes, præmissa, quam Paulus commendat, bina correptione, & assidua admonitione cum significatione mansuetudinis, solet enim

Ferrum, & flamma contra hæreticos. D.August. Hieron. Ad Ctesiphontem. Cædes Priscilliani. Hæretici flammis digni. Leo PP. Bern. August.

Parcere subiectis, & debellare superbos. Virg. 6. Æn.

VERS. 26. Nequando Deus det illis pœnitentiam, ad cognoscendam veritatem.

Græcè; Μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας.

I. HÆc particula, *nequando Deus det*, ad verbum exprimit quod Græcè dixit Paulus μήποτε δῷ; Latinè fortè, magis vertisset, *si quando det*: Nam

μὴ,

μή, apud Græcos non semper est negantis, sed nonnunquam dubitantis. Sensit orationis incommodum August. ac proinde in libro 1. de singularitate clericorum, cap. 14. particulam, *ne quando det*, interpretatur, *vt aliquando det.* Igitur ab illis solùm recedendum est, quos certum est non esse reuocandos nostris admonitionibus ad fidem; quales sunt, qui animo hæretico, & ex contentione, ne victi appareant, fanda atque infanda proseminant. Pœnitentia autem ea hoc loco intelligitur, quæ & intellectu concipitur & affectu declaratur. Hac enim fit, vt errasse se homo sentiat, & de errore ita doleat, vt cum lacrymis veniam ab offenso Deo precabundus efflagitet, vide August. de corrept. & gratia, cap. 5. vbi ex hoc loco annotat, etsi doctè quis & aptè doceat, nisi Dei adsit gratia, pœnitentiam habere non posse. D. Chrysost. legit, *ne fortè det eis Dominus resipiscere*, &c. Deinde sic interpretatur. Fortassis aliqua sequetur emendatio. Fortasse autem in rebus dubiis ponitur. Igitur ab illis solùm discedendum est, de quibus apertam possumus ferre sententiam, eos nunquam ad veritatis viam esse reuocandos, &c. Theod. sic exponit: Timot. docet, vt in doctrina perseueret, & ne de eis desperet qui sermonem prædicationis non facilè suscipiunt. Verisimile est enim eos supernum auxilium consecuturos, & cognituros quanta sit differentia veritatis & mendacij, &c.

[Margin: August. — August. — Chrysost. — Theodor.]

II. Aliter interpretatur D. Ansel. hunc locum, quasi dicat Paulus nó debemus cessare à corripiendis illis, qui resistunt veritati, nec desperare de eorum salute; ne fortè aliquando nobis cessantibus ab eorum correptione, Dominus tamen per se solum, sine nobis det eis pœnitentiam atque ita erubescamus, qui de eorum salute antè desperabamus, & mercedem laboris nostri perdamus. Hæc expositio tropologica magis est quàm literalis.

[Margin: Ansel.]

III. Docet igitur hic locus pœnitentiam agere, beneficium esse, & donũ Dei, sicut resipiscere ab errore: Ait enim Paulus, *nequando Deus det illis*, &c. Id colligit D. August. in Enchiridio, cap. 82. dicens, non solùm cùm agitur pœnitentia, verùm, vt agatur, Dei misericordia necessaria est. Alioquî non diceret Apostolus de quibusdam: *Ne fortè det illis*, &c. Vnde cùm Petrus Apostolus amarè fleret, præmisit Euangelista, *Respexit eum Dominus.* Intuitus autem ille, quem Euangelista intelligit, internus fuit, & non externus, quemadmodum sentit August. in lib. de consensu Euangelistarum, ea ratione, quia Petrus erat in aliquo loco distanti & impedito. Vnde D. Ambros. enarrans eadem verba, Luc. 22. ita ait: *Quos Iesus respexit, plorant delicta. Negauit primo Petrus, & non fleuit: quia non respexerat Dominus. Negauit secundò, & non fleuit, quia non adhuc respexerat Dominus. Negauit tertio, respexit Iesus & ipse amarissimè fleuit.* Deinde sic orat: *Respice igitur Domine, vt sciamus nostrum deflere peccatum & lauare delictum*, &c. Hinc patet, meritò clamari contra Pelagianos, à sanctis Patribus conuersionem hæretici, vel alterius peccatoris Deo potiùs tribuendam esse, quàm humanæ industriæ. Vnde Ioan. 15. dictum est, *Sine me nihil potestis facere.* Loquitur enim Christus ibi de fructibus bonorum operum, non verò de concursu generali, vt aliquis putabit. Constat nostra interpretatio ex Conc. Arausicano 3. & ex August. de verbis Apostoli serm. 13. & 33. & de spiritu & litera, cap. 28.

[Margin: Pœnitentia donum Dei est. — August. — Petrus fleuit cùm eũ Dominus vidit, & non antea. — Ambros. — Luc. 22. — Ioan. 15. — Cóc Arau. 3. — August.]

IV. Aduerte tandem, Paulum hîc & Theologos per μετάνοιαν, siue, pœnitentiam, non solùm intelligere mutationem vitæ in melius, nec solam pœnitudi-

[Margin: Quid significet pœnitentiæ vox.]

nitudinem mente conceptam; ſed eam virtutem, quæ ad effectum & voluntatem hominis pertinet: quæ ſcilicet fit, vt erraſſe ſe cognoſcat homo & errorem doleat, & deteſtetur ſpe veniæ; vt enim Auguſt. ait in lib. de correptione, Auguſt.
& gratia, *Correptio non eſt ſalubris, niſi tunc tantùm, quando ſupernus medicus reſpiciat faciens, vt peccati ſui quenquam pœniteat; de peccato ſuo doleat & compungatur & lamentetur; ſicut doluit, & fleuit Petrus, cùm eum Dominus reſpexit, &c. Pœnitere*, igitur, iuxta D. Auguſt. in lib. de vera & falſa pænitentia cap. 19. dicitur quaſi pænam tenere, *Continuè*, inquit, *dolendum eſt de peccato, quod declarat ipſa dictionis virtus; pænitere enim, eſt pænam tenere*. Ex his verbis duo colligunt DD. Primum eſt, *pænitentiam* dici quaſi pænæ tenentiam. Deinde *pænitentiæ* vocabulo ſignificari pænam ſiue dolorem pro peccato vitæ præteritæ ſuſceptum, vt bene aduertit Canus in principio relect. de pænitentia, & Rophenſis art. 7. Canus.
contra Lutherum, qui affirmabat pænitentiæ voce ſignificari reſipiſcentiam Rophenſis.
ſiue mutationem conſilij, & non pænæ tenentiam, aut dolorem. Etenim non ſolùm apud Latinos pænitentiæ nomen, ſed etiam apud Græcos μετάνοια, dolorem, & vindictam vitæ præteritæ ſignificat, & non ſolùm reſipiſcentiam & mutationem conſilij, vt Lutheri diſcipuli volunt. Quod non ignorans Auſo- Auſonius.
nius, ſcitè inducit pænitentiam ita loquentem:

Sum Dea quæ facti non factiq́; exigo pœnas,
Nempe vt pæniteat, ſic Metanœa vocor.

Sunt qui apud Latinos ab aduerbio *pene* pænitentiam deriuant, quia per pænitentiam, penè tenemus amiſſam innocentiam: iuxta illud Senecæ tragici: Seneca.
Quem pænitet peccaſſe, pene innocens eſt. Vnde fit conſequens, non in ſola noui- Tragicus.
tate vitæ conſiſtere veram pænitentiam, niſi addas dolorem vitæ veteris. *Imò nec ad Baptiſmum Chriſti, in quo omnia peccata delentur, quiſque bene accedit*, vt affirmat D. Auguſt. in lib. 50. homiliar. hom. 27. *niſi agendo pænitentiam vitæ pri-* Auguſt.
ſtinæ. Nemo, inquit, *agit vitam nouam, niſi quem veteris pænitet*. Vnde Chryſoſt. Chryſoſt.
de compunctione cordis, lib. 1. tom. 5. ad finem, ſic ait: *Conſcientiam geſtorum noſtrorum ante oculos habeamus, vt Deum ſupplicemus pro his, &c.* Abeant ergo hæ- Pænit. poſt
retici impudenter iactantes ſufficere ad veram pænitentiam vitæ nouæ in- Baptiſmum
choationem.

V. Illud etiam notandum eſt hoc Pauli dicto: *Nequando, &c.* conuinci Nouatianos hæreticos, vt aduertit Primaſius, qui pænitentiam negabant pec- Nouatiani
cantibus poſt Baptiſmum. Conceditur enim pænitentia à Paulo Dei interpre- conuincuntur.
te etiam hæreticis, ſi per mitem correptionem aliquando conuertantur. Abu- Primaſ.
tebantur autem Nouatiani ad confirmandum ſuum errorem illis verbis ex epiſtola ad Hebræos, *Impoſſibile eſt enim, eos, qui ſemel ſunt illuminati, & prolapſi* Hebr. 6.
ſunt, rurſus renouari ad pænitentiam, &c. Cæterùm hic locus agit non de Sacramento pænitentiæ & reconciliationis, ſed de Sacramento Baptiſmi, quod dicitur Sacramentum illuminationis, autore Dionyſ. Areopag. lib. Eccleſ. hier. Dionyſ.
cap. 3. p. 1. & Nazian. in oratione, quæ inſcribitur, *Sancta lumina*. Hoc enim il- Nazian.
luminamur in Chriſto. Quia igitur Baptiſmus non iteratur, dixit Paulus, impoſſibile eſſe, vt rurſus renouemur ad pænitentiam aut regeneremur, & talem gratiam accipiamus, qualem accepimus in Baptiſmo quo primùm illuminati venimus ad Chriſtum. Sic exponit hunc locum Auguſt. in expoſitione in- Auguſt.

 choata

Rom.4. Epiphan. choata in epist. ad Rom.4. & epist. 205. & 16. & Epiphan. hæresi 59. & ferè doctores alij.

Veritatis cognitio cum charitate. VI. In illa particula, *ad cognoscendam veritatem*, iuxta phrasim diuinæ Scripturæ non quamlibet cognitionem veritatis intelligas, sed eam, quæ coniuncta est cum charitate; qua scilicet ea quæ pertinent ad fidem & bonos mores, cognoscimus, & exequimur. Qui enim aliter cognoscit veritatem, vel ipsum Christum Dei Filium, nondum cognitionem assecutus est ad salutem necessariam, iuxta illud Ioan.4. *Omnis, qui diligit ex Deo natus est, & cognoscit Deum: qui non diligit, non cognoscit Deum, &c.* Vnde Anselm. in tract. de veritate, & Dialogo de casu Diaboli cap.27.& 28. & in lib. de Concordia gratiæ, & liberi arbitrij, ait, Vocabulum *veritatis* accipi in diuina Scrip. non solùm pro recta fide, vel recta doctrina, qualis est Euangelica, sed etiam pro vita & actione & rectitudine voluntatis, in qua consistit potissimùm iustitia hominis coram Deo. Quo sensu ait Christus Ioan.3. *Qui autem facit veritatem, venit ad me; & omnis qui malè agit, odit lucem & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.* Huc spectat dictum venerab. Bedæ, quod refertur in regula, *Qui scandalizauerit*, de Reg. iuris in 6. *Veritas vitæ omittenda non est pro scandalo. Vtilius enim scandalum nasci permittitur, quàm veritas vitæ relinquatur.* Meritò ergo D.Thom. 2.2.q.43. art.7. & 8. ex autoritate diui Hieron. duplicem distinguit veritatem. Vnam scilicet doctrinæ; alteram, vitæ. Quam cùm non agnosceret Pilatus, audito sæpius ex ore Christi veritatis vocabulo, dubius interrogauit quid esset veritas. Veritas doctrinæ intellectum respicit; veritas autem vitæ mores, vnde Arist.4. Ethic.7. de veritate, & eius extremis disputans, Ad veritatem, quæ est virtus moralis, hoc pertinere ait, *Vt vnusquisque talem se exhibeat ac ostendat in verbis, qualis est ipse in vita & moribus*, dicendo scilicet & faciendo ea omnia, quæ oportet & decet dicere, & facere. Hæc dicta sint de veritate ad sensum Scripturæ, & potissimùm Pauli, hoc loco.

(Margin: Ioan.4. Anselm. Ioan.3. Beda. D.Thô.2.2. q.43.a.7.& 8. Hieron. Arist.)

VERS. 26. Et resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

Græcè; καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

VII. VErbum Græcum ἀνανήψωσιν, pro quo vulgata editio habet, *resipiscant*; propriè significat, *redeant ad sobrietatem*, vel, *expergiscantur*; vt intelligamus nullam esse sobrietatem extra Ecclesiam. Vbi autem vulgata editio habet, *à diaboli laqueis*, Græcè est in singulari; scilicet *à diaboli laqueo*. Vbi autem transtulit, *A quo captiui tenentur*, Græcè est, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ. Quæ verba propriè significant, *viuum capi in bello*, vt annotauit Erasmus.

(Margin: Erasmus.)

VIII. *Per laqueum diaboli*, intelligo hîc elationem animi & obstinationem in peccato, quo hæretici potissimùm impliciti sunt. Et verò, per *diaboli laqueum*, 1. ad Timoth.3. intellexit Paulus superbiam, cùm ait: *Ne incidant in laqueum diaboli, &c.* Si tamen iuxta Latinum interpretem legamus laqueos diaboli in plurali, possumus interpretari multiplices diaboli tentationum insidias, & scelerum tendiculas illaqueandis mentibus præparatas. Vnde Theoph. expli

(Margin: 1. Tim.3. Superbia est laqueus diaboli. Theophyl.)

explicans hæc verba: *& resipiscant, &c.* pro *laqueo*, legit, *reti*, vt resipiscant à diaboli reti, statimque subiungit: *Hæc non de doctrina tantùm, verùm etiam de vita intellige. In reti nánque diaboli sunt homines, non solùm dogmatum causa, verùm etiam vitæ. Quocirca, & qui circa vitam vacillant corrigendi sunt. Vt enim passer etiam si pede tantùm teneatur, sub potestate est eius, qui rete, laqueúmve fixit; sic nos etiam si non vtrisque, hoc est, fide & vita detineamur; ex sola tamen vita in potestate diaboli sumus.* D. Chrysost. eadem vtitur similitudine, affirmans, resipiscentiam à diaboli laqueis, non solùm de dogmatibus, sed de vita etiam intelligi. *Nos*, inquit, *cùm & fidei, & vitæ peruersitate capi valeamus, si vita solùm oberrauerimus, in ius diaboli labimur. Non enim omnis, qui dicit mihi, Domine Domine intrabit in regnum cælorum*, Matth. 7. & ibid. *Nescio vos; discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.* Virginibus quoque dicitur: *Nescio vos*, Matth. 25. *Quid ergo virginitas profuit, cæterique sancti certaminis labores, quando ignorantur à Domino. Plurimis denique in locis reperies solo ex vita reproba, non ex fidei merito, plerosque damnari; sicut alibi quoque sola ex peruersitate dogmatũ absque vlla vitæ culpa, alios plecti. Itaque cùm voluntatem Dei non facimus, sub laqueo diaboli sumus.* Hæc ferè Chrysost. Idem, *Virginibus* (inquit) *non incestus, non adulterij, non inuidiæ, non ebrietatis aut peruersæ fidei crimen inuritur, sed olei tantùm defectus; quia scilicet misericordiam non exercuerant, neque eleemosynas fecerant; id quippe significat oleum. Illi etiam damnabuntur solùm, quòd Christum nõ pauerint, quibus dicetur, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Nulla cæterorum criminum fit mentio. Vides certè, vt eleemosyna sola neglecta gehennæ ignibus tradatur. Ad quid enim eris virgo, qui non facis eleemosynam? ieiunas quotidie? at virginibus nihil profuit huiusmodi studium. Oras? at sine eleemosyna infructuosa erit oratio: absque illa immunda sunt omnia & inutilia, maiorque pars virtutis excidit; sed castè & temperanter viuis? cuius rei gratia, id facis? Num supplicij metu? Minimè id quidem, sed quadam bonitate naturæ. Neque enim idem labor est, pecunias contemnere, & frenare libidinem; sed longè maior hic labor est. Cur id? Quia voluptas illa naturalis est, nostrisque insita & innata corporibus: non sit autem cupido pecuniæ, &c.* Concludit Chrysost. excitans nos ad misericordiam exercendam: solùm pietatis ac miserationis est studium, quo Deo æquales euadere possumus, quo si careamus cuncta simul amisimus: *Non enim*, ait, *si ieiunaueritis, aut virginitatem obseruaueritis, aut oraueritis, Patri vestro similes eritis: nihil enim huiusmodi in Deum cadit, neque aliquid tale operatur Deus; sed quid? Estote*, inquit, *misericordes sicut Pater vester qui in cœlis est. Istud Dei opus est; hoc si desit, quid habes? Misericordiam volo, & non sacrificium, &c.* quæ hoc loco, in laudem eleemosynæ persequitur D. Chrys. vsque ad finem hom. 6. Hinc satis constat laqueo, vel vno diaboli teneri captiuum, summam esse miseriam. Dicuntur enim *captiui*, quasi capti viui, à re venatoria, vel bellica, sumpta metaphora, trahuntur captiui peccatores à diabolo, quò ipsi libuerit; non quòd libertatem omnino amiserint resipiscendi, sed, quòd illi peccatum tanquam funem, quo trahantur, sponte dederint. Vnde 2. Pet. 2. de seruitute peccati dicitur: *A quo quis superatus est, huic & seruus addictus est.*

Chrysost. — Matth. 7. — Matth. 25. — Sola eleemosyna neglecta damnauit virgines fatuas. — Chrysost. — Luc. 6. — Matth. 9. — Chrysost. — Peccatores captiui sunt. — 2. Petr. 2.

IX. D. August. in Psal. 77. enarrans illa verba: *immissiones per Angelos malos, &c.* de potestate quam exercet diabolus in eos quos habet captiuos, sic loquitur: *In filijs verò diffidentiæ, tanquam in suis mancipijs operatur diabolus, quemadmodum homines operantur in pecoribus suis:* Deinde addit, *& illic tamen, nisi quan-*

August. Psal. 77. — In filiis diffidétię operatur diabolus sicut in pecoribus suis.

tum iusto iudicio finitur; sicut homo de pecore suo pro humano captu facit; quod vult, nec sanè facit, si prohibeatur à potestate maiori, &c. Lege D. Chrysost. tom. 2. hom. 23. vbi disputans de captiuitate huiusmodi, sic ait, *Omnes homines antequam peccemus liberum quidem habemus arbitrium si volumus sequi voluntatem diaboli aut non; quòd si semel peccantes nos obligauerimus operibus eius, iam nostra virtute euadere non possumus: sed sicut nauis fracto gubernaculo illuc ducitur, quò tempestas voluerit; sic & homo diuinæ gratiæ auxilio perdito per peccatum, non quod vult agit; sed quod diabolus vult; & nisi Deus valida manu misericordiæ suæ, illum soluerit, vsque ad mortem in vinculis peccatorum permanebit.*

D. Chrysost. Peccator trahitur veluti nauis fracto gubernaculo.

Anselm.

X. D. Ansel. in lib. de similitudinibus cap. 189. similitudine auiculæ à puero captæ, & tenui filo pede altero alligatæ rectè ostendit, quàm turpis sit captiuitas sub diabolo. Hæc enim auicula euolare sæpe nititur, sed frustra puero illo retrahente, ita peccator interdum nititur se expedire à laqueo, flet, orat, ieiunat, nonnunquam, sed quia irretitus est à diabolo, vsu malo ad consueta flagitia ducitur. Itaque non liberatur nisi magno conatu & gratia funis rumpatur prauæ consuetudinis. Vide D. Thom. 1. 2. q. 109. vbi disputat, *an homo sine gratia possit non peccare, &c.* Et autoritate D. Gregor. hom. 11. in Ezech. & lib. 3. Moral. cap. 9. partem negantem tuetur: sic enim ait Gregor. *Anima, quæ ceciderit, iacet, quia voluntariè semel lapsa ad peiora pondere suæ impietatis impellitur, vt in profundum corruens semper adhuc profundiùs corruat, &c.* Quo pacto autē Deus cùm sit bonus, vtatur Angelis malis, explicat August. in Psalm. 77. citato: Vtitur enim illis & quasi immittit in eos, quos hac pæna iudicat dignos, vt ibi affirmat August. Deinde addit: *Vtitur Deus Angelis malis, non solùm ad puniendos malos, sicut in istis omnibus, de quibus loquitur Psalmus, sicut in Rege Achab. 3. Reg. 22. quem fallaciæ spiritus ex Dei voluntate seduxit, vt caderet in bello: verùm etiam ad probandos & manifestandos bonos, sicut fecit Iob, &c.* Idem Dei potentiam in eruendis hominibus è vinculis diaboli declarat, exponens illa verba Psal. 67. *Qui educit vinctos in fortitudine. Soluit*, inquit, *grauia vincula peccatorum, quibus impediebantur ne ambularent in via præceptorum, educit autem eos in fortitudine, quam ante eius gratiam non habebant, &c.* Deinde amplificat, Dei potentiam in expositione versiculi sequentis, *Similiter, eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris, vel, vt ipse legit, similiter amaricantes, qui habitant in sepulchris*, sic enim ait: *Omnino mortui, & in operibus mortuis occupati amaricant resistendo iustitiæ. Nam illi vincti, siue compediti forsitan volunt ambulare, nec possunt. Deumque precantur, vt possint; eique dicunt*, De necessitatibus meis erue me, Psalm. 24. *à quo exauditi gratias agunt dicentes*, Dirupisti vincula mea: *isti autem amaricantes qui habitant in sepulchris, in eo genere sunt, quod alio loco Scriptura significat dicens:* A mortuo, velut, qui non sit, perit confessio. *Deinde paulò infrà: Vtrosque tamen gratia Christi educit in fortitudine. Qua fortitudine, nisi vt aduersus peccatum, vsque ad sanguinem certent? Ex vtroque enim genere fiunt idonei illi soluti, isti resuscitati; quia & mulieris quam alligauerat satanas per decem & octo annos, iubendo vincula soluit, & Lazari mortem clamando superauit, Qui fecit hæc in corporibus, potest mirabiliora facere in moribus, educens compeditos in fortitudine; similiter amaricantes, qui habitant in sepulchris, &c.*

Trahitur peccator, vt auicula à puero ligata.

D. Thom.
Greg. PP.

August. Psalm. 77.
Vtitur Deus Angelis malis.
3. Reg 22

Psalm. 67.

Peccatores gratia excitat à tumulo.
Psalm. 24.
Ecclesi. 17.

Gratia Christi educit vinctos in fortitudine.

Christus captiuitatē duxit captiuā.

XI. Idem in eodem Psal. explicans illa verba: *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem; vel, vt ipse legit, Ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem, seu*

capti

captiuasti captiuitatem. Quid est, inquit, captiuasti captiuitatem? vtrùm quia vicit mortem, quæ captiuos tenebat, in quibus regnabat? an ipsos homines appellauit *captiuitatem*, quia captiui sub diabolo tenebantur? Ipsos itaque homines, qui captiui tenebantur, appellauit *captiuitatem*, sicut *militia* cùm dicitur, intelliguntur qui militant: eandem captiuitatem à Christo captiuatam dicit. Cur enim non sit captiuitas felix, si & ad bonum homines possunt capi? vnde Petro dictum est, Luc. 5. *Ex hoc iam homines eris capiens, captiuati ergo, quia capti, & capti quia subiugati sub lene illud iugum missi, liberati à peccato, cuius serui erant: & iustitia serui facti, cuius erant liberi, vnde & ipse in illis est. Ideóque in ista captiuitate, in isto curru, sub isto iugo scilicet Christi non sunt millia plorantium, sed millia lætantium. Dominus quippe in eis in Sina in sancto*, &c. In hoc autem versiculo, vt emphasim expositionis intelligas, continetur apostrophe ad Christum Deum in cœlum ascendentem, & de peccato, morte, inferno, diabolo & idolorum cultoribus triumphantē: Nam ad ipsum, hunc versum refert Apostolus ad Eph. 4. Vt intelligamus, Deum, qui alioqui est vbique, ascendisse in incarnato & glorificato Christo, in cœlos. Alluditur autem ad ascensum Domini ex Ægypto ad montem Sinai, indéque Sionium; quasi dicat: Ex Ægypto regione humili ascendisti in illos montes captiuis factis Ægyptiis & in mare demersis. Aduerte etiam iuxta Hebr. & Græc. contextum legendùm, *Captiuasti captiuitatem.*

Luc. 5. Ascensio Domini.

Ephes. 4.

XII. In illis verbis, *à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem*, agnosce energiam, quam ex Anselmo, & aliis Patribus explicauimus; exprimitur enim similitudo hominis capti à diabolo per peccatum, per laqueum, quo feræ, & aues capiuntur; & ad nutum capientis in varias partes trahuntur. Homines enim post peccatum sic ad ipsius, id est diaboli voluntatem feruntur, vt sua voluntate ipsi se liberare nequeant, nisi gratia Dei adiuti fuerint. Meritò ergo Caiet. enarrans hæc verba, ait: *Non est in potestate hominis, qui iam se subdidit diabolo per peccatum mortale, liberare se ab huiusmodi seruitute; sed oportet ipsum obsequi diabolo ad ipsius voluntatem peccando. Et propterea dixit*, Si quando Deus det illis pœnitentiam, *& non dixit: si quando ipsos pœniteat. Diuinæ siquidem gratia donum est pœnitentia in remissionem peccati.* Hæc Caiet. vbi citat Gregor. dicentem, *Peccatum, quod per pœnitentiam non diluitur, suo pondere ad aliud trahere*: cuius rei quotidianæ experientiæ habemus documenta. Est hic locus maximè vtilis ad suadendum populo in sacris concionibus detestationem, vel vnius peccati mortalis. Quodcunque enim peccatum laqueus est, quo qui tenetur irretitus, improbissimæ diaboli seruituti mancipatur; quotidianis lapsibus Dei in se prouocans iracundiam. Quòd si quis alicuius mortiferæ culpæ se laqueo implicitum agnoscit, ingemiscat miser, & cum Dauide Psal. 50. misericordiam imploret, quà præueniente resipiscere possit, & ab infelici diaboli seruitute liberari.

Ansel. Per laqueū, quo feræ & aues capiuntur, exprimitur miseria peccatoris à diabolo capti.

Caiet.

Greg. PP. Laqueo diaboli irretitus trahitur pōdere, &c.

Psal. 50.

* * *

EPISTOLÆ II. BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

CAPITIS TERTII PERIOCHA.

Quæ hoc capite de futura malorum multitudine vaticinans Paulus ait; ea quoque 1. ad Tim. 4. dolenter prædixit, & B. Petrus 2. cap. 3. & Iudas in sua canonica. Ad hæc eadem tempora refero cum Francisco Turrian. libr. 1. de dogmaticis charact. illud Psalmi, Saluum me fac Deus, quoniam defecit sanctus. *Subiungit:* Diminutæ sunt veritates; *quòd scilicet amissa vitæ sanctitate, amitti soleat fides dogmaticarum veritatum, vt Apostolus de quibusdam dixit: Qui repellentes bonam conscientiam circa fidem naufragauerunt. Ab ijs cauendum hîc admonet, impiorum hominum corruptum ingenium & mores describens: simúlque doctrinæ à se traditæ commendatione præmissa, sacrarum literarum lectioni vacandum esse statuit, vt perfectus sit homo Dei, & ad omne opus bonum instructus.*

VERS. 1. Hoc autem scito, quòd in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, &c.

Græcè; Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί.

1. NE animum despondeat Timotheus, videns plerósque fidem deserentes, & hæretica prauitate infectos, vnde necesse est nasci infinitam morum corruptionem; illum consolatur propositis acerbioribus malis, & longè grauioribus, quæ in Ecclesia erunt; vsque ad finem seculi: eòque magis auctum iri malos prædicit, quo magis ad finem appropinquabitur. A tempore Abel iusti, vsque ad Christum semper fuerunt mali permisti bonis, erúntque deinceps, malorum segete, impio prouentu succrescente, præsertim nouissimis temporibus. Hinc D. Ambrosius & Oecumenius prophetiam contineri in his verbis affirmant: videtur enim Apostolus præuidere mala, quæ olim prouenient ex hæreticorum & Iudæorum impietate. In simili sensu dictum accipe, 1. ad Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum*, &c. Per spiritum enim intelligit, Spiritum sanctum, quo inspirante locuti sunt prophetæ, vt ipsi passim testan

In fine mūdi erūt pessimi homines.

Ambros. Oecum.

1. Tim. 4.

testantur; quo suis vaticiniis maiorem concilient autoritatem, similis locus est ille, 2. Petr. 3. sic enim ait: *Hoc scientes, quia venient in nouissimis diebus in deceptionem illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes,&c.* 2. Petr. 3.

II. Porrò licèt Apostolorum tempore, hæretici, & contaminatissimi homines essent, quia tamen interitu mundi appropinquante maior eorum est futurus, & corruptior numerus, idcirco Paulus & Petrus huiusmodi hominum pestes futuras vaticinati sunt nouissimis diebus: hoc est mundo ad exitum properante. Vt Cypr. citans hunc Pauli locum, interpretatur in lib. de simplicitate prælatorum, & August. epistola 80. ad Euthicium. Quo etiam sensu ait, tract. 25. in Ioan. *Quoniam accedit finis mundi, errores crescunt, crebrescunt terrores, crescit iniquitas, & infidelitas*, iuxta illud, Luc. 18. *Cùm veniet filius hominis putásne fidem inueniet in terra?* quasi dicat, minimè: & Cypr. citatus, inter alia, referens hanc Pauli prophetiam, sic ait: *Adimpleta sunt cuncta, quæ dicta sunt, & appropinquante seculi fine, hominum pariter & temporum probationes venerunt; magis magísque aduersario nostro sæuiente error fallit; extollit stupor; liuor incendit, cupiditas excæcat, deprauat impietas, superbia inflat, discordia exasperat, ira præcipitat.* Et Lactan. lib. 8. diui. instit. c. 15. *Appropinquante*, inquit, *huius seculi termino, necessarium est, humanarum rerum statum in deterius inualescente nequitia, prolabi: vt iam nostra hæc tempora, quibus malitia vsque ad summum gradum creuit, in illius tamen insanabilis mali comparatione felicia & prope aurea possint iudicari,&c.*

Cypr. August. Luc. 18. Cypr. Putat suo tépore impleta esse signa antecedentia iudicium. Lactant. Felicia vocat sua tempora comparatione futuri.

Periculosiora erunt tempora propinquiora Antichristo.

ANNOTATIO I.

III. Licèt occidente mundo omnia deteriora fient, tempora tamen periculosa illa erunt potissimùm, vt sacræ literæ nos docent, in quibus Antichristus Ecclesiam persequetur. Acerbiùs enim tunc & crudeliùs iusto & fideles in contumeliam Christi & rerum sacrarum, oppugnabuntur, quàm ab vllo vnquam tyranno tentati aut afflicti fuerint. Quod dogma fides docet. Ait enim Christus, Matth. 24. *Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modò, neque fiet.* De hac tribulatione dicitur, Danielis 7. *Et ecce cornu illud faciebat bellum aduersùs sanctos, & praualebat eis.* Præcipuè verò Ioannes hanc atrocem persecutionem describit, Apoc. 20. *Cùm consummati fuerint mille anni, soluetur satanas de carcere suo & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog & Magog, & congregabit eos in prælium, cuius numerus est sicut arena maris: & ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam:* hoc est, vniuersam Ecclesiam, vt exposuit D. August. 20. de ciuitate cap. 11. Qui secutus D. Hieron. per Gog & Magog non Gethas, aut Massagetas, vt plerique primarum literarum indicium secuti, intelligit; sed varias orbis terrarum nationes diaboli imperio obsequentes; sic enim ait Hieron. lib. 11. super Ezech. in illa verba: *Ecce ego ad te Gog, principem capitis Mossoch,&c.* Gog, Græco sermone *δῶμα*, Latino, *tectum* dicitur. Porrò Magog interpretatur de tecto. Omnis igitur superbia & falsi nominis scientia, quæ erigit se contra notitiam veritatis, his nominibus demonstratur. Reprehendit ibidem Iudæos & quosdam Iudaizantes, qui putant Gog, esse gentes Scythicas imma-

Persecutio futura tempore Antichristi. Matth. 24. Dan. 7. Apoc. 20. Gog & Magog tempore Antichristi. August. Hieron. Gog tectum significat.

immanes,& innumerabiles, quæ trans Caucasum montem,& Mæotidem Paludem & prope Caspium mare ad Indiam vsque tendantur, &c. Inferet igitur hæc persecutio damnum non tantùm temporariis bonis,sed etiam, imò multò magis fidei,& religioni, vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi. Cogentur enim aliqui fideles negare Iesum esse Christum, aut Filium Dei, cogentur omnes ritus Christianæ pietatis & diuinum cultum deserere. Ob quam causam Daniel. 12. dicitur auferendum esse iuge sacrificium: quod de tempore Antichristi interpretatur ibi D. Hieron. & Theod. & de sacrificio Eucharistiæ quod omnino publicè cessabit ob violentiam persecutionis. Cogentur denique, quod horrent aures audire, ipsum supremum Deum abnegare,& nulli diuo,nec virgini quidem beatæ, cultum exhibere; sed soli Antichristo,vt colligitur ex 2. ad Thess.2. quapropter, vbi Antichristus in persona sua præsens non fuerit, cogentur adorare imaginem eius, & hoc modo Antichristus per se,vel per sui imaginem sedebit in omnibus templis, & Ecclesiis Christianorum, vt ab eis tanquam Deus adoretur. Postremò Antichristi satellites efficient, vt imago illa turpissimi ducis sui loquatur: efficient etiam, vt omnes quos error,aut metus occæcauerit, in protestationem tam nefarij cultus characterem bestiæ, seu Antichristi publicè deferant in frontibus, vel in manibus, iuxta illud, Apoc. 13. *Et faciet omnes habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis.* Additúrque, *tam necessariam futuram omnibus huiusmodi characteris gestationem, vt non possit emere, aut vendere, nisi, qui habet characterem aut nomen bestiæ*, &c. Est autem character bestiæ, iuxta D. Thom. 1.2.q.63. art.3.ad 3. professio illiciti cultus, &, vt ego arbitror, signum aliquod externum,quod exprimat talem professionem. Accedent ad persuadendam Antichristi doctrinam, eloquentia, pecuniæ largitiones, signa mirabilia, & exquisita supplicia. Hinc colligunt Cyril. & Hippol. eo tempore futuros martyres illustriores: quia qui præcesserunt pugnarunt contra homines diaboli ministros; ij verò contra ipsum dæmonem solutum, & omne virus contra illos vi incredibili euomentem. Hæc persecutio per totum terrarum orbem fundetur, vt colligitur Apoc. 13. & 20. *Ascenderunt*, inquit, *supra latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum.* Ex quo loco infert August. 20. de ciuitate cap. 9. Omnes prauos homines, hæreticos & similes coniungendos Antichristo, vt vbique terrarum fideles ferro & flammis, quando blanditiis non potuerint, expugnent, vide Doctorem Franciscum Suarium in 3.p.tom.2. q.59. art. 6. disput. 14. sect. 6.

Dan.12. Hieron. Theodor. Antichristi tempore auferetur sacrificium Eucharistiæ. 1.Thess.2. Antichristus à suis adorabitur. Character siue imago Antichristi. Apoc.13. Character bestiæ est professio illiciti cultus. D.Thom. Persuadebit Antichristi pecunia, suppliciis, &c. Cyrill. Hippolyt. Apoc.13. & 20. August.

Qui nam sint nouissimi dies de quibus Apostolus hîc loquitur.

ANNOTATIO II.

IV. QVæret hîc aliquis, quorsum Paulus tam studiosè prædicit tempora futura Timotheo, quem sciebat ad finem vsque mundi minimè victurum: satisfacit huic obiectioni Oecumenius, sic enim ait: *Scribens autem Timotheo, his, qui post Timotheum futuri erant, consuluit, vt tales scilicet homines seipsos amantes auersarentur: Possumus etiam intelligere dici* extremos, *qui Pauli interitum essent secuturi, in quibus Timotheus adhuc superstes futurus erat.* Hæc Oecum. explicans

Oecum.

cans illa verba, *& hos deuita.* Itaque possumus per *nouissimos dies*, instantes persecutiones post mortem Pauli, & omnia damna ab aduentu Christi vsque ad finem mundi in Ecclesiam redundatura commodè intelligere, & quidem D. August. in epistola 80. ad Ezychium, per *nouissimos dies* intelligit tempus à Christo, & Apostolis ad finem vsque mundi ductum. Vnde ad Hebr. 1. ait Paulus: *Nouissimè diebus illis locutus est nobis in filio:* & Matth. 20. *tempus suum* vocat Christus, *horam vndecimam*, id est, extremum tempus; & Matth. 26. *A modo videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli, &c. A modo*, id est, ab hinc; quasi parùm interesset inter vtrunque aduentum ipsius, & Ioan. 1. cap. 2. de hoc ipso tempore Christi loquens, ait, *filioli, nouissima hora est*, id est nouissimum tempus: sic etiam loquuntur prophetæ passim designantes hac phrasi tempus Christi Isa. 2. *Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini*, Dan. 2. & Ioel. 2. & Act. 2. *Et erit in nouissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c.* Vnde Cypr. tract. 1. contra Demetrianum: *Qua in parte*, inquit, *quia ignarus diuinæ cognitionis es, scire debes senuisse iam mundum; non illis viribus stare, quibus priùs steterat hoc etiam nobis tacentibus, & nulla de Scripturis sanctis documenta promentibus, &c.* Itaque videtur tempus primi aduentus Christi incidisse in extremam, & veluti effœtam mundi ætatem, vt dicere possis cum Lucretio affirmante extremam mundi senectutem adesse,

Qui sint nouissimi dies. August. Hebr. 1. Matth. 20. Matth. 26. 1. Ioan. 2. Isa. 2. Dan. 2. Ioel. 2. Act. 2. Cypr. Mundus senuit.

Iamque adeò effœta est ætas, effœtaque terra. Lucretius.

V. Vnde affirmare possumus, quamuis incerti de vltimo mundi die, nos natos fuisse in ipsa mundi senectute & in nouissima hora, hoc est, in nouissimis diebus, vt loquitur hîc Paulus. Nam quo ad scientiàm diei extremæ, neminem oportet esse solicitum, cùm id, vel ipsos Apostolos latuerit. De hac scientia ita D. August. epistola 80. ad Ezychium: *Dicit Apostolus Paulus*, In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. *Sed nunquid ideò docet tempora, quæ Pater posuit in sua potestate: aut ideò quisque nouit, quàm longa & breuia, sint illa tempora, quæ fatendum est esse nouissima? &c.* subiungit: *Consideremus ante quàm multos annos dixerit beatus Ioannes Euangelista*, Nouissima hora est; *neque enim dixit, nouissimum tempus est, aut nouissimus annus, aut nouissimus mensis, sed, vel nouissima hora est; & ista hora, quàm longa est. Non est ille mentitus; sed intelligendus est, horam pro tempore posuisse, &c. Quæ hora quàm longa sit, ignoramus; quia non est nostrum scire tempora, &c.* Hæc August. Quare sicut extremæ huiusmodi ætati; non potest certus dies definiri: ita nec mundo. Illud certum est, hominem senem viuere diu non posse, ita nec mundum; *Sicut enim* (vt ait Hieron. ad Marcellam) *iuuenem semper mori posse fatemur, sic etiam homini seni, non diu viuere licitum esse. Cogitet ergo vnusquisque quanta puritate viuat annis in senectutem vergentibus. Sumus enim in senectute mundi, & vniuscuiusque ætas in senium fertur. Quare de discessu, & ratione supremo iudici reddenda, solicitis sumus. Senectutem hominis deprehendimus cùm incipit delirare: sic ex ijs, quæ videmus, mundi deliramentis, facile illius senium experimur, &c.*

August. Nouissima hora pro tẽpore nouissimo. Hieron. Senex diu viuere non potest. Senectus deprehenditur cùm incipit delirare.

VI. Vbi nostra vulgata editio posuit, *tempora periculosa*, respiciens Chrys. ad vocem Græcam καιροὶ χαλεποὶ, vocat *tempora grauia*, siue *molesta*, hoc est pessima. Deinde, sic ait: *Quomodo autem erunt tempora grauia? Non dies profectò, neque tempora: sed homines, qui tunc futuri sunt, carpit: quippe & nos ita lo-* Chrysost.

qui consueuimus, cùm tempora, vel mala, vel bona ex iis, quæ in illis contigêre, appellamus.

VERS. 2. Erunt homines se ipsos amantes; cupidi, elati, superbi, blasphemi, &c.

Græcè; ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι.

Amor sui radix est peccati.
Ambros.

I. GRæcè φίλαυτοι, Latinè, dicuntur *sui amantes*, & *sibi placentes*, hoc est, suis commodis studentes. Vnde φιλαυτία, *cæcus*, vt inquit Horatius, *amor sui*. D. Ambros. ita legit: *Erunt homines sui tantùm amatores.* Solet vox φίλαυτος, in malam partem non solùm à Theologis, sed etiam à profanis scriptoribus accipi, pro iis, qui plus nimio se amant, propriis studentes commodis. Hinc Arist. 9. Ethic. cap. 8. Vulgò ait increpari eos, qui se ipsos maximè amant, &, vt turpe quiddam, sui amatores appellari: quoniam prauus sui gratia omnia agit; probus autem è contrario, ob honestatem agit, & sua negligit. D. Chrysost. & Theophyl. in amore sui, designari à Paulo aiunt fontem & originem omnium malorum: *Qui enim neglecta proximorum cura, sui tantùm amator est, id assequitur, vt ne se ipsum quidem verè amet. Quemadmodum enim in membris, vnius detrimentum ad alia quoque membra peruadit; & in ædificiis, vnius partis ruina, ad alias extenditur; sic & in Ecclesia, qui fratrem suum negligit, se seque tantummodo, & suam procurat vtilitatem, sibi etiam ipsi, vel inuitus damno est. Nam, qui in rebus necessariis periclitantem videt fratrem, manumque non porrigit, in gehennam mittitur maiori detrimento, quàm erat illud quo frater afficiebatur, &c.* In eandem sententiam loquitur August. tract. 123. in Ioan. *Cùm enim*, inquit, *dixisset Apostolus*, Et erunt homines se ipsos amantes, &c. *adiunxit, Hæc omnia mala, & vitia, quæ ab eo; veluti fonte emanant; qui cùm primùm posuit seipsos amantes, &c. nescio quo inexplicabili modo se ipsum, non Deum amat, qui se ita amat; & quisquis Deum, non se ipsum amat, se amat. Qui enim non potest viuere de se, moritur vtique amando se. Cùm verò ille diligitur, de quo viuitur, non se diligendo, magis diligit, &c.* Existimat August. Christum, post resurrectionem Petrum ter interrogasse *vtrùm eum diligeret*, vt scilicet, sic informaret Ecclesiæ pastorem, oportere eum, cui talis dignitas committitur, alienum esse à sui amore. Vnde Petro respondente: *tu scis, quia amo te*: addidit Christus; *pasce oues meas*: Quasi ita dicat Dominus Petro, si me diligis, debes pascere, non te, sed oues meas. Non solùm Patres, sed etiam Philosophi detestantur nimium sui amorem: Nam Plato dialog. 5. de legibus, agens de amore sui vitioso, sic ait: *Nimius in se ipsum amor omnium peccatorum, omnibus semper est causa: Obcæcatur circa amantem, qui amat. Quapropter, qui se amat, cùm se ipsum magis quàm veritatem honorandum putet; quid iustum, bonum, pulchrum sit, malè iudicat. Decet sanè, eum qui magnus vir futurus est, neque se ipsum, neque sua diligere: sed iusta semper siue à se ipso siue ab alio gerantur:* Hæc ille.

Arist.
Prauus sui gratia omnia agit.
Chrysost.
Theophyl.
Similitudo.

Qui neglectis aliis suã tãtùm curat vtilitatem, sibi est damno.
August.

Qui se ipsũ nimiùm amat, Deum non amat.
Prælatum oportet alienum esse à sui amore, &c.
Sui amor peccatorum omnium est causa.
Decet neque se, neque sua diligere.

Inter mala nouissimi temporis amor sui numeratur.

Anselm.

II. D. Anselm. præcedentium verborũ sentẽtiam cum exordio huius capitis connectens, sic hunc locũ exponit: Qui tenentur illaqueati à diabolo, resipiscent fortassis aliquando; sed tamen hoc scito, tales abundabunt in nouissi

nouissimis diebus. Tunc enim *instabunt tempora periculosa*, in quibus multæ periclitabuntur animæ, & deinde periculosa: quia tunc erunt homines se ipsos amantes. Deinde multa assumit ex D. August. suprà citato, quæ etiam refert Beda in suis commentariis. Tandemque post explicationem singulorum verborum, sic ait: [*Beatus* Augustinus hæc à pastoribus Ecclesiæ specialiùs remouere studens, loquitur: Non sint se ipsos amantes, qui pascunt oues Christi, ne tanquam suas, non tanquam ipsius, pascant eas, & velint ex illis sua lucra quærere, sicut amatores pecuniæ; vel eis dominari, sicut elati; vel gloriari de honoribus, quos ab eis sumunt, vt superbi; vel in tantum progredi, vt etiam hæreses faciant, sicut blasphemi; nec cedant sanctis Patribus, sicut parentibus non obedientes; & eis, qui illos corrigere volunt, quia parere nolunt, mala pro bonis reddant, sicut ingrati: interficiant animas suas & alienas, sicut scelesti: materna Ecclesiæ viscera disrumpant, sicut irreligiosi: non compatiantur infirmis, sicut sine affectione: alios quiescere non sinant, sicut sine pace: famam Sanctorum maculare conentur, sicut criminatores: cupiditates pessimas non refrenent, sicut incontinentes: exerceant lites, sicut immites: nesciant subuenire, sicut sine benignitate: indicent inimicis piorum, quæ occultanda cognouerint, sicut proditores: humanam verecundiam inuerecunda excogitatione perturbent, sicut procaces: superba scientia inflentur, sicut tumidi: lætitias carnales spiritalibus anteponant, sicut voluptatum amatores: simulent religionem, sed hanc in veritate non teneant, sicut habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Hæc enim atque huiusmodi vitia, concludit Anselmus, ex illa radice quodammodo pullulant, cùm sint homines se ipsos amantes. Quod vitium maximè cauendum est eis, qui pascunt oues Christi, ne sua quærant, non quæ Iesu Christi, & in vsum cupiditatum suarum conferant, pro quibus sanguis fusus est Christi.] Hæc Ansel. quæ propterea exscripsi, quòd explicationem singulorum verborum cum vtili doctrina coniungunt.

August.
Beda.
Vitia à pastoribus Ecclesiæ remouenda.
Mala, quæ oriuntur ex amore sui.

III. Placet mores nostri temporis notare, eisdem verbis quibus Theod. hoc loco vtitur, damnans sui temporis deprauationem: *Existimo*, inquit, *prædictum esse hoc tempus. His enim malis vita nostra plena est: pietatis speciem præ nobis ferentes, improbitatis simulacrum per opera construimus. Pro Dei enim amatoribus, amatores pecuniæ euasimus: animi perturbationum ac vitiorum seruitutem amplectimur, & reliqua, vt semel dicam, in nobis videre licet, quæ prædixit diuinus Apostolus, &c.* Cogitat Theodor. duo veluti simulacra, vnum virtutis, cuius caput est amor Dei, & manus habet cæteráque membra ad pietatem, aliaque honestatis officia quàm aptissima. Hoc fabricamus cùm fidei iungimus Dei & proximi dilectionem. Alterum vitij, cuius caput est amor sui immoderatus: huic enim capiti aptantur similia membra, pro manibus auaritia; pro lingua blasphemia, pro castitate incontinentia. Atque hoc modo pietatis speciem præ nobis ferentes improbitatis simulacrum per opera construimus.

Theodor.
Improbitatis simulacrum.
Duo simulacra fabricant amor Dei; & amor sui.
Improbitatis simulacrum.

IV. Quantum noceat amor sui, si adiungatur proximi contemptus, vt plerunque iungitur, explicat hîc hom. 7. D. Chrysost. dicens, *Ex contemptu proximi sequi Dei iubentis in alterutrum nos esse studiosos, etiam contemptum.* Exemplis res illustratur. Contempsit fratrem Cain, contempsit statim & Deum. Quonam id modo? Vide quàm contumeliosè responderit Deo, Genes. 4. *Nunquid*

Chrysost.
Amor sui cũ proximi cõtẽptu quid.
Gen. 4.

custos fratris mei sum? Despexit item Esau fratrem, despexit & Deum. Id-circo dicit Deus, *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*, Roman. 9. & Paul. ad Hebr. 12. *Ne quis fornicator, aut profanus sicut Esau.* Spreuerunt Ioseph fratres eius, spreuerunt Deum quoque. Israelitæ Moysem aspernati sunt, atque ideò Deum offenderunt. Ita & filij Heli cùm negligerent & peccare facerent populum, in Deum impij fuerunt. Non ergo contemnamus inuicem, ne Deum quoque contemnere discamus.

Rom. 9.
Hebr. 12.

Auaritia ex amore sui proficiscitur.

Auaritia ex amore sui. Ambros. Theophyl. Oecum. August.

V. SVperest, vt verba expēdamus, vbi nostra editio habet, *Cupidi*, Græcè est, φιλάργυροι, id est, *cupidi pecuniæ, auari*, legit Ambr. Est autem auaritia siue pecuniæ cupiditas, vitium iis insitum, qui se nimiùm amant. Vnde Theoph. & Oecum. aiunt à sui amore, quasi ex radice, oriri tanquam ramum auaritiam, & honorum voluptatumque cupiditatem, quanuis, vt August. aduertit lib. 2. de Genes. ad literam cap. 15. & tract. 8. in epistolam Ioan. D. Paulus hoc verbo tantùm expressit cupiditatem pecuniarum, quæ dicitur auaritia. *Hæc labes*, vt Theophyl. ait, *ex radice amoris sui enascitur tanquam primus & maximus ramus. Perinde nánque atque ex charitate omne bonum, sic ex philautia, id est, amore sui, omne malum profluit: charitati ea est opposita. Nam charitas est lata, & vndique effunditur: philautia verò latitudinem eius in arctum constringit, & in vnum tantummodo contrahit.*

Theoph.

ἀλαζόνες, i. elati, fastidiosi, gloriabundi. Erasmus. Ambros. Hieron. Arist.

VI. Vbi nostra editio habet *elati*, Græcè est, ἀλαζόνες, id est, *gloriosi*, vt Plautus, quem refert Erasmus, interpretatus est. Ambr. legit, *insolentes*. Hieron. in Micheam, legit, *fastidiosi*, & quidem eo vocabulo, satis exprimit se amantium naturam omnia præ suis commodis fastidio quodam contemnentem. Erasmus transfert *fastuosi*, quo vocabulo notantur, qui fastu se iactant, ac venditant. Arist. 4. Ethic. 7. satis expressit proprietatem Græci vocabuli, pro quo nostra editio transtulit, *elati*; ἀλαζόνες enim sunt propriè aduersùs alios superbientes, seque ipsos arroganter iactantes. *Arrogans*, inquit, Arist. *prædicat & ea, quæ non insunt, & maiora quàm insunt, sibi fingere videtur, &c.* In Moabitis reprehenditur hic affectus Isa. 16. *Audiuimus*, inquit, *superbiam Moab, superbus est valde: superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio plusquam fortitudo eius, &c.*

Isa. 16.

August. D. Thom.

VII. Superbi dicuntur iuxta August. 14. de ciuitate cap. 13. quem sequitur D. Thom. 2. 2. q. 162. art. 1. &c, qui animo magna appetunt, in quo differunt ab elatis siue arrogantibus; hi enim maximè in verbis vitium suum produnt: superbi verò dissimulare sciunt; vnde Ecclesi. 19. *Est, qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo:* Eleganter August. loco citato: *Superbi*, inquit, *secundùm Scripturas sanctas alio nomine appellantur, sibi placentes, &c.* Nam qui huiusmodi morbo laborant, sui stupore defixi hærent, Deum, & homines, debito honore fraudantes. Opponitur superbia, quam hîc Paulus intelligit speciali humilitatis virtuti, quam Philosophi modestiam, & animi demissionem vocant.

Eccl. 19. August. Superbi dicuntur sibi placentes.

Blasphemi qui.

VIII. *Blasphemi* sunt, falsam de Deo, & de sanctis loquentes & sentientes, secundùm vsum Scripturæ diuinæ, & Theologorum. Nam si etymologiam spectes Græci vocabuli, idem sunt atque *maledici*. Agit de blasphemia D. Thom.

Thom.2.2.q.13.art.1.Theophyl.ſuperbos cum blaſphemis iungens, ait: *Procedente malitia, ad Deum vſque iniuria pertingit. Quando enim aliquis aduersùs homines arrogans fuerit, ſibique omnem virtutem aſcripſerit, & non diuina gratia, tum iam blaſphemus eſt.*

D.Thom. Theophyl.

VERS.3. Parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei.

Græcè; Γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι; ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι.

I. CVrſim verba hæc examinanda ſunt. Parentibus non obedientes dicuntur ἀπειθεῖς, id eſt, *immorigeri*, ſiue *intractabiles*, cōtra præceptū Exod.20. de honorādis parentibus, quod Paulus exponit ad Epheſ.6. vbi ait, *Filij obedite parentibus veſtris, hoc enim iuſtum eſt.* Vocat autem Paul. hoc præceptum de honorandis parentibus, primùm in promiſſione; quia huic ſoli præcepto promittitur præmium longæ & beatæ vitæ, vt ait Chryſ. Rectè Philo Iud. in lib. *quòd deterior potiori inſidiari ſolet*, exponens illud, *Vt bene ſit tibi, &c.* ponderandum eſſe ait, *Eos, qui parentes ſuos honorant, & ſubſidio ſunt; quamuis ipſis parentibus beneficium conferre videantur; re vera tamen de ſe ipſis bene mereri potiùs quàm de parentibus*; Et ad hunc ſenſum arbitratur reſpexiſſe legiſlatorem, dum præcepto ſubiunxit, *Vt bene ſit tibi, &c.* Certè experientia docet, eos, qui Deo aut parentibus iniurij ſunt, & inobedientes; à filiis iuſto Dei iudicio, contumelioſè affici, iuxta illud Sap.11. *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* An non recordatur, adulterantem Dauid, iniuria inceſtus affectum fuiſſe à ſuo filio, cùm Thamar ſtupro vitiauit?

Præceptum de honorandis parentibus. Exod 20. Epheſ.6. Chryſoſt. Philo. De ſeipſis potiùs quàm de parētibus bene merentur filij officioſi. Sap.11.

II. Ingrati ſunt, qui de ſe bene meritis mala pro bonis reddunt, vt ex Auguſt. refert Anſel. Hoc loco & quidem videntur mihi comprehendi hoc vocabulo, omnes, qui in referenda Deo aut hominibus gratia, negligentes ſunt. De ingratitudine erga Deum, vide D.Thom.3.q.88.& in 4.d.16. art.1.2.3.4. vbi quærit vtrùm per ingratitudinem in Deum peccata iam remiſſa redeant. Ingratitudo erga homines deteſtabile vitium eſt, & fœdiſſimum. Nam ſi quem ingratum dixeris, improbiſſimum dixeris. Laer. de dictis philoſophorum: *Beneficij*, inquit, *dati obliuiſci decet; accepti verò meminiſſe ſemper.* Vulgus autem hominum aliter nunc facit, ſi quid cui benefecerunt; prædicant, & exprobrant; ſi acceperunt, mox obliuiſcuntur. Imitemur ergo, vt præcipit Heſiodus, agros fertiles, qui plus reddunt, quàm acceperunt. Nam, vt Cicer. ait 2. offic. *Omnes immemorem beneficij oderunt; inops verò ſi bonus eſt vir, etiam ſi referre gratiam non poſſit quia beneuolus eſt, habere gratiam poteſt.* Et ne nos à benefaciendi ſtudio quorundam ingratitudo retardet, ſubeat mentem Chriſti doctrina, qui vult vt mutuum demus ei, à quo mutuum non ſperamus, & amemus eos, qui nos oderunt.

Ingrati quinam dicantur. Anſel. D.Thom. Ingratitudo. Laertius. Beneficij dati obliuiſci decet, non accepti. Heſiodus. Cicero.

Ambros. III. *Scelesti*, Græcè ἀνόσιοι, quod bene vertit Ambros. *impij*, dici possunt & *impuri*, vel *sine sanctitate*, in quibus nihil est sanctimoniæ. Eodem vocabulo

1.Tim.1. vsus est Paulus, 1.ad Timoth.1. quod à nostro Latino interprete dicitur sceleratis; sic enim ait: *Lex iusto non est posita, sed iniustis*, &c. & sceleratis; vnde scelerare, Virg.3.Æneid.

Parce pias scelerare manus, &c.

ἄστοργοι. Sine affectu ad suos. IV. *Sine affectione*, Græcè ἀστόργοι, quod propriè significat eos qui nullo affectu sunt in suos, nempe filios, vxorem, aut famulos. Deploratissimi sunt enim existimandi, in quibus etiam naturæ affectus obsoleuerũt. Occum. vertit, *sine amoris affectu*. August. tract. 123. in Ioan. legit, *non compatientes in filiis*: Ambr. *sine dilectione*. Ansel. *sine visceribus compassionis*. Primas. *sine pietate*. Cæterùm cùm Paulus hîc ait, *fore nouissimis diebus multos sine affectione*, eam intelligit, quæ naturaliter indita est hominibus erga sibi aliqua propinquitate coniunctos, quales sunt parentes liberis, & similes. Hoc affectu qui caret, monstri

Occum. August. Ambros. Ansel. Primas.

1.Tim.5. instar est inter Christianos. Vnde 1.Tim.5. *Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, infidelis est, & infideli deterior*, &c. Vocat autem huiusmodi hominem infideli deteriorem, quia infidelis etiam deprauatissimi, natura duce curam gerunt suorum. Vide quæ annotauimus loco citato.

August. Psal. 55. Affectus cõpassionis laudandus. V. D. August. Ps. 55. interpretatur hanc particulam, *sine affectione*, de affectu compassionis & misericordiæ, qui nobis insitus est, non solùm erga propinquos, sed etiam erga omne genus hominum. Ac si dicat Paulus, Erũt in fine mundi, & te fortasse superstite, adhuc post mortem meam, multi sine misericordia. Tu verò misericors, & compatiens esto afflictis. Damnat hæc doctrina Pauli ἀπάθειαν, hoc est, *impassibilitatem*, siue sensus & animi stuporem

August. Lact. Stoicorum: de quo August 4. de ciuitate, cap. 4. & 5. & Lact. diuinarum inst. c. 14. & 15. & lib. 6. cap. 10. vbi sic ait, *Deus enim qui cæteris animantibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu, & periculo liberauit. Homini verò quia nudum & fragilem formauit, dedit præter cætera hunc pietatis affectum, vt homo hominem tueatur, diligat, foueat, contráque pericula, & accipiat, & præstet auxilium*, &c.

VI. *Sine pace*, Græcè ἀσπόνδοι, quod Ambr. vertit, *sine fide*, σπονδὴ enim

Fœdifragi. *fœdus* significat, & *amicitiam*, quod ad alienos, & non ad domesticos refertur. Cum quibus boni fœderis & amicitię necessitudine copulantur; etiamsi natura coniuncti non sint. Notantur ergo à Paulo, qui fœdera, cum aliis, aut non

Theophyl. August. ineunt, aut inita violant. Sunt enim quidam nescij fœderis, & exleges, nemini fideles, nec ipsi, vt Theophyl. ait, benefactori. D. Aug. tract. 123. in Ioan. hanc particulam de iis exponit, qui alios quiescere non sinunt, sed perturbatores sunt otij, & pacis.

Theophyl. Criminatores, siue calumniatores pessimũ genus hominũ. Diabolus insignis calumniator est. Et fratrũ accusator. Apoc.12.

VII. *Criminatores*, Græcè διάβολοι, hoc est, *calumniatores*, siue *delatores*. Theophyl. interpretatur, *omnibus maledicentes. Qui enim nullius boni sibi conscius est, omnes alios criminatur, sibi ipsi hoc pacto consolationem quandam acquirere visus*, &c. Nam, qui sua vitia excusare conuictus non potest, alios falsis criminibus, ne solus vituperetur, incessit. Cùm verò diabolus insignis sit calumniator, & accusator, meritò hoc sibi nomen per antonomasiam vendicauit. De primo enim Angelo Apostata dicitur, Apoc. 12. *Michael & Angeli eius præliabantur*

tur cum dracone, &c. *Quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte*, &c. Exprimit ibi Ioannes, lætitiam sanctorum hominum, qui sunt in cœlo, quoniam omnes diaboli artes non valuerunt efficere, ne Christus regnaret in iis, quos elegerat. Victus enim est, & proiectus in terrã virtute Christi. Conuenit diaboli nomen & accusatoris huic hominum hosti iurato, *Qui accusabat*, &c. Hoc est, quia victus & proiectus est ille, qui fratres nostros sæpe vincebat, & ad peccata impellebat; de quibus eos postea semper apud Deum accusabat. Hinc discimus, nõ solùm in morte accusari homines à diabolo, à quo ad peccandum incitati sunt, sed etiam omni tẽmpore diuinam iustitiam solicitare, vt illos æternis puniat suppliciis: sicut & ipse punitus est. Præueniamus ergò accusatorem, accusantes nos in sacra confessione, apud Deum, & Dei ministros; sic enim fiet, vt nobis nocere non possit. Arethas, Ansbertus & Haymo accusatorem fratrum interpretantur diabolum, quòd homines & Angelos, qui fratres nostri vocantur, Christi merito, vt vt potest, accuset. *Incontinentes*, Græcè, ἀκρατεῖς, Arist. in Ethic. distinguit incontinentes, ab intemperantibus. Chrys. Theophyl. & Oecum. exponunt hanc vocem, vt funditur ad omnem abusum linguæ & ventris. D. August. 123. in Ioan. eos, intelligit hac voce, qui cupiditates suas non refrenant. Atque adeò incontinentiam generalem interpretatur. Possumus specialem non malè intelligere, quæ versatur circa delectationes gustus & tactus. De qua Arist. 7. Ethic. 1. & seq. agit & de vitiis aliis, oppositis continentiæ.

Præueniendus est diabolus accusatione facta in confessione. Arethas. Ansbertus. Haymo. Arist. Chrysost. Theophyl. Oecum. Incontinẽtes lingua, & vẽtre abutũtur. August. Arist.

VIII. *Sine benignitate*, Græcè, ἀφιλάγαθοι, quod ita sonat quasi dicas, *non amici bonis*. Ambros. vertit, *bonorum inimici*. Cyprianus, quem citat Erasm. in scholiis, *bonum non diligentes*. Quasi dicat Paulus, si quem viderint insigniter virtutis studiosum & iustitiæ tenacem, ad eum non afficientur.

Bonorum inimici. Ambros. Erasmus.

IX. *Immites*, sunt immanitate quadam insita efferati, atque adeò crudeles. De quibus Lact. lib. 6. cap. 11. *Conseruanda est*, inquit, *humanitas*, *si homines rectè dici velimus*: id autem ipsum, conseruare humanitatẽ, quid aliud est quàm diligere hominem cùm homo sit, & idem quod nos sumus? Discordia ac dissensio non est secundùm hominis rationem: verúmque est illud, quod ait Cicero, *hominem natura obedientem, homini nocere non posse*: immanes enim appellamus homines nimis crudeles.

Lact.

X. *Proditores*, Græcè προδόται, interpretatur Chrysost. *desertores amicitiæ, & sodalitatis*, sic etiam interpretatur Theophyl. & Oecumen. Anselmus verò hoc loco, secutus August. tract. 123. in Ioan. interpretatur de iis qui piorum hominum arcana consilia, quæ occultare necesse est, fraudulenter patefaciunt.

Chrysost. Theophyl. Oecum. Ansel. August. Proditores consiliorum.

XI. *Proterui*, προπετεῖς, hoc est, *præcipites* siue *temerarij*, vel, vt Chrysost. exponit, *nihil habentes fixum*, aut *solidum*: *instabiles* & *leues* Theophyl. vocat.

Proterui.

XII. *Tumidi*, Græcè, τετυφωμένοι, id est, *inflati*; eosdem & *turgidos* appellamus: ipsum esse arbitror, quod Cypr. aliquoties reddit, *stupore elatos*. D. Chrysost. & Oecum. vocant *arrogantia plenos*, D. August. tract. 123. in Ioan. de iis loqui Paulum putat, qui scientia inflantur iuxta illud, 1. Corinth. 8. *Scientia inflat*. Eosdem Anselm. vocat, *vento superbiæ inflatos*. His ergo modis omnibus rectè significantur quos noster interpres *tumidos* dixit. Ab hoc tumore cauendum

Superbi siue inflati, qui dicantur. Cypr. Chrysost. Oecum. August. 1. Cor. 8. Ansel.

est

Chrysost. Isai. 6. Ozias tumidus. Hoc inanimis est superbia, quod in corporibus inflatio. August. Psal. 38. Epictetus. Insolescunt homines de bonis non suis.

est eo magis quo propiùs videtur accedere ad virtutem, quæ dicitur, *magnanimitas.* Quemadmodum enim in corporibus tumor seu inflatio solam corporis pinguedinem, cùm ab ea longè absit, imitatur; ita in animo superbiæ inflatio magnitudinem animi falsò ostentans, specie virtutis nobis imponit. Hinc Chrysost. tom. 1. homil. 3. de verbis Isaiæ 6. *Vidi Dominum sedentem*,&c. exponens id quod sacræ literæ de Ozia Rege commemorant, cùm potens esset, elatum est cor eius: *Non ferebat*, inquit, *Ozias, principatus magnitudinem: sed quemadmodum ex nimia voracitate nascitur nimia inflatio, & ex inflatione febris; & ex febri plerunque sequitur mors: itidem & hic, ex actionum eminentia nata est illi superbia. Nam quod in corporibus est inflatio, hoc in animis est superbia.* Vide eundem doctorem tom. 5. in sermone cõtra desperationem, & superbiam. August. in Psal. 38. de iis, qui putant se aliquid esse, cùm nihil sint, sic ait: *Nec isti ex hoc magni sunt. Nam & inflatio, & tumor imitantur magnitudinem, sed non habent sanitatem*,&c. *Tolerabile esset*, inquit Epictetus lib. Enchiridij, cap. 6. *vt homo superbiret ob res proprias hominis, hoc est, ob moderationem, beneficentiam & similes virtutes; quemadmodum tolerabile esset, si equus ob velocitatem superbiret; quoniam velocitas propria virtus est equi, & auis ob celeritatem volatus*,&c. *At insolescunt homines de bonis non suis, de diuitijs, de laudibus humanis*,&c.

VERS. 4. Et voluptatum amatores magis, quàm Dei.

Græcè; φιλήδονοι μᾶλλον, ἢ φιλόθεοι.

Vitiorum chorus sequitur amorem sui. Cypr. Oecum. Epiph. Tertull. Plotinus. Theophyl. Primas. 1. Ioan. 2. Cic. Philo. Deut. 23. Proniores sunt homines ad voluptates, quàm ad virtutem.

XIII. GRæcè φιλήδονοι, &c. est in Græcis vocibus, quibus vtitur hîc Apostolus, mira vetustas, quasi dicat erunt in nouissimis diebus homines voluptatum magis, quàm Dei amantes, vel voluptatem magis quàm Deum diligentes, vt legit Cypr. *Tam insignis vitiorum chorus sequitur philautiam, Quam pestem reddit insanabiliorem simulatio pietatis. Cõmutabunt*, inquit, Oecum. *diuinum amorem in turpem.* Epiphan. hæresi 26. perstringi hîc putat Gnosticos Simonis Magi discipulos, qui res fœdissimas voluptatis causa excogitabant. Ob quam causam de illis intelligitur, quod Iudas Apostolus in sua canonica ait: Domini nostri gratiam transferentes in luxuriam. Contra Gnosticos, non solùm Tertull. sed etiam Plotinus philosophus, Æneadis 2. lib. 9. scribens, quoniam ex antiqua philosophia, & Græci erant, peiores esse ait Epicureis. Illud indubitatum est omnibus, quod Theophyl. hîc aduertit, eos, qui amant corporis voluptates, parum, aut nihil ad Deum, & res diuinas affici posse. Hinc cognoscitur, inquit, Primas. quòd amplius diligamus, in quo maiorem solicitudinem habere fuerimus inuenti. Et quidem 1. Ioan. 2. dicitur, *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo: quoniam omne, quod est in mundo, aut concupiscentia carnis est*,&c. Quare excludendus est amor turpis, vt amorem Dei conseruemus, & quia voluptates, quas Cic. 2. off. *blandissimas* vocat *dominas*, sæpe maiores partes animi à virtute detorquent; illis continuò obsistendum est. Philo Iud. in lib. inscripto: *De mercede meretricis non accipienda in sacrariũ*, sicut præceptum est, Deut. 23. tanquam æmulatione quadam, semper corrixantes considerat; hinc, voluptatem, inde virtutem: dúmque animum nostrum ad se trahere conantur, à nobis alteram diligi, quasi amicam blandam & fa-

miliarem, quæ voluptas dicitur: alteram, odio esse, vt immitem, & minimè lenocinantem: hæc virtus nominatur. Idem lib. 2. legis allegoriarum, impuram voluptatem cum adulatore confert. Hic enim, vt decipiat, præ se fert spem amicitiæ, sic voluptas D. Chrysost. tom. 3. hom. 13. in Acta, eleganter voluptatem impuram confert cum ea qua afficiuntur scabiosi sese scalpendo. Huic enim voluptati, quæ breuis est, succedit dolor, & molestia. Cypr. in lib. de disciplina, & bono pudicitiæ, sic ait, *Voluptatem vicisse, voluptas est maxima. Neque vlla maior est victoria, quàm, quæ à cupiditatibus refertur. Qui hostem percussit, inimicum prostrauit: qui cupiditatem depressit, hostem domesticum superauit, &c.* Vide Tertull. in lib. de pudicitia, vbi ad finem libri, iniquiores esse eos statuit, qui voluptatibus seruientes, virtutem deseruerunt; quàm, qui in tormentis vexati, scelus admiserunt perfidiæ. *Nulla*, inquit, *ad libidinem vis est, nisi ipsa; nescit, quolibet cogi. Negationem porrò quanta compellunt ingenia carnificis, & genera pœnarum. Quis magis negauit, qui Christum vexatus, an qui delectatus, amisit? qui cùm amitteret, doluit; an qui cùm amitteret, lusit? Et tamen illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ, & vtique inuidiosæ, apud Christum, quia vicisse cupierunt, & sic quoque gloriosæ, quia non vincendo cesserunt. In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta, cum pœnitentia mœrente, sed non erubescente ad Dominum de venia. Denuò dimittetur eis, qui piaculariter negauerunt, solis illis caro infirma est. Atqui nulla tam fortis caro, quàm quæ Spiritu elidit, &c.* Hæc Tertull. vbi aduerte, eum loqui de exaggeratione peccati impudicitiæ ex parte voluntarij. Vix enim vllam habet, qui voluptati deditus est, excusationem culpæ; & ex parte remedij; vix enim resipiscit: quod secus accidit in eo, qui inuitus Christum, dum cruciaretur, negauit. Non tamen negat grauius esse in se peccatum, quo, vel in tormentis aliquis Christum negauit. In eodem lib. in principio in laudem pudicitiæ, sic ait: *Pudicitia flos morum, honor corporum, decor sexuum, fundamentum sanctitatis, praiudicium omnis bonæ mentis: quanquam rara, vixque perpetua, tamen aliquatenus in seculo morabitur, si disciplina persuaserit, si censura compresserit; &c.*

[Margin: Voluptas impura instar est voluptatis scabiosi. — Chrysost. — Cypr. — Tertull. — Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa. — Magis Christum negat, qui cum delectauit, quàm qui vexatus amisit. — Pudicitia flos morum.]

VERS. 5. Habentes speciem quidem pietatis: virtutem autem eius abnegantes; & hos deuita.

Græcè; ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας· τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι· καὶ τούτους ἀποτρέπου.

I. LOco huius particulæ, *habentes speciem pietatis*, legit Cypr. *deformationem religionis*, vocabulum μόρφωσιν, significat *formationem*. Notat enim eos, qui dictis solent aliis præscribere quomodo debeant piè viuere, cùm ipsi diuersa sequantur. In particula *virtutem autem eius abnegantes*, non est ἀρετὴ, sed δύναμις. Vnde Eras. vertit, *Habentes formam pietatis, cùm vim eius abnegarint*: quasi dicat Paulus, id in quo sita est pietas Christiana abiicientes, vt amorem, spem charitatis fideique coniunctionem, &c. *Profitentur quidem*, inquit Ambros. *semetipsos Christianos, cùm sint & nequissimi opere, & sensu peruersi. Non enim in professione magis quàm in gestis laus Dei, & virtus est, &c.* Primasius sic interpretatur, habentes speciem habitus, vel doctrinæ, rem ipsam operibus denegantes, &c. Eos carpit non obscurè, qui ex iis quæ loquuntur, pietatis cultores videntur esse, sed ex operibus, pietatis & religiosi instituti aduersarij. Itaque, vt expo-

[Margin: Cypr. — Erasmus. — Ambros. — Primas.]

Oecum. Hypocrita. nit Oecum. Ipsa pietatis forma & hypocritas ipsos exhibet, & seductores. Est autem *hypocrita qui latentem impietatem, specie virtutis tegit.*

Anselm. II. Anselmus hoc Pauli dictum ad eos refert, qui habitu, & veste externa religiosi videntur, cùm interim virtutem religiosi instituti factis pernegent. Chrysost. Theophyl. Admonemur hîc à Chrysost. & Theoph. obseruare in verbis Pauli vim ipsam & virtutem fidei, quæ sine operibus iure optimo mortua appellatur à Iacobo Apostolo. Et verò Chrysost. hîc hom. 8. Fides sine operibus figura est absque virtute. *Fides*, inquit, *sine operibus figura solùm, absque virtute est. Rectè ergo pulchro & venusto corpori virtute destituto, picturæ quæ assimilari, vel (vt alij legunt) assimili; fides recta absque operibus comparatur. Quid ex fide is lucrabitur, qui nihil agit, quod exprimat pietatem?* August. Vide D. August. de verbis Domini, serm. 11. super Matth. vbi ait, *Foris, hoc esse extra Ecclesiam esse apud hæreticos, & schismaticos, qui habent aliquam formam pietatis, de qua hîc Paulus loquitur.* Similitudo. Sicut palmes abscissus vitam non habet; sic ab scissi ad Eccl. *Verùm sine virtute & fructu, nisi Ecclesiæ Catholicæ reconcilientur; quod sic ostendit, potest esse visibilis forma palmitis etiam præter vitem; sed tamen inuisibilis radicis vitam habere non potest, nisi in vite: proinde corporalia Sacramenta, quæ celebrant etiam segregati ab vnitate corporis Christi; formam exhibere possunt pietatis; non autem virtutem pietatis, &c.* Hoc alia similitudine ostendit membri abscissi, quod licèt videatur habere vitam, re vera non habet. Opera superbiæ & charitatis similia cùm sint, fine distinguuntur. Idem in epistolam Ioan. tract. 8. ait, superbiam opera similia facere, & quasi paria charitati. *Pascit esurientem charitas; pascit & superbia: charitas, vt Deus laudetur; superbia, vt ipsa laudetur. Vestit nudum charitas, vestit & superbia. Ieiunat charitas, ieiunat & superbia, &c.* Cypr. Mali sicut simiæ, & canes. & Cyprianus in epistola ad Iubaianum, de hæreticis baptizandis, ait, *malos, & præsertim hæreticos imitari Catholicos, sicut simiæ, homines, & lupi canes, quibus similes sunt.* Matth. 10. Vnde Christus Matth. 10. ait: *Attendite à falsis prophetis, &c.* Quasi dicat, ne huiusmodi homines admittatis. Offerunt enim se tanquam canes custodiendo gregi; cùm reuera lupi sint rapaces. Oportet igitur iuxta doctrinam Pauli, vt discrimen constituamus inter vim ipsam siue virtutem, & inter speciem pietatis.

III. Et hos deuita, Græcè est, *ἀποτρέπου*, id est, *auersare*, propriè, quod plus est quàm deuita: neque enim est illud *παραιτοῦ*, quod noster interpres rectè solet vertere, *deuita*. Hortatur igitur vitandos esse homines huiusmodi moribus præditos: præsertim verò pastores, & doctores, si tam insigni deprauatione August. contaminati fuerint, vt docet August. tract. 123. in Euang. Ioannis. Prælatus non solùm caueat vitia, sed etiā aduersetur. Rectè Paulus postquam præfata vitia commemoraui suo ordine, adiunxit: *& hos deuita*; Non enim satis est, vt pastor huiusmodi vitiis careat, sed vt huiusmodi vitia aduersetur, &c. Chrysost. Theophyl. Oecum. Ex his verbis, & hos deuita, colligunt Chrysost. Theophyl. & Oecum. fuisse tempore Pauli, & Timothei aliquos, & si non multos, dignos, qui ob flagitia prædicta vitarentur. Sed veriùs (inquit Chrysost.) fortasse dicimus, per illum scilicet Timotheum admoneri omnes, vt hos deuitent, vbi extiterint.

VERS.

VERS.6. Ex iis enim ſunt, qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis.

Græcè; ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις.

I. PRo *qui penetrant*, Græcè eſt, ἐνδύνοντες, hoc eſt, qui ſubeunt. Ambroſ. legit, *qui irrepunt*, pro *oneratas*, eſt in Græco, σεσωρευμένα, quaſi dicas, accumulatas, & aceruo peccatorum obrutas. Indicat ergo impudentiam quorundam ingredientium domos; eorundemque adulationem, & impoſturam, qua multos fallunt, & captiuas ducunt mulierculas, quibus tanquam mancipiis ad varia ſcelera abutuntur. Eſt autem inſtabilitatis mulierum, ſeu potiùs mulierculaum, facilè decipi, & in errorem trahi. *Proinde*, inquit Theophyl. *vir ſi in fraudem inducatur, muliercula dici poteſt.* Occum. aduertit rectè explicari ab Apoſtolo inſidiantem malitiam ſubeuntium domos mulierculaum. Vſi enim ſunt impij homines fraude ſerpentis, qua ille aduersùs Adam vſus eſt; ſperantes mulierculaum blanditiis facilè homines trahi poſſe in errorem. [*Qui ergo* ſeducitur, inquit Oecum. quanquam is fuerit vir, nihil in hoc à muliere differt. Porrò D. Ambroſ. Omnibus quidem hæreticis conuenire ait, vt ſubintrantes domos, mulieres ſubdolis & verſutis verbis capiant, vt per eas viros decipiant more patris ſui diaboli, qui per Euam, Adam circunuenit. Manichæis tamen præ cæteris congruere. Nulli enim tam importuni, tam fallaces, tam captioſi fuerunt, quàm ipſi; quos conſtat aliud coluiſſe, aliud profeſſos fuiſſe. Sic enim de illis ſcribit Ambroſ. hoc loco: Nam ſanctimoniam defendunt, & lege ſua fauente, turpiter viuunt. Miſericordiam laudant cùm inter ſe iniuſti deprehendantur. Mundum ſpernendum aſſerunt, & ſemper accurati procedunt. Ieiuniis ſe inſiſtere iactanter prædicant, cùm omnes ſaginati videantur: tantum quòd arte quadam pallidi cernuntur, vt fallant. Hæc ergo Apoſtolus maximè de iis prophetauit, quos conſtat, Apoſtolorum tempore non fuiſſe; ſicut nec Arianos: quippe cùm Diocletianus Imperator cōſtitutione ſua notet ſordidā hanc & impuram hæreſim, quæ nuper egreſſa eſt de Perſide, &c.] Hæc Ambroſ. Eligebant autem ad ſuam factionem mulieres oneratas peccatis, quæ nullius boni ſibi conſciæ prauis doctoribus ad nutum obtemperabant, quibus perſuadebant eas turpitudinis ſuæ pœnas minimè daturas. Sic olim Iudæi Act. 13. concitauerunt religioſas mulieres, & honeſtas, & primas in ciuitate, aduersùs Paulum & Barnabam. Quam perſecutionem ponderans Theophyl. ſic ait: *Vidiſti autem in quantam turpitudinem & dedecus mulieres deduxerunt Iudæi, &c.* Deinde addit, *Ad imitationem malorum autoris, qui per mulieres paradiſum hominibus occluſit, vt primo parenti fecit.* Ponderat etiam hunc locum Auguſt. in epiſt. ad Eſychium Epiſcopum. Theodor. verò queritur ſuo tempore impletum eſſe hoc Pauli vaticinium.

Ambroſ. | Facilè ſolent decipi mulierculæ non viri. | Theophyl. | Occum. | Ambroſ. | Per mulieres arte diaboli viri decipiuntur. | Ambroſ. | Manichæi hypocrytæ erant, &c. | Pallidi arte erant, vt fallerent. | Act. 13. | Theophyl. | Iudæi concitarunt mulieres in Paulum.

II. Quàm pernicioſa verò fuerit in omni æuo dæmonis induſtria inducendo mulieres, ad ſeducendos viros, non ſolùm conſtat exemplo primæ mulieris, Gen. 3. ſed etiam Salomonis, qui alienigenarum mulierum amore ca- Gen. 3.

3 Reg.11. Hieron. Chryſoſt. ptus, coluit earum Deos, 3. Reg.11. de qua re Hieronym. contra Pelagianos. Hinc ſolenne ſemper fuit hæreticis, ante omnia fœminis imponere, vt per eas viri ad ſcelus quodcunque impellerentur. Rationem aſſignat Chryſoſt. in opere imperfecto in cap.23. Matth. hom.44. enarrans illa verba Chriſti: *Væ vobis, qui deuoratis domos viduarum, &c. Sexus*, inquit, *mulierum incautus & mollis eſt. Incautus quidem, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum ſapientia conſiderat: mollis autem, quia facile flectitur de bono ad malum, vel etiam de malo ad bonum, &c.* & D. Hieronym. in epiſtola ad Cteſiphontem contra Pelagianos, ſic ait: *Quid volunt miſeræ mulierculæ oneratæ peccatis, quæ circunferuntur omni doctrinæ vento ſemper diſcentes, & nunquam ad veritatem peruenientes, quid volunt, & cæteri talium mulierum ſocij prurientes auribus? Simon Magus hæreſim condidit adiectus auxilio Helenæ meretricis. Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum repertor, choros duxit fœmineos. Marcion quoque, Romam præmiſit mulierem, ad maiorem laſciuiam. Arius, vt orbem caperet, ſororem principis antè decipit.* Hæc carptim ex Hieron. quem lege, vt videas, quantum adiumentum attulerint fœminæ peccatis oneratæ hæreticis ad inſidiandum Catholicæ veritati.

Sexus mulierũ incautus & mollis. Hieronym. ad Cteſiphontem. Hæretici mulierum vſi ſunt ope ad perfidiã.

III. Non damnat Paulus omnes mulieres, ſed illas tantùm, quæ leues ſunt, & conſcientiæ puritatem negligunt, quam 1. ad Timoth. 1. commendat Apoſtolus, *Vt milites* (inquit) *bonam militiam, habens conſcientiam bonam, &c.* Vt enim commentatur hîc Oecum. *Non qualeſcunque*, inquit Paulus, *ſeducunt mulieres (nam ſunt & mulieres virilis naturæ, quemadmodum ſunt, & viri muliebres) ſed eas, quæ ſunt onuſtæ peccatis. Onus enim peccati veritatem, quæ veluti oleum ſemper innatat aquæ, deſerit, & veluti plumbum mendacij abyſſo immergitur.* Hoc onere feruntur, qui caſtè & purè viuere nolunt: ob quam cauſam, vt dicitur ad Rom.1. *Quidam traditi ſunt in reprobum ſenſum.* Eſt autem reprobus ſenſus, qui mendacio libentiùs quàm veritati aſſentitur.

1.Tim.1. Oecum. Rom.1.

IV. Quid autem ſit *onerari peccatis*, exponit Apoſtolus, dum ait, *quæ ducuntur varijs deſiderijs.* Verbum Græcum ἀγόμενα, ſignificat, eas non ſolùm duci, vt tranſtulit Latinus interpres, ſed etiam agi. Aguntur enim huiuſmodi mulierculæ à ſuis effrenatis cupiditatibus more brutorum, quæ cùm aguntur, tunc aliquid agunt. Sic enim de illis loquitur, dum vtitur agendi verbo, vt aduertit Chryſoſt. Theoph. & Oecum. tanquam de brutis pecoribus ſermo ſit.

Chryſoſt. Theophyl. Oecum.

VERS. 7. Semper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes.

Græcè; πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.

I. Inter varia deſideria, quibus huiuſmodi mulierculæ agebantur, illud erat præcipuum, quo nouas doctrinas audire, & ſcire flagrabant: *ſemper diſcentes, &c.* hoc eſt, ſemper gradientes, & inambulantes, ſed nunquam illuc, quò via ducit, peruenientes; imò, vt exponit Anſelm. hoc loco ex Auguſt. tract. 36. in Ioan. nec ad ipſam viam perueniunt. Quomodo enim poterunt oneratæ peccatis mentes per viam rectam incedere; ne dum progredi? Sermo Pauli vehementior eſt in Græco; ſic enim habet: *Semper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis venire valentes:* partim nimirum vitio doctorum, qui in ſchola Simonis

Anſel. Auguſt.

Simonis falsò ſcientiam promittebant: partim vitio ſuo; mens enim illarum peccatis oppreſſa erat, & tenebris pluſquam Cimmeriis obcæcata.

II. Illud aduerte, non damnari à Paulo hoc loco eos qui bonis artibus immoriuntur, & noctes Atticas inſomnes ducunt; vt enim Plato ait, in dialogo de fortitudine ex autoritate Solonis: *Tandiu eſt nobis diſcendum, quamdiu viuitur.* Solum reprehendit inutile ſtudium, cui incumbentes nec meliores fiunt, nec doctiores. Nam in ſtudio virtutis & veræ ſcientiæ ſemper reſtat aliquid inueniendum & ſciendum; vnde refert Beda ex Auguſt. tract. 60. in Ioannem, hæc verba: *Diuini cantici vox eſt:* Quærite Dominum, & viuet anima veſtra: [*Quæramus* inueniendum. Quæramus inuentum, vt inueniendus quæratur, occultus eſt; vt inuentus quæratur, immenſus eſt. Vnde alibi dicitur. Quærite faciem eius ſemper. Satiat enim quærentem, in quantum capit; & inuenientem, capaciorem facit, vt rurſus quærat implere, vbi plus capere cœperit. Non ergo ita dictum eſt, Quærite faciem eius ſemper, quemadmodum dictum eſt de quibuſdam, ſemper diſcentes & ad veritatis ſcientiam nunquam peruenientes: ſed potiùs ſicut ille ait, cùm conſummauerit homo, tunc incipit, donec ad illam vitam veniamus vbi ſic impleamur, vt capaciores non efficiamur, quia ita perfecti erimus, vt iam non proficiamus. Tunc enim oſtenditur nobis, quod ſufficit nobis. Hìc autem ſemper quæramus, & fructus inuentionis non ſit finis acquiſitionis, &c.]

Plato.
Tādiu diſcēdum, quandiu viuitur.
Beda.
Auguſt.
Deus ſatiat quærentem, & inuenientem ſe capaciorem facit.
In vita beata quod ſufficit, dabitur.
Semper quærendus eſt Deus, fructus tamen inuentionis non ſit finis acquiſitionis.

VERS. 8. Quemadmodum autem Iannes, & Mambres reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtūt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem, &c.

Græcè; ὃν τρόπον δὲ Ἰαννὴς, καὶ Ἰαμβρὴς ἀντέστησαν Μοϋσῇ· οὕτως καὶ οὗτοι ἀντίστανται τῇ ἀληθείᾳ ἄνθρωποι, κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν.

I. IOannes, & Mambres, qui fuerint, non ſatis conſtat. Chryſoſt. ait, fuiſſe duos Magos Ægyptiorum, qui portentis edendis certarint cum Moyſe. Sixtus Senenſis Bibliothecæ ſanctæ lib. 2. refert librum, qui inſcribitur Iannes & Iambres, vel Mambres, vt noſtra editio habet, ex quo Paulus acceperit nomina horum duorum Magorum, qui Moyſi miracula patranti in Ægypto obſtiterunt. Atteſtatur autoritati huius libri quidam Numenius Epamæus profeſſione Pythagoricus, in libr. 3. de bono, vbi ſingillatim Magorum, qui Moyſi obſtiterunt, nomina refert: *Iannes,* inquit, *& Iambres Aegyptij erant, viri adeò magicis artibus præpotentes, vt Muſæo Iudæorum duci, viro Deo coniunctiſſimo ſoli reſiſtere poſſe à cunctis Aegyptijs iudicati ſint. Multas enim calamitates, quas Muſæus Aegypto intulit, ſoluere niſi ſunt,* &c. Hæc verba Numenij ex Euſebio lib. 9. de præpar. Euang. cap. 3. exſcripta ſunt. Gelaſius, d. 15. librum hunc inter apocryphos refert, & reiicit, ſecutus, vt arbitror D. Ambroſ. qui in explanatione horum verborum, *Pauli,* inquit, *exemplum hoc de apocryphis eſt. Iannes enim & Iambres fratres erant Magi, vel venefici Aegyptiorum,* &c. Orig. tract. 35. in Matt. expendens hæc verba Pauli, *Quemadmodū enim Iannes,* &c.

Chryſoſt.
Bibl. ſancta.
Sixtus Senēſis.
Numenius.
Euſeb.
d. 15.
Ambroſ.
Orig.

ſic ait: *Quod ait Paulus, ſicut Iannes & Mambres reſtiterunt Moſi, non inuenitur in publicis Scripturis, ſed in libro ſecreto, qui ſupraſcribitur, Iannes & Mambris liber.* Vnde auſi ſunt quidam epiſtolam ad Timotheum repellere, tanquam habentem in ſe textum alicuius ſecreti; ſed non potuerunt. Nam & primam epiſtolam ad Corinth. propter hoc aliquem refutaſſe, quaſi adulterinam, ad aures meas nunquam peruenit. Hæc Orig. alludens ad Menandri verſiculum, qui in cap. 15. epiſtolæ primæ ad Corinth. legitur. Hoc eſt: *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.*

Menander. 1.Cor.15.

II. Probabile mihi eſt, hæc nomina Paulum accepiſſe ex traditione Iudæorum, quam ἄγραφον vocant, aut certè à Spiritu ſancto; & non ex libro citato à Sixto, & aliis, quem Paulus fortaſſe nunquam legit; Quòd ſi legit, & inde ſumpſit, certum eſt duntaxat ex eo, quòd à Paulo nominati ſacræ Scripturæ inſerantur, oppoſuiſſe ſeſe hos duos Magos Moyſi, non autem ex eo, quòd in apocrypho libro nominentur. D. Auguſt. epiſtola 119. ad Ianuarium, cap. 16. exemplo duorum Magorum, quos hîc Paulus nominat, oſtendit inanes eſſe omnes hæreticorum conatus aduersùs fidem Catholicam, ſimiléſque Magorum conatibus, qui fauente Pharaone Moyſi obſtiterunt. Breui enim confeſſi ſunt ſuam imbecillitatẽ, agnoſcentes virtutem diuinam, coacti dicere, Exod. 8. *Digitus Dei eſt hic*, ſeu, quod idem eſt, virtus Dei operatur in Moyſe. Quidam per *digitum*, plagam intelligunt, vt Chald. Paraphraſtes. Alij Spiritum ſanctum, vt Auguſt. Hebræi, & ferè Latini Patres, potẽtiam & virtutem Dei mirabilium effectricem, ita Rupert. Abulen. Caiet. Lippomanus, Lyranus: in quo ſenſu videtur accipiendum illud: *Porro ſi in digito Dei eijcio dæmonia*, &c. Aduerte autem verbum *reſiſtunt*, præſentis temporis, referri ad homines, qui tempore Pauli veritatem oppugnabant, vt planum eſt; vnde etiam apparet particulam, *nouiſſimis diebus*, ſuprà poſitam, non eſſe ſolùm referendam ad tempora Antichriſti, ſed ad tempora etiam Apoſtolorum: quod ſuprà aduertimus.

Hi duo magi reſtiterunt Moſi, quod ſatis confirmatur narratione Pauli. Auguſt.

Exod 8. Quid ſit digitus Dei. Chald. Auguſt. Rup. Abulenſ. Caiet. Lippom. Lyran.

III. Homines, *corrupti mente*; dicuntur hoc loco, iuxta Primaſium, qui ab integritate doctrinæ, vel fidei, deſciuerant: *reprobi* verò *circa fidem* vocantur illi, qui poſtquam perturbationibus, prauiſque affectibus mentis & voluntatis ſanitatem corruperunt, reprobi efficiuntur circa fidem, vt ait Theophyl. eóque dementiæ veniunt, vt digni ſint, *Quos Deus tradat in reprobum ſenſum*, vt dicitur ad Rom. 1. quo veritate repudiata mendacio adhæreant. Hinc, de homine corrupta mente, & moribus deprauatiſſimo, Pſal. 13. cecinit Regius vates: *Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus.* Deinde addit: *Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudijs ſuis.* Vbi, qui Latinè dicitur *inſipiens*, Græcè eſt ἄφρων, hoc eſt, *mente carens.* Hebr. *Nabal*, à defluendo, decidendo, vacando, nebulo, virtute, ratione, & cerebro vacuus, cui omnia defluunt. Qui huiuſmodi eſt, *dixit in corde ſuo, non eſt Deus.* Non eſt, qui prouideat; non eſt prouidentia. *Elohim* enim iudicem ſonat, ac prouidentiam reſpicit, non eſſentiam. Apud ſe cogitat, etiamſi non loquatur, non eſſe Deum, qui iudicet de ſuis factis homines: ſecurus igitur de ſupplicio, ruit ad omnia flagitia. Hinc additur: *Corrupti ſunt & abominabiles facti ſunt*, &c. Chald. Paraphr. habet: *Non eſt poteſtas Dei in terra*; ſignificans negari prouidentiam circa res humanas in corrupta hominis improbi mente; non tamen eſſentiam, ad cuius cognitionem natura duce pellimur; verba illa, *corrupti ſunt*, ſic exprimit Chal. corruperũt opera

Primaſ. Corrupti homines qui ſint? Theoph. Rom. 1. Pſal. 13. Chald. Incorrupta mens, fidem recipit.

ra ſua, & execrati ſunt bonum. Eſt ergo nauanda nobis opera ne prauis affectibus corrumpamur. Incorrupta enim mens fidem recipit, corrupta deprauat mores, & fidem adulterat. Væ illi, quem Deus ob corruptionem morum reprobauit: de illo planè loquitur, Eccl. 7. *Conſidera opera Dei, quòd nemo poteſt corrigere, quem ille deſpexit.* Illi mihi videntur à Paulo dici hîc reprobi circa fidem, qui hæreticis opinionibus pertinaciter adhærent: Hos videtur Deus peculiari modo repudiaſſe, & quodammodo deſpexiſſe. Eccl. 7.

VERS. 9. Sed vltrà non proficient: inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.

Græcè; Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο.

I. AMbroſius rectè vertit, iuxta Græcum codicem, *non proficient ampliùs:* Ambroſ. *ἄνοια* verò propriè eſt amentia, quam vocem vulgata editio inſipientiam tranſtulit, Ambroſ. ignorantiam; ſenſus igitur eſt, prædicti impoſtores non proficient, vt inquit Anſelm. in decipiendis hominibus, vel vt exponit Anſelm. hîc D. Chryſoſt. non fallent neque ad ſe trahent omnem multitudinem, cui Chryſoſt. inſidiantur; licèt initio quoſdam decepiſſe videantur, deprehenduntur enim facilè. Videbitur quidem ad tempus error vires colligere, ad finem tamen non permanebit. Huiuſmodi enim ſunt, quæ natura ſua bonitatem non habent, vt ad tempus floreant, donec cognito fuco, repudientur. Non repugnant verba ſuprà poſita cap. 2. *& proficient ampliùs in impietate*: illic enim ita locutus eſt; quia ij, qui nouitatibus ſtudent, nuſquam erroris finem inuenient, ſed noua ſemper commēta, & corruptum dogma proferent. Hîc autem ait, non diu fallent, quia citò deprehenduntur.

II. D. Thom. hîc, ſic interpretatur, *ſed vltra*, &c. hoc eſt, Non vltra, quàm D. Thom. Deus permittit, proficient. Caluinus, v. g. non plùs promouit ſectam hæreticam, cuius dux fuit, quàm Deus permiſit. Nec Lutherus plùs nocere potuit Eccleſiæ, quàm diuina prouidentia illi permiſſum fuit. Hinc Angelus inducitur clamans, Apoc. 7. *Nolite nocere terræ, & mari*, &c. & cap. 22. *Tempus enim prope eſt. Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc*, &c. Continent hæc verba permiſſionem: ſenſus igitur huius ſententiæ, *ſed vltrà non proficient*, eſt: non perpetuò permittentur nocere, ſed ad tempus breue duntaxat: elucebit tandem veritas, quam Eccleſia docet, vt Chriſtus promiſit illis verbis: *& portæ inferi non præualebunt aduersùs eam*, &c. Hæreſis nánque inſtar eſt nubis euaneſcentis quacunque aura flante. Quanuis enim videatur interdum aliqua nubes, cœlum obtinere extenſione ſuarum partium, facilè aut diſſoluetur, aut in nihilum redigetur: ſic hæreſis minari tempeſtates videtur in principio; ſed minæ omnes in nihilum recidunt, Deo electos ſuos protegente. Meritò ergo Gamaliel doctor legis videns Principem Synagogæ, Act. 5. reprehendentem Apoſtolos in Synagoga, quo illos adduci iuſſit ob conſtantem Euangelij promulgationem, dixit: *Et nunc dico vobis, Diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos, quoniam, ſi eſt ex hominibus concilium hoc, aut opus, diſſoluetur: ſi autem ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere illud, ne fortè & Deo repugnare inueniamini*, &c. Veriſſimè hoc

Sectæ hæreticorum non promouētur vltra Dei beneplacitū. Apoc. 7.

Hæreſis eſt inſtar nubis.

Act. 5. v. 38.

Conſiliū hominum diſſoluitur, non autem Dei.

hoc à Gamaliele Pharisæo dictum est: Hæretica nánque, & omnino falsa doctrina cùm fundamento veritatis careat, breui corruit; Catholica autem cùm veritate nitatur, & à Deo sit, dissolui non potest. Vnde Cypr. lib. 1. epist. 3. sic consolatur fideles: *Hæc est vera dementia, non cogitare neque scire, quòd mendacia non diu fallunt, noctémque tandiu esse, quandiu elucescat dies: clarificato autem die, & sole oborto, luci tenebras & caliginem cedere, & quæ grassabantur per noctem latrocinia, cessare.* Idem 4. lib. epistola 2. ad Antonianum: *Nesciens*, scilicet, Nouatianus hæreticus, de quo agit, *Schismaticos semper inter initia sua feruere, sed incrementa habere non posse*, &c.

Cypr.

Mendacium non diu fallit.

III. D. Hieron. enarrans illa verba Isaiæ 18. [*Væ* terræ Cymbalo alarum quæ est trans flumina Æthiopiæ, &c. sic ait: omnis hæreticus statim in initio pollicetur excelsa; & cùm alas habere se iactet, tamen hæret in salsis fluctibus, & procul non recedit à terra, medio cursu patitur repentè naufragium, &c. Addit deinde, Sicut enim libri iuxta aquas citò obscurantur, dolentur, & pereunt; ita sermo eorum ac doctrina cùm in principio visa fuerit fortitudinem possidere, pertransit, & labitur, &c. Rectè D. August. iuxta traditam doctrinam, de initio & fine hæresis, exponit verba Pauli, quæ posita sunt, cap. 2. *Multum enim proficient*, & quæ hic habemus, *sed vltrà non proficient*, in commentariis super Psal. 54. ad finem, enarrans illud, *Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos*, &c. Quid est, inquit, non dimidiabunt dies suos: id est, non proficient quantum putant, intráque tempus, quod sperant, peribunt. Quid ait Apostolus, Maligni autem homines, & seductores proficient interdum, non tamē diu? Nam rursus dicit, *Sed vltrà non proficient*, id est non dimidiabunt dies suos. Quo etiam sensu dictum putat à Hierem. cap. 17. de hæretico. [*Perdix* cōgregauit, quæ non peperit; fecit diuitias & non in iudicio: in dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. Idem in Psal. 36. in illa verba: Inimici autem Domini mox vt honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficiēt, sic ait, Ex ipsa similitudine rem, quam insinuauit, agnoscite. Fumus à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum magnum intumescit; sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior. Ab illa magnitudine non fundata, sed pendente, & inflata it in auras & dilabitur. Inimici autem Domini statim, vt gloriabuntur & exaltabuntur deficientes, sicut fumus deficient. Talibus dictum est, 2. Tim. 3. sicut Iannes, & Mambres restiterunt Mosi, sic etiam isti resistunt veritati: homines mente corrupti, reprobi circa fidem. Vnde autem resistunt veritati, nisi inflatione tumoris sui, euntes in ventos, extollētes se quasi iustos & magnos? Quid autem de illis ait tanquam de fumo: sed vltrà non proficient. Dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Inimici nánque Domini, deficientes sicut fumus deficient, &c. Hæc August. paucis omissis aut mutatis.

Hieron. Isai. 18.

Hæreticus est cymbalū alarum.

Similitudo.

August.

Psal 54.

Hier. c. 17.

Psal. 36.

Hæreticus est perdix insipiens.

Hæresis instar fumi.

2. Tim. 3.

IV. In his verbis, *insipientia enim eorum*, &c. reddit rationem quare hæretici diu nocere non possint: eorum enim vanitas & stultitia citò cōuincitur ab Euangelij prædicatoribus, eritque omnibus manifesta. Hoc tamen vaticinium licèt ad omnes hæreticos pertineat, rectè Primasius arbitratur, Apostolum, non de omnibus hæreticis loqui, sed de his tantùm, quos tunc citò destrui præuidebat; sicut illi, qui Moysi restiterunt, confiteri coacti sunt, digito Dei se esse superatos, nec posse edere miracula, quæ à Mose diuinitus patrata sunt.

Primas.

VERS.

VERS. 10. Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, paſſiones.

Græcè; σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ, τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν.

I. PArticulam παρηκολούθηκας, vertit noſtra editio, *aſſecutus es*; ſignificantiùs fortè diceret, *à principio vſque ad finem interfuiſti.* Paulus enim non ſignificat Timotheum ingenio ſuo aſſecutum fuiſſe, quæ à ſe audiuit: quo pacto diſcipulum dicimus aſſequi doctorem docentem (alioqui qui quadrabit, quod conſequitur: *perſecutiones, & paſſiones,*) ſed hunc ſenſum efficit. Tu à principio vſque ad finem adfuiſti mihi, verſatuſque es mecum in omnibus rebus familiariter; Id enim ſignificat παρακολουθεῖν. Doctrinam verò ſuam, opponit doctrinæ illorum qui veritati & bonis moribus reſiſtebant. Erigitque diſcipuli animum ad bene ſperandum in rebus afflictis exemplo ſuo. Quaſi dicat: Fortis eſto, & virum te præbe, non enim ſimpliciter ad meam conſuetudinem acceſſiſti, apertis ſemel aut bis amicitiæ foribus: ſed aſſectatus es doctrinam meam, & c. hoc eſt, vt interpretatur D. Chryſoſt. multò mihi tempore adfuiſti, & omnibus meis rebus animum attendiſti: vult ergo Paulus, vt Timotheus memor magiſtri, exprimat in ſe, quæ in illo vidit, nempe doctrinam, hoc eſt, vt exponit Chryſoſt. & Theoph. prædicandi Euangelij modum: *Inſtitutionem* vocat vitæ & morum rationem iuxta Theophyl. cuius interpres, pro inſtitutione legit *conuerſationem. Propoſitum,* interpretatur Theoph. promptitudinem, atque adeo virilem animi conſtitutionem. Rectiùs Theodor. ſcopum, atque animi deſtinationem videtur intelligere; quaſi dicat: Tu noſti, & ſatis perſpexiſti, cùm tandiu mihi adhæſeris, quem mihi finem propoſuerim. Fidem interpretatur Theodor. piam in Deum affectionem, quæ cum charitate coniuncta eſt. Qua fide carent dæmones, qui coactè credunt Chriſti myſteriis; Vt enim ait Auguſt. de verbis Apoſtoli ſerm. 33. *Timore credunt, non amore:* ideoque dicuntur, *credere & contremiſcere.* Alij, vt Theophyl. nomine *fidei*, intelligunt, in doctrina veritatem & ſtabilitatem, vel eam fidem, quæ in periculis non ſinit deſperare, ſed Dei promiſſionibus tanquam anchoræ innititur. Longanimitatem, erga hæreticos præcipuè intelligit. Quo modo? *Non enim, inquit, tumultuabar, neque ciebam turbas, ſed omnes, & quenuis cum manſuetudine accipiebam. Nihil me horum perturbauit.* Ita Chryſoſt. & Theophyl. At verò longanimitatem hanc refert Theodor. ad eam animi æqualitatem, qua ferebat fratrum delicta.

Timotheus hauſit Pauli doctrinam, & mores.

Chryſoſt.

Theoph.

Theodor.

Auguſt.

Theoph.

Longanimitate ferebat P. fratrũ delicta.

Theodor.

II. *Dilectionem*, vocat eam virtutem, qua omnibus bene volebat: quam virtutem aduerſarij non habebant. Ita Theodor. & Chryſoſt. Patientiæ virtus ad perſecutiones refertur. Vſus enim eſt magna aduerſùs hæreticos longanimitate, patientia aduerſùs perſecutiones. *Perſecutiones, paſſiones*; Has duas particulas iungunt Chryſoſt. Theophyl. & Theodor. Duo enim ſunt, quæ doctoris animum valde perturbant; Hæreticorum ſcilicet perſequentium Catholicos multitudo: & imminens ceruicibus afflictio. Hæreticos perſequentes

Theodor.
Chryſoſt.

Chryſoſt.

Catholicos, dudum fuisse, & postmodum futuros, dixit, *Tanquam vasa immunda permista in magna domo, cum vasis aureis*. Quod ad passiones siue afflictiones attinet, quas perpessus est ipse, id vt discipuli animum erigat, enarrat. Simulque significat, Timotheum suis, & persecutionibus, & afflictionibus adfuisse, & quidem tanquam socium, & participem.

VERS. 11. Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij & Lystris: quales persecutiones sustinui; & ex omnibus eripuit me Dominus.

Græcè; Οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις· οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ πάντων ἐῤῥύσατό με ὁ κύριος.

> Erasmus.

I. PRo, *qualia mihi*, vertit Erasm. *quæ acciderunt mihi, &c.* Nam οἷά μοι rectè ponitur pro ἅ μοι, à Græcis, vt ille aduertit. Atque adeò iuxta hanc interpretationem continetur hîc relatio persecutionum, & specificatio. Alij secuti vulgatam editionem, credunt contineri emphasim in his verbis: *Qualia mihi, &c.* atque adeò nouam periodum admirationis plenam, dum refert atrocitatem persecutionum quas in locis hîc commemoratis teste Timotheo, passus est Paulus. Quasi dicat,

Quis talia fando,
Temperet à lacrymis?

Reuocat autem in memoriam præcipuas quas subiit calamitates, vt præbeat exemplum patientiæ & constantiæ magister discipulo.

> Act. 13. 14.
> Act. 13. 14.
> Act. 11.
> Plin.
> Persecutio contra Paulũ facta Antiochiæ à Iudæis ipsum & Barnabam lapidatibus.
> Iconium.
> Act. 14.
> Strabo.
> Act. 16.
> Lystra.
> Act 27.
> Chrysost.
> Hieron.
> Oecum.
> Paulus etiã in pagis prędicauit.

II. De persecutione, quam tulit Antiochiæ, agit Luc. Act. 13. & 14. Huius autem, omissis aliis, quas variis in locis fortiter tolerauit, propterea meminit, quia Timotheo notior erat, & fortasse recens commota. Non est tamen sermo (quod ne quis erret, aduertimus) de Antiochia Syriæ, vnde egressi sunt ad precandum Paulus, & Barnabas, vt dicitur Act. 13. & 14. & ad quam reuersi sunt officio suo perfuncti; & vt scribit Luc. Act. 11. vbi primùm appellati sunt Christiani, sed de Antiochia Pisidiæ, quæ pars est Asiæ minoris, vt ait Plin. lib. 5. cap. 27. Meritò autem in exemplum suarum persecutionum & afflictionum, quas pro Christo tulit, affert eam quam aduersùs illum & Barnabam Iudæi Antiochiæ excitarunt vnâ cum Gentilibus (fuit enim grauissima:) quia satis eo tempore declarauit, patiens lapidationem, ex qua relictus est, quasi mortuus, & ignominiosam à finibus ciuitatis expulsionem, nihil se sui commodi causa facere, sed causa Euangelij Iconium, oppidum est Lycaoniæ, non procul à flexu Tauri montis; de quo oppido, siue vrbe, agit Strabo 12. Geograph. hîc videtur esse ciuitas Pisidiæ. Lystra vrbs est in Lycaonia, vbi Paulus, vt dicitur Act. 16. inuocato Christi nomine, claudo sanitatem contulit, & Timotheum inde oriundum circuncidit. Alia vrbs est Lystra in Lycia de qua Luc. Act. 27. quam D. Chrysost. vocat Myram & D. Hieronym. Myra, in plurali. Beda in Græco, pro Lystra, Smyrna legit, eo loco. Lystra ergo, de qua hîc agit, oppidulum erat, vt annotauit Oecumenius. Eius meminit hîc Paulus, vt intelligamus, eum non in frequẽtibus solùm, & nobilibus oppidis, sed etiam

in

in oppidulis Euangelium prædicasse, reportatis pro præmio innumeris calamitatibus & iniuriis. Erat enim Lystra ciuitas abiecta, & vilis. Perstringit hîc locus concionatores, qui non nisi in sacello Regio, aut vbi frequentia est illustrium auditorum, ascendere in suggestum volunt. Et multò magis eos, qui nihil agunt, vbi nihil auri aut argenti affulserit.

III. Porrò Timotheum consolatur, dum commemoratis calamitatibus variis ab omnibus diuina virtute se ereptum fuisse ait: Ex qua sententia duo colligimus. Vnum est, præsens illi semper adfuisse in laboribus Dei auxilium: Alterum, ab omnibus periculis Deo bene fauente, semper se euasisse. Quasi dicat Paulus, vt Chrysost. interpretatur, Vtraque consolationis plena sunt, Chrysost. quòd alacritatem eximiam præstiti, neque derelictus sum. Nec dici potest, quòd me prodiderit Deus sed coronam mihi attexuerit clariorem. Hæc Chrysost.

VERS. 12. Et omnes, qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Græcè; καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν χριστῷ ἰησοῦ, διωχθήσονται.

I. HYpothesim reuocat ad thesim, quasi dicat: Quid calamitates, quæ mihi euenerunt dum Christo seruio, peculiariter commemoro; cùm omnes qui pietatem colunt, vbi vbi fuerint, persecutionem patiantur? Quid dico, colunt? omnes qui pietatem colere volunt, inquit Paulus, mox in afflictionem incurrunt. Vbi filij Israel voluerunt Ægyptum deserere, & Pharaonem: statim flagellati sunt, & cruciati, est hoc dictum Pauli hodie tanquam Parœmia Parœmia. vulgò vsurpatum. *Persecutiones* autem hîc vocat, teste Chrysost. Theophyl. Chrysost. Theoph. Theodor. Oecum. &c. non solùm hostium, quos videmus, impugnationes, sed Theodor. etiam internum dolorem & angores quoscunque. Nec enim fas est, eum qui Oecum. per virtutis viam incedit, tristitia, doloribus, tentationibus immunem esse: cùm audiat, Act. 14. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*, & Act. 14. Ioan. 16. *In mundo pressuram habebitis; sed confidite, quia vici mundum.* Quibus Ioan. 16. verbis Christus Dominus non solùm discipulis persecutiones prædicit, & labores, sed auxilium etiam illis & victoriam pollicetur. Quòd autem sententia hæc Pauli generalis sit, & non tantùm ad illius ætatem pertineat, omnes tam Græci quàm Latini interpretes conueniunt. Illud in controuersiam venire potest; Quid sit persecutionem pati. quonam pacto priuatus aliquis homo, qui solus viuit & nullum gerit negotium, persecutionem patiatur. Explicat hoc August. multis in locis; secundùm August. quem persecutionem pati, est durè & molestè affici, vel à se ipso, vel ab alio. Monica Augustini mater persecutionem passa est, dum filij vicem dolens, D. Monicæ antequam ad fidem conuerteretur, noctes diesque plorabat. Sic omnis iustus dolor pro videns, in quibus erroribus sit mundus, persecutionem patitur, etiam si nemo conuersione illi vulnus infligat, aut dolores crucesque minetur. Sensum hunc probabilem filij. facit August. ex Psal. 118. *Vidi præuaricantes, & tabescebam*, & 2. ad Corinth. 11. August. *Quis infirmatur in vobis & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non?* & 2. Psal. 118. Petr. 2. *iusti animam iniquis operibus cruciabant.* Agit de Loth, & Sodomitis D. 2. Cor. 11. 2. Petr. 2. Ambr. & generaliter accipit, ita tamen, vt persecutionem pati, sit, non animo Ambros.

Persecutionē pati est odio haberi. August. Item à se vel ab alio torqueri. Beda.

cruciari, vt interpretatus est August.lib.2. contra Gaudentium, cap.13. & 14. & lib.18.de ciuitate cap.51. sed odio haberi ab aliis. *Omnes* (inquit) *qui in Christo rectè conuersantur, odio habentur etiam à corporis sui membris, id est à Christianis.*

II. Vtraque interpretatio idonea est; sed quam attulimus ex Augustino, communior & receptior. Potest autem ex multis illius locis illustrari, & imprimis ex lib. de pastoribus, vbi, vt refert Beda, docet non esse proponenda, dum viuit, homini Christiano læta & prospera, sed aduersa. *Christi*, inquit, *passiones imitandæ. Non à Christianis deliciæ conquirendæ. Confortatur infirmus cùm ei dicitur, Spera quidem tentationes huius seculi, sed ab omnibus eruet te Dominus, si ab illo non recesserit cor tuum. Nam ad confortandum cor tuum venit ille pati, venit ille mori, venit ligno configi. Omnia hac ille propter te, tu nihil pro illo? quia Christianus es, aliquid plus passurus es in hoc seculo. Etenim ait Apostolus,* Omnes qui volunt piè viuere, &c. Reprehendit ibi August. promittentem Christiano, eo quòd Christianus sit, diuitias, sobolem, & felicitatem. *Haccinè est,* inquit, *ædificatio tua. Super arenam est, quem construis. Venturus est imber: influxurus & fluuius, flaturus est ventus impingent in domum istam & cadent: & fiet ruina eius magna. Leua de arena, pone super petram: in Christo sit quemuis esse Christianum. attendat illum sine omni peccato, quæ non rapuit exoluentem.* Hæc ille. Idem de ciuitate cap.51. lib.18. ait, [*Eos, qui* piè volunt viuere, persecutionem passuros; quia & cùm ab eis, qui foris sunt non sæuientibus, videtur esse tranquillitas: non tamen desunt, qui corda piè viuentium suis perditis moribus cruciant; quia per eos blasphematur Catholicum nomen. Ipsi quoque hæretici cùm cogitantur habere nomen & Sacramenta Christiana & Scripturas, magnum dolorem afferunt videntibus ob eam causam hæsitare quosdam, & alios labi. Patiuntur quippe hanc persecutionem, non in corporibus, sed in cordibus, vnde Psalm. 93. Secundùm multitudinem dol.m. in cor. meo. Non enim ait in corpore meo; sed rursus quia cogitantur immutabilia diuina promissa, additur: consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Dolor autem ipse qui fit in cordibus piorum, quos persecuntur mores malorum, prodest dolentibus, quoniam de charitate descendit, qua eos perire nolunt, nec impedire aliorum salutem. Sic in hoc seculo, ab Abel, quem ipsius frater occidit, vsque in huius seculi finem, inter persecutiones mundi, & consolationes Dei peregrinando percurrit Ecclesia. Idem in serm.de verbis Apostoli 24. enarrans hæc verba: *Omnes qui volunt piè viuere, &c. Qui inter malos viuunt persecutionem patiuntur. Omnes mali persequuntur bonos, non ferro & lapidibus, sed vita, & moribus. Nunquid aliquis sanctum Loth persequebatur in Sodomis? Nemo illi molestus erat, & tamen inter impios viuebat, inter immundos, superbos, blasphemos, persecutionem patiebatur, non vapulando, sed malos videndo*; Et paulò infrà, ait, cessantibus cæteris periculis, non posse tamen omnino cessare domesticam persecutionem. Apostolus cùm commemoret pericula sua 2.Corinth.11. *Periculis*, inquit, *in mari, periculis in fluminibus, periculis in deserto, periculis in latronibus, periculis in falsis fratribus. Cætera pericula,* ait August. *quiescere possunt: pericula à falsis fratribus, quiescere vsque ad finem seculi non nouerunt.*

Christiano no aduersa non prospera proponenda.

Christiano diuitiæ non sunt obiiciēdæ, vt in fide perseueret.

Sancti cruciantur in corde videntes corruptos mores.

Psal 93.

Ecclesia inter persecutiones semper fuit.

Mali persequuntur bonos non ferro, sed moribus.

Loth patiebatur malos videndo.

2.Cor.11. August.

Pericula à falsis fratribus durant vsque ad finem mundi.

III. In lib.sententiarum Prosperi, dicitur, *magnus bonorum labor est mores tolerare contrarios.* Multis præterea in locis D. August. hanc Pauli sententiam versat, præsertim in commentariis super Psalmos. Nam super Psalm.55. *Nemo,*

Prosper. August. Psal 55.

mo, inquit, *sibi dicat; fuerunt tribulationes apud Patres nostros: apud nos non sunt, si putas te non habere tribulationes, nondum cœpisti esse Christianus.* Et vbi est vox Apostolorum? *Omnes qui volunt in Christo piè viuere*, &c. & super Psalm. 122. consolatur eos, qui audiunt diuites & alios, deridentes bonos, quòd spem habeant in felicitate, quam non vident constitutam neglectis pecuniis, &c. Sic enim, ait: *Ferto insultantem, & ridebis gementem: dicturi sunt aliquando, Sap. 5.* Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum. Nos insensati, &c. *Tunc nempe quando apparuerit Christus vita vestra, & vos cum illo apparebitis in gloria*, Coloss. 3. Rursus in Psal. 127. proposita hac sententia: *Omnes, qui piè*, &c. Subiungit: *Non enim modò quia diabolus per reges non sæuit, ideò non Christiani patiuntur persecutionem, si mortuus est diabolus, mortuæ sunt persecutiones: si autem ille aduersarius noster viuit, vnde non tentationes suggerit? vnde non sæuit? vnde non minas & scandala procurat?* Hæc ille. Cùm igitur non possint Christiani viuere siue persecutionibus internis, aut externis, optanda nobis est patientia, sine qua, vt ait Tertull. in lib. de patientia, citans illud Apostoli, *Sol non occidat super iracundiam vestram*, non licet nobis vna die manere. Quòd si aliquis molestus & nimius est in inferendis iniuriis, *Patientia tua fatigetur improbitas aliena.* Vide etiam Cyprianum in libello, cui titulus, de bono patientiæ, qui vt olim Apelles, *nullum diem sine linea*, iuxta Prouerbium, sic nunquam vllam diem intermisit, quin Tertulliani aliquid legeret. Da magistrum, solitus dicere, quoties Tertulliani volumen aliquid à notario suo posceret. Illud in principio libri de patientia præclarè à Tertulliano dictum est: *Ita proposita Dei rebus est, vt nullum præceptum obire quis, nullum opus Domino complacitum perpatrare extraneus à patientia possit. Solatium erit disputare de eo, quo frui non datur, vice languentium, qui cùm vacet à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego semper æger caloribus impatientiæ, quam non obtineo, patientiæ sanitatem suspirem necesse est.* Hæc ille.

Marginalia: Si non pateris nō cœpisti esse Christianus. Psal. 122. Sap. 5. Coloss. 3. Psal. 127. Si mortuus est diabolus, mortuæ sunt & persecutiones. Tertull. Ephes. 4. Patientia tua fatigetur improbitas aliena. Cypr. Vocat Tertull. magistrum. B. Rhen.

VERS. 13. Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.

Græcè; *πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι, καὶ γόητες προκόψουσιν, ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες, καὶ πλανώμενοι.*

I. VOcem Græcam, *γόητες*, vertit noster interpres, *seductores*, poterat vertere *impostores*, Ambros. legit, *deceptores*: particulam, *Errantes, & in errorem mittentes*, rectè ex Græco expressit D. Ambros. in hunc modum, *Ipsi errantes, atque alios erroribus inuoluentes*, si verbum ex verbo vis, dic, *seducentes, & seducti.* Sensus igitur est: Mali autem homines, &c. hoc est, sceleratorum conatus improbi succedere hîc videntur feliciùs, quod à persecutoribus liberi sint: eáque res eos magis ac magis animosos reddit ad crimina grauiora sine metu numinis patranda. Nihil horum te perturbet: si quidem illi in quiete, tu in tentatione viuis. Ea quippe rei natura est. Ex me discere poteris, non posse fieri, vt qui malis indixerit bellum, pressuris careat. Nemo itaque certans, requiem quærat, nemo amplectatur quietem. Nefas est pugilem Dei, vacare deliciis; non licet epulari luctantem; luctamen quidem sunt præsentia omnia, bellum,

Marginalia: Ambros. Seductores, & seducti sunt peccatores. Nefas est pugilē Dei, vacare deliciis.

anguftia,ftudium; aliud eft quietis tempus, hoc ærumnis deputatum eft, atque fudoribus. Nullus vbi ad certamen fe exuit, vnctúfque eft, requiem quærit,fi enim requiem quæris, quid te exuifti?cur iactafti manum? qua enim ratione hîc requiem fperes,cùm libidinibus bellum indixeris,atque aduersùs naturam pugnare perrexeris?Ita exponunt Chryfoft.Theophyl.& alij.

Chryfoft. Theoph. Theodor. Vnde proficient mali in peius.

II. Particulam, *proficient in peius*, ita exponit Theod. vt dicat propterea aliquando malos progredi in fuis conatibus, cùm impietatis natura ad defectum pronior fit,quàm ad incrementum; quia fuis opem fert exitialis humani generis hoftis: & veluti quidam pædagogus, cuius munus eft exercere pueros, ad vitij exercitationem eos vngit, ac confirmat. Nam ij, qui nouitatibus ftudent, nunquam erroris finem inuenient, fed noua femper commenta, & corruptum dogma proferent,ea eft enim erroris vis,vt fifti non queat. Atque hoc eft proficere in peius. Quæ verba non repugnant illis, quæ dicta funt de hæreticis, & malis,*fed non proficient*,&c. Nam *proficere in peius*, eft, non proficere. Licèt enim hæretici initio quofdam decepiffe videatur, atque adeo proficere in peius: facilimè tamen deprehendentur, atque adeò non proficient. Quod autem ait Paulus, *errantes, & in errorem inducentes*, fignificat infignem improbitatem,qua hæretici non folùm errant, fed etiam alios in fuum errorem trahunt.Hoc eft enim,vt ait Auguft.lib.de paftoribus, cap.12. ingenium diaboli,vt non folùm ipfe erret,fed etiam alios errare faciat,ac decipiat. Non enim ad eum pertinet quis ifto aut illo modo erret; dummodo erret, non dicit diabolus, Donatiftæ fint; nō Ariani.Siue illi fint,fiue ifti;ad illum pertinēt. Sic enim ait:*Si aliquis idola adoret,meus eft*,&c.

Auguft.

VERS.14. Tu verò permane in iis quæ didicifti, & credita funt tibi; fciens à quo didiceris;& quia ab infantia facras literas nofti, &c.

Græcè; *σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες, καὶ ἐπιστώθης· εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες; καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας.*

Profperitas impij ficut fœnum.

Pfal.36.

I. SEnfus eft,etfi homines improbi profpero,vt ipfis videtur,fucceffu in Ecclefia contra pios graffentur:tu conftans perfeuera, & firmus in tradita tibi doctrina.Illi enim,quo feliciores in malo progreffus fecerint,eo grauiùs à Deo punientur.Noli ergo perturbari. In eodem fenfu dictum eft,Pfal.36. Vnicuique pietatis cultori, qui felicitatem impiorum confiderat: *Noli æmulari in malignantibus,neque zelaueris facientes iniquitatem.* Hoc eft, Noli inuidere, vel imitari malos, quòd vtantur profpero fucceffu: Inuidiæ enim, & imitationis fignificatio conuenit verbo Hebræo,& Græco, pro quo vulgata editio pofuit æmulari. Chald. fic vertit: *Noli æmulari malignos, ne fias eis fimilis.* Rationem fubiungit Propheta, quare non fint imitandi impij: *Quoniam tanquam fœnum velociter arefcent,& tanquam olera herbarum citò decident.* Fœnum interpretatur Genebrar.viride gramen;& olera herbarum, tenellas herbas. Vult ergo Paulus,vt firmus permaneat Timotheus in doctrina, quam haufit,& credidit,miracula à fe patrata videns, & quæ ipfemet patrauerat, vt exponit Theod. funt enim

Chald.

Genebr.

Theodor.

enim hæreticorum dogmata inſtar turris in arena poſitę, quæ irruentibus ventis cadit. Vbi enim Dei & Eccleſiæ autoritas non eſt, fundamentum deeſt. Vnde D. Chryſoſt. hoc loco; ſic ex ore Pauli alloquitur Timotheum: Si in præſentiarum contraria iis quæ credidiſti, euenire perſpexeris; noli turbari. Nam & Abraham contraria promiſſis euenire cernebat, nec tamen turbato animo erat. Audierat, Geneſ. 21. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen*; & ipſum Iſaac immolare iuſſus, nihil omnino impeditus eſt, quominus id tota deuotione patraret. Hæc ille. Admonet autem ibidem non eſſe cur aliquis offendatur videns malorum felicitatem, & bonorum in hac vita cruciatus. Exitus enim oſtendet, vel in hac vita eſſe Deum, qui malorum proſperitatem ſupplicio, & bonorum labores præmio compenſet. Hinc ad Rom. 5. *Sed & gloriamur in tribulationibus*. Quæ verba rectè explicat Chryſoſt. hom. 62. & ſequentibus, tom. 5. Hinc Pſal. 31. *Multa flagella peccatorum.* Vbi Auguſt. aſſumens verba præcedentia, *In camo & freno maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te*, ſic ait: *Equus & mulus vis eſſe, vis non habere ſeſſorem: conſtringetur os tuum, quo iactas merita tua, & taces peccata tua.* Deinde addit: *Non eſt mirum, ſi adhibito freno ſequuntur flagella. Indomitum enim animal eſſe cupiebat; domatur freno, & flagello, atque vtinam perdometur, verendum eſt enim, ne nimium reſiſtendo, indomitum relinqui mereatur, & ire in ſuam vagam licentiam, vt dicatur de illo*, Pſalm. 72. Prodiet quaſi ex adipe iniquitas eorum: *Sicut de illis, quibus modò ſunt impunita peccata: ergo cùm flagellatur, corrigatur, dometur. Vnde domitus eſt Dauid, qui ſe equum & mulum dixerat? flagellis.* Conuerſus ſum, inquit, in ærumna mea, *dum configitur ſpina, ſiue flagella dicas, ſiue ſtimulos dicas, domat Deus iumentum, cui inſidet: quia iumento expedit, vt inſidiatur, ſi carueris iſto ſeſſore, tu cades, non ille: quia multa flagella peccatoris.* Hæc de peccatoribus, qui Deo punienti ipſos, vt reſipiſcant, reſiſtunt. De iuſto bono animo aduerſa tolerante, inquit, ibidem pſaltes diuinus: *Sperantem autem in Domino miſericordia circundabit.* Vbi Auguſt. *Quem primò circundabat preſſura, poſtea circundat miſericordia, quoniam miſericordiam dabit, qui legem dedit; legem in flagellis, miſericordiam in conſolationibus*, &c. Oportet igitur permanere in fide, & in doctrina eum qui virtutem colit: licèt interdum videat improbos elata ceruice ſe iactantes; citò enim Dei iuſto iudicio eorum iactantia frenabitur: iuſtorum autem labores præmiis non ſolùm pacificæ conſcientiæ in hac vita, ſed etiam gloriæ in æterna, decorabuntur. Vtiles ſunt huiuſmodi admonitiones & in memoriam reducendæ bonis viris, dum afflictionibus premuntur. Vt enim ait D. Auguſt. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 16 tom. 5. citans hæc verba: *Tu verò permane*, &c. *Sicut corporis medicamenta, quæ hominibus adhibentur ab hominibus, non proſunt niſi illis, quibus Deus operatur ſalutem. qui & ſine illis mederi poteſt: ita ſine ipſo illa medicamenta ſpiritualia non proſunt, & tamen adhibentur, etſi hoc officioſè fiat, inter opera miſericordiæ, vel beneficentiæ deputatur: ita & adiumenta doctrinæ tunc proſunt animæ adhibita per hominē, cùm Deus operatur, vt proſint*, &c.

Vbi autoritas Eccl non eſt fundamētum deeſt.
Chryſoſt.
Abraham nō eſt turbatus audiens contraria promiſſis.
Gen. 21.
Felicitas malorum periculoſa.
Rom. 5.
Chryſoſt.
Pſal. 31.
Auguſt.
Os, quod nō confitetur peccatum cū opus eſt, cōſtringetur.
Pſal 72.
Dauid vocat ſe iumētum.
Domat Deus eum, cui inſidet.
Auguſt.
Succedit preſſuræ miſericordia.
Auguſt.
Similitudo.

II. Quod ſequitur, *credita ſunt tibi*, duplicem admittit ſenſum: vnum, *credita ſunt*, id eſt, commiſſa, quem ſenſum ſequitur Eraſmus; ſic enim vertit, *quæ concredita tibi ſunt.* Alterum, *credita ſunt*, id eſt quæ credidiſti, & plena fide accepiſti: atque hunc ſenſum amplectitur Chryſoſt. Theoph. Theodor. & Græci grauiores. Vnde aliter ipſi vertiſſent, quàm Eraſmus, dixiſſéntque, credita ſunt tibi,

Eraſmus.
Chryſoſt.
Theophyl.
Theodor.

tibi, vt habet Latinus interpres. Nam ad verbum ἐπιστώθης, idem est atque creditus es, pro credidisti, vt vertit interpres D. Chrysostomi. Credita sunt tibi, inquit, hoc est, credidisti hanc esse vitam, nempe afflictionibus, iustitiam colentibus plenam.

Cur non debeat Timotheus tribulationibus commoueri.

III. Illa verba: *Sciens à quo didiceris*, &c. duas continent causas; quare ipsum, in mediis turbationum fluctibus immotum permanere oporteat. Altera est, quòd non à quouis, sed à Paulo de his edoctus sit. Altera, quòd ab ipsa pueritia sacrarum literarum hauserit disciplinam. Nomine sacrarum literarum vetus Testamentum intelligit, non tamen exprimit, à quo fuerit Timotheus ab infantia veteris Testamenti scientia imbutus: loquitur tamen secundùm morem illius temporis, in quo, cùm non extaret nouum Testamentum scriptum, aut si aliqua illius pars extabat; à Iudæis tamen tanquam liber canonicus non admittebatur: doctores Hebræi vetus duntaxat Testamentum recipiebant; & quinque libros Moysis, legem, & sacras literas per antonomasiam appellabant. Perstringit etiam quosdam veteres hæreticos vetus Testamentũ, sacras siue diuinas literas vocans. Vt enim ait Theophyl. Simon Magus, Manes, & alij, vetus Testamentum prauum appellabant. Cùm tamen in illo incarnatio Christi, & cætera fidei mysteria contineri, nefas sit dubitare. Vnde ait Ambros. *Antiquitas hæc, robur est nouitatis*; quasi dicat antiquum Testamentum, rerum quæ in nouo sunt, stabilitatem continere.

Theophyl.

Ambros.

Autoritas magistri multũ facit.
Cypr.
Hieron.
Primus ardor discẽtis, est magistri autoritas.
Exod 18.
Deus non semper Angelos hominibus magistros facit; sed interdũ homines.
August.
Act 8.
Demosthenes à cane didicit.
Hieron.

IV. Quantùm valeat apud discipulum magistri autoritas, non ignorabat Paulus, ideóque ait: *Sciens à quo didiceris*. Vnde Cyprian. Tertullianum inter Christianos illius temporis, eloquentissimum, magistrum non inuitus appellabat; & D. Hieron. Gregor. Nazianz. Primus enim ardor discendi, est docentis autoritas. Non tamen idcirco negligere debemus veritatem, aut sanum consilium à quouis etiam inferioris notæ præstitum. Nam & Moyses, vt dicitur Exod. 18. cùm esset diuinarum humanarúmque rerum scientissimus, quippe qui cum Deo vt amicus cum amico loquebatur, consilium de constituendis magistratibus à Iethro socero suo, qui Gentilis erat, accepit. Nouerat enim Moyses bonum consilium non homini, sed Deo, qui veritas est incommutabilis, tribuendum esse, vt ait August. in prolog. lib. de doctrina Christiana ad finem. Voluit enim Deus, vt non semper Angelos cœlúmque ipsum magistrum haberemus; sed ad fouendam charitatem homines hominibus, etiam ad intelligẽdas Scripturas ductores præposuit. Hinc Eunuchus ille, qui Isaiam Prophetam legens non intelligebat, noluit Deus, vt ab Angelo aut interno magisterio illustraretur, sed à Philippo, qui diuina suggestione missus sedit cum eo: illíque humanis verbis, & lingua, quod in Scriptura illa vtile ei erat, aperuit. Demosthenes, à cane, quomodo, R. litera exprimenda esset ediscere non erubuit, & nos, inquit, Hieron. aduersùs Ruffinum erubescimus, si homines homine præceptore vtamur.

Lectio sacræ scrip. à pueritia &c.
Chrysost.
Theophyl.
Ambros.
Primas.

V. Modestè ergo Paulus de se loquitur, cùm prætermisso nomine, se magistrum fuisse insinuat: simúlque discipulo reuocat in memoriam, quòd ab infantia sacras literas didicerit; quasi dicat, in his educatus es; per diuinam Scripturam, maior tibi fidei virtus accessit, adeóque inualuit, vt nihil iacturæ possit incurrere altissimis radicibus nixa & longo tempore solidata. Ita Chrysost. Theoph. & alij ferè Græci. Quibus accedunt Ambros. & Primasius.

VI. Quan

VI. Quanta olim fuerit religio & studium Iudæorum in addiscendis sacris literis, refert Philo Iudæus in lib. de legatione ad Caium Cæs. *Omnes,* inquit, *gentes libenter seruant ritus priscos, sed Iudæi præcipuè. Cùm enim leges suas credant oraculis proditas, easque discant à pueritia, in animis suis circunferunt expressas imagines harum legum, & semper admirantur, vt honestissimas eas intuentes; & in tantum abhorrent à quauis re suis legibus contraria, vt omnibus fortunis à sua lege educi nequeant, &c.* In primo etiam libro Machab. cap. 12. continentur literæ, quas misit Ionathas summus sacerdos, & alij Iudæorum proceres, ad Lacedæmonios reuocandæ amicitiæ causa. *Nos enim,* inquiunt, *cùm nullo horum indigeremus, habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris, maluimus mittere ad vos renouare fraternitatem, & amicitiam, &c.* Aiunt Hebræi se non ex profana aliqua scriptura didicisse ex vno genere Iudæos & Lacedæmonios extitisse, vt Lacedæmonij dicebant, suam nobilitatem cum Iudæis ad Abraham referentes: nec indiguisse tali scriptura ad id confirmandum: quia ex libris sacris, quos apud se Ionathas & seniores habebant, hoc sciebant. Ita interpretatur Lyranus. Vbi notanda sunt illa verba: *Nos enim cùm nullo indigeremus, &c.* Quasi dicat, Nos sola lectione sacrorum librorum in hoc publico Reipubl. otio, abundè contenti sumus: nihil præterea desideramus. Solatium etiam experti sunt in lectione sacrorum liborum Iudæi lib. 1. Mach. c. 3 sub duce Iuda Machabæo. Nã gentes, hoc est, inter Gentiles doctiores, ex sacris litteris nitebantur ostendere Iudæis cultum idolorum esse licitum, cùm Moyses præcipiat in tabernaculo constituere Cherubinos, & alias imagunculas, & nolentes idolis cultum deferre bello oppugnabant. Cùm ergo circumuenti essent Iudæi exercitu hostili, & pugnandi necessitas vrgeret, congregati sunt, & venerunt in Masphat, qui locus erat orationis. *Ieiunauerunt* (inquit tex.) *illa die & induerunt se ciliciis, & cinerem imposuerunt capiti suo, & disciderunt vestimenta sua.* Deinde subiungitur id, quod ad nostrum institutum attinet: *Et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur gentes similitudinem simulachrorum suorum, &c.* Vbi aduerte, lectionem diuinorum præceptorum, consolari electorum mentes, & lucem afferre rebus gerendis; Impiorum autem malefacta detestari. Illa verba, *de quibus scrutabantur gentes, &c.* explicat Lyranus, dicens cap. 25. Exod. præcipi, vt intra sanctum Sanctorum ponerentur imagines Cherubim: quod legentes aliqui Gentiles, licitum esse Iudæis affirmabant cultum imaginum, parum attendentes illas imagines non proponi, vt colerentur. Sed vt ostenderetur, Angelos per Cherubim repræsentatos seruire Deo, cuius sedes in propitiatorio erat figurata. Hoc autem vacuum idcircò relictum fuit, vt significaretur, Deitatem non posse per imaginem repræsentari, vt annotauit Lyranus Exod. 25. & 1. Machab. 3. Vide August. & alios interpretes Ioan. 5. vbi Christus ita alloquitur Iudæos: *Scrutamini Scripturas, in quibus vos putatis vitam æternam habere, &c.* Quæ sententia duplicem habet sensum ex ambiguitate verbi Græci & Latini, *scrutamini.* Nam legi potest per modum imperandi, vel exhortandi, vt Christus eos impellat ad studium Scripturarum, quia ipsæ testimonium de Christo præbent. Vtrunque sensum sequitur Chrys. & Euthym. & doctores communiter.

VI. Nos, vt ad Scripturarum amorem accendamur, in quibus intelligendis feliciter Timotheus iam inde ab infantia elaborauit; exhortationi ab ore Christi profectæ aures si ab infantia non apposuimus, in ea saltem qua sumus

Phil. Studium Iudæorum in addiscenda scrip. Iudæi à pueritia circunferunt imagines sacrarum legum. 1. Mach. 12. Lectio Scripturæ solatio est. Lyran. 1. Mach. 3. Iudæi in afflictione cõsulunt sacros libros. Lyran. Exod. 25. Cherubini in sanctuario positi, indicabãt Angelos Deo seruire. Exod. 25. 1. Mach. 3. August. Ioan. 5. Chrysost. Euthym. A pueris legenda Scriptura, ne dũ ab aliis.

ætate dociles aperiamus. Omnibus tamen suadeamus, vt ab infantia eruditis magistris pueros tradant sacris literis imbuendos. Oportet enim, vt in ea arte, quam quis profiteri cùm laude debet, iam inde à puero se exerceat. Vnde Pla-
Plato. to primo de legib. *Assero equidem*, inquit, *eos, qui in præstantes viros in aliquo euasuri sunt, ab ineunte ætate oportere meditari, tum ludendo, tum etiam studendo. Siquis enim peritus agricola, aut ædificator futurus est, oportet à prima ætate, vel colere terram, vel pueriles domos ædificare, &c.* Nec refert quòd magnus ille Antonius memoria complexus sit sacram Scripturam; locósque illius difficiles interpretatus, sine vlla ope humana, vt Nicephorus refert lib. 8. cap. 40. & D. August. in prol. lib. 1. de doctrina Christiana. Non enim miracula, & beneficia paucis à Deo concessa, pro lege sunt habenda, sed cum omni veneratione potiùs colenda. Et quidem D. August. pulsari eum periculosa tentatione putat vbi suprà, qui existimat sine vllo studio, & labore posse se adipisci perfectam diuinarum literarum scientiam.

Magnus Antonius memoria complexus est scripturam. Niceph. August.

VERS. 15. Quæ te possunt instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu.

Græcè; Τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

I. VErbum Græcum σοφίσαι propriè est *erudire*, seu *sapientem reddere*. Sensus ergo est, quæ à puero didicisti ex veteri Testamento, & à me præceptore iam adolescēs, possunt te ad salutem informare, quam speramus nobis concedendam per fidem, quæ nobis communicata est Christo duce, & autore. Itaque sacræ literæ non permittunt, vt ait Chrysost. hoc loco, suos amatores vllo rerum euentu scandalum pati: animum illis conferunt, ad tolerandas fortiter & constanter res aduersas, iam ratione, iam exemplo. Harum præsidio munitus, etiam absente præceptore bene se geret. Non enim sicut externa scientia ad fraudem, & bellorum insidias, laudémque humanam consectandam instruunt, sed ad morum integritatem conseruandam, & diuinam gratiam promerendam & gloriam à Christo promissam. Hoc ergo sacrarum literarum encomio verissimo ducti, ad illarum vmbram omni luce potiorem, tanquam ad vmbram arboris vitæ, cæteris rebus neglectis, confugiamus. Hîc enim animorum morbis, & ignorantiis remedia proponuntur: hîc lux cœlestis, vitiorum discutit tenebras, iuxta illud Christi dictum, Ioan. 5. *Scrutamini Scripturas, &c.* & Matth. 22. *Erratis, nescientes Scripturas.* Vnde Chrysost. super verba Luc. cap. 16. concione 3. de Lazaro tom. 2. sic ait: *Scripturarum ignoratio & hæreses peperit, & vitam corruptam inuexit, &c.* & August. tract. 18. in Ioan. cap. 5. *Neque enim*, inquit, *nata sunt hæreses, nisi dum Scripturæ bonæ, non bene intelliguntur.* Idem super epist. Ioan. in principio: *Omnia*, inquit, *quæ leguntur in Scripturis sacris ad instructionem & salutem nostram, attentè oportet audire. Maximè tamen memoriæ commendanda sunt, quæ aduersùs hæreticos valent, &c.* Rursus serm. 112: *Sacrarum literarum lectio, præcognitio est non parua diuinæ beatitudinis. In his enim quasi in quodam speculo homo seipsum considerare potest qualis sit, vel quò tendat. Lectio assidua diuinæ Scripturæ purificat omnia: timorem enim incutit gehennæ, &c.* Igitur, qui vult cùm Deo semper esse, frequenter debet orare, & le

Literæ sacræ suos amatores ab scādalo protegūt.

Arbor vitæ est scrip.

Ioan. 5. Matth. 22. Chrysost. Luc. 16. Ignoratio scrip hæreses peperit. August.

Scrip est speculum.

& legere. *Nam cùm oramus*, inquit, August. *cum Deo loquimur; quando verò legimus diuinas Scripturas, Deus loquutur nobiscum.*

Quãdo oramus, cũ Deo loquimur, &c.

II. Illa verba: *Per fidem, quæ est in Christo Iesu*, hunc sensum efficiunt: Si veram fidem adhibeas Scripturis, eámque non qualemcunque, sed qua in Messiam creditur; hoc est, Iesum Christũ Dei Filium & de Maria Virgine natum. Fides enim, quæ ex Scripturis sumitur, ad Christum ducit, quo pacto salutem conciliat suo amatori. Ita Theophyl. & Oecum. exponunt. Quo sensu ad Rom. 10. dicitur: Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum Christum, & in corde tuo credideris, quòd Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris; & in Act. Apostolorum, ait D. Petrus: *Neque enim aliud nomen sub cœlo est, in quo oporteat nos saluos fieri.* Et in Conc. Trident. sess. 6. de iustificatione cap. 4. definitur, iustificationem hominis post Euangelium promulgatum sine lauacro regenerationis, aut eius voto fieri non posse. Ex qua definitione colligitur, explicatam Iesu Christi fidem ad quam nos sacra Scriptura, quasi manu ducit, non solùm necessariam esse ad salutem perfectam, quæ in glorificatione posita est, sed etiam ad inchoatam, quæ à Theologis dicitur iustificatio, qua quis ex impio efficitur pius. Vide D. Tho. 2. 2. q. 2. art. 7. vbi quærit an oporteat explicitè credere mysterium incarnationis ad impetrandam æternam salutem; & partem affirmantem sequitur citans D. August. qui in lib. de correctione & gratia: *Illa fides*, inquit, *sana est, qua credimus nullum hominem siue maioris, siue paruæ ætatis liberari à contagio mortis & obligatione peccati, nisi per vnum mediatorem Dei & hominum Iesum Christum, &c.*

Theophyl. Oecum. Rom. 10. Act. 4. Trid. sess. 6. Fides Christi explicata necessaria est ad salutem. D. Thom. August.

III. Iure ergo Paulus ait sacras literas posse instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. Nam sine fide, & spiritu Christi, si legantur, nihil possunt, imò interdum obsunt, vt videre est in perfidis Iudæis; qui nihil ferè aliud legunt, quàm diuinos libros. Ad quam cæcitatem alludens Lactant. lib. 4. diuinarum instit. cap. 15. &c. docet, oracula prophetarum non rectè fuisse intellecta ante Christi aduentum.

Lactant. Oracula non rectè intellecta ante aduentũ Christi.

VERS. 16. Omnis Scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia.

Græcè; Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ.

I. ELegãter iuxtà & propriè dicta est ab Apostolo sacra Scriptura θεόπνευστος, hoc est, à Deo inspirata, vel, diuinitus inspirata; & qui eam, vel eius partem scripserunt, à Deo inspirati, siue diuino spiritu afflati. Autores enim illarum, non ambitione aliqua, aut gloriæ aucupandæ studio, vt profani historici incitati calamum arripuerunt, sed Deo mentem illustrante, & calamum dirigente, vt ait D. Petr. 2. cap. 1. agens de prophetia. *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, &c.* Vnde D. Chrysost. de incomprehensibili Dei natura tom. 5. hom. 3. loquens de prophetia Isaiæ, sic ait: *Cùm autem Isaiam dico, sententiam Spiritus sancti intelligo. Propheta enim non nisi ea, quæ diuinitus inspirantur, scribit, ac loquitur, &c.* Et D. Ambros. in principio expositionis in Lucam super illa verba:

Scriptores sacri. 2. Petr. 1. Chrysost.

Visum est & mihi scribere, &c. Aduertit Euangelistam intelligendum nō solùm scripsisse, quia sibi ita visum fuerit, sed potissimùm, quia fuerit iussus à Deo, animum ad scribendum Euangelium impellente; & D. Aug. lib. 18. de ciuitate, cap. 38. libros receptos in canonem Ecclesiæ diuino instinctu scriptos fuisse affirmat: cæteros etiam si à bonis autoribus, imò ab eisdem interdum, qui canonicos ediderunt, scripti sint, eam prærogatiuam non habere. Vide D. Greg. in præfatione comment. in Iob. vbi sic ait: *Scriptores sacri eloquij, quia repleti Spiritu sancto super se trahuntur, quasi extra semetipsos fiunt: & sic Dei sententias quasi de labiis proferunt. Vnde & sanctus Iob. sancto Spiritu afflatus potuit sua gesta (quæ erant videlicet supernæ aspirationis dona) quasi non sua, scribere, quia eo alterius erant, quæ loquebatur, quo homo loquebatur, quæ Dei sunt, &c.* Sunt igitur sacri scriptores veluti instrumenta, quæ impulsu diuini Spiritus tacta, auribus nostris sanam doctrinam infundunt. *Sacri autem tractator eloquij,* vt D. Greg. ait in epist. ad Leandrum Episcopum cap. 2. ad finem, *morem fluminis debet imitari. Fluuius quippe dū per alueum defluit, si valles concauas ex latere cōtingit, in eas protinus sui impetus cursum diuertit, cúmque illa sufficienter impleuerit, repentè se in alueum refundit; sic nimirum, sic diuini verbi esse tractator debet: vt cùm de qualibet re disserit, si fortasse iuxta positam occasionem cōgruæ ædificationis inuenerit, quasi ad vicinam vallem linguæ vndas intorqueat, & cùm subiectæ instructionis campum sufficienter infuderit, ad sermonis propositi alueum recurrat.* Hæc Greg.

Aug. Canonici libri afflatu Spiritus sancti scripti. Iob sua gesta scribit, quasi non sua.

Sacri scriptores sacra sūt instrumenta. Greg. Similitudo. More fluminis debet cōcionator ferri.

II. Admonet nos etiam D. Chrysost. hom. 8. super hoc cap. ne temerarij simus in scrutanda profunditate Scripturarum: intelligentes multos in ea latere locos difficiles; sicut enim in magno fluuio, quædam sunt partes, quæ vado transiri possūt, aliæ per pontem; aliæ verò, quæ nullo modo nisi adminiculo cymbæ: ita in sacris literis, quæ ad mores informandos spectant, perspicua sunt; quæ verò ad mysteria pertinent per interpretationes Patrum, quasi per pontem cognosci possunt. Sunt etiam nonnulla, quæ, vt penetrentur, Spiritus sancti quasi vehiculo & ductu eget mens nostra. Cùm ergo omnis Scriptura sacra sit diuinitus inspirata, non nisi Spiritus sancti flatu & ope intelligi potest, in iis præsertim locis, in quibus mysteriorum altissima est profunditas; eo tamen nobis aspirante vtilissima est.

Chrys. Vitanda temeritas scrutantibus scripturas. Similitudo.

Multiplex vtilitas percipitur ex lectione sacra.

ANNOTATIO VNICA.

III. AD multos effectus vtilis est sacræ Scripturæ lectio. Primùm ad docendum, siue, vt habent Græca, ad doctrinam sanam mentibus inserendam, & contrariam refellendam. Quod facilè videt, qui nouit autorem illius esse Spiritum sanctum, & doctorem Christum. Vnde D. Petr. 2. cap. 1. sacram lectionem commendans, *Habemus,* inquit, *propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.* Deinde vtilis est ad excitandam in animis flāmam diuini amoris. Vnde Psal. 118. *ignitum* dicitur *eloquium Dei,* & Hierem. 23. *Nūquid non verba mea* (ait Deus) *sunt quasi ignis & quasi malleus conterens petram?* Nónne, qui illud audiunt, se accendi intelligunt? Redeuntes discipuli duo ex Emaunte, Luc. vlt. dicebant: *Nónne cor nostrum ardens erat, dum loqueretur in via,*

Vtilitas lectionis scripturæ. 2. Petr. 1. Lectio inflāmat cor. Psal. 118. Hierem. 23. Luc. vlt.

& aperi

& aperiret nobis Scripturas? Est autem ignis natura, vt omnia in se conuertat, & sibi similia efficiat; ita diuinus verbi Dei ignis facilè nos, si non obstiterimus, similes Deo reddet. Docet tertiò flagella, quæ nobis infligit, & quæ nos tantopere horremus, non nisi ex paterno affectu prouenire. *Quis enim est filius, quem non corripit pater?* & Salomon ait, Prouer. 27. *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis*; & Angelus Tobiæ 12. ait, *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Quartò, confert munditiam pectori, cupiditatibus compressis, quæ veluti humores aridæ materiæ igni cælesti resistunt. Hinc Ioan. 15. *Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.* Flagella Dei. Prou. 27. Tob. 12. Ioan. 15.

IV. Satis igitur patet, quàm latè pateat fructus sacræ Scripturæ; vtilis enim est, vt ait Apostolus, ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, siue, vt Ambros. vertit, vtilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationem, ad redargutionem, ad eruditionem, quæ est in ipsa iustitia, &c. Tradit sacra Scriptura omnem veritatem, arcet omne vitium, inserit virtutes, prouocat ad honestatem, vt meritò dixerit Aug. 2. de doctrina Christiana cap. vlt. *Quicquid homo extrà didicerit, si noxium est, ibi damnatur; si vtile est, ibi inuenitur. Et cùm ibi quisque inuenerit omnia, quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi inueniet ea, quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo Scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate discuntur.* Hæc ille. Quintò, Aduocat ad se Angelos etiam à non intelligentibus recitata; quemadmodum & sancta deprecatio, teste Dauid, Psal. 67. *Præuenerunt*, inquit, *principes coniuncti psallentibus*, Genebr. ita explicat. Præuenerunt Principes, plebeios ad tuos triumphos concinendos. Exemplo inferioribus ordinibus præluxerunt. Fugat dæmones, vt ait Vates, Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam, aduersus eos, qui tribulant me.* Profanus autem sermo & lasciuus illos conciliat. Nam vt verba incantantis efficaciam suam exhibent, etsi à proferente non intelligantur, ita diuina verba bono ac simplici animo prolata, vim continent fugandi dæmones; Angelósque conciliandi. Quæ propterea dixerim, ne quis obstrepat fœminis, religiosè in choro; & aliis personis, quæ Latinè nesciunt, extra chorũ psalmos Scripturæque partes alias recitantibus, quasi sine fructu recitent, cùm non intelligant eorum quæ recitãt, significatus. Denique, vt breui dicã multa; sacra Scriptura sic est ab Spiritu sancto concinnata, & omnibus locis, tẽporibus, personis, periculis, morbis accommodata, vt iure optimo à D. Basil. epist. 1. circa medium, tom. 2. tabernæ pharmacopolę, varia ad omnes morbos propulsandos medicamẽta habenti, cõparetur. Ita vt ex ea Ecclesia Martyrũ tempore hauserit cõstantiam: tẽpore doctorum sapientiã: tempore hæreticorũ, errorum destructionẽ: tempore prosperitatis, humilitatem & temperantiã: tempore negligentiæ, & teporis, feruorem, & diligentiam; tempore Ecclesiæ morũ deformationem, & abusum deplorantis, ad pristinã dignitatẽ facilem restitutionem. Ambros. August. Quicquid vtile est extra scripturã, in scriptura inuenitur. Psal. 67. Genebr. Psal. 22. Vtiliter psalmos recitant etiã, qui Latinè nesciũt. Basil. Sacra Scriptura veluti pharmacopolium.

V. Hanc multiplicem vtilitatem Spiritus sanctus autor & spirator bonorum omnium, sacris literis tribuit siue de veteri, siue de nouo Testamento loquamur. Vnde Cyprianus exponens Symbolum Apostolorum in explicatione illius particulæ, *Et in Spiritum sanctum*; sic enim ait: *Is ergo spiritus est, qui in veteri Testamento legem & prophetas: in nouo autem Euangelia, & Apostolos inspirauit, &c.* Probat hoc dictũ ex verbis Pauli, *Omnis Scriptura diuinitus inspirata, &c.* Quare licèt hæc verba spectato cõtextu ad vetus solùm Testamentum referantur; Cypr. Sacra scriptura vtilis est ad docendum, & arguendum.

ſpectata tamen veritate, ad nouum etiam extenduntur. Dicitur diuinitus inſpirata, quia à Deo abſque alio medio per reuelationem accepta eſt, quod non conuenit ſcripturis Philoſophorum, & commentis humanis, qualia tradit Simon Magus ex poëtis & Philoſophis. In ea inuenies, ô Timothee, inquit Paulus, quod propones populo tuo, & clero Epheſino: *Eſt enim vtilis ad docendum; vtilis etiam eſt ad arguendum.* Hoc eſt, in ea inuenies, quo redarguas Menandrum & reliquos hæreticos. Vtilis eſt præterea ad corrigendum; hoc eſt, inuenies in ea, quo corrigas, quod perperam dictum eſt; ἐπανόρθωσις enim, qua voce hîc vtitur Paulus, *correctionem* ſonat; quanuis vulgatus interpres, *ad correptionem* ſiue *ad corripiendum* tranſtulerit; & D. Ambroſ. *ad redintegrationem*: Vtilis denique eſt ad erudiendum: Græcè πρὸς παιδείαν, quæ vox in ſcholis ſatis nota eſt. Hinc παιδαγωγία, ſchola dicitur, in qua elementa ſcientiarum prima traduntur; ſi tradere velis inſtitutionem elementariam, & erudire quempiam, quid ſit iuſtitia Chriſtiana, commoditatem tibi præbebit, & vſum ſcriptura. Subiungit:

Ambroſ.

VERS. 17. Vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonum inſtructus.

Græcè; ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

I. HOc eſt, omnis Scriptura diuina eò tendit, vt is, qui homo Dei eſt, præceptíſque diuinis obedire vult, integer ſit, & vndeqnaque perfectus, atque ad omnem honeſtam functionem inſtructus, ſiue, vt legit Ambroſ. conſummatus; cui lectioni conſentit Græcorum interpretatio: *Homines Dei* ſecundùm phraſim Scripturæ dicuntur illi, qui peculiariter addicti ſunt diuino cultui, vt ſacerdotes, & Epiſcopi. Conſtat id ex libris Regum & Paralipomenon; vbi Elias, & Eliſæus aliquoties dicuntur *homines Dei*, vel, vt in Hebræo eſt, *viri Dei*, & in epiſtola præcedenti cap. 6. Timotheum Paulus vocat *hominem Dei.* Vide quæ ibi annotauimus. Particula illa, *ad omne opus bonum instructus*, indicat loqui Apoſtolum propriè de opere miniſterij, velléque vt vir Dei ſit abſoluta ſcientia & virtute aptus; ad præſtandum quoduis officium epiſcopale; illud præſertim quod ad docendum pertinet. Inſtructum enim exigere; eſt exigere profeſſorem, & ſacræ doctrinæ conſummatum præconem. Vocat autem tacitè Timotheum *virum Dei*, quia Epiſcopus erat, & inter ſacros miniſtros primas obtinebat, & præcipuè quia ſcientiæ & virtutis ſtudioſiſſimus erat; qui enim huiuſmodi ſunt, etiam ab auctoribus profanis homines diuini vocantur. Vnde Ariſt. 7. Ethic. cap. 1. *Virum diuinum* à Lacedemoniis appellari refert eum qui rerum omnium laude admirabilis eſt.

Homo Dei dicitur qui iuſtus eſt & Deo ſeruit.

1. Tim. 6.

Homines Dei & diuini dicuntur Epiſcopi, &c.

II. Indicant etiam hæc verba: *Ad omne opus bonum instructus*, ſe non quolibet opere bono ſine diſcrimine, ſed de eo quod per excellentiam tale eſt, quale eſt opus ſacri miniſterij, & præſertim martyrij quod meditatur ſibi & Timotheo iam propinquum. Quam meditationem ante oculos habere decet Epiſcopos, & viros perfectos, vt parati ſint, ſi expediat, ad Dei gloriam, mortem pro Chriſto pati. Quod expreſſit Cypr. in prolog. lib. de exhortatione ad martyrium, ſic enim ait: *Aduerſarius vetus eſt, & hoſtis antiquus, cum quo prælium gerimus.*

Inſtructio ad martyriū dicitur opus bonum.

Cyprian.

gerimus, qui si imparatum inuenerit Christi militem, si rudem, si non solicitum, ac toto corde vigilantem, circumuenit nescium, fallit incautum, &c. D. August. lib. 12. contra Faustum, cap. 14. Quòd lignis quadratis arca Noë fabricata fuerit, hoc significare ait, Ecclesiam Dei, cuius typus erat illa arca, constare hominibus quadratis seu perfectis, siue, vt loquitur hîc Paulus, ad omne opus bonum paratis. Idem in Psal. 86. Ecclesiam vocat *cœlestem quandam fabricam; cuius fundamentum, Christus est; Montes, Apostoli, & Prophetæ sunt, qui portantes fabricam ciuitatis faciunt viuum quoddam ædificium.* Deinde addit: *Hoc ædificium modò clamat de cordibus vestris, vt ad illius ædificij fabricam conquadremini.* Non enim frustra etiam de lignis quadratis ædificata est arca Noë, quæ nihilominus figuram gestabat Ecclesiæ. Deinde quid sit *hominem Dei esse ad omne opus instructum,* explicat comparatione lapidis quadrati: *Attendite,* inquit, *similitudinem quadrati lapidis: similis debet esse Christianus. In omni tentatione sua, Christianus non cadit: etsi impellitur, etsi quà vertitur, non cadit. Nam quadratum lapidem quacunque verteris, stat. Cadere visi sunt Martyres cùm percuterentur, sed quid dixit vox,* Psal. 36. cùm ceciderit, non collidetur, *quia Dominus supponit manum suam. Sic ergo conquadramini, ad omnes tentationes parati: quicquid impulerit, non vos euertat. Stantem te inueniat omnis casus, &c.* Agit D. August. de homine qui nititur affectu pio erigi in fabricam cœlestis ædificij, & vir Dei esse, ciuísque in ea ciuitate, in qua, ipsi sunt lapides, vt ille ait, qui sunt ciues.

August. — Arcæ Noë quadrata ligna significant Ecclesię viros perfectos. — Psal. 86. — Instar quadrati lapidis debet esse Christianus. — Psal. 36. — Stantē te inueniat omnis casus. August.

III. Aduerte ad finem huius capitis non sine causa Apostolum, postquam discipulum nunc exhortatione, nunc consolatione variè affecit; intulisse ex Scripturis solatia omnibus potiora. Voluit enim, vt Chrysost. annotauit homil. 8. prætermittere dulcia amaris, & læta tristibus, ne dolor subitus opprimeret Timotheum imparatum. Nam si Eliseus, 4. Reg. 2. ad extremum vsque magistro coniunctus, illúmque intuens, nouo modo in altum subuehi, scidit vestimenta sua; quid hunc passurum putas, cùm audiret, quem ita diligebat & à quo sic amabatur, magistrum ex vita migraturum: & quòd ipso, nec vicino quidem mortis tempore frui meruisset? Non enim sic lætamur amicorum contuberniis, vt tristamur discessu, præsertim si ob absentiam non licet notas audire, & reddere voces.

Chrysost. — 4. Reg. 2. — Solatia potiora ex scriptura.

EPI

EPISTOLÆ II.

BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

CAPITIS QVARTI PERIOCHA.

Intentum verbo & vigilantem iubet esse Timotheum propter futuros hæreticos. Martyrium suum prædicit: & quia ab omnibus sit derelictus, ad se venire cum cum Marco, & Sarcinulis aliquot hortatur. Tandem prioris absolutionis in iudicio Neronis facta mentione, salutatione epistolam, & precatione claudit.

VERS. 1. Testificor coram Deo, & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos, & mortuos, per aduentum ipsius, & regnum eius.

Græcè; *Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας, καὶ νεκροὺς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.*

Paulus tanquam testamentum cōdens cōmendat Timotheo munus cōcionandi.

1. Tim. 6.

I. GRAVISSIMIS verbis hortatur Timotheum ad conseruandam doctrinę puritatem: & tanquam testamentum condens, officium concionandi, Episcopo commendat: Ac si dicat: Ego Paulus integro iudicio, Dei & Christi nomine inuocato, obtestor te, vt Euangelium prædices assiduè; idque siue opportunitas detur, siue non, &c. In præcedenti epistola dixerat cap. 6. *Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, &c.* Hîc vehementiori spiritu vtitur interponens testificationem siue obtestationem coram Deo & Iesu Christo, intelligens secundùm phrasim Scripturæ, nomine Dei, Deum Patrem. Quando enim post mentionem Dei, sequitur mentio Christi, Deus nomen est personæ, & non substantiæ simpliciter. Vt ergo admirabilior sit obtestatio, Deum & Christum inuocat, qui iudicaturus est viuos & mortuos, hoc est, defunctos ante diem iudicij, & quos ille dies in vita deprehenderit. D. Chrys. & Theophyl. addunt per viuos & mortuos posse intelligi iustos, & peccatores, à quibus Christus rationem est exacturus. Vtinam omnes Episcopi sic cogitarent, hanc, singulatim cuique obtestationem esse factam, vt reuera est. Quem enim non perterrefaciet iudicij extremi mentio? Quid autem postulat à Timotheo cum tam religiosa testificationē diuini numinis? Nimirum, vt seruet mandatum sibi munus sine macula vlla, aut reprehensione. *Prædica verbum*, inquit, &c. Quid Paulo vnà cum Christo indicaturo, respondebunt negligentes Episcopi, vbi ventum erit ad tribunal iudicij, cuius nos cum tanta asseueratione commonefacit? Pondus in hac obtestatione

Chrysost. Theophyl.

Per viuos & mortuos intelligi possunt iusti, & peccatores.

esse

sse aduertit D. Ambros. sic enim ait: Tam solicitè mandat, inuiolatè prædicandum Dei donum, vt cum obtestatione Dei Patris & Christi Filij eius, hoc moneat curandum, instandúmque in eo, vt assidua prædicatione, & crebra obiurgatione cum opportunitate prouocet, ad meliorem profectum, &c. Theodor. expendit hoc loco verba Apostoli. Timens, inquit, Apostolus reddendam rationem, discipulum suum vrget frequenti obtestatione, & eum incitans, vt liberè prædicaret, *mortuorum & viuorum iudicem* Dominum appellauit, quoniam & mortuos suscitat, & ducit ad iudicium, & ab eis qui in tempore consummationis inuenientur, rationem exiget, &c. Ambros. Theodor.

II. Hæc verba, *per aduentum ipsius & regnum eius*, quamuis iuxta vulgatam editionem videantur referenda ad verbum, *testificor*, vt sit quædam obtestatio, siue adiuratio facta coram Deo & Christo per aduentum ipsius, & regnum eius: nihilominus commodiùs referuntur ad participium, *iudicaturus*: nam præpositio, κατ', significat, *in*, vel, *secundùm*, vt sit sensus: qui iudicaturus est in aduentu, siue, vt Græca sonant, κατ' τὴν ἐπιφάνειαν, *secundùm illustrationem*, siue, *in illustratione*, & regno suo. Ita interpretatur D. Chrys. Theophyl. Oecum. &c. Addit Chrys. Quando iudicaturus est in aduentu suo, qui erit cum gloria & regno. Non ita veniet, vt antè venit in humilitate, sed in gloria, & regno, &c. Admittit etiam interpretationem, quæ nostræ vulgatæ editioni consentanea est, sic dicens: Siue testificor tibi aduentum ipsius, & regnum, testem illum voco, quod & horum te admonui. Potest etiam particula, *per aduentum*, *&c.* referri ad verbum *iudicare*, vt significet modum, sicut dicimus, Rex per potestatem hoc fecit, hoc est, potestate hoc fecit. Sensus tunc erit: Iudicaturus est viuos, & mortuos per illustrationem aduentus sui, & regni. Obtestatio per Christũ iudicem futurum. Chrysost. Theophyl. Oecum.

III. Non est prætermittenda expositio D. August. qua hunc locum Pauli citans in Enchirid. cap. 54. & 55. sic ait: Duobus autem modis accipi potest; quòd viuos & mortuos iudicabit; siue, vt viuos intelligamus, quos hîc nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viuentes inuenturus est eius aduentus: siue per mortuos, eos, qui ante eius aduentum de sepulcho sunt exituri, &c. Eodem modo exponit particulam Symboli, qua confitemur Christum venturum ad iudicandos viuos, & mortuos, lib. 2. de ciuitate cap. 1. & sequentibus; & epistola 79. & 80. Illud non prætermittam, quod idem doctor, in lib. de 8. quæstionibus ad Dulcitium q. 3. explicans verba 1. ad Thess. 4. quibus ait: *Ij qui supererunt, rapientur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erunt, &c.* annotauit: *Sed reuera, inquit, quantùm ad verba beati Apostoli pertinet, videtur asserere, quosdam in fine seculi, adueniente Domino, cùm futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed viuos repertos in illam immortalitatem, quæ Sanctis etiam cæteris datur, repentè mutandos, & simul cum illis rapiendos, sicut dicit; in nubibus. Nec aliquid aliud mihi visum est quoties de his verbis volui cogitare.* Hæc Aug. affirmans huic sententiæ conuenire, quod in regula fidei confitemur, *Venturum Dominum iudicaturum viuos & mortuos*; vt non iam hîc intelligamus, cum Chrysost. viuos iustos, mortuos ante iniustos, sed mortuos, quos iam exisse de corporibus, aduentus eius inueniet: viuos autem quos nondum exisse. Probabilem ibidem putat etiam opinionem quæ asserit omnes homines morituros ante aduentum Christi ad iudicium ob autoritatem Apostoli 1. Cor. 15. *Tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur.* Item: *Omnes resurgemus, &c.* August. 1. Thess. 4. August. Viui tempore iudicij, nõ morientur, &c. Chrysost. 1. Cor. 15.

Xxx Ego

Ego plus quàm probabilem puto hãc sententiã secutus D. Tho. in Add. ad 3 p. q. 74. art. 8. Quem sequitur Henricus noster tom. 2. lib. vlt. de fine hominis cap. 24. num. 2. l. 12. Scio credidisse nonnullos, vt Caiet. & Erasmũ, Dominum, cùm in iudicium venerit, inuẽturum multos, qui nullam mortem antè gustauerint; nec sint omnino vnquam gustaturi: sed mox immutandi. Quod Dei statuto planè repugnare putat Ambros. Cathar. super epist. 1. ad Thess. cap. 4. quo definitum est omnibus hominibus esse moriendum, & tunc demum iudicium. Profectò hoc manifestum est ex cap. 9. ad Heb. Et ex aliis Scripturæ locis. Vide interpretes super epist. 1. ad Thess. cap. 4. quæ satis obscura est, præsertim Paulus de extremo iudicio loquens, sic ait: *Ipse Dominus descendet de cœlo, & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi: Deinde nos, qui viuimus, &c.*

1. Thess. 4.

IV. Rectè autem Apostolus coniunxit aduentum Christi secundum cum regno eius. Aduentus enim secundus veluti ingressus quidam est, & porta regni, vt D. Greg. 6. Mor. cap. 5. ait, sicut enim vrbis aditus porta dicitur, ita etiam dies iudicij, est porta regni, quia per eam ab electis omnibus, ad gloriam cœlestem intratur. Pro quo regno quotidie nos orare voluit Christus, donec veniat, cùm dixit Matth. 6. *Vos autem sic orabitis, Pater noster, &c.* vt interpretatur D. Cyprian. serm. 6. de Orat. Dominica. Vnde August. tract. 68. in Ioan. hanc interpretationem admittens, ait: *Regnum fulgebit in regno, cùm venerit regnum, quod nunc oramus, Adueniat: Nunc ergo iam regnum vocamus Ecclesiam electorum; si enim regnum non vocaretur, non diceret Christus, Matth. 13. Et mittet Angelos suos, & colligent omnia scandala de regno suo: sed nondum regnat hoc regnum, quia cùm de illo fuerint collecta omnia scandala, tunc perueniet ad regnum, vt non solùm regni nomen, sed regnandi habeat plenam potestatem, &c.* Hinc cõstat, eos, qui verè Christum diligunt, pari affectu diligere aduentum, & regnum illius. *Peruersum omnino est*, inquit August. in Psal. 147. *Quem diligis, timere, ne veniat, & orare quotidie, Adueniat regnum tuum; quod quidem nihil aliud esse videtur, quàm orare, vt adueniat regnum eius, & tamen timere, ne exaudiaris. Vnde autem iste timor? quia iudex venturus est: nunquid inuidus? maleuolus? &c. nihil horum prorsus. Quis enim est venturus iudicare te nisi qui venit iudicari pro te? &c.* Idem tract. 9. in epist. Ioan. exponens illa verba cap. 4. *In hoc est perfecta charitas Dei in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij*, sic ait: *Qui habet fiduciã in die iudicij, nõ cõtra se pugnat quando orat, & dicit, Adueniat regnum tuum. Qui enim timet ne adueniat regnum Dei, timet ne exaudiatur, &c.* Lactant. lib. 7. diu. inst. cap. 27. Quonam pacto securi expectare possimus iudicij diem præscribit: *Quantò quisque*, ait, *annis in senectutem vergentibus cernit appropinquare illum diem, cogitet quàm purus accedat, quàm innocens ad iudicium veniat, vt illum diem securus expectet, quo die præsens Dominus de singulorum factis cogitationibusq; iudicabit, &c.*

Aduentus Christi secũdus cum regno, iungitur, quia erit ingressus ad regnum. Greg. PP. Matth. 6. Cyprian. August. Matth. 13. August. Psal. 147. Peruersũ est, quem diligis timere ne veniat.

Qui timet ne adueniat regnũm Dei, timet ne exaudiatur. Lactant. Innocens iudicij diẽ securus expectat.

VERS. 2. Prædica verbum: insta, opportunè, importunè.

Græcè; κήρυξον τὸν λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως.

I. NOn simpliciter præcipit Timotheo, vt Euangelium prædicet, sed cum assiduitate & vigilantia; vt vel ex hoc loco intelligant Episcopi, & omnes, qui animarum curam gerunt, sui esse muneris ea exequi quæ Apostolus tam insigni obtestatione præmissa, quæ non nisi duris hominibus fieri solet,

Præcipitur Timotheo assiduitas prædicandi.

Timo

Timotheo commendat; de cuius sanctimonia tam magnificè multis locis, & sentit, & loquitur. Vnde Theophyl.enarrans hæc verba: *Prædica verbum*, sic ait: *Quid est quod testificor? Prædica verbum, ne cohibeas donum, & gratiam, quæ in te est. Terreantur ergo hic, qui non prædicant*. Hæc ille. Theophyl.

II. Quod additur, *insta opportunè, importunè*, idem est atque, tempestiuè & intempestiuè, dictúmque est hoc prouerbiali schemate, pro assiduè & instanter. Similis locutio est illa apud Isa.58. cui dicitur: *Clama, ne cesses, quasi tuba, &c.* Isai. 58. vtrobique enim significatur nullum tempus excipiendum esse tanquam minùs opportunum, ad prædicationem Euangelij. Omne enim tempus ad annuntiandum Christum opportunũ censeri debet. Ita interpretantur D.Chrys. Oecum. Theophyl. & alij; Theod. verò ita exponit hæc verba, *Insta opportunè, importunè. Nihil*, inquit, *quod fit importunè, laudatur. Non iubet ergo eum, sine delectu & temerè prædicare: sed vult, vt existimet omne tempus ad id esse aptum, & opportunum, &c.* Primasius, *Verbum*, inquit, *opportunum est libenter audienti, importunum inuito.* Quam explicationem videtur sumpsisse ex Aug. in lib. de pastoribus cap.7. vbi dialogismus est inter ouem errãtem, & pastorem. Sic enim ait: *Ouis si in errore sum, si in interitu, quid me vis ô Pastor? Quid me quæris? Cui pastor, Quia in errore es, reuocare volo: quia perijsti, inuenire volo. Importunus sum, audio dicentem Apostolum: Prædica verbum, insta, &c. Quibus opportunè, quibus importunè. Opportunè volentibus me audire, importunè autem nolentibus, &c.* Idem Aug. in commentariis epistolæ ad Galat. sic explicat hunc locum: *Insta opportunè, quod si hoc modo non perficis; importunè.* Quod ita intelligendum est, vt tu opportunitatem omnino non deferas, & sic accipias, quod dictum est, *importunè*, vt illi videaris importunus, qui non libenter audit, quæ dicuntur in eum: tu tamen illi hoc scias esse opportunum, & dilectionem, curámque sanitatis eius animo teneas mansueto. Multi enim postea cogitantes, quæ audierunt, & quàm iustè audierint, ipsi se grauiùs & seueriùs arguerunt, & quamuis perturbatiores à medio viderentur abscedere, paulatim verbi rigore in medullas penetrante, sanati sunt. Deinde vtitur egregia similitudine chirurgi, qui cùm vident necesse esse sanitati ægrotantis vrere, aut secare membrum, ipsum vel inuitum alligat, nec commouetur dolentis conuitiis: & vocibus contumeliosè in se iactatis: solam sibi proponit ante oculos sanitatem ægroti, qua adepta, qui iniuriosus fuerat secanti & vrenti, gratus est curanti, & benefacienti. Suadet præterea ad obiurgandum nunquam veniendum esse nisi cùm nobis examinata conscientia: liquidò coram Deo constiterit, dilectione nos moueri. Idem in lib.50. hom. hom. 5. & 7. infert ex hoc præcepto Pauli, difficile esse munus boni pastoris, quippe qui debeat non solùm opportunè, sed etiam importunè; verbum Euangelij prædicare. Vide Niceph. lib. 13. cap. 3. vbi meminit D.Chrys. in concionibus acerrimi doctrinæ honestæ vindicis; qui propter crebram vitiorum reprehensionem, multorum in se, præsertim principum, & nobilium concitauit odium. Quantùm enim multitudini placuit tantùm principibus displicuit.

Chrysost. Oecum. Theophyl. Theodor. Omne tẽpus aptum est ad prædicandũ Christum. Primasius. August. Prædicatio est importuna inuito, opportuna volenti audire. Importunè prædicatur ei, qui audire non vult. Huic tamen vtilis est importunitas. Similitudo. Instar chirurgi debet esse doctor contra animi vulnera.

Qui arguit, debet dilectione moueri. Niceph. Chrysost. Displicuit principibus Chrysostomi in obiurgando libertas.

VERS. 2. Argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina.

Græcè; Ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ, καὶ διδαχῇ.

Modus in admonitionibus tenendus.

III. His verbis satis explicat optare se, vt Timotheus omnibus modis nitatur fidem Christi propagare, & errantes in viam salutis perducere. Nec satis habuit obtestari eum, vt Euangelium assiduè prædicet, optat insuper, vt modus is teneatur, quo homines, nunc increpationibus, nunc precibus, iam longanimitate (id enim significat μακροθυμία, quam noster interpres vertit, patientia) & doctrina ipsa, Deum agnoscat, & vitæ in sceleribus transactæ eos pœniteat. Possumus etiam particulam illam, *in omni patientia & doctrina*, sic interpretari: hoc est, adhibita magna patientia simul cum ipsa doctrina, vt legit D. Greg. de cura pastorali cap. 13. p. 3. Vtraque enim re opus nobis est, si aliis vtiles esse volumus: vt aduertit Oecum. magna patientia & doctrina. Quam expositionem videtur sumpsisse ex D. Chrysost. Nam & qui arguit, inquit Chrysost. patientia & longanimitate opus habet, ne temerè, & passim credat. Deinde addit: *Et increpatio & obsecratio, & doctrina cum patientia sunt exercendæ: ne quasi irascaris; ne vt aduersarius reputeris ab eo, quem arguis, sed potiùs quasi amicus & dolens magis, quàm ille ipse, &c.*

Greg. PP. Oecum. Chrysost.

Non debes reputari aduersarius ab eo, quem arguis.

IV. Aduerte hoc loco, verbum Græcū, pro quo Latinus interpres vertit, *argue*, propriè significare argumentis, & rationibus conuincere: ἐπιτίμησον verò, quod ille vertit, *obserua*, propriè est, exhortari, & consolari: παρακάλεσον, pro quo posuit, *increpa*, Græcis significat reprehendere & obiurgare. Vult ergo Paulus, vt ante omnia conuincatur peccator: deinde, vt obsecratione & lenitate ad sanam mentem trahatur: quod præstitit ipse D. Paulus, in incestu Corinthij, quem 1. ad Corint. 5. excommunicauerat. Sic enim ait 2. ad Cor. 2. *Sufficit obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus: ita vt contrario magis donetis, & consolemini eum, quem ego nuper excommunicaui, ne fortè vehementiori tristitia absorbeatur, &c.* Quòd si peccator, nec redargutus à prælato, nec leniter tractatus, resipuerit: increpa, inquit Paulus, hoc est, vtere acerba reprehensione, pœnam impone. Hæc officia præstanda sunt, vt D. Chrys. interpretatur, non solùm in pace & quiete, nec in Ecclesia tantùm, verùm & inter ipsa pericula, siue carcere inclusus, siue catena constrictus, siue mortis lata sententia ad martyrium properes; ipso etiam tempore argue, nec increpare dissimules, si vtilitatis spes est ex increpatione nascituræ.

1. Cor. 5. 2. Cor. 2. Peccator priùs est cōueniendus.

Chrysost.

Arguendus est peccator semper, si spes est fructus.

V. Vult etiam Apostolus, vt increpationis seueritas obsecrationis lenitate temperetur. Vt enim cùm vulnus inflixit medicus & secuit, medicamentúmque adhibuit: rectè suum munus obiisse dicitur (Nam quodlibet horum desit, alterum inutile fit) sic prælatus rectè conuictum de scelere hominem, & dolore tabescentem, medicamento consolationis, & lenitatis leuare debet: *Nam si absque argumentis increpes* (inquit Chrysost.) *temerarius esse videberis, nullúsque te perferet: vbi verò præcessit probatio; tunc & increpationem faciliùs suscipit; alioquin impudens fiet. Quòd si arguas vehementer, & increpes; obsecrationémque subducas: rursus omnia perdis. Quippe reprehensio per se intolerabilis est, nisi habeat admistam obsecrationem: sicut & sectio salutaris, licèt sit, nisi plurima dolorem consolentur, non eam sustinet languidus.* Hæc ferè Chrysost. Theophyl. & alij. Ad hunc sensum

Si absque probatione criminū increpes, nihil boni efficies. Reprehensio intolerabilis est sine lenitate. Chrysost. Theophyl.

sensum loquitur Prosper lib.2.de Vita contemplatiua capite quinto exponens per occasionem verba Pauli: *Argue,&c. Ecclesiæ*, inquit, *doctoribus & censura inesse debet, vt arguant: & patientia simul, vt emendari nolentes, ferant, Apostolico satisfacientes imperio, qui Timotheo præcipit. Argue,&c. argue coæquales, obsecra seniores, increpa iuniores; sed propterea addit*, in omni patientia, *quia leniter castigatus, exhibet reuerentiam castiganti; asperitate autem nimia, & increpatione offensus, neque increpationem recipit, neque salutem*. Hæc Prosper. B.Prosper. Argue æquales, obsecra seniores, increpa iuniores.

VI. Hinc colligitur quàm necessaria sit mentis constantia in ministro verbi Dei,& prælatis, vt suo munere probè fungantur. Quod etiam declarant illa verba Innocentij, quæ refert Grat.d.83. cap. error: sic enim ait: *Error, cui non resistitur, approbatur, & veritas cùm non defenditur, opprimitur. Negligere quippe, cùm possis deturbare peruersos, nihil aliud est, quàm fauere: nec caret scrupulo societatis occultæ, si manifesto facinori cùm possis, obuiare non facis, &c.* Gratianus d. 83. Error, cui nõ resistitur, approbatur.

VII. Quid causæ sit, dicet aliquis, quare ad Titum cap.2. præcipiat Apostolus discipulo suo Tito, vt exhortetur & arguat cum omni imperio; hîc verò Timotheo suadeat, vt cum omni patientia arguat, obsecret, & increpet. Quomodo enim imperium cum omni patientia in arguendo copulari potest? Respondendum est, Apostolum accommodare stylum, eorum quibus scribit genio & ingenio. Erat Timotheus acrior & feruentior in agendo: idcirco freno patientiæ indigebat: At verò Titus spiritu leniori ducebatur, & ob eam causam ad increpandum cum imperio stimulatur. Hæc dubitationis propositæ solutio tribuitur D.Anselmo, qui eam videtur accepisse à D.Greg.in lib. de cura Pastorali p.3.cap.13. & homil.11.in Ezech. Possumus etiam, & quidem rectè respondere D.Paulum, dum hîc ait: *Argue,&c. in omni patientia,&c.* documentum generale proposuisse pastoribus & ministris verbi Dei, vt exhortationes suas,& obiurgationes, ad illud accommodent pro vt consentaneum est omnium ferè hominum naturæ, quæ inter spem & metum, seueritatem, & lenitatem, ducitur ad virtutem. Quod autem Tito præcipit, accommodatè dixit, ad necessitatem Cretensium, quorum Episcopus Titus erat. Illi ergo præcipit, vt eos arguat,& exhortetur cum omni imperio; de Cretensibus enim sic cap.1.loquitur: *Sunt multi inobedientes, seductores, & vaniloqui, maximè, qui de circumcisione sunt, quos oportet redargui,&c.* Subditque statim: *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta*, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. *Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide.* Hæc ibi significans, non semper vtendum esse lenitate, præsertim erga mendaces, pigros & contumaces, quales erant Cretenses; cùm Christus Dominus pro tempore nunc lenis, nunc seuerus visus fuerit, vt annotauit Chrys. hom.43.in Ioan. Cùm ergo obsecrare parentum sit, imperare dominorum: & Patris & Domini vices gerere Episcopus debet: magis tamen patris: imò & matris interdum, vt Bern. ait serm.25. in Cant. sic enim alloquitur prælatos: *Discite subditorum matres vos esse debere, non Dominos. Studete magis amari quàm metui; & si interdum seueritate opus est, paterna sit, non tyrannica.* Iam erga eos, qui ætate sunt prouectiori Timotheo epistola 1.cap.5. præcipit precibus agere, non minis. *Seniorem*, inquit, *ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem.* Timotheo, qui feruidior erat, lenitatẽ suadet; Tito qui lenior, imperium. Ansel. Greg. PP. Aliter cum Cretensibus, aliter cum bene educatis agẽdum. Tit.1. Cõtra mendaces & pigros non est vtendum leuitate. Chrysost. Bern. Prælatus gerat vices etiã matris: debet magis amari, quàm timeri. 1.Tim.5.

VIII. Porrò in illis verbis: *In omni patientia*, omnibus modis perfectam & absolutam patientiam in pastoribus & doctoribus requirit; & cùm repre- In prælatis, & doctoribus requiritur patientia.

Xxx 3 hendunt

hendunt ſubditos, ita ſcilicet, vt nec verbo, nec opere aliquo offendat delinquentem ira, aut contumelia exhortantis, aut corripientis magiſtri, ſiue paſtoris. Theophyl. ita exponit, *in omni patientia,* ſiue, vt ille legit, *in omni longanimitate,* hoc eſt, quæ omnibus in modis demonſtretur, operibus nimirum, & verbis, & pecuniis, &c. Appoſuiſſe mihi videtur Theophyl. particulam, *pecuniis,* vt oſtenderet, in debitis pecuniariis patientia & longanimitate opus eſſe, ne offendantur homines videntes ob debitum pecuniæ conijci facilè & ſine expectatione, Epiſcopi ſubditos, in carcerem: cùm potiùs debitum, aut totum remittendum eſſet pauperi debitori, aut aliqua ex parte. Iuxta hanc expoſitionem, quæ etiam eſt D. Chryſ. Hebraiſmus eſt in particula, *in omni patientia,* ſimilis ei, qui eſt in Pſal. 106. *Omnem eſcam abominata eſt anima eorum, &c.* Vbi, *omnem eſcam abominari,* eſt perfectiſſimum cibum, quale erat manna, faſtidire. Exprobat propheta Iudæis ingratitudinem. Et Eccleſiaſtici 19. dicitur: *Omnis ſapientia timor Domini,* hoc eſt, perfecta hominis ſapientia eſt, timere Deum. Vult ergo Apoſtolus, vt in arguendo & increpando ſit in nobis omnis patientia; hoc eſt, abſoluta, & perfecta. Ne videlicet ſubitò, & temerè adhibeantur increpationes, ſed cum quadam tarditate & longanimitate. Eſt enim puſilli animi citò iraſci, & credere rumoribus. Deus enim, quem imitari debemus, patiens & longanimis appellatur, hoc eſt, vt ſonant Hebræa, tardus ad iraſcendum, & ad vlciſcendum. Hanc cunctationem oſtendit erga Sodomam, Gen. 18. Dixit itaque Dominus, *Clamor Sodomorum, & Gomorrhæorum venit ad me, & multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggrauatum eſt nimis. Deſcendam, & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, &c.* Admonet hoc exemplum inferiores prælatos, vt tardi ſint & longanimes in peccatis reprehendendis & puniendis, potiùs quàm proiecti & præcipites. Ad hanc ſententiam accedit Philo Iud. in lib. de confuſione linguarum: *Dicitur,* inquit, *Deus ad viſendum deſcendere, qui omnia prinſquàm fiant, prouidet manifeſtiſſimè, vt doceamur, ne quis homo de abſentibus, & futuris, & incertis putet ſe poſſe coniecturam facere; ſed prius maximè proſpicere debet. Viſus enim certus potiùs, quàm fallax auditus, teſtis adhibendus eſt, &c.* D. Greg. 19. Mor. cap. 14. exponens illa verba Iob: *Et cauſam quam neſciebam, diligentiſſimè inueſtigabam, &c.* ſic ait: *Deus, cùm omnia nuda illi ſint, & aperta, mala Sodomorum non puniuit audita, ſed viſa.* D. Chryſoſt. hom. 2. in 2. ad Timoth. cap. 1. nititur perſuadere prælatis, non eſſe aliquid definiendum propter ſolos vulgi rumores. *Noli,* inquit, *ex ſuſpicione tua iudicare, antequam diſcas, vtrùm res ita habeat; neque aliquem culpare: ſed potiùs Deum imitare, qui ait Geneſ. 18. Deſcendam, & videbo, &c.* Seneca lib. 2. de ira, hortatur nos, vt ſemper tempus aliquod tribuamus cognitioni veritatis, & pœnæ ſceleribus inferenda: *Veritatem,* inquit, *dies aperit. Poteſque pœna dilata exigi, reuocari non poteſt, &c.*

[Margin notes: Theophyl. — Patiẽtia etiã in debitis pecuniis exigendis. — Chryſoſt. — Pſal. 106. — Eccl. 19. — Geneſ. 18. — Deus patiẽs & longanimis. — Deus audito clamore deſcendit. — Philo Iud. — Viſus potior quàm auditus. — Greg. PP. — Chryſoſt. — 2. Tim 2. — Deus mala Sodomæ nõ puniuit audita, ſed viſa. — Gen. 18. — Seneca. — Veritatẽ dies aperit.]

IX. Non eſt prætermittendum D. Auguſtini in expoſitione epiſtolæ ad Gal. conſilium in obiurgationibus faciendis vtile. *Vbi,* ait, *tunc prodeſſe obiurgationem, quando ad eam faciendam, non ira, aut affectu aliquo turbulento, ſed charitatis ſtudio incitamur. Quicquid enim,* inquit, *lacerato animo dixeris, punientis eſt impetus non charitas corrigentis. Dilige, & dic quod voles, &c.* Admonet etiam ibidem, dum reſiſtitur obiurgationi noſtræ, ne iraſcamur; quòd ſi nobis accidat iraſci, cogitemus, quàm non debeamus ſuper aliorũ ſuperbire peccata, quando in ipſa

[Margin notes: Auguſt. — Dilige, & dic quod voles.]

in ipſa eorum obiurgatione peccamus, cùm faciliùs nos ira peccantis iratos, quàm miſeria miſericordes facit. Idem in lib. 15. de Trinit. cap. vltimo, enarrans illud Prou. 10. *In multiloquio non deerit peccatum*, rationem reddit cur peccatum non ſit de Deo multum loqui, cùm in aliis argumentis peccatum ſit, ait enim: *Vtinam prædicando verbum tuum, & laudando te tantummodo loquerer: non ſolùm fugerem peccatum, ſed meritum bonum acquirerem: quamlibet multùm ſic loquerer. Nec enim homo de te beatus peccatum perciperet germano in fide filio ſuo*, cui ſcripſit dicens: *Prædica verbum: inſta opportunè, importunè. Nunquid dicendum eſt, iſtum non multùm locutum, qui non ſolùm opportunè, verùm etiam importunè verbum tuum Domine non tacebat? ſed ideò non erat multum, quia tantùm erat neceſſarium.* Hæc ille. Prou. 10.

VERS. 3. Erit enim tempus, cùm ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus.

Græcè; Ἔσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται· ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν.

I. QVod ad literæ explicationem attinet, aduerto participium *prurientes* in nominandi caſu accipiendum eſſe. Nam vox Græca κνηθόμενοι, nominatiuus eſt. Vnde Eraſm. ſic vertit: *Iuxta concupiſcentias ſuas coaceruabunt ſibi doctores ij, quibus pruriunt aures, &c.* Quare prurientibus auribus, non dicuntur hîc magiſtri, ſed auditores qui titillantur, & pruriunt auditu, vnde quærunt, qui ſcalpant aures voluptate orationis, non qui radant veritate. Eſt autem hæc ſententia: Iuxta carnales ſuos effectus aggregabunt ſibi doctores, ij quibus pruriunt aures; vanas, & adulatorias fabulas audire geſtientes. Auditores faſtidioſi. Eraſmus. Damnantur, qui res vanas audire geſtiunt.

II. Senſus igitur eſt, Inſta prædicationi, dum obſequentes & morigeros habes auditores: veram doctrinam inſere eorum animis. Præuideo enim tempus fore cùm ſanam & Catholicam veritatem multi repellent, & cõtemnent. Ita ferè exponunt hunc Pauli locum Chryſoſt. Theophyl. & alij Græci, quibus accedit Ambroſ. qui apertè affirmat, prophetiam hîc contineri ſpectantem ad extrema mundi tempora: præcipíque ab Apoſtolo præſcio futurorum, inſtandum eſſe ſolicitè prædicationi, vt fideles fundati in fide, & bonis operibus eruditi, in ſana doctrina robuſti permaneant, ne cùm in extremo mundi tempore aliqui à veritate in errorem conuerti cœperint, in errorem etiam ipſi trahantur. Chryſoſt. Theophyl. Ambroſ.

III. Sunt qui nullam in his verbis agnoſcant prophetiam, ſed coniecturam tantùm ſumptam ab iis quæ iam tempore Apoſtoli contingebant: iam enim tunc hæreſes erant, & multi ſanam doctrinam audire recuſabant. Hinc conijci dicunt ab Apoſtolo, quid futurum ſit poſt mortem ſuam, & præſertim in extrema mundi ætate. Cæterùm quòd in profano ſcriptore coniectura eſſe poſſet, ſi hoc modo de rebus futuris loqueretur, in Paulo, qui diuino ſpiritu dictante ſcripſit, prophetica prædictio mihi videtur eſſe. Et quidem mundo ad finem properante, ex aliis etiam locis Scripturæ, conſtat, hæreticos in perniciem filiorum Eccleſiæ graſſaturos, quos multi ſecuturi ſunt, ſanam doctri-

nam

nam,hoc est,alienam à fabulis & corruptela, nolentes audire: imitantes antiquam Israëlitarum perfidiam;qui veris, & Dei cultoribus prophetis, ludibrio habitis;vanis hominibus & mendacibus aures attentas dabant.Horum auditorum peruersitatẽ magis exprimit, dum ait,*sed ad sua desideria coaceruabunt, &c.* Nam ἐπισωρεύσουσι, significat,*accumulabunt*. Quasi dicat, erit tempus cum multi desiderantes ea quę dulcia sunt,& grata auribus duntaxat audire:& laborantes veluti prurigine quadam, sine vllo delectu magistros quærent, qui neglectis salutaribus præceptis,auribus auidis quæ ipsis perniciosa erunt,suauiter instillent,iuxta illud Isai.30. *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces,filij nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus,id est,prophetis:Nolite videre;& aspicientibus, nolite aspicere nobis ea quæ recta sunt: loquimini nobis placentia: videte nobis errores,&c.* Vbi aduerte *placentia*,in Hæbreo dici *dispertita:* Ac si dicat,loquimini nobis dispertita; quia scilicet in sermonum varietate & ordine mira est suauitas, quæ auribus suauiter illabitur. Hinc nomen *belech*,in forma fœminina, & in plurali *lubricitates* significat. Vnde vbi nos habemus Psal. 55. *Diuisi sunt ab ira vultus eius,&c.* possunt exponi Hebræa;*lubricum reddidit,plusquam butyrum os suum,& bellum gerit cor eius*; vt sit idem quod sequitur: *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.* Hinc etiam intelligitur illud Prou.28. *Qui arguit hominem, postea inueniet gratiam plusquam dispertiens linguam:*hoc est, vt alia versio habet, *quam qui per linguæ blandimenta decipit.* Est autem *dispertire linguam*, loqui lubrica, & quæ non offendant. Neque aliud apud Isaiam volunt impij; *Loquimini nobis placentia*, inquiunt,iuxta vulgatam editionem;vel iuxta Heb.dispertitum, siue varia dulcedine concinnatum sermonem:non audiamus ex ore vestro reprehensiones.

Auditores, quibus pruriunt aures.

Isai.30.

Quid sit loqui placẽtia. In sermonũ varietate mira est suauitas.

Psal.55.

Prou.28.

IV. Ad hunc prorsus sensum ait Paulus de quibusdam sui temporis, & multò magis futuri,auditoribus sed ad sua desideria,&c. Auditores enim aurium quasi prutitu, noua magis quàm vera appetentes, magistros & concionatores varios affectantur, voluptati non vtilitati seruientes. *Dum coaceruabunt*, ait;nihil dici significantiùs potuit. Indiscretam confusámque doctorum significauit multitudinem, vt D.Chrys. annotauit. Pruritus verò metaphora, ab scabie laborãtibus sumpta est; qui partem corporis prurientem vsque ad sanguinem scabunt: Vnde illam etiam olim sumpsit Plato, vitiosorum morem expressurus in Philebo: *Quemadmodum*, inquit, *iucundum est scabientibus scabere, & postea tetros ferre dolores:ita etiam vitiorum voluptas gustu grata esse videtur,postea verò multùm habet fellis, &c.* Nolunt ergo mali reprehendi, plausum sequuntur & delectationem. Hinc illa Dei querimonia de populo Iudaico, Ezech.cap.33. *Filij populi tui loquuntur, & dicunt vnus ad alterum, Venite & audiamus quis sit sermo egrediens à Domino; Et sedent coram te populus meus, & audiunt sermones tuos & non faciunt eos: quia in canticum oris sui vertunt illos, & auaritiam suam sequuntur. Et tu es eis quasi carmen musicum, quod suaui dulcique sermone canitur, & audiunt verba tua, & non faciunt ea, &c.* Vbi D.Hieron. sic ait: *Tales sunt hodie multi in Ecclesia, qui aiunt: Venite audiamus illum, & illum mira eloquentia prædicationis suæ verba voluentem,plaususque commouent, & vociferantur & iactant manus,&c.*

Quid sit coaceruare, magistros.

Chrysost.

Plato. Vitiorũ scabies.

Ezech.33. Cõcio quasi carmen musicum accipitur.

Hieron.

V. Queritur etiam D.Chrysost.hom.38.in principio tom.5. de malis auditoribus: *Hoc*, inquit, *Ecclesias Dei subuertit, quoniam nec vos sermonem audire*

Chrysost.

quaeritis compunctiuum, sed potius, qui delectare sono valeat per bonam compositionem, tanquam citharœdos audientes. Et nos fauentes, & ærumnose facientes vestras sequimur complacentias, cùm eas deberemus excidere, &c. Iure optimo August. lib. 4. de doctrina Christiana cap. 24. vbi de mouendis affectibus agit, ad quem finem triplex genus dicendi assignat, summissum videlicet acumine excitans animos, temperatum ornamentis, & grande, quo se vsum fuisse ait non ad plausum, sed ad vtilitatem. Hoc enim dicendi genus plerunque pondere suo voces premit, sed lacrymas exprimit. [*Cùm* apud Cæsarem Mauritaniæ, inquit, populo dissuaderem pugnam ciuilem, vel potiùs plusquam ciuilem, quam cateruam vocabant: Neque enim ciues tantummodo, verùm etiam propinqui, fratres; postremò parentes, ac filij, lapidibus inter se, in duas partes, diuisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solemniter dimicabant, & quisque, vt quenque poterat, occidebat. Egi quidem granditer quantum valui, vt tam crudele ac inueteratum malum de cordibus ac moribus eorum auellerem: non tamen egisse aliquid me putaui, cùm eos audirem acclamantes, sed cùm flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri, & delectari, flecti autem, lacrymis indicabant. Quas vbi aspexi, immanem illam consuetudinem à patribus, & auis, traditam, deuictam antequam re ipsa id ostenderent, credidi; moxque sermone finito ad agendas Deo gratias corda atque ora conuerti. Et ecce iam fermè octo, vel ampliùs anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est.] Hæc ille. Cuius exemplo videant concionatores quantùm intersit non auditorum clamoribus duci ad delectandum, sed gemitu & lacrymis, granditate sermonis, quasi vi expressis, ad flectendum: *Qui vulgo seruiunt, mellita proponunt & plausibilia, habentque suæ infelicitatis multos approbatores.* Vnde Lact. lib. 3. diuin. inst. cap. 16. & 17. aduertit Epicuri sectam plurimos habuisse assertores, imò plures, quàm cæterorum philosophorum scholas. *Epicuri*, inquit, *disciplina multo plus celebrior semper fuit, non quia veri aliquid afferat, sed quia multos ad populare nomen voluptatis inuitat. Nemo enim non in vitia pronus est, &c.* Quid ergo sperare possumus ab iis magistellis siue concionatoribus, qui auditorum magis desiderio, & concupiscentia ad hunc gradum promoti sunt, quàm suis meritis? Rectè Tertull. in lib. de præscriptionibus aduersùs hæreticos huiusmodi reprehendit promotiones. Agens enim de hæreticorum moribus, sic ait: *Ordinationes eorum temerariæ, leues, inconstantes. Nunc enim neophytos collocant: nunc seculo obstrictos; nunc etiam monachos apostatas, &c.* Eloquentiam falsam & lenociniis verborum placentem ita depingit Spiritus sanctus, Prou. 9. typo mulieris: *Mulier*, inquit, *stulta & clamosa, plenáque illecebris, & nihil omnino sciens, sedet pro foribus domus suæ super sellam in excelso vrbis loco; vt vocaret transeuntes per viam & pergentes itinere suo.* Deinde technas, quas ad decipiendum orditur, sic exprimit: *Qui est paruulus, declinet ad me, & vecordi locuta est. Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. Et ignorauit quòd ibi sunt gigantes, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos. Nam, qui abscesserit ab ea, saluabitur.* Hæc Salomon, contrariam sapientiæ vocanti ad arcem & conuiuium fœminam describens; quæ non ad arcem virtutis nec ad conuiuium cæleste: sed ad furtiuas voluptates allicit incautos, vt infeliciter pereant. Non habet ancillas, vt sapientia, cui omnia seruiunt, sed ipsa tumultuosis clamoribus seruilem conditionem

Quidam audiunt concionatores, tanquam citharœdos.

August.

Triplex genus dicendi.

Oratio grauis voces premit, sed lacrymas exprimit.

Pugna ciuilis compressa ab Augustino.

Auditores Augustini permotos se, lacrymis indicarunt.

Lact.

Tertull.

Prou. 9.

Gigantes in profundis, sunt dæmones. Iansen.

præferens, imprudentes decipit. Pro *gigantes*, dictio Hebræa significat etiam mortuos; nos, rectè cum Iansennio, intelligimus dæmones, vt sit sensus, ignorauit, quòd in ea domo, dominium obtineant dæmones, qui instar gigantum sunt potentissimi, cum quibus inter mortuos deputandi sunt, quotquot eis adhærent. Hebræi literalem sensum secuti, & Caiet. *carnis delectationem*, interpretatur. Alij verò, hæresim, vel superstitiosam aliquam doctrinam, qualis est de futuris per astrologiam, diuinatio, quam intelligit Lyranus. Nos, cum Iansennio accommodatè ad id de quo est sermo prauam doctrinam speciosa magis quàm vera sectantem, mysticè significari credimus, typo mulieris huius. D. August. tract. 94. in Ioan. *Hæc mulier*, inquit, *vanitas est impiorum. Quæ cùm sit inops panis, promittit panes, id est, cùm sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis. Occultos tamen panes promittit quos dicit libenter attingi, & aquæ furtiuæ dulcedinem, vt ea scilicet libentiùs & dulciùs audiantur, & agantur, quæ palàm in Ecclesia disci credique prohibentur. Ipsa quippe occultatione condiunt quodammodo nefarij doctores sua venena curiosis, vt ideò se existiment dicere aliquid magnum, quia meruit habere secretum; & suauiùs hauriant insipientiam, quàm putant scientiam, cuius prohibitam quodammodo furantur audientiam, propter illicita atque punienda secreta.* Et post pauca addit: *Hoc Apostolus Spiritu sancto prouidens, ait*: Erit enim tempus cùm sanam, &c. *Audite itaque Apostolum talia præuidentem, & ea vitanda salubriter admonentem* 2. *Timoth.* 2. Profanas, inquit, verborum nouitates deuita. Multum enim proficient ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit.

Mulier stulta est carnis voluptas, vel hæresis, vel astrologia iudiciaria. Caiet. Lyranus. August.

Occultatione condunt nefarij doctores sua venena.

2. Tim. 2.

VERS. 4. Et à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Græcè; *καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.*

VI. HÆc, idcirco prædixit, non vt in mœrorem impellat audientes, sed vt paratiores ad perferenda constanter aduersa omnia, si contigerint, reddat. Sciebat autem Apostolus, fore; vt in tempora calamitosa inciderent fideles, & prophetia illa Christi, Matth. 10. *Tradent enim vos & flagellabunt, &c.* sciebat suapte sponte multos fore, qui aures auersuri erant à sana doctrina; quod malitiæ tribuendum est; & ad fabulas conuersum iri, voluptatem saluti præferentes. Fabulæ autem insignes erant tempore Apostolorum, quæ à Iudaizantibus quibusdam hæreticis ex schola Simonis Magi, vulgò tradebantur, vt refert Epiphan. contra hæreses, in principio. D. Ambros. fabulas Manichæorum significari à Paulo putat, qui prodigiosa quædam mysteria, & verba ficta proponebant suis auditoribus, vt delirantes traherent in suum errorē. Similis locus est in epist. præcedēti cap. 4. Idcirco nō est opus hîc immorari.

Matth. 10.

Epiphan. Ambros.

VERS. 5. Tu verò vigila, in omnibus labora: opus fac Euangelistæ; ministerium tuum imple; sobrius esto.

Græcè; *σὺ δὲ νῆφε, ἐν πᾶσι κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.*

Matth 24.

I. QVemadmodum Christus Matth. 24. prædixit in fine mundi prodituros: vt impugnent sanam doctrinam, pseudo Christos, & pseudoprophetas;

Ita

Ita & Paulus iam iam è viuis migraturus, prædicit, multos, veluti ab inferis emersuros homines sceleribus inquinatissimos, qui contra fidem & bonos mores stabilire velint dogmata hæretica. Tu ergo, inquit Paulus, præuenire lucem illam stude, atque in tuto oues constitue, quandiu lupi non adsunt, verbum κακοπάθησον, quod vulgatus interpres vertit, *labora*, significat propriè, *afflictiones sustine*, vel, *malum sustine. Opus fac Euangelistæ,* hoc est, labora & sustine afflictiones. Vnde infert Chrysost. ergo hoc opus est Euangelistæ, vt affligatur tum à se ipso, tum ab aliis. Chrysost.

II. *Ministerium tuum imple*, hoc est, exple vices tui officij. Tunc itaque, vt Theophyl. annotauit: ministerium completur, cùm aliquis malum & iniuriam sustinet. Interpres autem Theophylacti pro, *ministerium tuum imple*, transtulit, *ministerium tuum certifica.* Quasi definiat Apostolus, nulla re magis posse quempiam significare se ministrum esse certum & indubitatum Christi, quàm laborum & afflictionū tolerantia. Græcè est, πληροφόρησον, hoc est, *facito plenam fidem tuæ prædicationis.* Quod sequitur, non est in Græcis exemplaribus nec in Syriaco. Nullum enim vidi in quo sit, *sobrius esto*, cùm tamen in vulgata editione emendata legatur, dicendum est, addi potuisse ab interprete, quia verbum, νῆφε, quod præcessit, duo æquè significat, *vigila & sobrius esto.* Vtraque autem significatio digna est, quæ exprimatur; quanuis à D. Ambros. & Primasio non legatur, nec in commentariis explicetur. Illis verbis, *ministerium tuum imple*: addit Primasius in commentariis Episcopatus, vel vnusquisque in sua professione, ministerium suum impleat. Quare iuxta Primasium; non solùm hortatur Apostolus Timotheum, vt vigilet, & in disciplina Ecclesiastica strenuam nauet operam, Scripturas explanet, efficiátque, vt prudentes, & eruditi fabulas deuitent; sed etiam, vt omnes omnino, quibus incumbit aliqua honesti muneris functio, ad eam se accommodent.

Theophyl. Nulla re magis, quàm laborum tolerantia, significamus nos esse ministros Christi.

Ambros. Primas.

VERS. 5. Tu verò vigila, in omnibus labora; opus fac Euangelistæ, &c.

Quàm difficile sit, virum inuenire qui priuatis commodis ablegatis, quæ hîc ab Apostolo præcipiuntur obseruet, & boni pastoris munere probè fungatur.

ANNOTATIO I.

I. VSus est Apostolus graui attestatione coram Deo, & Christo Dei Filio, qui pro tribunali opera nostra iudicaturus est; vt qui in hunc locum inciderent, cognoscerent, difficilem Episcopis impositam esse prouinciam, si numeros sui officij explere rectè vellent. Quod enim Timotheo dicitur, omnibus dictum puta, vigilantiam, laborisque in omni negotio tolerantiam commendat. Euangelij prædicationem, quæ opus est Euangelistæ & sacri ministerij pars maxima, valde inculcat; eò præsertim, quòd videat, hominum varia esse studia, vixque aliquem reperiri, qui neglectis vitæ propriæ commodis, Dei, & proximorum causam syncerè agat. Iam olim Ezechiel sacerdotum quorundam, qui populo præerant, detestatus est incuriam, & ad aucupium lucri Ezech. 14.

pronam naturam. *Væ pastoribus* (inquit) *Israël, qui pascebant semetipsos.* Non dubitat diuinus Vates, ab iis pastoribus, quòd ad legis obseruantiam oues non hortarentur: quod munus officij sui sobriè & vigilanter non implerent, vt Apostolus vult, tanquam à malorum omnium fonte, incendia, & vastationes, in miserandas oues, Deo per Assyrios, flagitia ciuium Hierosolymitanorum vlciscente, redundasse. Errabant in confragosis opinionum montibus oues, spina prauæ interpretationis & interdum idololatriæ pedibus hærente, claudicabant, & moriebantur contagio. Quid pastores? lactis, vt coagula sibi ne deessent, mulctralia vberibus admouere; vt frigoris æstusque à suo corpore propulsarent iniurias; non tondere solùm, sed etiam deglubere: denique, vt ventris improbitatem omni epularum varietate explerent, crudeli carnificina, opima quæque mactare. Quid incómodi tam insignia pastorum Israëlis scelera consequitur? *Dispersæ sunt* (inquit) *Deus, oues meæ, eo quòd non esset pastor, & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum agri.* O rem lacrymis & planctu dignam! vbi est illa admonitio, qua pastores ad vigilantiam, vel à viatoribus excitantur, cùm lupi ouilibus insidiantur? Largiuntur oues lanas, lac fundunt candidissimum, fœtus procreant innumerabiles; & tamen errare inter saxorum asperitates, sine vllo pastoris beneficio coguntur. Quæ tartara excogitari possunt ab vltore iniuriarum numine tam sceleratis pastoribus deputanda? Non illis lapidis semper relabentis, vt est in fabulis, labores satis sunt, non vrnæ pertusæ, non rosarum falcati acinaces: non renascentis iecoris dispendia. In illos profectò, si iustitiæ habenda est ratio, omnia congerenda sunt apud inferos constituta iis ouibus supplicia, quibus, vt supplicio dignæ essent, occasionem præbuerunt. Tragicus est hic locus & cothurno fortasse aptior: sed non propterea prætermittendus, cùm ad vigilantiam excitare possit quorundam in pastoris munere obeundo somnolentiam. An à D. Greg. prætermissus est? Pontificia voce clamat bonus hic pastor, *Tot mortibus prælatos dignos esse, quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt.*

Mali pastores lucrū ex ouibus tantū quærunt.

Mali prælati pluribus digni sūt mortibus.

Greg. P.

II. Miraris? Quid, quæso te, Hierosolymæ florentissimæ ciuitati sub Sedechia rege, nocuit? vnde tam insignia sub eodem rege detrimenta? *Quo modo sedet sola ciuitas plena populo*, lamentatur *Threnodus* vates: *facta est quasi vidua Domina gentium.* Inter tot flendi causas, illa acerbiùs gementis prophetæ animum discruciat; quòd in summa, & propè extrema rerum desperatione, ciuitas in ruinam iam prona, pro bonis pastoribus quibus maximè indigebat, archiplanos sortita est, & impostores. *Vocaui*, ait, *amicos meos, ipsi deceperunt me.* Quod explicans enucleatiùs Deus apud Ezechielem peccata pastorum qui malo exemplo perniciem Reipublicæ afferebant, recenset: *Quod infirmum fuit non consolidastis: quòd ægrotum, non sanastis; & quod confractum est, non alligastis.* subiungit, *cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia.* Quibus verbis superbissimum detestatur imperantium supercilium.

Thren. 1.

Superbū imperantiū supercilium.

Ezech. 34.

III. Hac impiorum principum præmissa obiurgatione, benignus Deus, cuius ingenij est dura lenibus & lætis tristitia moderari: pastorem pollicetur populo suo omnibus perfectum numeris, & virtutibus absolutum: qui infirma consolidet: tabida sanet; corrupta æuo reparet, &, quod difficilè inuenies, maiorem ouium, quàm proprij commodi curam gerat: *Suscitabo* (inquit) *super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid.* Quisnam hic pastor vnicus sit à

Ezech. 34.

sit à Deo Patre tot seculis antè afflictæ genti per Ezechielem promissus, non dubitabit asserere, qui Christum Dominum relictis in cœlo ouibus nonaginta nouem, centesimam in terra, inter leones, & lupos inuestigasse agnoscit, ea voce repetita, *Ego sum pastor bonus*. Exemplar boni pastoris Christus Dominus est. Ad hunc respiciunt, qui, quæ Paulus hîc præcipit, non despiciunt; Eius verba pendunt; mores & facta, quoad fieri potest, imitatione exprimunt. Cum eo pernoctante peruigilant: cum laborante collaborant: Euangelium prædicant, & sobrietatem amantes, ministerium suum implent. Huc oculos, & animum aduertentes summi olim Ecclesiæ Pontifices, Petrus, Linus, Cletus, Clemens, Anacletus, Euaristus, Alexander, Sixtus, Telesphorus, & plerique alij, horum ætatem auream consecuti, Christianam Rempubl. ita gubernarunt, vt præclarè postea cum illis actum esse credamus, qui primariis functi sacerdotiis, eorum visi sint insistere vestigiis.

IV. En quàm difficile est inter homines, hominem inuenire, qui numeros impleat boni pastoris: *Est in quibusdam pro vigilantia somnus; pro labore desidia: pro opere Euangelistæ, negotiatio cum trapezita: pro sacro denique ministerio, quod vt impleatur totum postulat hominem; redditu um Ecclesiasticorum solita & importuna supputatio.* Vnus è cœlo missus est pastor bonus, ad quem nisi animum adiicias, secularibus, & profanis negotiis inuolutus, nihil pro sano facies. Hunc si ducem sequaris, facilè, quæ hîc à Paulo præscribuntur, exequeris. Mali pastoris mores.

VERS. 5. Ministerium tuum imple.

Qua prudentia & virtute indigent, qui in prælatos eliguntur: ne in tot vitæ periculis seipsos cum subditis æternæ reddant damnationi obnoxios.

ANNOTATIO II.

I. EX cap. 3. epistolæ primæ ad Timotheum colligere possunt principes, & qui ius habent eligendi, qualis debeat esse morum & doctrinæ præstantia, qua ornari opus est eum qui cæteris in Ecclesia est præferendus. Idem ex cap. 1. epistolæ ad Titum magis constabit. In hoc capite præuidens diuinus Apostolus hominum ad res nouas, & inanitate plenas auidè audiendas pronitatem; Timotheum non solùm hortatur ad functionem sui muneris, dicēs: *Prædica verbum, insta, opportunè, importunè, argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina*, sed etiam eundem admonet, quales sit subditos gubernaturus, ne cùm in illos inciderit, & deprauationem morum expertus fuerit, animum despondeat. *Erit*, inquit, *tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus, & à veritate quidē auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.* Vides statum Reipublicæ? Vides hominum ad vitia pronitatem? An non faciliùs pastor baculo oues errantes, in viam reducet: quàm hoc hominum genus Ecclesiæ præses? & tamen iubetur vigilare, laborem impendere, concionari; &, quod plus est, ministerium suum ita exequi, vt ne latum quidem (vt dicitur) vnguem ab illius recedat præscripto. Quid enim est, *ministerium tuum imple?* Ita te rebus gerendis misce, vt cùm omnes tui muneris partes probè obieris, nihil in te vel lyncei oculi reprehen

1. Tim. 3.

Tit. 1.

prehensione dignum reperiant. Omnium in te oculos coniectos esse cogita. Non tibi soli vitia tua nocumento erunt: plurimos tecum æternæ reddent obnoxios damnationi. Idcirco Apostolus cap. 3. epistolæ 1. ad Timotheum; *Oportet* (inquit) *Episcopum esse irreprehensibilem.*

1.Tim 3.

II. Sed proh dolor! quàm pauci sunt, sempérque fuerunt, qui dignitatem hanc Pontificiam gesserint cum dignitate. Hieremias, qui Deo plenus, interitum animæ querebunda voce deflet, dolorem incredibilem his verbis significat; *Aspexi terram, & ecce vacua erat, & nihil: intuitus sum, & non erat homo.* Siccine? An non homines vides Hieremia? Desunt incolæ in vrbibus? destitutæ cultoribus prouinciæ? Pascuntur in agris oues; suos fœtus alunt; feræ iuxtà, & cicures animantes. Quin & mercatoribus ex re pecuaria incredibilis quæstus accedit. Sunt ista quidem, ait Dei vates: sed constant adhuc, quæ dixi, *Aspexi terram, & ecce vacua erat.* Vacuum dicitur horreum, quo tempore nihil habet tritici: Vacuum hypogeum, cùm nullæ sunt in officinis, victui domestico necessariæ opes. Vacua vagina, cùm in eam ensis non est inclusus. Itaque quanuis Attalicis vestibus & auro domus plenam sit: quanuis hypogeum lapidibus ad contignationem perductis abundet, quanuis vagina aërem, quod necesse est, contineat, inania tamen hæc appellantur, & vacua, si vsibus, ad quos facta sunt, non deseruiunt. Terra, & quicquid solis lunæque splendore fruitur propter hominem à molitore rerum omnium Deo procreata sunt. Hominem, si terra non habeat, cuius causa suis est librata nutibus, licèt altissimos attollat ad cælum montes, licèt fluminibus veluti venis intexatur: licèt plantarum varietate, & pulchritudine decoretur; licèt lætissima suppeditet armentis pabula, vacua adhuc vocabitur & inanis. Quare eximius vates, Asiam, Africam, & Europam, & circumfusas Occeano insulas considerans, quanuis inhabitari frequentissimis ciuitatibus, & populis cognoscat, adhuc lamentabili carmine mœrorem suum testatur. *Intuitus sum* (inquit) *& non erat homo.* Quid enim incolitur terra à Tyrannis, qui leonum instar prædas agunt iniquissimas? Incolitur ab auaris, qui veluti harpyæ contactu fœdo omnia polluunt, & contaminant. Incolitur à libidinosis, qui impotenti cupiditatis dominatu insolescentes incestu, stupris, adulteriis, tanquam luculentæ sues honoris humani florem tenerrimum vitiant, & deprædantur. Incolitur ab iracundis omni panthera & tigride truculentioribus. Incolitur denique, ne singula persequar, ab epulonibus, qui dum fercula lautiora conquirunt, dum mensis, quæ olim adhibitis ad panem & aquam leguminibus parabantur, conuiuæ accumbunt, cælum auibus, mare piscibus, terram suis spoliant animantibus. Quam morum deprauationem eleganter expressit Lucanus in conuiuio, quo Cleopatra Cæsarem sospitem oblectauit,

Hierem.4.

Pauci sunt, hominis digni nomine.

Terra sine hominibus, vacua cur dicatur.

Homines vitiosi indigni sũt, hominis appellatione; similes enim sũt bestiis.

Infudêre epulas auro, quod terra, quod aër,
Quod pelagus, Nilúsque dedit; quod luxus inani
Ambitione furens toto quæsiuit in orbe
Non mandante fame. Multas volucrésque ferásque,
AEgypti posuêre Deos, &c.

Potuítne aliis verbis magis exaggerari effusa mortalium, præsertim principum in omnem peccandi licentiam intemperantia? Deos (inquit) suos, quos supplices

ces colunt, & adorant, nulla impellente necessitate, cuius trabales claui (vt Flaccus ait) ita humanis verticibus infiguntur, vt neque à vetitis quidem abstinere, religio sit; Deos, inquam, suos assos, & elixos, patinis Ægyptij vorandos imponunt.

III. Cùm igitur in leones superbos, harpyas tenaces, tigridos truculentas, atque voraces lupos pro veris hominibus passim incidamus, nonne vacua tibi terra videtur, & inanis? οὐδεὶς φιλοχρήματος, καὶ φιλήδονος, καὶ φιλάνθρωπος, καὶ φιλόδοξος· ἀλλὰ μόνος ὁ φιλόκαλος, ait Epictetus: *Hominis dignus nomine non est, qui virtutis studiosus non est.* Symbolicus ille concionator omnia philosophiæ diuinæ placita aureo libello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur, quid esset homo, quem Hieremias nusquam vidit, quemque Cynicus ille philosophus in Atheniensi foro, circunspectante populi infinita multitudine, præeunte lucerna, non inuenit; ita definit, *Deum time & mandata eius serua: hoc est omnis homo.* Vbi 70. interpretes planiùs locuti, *In hoc consistit* (inquiunt) *omnis homo.* Non sunt hominis (palàm denuntio) appellatione digni, qui vt oculis placeant calamistro vtuntur: qui refugos à fronte capillos gerunt; qui holosericati incedunt; qui pallio, ab vno in alterum humerũ reiecto protudere in viis volunt prætereuntes. *Qui Deum timet & mandata eius seruat; hic homo est*, quem quærimus: hic est qui terram implet: hic non ficti hominis laruam gerit, vt asoti, & intemperantes; sed veri speciem, vt modesti & frugales. Nusquam legimus ante primi sceleris admissi fœditatem Adamum alio, quàm hominis vocabulo in sacra pagina, etiam cùm de corporis formatione agitur, nominatum, sic enim, Gen. 2. scriptum est: *Formauit Dominus Deus hominem de limo terræ.* Cæterùm patrata scelere, quo rationis clauus confractus est, & iustitia primigenij ortus disturbata; eundem carnem vocat, ab ea parte sumpta appellatione, quam cõmunem habuit cum belluis. Gen. enim 6. sic ait Deus; *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum: quia caro est.* Regius vates hanc hominis, in non hominem miserandam metamorphosim, sic ferè exprimit: *Homo cùm in honore esset amplissimo, à Deo constitutus, dignitatem suam non agnouit. Eapropter ignorantiæ nubibus offuscata intelligentia, vilissimis comparatus est iumentis, & quod illorum ignobilem gerat similitudinem, ignominiosè despectus.*

Eccl. 12. Homo quæritur in medio foro lucerna præeunte.
Eccl. 12.
Interp. 70.
Comatuli, homines nõ sunt.
Veri homines.
Adam post peccatũ vocatur, caro.
Gen. 2.
Gen. 6.
Psal. 48.

IV. Quòd si tam ardua res est, & difficilis, hominem vnum in hac mundi vniuersitate inuenire, qui affectibus ad obsequium rationis redactis, diuinæ legi pareat: quàm difficile erit & laboriosum, in virum aliquem incidere non solùm virtutis & pietatis Christianæ amantem, sed etiam talem omni pietate & morum excellentia, qualem diuina oracula pastorem exigunt, qui populo præsit: qui oues suas contagione scelerum morbidas sanet, dispersas congreget, congregatas instruat, ne insidiantium luporum dentibus dilaceratæ, exitu pereant miserando? An non innumeræ fidelium hominum animæ, veluti inertia pecora, in Tartarorum diebus singulis, depluunt incendia? *In mari Marsiliæ* (inquit Bern.) *ex decem nauibus vix vna aliqua periclitatur: at in mari huius seculi, ex decem animabus, vix vna seruatur.* Vnde te oro, quæsoque tam luculenta populo Christiano eueniunt dispendia? Profectò Greg. Magn. cæterique Patres, pastorum desidiæ, suam, non Iesu Christi, qui princeps est pastorum, caussam promouentium, hanc animarum tam insignem adscribunt iacturam.

In mari huius vitæ, vix ex decẽ, vnus saluatur.
Bern.
Greg. PP.

V. *Mini*

V. *Ministerium tuum imple*: Clamat Apostolus hoc loco, Oculos in omnes orbis partes circumfer; expende quàm pauci sint sempérque fuerint, qui cum Ambrosio, Chrysostomo, Augustino, aliísque Religionis Christianæ signiferis, suo officio probè fungantur. Qui ad omnem iuuandi populum occasionem intendere animum debuissent, dum priuatas sequuntur vtilitates, muneris sibi commissi defugiunt laborem. Num deesse periclitanti in naufragio fidei, & morum, populo, sine scelere possunt? *In omnibus labora*, ait Paulus, *opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple.* Quò grauiora subditis imminent mala, eò nullis parcens laboribus præsul, in illius debet curam incumbere. Vis nosse malorum incumbentium procellam? Ioannes scholasticus sexto supra vigesimum scalarum suarum gradu, pericula recenset; in quæ per mare hoc magnum, & spatiosum, in quo natant reptilia, quorum non est numerus, incidimus nauigantes. Scopulos cogitat in cœlum minantes; vertices, inundationes, piratas, belluas, typhones, procellas flatu ventorum, fluctúque spumarum formidabiles. Addit singulorum non inuenustam interpretationem; vt per *scopulos*, cæcam præcipitémque inuidiam intelligamus; ad quam allisæ felicitatis humanæ naues, vectoribus, iuxtà & spectatoribus pariunt tristitiam. Per *vertices*, res eas, quæ præter opinionem ablatæ, mentem delirio circumagitant, sensúsque omnes in desperationis profundum hiatum rapidè trahunt deuoratos. *Per inundationum tumores*; ignorantiam, quæ boni specie decipit imperitos, cósque in imum locum mox ruituros, quàm altissimè sustollit. Per *piratas*, inanis gloriæ satellites, qui opes nostras labore infinito partas, repentino deripiunt incursu. Per *belluas*, nostrum hoc corpus graue, brutum, & syluescente vitiorum segete efferatum; quod dum voluptates vndique auidiùs conquirit, nullo mansuescit cicuratu. Per *typhones*, elationis nostræ immoderatos impetus intelligere placet, quorum inanitate inflati in rebus ad voluptatem fluentibus insolescimus. Quid per *procellas*? rerum humanarum frequentes turbines, dissidentiúmque animi virium discordes motus, libet interpretari. Quibus, Deus bone, difficile dictu est quàm variè, cùm singuli, tum omnes mortales afficiantur.

Prælati suis intenti commodis, qui bus suis non consulunt.

Climacus.

Mũdus, mari comparatur, naufragiis famoso.

In hoc mari belluæ sunt, & infames scopuli.

VI. In tam insigni rerum & morum perturbatione, qua prudentia, quâ virtute indigent, qui populo præsunt? His malis, vt mederetur Deus, Petrum, quem pastorem Ecclesiæ, & vicarium in terris suum renunciauerat, nauarchum insuper, & piscatorem hominum futurum declarauit. Quid enim nauis cum piscatore Petro, tam in aureis Apostolici fisci numis, quàm in familiari summi Pontificis annulo expressa significat? Incidunt aliquando euentus inopinati in Rempubl. fluctibus laborum immanissimis procellosum mare agitatur, furore concursantium ventorũ terra, cælo & salo miscetur. Non prodest in tanta turbatione pastoris baculus. Insignia dignitatis Pontificiæ non agnoscuntur. Quid remedij? Commutandæ sunt, officiorum vices: & qui pastorem tranquillo cælo referebat; agat tantisper dum mare desoluit, naui ad excipiendos naufragos parata, piscatorem, & nauclerum. An non Paulus vir ad vnguem (vt ita dicam) diuinæ manus factus, atque inter omnes veritatis emissarios lectissimus, omnibus omnia factus est? Quid Paulum cõmemoro? Nónne Christum boni pastoris exemplar diuinissimum variis in sacro eloquio nominibus affici propterea videmus, quòd variis modis hominibus in discrimen

Nauis cum piscatore Petro.

Annulus piscatoris.

alutis suæ adductis consueuit opitulari? Hinc illi tituli, quibus, *rex*, *sacerdos*, *medicus*, *magister*, *vitæ fons*, *panis viuus*, & *lux mundi* nuncupatur. *Regem* eum vocat Spiritus sanctus quia ductu suo nos regit, & patrocinio defendit. *Sacerdotem*, quia infensum nobis patrem sacrificio sui corporis in ara sanctificæ crucis propitium reddidit, & placabilem. *Medicum*; quia inueteratam humani generis ægrotationem cælesti depulit medicina. *Magistrum*, quia mysticis inuoluta tenebris prophetarum oracula, Euangelij luce patefecit. *Vitæ fontem*, ob eximiam diuinæ gratiæ copiam in vitæ beatæ stagna illius merito semper effluentem. *Panem* denique *viuum*, & *lucem mundi*, quia nos omnes sacro alit diuinæ Eucharistiæ mysterio, & lumine cælestis gratiæ quodammodo beat. His titulis, Pontificum omnium, & pastorum summus Pontifex & pastor, Christus inculcare voluit, Apostolis imprimis, deinde cæteris Ecclesiarum ducibus, quantum intersit vt is, qui in ouilis Christiani pastorem eligitur, prouinciam tot nominibus in Ecclesia significatam, atque adeò difficillimam, suis possit humeris sustentare. Suos haud dubiè subditos, æternæ subijcient damnationi, seque ipsos lethifera polluent culpa, qui animarum iacturam suis posthabent vtilitatibus. Vigiles ergo oculos, & multiplices, veluti alter Argus habere debet, qui Dominicum gregem, ad opima salutis pascua ducturus est. Quid, si cæcus ductor, cæcum ducet gregem? Quomodo ne vepribus induatur effugiet senticeta? Quomodo vitabit præcipitia? *Vigila*, inquit Paulus; Non satis est integræ vitæ laude florentem esse: oculis opus est pastori. In omnibus labora. Iacob, qui typum boni pastoris gessit, oculis, in muneris sui rectè obeundi curam intentis, vrebatur æstu, ne oues sole sub ardenti calore soluerentur; frigoris quoque patiebatur iniurias, ne illæ algerent. Pauci admodum sunt, qui ministerium suum impleant, quod tamen Paulus exigit. Quasi digito ab Spiritu sancto ostenditur bonus pastor, quem aliqua ætas Dei beneficio sortita est. *Ecce sacerdos* (inquit) *Magnus, qui in diebus suis placuit Deo, & inuentus est iustus: & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.* Quid deesse potest, vel ad vitæ felicitatem, vel ad numinis irati placationem Reipublicæ, quæ virum aliquem habet, qui & Deo placeat, vt Henoch, qui vt dicitur Eccles. 44. *Translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam, & iustitia laude efflorescat?* vt Noë, qui, vt loco indicato dicitur, *in tempore iracundiæ factus est reconciliatio?* Exprimit Spiritus sanctus in vnius Noë perfecta viuendi ratione mundi diluuio obruti, reparationem, constitisse. *Testamenta, inquit, seculi posita sunt apud illum, ne deleri posset in diluuio omnis caro, &c.*

Christus rex, sacerdos, medicus, magister, vitæ fons, panis viuus lux mundi.

Æternæ damnationi deputantur qui animarũ iacturam suis posthabent commodis.

Eccl. 44. Digito ostẽditur qui bene præest.

VERS. 5. Ministerium tuum imple; sobrius esto.

Eligendos esse ad gubernacula Ecclesiæ, qui & sobrij sint, & ministerium suum implere valeant.

ANNOTATIO III.

I. Sobrietatis nomine, omnem virtutem intelligo, quæ Ethicam perficit disciplinam. Ministerij verò Ecclesiastici perfectio omnes illas virtutes exigit, quas Apostolus Tito & Timotheo, huic, in 3. cap. epist. 1. illi, in cap. 1. inculcat, vt qui ad gradus Ecclesiasticos promouendi sunt; non ante præfecturæ 1. Tim. 3. Tit. 1.

Maximus.

humeros subijciant, quàm illa digni inueniantur. Ex sermone B. Maximi, quo Pontificem laudat, qui probè sui muneris partes, dum vixit, exercuit, facilè prudens lector colliget, non quibusuis humeris imponendam esse Ecclesiastici regiminis molem. *Bonum opus desiderat* (inquit Apostolus) *qui Episcopatum desiderat.* Opus enim est, vt qui huic præest functioni, alienus sit ab omni vitio, atque adeo irreprehensibilis: omnibúsque circunfluat virtutum ornamẽtis; vt de eo B. Maximus panegyrim——instituat, quam Ecclesia in sanctorum Pontificum celebritatibus vsurpare solet, *Beati* (inquit) *Patris nostri merita in tuto posita, securi magnificemus: qui gubernaculum fidei viriliter tenens anchoram spei tranquilla iam in statione composuit: & plenam cœlestibus diuitijs, & æternis mercibus nauem, optato in littore collocauit: qui contra omnes aduersarios scutum timoris Dei tandiu infatigabiliter tenuit; donec ad victoriam perueniret. Quid enim fuit totus illius vita cursus, nisi vnus cum vigili hoste conflictus?* & post pauca:

Bonorũ Põtificũ actiones.

II. Quantis hic cæcis à via veritatis errantibus, & de summa iam in profundum rupe pendentibus, amissum reddidit visum; & illum quo Christus videretur, reparauit intuitum? Quantorum auribus surdis pretiosum infudit auditum, vt vocanti Deo ad misericordiam, responderent per obedientiam? Quantorum animas viuentes in corpore iam defunctas; & delictorum mole obrutas, ac sepultas ad emendationem, tanquam ad lucem vocando, Deo resuscitauit? &c.

Tribus Leuitica electa ad seruiendũ tabernaculo.

III. Vnam tribum Leui ex omnibus elegit Deus, vt deseruiret tabernaculo. Nec verò ex hac tribu omnes sacerdotes erant, aut Leuitæ: sed in suo quisque gradu, ex Mosaica institutione, cultum Deo deferebat, præcipua sacerdotum cura in arcæ fœderis custodia posita erat: Leuitæ humeris tabernaculi mobilis instrumẽta in humeris aut in plaustris cùm iter agẽdum esset, exportabant. Aduertit Abulens. super cap. 31. Deut. q. 4. solis sacerdotibus fas fuisse cooperire, & nudare, suis ornamentis arcam. Idque tam arcto præcepto, vt qui sacerdos non esset, si arcam videret integumentis nudatam, repentè moreretur. Nónne plusquam quinquaginta hominum millia ex Bethsamitis, mortui sunt, eò duntaxat quòd arcã sine integumentis videre ausi sunt? Quid quòd ipsi Leuitæ, si ad arcam videndam accederent, mox cadebant mortui? Imò si supellectilia siue instrumẽta Arcæ nudata suis operimentis aspicerent, eadem mulctabantur pœna? Quare Leuitæ Caathitæ, qui portabant humeris supellectilia sanctuarij, non aderant, cùm hæc à sacerdotibus velabantur: Morerentur enim si aliqua nudata viderent suis integumentis, & multo magis arcam ipsam. vt patet Num. 18. *Ad vasa* (inquit Scriptura) *sanctuarij & altare non accedant*, Leuitæ, *ne moriantur, & vos pereatis simul.* Vide Abulens. Deut. cap. 31. q. 4. Hinc Num. 4. narratur Leuitas Caathitas, qui efferebant in humeris supellectilia sanctuarij, prohiberi ingredi ad videndum quomodo sacerdotes huiusmodi velarent instrumenta. Quid quòd erecto templo à Salomone, contracta fuit facultas videndi arcam ad solum summum sacerdotem? vt patet Heb. 9. In solitudine quidem permittebatur minoribus sacerdotibus accessus, quia cùm tabernaculum esset mobile, non poterant à solo summo sacerdote omnia vtensilia suis vestiri, & nudari inuolucris.

Abulens. Deut. 31.

Soli sacerdotes videre poterant impune nũdatã arcam.

1. Reg. 6.

Num. 4.

Tẽpore Salomonis solus summus sacerdos videre Arcam poterat.

Hebr. 9.

IV. At, quid seruabatur in Arca? solæ legis tabulæ. Iussit collocari in latere Arcæ Moyses librum Deuteronomij: Vrnam cum Manna; Virgam

Aaronis,

Aaronis, quæ fronduerat, vt dicitur Hebr. 9. Vnde conciliatur facilè ab Abulensi loco citato q. 3. id, quod dicitur 2. Paral. 5. in Arca solùm fuisse tabulas legis, cum D. Paulo. Nam intra Arcam sola erat lex; extrà verò in latere Arcæ, illa erant, quorum Apostolus meminit.

2. Paral. 5. Quomodo solùm in Arca legis tabulæ?

V. Hinc perspicies, quàm necessarij sint gradus in Ecclesia, vt ministri diuini cultus intelligant quid agere in Ecclesia oporteat. Erant custodes Arcæ fœderis olim sacerdotes; ad eam accessuri, abstinebant ab omni actu sanctificationi contrario. Leuitæ gentem profanam arcebant; munditiam præferebant. Quid in lege gratiæ sacerdotes? Quid Episcopi? Ea sobrietate viuant oportet, eàque morum integritate, quæ legem decet, ab Spiritu sancto non in tabulis lapideis incisam, sed in cordibus fidelium impressam, & conseruatam. Hanc qui profanant, si non vt Iudæi olim, subito interitu; at morte digni redduntur sempiterna. Sacerdotum partes sunt, legem Christi non in Arca Mosaica, sed in cordis penetralibus tueri, & intueri; Populum ad illius obseruationem erudire. Sacrosancta mysteria nudare, & profanare, quod hæretici faciunt molientes; nunc voce, nunc supplicio, iã vitæ exemplo deterere.

Sacerdotes legis gratiæ.

VI. Et est qui dubitet magnum positum esse momentum in electione Ecclesiæ pastorum? Hoc, sapientissimi olim Patres, & maiorum gentium Theologi, qui concilio Basiliensi interfuerunt, intelligentes, pragmatica sanctione decreuerunt, vt electores ministrorum Ecclesiæ, lithurgia ad Spiritus sancti fauorem impetrandum priùs decantata, post rituale, scelerum apud sacerdotem expiationem, & sanctissimæ Eucharistiæ communionem apud eos, qui præessent, huiusmodi se astringerent iuramento; *Ego N. iuro, & promitto omnipotenti Deo, & sancto, vel sanctæ cuius nomini dicata est hæc Ecclesia, eum eligere, quem credam futurum esse in spiritualibus & temporalibus meliorem, nec illi vocis meæ suffragio patrocinari, quem verisimiliter sciuero promissione, aut collatione alicuius rei temporalis, seu prece per se, vel alium interposita, aut alias qualitercunque directè, aut indirectè electionem sibi procurasse.* Quamuis autem huius decreti seueritas mitigata hodie sit, imò omnino abolita sicut & alia multa ex prædicto Concilio. (Quippe quod licèt autoritate Apostolica coactum fuerit; non fuit eadem autoritate continuatum. Atque adeò errauit in decreto, quo sanxit concilium esse supra Papam) nihilominus à summo Pontifice, quædam sunt approbata circa beneficiorum dispositiones, & censuras. Quare licèt hoc decretum antiquatum sit, declarat tamen expendendum esse diligenter, in electionibus, Viri animum, cuius fidei tanta res, ac tam periculosa administratio committitur, explorandásque esse omnes auaritiæ latebras, ambitionísque recessus, ne pro bonis pastoribus in ouili suo Christus, malos deprehendat mercenarios.

Electio Episcopi res est magni momenti.
Cõcil. Basil.
Iuramentum Episcopi.

VII. Hinc factum puto, vt sacra Synodus Trid. eos lethali culpa contaminari, & peccatis alienis communicare definierit, qui tanto muneri ex omni sacerdotum numero digniores, & Ecclesiæ Dei magis vtiles pastores præficere non curauerint. Quid est, Christe sancte! quòd tam eximium vitæ exemplum in pastoribus requirimus? An non sufficit, honesta viuendi ratio, quam viri non intemperantes; nec dissoluti sibi proponunt? Minimè verò. Eximiæ sanctimoniæ laude præstare is debet, cui incumbit sanctitatem cum aliis communicare. Sal enim quia condimento est rebus insipidis, salsissimus est: ignis, quia res frigidas calefacit, calidissimus. Mel, quo cibos dulces reddimus, dulcissimum.

Trid. Peccat grauiter qui in electione digniores prætermittit.

cissimum. Cúmque effectus, vt commune est Philosophorum proloquium, eminentior sit in sua causa, & efficacior, vt videre est in fulgore solis, siderúmque à sole lucem mutuantium; in confesso esse debet, eminentiorem in Episcopo, quàm in populo, ex Episcopi sui vita, legem viuendi, & normam accipiente, requiri sanctitatem. Num. 19. cùm Dominus aquas expiationis, & cineres vaccæ ruffæ ad purificationem scelerum destinasset, mundis huius officij ministerium demandauit; vt scilicet mundus lustraret immundum. Rectè nanque Ecclesiasticus ait, ab immundo quis mundabitur? & D. Greg. *Manus sordida aliam non lauat, & oculus plenius puluere, maculam non considerat.*

Num. 19. Aquæ expiationis ministerium, purificatis mãdatur. Eccl. 39. Greg. PP.

VIII. Quid D. Paulus? Deum immortalem quàm seuera reprehensione eos carpit, qui cùm virtutis expertes sint, homines hortari ad rectè facta non cessant. Eius ad Rom. 2. sunt hæc verba: *Qui alios doces, te ipsum non doces. Qui prædicas non furandum, furaris. Qui dicis non mœchandum, mœcharis. Qui abominaris idola, sacrilegium facis.* D. Bern. ad Eugenium scribens, appositissima, vt solet, verborum concinnitate, hanc vitæ & verborum discordiam ita detestatur, vt monstri nescio quid in ea simile animaduertat. *Monstrosa*, inquit, *res est gradus summus, & animus infimus: sedes prima, & vita ima; lingua magniloqua, & manus otiosa: sermo multus, & fructus nullus. Vultus grauis, & actus leuis: caput canum, & cor vanum; facies rugosa, & lingua nugosa.* Hæc ille. Cuius libratis oratoria trutina numeris, illud poëtæ addi potest emphasis plenum carmen,

Rom. 2. Bern. Mõstrosa res est sedes prima, & vita ima.

Æn. 3. Virg.

Monstrum, horrendum, informe, ingens.

Quid enim monstrum? gradus summus, & animus infimus. Quid horrendum? lingua magniloqua, & manus otiosa: sermo multus & fructus nullus. Quid informe? Vultus grauis & actus leuis. Caput canũ, & cor vanum. Quid ingens malum? Facies rugosa, & lingua nugosa. Quæ vitia, cùm mentis miseranda caligo consequatur, rectissimè additur & illud,

--- cui lumen ademptum.

Ablegentur ergo ab Ecclesia huiusmodi monstra; iique eligantur in Episcopos, qui sobrij sint & vigilantes: atque suum munus vtiliter exequi valeant.

VERS. 6. Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.

Græcè; Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε.

Paulus discipulũ admonet officij, mortis suæ tẽpus instare præscius. Chrysost. Theophyl. Holocaustũ Libamen.

I. CAusam reddit cur Timotheum tam accuratè impulerit ad studium sui muneris obeundi. Ratio enim est instans martyrij tempus, & mortis propinquitas, quæ locum non dabat viua voce præsentem discipulum, vt solebat, admonendi. Id significant hæc verba: *Ego enim iam delibor, &c.* Vt interpretantur Chrysost. & Theophyl. Vtitur autem verbo delibandi, vt significet se non quocunque genere sacrificij oblatum iri Deo, sed illo, quod Græci holocaustum vocant, quod totum comburatur, & Deo offeratur. Latini verò libamen, quod cuiusmodi futurum sit particula sequens magis explanat vocabulo *resolutionis*. Est enim *mors* solutio animæ à corpore tanquam migratio ex ergastulo, in quo detinebatur. Prædicit autem mortem suam Paulus, non solùm coniectura, vt alicui videri potest, sed etiam reuelatione diuina admonitus. Simili admonitione futuri martyrij præscius D. Petrus 2. epist. cap. 1. sic ait:

2. Petr. 1.

Certus

Certus sum, quia velox est depositio tabernaculi mei, secundùm quod & Dominus noster Iesus Christus mihi significauit, &c. Sensus igitur est: Ego iam immolor, instar victimæ Deo pro fide Christi oblatæ. Mors non procul abest, idcircò tanto studio te ad omnem tui muneris functionem obeundam, adhortor. Videtur autem alludere, dum se libamen & holocaustum, quod igne absumitur appellat, ad locum Sap. 3. vbi dicitur de prædestinatis: *Tanquam aurum in fornace probauit electos Dominus, & quasi holocausti hostiam accepit eos, &c.* Simúlque significat libaminis & resolutionis vocabulis se ferro instar hostiæ, per violentiam immolandum: vt alacritate, qua mortem præstolatur, prouocet Timotheum ad sui imitationem. Sap. 3.

II. Mirum tamen est, quòd Paulus, dum de morte sua loquitur, exultare, & quodammodo gestire gaudio videatur. Cùm Christus Dominus ad præsentiam mortis inhorruerit. Tollitur tamen admiratio, cogitanti decuisse vt Christus mortem timeret, vt se verum hominem declararet. Erant enim futuri aliquando Manichæi, qui hunc fidei articulum negarent. Itémque, vt eo timore mereretur viris sanctis & martyribus constantiam, & pene exultantem in morte lætitiam, & quidem D. August. in Psal. 31. annotat hæc verba: *Ego enim iam delibor, &c. vocem esse exultantis magis ad mortis præsentiam, quàm timentis, & seipsum crucientis.* Sic enim ait: *Potuit quidem sine tristitia esse Dominus iturus ad passionem, si enim potuit miles, non potuit hoc imperator? Attende Paulum exultantem propinquum ad passionem:* Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. *Gaudet coronandus, tristatur Christus coronaturus, quia portabat & præfigurabat infirmitates quorundam, qui veniente tribulatione, vel morte, contristantur, vt nos lætificaret, & consolaretur, &c.* Dionys. etiam Eccl. hier. cap. 7. p. 1. ad Christi Domini promeritum refert lætitiam, qua perfundebantur sancti viri ad mortem tanquam ad palmam properantes, aitque, eos magna, & felicissima iucunditate regenerationis iter ascendere. *Quid, quòd multi ante Christi Domini aduentum spe gloriæ aliquando ex rectè factis potiundæ, mortis horam expectarunt? Talis fuit Moyses, Iosue, & ante eos Iacob, &c.* Quid Simeonem commemorem, qui sustinens senilibus vlnis redemptorem & redemptionem, quandiu expectauit, considerans: mori optauit? Luc. 2. *Nunc dimittis, &c.*

Paulus recordatione suæ mortis gestit. Cur Christus mortem timuerit. August. Psal. 31. Cur Paulus moriturus exultat, cùm Christus inhorruerit. Gaudet coronãdus, tristatur coronaturus. Dionysius. Luc. 2.

III. Nec solùm viri, quos sacræ literæ commendant, mortis dominatum non timuerunt, sed etiam aliqui philosophi, qui aliquam vitæ immortalis post mortem futuræ, opinionem habuerunt. Vnde Nazianz. in epistola ad Philandrum, quæ incipit, *Gratulor*, sic ait: *Non eos tantùm admiror, qui apud nos pro virtute periculis se obtulerunt, aut calamitates sustinuerunt, sed externos quoque homines, qui similes illorum extiterunt, vehementer admiror. Socrates enim ab Atheniensibus ad mortem damnatus, priùs de corpore quasi de quodam ergastulo cum discipulis disserebat, & cùm fugam arripere sibi liceret, illam recusauit; postquam autem ei venenum oblatum est, perlibenter accepit, perinde, ac si non lethale poculum acciperet, imò amicos ad bibendum inuitabat, &c.* De perpetiendis malis spe vitæ cælestis agit latè August. tom. 2. epist. 133. Idem tom. 4. lib. 7. quæstionum super Iudicum librum q. 49. disputat, an Deus delectetur morte hominum, sicut olim admittebat sacrificia animalium brutorum, aitque, Deum sacrificia animalium admisisse olim, non quòd sibi grata essent, sed quòd significatiua fuerint, & quædam vmbræ futurorum: hominum autem sacrificia nunquam Deo placuisse.

Aliqui philosophi mortem non timuerunt. Nazianz. Socrates in morte sine metu. August. Sacrificia humani sanguinis nũquam Deo placuerunt.

Exod.13. Nam Exod.13. cùm omnia primogenita sua esse, & sibi dicari præciperet, redimi tamen à se voluit primogenita hominum, ne immolandos Deo crederent filios suos: Et Deut.18. admonet Deus populum suum ne cùm dispersus fuerit per orbem, imitetur gentium ritus. Sic enim ait: *Abominationes enim, quas Dominus odit, fecerunt Dijs suis, quoniam & filios suos & filias suas comburunt igni Dijs suis, &c. Illa planè*, inquit, Aug. *diligit, & coronat sacrificia, cùm quisque iustus iniquitatem patiens vsque ad mortem pro veritate decertat, vel ab inimicis, quos pro iustitia offendit, occiditur, retribuens eis bona pro malis, id est, pro odio dilectionem. Talem dicit Dominus sanguinem iustum à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ. Præcipuè autem, quòd sanguinem fudit ipse pro nobis, & sacrificium seipsum obtulit Deo. Sic vtique obtulit, vt ab inimicis pro iustitia occideretur. Hunc imitata martyrum millia vsque ad mortem pro veritate certarunt, & ab inimicis sæuientibus immolata sunt. Vnde & Apostolus dicit: Ego enim iam delibor, siue immolor, &c.* Deinde quid sentiat de Iephte vouente & immolante Deo filiam Iudic.11. sic explicat: *Sed non sic Iephte*, inquit, *de filia fecit holocaustoma Domino, sed sicut præceptũ fuerat pecora offerri, & prohibitum fuerat homines immolari, &c.* Et paulo infra, multùm interesse ait inter Abrahæ obedientiam, & Iephte immolationem: quoniam ille iussus obtulit filium: hic autem fecit, quod & lege vetabatur, & nullo speciali iubebatur imperio. Et quòd Deus non delectaretur immolatione hominis, probata obedientia, sacrificium commutauit in arietis oblationem. Sed potuit (dicet aliquis) Iephte piè credere, sicut & Abraham credidit, Deum sacrificiis talibus oblectari. Cæterùm consideret, qui hæc obijcit, aliud esse vltrò vouere, aliud iubenti obtemperare. Seruus enim, si aliquid præter morem facit domi, iussu Domini, à pœna excusatur; imò laudari solet, non autem si sponte facit. Deinde Abraham sciens Deo non esse gratam victimam humanam, propterea occidere voluit iussu Dei filium, quia credidit hoc eum propterea iussisse, vt resuscitaret occisum, vt dicitur ad Hebr. 11. Iephte verò Deo non iubente, neque poscente, contra legitimum illius præceptum vltrò sacrificium vouit humanum, si Deus traderet illi filios Ammon. Non tamen colligas, Augustinum, licèt damnauerit votum, & immolationem Iephte sensisse propterea illum excludendum esse à numero sanctorum. Nam ad Hebr.11. cum Gedeone, Samsone, Dauide, & Samuele sanctissimis viris egregiè laudatur: duntaxat vituperat Aug. votum & voti impletionem, quam Scriptura non laudat. Quod factum in morte expiari potuit, sicut & Gedeonis peccatum, qui ex auro prædæ, Ephod, siue idolum, fecit; Nam & in eo, inquit Aug. quòd idem Gedeon signum petens, sicut ipse locutus est, tentauit in vellere; nescio vtrùm non fuerit transgressus præceptum, quo scriptum est: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Veruntamen etiam in eius tentatione Dominus, quòd prænuntiare volebat, ostendit. In compluto scilicet vellere, & area tota circunquaque sicca, figurare primùm populum Israël, vbi erant sancti cum gratia cælesti, tanquam pluuia spirituali; & postea compluta area sicco vellere, figurare Ecclesiam toto orbe diffusam habentem non in vellere, tanquam in velamine, sed in aperto, cœlestem gratiã, illo priore populo, velut ab eiusdem gratiæ rore alienato, atque siccato. Nec tamen frustra (concludit Aug.) inter fideles, & operantes iustitiã propter bonitatem, fidelémq; vitam, in qua eum credendũ est esse defunctũ, tale in epist. ad Heb. meruit testimonium.

Deut.18.

Iudic.11.

Abrahã iussus voluit immolare filium, Iephte iniussus.

Abrahã credidit suscitãdum Isaac si occideretur. Hebr.11.

Nõ excludit August. Iephte, à numero sanctorum. Heb.11.

Gedeon idolum fecit.

Vellus Gedeonis, quid significaret.

IV. Sunt

IV. Sunt tamen, qui Iephte excusare volunt à peccato, quia Deus videtur illi inspiraße, vt voueret, & post votum ingens illi acceßit contra Ammonitas victoria. Vnde D. August. hanc coniecturam excusantium à culpa Iephte non contemnens: *Si Spiritus Domini*, inquit, *qui factus est super Iephte, vt hoc voueret, omnino præcepit, quod quidem Scriptura non aperuit: tamen, si hoc ille præcipit, cuius non licèt iussa contemnere, non solùm insipientia culpanda non est, verùm etiam laudanda obedientia est. Si autem Iephte humanum secutus errorem, humanum sacrificium vouendum putauit; eius quidem peccatum de vnica filia iure punitum est; quod etiam ipse verbis suis satis videtur ostendere, vbi discissis vestibus ait:* Heu me filia mi, impedisti me, & in offendiculum facta es in oculis meis. *Veruntamen is etiam eius error habet aliquam laudem fidei, quia Deum timuit, vt quod vouerat redderet: nec diuini in se iudicij sententiam declinauit, siue sperans Deum prohibiturum, sicut fecit Abrahæ, siue voluntatem eius etiam non prohibentis, intellectam facere potiùs quàm contemnere statuens.* Hæc ferè August. Quamuis autem paucioribus verbis poterat adduci eius doctrina circa immolationem filiæ Iephte, (in qua si pater culpæ fuit reus, illa à culpa immunis iudicatur, cùm non seipsam vouerit immolandam, sed voto & voluntati patris non resistens, Dei fuerit secuta iudicium punientis in patre, morte vnicæ filiæ, voti imprudentiam) Nihilominus quia locum difficilem Scripturæ egregiè illustrat, huc applicanda fuit, vt intelligeremus non exultare Paulum commemoratione mortis, quam ipse sibi velit sine Dei præscripto afferre (id enim peccatum esset) sed immolationis mentione ab inimicis Christi de suo corpore & vita faciendæ, quod homini Christiano palmarium est.

Iephte potest excusari à culpa si Deo inspirante vouit. August.

Error Iephte habet aliquã laudẽ fidei.

Filia Iephte non peccauit: patris enim voluntati resistere non cogebatur aliquo præcepto.

VERS. 7. Bonum certamen certaui, cursum consummaui; fidem seruaui.

Græcè; τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα; τὴν πίστιν τετήρηκα.

I. Τὸ καλὸν, quod cum certamine iungitur, non sonat simpliciter *bonum*, sed cum emphasi, *præclarum*, & *egregium*: Et verò τὸν articulus, indicat illud certamen Euangelicum laudis & gloriæ plenißimum. D. Chrysost. enarrans hunc locum, hom. 9. difficultatem expendit, quæ legenti magnifica verba Pauli obiici potest. Sic enim ait: *Sæpe ego cùm Apostolum in manibus sumerem, & locum istum inspicerem, hærebam, ambigens cuius rei gratia sic magnificè loquitur Paulus, vt dicat,* Bonum certamen certaui; &c. *Nunc Dei gratia causam mihi inueniße videor, per quam tunc loqui sic maluit.* Mœrorem profectò discipuli solari cupit, bono illum esse animo iubens, quasi ipse ad coronam pergat, omnibusque ritè peractis præclarum repererit finem. Itaque vult Chrysost. his verbis Timotheum ab Apostolo ad gaudendum magis, quàm ad dolendum incitari. Veluti si quis indulgentißimus pater, paruulum orbitatem non ferentem consoletur ac dicat: Noli flere, fili, bene enim viximus, peruenimus ad senectutem, atque in ea ætate relinquimus te. Reprehensione caruit vita nostra, cum gloria hîc migramus; poteris & ipse admirationi esse pro his, quæ gesta sunt à nobis: trophæa semper retulimus, hostésque superauimus. Hæc diceret pater, non studio magnificè de se loquendi; sed desiderio consolandi orbitatem filij,

Cõsolatio in morte ex rectè factis. Chrysost.

Consolatur Paulus discipulum, sicut pater filium.

filij, & ſpem ad imitationem virtutis erigendi. Mortis enim ſeparatio acerbiſſima eſt iis qui amant inter ſe, & quidem ſi ipſe Paulus, cùm à diſcipulis ſeparetur, ita affectus erat animo, vt diceret 1. ad Theſſ. 2. *Nos autem fratres deſolati, vel deſtituti à vobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde: abundantiùs feſtinauimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio, &c.* Quid putas Timotheum pati, ſi viuente illo ad tempus ſeparatus ita lacrymabatur, vt diceret Paulus cap. 1. *Die ac nocte deſiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, vt gaudio implear;* quantò magis vita functo? Denique, inquit, Chryſoſt. hæc conſolandi eum gratia ſcribit; totáque epiſtola conſolatione plena eſt, quam ſibi ille teſtamenti cuiuſdam vice ſeruaret. Theoph. cum D. Chryſ. conſentit, ſic enim ait: Paulus hîc Timotheum conſolatur, hanc veluti teſtamentum condens epiſtolam, &c.

1. Theſſ. 2.

2. Tim. 1.

Amabatur Paulus & amabat Timotheum: Hinc lacrymæ.

Theophyl.

II. In illis verbis: *Bonum certamen certaui*; excitat Timotheum, vt laudatum à ſe certamen, non defugiat; imò conſtanter aggrediatur, quaſi dicat: *Bonum certamen certaui*, hoc eſt, vt explicat Theod. Aduersùs vniuerſam diaboli cateruam dimicans, fuſis ac profligatis hoſtibus, trophæum erexi. Sed quomodo bonum eſt certamen, vbi cruces, vbi vincula? quia ſcilicet pro Chriſto ſuſcipitur, & eximias nobis proponit coronas. Nihil hoc certamine illuſtrius; nullo corona hæc fine concluditur. Non ea ex oleaſtri ramis texitur; non habet editorem munerum hominem, neque homines ſolùm ſpectatores. Ex Angelis conſtat theatrum. In certaminibus olympicis pugnatur dies plurimos, & ſudatur; vnius horæ momento accepta corona. Quid, quòd voluptas illa protinus marceſcit? Hîc autem non ſic, ſemper honor, ſemper gloria augetur. Lætari ergo oportet, quia ad requiem propero: ab ſtadio exeo. Audiſti à me Philipp. 1. quia *diſſolui, & eſſe cum Chriſto longè ſit melius.*

Theodor. Diaboli caterua profligata à Paulo.

Pugna pro corona ex oleaſtro, multi olim ſudoris.

Philipp. 1.

III. *Curſum conſummaui*, hoc eſt, Maxima parte terræ & maris obita, eos luce Chriſti à tenebris vindicaui, qui in ignorationis nocte detinebantur. Duo ergo Paulus præſtitit, & pro Chriſto certauit, & curſum ſuum confecit. Nam, vt hîc ait D. Chryſoſt. & certare oportet & currere: illud, tribulationes perferendo: hoc, vtilitatem multorum ſibi proponendo. Bonum profectò certamen, quod & voluptatem, & vtilitatem affert ſpectatoribus. Curſus ille non eſt roboris oſtentatio, aut gloriolæ aucupium, ſed homines ad cælum ſubuehit. Curſus hic ſole purior eſt, quem Paulus currebat in terra, plúſque illuſtrat orbem, quàm ſolis igneum iubar. *Quomodo autem curſum conſummauit? Orbem totum peruagatus eſt: incipiens à Galilæa & Arabia, & vſque ad fines terræ progrediens, vt à Hieruſalem*, inquit ad Rom. 15. *& in circuitu vſque Illyricum impleuerim Euangelium Chriſti, omnémque orbem peruolans, volucris cuiuſdam inſtar. Imò*, inquit, Chryſoſt. *volucre omni perniciùs atque vehementiùs.* Nam ſi quidam volucris fuiſſet, ſimpliciter peruolaſſet; non ſic autem ille egit, ſed pennis ſpiritus præditus, innumera impedimenta tranſiliit, mortes, calamitates, inſidias, ſi fuiſſet auis, delapſa caperetur: ſed pluſquam auis fuit, retia omnia & impedimenta tranſcendens, niſi auem voces, igneis diuini Spiritus.

Curſus Pauli feliciter abſolutus.

Chryſoſt.

Curſus Pauli ad cælum.

Purior eſt & magis orbé illuſtrat, quàm ſolis iubar.

Paulus inſtar auis pennis ſpiritus volauit.

IV. Poteſt igitur particula, *curſum conſummaui*, in qua eſt metaphora ex arte gymnaſtica, quæ curſoriam comprehendit, de qua illud Horat. Od. 1.

Sunt quos curriculo puluerem Olympicum,
Collegiſſe iuuat.

Poteſt,

Poteſt, inquam, referri, ad curſum prædicationis Euangelij, iuxta Chryſoſt. Theophyl. Theodor. Oecum. & Ambroſ. Referri etiam poteſt ad progreſſum in Chriſtianiſmo, hoc eſt, in pietate & actionibus honeſtis. Verbum enim *currendi*, non ſemel in diuinis Scripturis, & præſertim apud Paulum accipitur pro fructu & profectu, qui ex pietatis exercitio, & veluti curſu, quotidie augeſcit. Vnde ad Galat. 5. *Bene currebatis, quis vos impediuit?* Item: *Sic currite vt comprehendatis.* Ad hunc locum alluſiſſe videtur Lact. lib. 6. cap. 4. dicens, *Sicut in hac vita cùm eſt propoſitum cum hoſte certamen priùs laborandum eſt, & frigora perferenda; ſic in omni hac vita, quia aduerſarium nobis Dominus reſeruauit, vt poſſimus capere virtutem, omittenda eſt voluptas, ne hoſtis opprimat, vigilandum; ſtationes agendæ militares; expeditiones obeundæ, fundendus ad vltimum cruor; &c. Omnia denique amara & grauia patienter ferenda, eo quidem promptius quo nobis Imperator Deus pro laboribus maiora & æterna conſtituit, &c.* Illud etiam aduerte, neminem dici certare, niſi, qui inimicum habet. Vnde Proſper in lib. ſententiarum, ſententia 213. ſic ait: *Non coronabitur, niſi qui vicerit, niſi qui certauerit; Quis autem certat, niſi inimicum habens, & tentationibus reſiſtens, &c.* Itaque, *bene certare*, hoc loco eſt, ita cum hoſte domeſtico, aut externo confligere, vt victoria comparetur.

Chryſoſt. Theophyl. Theodor. Oecum. Ambroſ.
Curſus conſummatus ab Apoſt. ad prædicationem, vel profectũ in virtutibus refertur.
Lactant.
Inſtar militis laborandum Chriſtiano pro præmio cœleſti.
Proſper.

V. *Fidem ſeruaui*; hoc eſt, Nullus eam mihi ſurripuit; non populus, non orator, non rex, non tyrannus, non ipſe diabolus. Multa enim erant, quæ hanc deprædari tentabant, minæ, carceres, mors, & interdum ſuauium rerum promiſſiones. Verùm Paulus ad omnia ſemper paratus, ſobrietatem & modum, hoſti ſalutis humanæ reſiſtens, conſeruauit. Ita exponunt D. Chryſoſt. Theophyl. Theodor. & ferè omnes. Loquitur autem Paulus de fide; quæ per dilectionem operatur, in qua conſtantiſſimè perſeuerauit. Hæc autem, ſicut obtineri non poteſt ſine ingenti Dei beneficio, ita nec conſeruari; ſic enim ſe habet ad Deum, vt lux diurna, quæ non niſi à ſole effici, & conſeruari poteſt, vt aduertit Auguſt. in lib. de gratia, & libero arbitrio cap. 7. citans hæc Pauli verba: ſic enim ait, *Ille dixit: fidem ſeruaui, qui alibi dixerat, miſericordiam conſequutus ſum, vt fidelis eſſem. Non enim dixit, quia fidelis eram, ſed eſſem, hinc oſtendens etiam ipſam fidem haberi non poſſe niſi Deo miſerante, & eſſe donum Dei, &c.* Primaſius etiam refert particulam hanc, *fidem ſeruaui*, ad perſeuerantiam ex dono Dei vſque ad finem vitæ. Huiuſmodi enim eſt hoc Dei donum, vt ſub meritum hominis cadere non poſſit, vt affirmat D. Thom. 12. q. 114. ſeruauit ergo Paulus fidem tanquam depoſitum pretioſum, nec paſſus eſt, Deo iuuante, vt illius fieret vel minima iactura. Huc alluſit cap. 1. cùm dixit, *Scio, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare, &c.* & 2. ad Cor. 4. *Habemus theſaurum hunc in vaſis fictilibus.*

Nunquã eripi ſibi, fidem Paulus paſſus eſt.
Chryſoſt. Theophyl. Theodor.
Auguſt.
Fides, quæ per dilectionem operatur, ita pẽdet à Deo, vt lux à ſole.
Primaſ.
Perſeuerantia eſt Dei donum.
D. Thom.
Fides eſt depoſitum pretioſum.
2. Tim. 1.
2. Cor. 4.

VI. Sed quonam pacto Paulus dicere potuit, *fidem ſeruaui*, cui adhuc in puluerem *deſcendendum* erat, & cum moleſtiſſimis cruciatibus confligendum? An ad eius conſummandum curſum parum adhuc deerat, quando illud deerat, vbi erat futurus acrior & crudelior inimicus? Reſpondet D. Auguſt. in libro de ſpiritu & litera, allegatus hic à Beda, Paulum, certum ſecurumque per reuelationem de victoria, quam habiturus erat in extremo certamine, ita locutum fuiſſe: non re pleniſſima, ſed ſpe firmiſſima. Confirmatur hæc reſponſio ex illo loco ad Rom. 9. *Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti, tribulatio,*

Auguſt.
Beda.
Sciebat Paulus ſe perſeueraturum in fide & gratia.
Rom. 9.

latio, an angustia, &c. Non enim poterat tanta fiducia polliceri sibi constantiam, nisi ei diuinitus de fine vitæ suæ, & corona martyrij constaret.

VII. Itaque Apostolus postquam mentionem fecit martyrij sui, dicens, *Ego enim iam delibor, &c.* statim benefacta & egregia vitæ suæ merita commemorat, & quo animo vsque ad mortem perseuerare in fide debeat tanquam iam certus de victoria refert, dicens, *bonum certamen, &c.* Nam, vt alias rationes omittam, cur id fecerit, rectè admonet D. Gregor. 2.2. Moral. cap. 5. *Fas esse viris sanctis in morte recordari, imò & recolere virtutes vitæ actæ. Sicut enim dum viuimus, debemus bona nostra à memoria repellere & obliuisci ne extollamur: ita etiam appropinquante iam exitu plerunque ea ad memoriam iuste reuocamus, vt fiduciam præbeant & desperantem timorem premant, &c.* Facit pro hac D. Gregor. doctrina Isa. cap. 38. loquens de morte Ezechiæ Regis, pietate clarissimi; sic enim iam moriturus orasse dicitur: *Obsecro Domine, memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim, &c.* Dialectu Hebræa, *ambulare coram aliquo*, est illi inseruire, vt constat ex multis locis Scripturæ. Quod Ezechias addit, *in veritate*, profectò magna laus est. Paucorum enim est hoc verè dicere. Plurimi nánque, quem ore confitentur, factis negant: neque alij sunt, qui hypocritæ magis censendi sint, quàm, qui olim se filios Abrahæ gloriabantur, & opera diaboli patrabant: & nunc, qui pro Christianis haberi volunt, & à flagitiis gentium & infidelium non discedunt. Magis mirari soleo addidisse hunc regem, *corde perfecto*, hoc est, integro, seu, quod idem est, omne scelus excludente: significat enim conscientiam sibi in bono consentientem, & omnino sceleris puram. Cui si adiungas quod sequitur, *Bonum facere, &c.* iustum ex omni parte habebis. Quid optabilius hac conscientia in homine iam iam morituro? Quod eo magis mirandum est, quòd rex erat. Verùm cur mori recusabat, cùm nulla sceleris recordatione turbaretur? Fortè quòd nondum haberet prolem, ex qua oriretur Messias. Manasses enim tertio post recuperatam salutem anno, ei natus est. Est & alia causa vitę longioris optandę in viris sanctis veteris Testamenti: nempe quia nondum illis patebat aditus in cœlum; ad colendum piè & religiosè Deum, vitam desiderabant productiorem. At in nouo Testamento, cœli ianua Christi meritis patefacta, Paulus, quæ rectè gessit, commemorat, vt & seipsum & discipulum consoletur. Quin & mortis mentione facta quodammodo exultat, vt omnes intelligant, non esse cur vitam longiorem optet, qui bonę conscientiæ suffragio ad spem potiũdi cœlestes diuitias erectus, Christo frui desiderat. Placet hũc locum, quoniam celeberrimus est, vna vel altera annotatiũcula illustrare.

Greg. PP. Fas est viris sanctis rectè facta in morte recolere, vt timorem premant. Isa. 38.

Ambulare coram Deo est illi inseruire.

Seruire corde perfecto quid sit.

Ezechias, cùm sana esset conscientia, cur mori recusabat. In vet. Testamẽto sancti vitam longã optabant, quia ianua cæli erat clausa.

VERS. 7. Bonum certamen certaui.

Quodnam tempus vitæ suæ bonum certamen vocet Apostolus & de exemplo, quo bonus pastor iuuare debet Christi gregem.

ANNOTATIO I.

Pulchrum certamen vocat vitæ bene actæ tempus.

I. EXistimat D. Chrysost. *bonum*, siue præclarum *certamen*, ab Apostolo testimonio bonæ conscientiæ exultante, appellari vitæ bene actæ tempus, vt ea

ea ratione discipulum consoletur more patris, qui moriturus filio ploranti ait: Noli flere fili: Bene viximus, trophæa sæpe retulimus, &c. Fauet Græca lectio, quæ sic habet, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι. Nam τὸ καλὸν, quod cum certamine copulatur, emphasim habet; significatque præclaram & honorificam dimicationem. Articulus τὸν indicat dimicationem siue pugnam Euangelicam, gloriæ & laudis plenam. Est igitur dum viuimus, nobis certamen cum vitiis: in hoc qui succumbunt, erroris sui & imbecillitatis vocem indicem edunt, Sap. 5. dicentes, *Errauimus, lassati sumus in via iniquitatis.* Qui verò victores euadunt, lætabundi, & hilaritate perfusi, cùm ad vitæ metas properant, dicunt, ***bonum certamen certaui.*** Est hæc vox in ore pastoris iucunda, cùm astantes oues moriturus alloquitur: nec ipsi soli iucunda propter conscientiam, sed iis qui audiunt ob recordationem vitæ, quæ exemplo iis, quibuscum egit, semper præluxit.

Sap. 5.

II. Atque, vt de exemplo, quod tam insignem consolationem vitæ deficienti affert, pauca dicamus, boni pastoris, quod sæpe fecimus, mores, quibus ad morem virtutis oues Christi incendit, recolamus. Pastores antiquissimis temporibus, honoris & virtutis laude florentes fuisse, nobiles tradunt scriptores. Viuebant, vt plurimùm in agris, pastorali pera & baculo contenti; cibus illis erat tenuissimus: papyro victitantes, castimoniam, & synceram animi puritatem colebant. Si aliquando necessitas, vt in ciuitates pergerent, ire eos compulisset, cum admiratione apud populum, & principes, de omni virtutum dignitate philosophabantur. Iam verò charitate, & amore oues suas ita complectebantur, vt è faucibus luporum niterentur iam pene deuoratas extrahere: ab ignibus, afflatas incendio, ne perirent, eripere: à vorticosis pelagi fluctibus, & monstrosis piscium rictibus, ne lacerarentur, liberare. Et si fortè nascentem hircum aut agnum, vnguium tenacitate correptum aquilæ in sublime attollerent, ita afficiebantur animo, vt pennis non homini datis Icarij imitatione conatus, in deprædatricem aquilam cuperent inuolare. Hinc illa Protei pastoris fabula orta est, cui omnium temporum cognitæ erant varietates. Is enim nunc aërem leuitate, nunc aquam fluxione, nunc terram siccitate, nunc ignem inflammatione referebat. Quid opus est multis? Erat leonibus, leo: lupis, lupus: agnis, agnus: Atque, vt varietate, quos vellet multiplici alios recrearet: interdum palmam pendentibus dactylis conspicuam; interdum cedrum odoriferis frondibus suauem; iam rosaria interstitis candentibus liliis rubentia: nonnunquam hortum olerum varietate, & fontium per canales manantium perennitate pulcherrimum repræsentabat. Erat denique Proteus:

Exemplum boni pastoris.

Pastores olim nobiles erant philosophi.

Eripiebant è periculo oues.

Proteus pastor typus boni prælati.

Quique pennarum celeri volatu
Ales metitur aëra:
Quique pennarum celeri natatu
Piscis pererrat æquora.

Itaque, vt ad omnem iuuandi oues opportunitatem se affingeret prudens pastor, nullam non formam assumebat. Vnde Ouid. 1. Fastorum,

Ille suam faciem transformat, & alterat arte:
Mox domitus vinclis, in sua membra redit.

Hinc primi illi Ægyptiorum heroes, per quos inuentæ & auctæ sunt ingenuæ disciplinæ, quem Proteum vulgus hominum, ipsi Hermen siue Mercurium, cui interpretari diuina oracula solemne erat, appellarunt. Atque vt auctiori nomenclatura eum decorarent, magnum vocauerant Regem, magnum philosophum, magnum sacerdotem, atque adeò τρισμέγιστον, hoc est, ter maximum.

Vnde, apud Ægypti pastores contemni cœperunt.

III. Postquam verò recentiores, & Pharaonum propinquiores æuo pastores, ab illa vigilantia, & cura, vitæque honestæ exemplo, in delicias & opulentiam, tanquam in vitiorum omnium gurgitem sunt prolapsi; vix dici potest, quanta in Niloticis vrbibus rerum conuersio est animaduersa. Iam ciues malo ducti exemplo, effusissimo cursu in voluptates illicitas feruntur, honesti viri à potentioribus pessundantur; dominantur impostores; parasiti, & helluones rident: scelerum artifices regnant: ambubaiarum collegia in honore sunt. Pastores verò, quorum negligentia tanta pernicies communibus rebus est illata, quo loco habentur? Ita hoc nomen in contumeliam versum est, vt quo tempore Iacob patriarcha ad famem leuandam in Ægyptum de terra Chanaan cōmigrauit, hanc occasionem præclaram commorandi in terra Gessem nactus sit à consuetudine gentis vitiosæ abductus; cui ludibrio esset futurus, & risui, si ex re pecuaria in qua omnes familiæ suæ opes, quæ amplissimæ erant, constituerat, quæstum fecisset. Etenim vt Ioseph, prouinciæ totius pro rege administrator, Genes. 46. ait, *Detestantur Ægyptij ouium pastores.* En quantùm pastores, cùm sibi, tum cæteris, quibus veluti currentibus officij lampada tradiderunt, attulere nocumenti? quàm turpem, & fœdam nomini specioso, & honesto incussère maculam.

Gen. 46.

Pastoris nomen à Christo decoratur.

Ambros.

Eucherius.

IV. Cæterùm pastoris nomen quod Ægyptiorum vitio fuit ignominiosum, Christi pastoris summi sanctimonia, & exemplo redditur gloriosum. Et verò pastorem Ambrosius interpretatur, non opilionem aliquem, sed disceptatorem rationis, doctoremque virtutis; & vbi scriptum est, *Filios arietum esse Domino offerendos,* Ecclesiarum principes exponit Eucherius: vt ouium appellatione illi intelligantur, qui purè & castè fidem & pietatem colant. Has oues tanti facit Christus generis humani seruator, & custos, vt non verbis solùm, sed etiam exemplo docuerit Apostolos, eosque qui Apostolis succedunt, oportere aliquando vitam & sanguinem pro illarum incolumitate, hostium truculentiæ largiri. Christum Dominum quicunque imitati sunt, eiusque dicto audientes, cælum incolarum numero, terram virtutum odore compleuerunt. Quemadmodum enim aromata suo odore circunfusum complent aërem, sic boni Pontificis præsentia, omnes, quibus adest, bonis actionibus ad honestatis studium allicit, & impellit. Felix qui cum Apostolo, cæterisque Ecclesiæ nascentis gubernatoribus, verè dicere potest; *Christi bonus odor sumus Deo.* Ad quam sententiam respiciens Hieronym. *Ea*, inquit, *debet esse conuersatio & vita Pontificis, vt omnes motus, & gressus, atque vniuersa eius opera cælestem redoleant gratiam.* Discant, qui aliis præsunt, ab Abimelech, subiectam sibi multitudinem non tam dictis, quàm factis ad imitationem sui concitare. Ille quidem lignorum congeriem in fasces alligatam, suisque impositam humeris, quo destinauerat, asportans, commilitonibus, inquit, suis, *Quod me videtis facere, citò facite.*

Præsentia boni pastoris efflat suauem odorem.

2. Cor 2.

Hieron.

Iudic. 9. Abimelech, ait, Quod me videtis facere, citò facite.

V. Testatum est, & consignatum certissimis monumentis, nobilem quandam

dam in Phrygia ciuitatem, extrema quæque fidei, & religionis causa perpessam fuisse detrimenta. Obsessa enim,Diocletiano imperante, bellicis scelerati exercitus, munitionibus; insonante quotidie horribili tympanorum vocúmque strepitu, vt à Christianis sacris, ad idolorum superstitionem descisceret, abduci nulla ratione potuit à suscepta semel fidei sanctissimæ professione. Quid igitur? ô barbaram,& inauditam crudelitatem,sine vllo sexus, aut ætatis discrimine, tota profanis ignibus incenditur ciuitas, tanta immanitate, vt ne vnus quidem,qui omnia populantem flammam euaserit,superfuerit. Tam numerosi martyris autor,& hortator,non aliquis fuit è plebe, sed vir quidam primarius;pietate imprimis,& religione,deinde animi inclytus magnitudine, Adauctus nomine, Italus natione. Vt mihi similis videatur, huius religiosi principis laus, illi quam Cyprianus Cornelio Pontifici Maximo in epistola attribuit, *Dum præcedis* (inquit) *ad gloriam,multos feceris gloriæ comites; & confessorem populum suaseris fieri,dum primus paratus es pro omnibus confiteri.*

Ciuitas in Phrygia, pro fide incensa flammis.

Adauctus facti dux.

Cyprian.

VI. Habes præclarum certamen à Paulo certatum:Habes in paucis verbis,quid bonus pastor,cui totius mundi creditum erat depositum,præstiterit, vt sui muneris partes rectè obiret. *Bonum* (inquit) *certamen certaui.* Sed quomodo bonum certamen,vbi flagella,vbi cruces,vbi vincula? Quia scilicet pro Christi fide, & pro animarum salute suscipitur. Neminem offendi: nulli fui onerosus: omnes verbo & exemplo iuui. Aduersùs diaboli molitiones dimicans,fusis,ac profligatis hostibus cum Angelorum,& seruorum Dei aspectantium voluptate,trophæa erexi. *Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucri facerem.*

VERS. 7. Cursum consummaui, fidem seruaui.

Cursus Apostoli, quem seruata fide se consummasse ait, eò spectauit, vt multos ad Christum verbo, & exemplo perduceret.

ANNOTATIO II.

I. HOmini Christiano, & ei maximè, qui præfecturã aliquam Ecclesiasticam gerit: necessarium est (vt inquit Chrysost.) & certare & currere. Illud,labores perferendo:hoc,proponendo sibi multorum vtilitatem.Bonum certamen certasti, ô Paule? cursum dic nobis obsecro,quomodo consummasti? Orbem totum peruagatus sum:incipiens à Galilæa, & Arabia, & ad extremas vsque terrarum oras progrediens: à Hierusalem vsque ad illyricum, Euangelium Christi promulgaui; Omnem peruolans orbem volucris cuiusdam instar. Qui hæc ait, meritò seipsũ in ærumnis constitutus consolatur, dicens: *Cursum consummaui.* Mundum Paulus post se ad Christum currens, non aliter trahit,quàm Hercules ille Gallicus fingitur, homines se sponte sequentes eloquij vi, quò vellet duxisse. Est ille in antiquis tabulis leonino amictus spolio: dextra clauam ostentat; sinistra, arcum, humeris, pendulam pharetram; &, vt semel dicam,sublata monstrorum excarnificatione, Hercules est vsquequaque. Cæterùm cõfertissimam hominũ multitudinem, omnes auribus vinctos trahit. Vincula sunt habenulæ prætenues,auro electróque fabrefactæ,spirulis collaribus decentissimis admodum similes. Atque hi omnes,

Chrysost.

Pugna, & cursus necessarius in vita.

Paulus ad se trahebat homines, velut Hercules Gallicus,&c.

Budæus, in Pandectas.

quod iure mireris, tametsi nullo propè negotio explicare se possint, ne fugam quidem, circunspectant. Non renitentes in diuersum, non resupinati, vt catenati remiges solent, sed hilaritate incredibili perfusi, regentem se ducem sequuntur, eò vsque imperio obsecundantes, vt præueniendi studio vincula etiam laxa pendentiáque abiiciant: diceres eos tristiores futuros, si huiusmodi vinculis eximi se sentiant. Sunt, qui hoc typo eloquentiam oratoris alicuius expressam esse velint: ego, Pauli eximij diuini verbi præconis, facundiam, qua sublatis, veluti alter Hercules, scelerum monstris, Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, &c. ad fidem perduxit, graphicè descriptum video: sponte illum omnes, qua pergebat, sequebantur, nec sine lacrymis, ab illius diuelli consortio, plerique poterant. Hunc se cursum consummasse Apostolus gloriatur.

Episcopi ornatus siue supellex qualis.

II. Nec solùm Paulum cogito in hac effigie: simul Episcopum considero, pro leonino tergore lineam strictam: pro claua, Christi crucem: pro arcu, baculum: pro pharetra, virtutum supellectilem nobis obiicientem. His enim decoratus ornamentis omnes ab ouili Christi ferarum arcet laniatus: &, quod maius est, exemplo honestæ vitæ, veluti catena aurea, hominum animos ita deuincit, vt & ipse amet omnes, & ab omnibus ametur. In iis, qui parent, quamuis hæc desint ænigmatici Alcidæ decora, non tanti refert: at in iis qui præsunt, multum. Omnes, vt Marci 14. capite Euangelica narrat historia Christi discipuli somno iacebant in horto Gethsemani alligati; vnus tamen, & solus Petrus, quòd genam genæ comprimi siuerit, reprehenditur. Osiæ elephantiasis fœda serpigine regiam frontem populabatur. At Moysis nondum Israëlitici populi principis, manus dumtaxat apparuit lepra inquinata. Nimirùm occultari possunt priuati hominis vitia; principis non possunt. Concussis à vento quatuor ædium angulis; filij Iob primogeniti & fratres natu minores dum mensis accumbunt, oppressi subitò sunt, & extincti. Vna quippe esse solet principum & clientum communis ruina. Nubem illam in solitudine à Deo Hebræis datam populus præeuntem sequebatur: stantem verò otiosè videbat. An non intelligimus figuratam illam, & mysticam Ezechielis orationem? *Cúmque ambularent* (inquit) *animalia, ambulabant pariter & rota iuxta ea: & cùm eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rota.* Huc sanè pertinet peruulgata illa iam, sed tamen ex diuinis literis sumpta parœmia: *Qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.* O quam speciosum verbum est, & laude dignum cùm Princeps eamus ait, faciamus, laboremus? Quàm verò imperiosum illud, Famule, fac, labora, vt rectè mihi tragicus Seneca dixisse videatur,

Marc.14.
Reprehenditur dormiẽs Petrus quia pastor erat futurus.
2.Par.26.
Exod.3.
Iob.1.
Ezech.1.
Eccl.10.
Seneca Trag.

Violenta imperia nemo sustinuit diu.
Moderata durant.

III. Quàm bene & sine vlla supercilij nota Paulus dum Ecclesiæ viuens negotium gessit, imperare Timotheo, Tito, cæterísque discipulis potuit? Nihil violenter ab illo in iussis, aut interdictis actum. Eorum, quæ præcipiebat, dux fuit semper, & antesignanus: in ieiuniis, in orationibus; in itineribus, terra maríque susceptis; in vinculis; in cibo, industria sibi & sociis parando, quale exemplum præbuit? Quis illi, qui semper in certamine pietatis vires exercuit; & in cursorio vitæ æternæ studio pulchrè versatus est, dicenti, cùm ad metam peruenit, *Bonum certamen certaui; cursum consummaui*; obstrepere poterit?

Paulus bonũ certamen certauit.

terit? Pulchrè certatum est à te, ô Paule, cursum feliciter consummasti; erige trophæum, coronam expecta quam reddet tibi Dominus, Olympiacis sertis, imò & regum diadematis longè gloriosiorem.

IV. Quid de seruata fide dicam? Eam eripi sibi, nec aliis, quibus ipse præerat, non est passus: tanquam depositum pretiosum eam, ad finem vsque vitæ, conseruauit. Et quidem Primasius ad perseuerantiam refert particulam, *fidem conseruaui*. Primas. Hæc enim in fide ad mortem vsque constantia, maximè si per dilectionem operata est, ita à Deo pendet, sicut lux diurna à sole, vt autor est Aug. August. de gratia & libero arbitrio, cap. 7. Non erubescat igitur coronam iustitiæ sibi polliceri, qui verbo & exemplo omnes homines iuuit. Iucundè ex illius ore audiatur vera illa morientis vox, *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui.*

VERS. 8. In reliquo, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.

Græcè: Λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὁ δίκαιος κριτής.

I. QVod noster interpres posuit *in reliquo*, Græcè est λοιπὸν hoc est, *quod superest*, vt Ambrosius vertit, vel vt consueuit vertere vulgatus interpres, Ambros. *de cætero*. Paulus igitur ne frustra sudasse in stadio virtutis videretur, certus de victoria, coronam, instar illius, quæ in gymnicis certaminibus apud Græcos vincenti dabatur, & apud Romanos triumphanti, sibi pollicetur. Quasi dicat, Corona iustitiæ i. choro virtutum debita. quia bonum certamen certaui, & fidem seruaui, superest, vt tanquam bonus Christi miles pro tam insignibus meritis æternæ vitæ lauream recipiam. Iustitiæ autem coronam eam vocat, quæ iustis parata est, & iusta sententia defertur, vt Theod. exponit, vel, vt Theophylactus vult, secutus Chrysost. omnem Theodor. virtutem, hoc est, coronam virtutum omnium choro debitam, sic in epistola Theoph. præcedenti dicitur, *Qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitimè certauerit.* Et Iacob cap. 1. *Beatus, qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit accipiet coronam vitæ*, Chrysost. & Ioannes Apoc. 3. *Qui vicerit, dabo ei coronam vitæ, &c.* Omni igitur Iacob. 1. virtutum de vitiis victoriæ, sua est corona proposita, eáque multiplex; martyrio Apoc 3. vna; altera virginitati; alia aliis studiosis actionibus: iuxta Hymnum, qui Triplex corona. canitur in festo D. Ioannis,

Serta terdenis alios coronant
Aucta crementis: duplicata quosdam,
Trina centeno cumulata fructus
Te sacer ornat.

II. Hanc varietatem coronarum, quæ iustis in cœlo paratæ sunt, explicat Cypr. D. Cyprian. serm. 2. de zelo & liuore, sic enim ait: *Non enim Christiani nominis corona vna est, quæ tēpore persecutionis accipitur. Habet enim, & pax coronas suas, &c.* Vide Tertull. in lib. de corona militis; vbi nos hortatur, vt Christi spineam co- Tertull. ronam in hac vita æmulemur; ille nánque hanc gestauit antequam rex gloriæ salutaretur: Hanc prætulit rosis & liliis. Meritò ergo Chrysost. aduertit Pau- Chrysost. lum, dum ait, *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ*, erigere animum discipuli ad spem

Christus coronam spineam gestauit antequã Rex gloriæ salutaretur.
Apoc. 1.

ad spem præmij; simúlq; ei suadere, ne doleat, cùm decurso laborum stadio videat se sic ex hac vita proficisci, vt coronam sit percepturus, quam Dominus Iesus suo capiti imponet. Illorum dolendus est casus, qui non ad premium, sed ad pœnam ex hac vita demigrãt, sic Ioannes Apoc. 1. consolatur Christianos, qui erant in Asia, proponens cum patientia, qua vtebatur in ferendis aduersitatibus cæleste regnum à Christo promissum. Sic enim post salutationem ait: Ego Ioannes frater vester particeps in tribulatione & regno, & patientia in Christo Iesu. Vbi notandum est, priùs dictum esse, particeps in tribulatione, quàm in regno: præcedit enim societas tribulationis, adeptionem regni, iuxta illud 2. Timoth. 2. *Si sustinebimus, & conregnabimus*, vt obseruat Rup. in cap. 1. Apoc. & confirmat ex cap. 22. Lucæ, Vbi Christus ait: *Vos estis, qui permansistis mecum in tribulationibus meis; & ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo:* Et vocat ibi Rup. hunc ordinem, ius legale cælestis regis: à quo nec ipse Christus exemptus fuit, vt ait D. Petr. 1. epist. cap. 1. scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Posteriores; hoc est, quæ tribulationibus successerũt, iuxta Gloss. Huc spectat quod ait Tertull. in lib. de corona militis, cap. 14. adducens, quod dicitur de Christo post resurrectionem fauum mellis comedente: *Christus*, inquit, *fauos post fella gustauit: nec antea rex gloriæ à cælestibus salutatus est, quàm Rex Iudæorum præscriptus in cruce: minoratus primùm à patre modicum quid, citra Angelos, ita gloria & honore coronatus, &c.* In typum etiã huius rei, vt idem obseruauit cap. 8. lib. de baptismo; Iacob Patriarcha benedictionẽ filiis Ioseph, decussatis manibus, hoc est, in crucis formam positis, impertiuit. Genes. 48. vt sciremus benedictionẽ non nisi præeunte cruce, impetrari. In superiora etiam Salomonis templi tribulata per tortilem scalam, siue cochlæam ascendebatur, quod etiam de templo Ezechielis dicitur, cap. 41. vt intelligeremus ad cælum, non nisi per laborum varios flexus & reflexus ascendi. Posuit autem Ioannes regnum inter tribulationem & patientiã, quia hinc inde conflictari necesse est ante regni adeptionem. Vnde Naz. orat. 1. in Iulianum, *Corona*, inquit, *in eos comparatur, qui certamine congrediuntur, non qui sursum sedent, veluti spectantes, &c.* Aduerte etiam pro patientia Græcè legi, ὑπομονῇ, quæ vox non tantùm significat patientiam, qua mala toleramus, sed etiam valde propriè patientem expectationem, quã in malis ferendis, ob spem præmij perseueramus, ἀπὸ τοῦ ὑπομένειν, id est, *expectare* & *sustinere*: quod verbum bis ponitur in Psal. 26. versiculo illo: *Expecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Illud, quod subiungitur, *in Christo Iesu*, apertè significat tribulationes illas duntaxat mereri regnum, & coronam, quæ propter Christum aut virtutem tolerantur, iuxta 1. Petr. 4. *Nemo vestrùm patiatur, tanquam homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: si autem, vt Christianus, non erubescat*, vel, dic cum Ruperto, in Christo, hoc est, imitando Christum, qui propter nos proposito sibi gaudio, sustinuit crucem: hoc est, in ipso incarnationis momento, cùm posset, salutem mundo afferre gaudens, & triumphans, vt diuinus Pater illi significauit, maluit crucem adorare & amplecti, vt re vera adorauit, & amplexus est, vt doctores Græci exponunt: atque per labores & passionem, gloriam promereri corporis, & nominis.

Præcedit tribulatio regnum. 2. Tim. 2. Rupert. Apoc. Luc. 22. Ius regale cœli est vt præcedat tribulatio. 1. Petr. 1. Gloss. Tertull. Christus primùm ab Angelis minoratus. Gen. 48. Ezech. 41. Naz. Coronæ non otiosis sed laborantibus parantur. Psal. 26. 1. Petr. 4. Rupert. Christus proposito sibi gaudio, sustinuit crucem.

III. Hinc,

III. Hinc, viri sancti, qui Christum in tolerantia laborum strenuè imitati sunt, non elatione aliqua, sed vt animum erigant, meritorum suorum, in mortis periculo, & in aliqua graui tribulatione meminisse solent. Hoc spiritu ductus Apostolus meritorum suorum thesauros præmio æternæ vitæ dignos aperit morte imminente; sic B. Iob cap. 31. ingentem benefactorum suorum syluam congerit: & beata Virgo præmissa mentione humilitatis suæ, laudes ex illa emanaturas tanquam præmiũ à Deo sibi paratum Luc. 1. refert, dicens: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent, &c.* B. Paulinus in vita S. Ambr. circa finem, scribit, sanctum Episcopum, dum ab astantibus illius iam iam morituri lecto, & præsertim ab Stilicone comite audiret interitum imminere Italiæ, atque adeò petendũ ipsi Deo cum lacrymis commeatum; respondisse, *Non ita inter vos vixi, vt pudeat me viuere, nec timeo mori, quoniam Dominum bonum habemus.* Hæc ille. Ambrosij verba Aug. vt autor est Possidonius, admiratus, laudauit, eo præsertim, quòd non tam de suis meritis, quàm de bonitate Dei, coronam gloriæ speraret. Vide Poss. c. 27. vitæ August.

Erigit animũ in morte, memoria tribulationum. Iob. 31. Luc. 1. Paulinus. Ambrosius moriens seipsum cõsolatur spe premij, pro laboribus donandi. Possidonius.

IV. Docet nos præterea Apostolus, quantam de diuina clementia & iustitia spem concipiant, qui in studium bonorum operum incubuerunt. Hinc ad Heb. 10. *Nolite itaque amittere fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem, &c.* Porrò coronam iustitiæ vocat, quam posset vocare coronam gratiæ, siue misericordiæ, vt ostendat iustum iudicem Deum, redditurum præmium æternæ vitæ, spectatis cuiuscunque meritis. Vnde rectè August. in Enchiridio tõm. 3. sub initium cap. 107. sic ait: *Vitam æternam, quæ certè merces est operum bonorum, gratiam Dei appellat Apostolus. Intelligendum est igitur, etiam ipsa hominis bona merita esse Dei munera, quibus cùm vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur?* Hæc ille. D. Hugo Ætherianus in lib. de animarum regressu ab inferis, cap. 15. Bibl. Patr. tom. 9. scribit, *Euagrium philosophum ab Episcopo quodam Alexandriæ conuersum fuisse ex paganismo ad fidem. Quia verò audiuerat centuplum dari in cælo pro eleemosyna, &c. Libras sexaginta dedit Episcopo distribuendas pauperibus; accepta ab Episcopo syngrapha, quòd pro vna centum, in illo seculo à Christo esset recepturus. Iussitq́, moriens filijs, vt syngrapham Episcopi, manui sepulti insererent. Quo facto, die tertio, apparuit philosophus in somnis Episcopo, dicens: Vade ad sepulchrum meum, & recipe chirographum tuum. Nam debitum commune recepi, imò centuplum à Christo, & à te promissum.* Diluculo conuocato clero Episcopus perrexit ad sepulchrum: philosophum sedentem & manum cum literis protendentem inuenit. Pontifex accepit literas, eásque philosopho recumbente publicè perlegit. Tenor epistolæ hic erat: *Euagrius Philosophus Episcopo suo. Noluerim te, pater, ignorare, quòd pecuniam omnem quam tibi adhuc in corpore viuens dedi, centuplicatam, sicut mihi promiseras, recepi. Quamobrem nulla debiti ratione mihi astringeris.* Hactenus epistola. Sanè qui miseretur pauperi fœneratur Domino, & pro quouis bono opere, si in statu gratiæ est, centuplum, vt Christus promisit tanquam coronam iustitiæ ex promissione debitam, recipiet. Verba Pauli omnia iustitiæ rationem in præmio contineri insinuant. Reddet, inquam, tanquam debitam coronam, non donabit, vt indebitam. *Iustus iudex*, hoc est, meriti cuiusque examinator. *In illa die*; non misericordiæ, sed iudicij, qua reddet vnicuique præmium, aut supplicium secundùm opera illius. Et ne quis putet priuilegium hoc sibi soli fieri, addit:

Hebr. 10. August. Gratia pro gratia redditur cùm coronamur. Hugo Ætherianus. Bibl. Patrũ. Centuplum redditur à Christo in hac vita. Exemplo. Qui largitus est pro Christo pecunias, fatetur se recepisse cẽtuplum in remunerationem.

VERS. 8. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus.

Optandam esse nobis, humanis titulis neglectis, coronam iustitiæ.

ANNOTATIO VNICA.

Cypr. Virtuti variæ propositæ sũt coronæ.

I. VArias coronas propositas esse virtuti Cyprianus docet serm. 2. de zelo, & liuore. Nec enim vnam solùm coronam decretam esse iis censet, qui tempore persecutionis, cum impietate depugnant; sed etiam iis, qui pacis tempore strenuè se gerunt. Habet (inquit) & pax coronas suas. Quare omnis, qui in laboribus huius vitæ perferendis, bene se gessit, coronam sibi repositam esse iustitiæ existimet. Anhelent, & ad suas coronas virgines, sancti doctores, & qui corpus suum, ne in eo dominetur iniquitas, flagris, & ieiuniis castigant. Diuitem Dominum habemus; præmiis suos afficit athletas. Nemo ad illum accedet, qui cursu consummato fidem si seruauerit; corona iustitiæ non donetur.

Tertull.

II. Sed, proh dolor! multi coronam iustitiæ, ad quam anhelare cum Paulo debent, obliti, coronas huius vitæ, & titulos ambiunt: quos eleganter carpit Tertull. in lib. de corona militis; Vtinam Christi spineam coronam auidè optaremus; hac enim puncti & compuncti, cœlesti, quam Paulus sibi post varias pietatis pugnas deposcit, digni in morte inueniremur. Quidam coronis & titulis huius vitæ contenti; onera sacerdotij; & beneficij respuunt: solùm magni populo, & colendi videri student. Quò fit, vt nihil minus sint, quàm quod esse debuerunt. Capta est annis superioribus bellua in mari Arctoo, cuius, & aspectus & habitus admirationem attulit spectatoribus: Ore humano, geminis pedibus; tunica ab humeris supra pectus pendente, Pontificio indumento persimili, mitrato capite, dextera duos digitos, in benedicentis populo speciem elatos, cæterísque in pugnum compressis, ostẽtante. Quid piscatores? Vnde nomen excogitarunt? Video vnde; sed modestè dicam. Episcopum nominare non sunt veriti; eúmque Poloniæ Regi lætabundi obtulerunt. Supplicio fortasse digni videbuntur, hi nomenclatores: sed tamen aliquid in huiusmodi appellatione inest disciplinæ. Nónne mutis piscibus, & solam hominis ostentationem gerentibus, similes tibi videntur, qui vestes, titulos, & magnificas, sine vllo virtutis promerito affectant appellationes? Conferunt aliqui hoc genus hominum cum marmoreis leonibus subtus suggesta, quasi onus graue sustineant, prominentibus. Apocal. 3. ait Deus alloquens Ioannem, *Angelo*, hoc est Episcopo, *Ecclesiæ sardis, scribe. Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas, Scio opera tua, quia nomen habes, quod viuas & mortuus es, &c.* Vbi studium aspirandi ad coronam iustitiæ? Vbi labor pro Christi fide, & proximorum amore susceptus? Quid tu nominum amplitudines & maiestatis, quid vana nomina affectas? Disce cum Apostolo sperare à Domino coronam iustitiæ; non coronam superbiæ à diabolo.

Piscis similis mitrato.

Apoc 3.

III. Rex fuit sanctissimus Dauid, diademate & sceptro decoratus, agnoscénsq; omnis humani splendoris futilitatem, marcescentes huius vitæ flores, dignitatúmque insignia pedibus premens, dicebat: *Domine, ante te omne desiderium meum.* Quasi dicat, summam in me experior imbecillitatem ad promerendam

rendam cælestem coronam; nihil eorum, quæ in terris magnifica videntur, desidero: ad te suspiro; da manum: Omnes meas cupiditates, ad te bonorum operum remuneratorem, dirigo. Prophetam imitatus D. August. lib. 4. confess. ad finem vtitur verbis Isai. 46. quæ sic habent, *Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israël, qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua: vsque ad senectam, ego ipse, & vsque ad canos ego portabo; ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo.* Deinde addit: *Tu portabis paruulos, & vsque ad canos tu portabis: quoniam infirmitas nostra, quando tua est, tunc est firmitas: cùm autem nostra est, infirmitas est.* Vides quantùm à Domino dependeamus? Dependet infantulus in vtero inclusus à matris prouidentia; non aliter nos à Deo. Quid si ille subtrahat auxilium? Idne contingat, ab illo dependere nos profiteamur. Accurret nobis haud grauatè. Nónne propterea alatus pingitur in sacris literis? Psal. 16. *Sub vmbra alarum tuarum* (inquit Vates) *protege me à facie impiorum, qui me afflixerunt,* & Psal. 60. *In velamento alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas;* Sunt alæ protectionis signum; nimirum quia tota pullorum securitas, à matris dependent alis.

August. Isai. 46. Infirmitas nostra cùm Dei est, tunc est firmitas. Deus alatus cur dicitur. Psal. 16. Psal. 60. Similitudo.

IV. Hinc iusti lacrymas & gemitus ad Deum, quem plusquam materno affectu protectorem suum agnoscunt, cum necessitate aliqua premuntur, dirigunt, 2. Paral. 20. Rex pius, & religiosus Iosaphat, in tribulatione conflictatus: *Cùm ignoramus* (inquit) *quid agere debeamus, hoc solùm habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te, &c.* Oculos ad Deum dirigere id ipsum est, quod Dauid ait: *Domine, ante te omne desiderium meum.* Qui in certaminibus Olympicis exercebantur, siue in cursu, siue in palæstra; oculos ad eum, qui munerum editor erat, perpetuò adiiciebant. Ad coronas, quas non nisi ex merito quisque reportabat, mente & oculis intendebant. Iudici ludorum placere in primis enitebantur. Quid nos? nulla est nobis iustitia ad coronam cœlestem obtinendam, nisi fauentē in certaminibus huius vitæ habeamus Deum ipsum, qui viuorum & mortuorum iudex est futurus. Huc mentem, huc oculos, coronam iustitiæ sperantes, cum Apostolo adiiciamus. Hanc enim non sibi soli deberi affirmat, sed iis etiam qui diligunt aduentum eius.

2. Paral. 20. Deus in tribulationibus cum corona. Similitudo.

VERS. 8. Non solùm autem mihi, sed & iis, qui diligunt aduentum eius.

Græcè; οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

V. IN Græco est pro *sed & iis*, ἀλλὰ καὶ πᾶσι: hoc est, *sed & omnibus*; pro *qui diligunt*, τοῖς ἠγαπηκόσι, hoc est, *qui dilexerunt.* In verbis nanque significantibus affectum abuti interdum solent autores, Hebræi præsertim, præterito pro præsenti, vt etiam legit Aug. epist. ad Hesychium pro *aduentum eius*, ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, hoc est, *apparitionem eius.* Ex hoc loco constat, Paulum per *coronam iustitiæ*, non intelligere accidentarium aliquod præmium doctoribus, aut Apostolis debitum, sed ipsam vitam æternam. Hanc enim affirmat paratam esse omnibus, qui diligunt Christi in extremo iudicij magni die manifestationem; séque per bona opera parant, ne cum improbis confundantur. D. Ansel. ita interpretatur hæc verba, *iis, qui diligunt aduentum eius*; Ac si dicat, *etiam omni-*

Ansel.

Conscij boni operis diligunt aduentum iudicis Christi.
1.Cor.15.
Luc.12.

bus, qui sibi de bona operatione sunt conscij. *Aduentum enim iudicis non diligunt, nisi qui in causa sua habere se iustitiæ meritum sciunt.* Hæc ille. Nam si in hac vita in Christo tantùm sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus, 1.Cor.15. Quare, vt speratam felicitatem assequamur, sperandus est Domini aduentus. *Et vos* (inquit Luc. 12. Christus Dominus) *similes hominibus expectantibus Dominum suum, &c.* Fortè ait Apostolus, *in illa die*, scilicet consummationis mei cursus, & immolationis, siue martyrij mei: de qua suprà dixerat, *Tempus resolutionis meæ instat*; videtur tamen loqui de perfecto præmio, quo anima cum corpore beatitudine perfecta potietur, quod non continget, nisi in die iudicij, & resurrectionis. Vocatur autem *dies iudicij*, *dies Domini*; cui opponitur, *dies hominis*, de quo Hieremias 17. *Diem hominis non desideraui.* Vbi Hieronym.tom.5. vel vitam longiorem, vel prospera quæque huius seculi, significari putat. Significat etiam *dies hominis* humanum iudicium, 1.Cor.4. *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer vel ab humano die, &c.*

Hierem.17.
Hieron.
Dies hominis significat humanū iudicium.
1.Cor.4.
Chrysost.
Ne Deū offendat quem diligit; vir iustus omnia periculo exponit.
Ioan.14.
Aductus per gratiam.
Lux aduentus Christi.

VI. Quærit hoc loco D. Chrysost. quonam modo quis diligat aduentum Christi. Respondetque aptè ad mores: Eum, qui illius gaudet præsentia: opes & vitam, si opus sit, oblaturum periculo, ne eum offendat. Qui Christi aduentum diligit, omnia faciet, vt ante vniuersalem illum, singularis fiat ad eum quidam Saluatoris aduentus. Nam Ioan.14. ait Dominus: *Qui diligit me, mandata mea seruabit, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus, &c.* Si quis diligit aduentum eius omnia faciet, vt ipsum ad se inuitet, & habeat, vt illi perpetuū luceat lumen, & nihil in nobis resideat præsentia tantæ maiestatis indignum. Dicitur autem aduentus iste Græco vocabulo ἐπιφάνεια, quòd scilicet appareat desuper, ac supernè oriatur. Inquiramus ergo, quæ sursum sunt, & radios illos ad nos attrahamus: nullus, qui ad inferiora defigat obtutus, solis lucem aspicere poterit: Nemo, qui seipsum seculi negotiis inquinat, intendere aciem valebit in liquidissimum iustitiæ solem. Respice parumper ex huiusmodi profundo, atque ex seculi turbine te recipe; si hoc interim suauissimo fruaris aduentu, magna postmodùm fiducia illum aspicies.

Chrysost.
Vitandus arrogantię spiritus.
Cœnum & lutum sunt res seculi.

VII. Deinde hortatur nos Chrysost. ne in vita patiamur nos colaphis cædentem arrogantiæ spiritum; ne lapideum cor geramus & tenebrosum, ad quod plena mercibus gratiæ nauis nostra allidatur. Cauendas esse feras, hoc est, vitia ac perturbationes, quæ feris omnibus immaniores sunt, admonet. *Cœnum* & *lutum* esse ait secularia omnia; potissimúmque commendat tolerantiam aduersitatis cuiuscunque, quæ propter Christum occurrit: & quomodo inquies propter Christum. Iniuria te quispiam lacessiuit non propter Christum, si fortiter perferas, si pro illo ores, propter Christum hæc facis: si maledicas, si feras grauiter, si iniuriam coneris vlcisci; non modò propter Christum ista non pateris, verùm fructu te per impatientiam priuas. *In nobis enim est*, inquit Chrysost. *ex aduersis lucrari, iacturamque perferre. Quàm multa pertulit Iob? gratè sustinuit omnia; iustificatus est, non quia passus est, sed quia constanter tulit.* Hæc ille. Animis ergo nostris fortitudo insit, firmis velut arbor infixa radicibus: sic enim nulla eam tentationum euellet procella. Prophetam imitemur Psal.62. dicentem: *Adhæsit anima mea post te. Non tantùm* (inquit Chrysost. exponens versiculum hunc) *appropinquauit, sed etiam adhæsit, ac sitiuit te, non desiderauit solùm*, & Psalm.118. *Confige*, inquit, *timore tuo carnes meas. Si ita Deo appropin*

Chrysost.
In nobis est ex aduersis lucrari.
Iob iustificatus est constantia.
Psalm.62.
Psalm.118.

propinquauerimus, si illi affigamus nos, si ipsius sitiamus desiderio; omnia fient nobis quæcunque volumus, futurisque fruemur bonis. Hæc ex Chryſ. decerpſimus, quia ſatis explicat, quid ſit deſiderare Chriſti aduentum. Quo ſenſu ait Theodor. *Amat Domini aduentum, qui illius leges ſequitur, & ex illis vitam inſtituit.* D. Auguſt. ſuper Pſal. 147. ad amorem aduentus Chriſti nos incendit; ſic enim ait, *Si amamus Chriſtum, vtique aduentum eius deſiderare debemus. Peruerſum enim eſt, & neſcio vtrùm verum, quem diligis, timere ne veniat: orare, Adueniat regnum tuum, & timere ne exaudiaris. Vnde autem timor? quia iudex venturus eſt? Nunquid iniuſtus? Nunquid maleuolus? Nihil horum. Quis ergo venturus eſt iudicare te, niſi, qui venit iudicari propter te? Non timeas accuſatorem, de quo ipſe dixit Ioan. 12.* Princeps huius mundi eiicietur foras. *Non timeas malum aduocatum: ille enim tibi modò aduocatus eſt, qui tunc iudex futurus eſt. Quiſquis ergo futurum iudicem times, præſentem conſcientiam tuam modò corrige. Tunc iam corrigi non licebit; modò quis prohibet? &c.*

Theodor. Obſeruator legis, Deum amat. Auguſt. Pſal. 147. Peruerſum eſt quem diligis, timere ne veniat. Ioan. 12.

Quomodo gratia Dei ſit vita æterna? & de corona iuſtitiæ in morte reddenda.

ANNOTATIO VNICA.

VIII. DVæ ſuperſunt difficultates in propoſita D. Pauli ſententia explicandæ. Prima eſt, quî fieri poteſt, vt gratia Dei ſit & dicatur vita æterna, in epiſt. ad Rom. cap. 4. Quę non operibus reddatur, ſed gratis donetur, vt dicitur in eadem epiſtola, ſi corona iuſtitiæ, vt hîc idem Apoſtolus ait, eſt vita æterna, quæ bonis operibus redditur? Reſpondendum eſt, ipſa bona opera, quibus vita æterna redditur, ad gratiam Dei pertinere, iuxta illud Ioan. 15. *Sine me nihil poteſtis facere.* Itaquè vita bona nihil aliud eſt, quàm Dei gratia: & ipſa vita æterna, quæ vitæ ſtudioſæ debetur, ſine dubio, gratia etiam eſt. Sed illa, quæ cuique datur, quoniam præmium eius eſt, gratia eſt pro gratia, tanquam merces pro iuſtitia. Verum enim eſt, quod dicitur à Chriſto, quia reddet vnicuique ſecundùm opera ſua. Ita ferè ſoluit difficultatem hanc Auguſt. in lib. de gratia, & libero arbitrio cap. 8. & 9.

Rom 4. Vita æterna & iuſtitia dicitur, & gratia. Ioan. 15. Auguſt. Gratia pro gratia; id eſt, pro iuſtitia merces. Auguſt.

IX. Altera difficultas eſt: vtrùm ſperare iuſti debeant coronam iuſtitiæ dandam in die mortis: an in illa die, hoc eſt, in die iudicij. Reſpondetur, iuxta definitionem Concil. Florent. tom. 3. & doctrinam Eccleſiæ, animas iuſtorum, qui in gratia diſcedunt, ſi nihil inquinamenti habeant, quod igne purgatorij debeat abſumi; ſtatim recipi in cœlo, & corona iuſtitiæ donari, hoc eſt gloria ex Dei clara viſione profecta affici, nec eam lauream vſque ad iudicij diem differri. Quod Paulus ipſe ſignificauit 2. Cor. 5. *Scimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra habitationis huius diſſoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, &c.* Quo ſenſu ad Philipp. 1. veritatem huius dogmatis ſtabiliens, ait, *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Vide D. Thom. 1. 2. q. 4. art. 5. vbi explicat quo pacto animæ ſeparatæ ſtatim accipiant præmium? Contraria nánque ſententia, error fuit Græcorum, & Armenorum, quem confutat D. Thom. vt omnino falſam art. citato in corpore, quem vide.

Conc. Florēt. 2. Cor. 5. Philipp. 1. D. Thom. In morte, ſi nihil ſuperſit purgandum recipitur corona iuſt.

X. Tandem hortantur nos ſancti Patres, repetentes identidem verba Pauli: Quibus coronam propoſitam eſſe ait, *iis, qui diligunt aduentum Chriſti,*

vt ita viuamus, ne iudex in fine mundi venturus timori nobis sit. Sic enim ait Gregor. hom. 22. in Ezech. *Nemo aduentum diligit iudicis, nisi qui se habere causam in iudicio bonam nouit, &c.* Vbi vides verbum *diligendi* accipi pro verbo desiderandi. Eandem sententiam inuenies apud Anselm. & apud August. epistola 79. vbi multis rationibus probat, optandum esse fidelibus Christi aduentum, & epistola 80. *Non ergo*, inquit, *ille diligit aduentum Domini, qui eum asserit appropinquare: nec etiam ille, qui eum asserit non appropinquare: sed potiùs, qui eum, siue propè siue longè sit, syncceritate fidei, firmitate spei, ardore charitatis expectat.* Deinde addit; *Vnusquisque debet, de die nouissimo huius vitæ suæ formidare. In quo enim quenque inuenerit suus nouissimus dies, in hoc comprehendet eum, si imparatum inuenerit. Imparatum autem inueniet illa dies, quem imparatum inuenerit huius vitæ suus vltimus dies.* Idem in Psal. 118. Conc. 20. *Prima tempora Ecclesiæ ante Virginis partum sanctos habuerunt, qui desiderarent incarnationis eius aduentum. Ista verò tempora, ex quo Christus ascendit in cælum sanctos habent, qui desiderant eius manifestationem ad viuos & mortuos iudicandos, &c.* Idem affirmat Prosper in illa verba eiusdem Psal. *Defecit in salutare tuum anima mea*; & Cypr. serm. 6. super orat. Dominicam explicans illa verba, *Adueniat regnum tuum*, sic ait: *Potest & ipse Christus esse regnum Dei, quem quotidie cupimus, cuius aduentus, vt hic nobis repræsentatur, optamus, quia cùm illo regnaturi sumus.* S. Paulinus epist. 3. ad Delphinum, de expectatione Christi Iudicis, sic scribit: *Aduentum eius, & diligimus miseri spe misericordiæ, & horrescimus peccatores, timore iustitiæ, &c.* Ad maiorem huius loci explicationem vide quæ in hunc locum congessit venerabilis Beda ex variis D. August. tractatibus.

Gregor. Anselm. August. Qui ardore charitatis incenditur; libenter expectat aduentum Domini. Imparatum inueniet illa dies, quem imparatum inuenerit suus vltimus dies. Psalm. 118. Prosper. Cypr. Paulinus. Aduentum Christi & diligimus & timemus. Beda.

VERS. 9. Festina ad me venire citò.

Græcè; σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως.

I. PRo verbo *festina*, Græcè est, σπούδασον, hoc est, *stude*, siue *da operam*. Ambr. legit, *Solicitus esto venire ad me quàm primùm*; Existimatque desiderari præsentiam Timothei, non ob nouam instructionem, quam velit tradere ad res Ecclesiasticas rectè componendas (satis enim de ea re actum est epistola præcedenti, præsertim cap. 3. & 4.) sed vt charitati, qua illum complectebatur, satisfaciat. Aliter sentit D. Chrysost. sic enim ait: *Quæri meritò potest quomodo Timotheum ad se vocet, cui Ecclesiæ gentisque totius crediderat gubernacula. Nihil hîc arrogantiæ est. Ipse enim ad illum ire paratus erat. Audi quid ipse dicat 1. ad Tim. 3.* Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari. *Cuius autem rei gratia id fecit? Habitabat carcerem, à Nerone scilicet inclusus: idcirco illum vocat ad se, cupiẽs antequã excederet è vita, plurima fortasse illi commendare, idcirco ait:* Festina, *&c.* Idem sentit Theophyl. erant enim multa quæ tum ad publicam tum ad priuatam vtilitatem spectabant, quæ non solùm discipulo amantissimo commendare volebat, sed velut apud ipsum deponere. Poterat enim illi multa verbo committere, quæ scripto non audebat, & ad martyrium currẽti calcar addere. Hinc colliges fas esse Episcopis ob superioris imperium, interdum à suis Ecclesiis abesse. Episcopus autem non residens nulla honesta causa absentiam excusante, qua pœna plectendus sit, sanxit Conc. Trident. sess. 6. cap. 1. de reformatione & sess. 23. in decr. de ref. cap. 1. Vrgens verò causa erat vocan-

Ambros. Chrysost. 1. Tim. 3. E carcere Paulus vocat Timotheum vt multa illi commendet. Theophyl. Conc. Trid. Episcopus non residẽs, à Cõc. Trid. pœna afficitur.

vocandi Timotheum mors imminens, & necessitas agendi de rebus ad constitutionem Ecclesiæ pertinentibus. Vnde infrà ait: *Festina ante hyemem venire.* Timebat enim, ne occupatione aliqua graui, aduentus retardaretur, aut hyems redderet periculosam nauigationem, & difficilem, vt olim Græcis à Troia in patriam profecturis: de quibus 2. Æneid.

Sæpe illos aspera Ponti — Virg.
Interclusit hyems, & terruit Auster euntes. — Matth. 24.

Et Dominus Matth. 24. *Orate*, inquit, *vt non fiat fuga vestra in hyeme.*

VERS. 10. Demas enim me reliquit diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam. Crescens in Galatiam. Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus.

Græcè; Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην· Κρήσκης εἰς Γαλατίαν· Τίτος Δαλματίαν· Λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ.

I. NOtanda est Apostoli diligens enumeratio eorum qui ipsum deseruerunt postquam in vincula coniectus est, aut aliter offenderunt: inter quos Demas, vel in epistola, nominatim ponitur. (Aliorum enim pudori & honori consuluit) quia amore rerum, quæ citò perituræ sunt, abijt à conspectu Apostoli, vt voluptatibus viro probo interdictis frueretur, *Diligens*, inquit, *hoc seculum*; ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, hoc est, postquam dilexit præsens seculum, siue amplexus præsens seculum: seu, vt Chrysost. ait, quietem & requiem amans, maluit domi deliciis frui, quàm cum Paulo ærumnas pati. Huic autem soli detrahit, non derogandi illi, sed confirmandi nos studio, ne inter pericula, & labores mollitie diffluamus. Hoc est enim, quod ait: *diligens hoc seculum.* Notantur hoc loco parum constantes, & qui difficultate alicuius boni instituti fracti, ad propria retrocedunt. Pulchrè Sedulius, quem refert Salmeron, hæc verba exponens: *Necesse erat*, inquit, *vt diligens seculum, relinqueret seculum relinquentem. Omne enim animal, ad simile sibi iungitur, &c.* Hunc tradit Dorotheus simulacrorum sacerdotem Thessalonicæ factum. Aliqui putant eum resipuisse, & ad Apostolum rediisse, cùm eius fiat mentio in epistola ad Philemonē, his verbis: *Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas, adiutores mei, &c.* Qui hoc dicunt, opinantur non fuisse hanc epistolam ab Apostolo, vltimam omnium scriptam, quod tamen nos cum Patribus ferè omnibus opinamur. Et verò si post hanc epistolam, illa ad Philemonem scripta fuit, cur Apostolus rediisse ad se Demam veluti ouem recuperatam non insinuauit? Profectò qui famæ semper proximorum consuluit, debuit & Demæ, si aliquando ad meliorem frugem rediit, famæ consulere, præsertim in epistola, quæ à multis potuit lectitari. Rectè Ioan. 1. cap. 2. ait; *Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt; si quis enim diligit mundum, non est charitas Dei in eo*; & infrà: *Mundus transit, & concupiscentia eius, qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.* Quibus verbis rationem assignat Ioannes quare in vitiò ponendum sit diligere mundum. Mundus enim totus, quasi tribus elementis peste infectis constat, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: hoc

Deseritur Paulus vinctus, ab amatore seculi.
Chrysost.
Sedulius.
Salmeron.
Dorotheus.
Demas sacerdos idolorum factus post relictū Paulum.
Philem.
1. Ioan. 2.
Diligere mundum in vitio ponitur ob tria.
Elementa mundi.

hoc est, auaritia, ambitione & voluptate corporis. Harum mundi partium contagionem fugiunt, qui Deo adhærent, nec cum Dema Paulum aut alium Dei seruum in vinculis, pro pietate afflictum, deserunt. Vide Greg. 18. Moral. cap. 8. D. Aug. tract. 32. in epistolam Ioan. Prosp. de vita contempl. cap. 19.

Greg. PP. August. Prosper.

II. Hinc colliges, dilectionem mundi, radicem esse omnium malorum, sicut Dei dilectio fons est & origo omnium bonorum. Anima enim amore suo, quasi pondere, fertur, vt ostendit August. epistola 89. ad Hilar. q. 2. & 13. confessionum cap. 9. & 11. de Ciuitate, cap. 28. vbi sic ait: *Est enim in nobis amor, quo amatur, quod amandum non est, & quo amatur id, quod amandum est. Possunt enim ambo isti amores esse in homine. Nam velut amores corporum momenta sunt corporum siue deorsum grauitate siue sursum leuitate ferantur: ita animus amore fertur, quocunque fertur, &c.* Idem memor huius duplicis amoris, quo veluti pondere trahimur Psal. 31. *Purga*, inquit, *amorem tuum fluentem in cloacam & conuerte illum, &c.* Excidit Demas à numero sanctorum, quibus annumerabatur in epistola ad Philemonem, quia fluentem ad res perituras huius vitæ amorem ad Deum non conuertit. *Non est autem mirandum*, inquit Primasius, *si Demas, qui hoc seculum diligebat, Paulum dereliquerit. Necesse enim erat vt diligens seculi voluptates, derelinqueret eum, qui eas non amabat.*

August.
Amor pondus est in vtranque partem.
Psal. 31.
Demas à numero sanctorum excidit (inquit August.)
Primas.

III. Quàm destitutus sit à discipulis in carcere, ex occupationibus singulorum ostendit, vt magis extet necessitatis ratio, quàm patitur videndi Timotheum. Nam Crescens abierat in Galatiam, illuc Euangelij ergò missus. Nonnulli pro Galatia, Galiam legendum esse affirmant, vt Epiph hæresi 51. Et Theodoretus hoc loco, ait, *Gallias sic appellauit: ita enim appellabantur antiquitus. Ita etiam eas nunc nominant, qui sunt externæ doctrinæ participes, &c.* Consentit Euseb. 3. hist. Eccl. cap. 4. ad finem: *Memoratur*, inquit, *ex comitibus Pauli Crescens quidam ad Gallias esse profectus, &c.* Vbi citat hunc Pauli locum. Salmeron sequutus Dorotheum in synopsi, ait, Crescentem Viennæ in Galliis fuisse Episcopum, & in ea vrbe martyrij coronam obtinuisse: sicut enim Dionys. olim Episcopus Athenienfium, missus est à Clemente in Galliam, & primus Lutetiæ Parisiorum, & Episcopus, & Martyr fuit: ita vult, vt Crescens primùm Galatiæ, deinde Galliæ, quę hîc Galatiæ nomine intelligitur, Episcopus & martyr fuerit, eò ab Apostolo, cùm in vinculis Romæ esset, ad prædicandum missus. Titus missus fuerat in Dalmatiam. Hunc non notat Paulus quasi abierit, vt in tuto esset, sicut Demas. Erat enim, inquit Chrysost. virtute mirabilis, adeò, vt insulam amplissimam ei crediderit, totam Cretam scilicet, Hi duo, inquit Theophyl. non veluti diligentes mundum hunc, abierunt, sed prædicandi gratia ipso consentiente. Magna laus est Lucæ, Euangelij, & Actorum Apostolicorum scriptoris, mansisse cum Paulo quo tempore omnes eum deseruerant. De eo sic Chrysost. Is quippe distrahi ab illo, auellíque non poterat, qui, & Euangelium scripsit, & Apostolorum actus, summæ vir industriæ, discendi studiosus, patientissimúsque laboris. De quo 2. Cor. 8. *Cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.* Similia de Luca referunt Theophyl. Theod. & alij. Euseb. Cæs. lib. 3. Eccles. hist. cap. 4. vbi agit de successoribus Apostolorum sic inquit, *Lucas genere quidem Antiochenus, arte medicus, comes verò Pauli, & cæterorum Apostolorum socius & necessarius fuit. Is ergo secundùm hanc medicinam, quam ex Apostolorũ, vel societate, vel traditione susceperas: duos nobis medicinales libros, quibus*

Epiphan.
Theodor.
Euseb.
Crescens in Galiam missus.
Vienę Episc.
Salmeron.
Dorotheus.
Theophyl.
Chrysost.
2. Cor. 8.
Theophyl.
Theodor.
Euseb.
D. Lucæ vitæ ratio.

non

non corpora, sed animi curantur, explicuit. Euangelium scilicet, in quo etiam sic præfatur: Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt verbi Dei: quos & ab initio secutus sum. *Et Actus Apostolorum, quos non iam auditu perceperat, sed oculis inspexerat. Tradunt autem quod & Euangelium suum, ex Pauli ore descripserit & ipsum sit quod Apostolus suum soleat nominare, cùm dicit secundùm Euangelium meum.* Hæc Euseb.

Sunt qui putent Lucæ Euangelium vocari à Paulo suum.

VERS. 10. Demas enim me reliquit, diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam.

In quæ mala incurrant, qui amore seculi à Deo & seruis illius recedunt.

ANNOTATIO I.

I. NOn omnes nominat Apostolus, qui eum deseruerunt, cùm multi fuerint, vnum duntaxat nomine proprio euulgat, qui non timore vllo, sed, quod abiectissimi est animi, voluptatis potiundæ cupiditate, se, Deúmque dereliquit, quod fecit Paulus, vt Chrysost. annotauit, ne mollitie & otio diffluamus: simul etiam notat in labore aliquo pro honestate suscepto parum constantes, quíque, vel apiculæ aculeum non ferentes, cœnobiticæ disciplinæ cælestes fauos, vel alterius instituti religiosi mella negligunt, & ad damnatas mundi voluptates redeunt. Atque, vt perspicias, quò traxerit diabolus, hunc Pauli magistri gentium desertorem & seculi mancipium, Dorotheus fuisse illum Thessalonicæ simulacrorum sacerdotem tradit, vt paulo antè annotauimus.

Chrysost.

In Dema notat Paulus Apostatas.

II. Vix dici potest, quàm graue detrimentum patiuntur, qui Deum, & virtutum, vt mundi gaudiis perfruantur, deserunt antesignanos. Quid synagogæ accidit commodis seculi inhianti? Audi Deum, Ezech. 22. *Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum; tu quoque porta scelus tuum.* Post terga proiecit synagoga Christum, quando illum coram Pilato negauit, mallens Cæsarem regem, quàm Deum; vanóque metu perculsa, *Venient* (inquit) *Romani, &c.* Vnde hodie toto orbe terrarum dispersa, & peccatum suum portans, meritas tanti sceleris pœnas luit. *Væ eis* (inquit Deus, Oseæ 9.) *Cùm recessero ab illis.* Vbi 70. *Væ eis caro mea ex illis*; Ex Hebræo verti potest, *Væ eis cùm incarnauero ex illis*. Verbum enim *basar* non solùm significat *recedere*, vt vulgata editio transtulit, sed etiam *carnem sumere*. Æquum enim est, vt qui Deum occiderunt misericordem, experiantur vltorem.

Ezech. 22.

Synagoga diligẽs hoc seculũ, Deum reliquit. Pœnas luit.

Oseas 9.

70. Interpr.

Hebr. Basar.

Deseruit Saul, Deum, & Samuelem Dei seruum. Quid illi accidit? ærumnis postmodùm perturbatus, Samuelem interuentu magiæ, Deo ita disponente, à mortuis suscitauit. Pythonissæ nanque ait: *Coarctor nimis: siquidem Philisthijm pugnant aduersum me, & Deus recessit à me. Tunc Samuel*, exponenti quid maximè scire vellet de euentu belli, respondit: *Quid interrogas me cùm Dominus recesserit à te?* Vides emphasim? *Non eget*, inquit, *responsione, qui Deum deseruit; nihil boni tibi venire potest. Morieris tu, & filij tui; æmulus tuus regno tuo potietur.* Hoc resciens Dauid Psal. 139. *Ne derelinquas* (inquit) *me, Domine Deus meus*, ne discesseris à me, hoc est, deserat me mundus; persequatur Saul; insurgant

Relicto Deo, Saul ad magiam cõuersus est.

1. Reg. 28.

Saulis dãnatio relicto Deo & Samuele.

Psal. 139.

in me omnes malorũ procellæ,tu tamen,ne me deseras. Gentiles, Deos,quos inani persuasione delusi colebant, catenis in suis fanis quàm arctissimis constringebant. Ingredienti delubrum aliquod, occurrebat in altari Iupiter cum compedibus: Mercurius vinculis astrictus; Mars, Vulcanus,& cæteri alligati stabant. Carcerem, quo digni erant illi Dij, *quorum*,vt Hieron. ait,*plura erant crimina,quàm nomina*,non templum putares. Timebant scilicet idolorum cultores ne Dij sine quorum præsentia horror erat, fugerent, séque desererent, multísque proinde propositi relinquerentur infortuniis.

Dij in fanis cur ligabantur à gentilibus?

Hieron.

III. Quid sponsa? Tantùm abest, vt ipsa ab sponso recedere vellet, vt eum arctissimo amplexu constringeret,ne discederet: *Inueni* (inquit) *quem diligit anima mea,tenui,nec dimittam eum.* Quid Iacob? volebat Angelus,qui cum illo tota nocte luctatus est,ab eo recedere. *Dimitte me*,inquit,*aurora est*. At ille auelli à se Angelum non est passus: abeuntem ad diuinas laudes diluculo cum Angelis decantandus,prehendebat. Num iustum hoc bellum, interrogat Rupertus? Iustum; Vt enim Oseas,cap.12.refert, Oratione, & lacrymis constitit: *In fortitudine tua* (inquit)*directus est cum Angelo,& inualuit ad Angelum, & confortatus fleuit, & rogauit eum.* D.August.hac Angeli fuga sub auroram, significari putat, luce Euangelij adueniente dimissurum Deum populum Israëliticum ob scelera; quod præuidens Iacob gemitibus & obsecrationibus sibi saltem, & sui similibus benedictionem impetrare nititur: ne ea mala pati cogatur,quæ Dei absentiam consequentur. Hæc enim,sic ab Isai.cap.1. expinguntur. *Relinquetur filia Sion, sicut vmbraculum in vinea,& sicut tugurium in cucumerario; & quasi ciuitas, quæ vastatur.* Vnde Psal.26.Regius vates orat, *Ne auertas faciem tuam à me,& ne declines in ira à seruo tuo.*

Cant.3.

Gen.32.

Rupert. Ose.12.

August.

Isai 1.

Psal.26.

IV. Si Deus retinendus est, ne ex illius absentia pœnis mulctemur: quibus digni erunt crucibus,qui non solùm Deum in templo animæ commorantem,non retinent;sed ipsi, vt voluptatibus liberè perfruantur,ab eo discedunt? Quod Demas fecit diligens (vt inquit Apostolus) hoc seculum. Quid sectaris in seculo miser? flores quæris, spinas inuenies. Quòd si flores, te, cùm à Deo recedis, inuenturum speras, quales illi tandem sunt? Vidit Ezech.18. *Inter vestibulum & altare templi inter alias abominationes, vigintiquinque viros dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad orientem, qui ramum viridem naribus admouebant.* Quanta in hoc facto dementia? Vt odore florentis ramusculi potirentur, dorsum, contempto Deo, ad altare & res veneratione dignas conuertebant.Quàm multi hodie, Christe sancte;in simili damnatione sunt! Quid sunt res huius seculi, quas relicto Deo Demas, quas plerique alij affectantur, nisi rosarum, & aliorum florum fasciculus? Delectat quidem visum hæc species: sed mox marcescit, Psal.102. *Homo sicut fœnum dies eius, & tanquam flos agri sic efflorebit.* Colligite huius seculi flores; hinc pulchritudinem,inde diuitias,flos accedat nobilitatis, ad florem gloriæ & dignitatis: nectite coronas: eas capitibus imponite: fasciculum harum rosarum & liliorum naribus applicate. Quid speratis? Nónne flores sunt? exsiccabuntur profectò sicut flos fœni, & sordes erunt. Quæ ergo dementia est propter vsum breuissimæ voluptatis, Deum & sanctorum societatem,quod Demas fecit,derelinquere?

Ezech.18.

Flores huius seculi quidá sectātur, qui marcescunt.

Psal.102.

V. Templum olim Romæ fuit vniuersitate Deorum ædificatum, Pantheon antiqui; nostræ verò ætatis homines sanctam Mariam rotundam vocant.

Pantheon.

cant. Hîc primariam sedem, vrbis Romæ Deus obtinebat: ad illum cæterarum prouinciarum idola, quæ hîc suo erant ordine disposita, respiciebant. Porrò vbi primùm prouincia aliqua ab obsequio Romanorum recedebat, Deus illius prouinciæ terga contra Romæ Deum vertebat. Hoc signo rebellionis admoniti duces, ferro, & igni vastare eam prouinciam statuebant. Quid nos? vbi primùm peccato inquinamur. Terga ad Deum cui obtemperare debemus conuertimus. Quid ille aget? Expediet sine dubio cœlestes exercitus ad vindictam: negabunt nobis agri fruges, cœlum pluuias, cæteræque accedent pœnarum varietates. Innumera supplicia Deus comminatur Iudæis Hierem. 32. causam vis? *Verterunt, inquit, ad me terga, & non facies, cùm docerem eos & erudirem diluculo, & posuerunt idola sua in domo, in qua innocatum est nomen meum, vt pollucrent eam.* Quasi dicat, ad voluptates & cordis sui desideria conuersi, me contempserunt, idola in templo cordis sui, in quo inuocandus est Deus, erexerunt. Origen. super Psal. 36. annotauit, Deum in corde humano, tanquam in propria domo delectari: atque adeò iniuriam illi fieri, cùm idola illic apponimus. Sunt autem idola, vitia, & voluptatum illecebræ, quas pluris, quàm Deum ipsum facimus; in quo auersio consistit, quia terga Deo vertentes, ad res perituras conuertimur. In vxore Loth, de qua agitur Gen. 19. exemplum subiicit Origenes, enarrans illud: *Apud Dominum, gressus hominis dirigentur. Ingrediebatur,* inquit, *vxor Loth bene egrediens de Sodomis; & effugiens pœnas malorum, ingrediebatur & ascendebat ad montem, quò Angelo duce pergebat; sed quoniam contra mandatum Dei fecit, quòd iussa fuerat non respicere retrorsùm, cùm conuersa ad posteriora, retrorsum aspexit, permansit perfecta statiuncula salis.* Hæc ille. Auertit hæc fœmina oculos ab Angelo, & faciem suam conuertit in Sodomam: vnde in pœnam, salis statua, quæ condiret mundum exemplo suo, effecta est.

Didacus à Vega super Psal. pœn. — *Væ illis, qui terga vertũt Deo.* — *Hierem. 32.* — *Orig. Psal. 36.* — *Idola plerisque sunt, voluptates seculi.* — *Gen. 19.* — *Auertendi sunt oculi ab illicitis ne puniamur sicut vxor Loth.*

VI. Expertus est Dauid stuporem, quo in statuæ similitudinem redactus est, quando adulterio patrato, à Deo recessit. *Integro enim* anno, aut ferè, in ea cœcitate mentis perseuerauit. Tandem miseriam suam agnoscens, redire optauit ad mentis sanitatem, quam à solo Deo sperans, ait, *Conuertere Domine, & eripe animam meam.* Hoc Demas non fecit. Falluntur enim, qui hunc eundem esse putant, qui in epistola ad Philemonem nominatur: aut, si idem fuit, cùm illa epistola ante hanc, vt sæpe diximus, fuerit scripta; probari non potest, illum ad meliorem frugem se recepisse. Nos ergo cum Dauid dicamus, *Conuertere Domine, & eripe animam meam.* Per peccatum domus Dei, quæ est anima nostra, crudeli vendita est fæneratori. Fas nobis est illam redimere, non alio pretio, quàm pœnitentiæ lacrymis. Fiat dum per tempus licet, ex auersione nostra ad Deum conuersio. Magnus ille Alexander, rebellem aliquam vrbem diu obsidens, tandem facem accensam ante fores apponi iubebat; denuntians voce præconis, fore, vt si obsessi antequam fax extingueretur, veniam postularent; veniæ locum dari: si differrent postulationem, nequaquam. Simile pactum Dei tecum est, ô homo, dum fax vitæ affulget, resipiscendi aliquis locus est, ea extincta, nullus. Audi prophetam Psal. 87. *Nunquid mortuis facies mirabilia?* Quasi dicat, nequaquam æterna morte damnatos, ad vitam gratiæ tuæ, reuocabis. Additur: *Aut medici suscitabunt, & confitebuntur tibi?* Vbi Hieronym. ex Hebr. transfert, *Aut gigantes resurgent, & confitebuntur tibi?*

Dauid anno ferè integro in peccato vixit. — *Psal. 6.* — *Per peccatũ anima venditur fæneratori.* — *Didacus à Vega.* — *Veniæ locus erat ciuitati, quæ veniam ab Alexãdro antequã fax extingueretur, petebat.* — *Psal. 87.* — *Hieron.*

Quo loco, per gigantes, Angeli possunt intelligi, de quibus Iob.26. *Gigantes tremunt sub aquis*, nempe suppliciorum, quæ apud inferos patiuntur. Quomodo ergo hominibus ad salutem, post mortem resurgendi aditus patebit, cùm Angelis negetur? vitemus ergo voluptates, quas mundus veluti escam, qua nos diabolus trahit in gehennam, obiicit; detestemur Demam, quem Apostolus, quia hoc seculum, Christo anteposuit, detestatur: ne cum illo damnatione digni inueniamur.

VERS. 11. Lucas est mecum solus.

Necessaria est tam in prosperis, quàm in aduersis perseuerantia in virtute.

ANNOTATIO II.

I. QVemadmodum Demæ, magistri, & virtutis in laboribus desertoris, inconstantia vituperata est: sic etiam Lucæ in aduersis laudatur perseuerantia. Hæc non carceres perhorrescit, non vincula, non mortem ipsam. Propositam sibi in æterna felicitate coronam semper spectat. Hanc B. Lucas, postquam Apostolo adhæsit, ita coluit: vt quamuis Demam, & alios magistri sui desertores viderit, nunquam illum derelinquere cogitauerit. Intellexit nimirum vir sanctissimus, non posse ad virtutis arcem cóscendere eum qui in ipso cursu difficultate territus, animum despondet. Enimuero, *sicut oculis corporalibus* (inquit Laurent. Iustinianus in lib. qui lignum vitæ inscribitur cap. 2.) *necessaria est lux, vt suo perfruantur fine; ita & omnibus prædestinatis, & vocatis ad regnum cælorum, hæc virtus perseuerantia, &c.* Enarrans D. Bernard. illud, *Qui perseuerauerit vsque in finem, &c. Prorsus*, inquit, *absque perseuerantia, nec qui pugnat, victoriam; nec palmam consequitur victor. Virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium? &c.* Suffragatur D. Chrysost. in serm. qui incipit, *Licet nobis.*

Laur. Iust. Perseuerantiæ laus. Bernard. Chrysost.

II. Atque, vt ad prophetarum oracula veniamus; Quid quæso te, illa quatuor Ezechielis animalia volatu celerrimo indicant, nisi eos, qui per ignes, & labores vitæ, ad cœleste regnum fidei & charitatis alis retrò non cómeant pergentes? *Non reuertebantur* (inquit propheta) *cùm incederent*, vbi perseuerantia ostenditur. Non conuertebantur sicut *filij Ephrem, qui intendentes & mittentes arcum, conuersi sunt in die belli:* neque retrò oculos euoluebant, sicut vxor Loth, quæ propterea in salis statuam commutata est. Caue ne ab scopo tibi proposito cœlum ingrediendi, vel ad momentum recedas. Israelitæ vituperantur, quòd ab Ægypto egressi, licèt in terram promissam ire per solitudinem perrexerint: animo tamen, & affectibus ad ollas Ægypti & carnes conuertebantur. Væ illis, qui cælesti pane in religioso aliquo conuentu enutriti, ad mundi voluptates, quas reliquerant, suspirant. Præcepit Deus Ezech. 46. ne introeuntes in templum per aliquam portam, per eandem exirent; sic enim irreuerentia conuertendi terga ad altare euitabatur. Irreuerentia est perfectionis viam ingredi, retroque paulo pòst, ob difficultatem, commeare.

Ezech. 1. Psal. 77. Gen. 19. Ezech. 46.

III. Audi Paulum, cuius beatus Lucas constantiam est imitatus; sic enim ad Philipp. 5. scribit, *Quæ quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens me ipsum, ad destinatum persequor brauium supernæ vocationis, &c.*

Philip. 5.

Tempo

Temporalia Paulus, quæ post tergum reliquerat, oblitus, ad priora & potiora, quæ æterna sunt, adipiscenda, se extendebat, vt coronam gloriæ, quasi manu auidè porrecta ne recederet, contingeret. Vt enim Bernard. ait epistola 129. ad Genuenses, *Sine perseuerantia, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo.* Bernard.

IV. Optabat Cant. 1. sponsus diuinus perseuerantiam in sponsa sua, cùm dicebat, *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.* Alij legunt, *Turtures aureas, &c.* Sunt enim turtures perseuerantiæ symbolum, vt notat Pierius ex D. Basilio, eo præsertim quòd, coniuge amisso, ille, qui superuiuit; nec societatem init cum alio; nec viridi amplius ramo insidet, indulgens perpetuis gemitibus; sic Regius Propheta, à lacrymis non abstinuit, postquam peccatum suum agnouit, quandiu vixit, vt aduertit Chrysost. super Psal. 6. *Laboraui, inquit, in gemitu meo*: nec tamen id satis habet, sed vltrà progrediens & quæ retrò sunt obliuiscens adhuc, ait: *Lauabo per singulas noctes lectum meum.* Profluuio lacrymarum, quasi odoriferis aquis, memor adulterij patrati, lectulum suum noctibus singulis eluebat. Hieronym. ex Hebr. vertit, *Natare faciam lectum meum præ abundantia lacrymarum.* Vnde tantus fletus: *Regi*, vt refert D. Irenæus, ex Euripide, *non licet flere*: Audit naues suas in profundum mare demersas: audit captas ab exercitu inimico, suæ ditionis vrbes: audit damna illata Regiis vectigalibus, à ploratu abstinendum est. Hoc postulat maiestas. Hoc, magnitudo regia. Cùm tamen è gratia diuina per peccatum Rex excidit, fleat, & collacrymetur: non semel, aut bis; sed in luctu cum Regio vate ad mortem vsque perseueret. Vlcus est in anima peccatum: quod nisi saniem foras emittat, contagionem affert. *Lacrymas*, ait Nyssenus Gregorius, *guttas esse sanguinis, de corde, contritione vulnerato, exeuntes.* Has D. Hilarius *sudorem animæ*, appellat, quia sicut corpus labore & lassitudine agitatum emittit sudorem: sic anima dolore peccatorum afflicta, lacrymarum perfunditur sudore. Cant. 1. Pierius. Turtures perseuerātiæ symbolum. Psal. 6. Hieron. Irenæus. Vlcus est in anima peccatum. Greg. Nyss. Hilarius.

V. Cæterùm cum omni bono apertè necessaria sit perseuerantia, eam in perferendis pro fide Christi, quoties persecutio nos vexat, ærumnis, maximè elucere debet. Num Lucas videns in carcere Paulum, vel catenas illius erubuit, vel cum Dema seculi voluptates sectāti aliò migrauit? At, mortem timere potuit. Num mors ista ignominiosa? *Bonum militem Imperatori suo præstat* (inquit Tertull. in lib. de fuga in persecutione) *qui tam plenè ab Apostolo armatus, tuba persecutionis audita, diem deserit persecutionis? Vsque adeò ne mori miserum est? Malo miserandum, quàm erubescendum. Pulchrior est miles in pugna prælio amissus, quàm in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab Angelis: siquidem Angelos iudicaturus es; quem timeri oportet à Dæmoniis; siquidem & in Dæmonas accepisti potestatem. Christum indutus es, siquidem in Christum tinctus es, &c.* ad constantiam in fide, & omni virtute conseruandam, patientia adsit necesse est. Hæc enim effecit, vt precationes nostræ gratæ Deo sint, à quo donum perseuerantiæ confertur. *Hæc* (inquit Tertull. in lib. de patientia cap. 13.) *aures Christi aperit, seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonis offenso Domino, cùm squallore & padore septenni, ab humana forma exultasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperauit: &, quod optabilius est homini, satis Deo fecit.* Idem infrà, *Hæc & viduam tenet, & virginem adsignat, & voluntarium spadonem, ad regna cæli leuat.* Idem infrà, cap. 14. *His patientiæ viribus seruatur* Perseuerātia elucere debet in ærumnis. Tertull. cap. 9. 1. Tusc. quæst.

Isaias; & de Domino non tacet; lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat, &c. Laudat denique Iobum, qui omnem patientiæ speciem aduersùs omnem diaboli vim expunxit. Habitum insuper viri patientis, & constantis, effigiemque ita describit: *Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris, aut iræ morositate contracta, remissa æquè in lætum modum supercilia: oculis humilitate, non infelicitate directis. Os taciturnitatis honore signatum. Color qualis securis & innoxijs. Motus frequens capitis in diabolum, & minax risus.* Hæc ferè ex Tertull. Quid ergo mirum, si Demas laborum impatiens, & sæculi voluptatum amator, Paulum in carcerem pro Christo coniectum deserat: Lucas verò, qui nouerat necessariam esse homini Christiano rerum aduersarum tolerantiam, à magistri sui latere non discedat? In eo tamen Lucas omni præconio efferendus est, quòd in summa rerum trepidatione, solus, & animo intrepido mori, si opus esset, non recusans, comitatus est.

Patientis Iobi descriptio.

Tertull.

VERS. 12. Lucas est mecum solus: Marcum assume, & adduc tecum; est enim mihi vtilis in ministerium: Tychicum autem misi Ephesum.

Græcè; *Λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ. Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ, ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν. Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον.*

I. DE Luca actum. Marcus, de quo hîc agitur, fuerat olim à Paulo reiectus in ea contentione, quam cum Barnaba habuit, Act. 15. Meminit illius ad Coloss. vlt. Apostolus his verbis: *Salutat vos Marcus, consobrinus Barnabæ.* Fuit hic alius, à Marco Euangelista, cuius proprium nomen erat Marcus, hic verò proprio nomine appellabatur Ioannes, cognomento Marcus, vt dicitur Act. 12. *Contentio autem orta, inter Paulum, & Barnabam ita refertur Act. 15. Barnabas autem volebat secum assumere Ioannem, qui cognominatur Marcus: Paulus autem rogabat Barnabam, vt qui discessisset ab eis de Pamphylia, & non isset cum eis in opus; non debere recipi. Facta est autem dissensio ita vt discederent ab inuicem, & Barnabas quidem, assumpto Marco nauigaret Cyprum: Paulus verò electo Syla, profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus. Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, &c.* Vbi Theophyl. Paulus id, quod iustum esset, fieri volebat; Barnabas autem humanitatem spectabat; sed profuit Marco Pauli exacta disciplina iurisque rigor; studuit enim diligentia Marcus priorem negligentiam suam, obtegere. Paulus enim Marcum in Ecclesiis recipi vetuerat, non vt eum contristaret; sed potiùs meliorem ac diligentiorem efficeret. Itaque sentit Theoph. à Paulo receptum fuisse Marcum in societatem pristinam, idque peramanter, postquam illum vidit emendatum; & quidem hoc loco satis illum laudat, asserens eum esse sibi vtilem in ministerio. Nec tamen existimes vocari à Paulo ob commoditatem aliquam priuatam, sed propter Euangelium. Paulus enim, vt Chrysost. aduertit, nunquam inter vincula prædicare Euangelium destitit. Additque; *Itaque & Timotheum non sui causa, sed Euangelij vocat; vt nullam in ipsius morte fideles perturbationem paterentur, cùm adessent plerique ex discipulis eius, turbasque prohiberent, eosque consolarentur, qui illius necem æquo animo ferre non possent, quales Romæ iam esse aliquos non ignobiles credendum est.*

Act. 15. Coloss. vlt.

Act. 12. Act. 15. Cōtentio in Paulum & Barnabā de Marco, &c.

Theophyl. Profuit Marco Pauli exacta disciplina.

Theophyl. Emendatum Marcum recepit Paulus.

Chrysost. Paulus aduocat Timotheum, & amicos propter Euangelium.

II. Itaque Apostolus moriturus, sui immemor, quod perfectæ charitatis est,

est, aliorum eximiam curam gerit. Vnde Ambros. hoc loco sic ait: *Marco autem idcircò testimonium dat, quia memor est præteritorum eius laborum.* Tychicus vnus fuit ex charissimis, & assiduis Pauli discipulis, quem abesse ait; ob idque necessariam esse Timothei præsentiam. Excitat nos hoc loco Oecumenius ad considerandam Apostoli omnimodam solicitudinem, qua omnia ponderat, & circunspicit. Porrò Tychicus hanc epistolam ad Timotheum tulit: illius fit métio Act. 20. & ad Tit. 3. vbi vocatur, *charissimus frater minister fidelis & conseruus in Domino.* Ephes. 6. Coloss. 4. Putat Salmeron hoc loco missum fuisse Ephesum cum iis literis, vel ad negotia alia, vel, vt dum tátisper abesset Timotheus, & ad se veniret, Ecclesiæ Ephesinæ curam gereret, & vices absentis Episcopi expleret: quod non est improbabile, si Pauli prudentia & solicitudo consideretur. Nam, vt Theodor. colligit ex his verbis, *Tychicum misi Ephesum,* beatus Timotheus non erat Ephesi, sed alio in loco, vt magis mirari liceat, Paulum in vinculis, & iam proximè immolandum, vt ipse ait: tamen curam eximiam gessisse, non solùm Romanæ ciuitatis, & gentis, sed etiam diuersarum prouinciarum Galatiæ seu Galliæ, Dalmatiæ, &c. Quo enim magis ad vitæ extremam periodum festinabat, eò ardentiùs, quod paucorum est, euigilabat, ne qua pars muneris in salutem gentium, à Deo sibi dati desideraretur. Hinc; quæ ligatus exequi per se non poterat; literis & discipulorum excursionibus efficiebat. In quo mihi Christum Dominum Apostolus videtur imitatus, qui, cùm dilexisset suos, qui erant in mundo (vt Ioan. ait 13) *in finem dilexit eos.* Quòd Paulus toto vitæ suæ tempore solicitus fuerit de salute, non vnius, aut alterius ciuitatis, sed omnium omnino gentium, intelligitur ex 2. Cor. 11. vbi commemorat ærumnas, quas annuntiando Christi Euangelium vbique passus est. *In laboribus*, inquit, *plurimis, in carceribus abundantiùs, &c. præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum, &c.* Quæ verba citans Chrysost. hom. 73. inquit, *non vnius, vel duarum, vel trium tantùm: sed omnium, quæ erant in orbe terrarum Ecclesiarum curam gerebat Paulus. Quantùm enim sol terra percurrit proprios emittens radios, tantùm & hic beatus solicitudinem & curam habens omnium Ecclesiarum. Vidisti latitudinem animæ. Vidisti mentis magnitudinem, &c.* Meritò ex omnibus pastoribus, qui vnquam in veteri aut noua Ecclesia fuerunt, vnus à Gregor. Nazianz. in Apologetico, eligitur Paulus, tanquam exactissimum probi prælati exemplar, vt ad id intuentes boni pastores, quàm difficilis & ardua res sit animarum cura, intelligant: eiusque, quem admirantur, vitam & mores imitentur.

Ambros. Apostolus moriturus gerit curam suorum. Oecum. Tychicus huius epist. tabellarius fuit ad Timotheum. Act. 20. Ephes. 6. Coloss. 4. Salmeron. Theodor. Tychicus mittitur Ephesum vt vicarius sit Timothei. Solicitudo Pauli in mittédis ex carcere discipulis & literis. Ioan. 13. 2. Cor. 11. Chrysost. tom. 5. Paulus solicitus de omnibus Ecclesiis. Greg. Naz. Paulus boni prælati exéplar.

VERS. 13. Penulam, quam reliqui Troade, apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

Græcè; τὸν φαιλόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος, φέρε; καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας.

I. PRo *penula*, Græcè est, φαιλόνη, quod est pallij genus, quo tegimur ab imbribus, pelliceum, vt putat Hesychius: etsi idem dubitet, an sit scriniolum: alij arbitrantur esse thecam librorum; ita Græca scholia. D. Hieronym. in 3. dialogo aduersùs Pelagium vertit, *lacernam* siue *penulam. Membranarum* vocabulum quo hìc vtitur, Latinum est. Vide supellectilem Apostolicam; penulam,

Hesychius. Penula quid. Hieronym. Supellex Apostolica.

lam, quæ imbres arceat, & libros aliquot sacros, vt si Apostolicam vitam æmulari studes, simili supellectili cupiditatem tuam definias. Est autem Troas ciuitas Asiæ maritima prope Tenedon insulam, non procul è Troia illa toties decantata, & à Græcis capta, & colonia post multos annos Romanorum facta, teste Vadiano, dicta est Alexandria, &, vt aliqui volunt, etiam Antigonia. Quis fuerit Carpus exponit Dionys. Areop. epist. 8. ad Demophilum, prope finem. Vocat autem eum virum ob eximiam animi munditiam, ad Dei speculationem, vltra ferè omnes, aptissimum. Fuit hic Episcopus Laodiceæ primùm: deinde Cretæ, (licèt Baronius An. 59. duos cogitet Carpos) & quidem interpretes ferè vnicum faciunt, Cretensem, qui Troade fuerit, quando Paulum excepit. Vide Gagnæum, &c. Inter alia narrat Dionys. de Carpo quod refert Surius 9. Octob. illum noluisse admittere in Ecclesiam quendam, qui se miscuerat post conuersionem homini infideli; imò poposcisse à Deo supplicium de vtroque: mutasse tamen animum visione, in qua Christus apparuit, eruens per Angelos, quosdam ex ignibus & serpentum morsibus; & dicens: *Carpe, percute aduersum me: nam paratus sum pro hominibus saluandis iterum pati;* ex hac Carpi visione, discimus pœnitentibus etiam apostatis parcendum.

Vadianus. Dionys. Surius. B. Carpi rigor mitigatur à Christo. Percute aduersum me, inquit Christus paratum iterum pati.

II. Ad copiosiorem doctrinam iuuat aliqua verba enucleatiùs explicare, propter eos, qui Latinissimi haberi volunt. Imprimis præter id, quod de penula diximus, inuenio hoc vocabulo significari cucullatum indumentum, quod & caput & totum corpus tegit, de quo Pompon. Penulam in caput induce, ne te noscat. Et Quint. lib. 6. cap. 4. Galba penulam roganti amico respondit, si non pluet, non opus tibi; si pluet, ipse vtar. Hæc si ex pellibus erat, scortea vocabatur. Mart. lib. 14.

Pomponius. Quintil. Martial.

Ingrediare viam cælo licet vsque sereno:
Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Scorta enim veteres Latini pelles vocabant. Penula scortea vtuntur ij, qui solemne habent visere ædem D. Iacobi & pegasarij cursores, subinde mutatis equis, per stationes iter facientes. Lampridius sanxisse ait Alexandrum, vt senatores penulis intra vrbem, frigoris causa, vterentur, cùm id vestimentum itineri & pluuiæ vsui fuisset, iuxta Iuuen. saty. 5.

Peregrini, & cursores scorta vtuntur. Lampridius. Iuuenal.

Et multo stillaret penula nimbo.

Erat etiam penula gausapina candida & villosa hyemis frigoribus arcendis apta; de qua Martial. lib. 14.

Martial.

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est;
Vt me vel media sumere messe velis.

Vbi non numerat penulam gausapinam inter æstiuas vestes, sed tantam illi ait inesse gratiam, vt etiam si hyberno vsui sit destinata, eam quisque vel in media æstate, ob speciem sibi aptare vellet.

III. Penulam igitur B. Pauli D. Ambros. existimat vestem fuisse senatoriam, si non suam, saltem relictam à patre, qua externi recepti in societatem à Romanis: cùm in vrbem veniebant, vtebantur. Idem sentit Haymo Gloss. Ord. & Ansel. tom. 2. sed quorsum eam optabat, qui non multò pòst moriturus erat: fortè hyemis frigoribus arcendis, tantisper dum mors differebatur, illam desiderabat. Nam ij, qui per penulam, non vestem, sed volumen Hebræum

Ambros. Penula vestis senatoria. Haymo. Gloss. Ansel. Hieron.

hoc

hoc est, vetus Testamentum significari putarunt; meritò à Hieron. epist. 123. tom. 3. notantur, itémque in epist. ad Damasum: *Volumen* (inquit) *Hebræum replico, quod Paulus φαιλόνην iuxta quosdam vocat.* Iam à Theod. & Oecum. risu digni habentur, qui Pauli penulam, librum interpretantur. Quid si penula (vt aliqui viri docti asserunt) sacra vestis fuit, qua ille sacrificium Missæ peragebat? Fauet huic opinioni D. Chrysost. in libello, de re diuina tomo 5. ad finem: vbi φαιλόνιον, sacerdotis dicitur esse indumentum. Tertull. in lib. de orat. capit. 12. probabilem reddit hanc sententiam.

Hieron. Theod. Oecum. Penula vestis sacra. Chrysost. Tertull.

IV. D. Chrysost. & Theophyl. hîc, & Syriacus interpres penulæ voce intelligunt, scriniolum librorum; sed, quid illi libris opus erat cùm esset migraturus ad Dominum? At tunc eis maximè egebat, vt eos fidelibus commendaret habendos; atque doctrinæ illius vice seruandos. Hoc solatium discipulis relinquere volebat. In scrinio cum libris penula videtur fuisse, qua poscit, ne hanc ab aliis accipere sit opus. Nam Act. 20. Ephesiis ait: *Scitis quia necessitatibus meis, & iis, qui mecum erant, ministrauerunt manus istæ*; & rursus: *Beatius est magis dare quàm accipere*, & 2. Corinth. 12. *Non grauaui vos, donate mihi hanc iniuriam: ecce tertiò paratus sum venire ad vos, & non ero vobis grauis, non enim quæro, quæ vestra sunt*; & 1. Thessal. 2. *Cùm possemus vobis oneri esse, cùm simus Christi Apostoli, tamen facti sumus paruuli in medio vestri nocte & die operantes, ne quem vestrûm grauaremus*, & 2. ad Thess. 3. *Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed labore & fatigatione nocte, ac die operantes, ne quem grauaremus: non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos daremus formam vobis ad imitandum*, &c. Cùm ergo omnes ferè grauiores interpretes per *penulam* vestem intelligant hyemi opportunam; rectè D. Chrysost. ad Philipp. 2. infert, Paulum duas tunicas seu vestes habuisse: atque adeò licere viris perfectis duplices habere vestes, neque obsistere præceptum Christi dicentis Apostolis ad prædicandum missis, Matth. 10. *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam, neque etiam in via duas tunicas habentis*, &c. erant enim illa præcepta temporaria & non perpetua; vt etiam aduertit Theophyl. in Act. cap. 12. enarrans illa verba Angeli dicentis Petro: *Præcinge te, & calcea te caligas tuas*, vel potiùs, vt sonant verba Græca, *sandalia tua, siue calceamenta tua* (id enim sandaliorum vox significat) vnde colligit, Petrum in carcere soleas siue calceamenta habuisse: ac proinde præcepta illa Christi ad tempus duntaxat posita fuisse. Similem illationem facit, de duabus tunicis citans hunc Pauli locum.

Chrysost. Theophyl. Act. 20. Paulus neminem grauabat. 2. Cor. 12. 1. Thess. 2. 2. Thess. 3. Potuit Paulus exigere victum, sed maluit labore suo victitare. Chrysost. Philipp. 2. Matth. 10. Duplex tunica prohibita, quandiu Christus vixit duntaxat. Theophyl. Act. 12. D. Petrus vtitur calceis.

V. *Membrana* vocabulum Latinum est, non Græcum: significat autem volumina siue volubiles chartas. Nam in illis complicatis & inuolutis legem olim Hebræi describebant; &, vt Theodor. tom. 2. refert, plurimas res scriptas conseruabant. Fauet illud ad Hebr. 10. *In capite libri scriptum est de me*, quod sumpsit Apostolus ex Psalm. 39. vbi pro, *in capite libri*, est Hebraicè, *In volumine libri.* Libros igitur non profanos sed sacros, & membranas sacram doctrinam continentes optat moriturus Paulus, vt alleuamentum sibi afferant, sicut omnibus, qui familiariter illis vtuntur, afferre solent. Vnde ad Rom. 15. *Omnes fideles hortatur ad lectionem sacræ Scripturæ. Quæcunque*, inquit, *scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; vt per patientiam, & consolationem Scripturarum spem habeamus, &c.* Vide, quæ 1. ad Tim. 4. diximus in illa verba: *Attende lectioni*, &c.

Membranæ, quid. Theodor. Hebr. 10. Psal. 39. Rom. 15. 1. Tim. 4.

Plin. Iunior. agens de libris profanis Plinius Iunior libr. 1. epist. ad Minutium Fundanum, sic ait: *O rectam syncerámque vitam! O dulce otium honestúmque, atque pene omni* Cicero. *negotio pulchrius, mecum tantùm, & cum libellis loqui*, &c. Quid Cicero: lege orationem pro Archia, vbi *studia* vocat, *senectutis oblectamentum; & in rebus aduersis perfugium*, &c. Quanti ergo Episcopis facienda sunt, non profana sed diuina Conc. Carthag. 4. studia? sic enim decreto Concil. Carthaginensis 4. cap. 15. satisfacient, vbi dicitur: *Episcopus vilem supellectilem, mensam ac victum pauperem habeat, & dignitatis suæ autoritatem fide, ac vitæ meritis quærat.* Vtinam præ oculis hodie haberetur hoc decretum! sed heu miseri,

Vitæ meritis quærenda est autoritas.

Laudamus veteres, sed nostris vtimur annis.

Vtinam vasa argentea cuderentur in monetam viduis & aliis pauperibus erogandam: & belluata tapetia, quæ parietibus ornandis emuntur, in vestes tegendis nudorum membris aptas, commutarentur, satis erit etiam sine diuitiis, ad dignitatem tuendam, virtus literarum ornamenta decorata.

VERS. 14. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundùm opera eius: quem & tu deuita: valde enim resistit verbis nostris.

Græcè; Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο, ἀποδώη αὐτῷ ὁ κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ; ὃν καὶ σὺ φυλάσσου; λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις.

I. ALexander, cuius hîc meminit, non quæstor, aut ærarij custos fuit, vt Anselm. Glossa. Anselm. & alij cum Glossa interlineari putauerunt, sed faber ærarius, 1. Tim. 1. Ephesinus, in capite 1. præcedentis epistolæ, inter eos, qui à fide defecerant numeratus cum Hymenæo, qui negabat resurrectionem. Meminit etiam huius 2. Cor. 12. Alexandri, 2. Corinth. 12. iuxta interpretationem D. Chrysost. homil. 26. dum Chrysost. ait, *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, Angelus Satanæ qui me colaphizet*; Vbi Chrysost. *Aduersarijs inuadendi Paulum potestatem fecit, siquidem hoc, vt fastum deprimeret, idoneum erat, ille autem capitis dolor, quem à diabolo immissum Paulo quidam dicunt, non item. Nuntium igitur Satanæ dicit Alexandrum, fabrum illum ærarium, Hymenæum, & Philetum; omnes, qui verbo aduersarentur; omnes, qui cum ipso contenderent, quoniam Satanæ opera faciebant.* Hæc ille; vnde colliges quàm pertinax fuerit vexatio illata Apostolo ab hoc Fabro ærario (Lus. Latoeiro.) Deo id permittente, vt humilitas conseruaretur. Denique hic Alexander, alius fuit, ab illo Alexandro, qui Act. 19. tumultum ficta quadam & vana oratione compescuit, erátque Hebræus. Ait ergo, *Alexander ærarius multa mihi mala ostendit*, hoc est, fecit. Nam in sacris literis *ostendere*, frequenter vsurpatur pro *facere*; Psal. 69. *Ostendisti populo tuo dura*, id est, fecisti; & 84. *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*, id est, fac. Vide August. lib. 1. locutionum in Genesim, D. Thom. annotauit, consultò ab Apostolo dictum fuisse *ostendit*, & non *fecit*. Nam impij aduersùs pios animum magis ostendunt, quàm explent, iuxta illud Hierem. 1. *Bellabunt aduersum te, nec praualebunt, quia ego tecum sum.* Vtrunque tamen interpreteris, significat Apostolus

Stimulus datus Paulo ad humilitatem qualis fuerit.

Act. 19. Ostendere, in sacris literis, est facere. Psal. 69. Psal. 84. August. D. Thom. Hier. 1. Impij conantur malè facere, sed non permittuntur.

ſtolus illata ſibi fuiſſe multa detrimenta ab hoc Fabro ærario concitato tumultu, & periculis paſſim intentis. Aduertit Theod. proprium eſſe hominum viliſſimorum, & omnium, qui ſibi manibus victum parant, populum ad ſeditionem concitare. Facilè enim mouetur (vt Poëta ait) Theod.

Sæuitque animis ignobile vulgus;
Iámque faces & ſaxa volant: furor arma miniſtrat. Virg. Æn. 1.

II. Ita Demetrius argentarius, Act. 19. vniuerſam Epheſum in Paulum commouerat: *Rectè* (inquit Theophyl. poſt Chryſoſt.) *meminit tentationis huius, non vt Alexandrum accuſet, verùm, vt perſuadeat æquo animo pati non ſolùm à principibus viris, ſed etiam ab abiectiſſimis adductas tentationes. Plerique enim, nō ita ægrè ferunt, à viris nobilitate aut ſcientia claris affligi. Minuit nánque autoritas plerunque vim doloris. Verùm illatas ab abiectis hominibus iniurias pati, mentem angit acerbiùs, & cruciat vehementiùs. Idcirco laudatur inſignis patientia Dauidis* 2. Reg. cap. 16. *cùm plebeium hominem*, hoc eſt, nullo inſignem magiſtratu, *nomine Semei, fugiens Abſalonem, audiuit lapidantem, & clamantem: Egredere, egredere, vir ſanguinum, & Belial*, &c. & tamen à vindicta abſtinuit. D. Ambroſ. hoc loco putat hunc Alexandrum fuiſſe collegam Demæ, qui, vt ſuprà dictum eſt, diligens hoc ſeculum, Paulum deſeruit. In eo vel maximè vituperandus eſt vir impiiſſimus, quòd non ſolùm deſeruit magiſtrum, cui multum debebat, vt Demas, ſed illi prætereа reſtitit, & veluti iuratus hoſtis ſacram doctrinam oppugnauit. Verba illa: *Reddet*, &c. mox explicabimus.

Act. 19. Theophyl. Chryſoſt. 2. Reg. 16. Ambroſ.

VERS. 16. In prima mea defenſione nemo mihi adfuit, ſed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

Græcè; Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον· μὴ αὐτοῖς λογισθείη.

I. SEnſus eſt: cùm primùm olim venirem vinctus Romam ex Hieruſalem, acturus cauſam meā apud Cæſarem: næ ego patronum habui neminem; ſic exponunt omnes tam Græci, quàm Latini interpretes antiquiores. Referunt enim hæc verba ad id tempus, quo primùm Paulus Neroni imperare incipienti, oblatus eſt, vt cauſam diceret. Caietanus hoc loco iubet nos conferre tempus ſcriptionis epiſtolæ huius cum ſcriptis in epiſtola ad Philippenſes præſente Timotheo Romæ: atque hoc argumento putat ſufficienter probari illius defenſionem, hîc appellari eam, qua poſt ſecunda vincula vſus eſt. Nam in primis, inquit, vinculis, pollicitus eſt, ſe miſſurum ad Philippenſes Timotheum, cùm cognouerit, quæ circa ſe ſtatuenda ſunt. Modò verò poſt tot annos poſtquam rediit è partibus Græciæ, ſignificat Timotheo quid ſibi acciderit in prima defenſione ſua. Itaque Caiet. de prima defenſione in hac eadem cauſa, hoc eſt, contra tempus ſecundi carceris, hunc locum exponit. Hæc interpretatio tolerari poteſt.

Quid Caietanus ſentiat de prima defenſione. Philipp. 1.

II. Illorum verò non videtur audienda ſententia, qui cum Gloſſa interlineari, hæc accipiunt de Pauli contra Alexandrum prauè docentem congreſſu; vt bene annotauit D. Thom. hoc loco. Nec enim hic tam inſignis hæreticus Gloſſ. Interl. D. Thom.

erat, vt ad eum disputatione conuincendum, sociis quos aduocat, & libris quos postulat, indigeret. Probabilior ergo sententia & communior refert hæc verba Pauli ad tempus, quando ex Hierosolymis Romam venit catena religatus, secundo Neronis anno, vt in prolegomenis diximus; & per biennium ibidem mansit, agens causam suam, & domi suæ disputans coram omnibus, qui audire volebant de regno Dei, donec liberatus fuit. In hac enim causa tuenda ante tribunal Cæsaris præsentatus, ab omnibus fuit amicis derelictus; solus Deus, qui suis nunquam deest, illi adstitit; animósque addidit, vt Euangelium prædicare liberè posset, vt in votis habebat, etiam apud Occidentales populos. Et quidem hinc colligit Hieron. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, eum in Hispaniis prædicasse. Nec solùm Hispanos illo decennio, quod inter vtraque vincula interfluxit, Paulum audiuisse, & vidisse probabile est, sed innumeras etiam alias nationes. Hanc autem epistolam in secundis, & postremis vinculis positus vltimam omnium scripsit, licèt Card. Baronij & Salmeronis alia sit sententia, quam suprà retulimus, non verò in primo aduentu in vrbem, quando auditus pro tribunali liberatus est. Meminit tamen defensionis suæ, eo tempore, Deo fauente, habitæ; ne insigne Dei beneficium tacitus prætermittat: & cùm toti mundo scribat, nomine Timothei, quem id sciuisse credibile est, mundum ad spem in Deo collocandam in rebus difficillimis suo exemplo excitat. Quod autem ait, *Lucas est mecum solus*; non excludit Petrum, qui consors fuit martyrij: Fortè, illius non meminit, quia in alio carcere, detinebatur. Scio, traditionem Romę esse, vtrumque 9. mēsibus fuisse, vt refert Baron. Anno 69. in carcere Mamertino ante martyrium. Quod si verum est, solius meminit Lucæ, quia extra carcerem positus, solus fideliter negotia Ecclesiæ & Pauli gerebat. In eo autem carcere Paulus, quod est in templo B. Mariæ in via lata quod peregrini limina Apostolorum adeuntes, inuisunt; duos commoratus est annos, absque beati Petri societatę. De hoc biennio, Act. 28. Vide Baron. Anno Christi 68. & 69. Tychicus etiam Ephesum missus cùm hic dicitur; non impedit, eundem in primo biennio, quo Romę vinctus egit Paulus, potuisse in varias partes mitti, vt colligitur ex vltimo capite epistolæ ad Coloss. Penula autem cum libris & membranis postulata, non necesse fuit, vt per decennium Troadē fuerit, vt contra nostram sententiam inferunt aliqui. Quis enim affirmare audeat Paulum post prima vincula nunquam in Græciam & Asiam reuertisse? Aliæ rationes pro contraria sententia, nullius ferè sunt momenti, v.g. quòd Priscam & Aquilam salutet in hac epistola, quos reliquerat Ephesi, Act. 28. Quòd Trophimum etiam in illa profectione ex Macedonia in Hierusalem, reliquit Mileti ægrotantem, etiamsi, Act. 20. eius rei mentio non fiat, sed breui restituta sanitate, venit in Hierusalem; vbi captus fuit in templo, propter Trophimum Asianum. Cæterùm hæ rationes quid momenti continent? Illas dissolues, si dixeris, non esse mirum, si post decennium, salutemus eos, quos aliquando nouimus. Nec vnum esse Trophimum tantùm Asianum cognomine, sed plures fuisse: & fortasse vnus cognominatus est Asianus, de quo in Actis Apostolorum: alter Ephesinus, de quo hîc Paulus.

III. Accedit ad confirmationem nostræ, seu potiùs communis sentētiæ, illud ex textu: *Erastus remansit Corinthi, Trophimum reliqui infirmum Mileti*; nullo modo

Paulus catena ligatus Romam venit secundo Neronis anno.

Hieron. Paulus in Hispaniis prædicauit.

Baronius. Salmeron.

Coloss. vlt.

Act. 28.

Act. 20.

Trophimi plures fuerunt.

Communis sententia est hanc epist. fuisse scriptā in secundis vinculis.

modo commemorari in actis Apostolorum, dum agitur de profectione illa Pauli in Hierusalem, sed postquam liberatus fuerat à vinculis Neronis, & redierat in Macedoniam, in Achaiam,& in alias regiones, in quibus prædicauerat. Hunc reditum bis promisit Philippensibus scribens, ait enim cap. 1. *Et hoc confidens scio, quia manebo & permanebo omnibus vobis in carne scilicet ad profectum vestrum & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentum iterum ad vos*; & infrà, cap. 2. *Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito*; Et in epistola ad Philemonem, sic ait: *Simul & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis.* Accidisse autem in illa reditionem, hoc, quod ait de penula, Throade relicta cum libris, & membranis apud Carpum; tam est probabile, quàm improbabile quicquid contrà obiici potest. Cùm igitur omnia, quæ hîc continentur, quadrare possint in secundum Pauli in vrbem aduentum, & secunda vincula, quibus dandum est spatium durationis necessariæ ad transigenda omnia, quæ hîc narrantur. Duntaxat, id, quod de prima defensione & liberatione dicitur, non est referendum, vt Caietan. vult, ad primam defensionem habitam tempore secundi aduentus; quasi hanc, id temporis, consecuta sit secunda vel tertia defensio: sed ad prima vincula, quæ decennio, aut eo ampliùs præcesserant. Sic enim loca Scripturæ aptè interpretabimur, & ad mentem grauiorum expositorum loquemur. Vide Euseb. lib. 2. Eccl. hist. cap. 22.

Philipp.

Infr. 2.

Philem.

Euseb. Cæs.

IV. Illud rectè aduertit D. Ambros. quod ad singularem Apostoli commendationem attinet, enarrans illa verba: *In prima mea defensione, &c.* sic enim ait, *pressuras & tribulationes sibi illatas, defensionem suam nuncupat. Passio enim Christianis vita est, & persecutio defensio. Pressura enim illata pro iustitia, defendit illum in die iudicij, reos constituens perfidos.* Hæc ille. Ostendit autem singularem modestiam, dum queritur se ab omnibus, cùm maximè indigeret ope, omnino destitutum. *Familiaribus*, inquit Chrysost. *parcit, durè licèt in ipsum peccauerint. Neque enim idem est, ab his, qui extrà sunt, & à domesticis despici. Intuere incredibilem mæstitiæ vim: dicere non potest; licèt ab extraneis oppugner, habeo tamen solatium & obsequium atque auxilium meorum: illi enim eum prodiderant.* Hæc Chrysost. expendens grauissimum esse crimen, eum deserere, cui multùm debeas, aut conuictu iungeris. Nam si in bello is, qui periclitantem deserit, & se ipsum hostili subducit manui, à suis increpatione & mulcta plectitur: quid supplicij irrogabitur illi, qui socium doctrinæ Christianæ & prædicationis, suis consulens commodis, dereliquit? Explicans eandem sententiam D. Ambr. sic ait: *Inter ipsa initia illatæ pressuræ derelictum se conqueritur: & quia scit hanc esse consuetudinem, non illis vult imputari; quia & Dominum à Iudæis apprehensum discipuli reliquerunt*, Matth. 26. quippe cum scriptum sit in propheta Zach. 13. *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis, &c.* Occasio, ob quam in prima defensione omnes dereliquerunt Paulum, fuit formido. Neronianæ Tyrannidis, quæ tamen initiò non tam sæua extitit: atque adeò liberatus est, Deo auxilium seruo suo conferente, vbi verò in secundo reditu in vrbem, aliquos ex domo Neronis fidei Sacramētis instruxit, & inter eos, vt D. Chrys. & Theoph. affirmant, pincernam instituit, iussu Tyranni, capite damnatus est.

Ambros.

Passio Christianis vita est; Persecutio, defensio.

Chrysost.

Parcit Paulus domesticis licèt in ipsum peccauerint.

Ambros.

Matth. 26.

Zach. 13.

Pincerna Neronis à Paulo fidem didicit.

Chrysost.

Theoph.

V. Illa verba, *Non illis imputetur*, videntur apposita, instar precationis, pro iis factæ, qui magis timore Neronis, & imbecillitate animi deliquerunt,

Bene precatur Paulus iis, qui timore perculsi illum deseruerunt.

quàm malitia. Et verò pro peccato Alexandri ærarij, obſtinatione perfidę mentis, in hæreſim lapſi, preces non fundit, obſtinata enim malitia, omnibus, ne dum ad pietatem affectis animis inuiſa eſt. Theophyl expendit propenſam ad miſerendum Apoſtoli voluntatem. Nam pro illis orat, qui eum deſerendo grauiter peccauerunt. Cùm enim tam ab externis, quàm à domeſticis fuerit auxilio deſtitutus, grauiorem paſſus eſt iniuriam à domeſticis, qui ſtrictioribus vinculis amicitiæ illi copulati erant.

Theoph.

VI. Nunc ſiquidem ex ſimilitudine verborum, opportunitas eſt, vberiùs explicabimus illa verba, quæ Apoſtolus ſuprà ſubiunxit, poſtquam Alexandri fecit mentionem, ſic enim ait: *Reddet illi Dominus ſecundùm opera eius, quem & tu deuita: valde enim reſtitit verbis noſtris*; aliqui legunt, *Reddat illi, &c.* miranturque quonam pacto Apoſtolus, malum imprecetur huic hæretico, cùm ad Rom. 12. iubeat nos abſtinere à maledicto. *Benedicite*, inquit, *& nolite maledicere.* Cui admirationi ſatisfacit D. Thom. 2. 2. q. 25. art. 6. dicens, *licere homini precari malum, non ſub ratione mali, ſed ſub ratione iuſtitia, & diuinæ gloriæ.* Quadrat ſolutio, ſpectata lectione illa, quam ſequitur Eraſmus & probat, cùm Græcè ſit, ἀποδῴη, hoc eſt, *reddat*: confirmantque ſuam lectionem ex Act. 23. vbi Paulus alapa percuſſus, ita alloquitur Pontificem: *Percutiat te Deus paries dealbate.* D. Chryſoſt. nullum hîc mouet ſcrupulum, etiamſi legat, ἀποδῴη, hoc eſt, *reddat*: Theophyl. verò ingenuè fatetur legiſſe ſe ἀποδῴη, verùm id ait poſitum, pro ἀποδώσει, hoc eſt, *reddet*, vt habet noſtra vulgata editio, à Sixto V. emendata. Hinc plerique annotant hæc verba non eſſe imprecantis, ſed prædicentis, ſicut illud Act. 23. *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Vnde D. Aug. tom. 4. lib. 1. de ſermone Domini in monte, cap. 21. ad finem expendens hæc verba, ſic inquit: *Non ait,* reddat, *ſed* reddet illi Dominus iuxta opera eius: *quod verbum prænuntiantis eſt, non imprecantis. Sicut & de illa hypocriſi Iudæorum cui euerſionem imminere cernebat, dixit:* Percutiet te Deus paries dealbate. Hæc ille. Cum Auguſtino facit Iuſtinus Martyr, in lib. quęſt. & reſp. q. 125. tom. 3. ſic enim ait, *Siquidem Paulus percutientem repercuſſiſſet Pontificem; aut Alexandrum, qui malis cùm affecerat, malis contrà affeciſſet; dicere liceret, diuerſa eum à doctrina ſua egiſſe. Cùm verò ea dicere, quæ cuique à Deo prouentura ſint, neque execratio ſit, neque conuitium: prædictiones certè fuerint, Apoſtolicum decentes virum; qui ſe ipſum non vlciſcatur, ſed locum det iræ.*

Rom. 12. D. Thom. Eraſmus. Act. 23. Chryſoſt. Theoph. Act. 23. Auguſt. Prædicit Apoſt. pœnã, non imprecatur. Iuſt. Martyr.

VII. Ex dictis conſtat, vtrouis modo legas, nihil ineſſe vitij, vt calumniæ occaſio ſumatur in verbis Apoſtoli. Prophetæ enim, & viri, diuino ſpiritu, quo ille afflatus loquebatur, impulſi, ſolent plerunque nunc imprecantis, nunc imperantis modo futura mala prædicere; ſic Iſa. 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua.* Et Pſal. 68. *Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributiones & in ſcandalum. Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua, &c.* & Paulus ipſe ad Galat. 5. *Vtinam, & abſcindantur, qui vos conturbant.* Quæ verba iuxta Chryſoſt. hunc ſenſum habent: Vtinam, qui ſic vrgent apud vos carnalem circunciſionem, & vos à recto ſtatu deiicere conantur, per diuinæ iuſtitiæ vindictam non ſolùm circuncidantur, verùm etiam execti fiant, hoc eſt, pudenda ignominia, membrum illud totum ſemel abſcindatur, cuius occaſione peccant. Alij exponunt in hunc modum: Vtinam prorſus amputentur à veſtro contubernio, qui tam pertinaciter ſuam de circunciſione ſententiam

Prophetæ, & prædicũt & precantur mala impiis. Iſa. 6. Pſal. 68. Galat. 5. Chryſoſt. Malè precatur Paulus iis, qui circunciſionem baptizatis ſuadebant.

tiam inculcantes, emendari nequeunt. Pro, *qui vos conturbant*, Græcè eſt, *ἀναστατοῦντες*, hoc eſt, *qui vos commouent*, ſiue, *de ſtatu ſubmouent*.

VIII. Nec mirandum eſt, Alexandro imprecari Apoſtolum id ſupplicium, quo digniſſimus erat; *Valde enim*, inquit, *reſtitit verbis noſtris*. Impediendo enim prædicationem Euangelij, & fructum ſacræ doctrinæ, non tam ſibi, quàm Chriſto & veritati reſtiterat. Meminit autem oppugnationis Euangelio factæ ab hoc viliſſimo fabro, ne viri, qui in Eccleſia doctrina, & dignitate excellunt, animo cadant, cùm illis à ſordidis & ignobilibus homunculis obſiſtitur; ſed eam ignominiam æquo animo patiantur. Ægrè quidem ferunt optimates digladiationem cum ſartoribus, fabris, & tonſoribus, quos hoſtis antiquus concitat, vt ſint diuinarum æmuli operationum. Sicut enim Dei ſapientia rudes fuſcatores elegit ad prædicationem Euangelij, vel ipſo ſanguine defendendam, quò illuſtrior diuina potentia eluceret: ita ille inuidia ſtimulatus, opificum turbam ex tabernis ſuis conciet, vt Eccleſiæ paſtoribus, & magni nominis concionatoribus negotium faceſſant. Moleſtum eſt cum hominibus ſordidis digladiari.

VERS. 17. Dominus autem mihi aſtitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes; & liberatus ſum de ore leonis.

Græcè; ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι᾽ ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

I. EVm, qui ab hominibus deſeritur, durum aliquid pati non ſinit Deus. Cùm enim homines ſcelerati iniuſtè nobis offenſi ſunt, & amici timore perculſi, nos deſerunt; excitare in Deum ſpem debemus, qui à ſuis nunquam longè abeſt. Vt enim Chriſto Domino oranti, & calicem mortis formidanti, Luc. 22. *Angelus, dormitantibus diſcipulis, apparuit, confortans eum*: ita Apoſtolus relictus à ſuis, Dei ſibi præſentis ope, ſubleuatus eſt. Sapienter Philo Iudæus, qui ab Alexandrinis Hebræis ad Caium Caligulam cum legatione miſſus fuerat; videns ſe ab eo ex aula & vrbe expelli, dixit ad comites legationis; *Bono animo oportet vos eſſe, quibus iratus eſt Caius: quia neceſſe eſt adeſſe diuinum vbi humanum deſit auxilium*. Hæc ille, tom. 2. ad finem. Idem commemorat Euſeb. Cæſ. lib. 2. hiſt. Eccl. cap. 5. ex Ioſepho. Aliqui (vt Salmeron hoc loco annotauit) ſuſpicantur, Paulum Senecæ Philoſophi, qui moderator & præceptor fuit Neronis in primo quinquennio imperij ſui, opera & induſtria fuiſſe abſolutum: Quod mihi non probatur, cùm nec Græci, nec Latini grauiores interpretes, eius rei vllam faciant mentionem. Vt enim Ambroſ. ait Paulus hac cauſa ampliùs adiutum ſe credit à Deo, quia derelictus eſt ab hominibus. *Vt per me*, inquit, *prædicatio impleatur, &c.* Hoc enim negotium totum diuinum fuit, non humanum.

Luc. 22. Philo Iud. Cùm deeſt humanum auxiliũ, præſtò eſt Deus. Euſeb. Non fuit liberatus Paulus Senecæ induſtria. Ambroſ.

II. Finis autem, ob quem ſe ſeruatum agnoſcit, ne conciderer omnino, eſt, *Vt per me*, inquit, *impleatur prædicatio quæ mihi credita eſt*. Vbi Chryſoſt. ſic ait: *Inſpice illius altiſſimam humilitatem: non tanquam dignum ipſius munere, confortauit me*, inquit, *ſed, vt prædicatio impleatur, quæ mihi commiſſa eſt; ac ſi quis purpuram*,

Seruatur Paulus vt prædicet. Chryſoſt.

ram, & regis insigne ferens, per ipsum seruetur. Hæc Chrysost. qui enarrans quod sequitur, *& audiant omnes gentes*, seruatum esse Paulum ait, vt omnibus manifesta sit gentibus prædicationis eximia lux prouidentiæque ipsius in me dispo-
Theoph. sitio. Vel, vt Theophyl. interpretatur, vt perspicua fiat, & verbi gloria, & cura
Occum. Dei circa prouidentiam mortalium. Considerare nos iubet Occum. animi modestiam qua fatetur, non quòd auxilio diuino dignus esset, se adiutum fuisse, sed propter prædicationem, vt expleretur; & ad terminum perueniret; innotesceretque omnibus gentibus, & prædicationis potentia, & vis prouidentiæ, quam in tanto discrimine positus expertus est. Satis constat ex dictis, vbi deest
Psal.26. hominum præsidium, præstò nobis adesse Deum. Vnde illud Psalm.26. *Pater*
Hierem. *meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me, &c.* Hierem. 20. *Dominus mecum est, tanquam bellator fortis.* Confortatus est itaque Apostolus, vt non obstupesceret coram Cæsare. Olim cœlesti fortitudine bene ani-
Ezech.3. matus Ezech.cap.3.sic ait; *Manus Domini erat mecum, me confortans, &c.* De
Act.6. Paulo Act.6.dicitur, *Vas electionis erit mihi iste, vt portet nomen meum &c.* Confortatus est ergo, vt audiant omnes gentes & prædicationem, & liberationem à pœna, qua mulctandus erat à Cæsare, cùm illi permissum est ire, quò vellet, & à culpa, quam potuit contrahere, si quid in causa fidei minùs strenuè ageret. Hæc autem ideo scribit, vt sciant omnes gentes exemplo suo spem omnem in
Psalm.9. Deo defigere, *Annuntiate*, inquit Regius vates, *inter gentes gloriam eius.* Tum etiam, vt Iudæorum hostili animo eum persequentium insolentia, & insultatio deprimatur.

Hic locus refertur ad prima vincula. Theodor. III. Ex hoc loco egregiè colligitur in præcedenti contextu huius epistolæ referri sermonem Apostoli, ad id tempus, quo primum vinctus Romam venit (vt Theod. ait) Nempe quando appellatione vsus Romam à Fausto missus est; & defensione audita, absolutus, in Hispaniam profectus est; & ad alias gentes excurrens, doctrinæ lucem mundo attulit. Primam ergo vocauit de-
Theodor. fensionem, qua in illa profectione vsus est, iuxta Theodoretum, hoc loco. Illo enim decennio, quod inter prima & secunda vincula interpositum fuit, multis gentibus annuntiauit Euangelium. Quod magis exprimitur, verbo Græco, πληροφορηθῇ, quod non tam significat, *impleatur*, quàm, *impleretur*, Quare, vt verbi vim magis exprimas, ita verte: *Confortauit me Dominus, vt ad plenum persuaderetur, & certam haberet fidem prædicatio à me cœpta, & omnes gentes audirent Euangelium:* quo pacto sequens particula exponit præcedentem. *Prædicationem* enim *impleri* est, omnes gentes audire prædicationem. Valeant ergo, qui dicunt in secundis vinculis inueniri primam & secundam defensio-
Leonis nomine Nero, Festus, vel diabolus. nem. Quomodo enim dici potest confortatus, vt prædicatio per illum absolueretur, & audirent Euangelium omnes gentes, si in secundis vinculis ad mortem vsque fuit? Addit, *& liberatus sum de ore leonis.* Particula, *&*, copulat
Chrysost. Theoph. Occum. Theodor. hæc verba cum præcedenti sententia, vt sit sensus, *Dominus, qui mihi adfuit, & me confortauit, liberauit me de ore leonis*, hoc est à condemnatione Neronis immanissimi tyranni; sic enim Chrysost. Theophyl. Occum. & ferè Patres in-
Primasius nomine leonis Festum intelligit, vel diabolum. terpretantur leonis vocabulum. Vnde Theodor. *Neronem*, inquit, *appellauit leonem, vt qui fuerit imperator & crudelissimus.* Primasius tamen nomine leonis, Festum intelligit, vel diabolum; hunc, vt existimo, quia impulit Iudæos ad accusandum: illum, quia sæuiit, cùm esset præpositus prouinciæ, in Paulum.

D.Ambr.

D. Ambros. diabolum omnino intelligit omnis culpæ artificem. Enarrans enim hæc verba, *liberatus sum de ore leonis*, sic ait: *Similiter dicit & Petrus coapostolus eius*, 1. cap. 5. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens, quem deuoret: *Sed quia in Apostolo occasionem non inueniebat, qua illum deciperet per filios suos, pressuram illi incitabat & pœnas, vt patet*, Act. 13. *Vt si non quasi peccator, vel quasi iustus, de hac tamen tolleretur vita, ne multos hortaretur ad fidē. Quod cùm propè impleret, Dei prouidentia liberatus Apostolus, insultat illi, infirmum illum testificans, quia de ore eius ereptus est. Vnde quod cupiuit, implere non potuit. Igitur Dei auxilijs morti se ereptum gratulatur.* Hæc Ambr. Ambros. 1. Petr. 5. Act. 13.

IV. Cæterùm communior sententia, vt diximus, quam etiam post D. Thom. approbat Caiet. metaphoram leonis ad Neronem nobiscum refert. Est enim hæc metaphora, ad similem principum crudelitatem declarandam, non semel adhibita. Prouerb. 19. *Sicut fremitus leonum, ita ira regis*, & ibidem, cap. 28. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem*, & aliis in locis. Hinc etiam constat, quod sæpe admonuimus, Paulum, cùm dixit; *in prima mea defensione*, &c. egisse de illa defensione, qua primà vice Romam veniens, cum libertate ad prædicandum, dimissus est: siquidem è secundis vinculis nunquam euasit. Caiet. S. Thom. Prou. 19. Infrà 28.

VERS. 17. Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me, &c.

In aduersis ad Deum confugiendum est, à quo præsidium, & protectio speratur.

ANNOTATIO I.

I. DOcet hic locus bono nos animo esse debere, & Dei benignitati oppidò fidere, cùm nos mali persequuntur, & amici timore perculsi aufugiunt. Vnde Isai. 8. *Dominum* (inquit) *exercituum ipsum sanctificate; ipse pauor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem.* Quasi dicat, Deum laudibus attollite, & nullum alium præter ipsum formideris: ipse solus sit vester pauor & timor, vt à transgressione mandatorum illius vos abstineatis; etsi ipsum obsequio sanctificaueritis, ipse erit vobis in sanctificationem. Vbi Pagninus, *Erit vobis in palatium*, alij vertunt, *in asylum*, siue *in refugij domum*, quod tantundem est. Aula nanque regis, templa, & asylum, loca sunt, quę immunitatem habent, ne quis ibi prehendatur aut lædatur. Quare si hostis nos vexat, si diabolus tentat, si mala ingruunt, ad Deum nostrum, tanquam ad aulam regiam, & numinis templum accurramus. Quanta hîc securitas, quanta pax? Cant. 2. Vbi vulgata editio habet; *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt illum.* In Hebr. est: *Lectulum eius quem habet Salomon sexaginta fortes ambiunt eum.* Anima iusti existentis in gratia, lectulus est veri Salomonis, hoc est, Christi; hic deliciatur, dormit & commoratur, iuxta illud Sap. 7. *Anima iusti sedes sapientiæ.* Hunc ergo lectum, quem amat Salomō, hoc est, virum iustum multitudo Angelorum circundat & protegit. Isai. 8. Pagninus. Loca cōmunia quæ sint. Cant. 2. Sap. 7. Deus asylū est iusti.

II. Ad hoc asylum, qui in ærumnis confugere non vult, illa Dei querimonia inuoluitur, qua expostulat cum populo suo, quam in vero Deo prote-

lam, quæ imbres arceat, & libros aliquot sacros, vt si Apostolicam vitam æmulari studes, simili supellectili cupiditatem tuam definias. Est autem Troas ciuitas Asiæ maritima prope Tenedon insulam, non procul è Troia illa toties decantata, & à Græcis capta, & colonia post multos annos Romanorum facta, teste Vadiano, dicta est Alexandria, &, vt aliqui volunt, etiam Antigonia. Quis fuerit Carpus exponit Dionys. Areop. epist. 8. ad Demophilum, prope finem. Vocat autem eum virum ob eximiam animi munditiam, ad Dei speculationem, vltra ferè omnes, aptissimum. Fuit hic Episcopus Laodiceæ primùm: deinde Cretæ (licèt Baronius An. 59. duos cogitet Carpos) & quidem interpretes ferè vnicum faciunt, Cretensem, qui Troade fuerit, quando Paulum excepit. Vide Gagnæum, &c. Inter alia narrat Dionys. de Carpo quod refert Surius 9. Octob. illum noluisse admittere in Ecclesiam quendam, qui se miscuerat post conuersionem homini infideli; imò poposcisse à Deo supplicium de vtroque: mutasse tamen animum visione, in qua Christus apparuit, eruens per Angelos, quosdam ex ignibus & serpentum morsibus; & dicens: *Carpe, percute aduersum me: nam paratus sum pro hominibus saluandis iterum pati*; ex hac Carpi visione, discimus pœnitentibus etiam apostatis parcendum.

Vadianus. Dionys. Surius. B. Carpi rigor mitigatur à Christo. Percute aduersum me, inquit Christus paratum iterum pati.

II. Ad copiosiorem doctrinam iuuat aliqua verba enucleatiùs explicare, propter eos, qui Latinissimi haberi volunt. Imprimis præter id, quod de penula diximus, inuenio hoc vocabulo significari cucullatum indumentum, quod & caput & totum corpus tegit, de quo Pompon. Penulam in caput induce, ne te noscat. Et Quint. lib. 6. cap. 4. Galba penulam roganti amico respondit, si non pluet, non opus tibi; si pluet, ipse vtar. Hæc si ex pellibus erat, scortea vocabatur. Mart. lib. 14.

Pomponius. Quintil. Martial.

Ingrediare viam cælo licet vsque sereno:
Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Scorta enim veteres Latini pelles vocabant. Penula scortea vtuntur ij, qui solemne habent visere ædem D. Iacobi & pegasarij cursores, subinde mutatis equis, per stationes iter facientes. Lampridius sanxisse ait Alexandrum, vt senatores penulis intra vrbem, frigoris causa, vterentur, cùm id vestimentum itineri & pluuiæ vsui fuisset, iuxta Iuuen. saty. 5.

Peregrini, & cursores scortea vtuntur. Lampridius. Iuuenal.

Et multo stillaret penula nimbo.

Erat etiam penula gausapina candida & villosa hyemis frigoribus arcendis apta; de qua Martial. lib. 14.

Martial.

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est;
Vt me vel media sumere messe velis.

Vbi non numerat penulam gausapinam inter æstiuas vestes, sed tantam illi ait inesse gratiam, vt etiam si hyberno vsui sit destinata, eam quisque vel in media æstate, ob speciem sibi aptare vellet.

III. Penulam igitur B. Pauli D. Ambros. existimat vestem fuisse senatoriam, si non suam, saltem relictam à patre, qua externi recepti in societatem à Romanis: cùm in vrbem veniebant, vtebantur. Idem sentit Haymo Gloss. Ord. & Ansel. tom. 2. sed quorsum eam optabat, qui non multò pòst moriturus erat? fortè hyemis frigoribus arcendis, tantisper dum mors differebatur, illam desiderabat. Nam ij, qui per penulam, non vestem; sed volumen Hebræum

Ambros. Penula vestis senatoria. Haymo. Gloss. Ansel. Hieron.

hoc

hoc est, vetus Testamentum significari putarunt; meritò à Hieron. epist. 123. Hieron.
tom. 3. notantur, itémque in epist. ad Damasum: *Volumen* (inquit) *Hebræum replico, quod Paulus* φαιλόνην *iuxta quosdam vocat*. Iam à Theod. & Oecum. risu digni habentur, qui Pauli penulam, librum interpretantur. Quid si penula (vt aliqui viri docti asserunt) sacra vestis fuit, qua ille sacrificium Missæ peragebat? Fauet huic opinioni D. Chrysost. in libello, de re diuina tomo 5. ad finem: vbi φαιλόνιον, sacerdotis dicitur esse indumentum. Tertull. in lib. de orat. capit. 12. probabilem reddit hanc sententiam. Theod. Oecum. Penula vestis sacra. Chrysost. Tertull.

IV. D. Chrysost. & Theophyl. hîc, & Syriacus interpres penulæ voce intelligunt, scriniolum librorum: sed, quid illi libris opus erat cùm esset migraturus ad Dominum? At tunc eis maximè egebat, vt eos fidelibus commendaret habendos; atque doctrinæ illius vice seruandos. Hoc solatium discipulis relinquere volebat. In scrinio cum libris penula videtur fuisse, qua poscit, ne hanc ab aliis accipere sit opus. Nam Act. 20. Ephesiis ait: *Scitis quia necessitatibus meis, & iis, qui mecum erant, ministrauerunt manus istæ*; & rursus: *Beatius est magis dare quàm accipere*, & 2. Corinth. 12. *Non grauaui vos, donate mihi hanc iniuriam: ecce tertiò paratus sum venire ad vos, & non ero vobis grauis, non enim quæro, quæ vestra sunt*; & 1. Thessal. 2. *Cum possemus vobis oneri esse, cùm simus Christi Apostoli, tamen facti sumus paruuli in medio vestri nocte & die operantes, ne quem vestrûm grauaremus*, & 2. ad Thess. 3. *Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed labore & fatigatione nocte, ac die operantes, ne quem grauaremus: non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos daremus formam vobis ad imitandum*, &c. Cùm ergo omnes ferè grauiores interpretes per *penulam* vestem intelligant hyemi opportunam; rectè D. Chrysost. ad Philipp. 2. infert, Paulum duas tunicas seu vestes habuisse: atque adeò licere viris perfectis duplices habere vestes, neque obsistere præceptum Christi dicentis Apostolis ad prædicandum missis, Matth. 10. *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam, neque etiam in via duas tunicas habentis*, &c. erant enim illa præcepta temporaria & non perpetua, vt etiam aduertit Theophyl. in Act. cap. 12. enarrans illa verba Angeli dicentis Petro: *Præcinge te, & calcea te caligas tuas*, vel potiùs, vt sonant verba Græca, *sandalia tua, siue calceamenta tua* (id enim sandaliorum vox significat) vnde colligit, Petrum in carcere soleas siue calceamenta habuisse: ac proinde præcepta illa Christi ad tempus duntaxat posita fuisse. Similem illationem facit, de duabus tunicis citans hunc Pauli locum. Chrysost. Theophyl. Act. 20. Paulus neminem grauabat. 2. Cor. 12. 1. Thess. 2. 2. Thess. 3. Potuit Paulus exigere victum, sed maluit labore suo victitare. Chrysost. Philipp. 2. Matth. 10. Duplex tunica prohibita, quandiu Christus vixit duntaxat. Theophyl. Act. 12. D. Petrus vtitur calceis.

V. *Membrana* vocabulum Latinum est, non Græcum: significat autem volumina siue volubiles chartas. Nam in illis complicatis & inuolutis legem olim Hebræi describebant; &, vt Theodor. tom. 2. refert, plurimas res scriptas conseruabant. Fauet illud ad Hebr. 10. *In capite libri scriptum est de me*, quod sumpsit Apostolus ex Psalm. 39. vbi pro, *in capite libri*, est Hebraicè, *In volumine libri*. Libros igitur non profanos sed sacros, & membranas sacram doctrinam continentes optat moriturus Paulus, vt alleuamentum sibi afferant, sicut omnibus, qui familiariter illis vtuntur, afferre solent. Vnde ad Rom. 15. *Omnes fideles hortatur ad lectionem sacræ Scripturæ. Quæcunque*, inquit, *scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; vt per patientiam, & consolationem Scripturarum spem habeamus*, &c. Vide, quæ 1. ad Tim. 4. diximus in illa verba: *Attende lectioni*, &c. Membranæ, quid. Theodor. Hebr. 10. Psal. 39. Rom. 15. 1. Tim. 4.

Plin. Iunior. agens de libris profanis Plinius Iunior lib. 1. epist. ad Minutium Fundanum, sic ait: *O rectam syncerámque vitam! O dulce otium honestúmque, atque pene omni* Cicero. *negotio pulchrius, mecum tantùm, & cum libellis loqui*, &c. Quid Cicero? lege orationem pro Archia, vbi *studia* vocat, *senectutis oblectamentum; & in rebus aduersis perfugium*, &c. Quanti ergo Episcopis facienda sunt, non profana sed diuina Conc. Carthag. 4. studia? sic enim decreto Concil. Carthaginensis 4. cap. 15. satisfacient, vbi dicitur: *Episcopus vilem supellectilem, mensam ac victum pauperem habeat, & dignitatis suæ autoritatem fide, ac vitæ meritis quærat.* Vtinam præ oculis hodie haberetur hoc decretum! sed heu miseri,

Vitæ meritis quærenda est autoritas.

Laudamus veteres, sed nostris vtimur annis.

Vtinam vasa argentea cuderentur in monetam viduis & aliis pauperibus erogandam: & belluata tapetia, quæ parietibus ornandis emuntur, in vestes tegendis nudorum membris aptas, commutarentur, satis erit etiam sine diuitiis, ad dignitatem tuendam, virtus literarum ornamenta decorata.

VERS. 14. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundùm opera eius: quem & tu deuita: valde enim resistit verbis nostris.

Græcè; *Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο, ἀποδώη αὐτῷ ὁ κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ; ὃν καὶ σὺ φυλάσσου; λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις.*

I. ALexander, cuius hîc meminit, non quæstor, aut ærarij custos fuit, vt Anselm. Anselm. & alij cum Glossa interlineari putauerunt, sed faber ærarius, Glossa. Ephesinus, in capite 1. præcedentis epistolæ, inter eos, qui à fide defecerant 1 Tim. 1. numeratus cum Hymenæo, qui negabat resurrectionem. Meminit etiam huius 2. Cor. 12. Alexandri, 2. Corinth. 12. iuxta interpretationem D. Chrysost. homil. 26. dum Chrysost. ait, *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, Angelus Satanæ qui me colaphizet*; Vbi Chrysost. *Aduersarijs inuadendi Paulum potestatem fecit, siquidem hoc, vt fastum deprimeret, idoneum erat, ille autem capitis dolor, quem à diabolo immissum Paulo quidam dicunt, non item. Nuntium igitur Satanæ dicit Alexandrum, fabrum illum ærarium, Hymenæum, & Philetum; omnes, qui verbo aduersarentur; omnes, qui cum ipso contenderent, quoniam Satanæ opera faciebant.* Hæc ille; vnde colliges quàm pertinax fuerit vexatio illata Apostolo ab hoc Fabro ærario (Lus. Latoeiro.) Deo id permittente, vt humilitas conseruaretur. Denique hic Alexander, alius fuit, ab illo Alexandro, qui Act. 19. tumultum ficta quadam & vana oratione compescuit, erátque Hebræus. Ait ergo, *Alexander ærarius multa mihi mala ostendit*, hoc est, fecit. Nam in sacris literis *ostendere*, frequenter vsurpatur pro *facere*; Psal. 69. *Ostendisti populo tuo dura*, id est, fecisti; & 84. *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*, id est, fac. Vide August. lib. 1. locutionum in Genesim, D. Thom. annotauit, consultò ab Apostolo dictum fuisse *ostendit*, & non *fecit*. Nam impij aduersùs pios animum magis ostendunt, quàm explent, iuxta illud Hierem. 1. *Bellabunt aduersum te, nec praualebunt, quia ego tecum sum.* Vtrunque tamen interpreteris, significat Apostolus

Stimulus datus Paulo ad humilitatem qualis fuerit.

Act. 19. Ostendere, in sacris literis, est facere. Psal. 69. Psal. 84. August. D. Thom. Hier. 1. Impij conantur malè facere, sed non permittuntur.

ſtolus illata ſibi fuiſſe multa detrimenta ab hoc Fabro ærario concitato tumultu, & periculis paſſim intentis. Aduertit Theod. proprium eſſe hominum viliſſimorum,& omnium,qui ſibi manibus victum parant, populum ad ſeditionem concitare.Facilè enim mouetur (vt Poëta ait) Theod.

Sæuitque animis ignobile vulgus;
Iámque faces & ſaxa volant:furor arma miniſtrat. Virg. Æn. 1.

II. Ita Demetrius argentarius, Act.19. vniuerſam Epheſum in Paulum commouerat: *Rectè*(inquit Theophyl.poſt Chryſoſt.) *meminit tentationis huius, non vt Alexandrum accuſet,verùm,vt perſuadeat æquo animo pati non ſolùm à principibus viris,ſed etiam ab abiectiſſimis adductas tentationes. Plerique enim,nō ita ægrè ferunt,à viris nobilitate aut ſcientia claris affligi. Minuit nánque autoritas plerunque vim doloris. Verùm illatas ab abiectis hominibus iniurias pati,mentem angit acerbiùs, & cruciat vehementiùs. Idcirco laudatur inſignis patientia Dauidis* 2. Reg. cap.16. *cùm plebeium hominem,*hoc eſt,nullo inſignem magiſtratu,*nomine Semei , fugiens Abſalonem,audiuit lapidantem,& clamantem: Egredere, egredere,vir ſanguinum,& Belial,*&c. & tamen à vindicta abſtinuit.D. Ambroſ. hoc loco putat hunc Alexandrum fuiſſe collegam Demæ, qui, vt ſuprà dictum eſt , diligens hoc ſeculum , Paulum deſeruit. In eo vel maximè vituperandus eſt vir impiiſſimus, quòd non ſolùm deſeruit magiſtrum , cui multum debebat, vt Demas,ſed illi prætere a reſtitit,& veluti iuratus hoſtis ſacram doctrinam oppugnauit. Verba illa:*Reddet*,&c. mox explicabimus. Act. 19. Theophyl. Chryſoſt. 2.Reg.16. Ambroſ.

VERS. 16. In prima mea defenſione nemo mihi adfuit , ſed omnes me dereliquerunt:non illis imputetur.

Græcè ; Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο , ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον· μὴ αὐτοῖς λογισθείη.

I. SEnſus eſt:cùm primùm olim venirem vinctus Romam ex Hieruſalem, acturus cauſam meā apud Cæſarem:næ ego patronum habui neminem; ſic exponunt omnes tam Græci , quàm Latini interpretes antiquiores. Referunt enim hæc verba ad id tempus, quo primùm Paulus Neroni imperare incipienti,oblatus eſt, vt cauſam diceret. Caietanus hoc loco iubet nos conferre tempus ſcriptionis epiſtolæ huius cum ſcriptis in epiſtola ad Philippenſes præſente Timotheo Romæ : atque hoc argumento putat ſufficienter probari illius defenſionem,hîc appellari eam,qua poſt ſecunda vincula vſus eſt. Nam in primis,inquit, vinculis, pollicitus eſt , ſe miſſurum ad Philippenſes Timotheum,cùm cognouerit , quæ circa ſe ſtatuenda ſunt. Modò verò poſt tot annos poſtquam rediit è partibus Græciæ, ſignificat Timotheo quid ſibi acciderit in prima defenſione ſua. Itaque Caiet. de prima defenſione in hac eadem cauſa,hoc eſt,contra tempus ſecundi carceris, hunc locum exponit. Hæc interpretatio tolerari poteſt. Quid Caietanus ſentiat de prima defenſione. Philipp. 1.

II. Illorum verò non videtur audienda ſententia , qui cum Gloſſa interlineari,hæc accipiunt de Pauli contra Alexandrum prauè docentem congreſſu; vt bene annotauit D.Thom.hoc loco. Nec enim hic tam inſignis hęreticus Gloſſ.Interl. D.Thom.

erat, vt ad eum disputatione conuincendum, sociis quos aduocat, & libris quos postulat, indigeret. Probabilior ergo sententia & communior refert hæc verba Pauli ad tempus, quando ex Hierosolymis Romam venit catena religatus, secundo Neronis anno, vt in prolegomenis diximus; & per biennium ibidem mansit, agens causam suam, & domi suæ disputans coram omnibus, qui audire volebant de regno Dei, donec liberatus fuit. In hac enim causa tuenda ante tribunal Cæsaris præsentatus, ab omnibus fuit amicis derelictus; solus Deus, qui suis nunquam deest, illi adstitit; animósque addidit, vt Euangelium prædicare liberè posset, vt in votis habebat, etiam apud Occidentales populos. Et quidem hinc colligit Hieron. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, eum in Hispaniis prædicasse. Nec solùm Hispanos illo decennio, quod inter vtraque vincula interfluxit, Paulum audiuisse, & vidisse probabile est, sed innumeras etiam alias nationes. Hanc autem epistolam in secundis, & postremis vinculis positus vltimam omnium scripsit, licèt Card. Baronij & Salmeronis alia sit sententia, quam suprà retulimus, non verò in primo aduentu in vrbem, quando auditus pro tribunali liberatus est. Meminit tamen defensionis suæ, eo tempore, Deo fauente, habitæ; ne insigne Dei beneficium tacitus prætermittat: & cùm toti mundo scribat, nomine Timothei, quem id sciuisse credibile est, mundum ad spem in Deo collocandam in rebus difficillimis suo exemplo excitat. Quod autem ait, *Lucas est mecum solus*; non excludit Petrum, qui consors fuit martyrij: Fortè, illius non meminit, quia in alio carcere, detinebatur. Scio, traditionem Romę esse, vtrumque 9. mēsibus fuisse, vt refert Baron. Anno 69. in carcere Mamertino ante martyrium. Quod si verum est, solius meminit Lucæ, quia extra carcerem positus, solus fideliter negotia Ecclesiæ & Pauli gerebat. In eo autem carcere Paulus, quod est in templo B. Mariæ in via lata quod peregrini limina Apostolorum adeuntes, inuisunt; duos commoratus est annos, absque beati Petri societate. De hoc biennio, Act. 28. Vide Baron. Anno Christi 68. & 69. Tychicus etiam Ephesum missus cùm hic dicitur; non impedit, eundem in primo biennio, quo Romę vinctus egit Paulus, potuisse in varias partes mitti, vt colligitur ex vltimo capite epistolæ ad Coloss. Penula autem cum libris & membranis postulata, non necesse fuit, vt per decennium Troadè fuerit, vt contra nostram sententiam inferunt aliqui. Quis enim affirmare audeat Paulum post prima vincula nunquam in Græciam & Asiam reuertisse? Aliæ rationes pro contraria sententia, nullius ferè sunt momenti, v. g. quòd Priscam & Aquilam salutet in hac epistola, quos reliquerat Ephesi, Act. 28. Quòd Trophimum etiam in illa profectione ex Macedonia in Hierusalem, reliquit Mileti ægrotantem, etiamsi, Act. 20. eius rei mentio non fiat, sed breui restituta sanitate, venit in Hierusalem; vbi captus fuit in templo, propter Trophimum Asianum. Cæterùm hæ rationes quid momenti continent? Illas dissolues, si dixeris, non esse mirum, si post decennium, salutemus eos, quos aliquando nouimus. Nec vnum esse Trophimum tantùm Asianum cognomine, sed plures fuisse: & fortasse vnus cognominatus est Asianus, de quo in Actis Apostolorum: alter Ephesinus, de quo hîc Paulus.

[Margin: Paulus catena ligatus Romam venit secundo Neronis anno. — Hieron. Paulus in Hispaniis prædicauit. — Baronius. Salmeron. — Coloss. vlt. — Act. 28. Act. 20. — Trophimi plures fuerunt. — Communis sententia est hanc epist. fuisse scriptā in secundis vinculis.]

III. Accedit ad confirmationem nostræ, seu potiùs communis sentētiæ, illud ex textu: *Erastus remansit Corinthi, Trophimum reliqui infirmum Mileti*; nullo modo

modo commemorari in actis Apostolorum, dum agitur de profectione illa Pauli in Hierusalem, sed postquam liberatus fuerat à vinculis Neronis, & redierat in Macedoniam, in Achaiam, & in alias regiones, in quibus prædicauerat. Hunc reditum bis promisit Philippensibus scribens, ait enim cap. 1. *Et hoc confidens scio, quia manebo & permanebo omnibus vobis in carne scilicet ad profectum vestrum & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentum iterum ad vos*; & infrà, cap. 2. *Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò*; Et in epistola ad Philemonem, sic ait: *Simul & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis*. Accidisse autem in illa reditionem, hoc, quod ait de penula, Throade relicta cum libris, & membranis apud Carpum; tam est probabile, quàm improbabile quicquid contrà obiici potest. Cùm igitur omnia, quæ hîc continentur, quadrare possint in secundum Pauli in vrbem aduentum, & secunda vincula, quibus dandum est spatium durationis necessariæ ad transigenda omnia, quæ hîc narrantur. Duntaxat, id, quod de prima defensione & liberatione dicitur, non est referendum, vt Caietan. vult, ad primam defensionem habitam tempore secundi aduentus; quasi hanc, id temporis, consecuta sit secunda vel tertia defensio: sed ad prima vincula, quæ decennio, aut eo ampliùs præcesserant. Sic enim loca Scripturæ aptè interpretabimur, & ad mentem grauiorum expositorum loquemur. Vide Euseb. lib. 2. Eccl. hist. cap. 22.

Philipp. Infr. 2. Philem. Euseb. Cæs.

IV. Illud rectè aduertit D. Ambros. quod ad singularem Apostoli commendationem attinet, enarrans illa verba: *In prima mea defensione, &c.* sic enim ait, *pressuras & tribulationes sibi illatas, defensionem suam nuncupat. Passio enim Christianis vita est, & persecutio defensio. Pressura enim illata pro iustitia, defendit illum in die iudicij, reos constituens perfidos.* Hæc ille. Ostendit autem singularem modestiam, dum queritur se ab omnibus, cùm maximè indigeret ope, omnino destitutum. *Familiaribus*, inquit Chrysost. *parcit, durè licèt in ipsum peccauerint. Neque enim idem est, ab his, qui extrà sunt, & à domesticis despici. Intuere incredibilem mæstitiæ vim: dicere non potest; licèt ab extraneis oppugner, habeo tamen solatium & obsequium atque auxilium meorum: illi enim eum prodiderant.* Hæc Chrysost. expendens grauissimum esse crimen, cum deserere, cui multùm debeas, aut conuictu iungeris. Nam si in bello is, qui periclitantem deserit, & se ipsum hostili subducit manui, à suis increpatione & mulcta plectitur: quid supplicij irrogabitur illi, qui socium doctrinæ Christianæ & prædicationis, suis consulens commodis, dereliquit? Explicans eandem sententiam D. Ambr. sic ait: *Inter ipsa initia illata pressura derelictum se conqueritur: & quia scit hanc esse consuetudinem, non illis vult imputari; quia & Dominum à Iudæis apprehensum discipuli reliquerunt*, Matth. 26. quippe cum scriptum sit in propheta Zach. 13. *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis, &c.* Occasio, ob quam in prima defensione omnes dereliquerunt Paulum, fuit formido. Neronianæ Tyrannidis, quæ tamen initiò non tam sæua extitit: atque adeò liberatus est, Deo auxilium seruo suo conferente, vbi verò in secundo reditu in vrbem, aliquos ex domo Neronis fidei Sacramẽtis instruxit, & inter eos, vt D. Chrys. & Theoph. affirmant, pincernam instituit, iussu Tyranni, capite damnatus est.

Ambros. Passio Christianis vita est; Persecutio, defensio. Chrysost. Parcit Paulus domesticis licèt in ipsum peccauerint. Ambros. Matth. 26. Zach. 13. Pincerna Neronis à Paulo fidem didicit. Chrysost. Theoph.

V. Illa verba, *Non illis imputetur*, videntur apposita, instar precationis, pro iis factæ, qui magis timore Neronis, & imbecillitate animi deliquerunt,

Bene precatur Paulus iis, qui timore perculsi illum deseruerunt.

quàm malitia. Et verò pro peccato Alexandri ærarij, obstinatione perfidę mentis, in hæresim lapsi, preces non fundit, obstinata enim malitia, omnibus, nedum ad pietatem affectis animis inuisa est. Theophyl expendit propensam ad miserendum Apostoli voluntatem. Nam pro illis orát, qui eum deserendo grauiter peccauerunt. Cùm enim tam ab externis, quàm à domesticis fuerit auxilio destitutus, grauiorem passus est iniuriam à domesticis, qui strictioribus vinculis amicitiæ illi copulati erant.

Theoph.

VI. Nunc siquidem ex similitudine verborum, opportunitas est, vberiùs explicabimus illa verba, quæ Apostolus suprà subiunxit, postquam Alexandri fecit mentionem, sic enim ait: *Reddet illi Dominus secundùm opera eius, quem & tu deuita: valde enim restitit verbis nostris*; aliqui legunt, *Reddat illi, &c.* mirantur que quonam pacto Apostolus, malum imprecetur huic hæretico, cùm ad Rom. 12. iubeat nos abstinere à maledicto. *Benedicite*, inquit, *& nolite maledicere.* Cui admirationi satisfacit D. Thom. 2. 2. q. 25. art. 6. dicens, *licere homini precari malum, non sub ratione mali, sed sub ratione iustitiæ, & diuinæ gloriæ.* Quadrat solutio, spectata lectione illa, quam sequitur Erasmus & probat, cùm Græcè sit, ἀποδῴη, hoc est, *reddat*: confirmantque suam lectionem ex Act. 23. vbi Paulus alapa percussus, ita alloquitur Pontificem: *Percutiat te Deus paries dealbate.* D. Chrysost. nullum hîc mouet scrupulum, etiamsi legat, ἀποδῴη, hoc est, *reddat*: Theophyl. verò ingenuè fatetur legisse se ἀποδῴη, verùm id ait positum, pro ἀποδώσει, hoc est, *reddet*, vt habet nostra vulgata editio, à Sixto V. emendata. Hinc plerique annotant hæc verba non esse imprecantis, sed prædicentis, sicut illud Act. 23. *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Vnde D. Aug. tom. 4. lib. 1. de sermone Domini in monte, cap. 21. ad finem expendens hæc verba, sic inquit: *Non ait*, reddat, *sed* reddet illi Dominus iuxta opera eius: *quod verbum prænuntiantis est, non imprecantis. Sicut & de illa hypocrisi Iudæorum, cui euersionem imminere cernebat, dixit:* Percutiet te Deus paries dealbate. Hæc ille. Cum Augustino facit Iustinus Martyr, in lib. quęst. & resp. q. 125. tom. 3. sic enim ait, *Siquidem Paulus percutientem repercussisset Pontificem; aut Alexandrum, qui malis cùm affecerat, malis contrà affecisset; dicere liceret, diuersa eum à doctrina sua egisse. Cùm verò ea dicere, quæ cuique à Deo prouentura sint, neque execratio sit, neque conuitium: prædictiones certè fuerint, Apostolicum decentes virum; qui se ipsum non vlciscatur, sed locum det iræ.*

Rom. 12.
D. Thom.
Erasmus.
Act. 23.
Chrysost.
Theoph.
Act. 23.
August.
Prædicit Apost. pœnã, non imprecatur.
Iust. Martyr.

VII. Ex dictis constat, vtrouis modo legas, nihil inesse vitij, vt calumniæ occasio sumatur in verbis Apostoli. Prophetæ enim, & viri, diuino spiritu, quo ille afflatus loquebatur, impulsi, solent plerunque nunc imprecantis, nunc imperantis modo futura mala prædicere; sic Isa. 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua.* Et Psal. 68. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua, &c.* & Paulus ipse ad Galat. 5. *Vtinam, & abscindantur, qui vos conturbant.* Quæ verba iuxta Chrysost. hunc sensum habent: Vtinam, qui sic vrgent apud vos carnalem circuncisionem, & vos à recto statu deiicere conantur, per diuinæ iustitiæ vindictam non solùm circuncidantur, verùm etiam execti fiant, hoc est, pudenda ignominia, membrum illud totum semel abscindatur, cuius occasione peccant. Alij exponunt in hunc modum: Vtinam prorsus amputentur à vestro contubernio, qui tam pertinaciter suam de circuncisione sententiam

Prophetæ, & prædicũt & precantur mala impiis.
Isa. 6.
Psal. 68.
Galat. 5.
Chrysost.
Malè precatur Paulus iis, qui circuncisionem baptizatis suadebant.

tiam inculcantes, emendari nequeunt. Pro, *qui vos conturbant*, Græcè est, *ἀναστατοῦντες*, hoc est, *qui vos commouent*, siue, *de statu submouent*.

VIII. Nec mirandum est, Alexandro imprecari Apostolum id supplicium, quo dignissimus erat; *Valde enim*, inquit, *restitit verbis nostris*. Impediendo enim prædicationem Euangelij, & fructum sacræ doctrinæ, non tam sibi, quàm Christo & veritati restiterat. Meminit autem oppugnationis Euangelio factæ ab hoc vilissimo fabro, ne viri, qui in Ecclesia doctrina, & dignitate excellunt, animo cadant, cùm illis à sordidis & ignobilibus homunculis obsistitur; sed eam ignominiam æquo animo patiantur. Ægrè quidem ferunt optimates digladiationem cum sartoribus, fabris, & tonsoribus, quos hostis antiquus concitat, vt sint diuinarum æmuli operationum. Sicut enim Dei sapientia rudes fuscatores elegit ad prædicationem Euangelij, vel ipso sanguine defendendam, quò illustrior diuina potentia eluceret: ita ille inuidia stimulatus, opificum turbam ex tabernis suis conciet, vt Ecclesiæ pastoribus, & magni nominis concionatoribus negotium facessant. **Molestum est cum hominibus sordidis digladiari.**

VERS. 17. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes; & liberatus sum de ore leonis.

Græcè; *ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος.*

I. EVm, qui ab hominibus deseritur, durum aliquid pati non sinit Deus. Cùm enim homines scelerati iniustè nobis offensi sunt, & amici timore perculsi, nos deserunt; excitare in Deum spem debemus, qui à suis nunquam longè abest. Vt enim Christo Domino oranti, & calicem mortis formidanti, Luc. 22. *Angelus, dormitantibus discipulis, apparuit, confortans eum*: ita Apostolus relictus à suis, Dei sibi præsentis ope, subleuatus est. Sapienter Philo Iudæus, qui ab Alexandrinis Hebræis ad Caium Caligulam cum legatione missus fuerat; videns se ab eo ex aula & vrbe expelli, dixit ad comites legationis; *Bono animo oportet vos esse, quibus iratus est Caius: quia necesse est adesse diuinum, vbi humanum desit auxilium*. Hæc ille, tom. 2. ad finem. Idem commemorat Euseb. Cæs. lib. 2. hist. Eccl. cap. 5. ex Iosepho. Aliqui (vt Salmeron hoc loco annotauit) suspicantur, Paulum Senecæ Philosophi, qui moderator & præceptor fuit Neronis in primo quinquennio imperij sui, opera & industria fuisse absolutum: Quod mihi non probatur, cùm nec Græci, nec Latini grauiores interpretes, eius rei vllam faciant mentionem. Vt enim Ambros. ait Paulus hac causa ampliùs adiutum se credit à Deo, quia derelictus est ab hominibus. *Vt per me*, inquit, *prædicatio impleatur, &c.* Hoc enim negotium totum diuinum fuit, non humanum. **Luc. 22. Philo Iud. Cum deest humanum auxiliũ, præstò est Deus. Euseb. Non fuit liberatus Paulus Senecæ industria. Ambros.**

II. Finis autem, ob quem se seruatum agnoscit, ne conciderет omnino, est, *Vt per me*, inquit, *impleatur prædicatio, quæ mihi credita est*. Vbi Chrysost. sic ait: *Inspice illius altissimam humilitatem: non tanquam dignum ipsius munere, confortauit me*, inquit, *sed, vt prædicatio impleatur, quæ mihi commissa est; ac si quis purpuram,* **Seruatur Paulus vt prædicet. Chrysost.**

D. Ambrof. diabolum omnino intelligit omnis culpæ artificem. Enarrans enim hæc verba, *liberatus sum de ore leonis*, sic ait: *Similiter dicit & Petrus coapostolus eius*, 1. cap. 5. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens, quem deuoret: *Sed quia in Apostolo occasionem non inueniebat, qua illum deciperet per filios suos, pressuram illi incitabat & pœnas, vt patet*, Act. 13. *Vt si non quasi peccator, vel quasi iustus, de hac tamen tolleretur vita, ne multos hortaretur ad fidē. Quod cùm propè impleret, Dei prouidentia liberatus Apostolus, insultat illi, infirmum illum testificans, quia de ore eius ereptus est. Vnde quod cupiuit, implere non potuit. Igitur Dei auxilijs morti se ereptum gratulatur.* Hæc Ambr. Ambrof. 1. Petr. 5. Act. 13.

IV. Cæterùm communior sententia, vt diximus, quam etiam post D. Thom. approbat Caiet. metaphoram leonis ad Neronem nobiscum refert. Est enim hæc metaphora, ad similem principum crudelitatem declarandam, non semel adhibita. Prouerb. 19. *Sicut fremitus leonum, ita ira regis*, & ibidem, cap. 28. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem*, & aliis in locis. Hinc etiam constat, quod sæpe admonuimus, Paulum, cùm dixit; *in prima mea defensione*, &c. egisse de illa defensione, qua primà vice Romam veniens, cum libertate ad prædicandum, dimissus est: siquidem è secundis vinculis nunquam euasit. Caiet. S. Thom. Prou. 19. Infrà 28.

VERS. 17. Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me, &c.

In aduersis ad Deum confugiendum est, à quo præsidium, & protectio speratur.

ANNOTATIO I.

I. DOcet hic locus bono nos animo esse debere, & Dei benignitati oppidò fidere, cùm nos mali persequuntur, & amici timore perculsi aufugiunt. Vnde Isai. 8. *Dominum* (inquit) *exercituum ipsum sanctificate; ipse pauor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem.* Quasi dicat, Deum laudibus attollite, & nullum alium præter ipsum formidetis: ipse solus sit vester pauor & timor, vt à transgressione mandatorum illius vos abstineatis; etsi ipsum obsequio sanctificaueritis, ipse erit vobis in sanctificationem. Vbi Pagninus, *Erit vobis in palatium*, alij vertunt, *in asylum*, siue *in refugij domum*, quod tantundem est. Aula nanque regis, templa, & asylum, loca sunt, quę immunitatem habent, ne quis ibi prehendatur aut lædatur. Quare si hostis nos vexat, si diabolus tentat, si mala ingruunt, ad Deum nostrum, tanquam ad aulam regiam, & numinis templum accurramus. Quanta hîc securitas, quanta pax? Cant. 2. Vbi vulgata editio habet; *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt illum.* In Hebr. est: *Lectulum eius quem habet Salomon sexaginta fortes ambiunt eum.* Anima iusti existentis in gratia, lectulus est veri Salomonis, hoc est, Christi; hic deliciatur, dormit & commoratur, iuxta illud Sap. 7. *Anima iusti sedes sapiētiæ.* Hunc ergo lectum, quem amat Salomō, hoc est, virum iustum multitudo Angelorum circundat & protegit. Isai. 8. Pagninus. Loca cōmunia quæ sint. Cant. 2. Sap. 7. Deus asylū est iustis.

II. Ad hoc asylum, qui in ærumnis confugere non vult, illa Dei querimonia inuoluitur, qua expostulat cum populo suo, quam in vero Deo prote-

Eeee ctionem

ctionem habeat, ignoranti, & ad res vanissimas confugienti: *Populus* (inquit Deus, Oseæ 4.) *meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annunciauit ei, spiritus fornicationum decepit eos.* Ac si dicat, Populus hic, responsa in tribulationibus, petiit à simulacro ligneo, quod fabricauerat me despecto. Baculum etiã suum interrogauit. Hoc est, superstitione visi sunt à Gentium ritu accepta, vt Lyranus, Paraphr. Rupertus, & Theophyl. interpretantur. Acceptis nanque duabus virgis, quarum altera, victam partem; altera victricem repræsentaret, & in altum coram idolo proiectis: illa, quæ cadens subiiciebatur, vincendum populum designabat, ad quẽ illa virga pertinebat. Sic Nabuchodonosor Ezech. 21. bellum Ammonitis & Hierosolymitanis illaturus, cùm ambigeret, vtrum è duobus prius oporteret aggredi, hoc augurij genere vsus est. Apposuit duas sagittas, quarum vna Hierusalem, alia Ammonitas significaret: móxque sors exiit contra Hierusalem. Conqueritur ergo Dominus, de populo Hebræo quòd baculis & superstitiosis sortitionibus exploraret, se prætermisso, quid agere oporteret. Idcirco subdit, *Spiritus fornicationum decepit eos*, id est, diabolus ad idololatriam inducens. Confugiunt ad sui animi appetitiones, easque, ceu idola consulunt, & propterea in errore versantur. Auarus intra pectus habet idolum auaritiæ erectum. Hoc consulit, cùm dubitat an ineundus contractus sit. Quid mirum si lucris inhiat iniustis. Iracundus idolum consulit vindictæ, Venerem libidinosus. Deus ergo adeundus est in ærumnis, & exorãdus. Quod Paulus, ab omnibus derelictus, fecit. Quid afflicto acciderit, audi ex illius ore, *Dominus* (inquit) *mihi adstitit, & confortauit me.*

Oseæ 4.
Lyran. Paraphr. Rupert. Theophyl.
Ezech. 21.
Augurij genus quo vsus est Nabuchodonosor pugnaturus cõtra Hierusalem.
Vitiosi sua consulunt idola id est, animi appetitiones.

III. *Confortandi* verbum duplicem diuinæ gratiæ effectum Paulo collatum significat adstante sibi Domino. Primus est, cordis robur siue constantia ad quæcunque mala, etiamsi extrema sint, pro Deo perferenda. Secundus est, quoddam rationis lumen ab inhabitante Spiritus sancti gratia communicatum. Quæ beneficia, licèt cuilibet iusto impendantur, vberiùs tamen Paulo fuerunt applicita. Priuat peccatum stabilitate cordis, Deúmque ipsum ab anima exulare facit; per gratiam verò omnia damna reparantur, væ illis, qui vocanti Deo & volenti auxilium præstare, non accurrunt: *Fortitudo* (inquit propheta Psal. 117.) *& laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem.* Quid accidet, ablata hac fortitudine, nos protegente? cõturbatur cor, timet, inhorrescit. Vnde ista perturbatio? *Fortitudo* (inquit peccator) *mea non est mecum.* Quod ad Adamum refert August. quem cùm per culpam deseruisset fortitudo & virtus, statim cor eius fluctuare cœpit, & timere, non solùm à voce Dei ambulantis per paradisum ad auram post meridiem, vt ipse fatetur Gen. 3. verùm etiam à creaturis, quæ sicut fideles creatoris sui administræ, propter peccatum, eum sunt auersatæ. Hinc etiam conturbatio & tremor Cain: *Ecce*, inquit, *proycis me hodie a facie tua; omnis, qui inuenerit me, occidet me.* Quid times ô Cain? cuius arma metuis? Præter Adam, & Euam parentes tuos, nullus in toto terrarum orbe adhuc homo est. A gratia Dei per peccatũ exciderat. Hinc timor, hinc pœna. Atque vt in vno homine damna peccati videas. Primum ipse Abel vita defunctus persequi cœpit homicidam. Ambros. in lib. de Cain, & Abel: *Deus iustos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo viuunt.* Hebræi, vt notat Lyranus, legunt pro, *vox sanguinis, vox sanguinum*: quia nimirùm tantùm sanguinis effudit, quantùm per propagationem filiorum, quos generaturus erat Abel, suffi-

Deus voluntatem afficit & mentem illustrat.
Psal. 117.
August.
Gen 4.
Timoré culpæ conscientia gignit.
Damna allata Caino post peccatum.
Ambros.
Lyranus.
Vox sanguinis.

cere

cere multis poterat. Clamabant itaque vocibus innumeris qui sanguinis futuri erant participes. Secundò persequebatur Cain terra ipsa, quasi vociferās & vindictam poscens. Ambros. *Vox* (inquit) *sanguinis clamat de terra; non dixit de fratris corpore, quia si frater parcit, terra non parcit*, &c. Licèt condonauerit iniuriam Abel, terra tamen clamat; negátque homicidæ seminum, si qua ipse iactat in terram, fructus, vt Ambr. aduertit, putátque mitem esse hanc vltionem: *Operaberis*, inquit, *terram tali sanguine coinquinatam, & inutilis erit labor tuus*: sed quàm innocens vltio, vt quæ tàm grauiter violata fuerat, satis habens nō prodesse (scilicet suffocatis seminibus, ab illo ad spem fructus, in agro sparsis) non quærat nocere, &c. Polluta terra sanguine ægrè ferebat pedibus homicidæ pessundari, cibos illi optabat denegare. Huc illúcque eum expulit. Profugus erat & vagus in terra. Tertiò, horrorem Cain iniiciebant cœlestes pariter, & infra cœlum positæ virtutes, vt enim ait Procopius, præter fulgura & coruscationes horrificas, videbat Angelos igneis gladiis mortem illi minantes, si oculos ad terram demittebat, serpentes veneno, leones vnguibus, cæterásque feras in se irruentes formidabat. Cain (inquit Procopius) vidit virtutes cælestes, metuebat quoque insidias ferarum, & reptilium, quæ Deus ad vindictā creauit impiorum, &c. Quartò, diu, miserè viuendo, latitans inter rubos, à Lamech, occisus est, ne ad supplicium deesset hominum persecutio. Quintò, tremore continuo perculsus est. Vnde causam reddens huius supplicij Deus (vt refert Chrysost. in commentariis) quia (inquit) abusus es corporis robore, corporis & membrorum viribus, propter hoc continuum hunc tremorem & motum tibi infero. Paralysi alligat corpus propter abusum virium. Timorem quo Cain nihil non formidabat, magis explicant verba, quæ sequuntur: *Egressúsque Cain à facie Domini, habitauit profugus in terra, ad Orientalem plagam Edem.* In Hebr. est: *Habitauit in Nod. Nod* autem nomen est. (vt aduertit Oleaster) non proprium alicuius terræ, sed appellatiuum, significans tremorē, aut commotionem. Vt intelligas tantum timorem ex admisso scelere concepisse Cainum, vt tota ei terra quocunque pergeret, videretur tremere, & conturbari, simili timore turbati sunt Ægyptij tribus diebus, quibus tenebræ in illam regionem incubuerunt, vt dicitur, Sap. 17. *Illos enim, vel sibilus auræ, vel labentis aquæ sonus, aut auium cantus, quæ res aures mulcere solent, territos & stupore ligatos, ne pedem loco mouerent, efficiebat.*

Ambros. Si frater parcit, terra non parcit.

Quod seminabat Cain post peccatum, non nascebatur.

Procopius. Cain post peccatū videbat Angelos mortem illi minātes.

Omnia timebat Cain, cœlum, terrā, feras, &c.

Cain à Lamech occisus.

Chrysost.

Tremor Cain propter abusum virium.

Oleaster.

Sap. 17.

IV. Misera eorum conditio est, qui peccatorum suorum pœnas dant, nec Dei recordantur, qui eos potest à laboribus eripere. Omnes deseruerūt in primis vinculis Paulum: Deum supplex opem poposcit. Num defuit illi Deus? *Dominus*, inquit, *mihi adstitit & confortauit me.* Cùm durissima captiuitate affligerentur filij Israël, *clamauerunt* (inquit sacer historicus) *ad Dominum, qui exaudiuit orationem eorum.* Quid Dominus? Vt liberaret eos, descendens apparuit Moysi in rubo, quem præfecit negotio liberationis, sed cur in spinoso rubo apparet, non autem in arbore alia amœniori; quercu videlicet, aut platano? Agnosce mysterium. Vexabantur Israëlitæ, & quasi spinis puncti clamabant: *Præposuit eis*, Rex scilicet, *magistros operum, vt affligerent eos oneribus; ædificaueruntque vrbes tabernaculorum*, &c. Oderántque filios Israël Ægyptij, & affligebant, illudentes eis, & inuidentes. Quæ fuerit hæc afflictio exponunt Hebræa, quæ, vt quidam volunt, sic redduntur: *Et spinis puncti sunt filij Israël.* Imperabatur

Deus adest orantibus in tribulatione.

Exod. 3.

Cur Deus potiùs in rubo, quàm in platano apparuit.

Iudæi aculeatis virgis flagellati ab Ægyptiis.

illis quotidianum pensum, quod si non reddidissent spineis alicuius rubi virgis vsque ad effusionem sanguinis flagellabantur. Cruciati Israëlitę spinis, clamarunt ad Dominum, qui exaudiens gemitum eorum, apparuit Moysi, spinis in medio rubi, circundatus. Quasi dicat, eripiam filios Israël ab ærumnis, quibus iniustè torquentur. Interim tamen, ô Moyses, consolare eos: quia si ipsi spinis punguntur; ego etiam spinis sum circundatus: si ignem tribulationis experiuntur; en ego, in mediis, de illorum redemptione solicitus, flammis appareo. Quod si ante aduentum filij Dei in mundum, sic Deus exardescebat ad cupiditatem iuuandi suos in ærumnis: quid post tot labores aget, post flagella, post coronam spineam, quam pro nobis pertulit? In vinculis suis Paulus vincula Christi cogitabat; in fame & nuditate, Christum famescentem nudum & felle atque aceto cruciatum. Quanta Deus bone ex hac consideratione alacritas Apostolo ad patiendum oriebatur, quantùm alleuamentum? ipsum intuebatur Christum, cum afflicto afflictum; & salutarem manum iacenti porrigentem, virésque animi & corporis ad mortem ipsam, ne dum ærumnas alias perferendas confirmantem: *Dominus* (inquit) *mihi adstitit, & confortauit me*, &c.

Post aduentum Christi, ærumnæ tolerabiliores.

VERS. 17. Et liberatus sum de ore leonis.

Liberat Deus suos interdum, etiam à morte temporali.

ANNOTATIO II.

D. Ambr. Diabolus omnis culpæ artifex.

I. NEronis sæuitiam *ore leonis* hîc significari communis sententia est. D. Ambros. *diabolum* intelligit omnis culpæ artificem, vt annotauimus in explicatione contextus. Putat enim, Paulum ereptum à diaboli, qui vehementer ab illius concionibus sibi timebat frequentibus insidiis, tanquam à leonis crudelissimi faucibus. Cæterùm siue vno modo interpreteris siue altero, agnoscit Paulus, Deum in periculis liberatorem suum: quem multis antè seculis post peccatũ lacrymis expiatum suspiciens Regius vates Psal. 50. ita precatur: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ, & exultabit lingua mea iustitiam tuam.* Liberari postulat ab aduersariis, siue hoc nomine diabolum siue hominem persequutorem intelligas, sanguine delibutis faucibus formidandũ. Lyranus, pœnam mortis ob cædem Vriæ debitam intelligit. Cui suffragatur Paraphr. Chald. quæ sic habet: *Libera me de iudicio interfectionis Domine Deus, Deus redemptionis meæ: stillabit laudem lingua mea iustitiæ tuæ.* Itaque liberari se postulat à morte, qua dignus est, ob sanguinem innocentis Vriæ. Pro *iustitiam tuam*, Symmachus vertit, *misericordiam tuam.* Optat igitur vitam non ad noua scelera patranda sed ad diuinas laudes prædicandas. Ad eundem finem Ezechias Isaiæ 38. eripi desiderat ab imminenti morte: *Saluum* (inquit) *me fac, & psalmos nostros cantabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Domini.* Cùm enim homo ad amandum Deum, illiúsque laudes decantandas creatus sit; salutem & vires optare potest ad hunc finem obtinendum.

Psal. 50.

Lyranus. Chald.

Symmachus.

Isai. 38.

Deus mitigat persecutiones.

II. Mitigat Deus, aut omnino auertit persecutiones à suis, cùm vel Ecclesiæ propagandæ ratio id postulat, quod Paulo accidit: *Confortauit me* (inquit) *Dominus, vt per me prædicatio impleatur*; vel cùm mitigatio ærumnarum

siue

ſiue amolitio vtilis eſſe poteſt patienti, aut iis, qui cum illo ſunt. Fit enim hoc modo, *vt multi annuntiant, in Sion nomen Domini, & laudem eius Hieruſalem.* Quis ignorat per Sion & Hieruſalem Eccleſiam Catholicam ſignificari, in qua Dei opera magnificè ſunt prædicanda? Vnde idem Prophèta Pſalm. 39. gratias Pſal. 39.
agit Deo, quòd à profundo peccatorum pelago fuit ereptus. *Expectans* (inquit) *expectaui Dominum, & intendit mihi, & eduxit me de lacu miſeria.* Felix legit, *&* Felix.
exaltauit me de puteo ſtrepitus; vt per *puteum ſtrepitus*, inferos intelligas, vbi tormentorum ſtrepitus auditur, & dentium ſtridor. Laudemus igitur cum Apoſtolo Deum, qui nos non ſolùm de ore leonis, ſed etiam ab innumeris quotidie liberat periculis. Oremus illum vt quod maximè optandum eſt, ab ipſis nos eripiat ſtygij leonis faucibus & à lacu miſeriæ cui nos ſcelus addicit.

VERS. 18. Liberauit me Dominus ab omni opere malo, & ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte; cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Græcè; καὶ ῥύσεταί με κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

1. PRo *liberauit*, Græcè eſt, ῥύσεται, in futuro, id eſt, liberabit, & rectè quidem, ſi ſequentia verba ſpectentur, nempe, *& ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte.* Ita etiam legit Ambroſ. in futuro ſcilicet. Chryſoſt. etiam legit & inter- Ambroſ.
pretatur *liberabit*; & poſt eum Theophyl. Oecum. & plerique alij ſequentes Chryſoſt.
Græcum codicem. Quod videtur indicare aſteriſcus, qui in vulgata editione Theoph.
emendata à Sixto V. præponitur verbo *liberauit*, quod in præterito eſt. Vulga- Oecum.
tæ editionis lectionem in præterito ſequuntur. Primaſius & D. Thomas, & alij Primaſ.
referentes hoc verbum ad gratiarum actionem pro liberatione culpæ, ſicut & D. Thom.
præcedens retulerunt ad liberationem pœnæ, quæ à Nerone tanquam à Leone infligenda erat Brixianus legit, *liberauit me Dominus ab omni opere malo*, ſicut Brixian.
habet verſio vulgata, ſed opus malum intelligit calamitates. Ac ſi dicat, liberauit me Dominus ab omni alia calamitate; verba ſequentia, *& ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte, &c:* ad futurum tempus referuntur: quæ enarrãs Ambr. Ambroſ.
ſic ait: *Morti ſe ereptum gratulatur, & de prouidentia Dei tam ſecurus eſt, vt & de futuris tentationibus liberari ſe credat: & non ſolùm liberari ad præſens; verùm etiam ſaluum ſe futurum in die iudicij, & regnaturum cum Domino Chriſto in æterna ſecula.* Spes Pauli firma in Deo.
Hæc Ambroſ. D. Chryſoſt. etiam liberationem hîc interpretatur, & ſalutem Chryſoſt.
de protectione diuina, qua Deus Paulum, ne in occaſione aliqua peccaret, dum viueret, defenſurus erat; & de præmio gloriæ, quo in magni iudicij die illum donaturus erat. *Hoc eſt*, inquit Chryſoſt. *ſaluum fieri in regnum, ſi hîc in illius gratia moriamur; qui enim odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam*, Ioan. 12. Theodor. ſecutus vulgatam editionem legit, *liberauit*, de Ioan. 12.
præterito: exponit tamen hoc verbum, quaſi de futuro loquatur Apoſtolus, ſic enim ait: *Non dixit liberauit me rurſus à leone, ſed, ab omni opere malo. Sciebat enim fore, vt vita omnino finem caperet.* Vnde ſuſpicor, illum etiam legiſſe, cum Græco codice, ῥύσεται, id eſt, liberabit, ſed interpreti placuiſſe lectionem, quæ

cum vulgata consentiret; fortè in aliquo Græco exemplari ita inuenit.

II. Aduerte autem non quodcunque regnum sibi proponi à Paulo, sed cœleste & æternum: de quo Luc. 22. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum*; Et Matth. 5. dicitur: *Merces vestra copiosa est in cœlis*. Et Isa. 45. *Israel saluatus est in Domino salute æterna*; Hebraicè, *Israel seruatus est in Iehoua salute seculorum*. Quibus verbis idololatriæ; imò omnium scelerum fructus exprimitur, qui fuit pudor, & confusio. Præcedunt enim hæc verba: *Verè tu es Deus absconditus Deus Israel Saluator. Confusi sunt, & erubuerunt, omnes simul abierunt in confusionem fabricatores errorum. Israel saluatus est, &c.* Quasi dicat: Tu es Deus sese abscondens, quem nullus hominum videre potest. Confusi sunt qui digito Deos suos ostendunt. At Deus religiosè cultus attulit salutem sempiternis seculis duraturam: Quo fit, vt qui ex Israele seruati fuerint, nunquam pudore sint afficiendi. Quis non videat hîc salutem, quam veri Israelitæ per Christum consequuntur, decantari? Quàm parum enim durârit illa felicitas, quæ per Cyrum & Darium Iudæis contigit, qui nescit? Næ plures, & acerbiores calamitates passi sunt Israelitæ per trecentos illos annos post reditum è Babylone; quàm vllum vnquam regnum tolerasse constat. Lege Iosephum aliosque scriptores rerum Iudaicarum, facilèque perspicies quanta mala experti sint ante Machabæos; imò sub ipsis Machabæis, vsque ad Herodianorum imperium. Quid, quæ secuta sunt tempora referam? Quod de Cyro loquatur Scriptura, non negant Iudæi. Quomodo ergo hæc vera sunt? Profectò salus æterna à Deo veris Israelitis aduenit in æternum duratura. Nam neque vmbra mortis, neque inferorum portæ aduersùs ciuitatem præualebunt, quam Christus ædificauit; & templum, quod ipse viuis ex lapidibus excitauit. Vt meritò subiungat Isaias, *Non confundemini, & non erubescetis vsque in seculum seculi.*

Luc. 22. Matth. 5. Ioan. 45.

Deus religiosè cultus salutem attulit Israeli.

III. Hæc verba: *cui gloria in secula seculorum, Amen*, instar sunt hymni, quo gratias Deo agit Apostolus, pro beneficio liberationis præteritæ & salutis speratæ; sic cap. 1. epistolæ præcedentis commemorata vita sua in sceleribus acta, & Christi benignitate, qua in lucem fidei vocatus est, hoc hymno Deum laudat: *Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum, Amen.* Vide quæ eo loco annotauimus. Aduertit hîc Theoph. contra Arrianos, Paulum, more suo, gloriæ mentionem facere, quam perinde Filio tribuit atque Patri.

Hymnus Paul. morituri. 1. Tim. 1.

Theoph.

VERS. 18. Liberauit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cœleste.

Quid intelligat Apostolus nomine operis mali, *à quo liberatus sit.*

ANNOTATIO I.

I. VArietas lectionum in causa est, vt vtiliter in hoc versu immoremur, & quidem iuxta Græcanica scholia, cùm verbum *liberādi* in futuro sit, sententia huius loci, ad spem refertur, & firmam fiduciam, qua Apostolus sperat, tum liberationem ab omni culpa, ad quam occasiones in posterum occursuræ impellere poterant hominem vinctum, & à suis destitutum: tum quod ex huiusmodi

Occasiones peccandi ex Dei auxilio remouendæ.

iusmodi liberatione consequitur salutem æternam. Hoc enim significant illa verba: *& saluum faciet in regnum suum cœleste*, hoc est, in regio suo cœlesti.

II. Maior eliciendi doctrinam moralem opportunitas erit, si legas, *liberauit me Dominus* (vt legit D.Thom. Primasius, & alij vulgatum & correctam editionem sequentes:) sic enim possumus cum Brixiano liberationem ab omni calamitate, nomine operis mali intelligere. Recordatur nanque Apostolus morti propinquus, & cum gratiarum actione recolit pericula, & incumbentium malorum procellam, à quibus Dei benignitate liberatus est. Horum catalogum habes 2.Cor.11. *In laboribus*, inquit, *plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis supra modum, in mortibus frequenter à Iudæis quinquies quadragenas, vna minus accepi. Ter virgis casus sum, semel lapidatus sum: ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui*; & cætera, quæ, vt seipsum deprimat; Deum verò commendet, à quo liberatus est à tot periculis, libenter enumerat.

D.Thom. Primas. Brixian. Paulus gratias agit Deo, quòd à periculis sit liberatus. 2.Cor.11.

III. Cæterùm Apostolus potissimùm videtur intelligere liberationem à peccatis, cùm statim addat spem gloriæ sempiternæ potiundæ. quæ ex conscientia pura, & à vitiis libera, oppidò excitatur. Miserum est, & valde luctuosum animæ à diabolo triumphatæ spectaculum: olim qui bello capti in triumpho trahebantur, præ pudore vix oculos attollebant. Annibal, ne ad id pertraheretur spectaculum, veneno sumpto naturæ concessit. Marius (vt scribit Valer. Max. lib.6. cap.8.) postquã à Scylla victus est, serui sui gladio occidi voluit, ne victoris experiretur crudelitatem. Quid Saulem referam, qui ne in Philistinorum potestatem viuus deueniret, quemadmodum aliquando Agag Rex Amalech, in illius venerat manus, armigero suo imperauit, vt suo se ense confoderet. Quod cùm impetrare ab armigero non posset; ipse sibi violentas attulit manus? Quis æquo animo feret victoris insolentiam? Lamentationum cap. 2. huius calamitatis oblitus non est Hieremias: *Aperuerunt* (inquit) *super te os suum inimici tui*, hoc est, insultarunt, & indignis modis te exsibilarunt. *Nolite* (inquit Rex propheta, 2.Reg.1. canens Saulis epicedion.) *annuntiare in Geth: ne forte exultent filiæ Philisthym*. Quid Christus Dominus? Cùm extrema quæque opprobria, pro salute nostra libenter tolerauerit, noluit tamen, vt de se Iudæi triumphum agerent. Idcirco triumphator ipse insultationes eorum præueniens, gloria conspicuus à morte surrexit, iuxta Michææ vaticinium, cap.7. *Noli*, inquit, *gaudere super me inimica mea, quia cecidi, sed resurgam*.

Animę à diabolo victæ miserandum spectaculũ. Plutarch. Annibal. Occisores sui. Marius. Valer. 1.Reg 31. Thren.2. 2.Reg.1. Mich.7.

IV. Quanta sit hostis Tartarei lætitia, cùm quempiam sibi adiungit, expressit Isa. 14. in commemoratione triumphi, quem de Rege Babylonico, apud inferos satanas egit. *Infernus*, inquit, *subter te conturbatus est, in occursum aduentus tui suscitabit tibi gigantes: omnes principes terræ surrexerunt de solijs suis: omnes Principes nationum, &c.* Quid isthuc est? Conturbatio inferorum, ad quam dæmones, qui principes terræ, & gigantes appellantur, concurrunt, præparatio est orationis, siue triumphi, quem illi celebrant in damnatione peccantium, præsertim tyrannorum. Hinc Eccl.18. *Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius, dabit te in gaudium inimicis tuis*.

Isa.14. D.Thom. Fanc.Rib. Turbatio inferorũ in aduentu peccatoris. Eccl.18.

V. Paulus ergo, dum Deum vindicem suum, & liberatorem laudat, & occasiones recordatur sibi ad scelera patranda à satana passim oblatas, in diuinas landes erumpit: quòd cœlesti ope adiutus, constanter respuerit. *Liberauit me*, inquit, *Dominus ab omni opere malo*. Salutarem Deus manum porrigit ei, qui

Humanitatis exéplum.

qui in dæmonum cõflictu ne peccet, ipsius opem implorat. Nec mirum, quòd Deus ad huiusmodi preces flectatur: Nouit enim quàm infelix sit, & miseranda, animæ sub diaboli iugum deuenientis, conditio: Commouet generosum

Valer. Max.

Alcyonius reprehéditur quòd lętetur Pyrrhi regis morte.

pectus vel hostium luctus. Antigonum ferunt cùm videret caput Pyrrhi Regis filij sui Alcyonij gladio à cadauere in obsidione vrbis Argiuorum abscissum, & ad se allatum; Alcyonio filio lætitia gestienti, dixisse; ne ob victoriam de Rege partam insultaret, memor humanæ inconstantiæ: móxque sublato humo capite, causeam, quam Macedonum more, capiti suo impositam gestabat, detraxisse; vt imposita capiti Regis Pyrrhi, quod statim reliquo corpori adiunctum fuit, honorem & reuerentiam, donec combureretur, præstaret. Quid de

Valer. Max.

Marco Marcello dicam; quem idem autor ait in Syracusarum opulentissimæ vrbis excidio lacrymas cohibere non potuisse affirmat? Verba Valerij hæc sunt: *Quem* (inquit) *si quis facti ignarus aspexisset, alterius victoriam esse credidisset, non ipsius, qui tantopere de illius ruina doleret.* Quid Deus? præsciens Hierosolymorum euersionem, nónne fleuit? Nónne in morte Lazari quatriduano funere deplorati, infremuit & lacrymatus est? Quomodo ergo ploranti, & auxilium in periculis poscenti populo, aurem negare potuit? Voluit diabolus de Paulo triumphum reportare. Paulus diuinam implorat opem. Adest pugnanti Christus. Qualis erit pugnæ exitus? *Liberauit me* (inquit) *Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste.* Quasi dicat: Abi satana: nihil in me, quod prehendere possis, inuenies. Totus Christi sum: qui te triumphato, in cœlestis regni victricem hanc animam inferet possessionem.

Morem Pauli esse, & sanctorum omnium, cùm se ab opere malo ereptos vident, non sibi, sed Deo eam victoriam ascribere.

ANNOTATIO II.

Timét sancti vanã gloriã.

2. Cor. 11.

1. NOn sibi, sed Deo bonorum omnium autori gratiam acceptam refert Apostolus, qua ab innumeris malis ereptus est. Timent viri sancti, vel tenuem gloriolæ rumusculum ex bono opere in aures influentem. Hinc Paulus in suis laudibus commemorandis adeò parcus fuit, vt cùm 2. Corinth. 11. coactus esset aliquid, quod in suam redundaret laudem, efferre, id valde cautè, & quodammodo inuitus faciat. Præmittit hæc verba, *Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; sed & supportate me: æmulor enim vos Dei æmulatione, &c.* id est, vtinam sufferatis pusillum aliquid, & exiguum meæ insipientiæ; condonáte amori, & charitati, qua vos complector, si quid imprudentiæ in commemorationem mearum laudum fuerit animaduersum. Græcè est, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου, verti potest, *Vtinam sustinuissetis, vel honorassetis me paulisper in imprudentia; imò & sufferetis & honoratis me.*

Paulus laudes suas enumeraturus se insipientem vocat.

Nec verò statim prosilit ad laudum narrationem: sed iterum interserit verba se ipsum deprimentia dicens, *Ne quis me putet insipientem esse, alioqui velut insipientem accipite me, vt ego modicum quid glorier.* Ac nec sic quidem attingit nar-

Similitudo.

rationem; sæpius se priùs insipientem vocat. Demum multiplici excusatione præmissa trepidè aggreditur laudum suarum commemorationem, *Quemadmodum*

modum(inquit Chrysost.) *equus præcipitium aliquod, præruptúmque cliuum transiturus, se colligit, quasi hunc vno saltu exuperaturus: verùm, profundum despiciens hiatum subiacere; obstupescit metu, contrahitúrque: deinde, cùm sentit equitem vehementiùs vrgere, rursum aggreditur, necessitatémque, & vim indicans, subsistit aliquandiu; tandem resumpto animo, se vltrò fidenter adigit; sic & B. Paulus veluti se daturus in præceps in laudum suarum recitationem: semel, iterum, ac tertiò, & subinde sæpius retrocedit, sic dicens*, Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ: *Iterum*; ne quis me putet insipientem esse, alioquin vt insipientem accipite me, vt ego modicum quid glorier: *Iterum*; Quod loquor, non loquor secundùm Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ: *Itaque cùm se millies insipientem nominasset, vix tandem audet in proprias laudes descendere.* Hebræi sunt, & ego: Israëlitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego: *Quin & in enumerandis laudibus, se humiliat dicens*, Vt minùs sapiens dico plus ego, *vel vt Chrysostomi Latina translatio habet*, Delirans loquor, plus ego, *& absoluto catalogo laudum cap. 12. post reuelationes addit*: Factus sum insipiens, vos me coegistis. Hæc ferè ex Chrysost. Expende Pauli demissionem: Deo, non sibi gloriam ex rectè factis ascribit; Quippe qui nouit, si quid boni agimus, id totũ, in Deum, tanquam in misericordiæ fontem, refundendum. Vnde postquam se liberatum à Domino dixit, & ab omni opere malo ereptum; subiungit gratiarum actionem Deo debitam: *Cui* (inquit) *gloria in secula seculorum, Amen.*

Chrysost.

Millies se Paulus insipientem vocat, seipsum laudaturus.

Chrysost.

1. Cor. 12.

II. Idem 1. Timoth. 4. pseudoapostolos, & nefarios quosdam homines reprehendit, qui dicebant abstinendum esse à cibis, quos Deus creauit, vt cum gratiarum perciperentur actione. Licèt enim in ciborum perceptione intemperantiæ periculum sit; gratiarum actio efficit, vt moderati simus. Illi quidem Iudaizantium doctores quasdam escas mundas, quasdam immundas esse dictitabant, legalium videlicet obseruationum memores. At Paulus nihil immundum esse deputat, quod cum gratiarum actione à fidelibus sumitur. 1. Tim. 4.

III. Eadem mens fuit omnium sanctorum, vt nihil illi sibi gloriæ tribuerent, cùm se ab aliqua calamitate, aut peccato liberatos agnoscebant. Vicit Moyses in educendo Israëlitico populo ex Ægypto, multas difficultates; glóriam tamen vir sanctus non sibi, sed Deo attribuit. Quid Iosue? Quid Dauidem; quid cæteros referam veteris Testamenti illustres viros? Ad Deum conuersus est Ioseph patriarcha in grauissima illa tentatione, qua pulsatus est dominæ suæ importunitate; atque idcirco victor de improbissimo hoste, voluptatem dico, euasit. Ingentes arbores magnis percussæ ictibus, concidunt: assiduæ cadentes guttæ durissima excauant saxa: Quid iuuenis faciet crebris ad scelus illecebris inuitatus; cuius caro ænea non est, nec fortitudo eius est fortitudo lapidum? certè docuit suo exemplo Ioseph omnes diaboli machinas, omnes dolos procedere non posse, vt ille qui Dei opem oppugnatus efflagitat à proposito colendæ castitatis, vel transuersum vnguem, dimoueri possit. Frigidæ sunt, & coram Deo inutiles ferè excusationes eorum, qui tentati à Satana, in peccatum labuntur. Idcirco Psalm. 40. ait Vates: *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis.* An non est Deus præsens cùm quis peccat? Cur in conflictu, illius auxilium non postulasti? nimirum, de Deo, voluptate incitatus, nec cogitare quidem voluisti. De senibus illis Susannæ castitati insidiantibus, Dan. 13. scriptum est: *Declinauerunt oculos suos, vt non*

Gen. 39.

Ioseph exẽplum castitatis adolescentibus.

Psal. 40.

Dan. 13.

Persius. *viderent cœlum, neque recordarentur iudiciorum iustorum*, &c. Eleganter Persius affixas humi hominum, qui arbori inuersæ comparantur, cogitationes meditatus, eorum recenset infortunia, in quæ Dei & virtutis obliti, incurrunt.

Christo virtutum & bonorum fonti referenda sunt bona opera.

Hic campo indulget: hunc alea decoquit: ille
In Venerem est putris: sed cùm lapidosa chiragra
Fregerit articulos; veteris ramalia fagi,
Tum crassos transisse dies, lucemq́; palustrem
Et sibi iam seri vitam ingemuere relictam.

Ad Deum igitur cogitationes nostras, si victores volumus cum Paulo euadere ex hac vita, quæ militia est, applicemus: quicquid boni gerimus ad illum, qui

Bernard. fons est bonorum, referamus. Præclarè Bern. serm. 13. super Cant. *Origo*, inquit, *fontium, & fluuiorum omnium mare est, virtutum autem & scientiarum Dominus Iesus Christus*, &c. *Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo, ex illo fonte manant*, &c. *remittatur ad suum principium, caleste profluuium, quò vberius*

Isai. 49. Bern. *terra refundatur. Gloriam meam alteri non dabo* (inquit Deus, Isai. 49.) hinc idem Bern. *Si qua sanè in sanctis digna laude, vel admiratione intueor, profectò reperio laudabilem, siue mirabilem neminem alium apparere præter Deum, atque ipsum laudo in sanctis suis. Dicamus ergo cum Propheta, Non nobis Domine, non nobis, sed nomi-*

Magnus Antonius dæmonum victor. *ni tuo da gloriam*, &c. Hac doctrina imbutus Paulus, quem magnus Antonius dæmonum sæpe victor, imitatus est; aliique in virtutum palæstra eximij agonothetæ: recolens superatas difficultates, & tentationum paratas in se tendiculas, Deum agnoscit sibi propitium, eique gratias agens: *Liberauit me* (inquit) *Dominus ab omni opere malo, cui gloria in secula seculorum, Amen.*

VERS. 19. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum: Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.

Græcè; *Ἄσπασαι Πρίσκαν, καὶ Ἀκύλαν, καὶ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον; Ἔραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ, Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα.*

Theod. I. RECTÈ mihi videtur hęc prima salutationis verba interpretatus Theodor. quamuis pro Prisca legat Priscillam, in quo non multùm momenti est,

Ob virtutem mulier ante virum nominata est. sic enim ait: *Viro mulierem anteposuit. Erat enim omnino virtutis studiosior, & ad ea, quæ bona & honesta sunt promptior; quia autem erat apud eum Onesiphorus, salutauit illius domum, & per salutationem benedictionem attulit.* Hæc ille. D. Chrys.

Chrysost. Theophyl. Theod. Act. 18. & Theophyl. consentiunt cum Theod. Porrò Priscæ, & Aquilæ passim meminit, apud quos hospitio exceptus est vnà cum Apollo, Act. 18. & quidem Prisca siue Priscilla, vt feruentior in charitate & fide, Apollo assumpsit in rebus fidei instruendum, more fœminarum, quæ viris in administratione domus præstãt, & notiores sunt. Quanta autem consolatio accesserit vtrique coniugi ex salutatione Pauli, vel ex eo manifestum est, quia & honorem, & gratiæ commu-

Chrysost. nionem, illis attulit. Vt enim, inquit D. Chrysost. *Sufficit vel sola tanti viri salutatio,*

tatio, magna gratia implere eum, qui ita salutatur. Aduerte præterea, quod ex Theodor. etiam constat, salutari Onesiphori domum cuius meminit cap. 1. hoc est, eos, qui sunt in ædibus illius, & familia; non verò ipsum ædium dominium: quia ille Romæ erat, & Paulo in vinculis seruiebat, vt suprà dictũ est, hac autem salutatione, ad imitationem Onesiphori, eos, quos salutatos esse vult, promptiores reddit. D. Thom. hoc loco non salutari ait Onesiphorum; vel quia mortuus erat, vel quia Romæ agebat; vtcumque tamen se res habeat, beneficij accepti recordatus, Onesiphori donum salutat.

Pauli salutatio confert gratiam. 2. Tim. 1.

D. Thom.

II. Erastum (qui ad Rom. 16. dicitur, *arcarius ciuitatis*, seu, vt Græcus codex ibi habet, *Oeconomus, hoc est dispensator ærarij siue quæstor*) remansisse ait Corinthi, vt indicet, se sociis esse destitutum, dicitur autem Ἔραστος, *amabilis*, vt vel ipsum nomen admoneat Timotheum, dolere se, quòd amabili comite careat. Trophimus à τρέφω, quod significat *nutrio*, nomen habet: is vnus ex Apostoli sociis fuit, qui Mileti relictus dicitur æger. Est autem Miletus, ciuitas Asiæ, in finibus Ioniæ, & Cariæ, authore Herodoto, & vt Chrysost. ait, non procul ab Epheso præstantissimæ lanæ prouentu nobilitata: ex qua lana fiebant pretiosa stragula, ob insignem mollitiem, *Milesia* prouerbiali locutione nuncupata. Vnde 3. Georg.

Rom. 16.

Ἔραστος, idest amabilis.

Herodot. Chrysost.

Quamuis Milesia magno,
Vellera mutentur. Tyrios incocta colores.

Virg. Georg. 3. & 4.

& in 4.

Milesia vellera Nymphæ,
Carpebant hyali saturo fucata colore.

Ex hac vrbe ortum traxerunt viri laudatissimi, Thales vnus è septem sapientibus, qui primus Physiologiæ & Mathematicæ autor inter Græcos est habitus. Pittacus philosophus & alij. Hîc ergo, Romam veniens Paulus, ægrotantem reliquit Trophimum. Expostulat hoc loco Chrysost. rhetoricis interrogationibus cum Paulo, cur, inquit, obsecro non illum sanasti? cur reliquisti? nónne omnia Apostoli poterant? Nónne per gratiam omnia dispensabant? Tandémque multis argumentis probat Apostolis, & aliis viris sanctissimis concessam fuisse gratiam miraculorum; sed non ita liberam, vt pro suo arbitratu, edere possent miracula; interdum enim, vt propriam agnoscerent imbecillitatem, quædam facere non poterant: Erat Moses (inquit Chrysost.) gracili voce, vt patet Exod. 4. Cur non in vocis transiit firmitatem? sæpe dolore mœstitiáque contabuit, quòd in terram promissionis minimè ingressurus esset. Plurima enim permittebat Deus huiusmodi fieri, vt infirmitatem naturæ mortalis ostenderet. Nam si his quoque contingentibus, dicebant Iudæi, Num. 16. *Vbi est Moyses qui eduxit nos de terra Ægypti?* Quid non putassent, si illos quoque in terram promissionis induceret? Nisi permisisset illum Pharaonis metu constringi, nónne ipsum Deum existimassent. Ita de Paulo & Barnaba, Act. 14. eos, qui in Lystris morabantur sensisse videmus; deósque putasse illos, quando illi scissis vestibus exilientes in turbis clamabant, dicentes: *Viri quid ista facitis? Nos homines similes vobis passibiles sumus*; & Petrus quando claudum à natiuitate curauit, stupentibus omnibus, Act. 3. respondit dicens: *Viri Israelitæ, quid admiramini in hoc, aut quid nobis intenditis, quasi propria virtute eum ambulare fecerimus?*

Chrysost. Cur Paulus non sanauit Trophimũ.

Exod. 4. Moses erat gracili voce.

Num. 16. Moses timuit, ne Deus à Iudæis putaretur.

Act. 14. Paulus & Barnabas pro Diis habiti.

Act. 3.

2.Cor.12. Chrysost. *cerimus*? Audi & Paulum 2.Corinth.12. dicentem, *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ*, &c. Quæ verba citãs hîc Chrysost. ait, non solùm ne extolleretur datum illi stimulum, sed multas ob causas, quarum vnam Deus expressit dicens, *Virtus in infirmitate perficitur.* Ad Philipp.2. Philipp.2. *Videmus illum in aliena infirmitate mœrentem.* Nam de Epaphrodito, ait: *Etenim infirmatus est vsque ad mortem, sed Deus misertus est eius.* Itaque & Apostolum, & alios viros sanctos non liberam habuisse potestatem sanandi ægrotos & cognoscendi futuros rerum euentus, ex sacris literis apertè didicimus? Quanuis alia præterea ratio reddi potest, ex D.Chrysost. superiùs allata, ob quam etiam non sanauit D.Paulus Timotheum à sua infirmitate.

Chrysost. Theophyl. III. Tandem D.Chrysost. & Theophyl. incertum esse affirmant relictus ne fuerit Trophimus Mileti ægrotus, quando Paulus nauigauit in Iudæam, vel postquam Romam venit, & rursus in eas regiones rediit. Torquet hic locus eos, qui hanc epistolam scriptam esse autumant eo biennio, quo Paulus Romæ in vinculis primùm fuit. Vnde Baronius tom.1. Annal. ann. Christi 58. ne ab hac sententia, quam omnibus modis tueri nititur, discedat: locum hunc mendis vitiatum esse cogitur affirmare. Atque adeò ait, non Mileti relictum Trophimum ægrotantem, sed Melitæ. Enarrans enim locum Act.21. In quo scribitur 7.dies ante Pauli vincula, Iudæos Hierosolymis tumultum excitasse, quod Trophimum, Asianum hominem cum Paulo in templo viderint; sic ait: Sed quod ad Trophimum pertinet, magna suboritur dubitatio; quomodo Trophimus Hierosolymis erat cum Paulo, quem suo ipsius testimonio constat reliquisse infirmum Mileti. Sequenti enim anno, cùm ipse Paulus Romam venisset, secundam ad Timotheum scribens epistolam, testatur se Mileti reliquisse Trophimum ægrotantem. Quod haud dubium, in hac nauigatione, qua hoc anno ex Macedonia Troadem, & inde in Syriam nauigauit: quando cum cæteris, adfuisse cum Paulo Trophimum Lucas affirmat: illum Mileti, quo Paulus appulit reliquisse mala valetudine laborantem oportuit. Nam in nauigatione, qua Hierosolymis vinctus, ductus est Romam: quam exactè per cunctas stationes Lucas recenset; nequaquam Miletum, aliquo modo appulisse potuit. Vnde in eam sententiam ire cogimur, vt dicamus; vel, hunc Trophimum esse diuersum ab illo, quod non credimus (non enim nisi vnus Trophimus ab omnibus Pauli discipulis ponitur: idémque qui Ephesius, & Asianus ab eodem Luca nominatur, vel quòd in epistolæ locum illum, irrepserit mendum; quod magis probatur: vt quòd dicit, *Trophimum reliqui infirmum Mileti*, dicere velit, Melitæ. Hæc Baronius: vides in quas angustias compellatur vir doctissimus, quòd à communi discesserit interpretatione? cogitur ægrotum inducere Trophimum, quo tempore fortasse nihil morbi sensit. Num ægrotationem illius suppressisset Lucas Act.20. cùm appulisse Paulum cum sociis, Miletum scribit? At diuinandum est, illum tunc ægrotasse? Cur id fieri debeat, non video. Nec verò in ea nauigatione, qua Hierosolymis Romam Paulus, cùm primùm eo vinctus, perductus est, Melitæ videtur relictus, æger aut sanus Trophimus. Nam, cur id tacuisset Lucas? Quod si consultò tacuit (quod ego non puto) cur Paulus hîc eius rei mentionem faciens, Miletum pro Melita posuisset? An nomen insulæ ignorabat, & aliud illi ex Asia inuexit? *Non ita lubrica fuit Apostoli memoria.* At mendum irrepsit ex librariorum incuria? Quomodo

Marginal notes: Act.20. Act.27. (beside "ti, quo Paulus appulit…" / "nauigatione, qua Hierosolymis…"); Act.20.&21. (beside "dum; quod magis probatur…"); Act.20. (beside "tionem illius suppressisset…").

modo mendum in tot exemplaribus Græcis, & Latinis? Num Sixti V. iussu emendatus est hic locus? Haud quaquam. Amplectamur igitur communem sententiam: qua constituta, nihil superest dubij. Relictus enim fuit Trophimus Mileti ægrotus, postquam Paulus à primis vinculis solutus; rursus in eas regiones rediit, quas antea peragrarat: idque, cùm iam iterum Romam, postrema subiturus vincula ex quibus hanc scripsit epistolam, reuerteretur. Non est prætermittendum, quod Ambros. hîc post Chrysostomum annotauit ponderans ægrotationem Trophimi. *Quid est*, inquit, *quod præsente Apostolo, qui mortuos excitabat*, *Act. 21. Trophimus infirmaretur; sed signa propter incredulos facta: & quia ex diuersis causis meritum collocatur apud Deum: vt siue in tribulatione siue in ægritudine, qui Deo gratias agit, nec ab aduersa parte suffragium quærit, proficiat meritis apud Deum.* Hæc Ambros. conferens causam ob quam Trophimus non fuit sanatus, non in Pauli humilitatem, vt Chrysostomus, sed in vtilitatem ægroti, qui miraculis non indigebat, cùm esset fidelis, & mereri poterat ob patientiam gloriæ, & gratiæ incrementum.

Ambros. Chrysost. Act. 21.

Trophimus quare constans erat in fide in morbo nō miraculis, sed meritis fouebatur.

VERS. 21. Festina ante hyemem venire; salutant te Eubulus, & Pudens & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

Græcè; σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν· ἀσπάζεταί σε Εὔβουλος, καὶ Πούδης, καὶ Λῖνος, καὶ Κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

I. VIdens se vndique amicorum solatio destitutum, iterum commendat Timotheo festinationem itineris suscipiendi in Autumno, vt ante mortem eum alloqui possit. D. Ambrosius aliam causam tradit, ob quam festinandum sit, nempe commoditatem viæ, quæ in hyeme propter imbres & frigora, nulla, aut difficilis esse solet. Theodor. ad martyrium, quod non procul aberat, admonitionem refert; additque: Meliorum & virtutis amantiorum nomina inseruit in salutatione: alios autem communi appellatione vocauit. Pudens, cuius hîc meminit Apostolus (autore Caietan.) pater fuit sanctarum virginum Pudentianæ, & Praxedis. De Lino autem Theodor. Chrysost. & Theophyl. fama, & quasi traditione compertum esse aiunt, illum fuisse D. Petri successorem, & secundum à Petro, Romanorum Ecclesiæ sedem tenuisse.

Paulus vult in morte præsentes amicos.
Ambrof. Theodor.
Caietan.
Pudens pater virginū duarum.
Theodor.

II. Porrò inter viros pietati studentes idcircò Claudiam numerat, vt D. Chrysost. & Theophyl. annotarunt, vt constet nihil esse obstaculi fœminis ad virtutem, si velint in illius studium incumbere. Neque enim à fidei virtute infirmior sexus excluditur. Id quoque diuini muneris est; quòd sexus seculi curis minimè à virtutis proposito impediatur: In rebus enim humanis administrationis partem mulier suscipit, domi sedulè residens. Nam si res familiaris turbis tumultibusque misceatur, quisque ciuium domi se continebit, atque ita Respubl. pessimè habebit. *Ne ab ipsa quidem martyrij gloria hic sexus prohibetur. Plurimæ nanque pro fidei confessione martyrio coronatæ sunt. Pudicitiam quoque seruare* (inquit Chrysost.) *magis etiam quàm viri possunt; quippe quas non æquè, vt viros libidinis flamma sollicitat: modestiam item ac sobrietatem perferre, ac sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum: pecunias autem si velint æquè contemnere, & reliqua omnia, &c.* Aduertit hoc loco D. Ambros. solemne esse Paulo finem epi-

Chrysost. Theoph. Chrysost. Theoph.
Fœminæ ad virtuté quasi natæ sunt, nisi deprauentur.
Ambros.

Chrysost. stolis imponere salutatione fratrum. Illos verò annotauit D. Chrysost. nominari, qui in fide erant feruentiores.

Salutationes adhibentur in exordio & fine literarũ.

III. Illud præterea aduerte, duplicem esse locum salutationibus opportunum. Vnus est epistolæ epilogus: vt hic vides. Alter occursus itineris. Nec putes à Christo salutationes, quæ vrbanitatis gratia in via solent occurrentibus amicis iactari, à Christo tolli, Luc. 10. dum discipulis ad prædicandum missis, ait: *Neminem per viam salutaueritis.* Solùm enim præcipit, vt celeriter, & cunctis impedimentis sublatis prædicandi munus sibi mandatum obeant: idque hyperbolica phrasi significat: *Neminem in via, &c.* id est, Prætermittite omnia, quæ cursum prædicationis retardare possunt. Simili locutione vsus est Elisæus 4. Reg. 4. quando misit Giezi ad suscitandum puerum cum baculo, *Si,* inquit, *occurrerit tibi homo, non salutes eum: & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi.* Quæ verba expendens D. Ambros. *Festinarò,* inquit, *iubebat ad puerum contendere, vt celebrandæ resurrectionis exequeretur officium, ne confabulatione alicuius obuij, mandato reflecteretur à munere.* Deinde ad verba Christi recurrens, dicentis, *Neminem salutaueritis in via,* sic ait: *Ergo & hic, non salutationis officium & sedulitas aufertur, sed obstaculum impediendæ deuotionis abolетur; vt quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulchra est salutatio, sed eo pulchrior, quo præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per moram sæpe trahit offensam. Ideò autem & honesta prohibentur, ne solennis gratia obrepat officij, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit.* Hæc Ambros. super Luc. Idem sentit D. August. serm. 42. de sanctis: *Hoc,* inquit, *ita dixit, neminem per viam salutaueritis, tãquam diceret, Omnia prætermittatis dum quod iniunctum est peragatis; ea locutione, quæ solent dicta exaggerari consuetudine sermocinandi, &c.* Gregor. Papa hom. 17. in Euang. similem adhibet explicationem. Euthymius: *Hoc iussit,* inquit, *non inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos, quos nemo possit compellare, sed impedimento carentes. Solet enim salutatio per viam, vehementia studij vt plurimùm obstare. Præcipit itaque illis, vt soli operi eis commisso intendant; & oblatam prædicationis occasionem non consumant in ea quæ necessaria non sunt, sed præter intentum sese offerunt.* Hæc ille. D. Gregor. hom. citata ad mores respiciens, præceptum de non salutando in via, prædicatoribus applicat ad hunc modum: *Omnis, qui salutat in via, ex occasione salutat itineris, non ex studio optandæ eius salutis. Qui igitur non amore æternæ patriæ, sed præmiorum ambitu salutem audientibus prædicant, quasi in itinere salutant, quia ex occasione, & non ex intentione salutem audientibus exoptant, &c.* Hanc allegoriam pluribus verbis exponit August. serm. 42. citato.

(Margin: Luc. 10. — Salutationes in via quomodo prohibitæ. — 4. Reg. 4. — Ambros. — Salutatio pulchra est cùm nõ impedit mãdatum. — August. — Greg. PP. — Euthym. — Greg. P. — Prædicatores reprehendit D. Greg. qui ambiũt præmiũ humanum.)

VERS. 22. Dominus Iesus Christus, cum spiritu tuo.

Græcè; ὁ κύριος Ἰησοῦς χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Chrysost. I. NIhil hac oratione præstantius (inquit Chrysost.) *Noli mœrere ait Paulus, quia discedo: Dominus tecum est: neque simpliciter tecum, sed cum spiritu tuo.*

Theoph. Duplex hîc auxilium gratiæ commendatur; Vt enim Theophyl. ait, duplex est auxilium: alterum, gratiæ spiritus; alterum, Dei succurrentis ipsi: præsertim autem hoc subobscurè indicat, tum nimirum Dominum esse nobiscum, quando spiritum eius nobiscum habuerimus, non abigentes ipsum per malitiam.

Glossa. Glossa interlinearis post salutationem, inquit, fratrum, ipse salutat quasi subscribens hoc modo: *Dominus Iesus Christus, &c.*

VERS.

VERS. 22. Gratia vobiscum; Amen.

Græcè; ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν, ἀμήν.

II. HÆc subscriptio Apostoli est, inquit D. Ambros. *quod signum esse affirmat in omni epistola. Sic secundam ad Thess. absoluit, Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.* Quæ verba enarrans idem Ambros. sic illos, inquit, in bonis operibus vult proficere, vt gratia Domini nostri Iesu Christi permaneat in eis in æternum. Eadem verba inuenies ad finem epistolæ ad Rom. Vbi in commentario ait Ambros. In Conclusione Christum ponit, per quem facti, & iterum reformati sumus gratia eius, vt mentibus nostris hæreat: quia si beneficiorum eius memores simus, semper nos tuebitur; sicut dixit, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.* Theophyl. hoc loco post Chrysost. aduertit, sibi ipsi Apostolum cum iis, quos salutauerat, precari gratiam, vt semper Deo grati simus. Quemadmodum enim, qui regi seruit, apud quem gratiosus est, nihil tristitiæ sentit: ita nos nihil acerbitatis planè sentiemus, illius nos gratia muniente, & confirmante, si amicis destituamur, & in pericula incidamus. Hoc eueniet, si quæ Deo placent, operemur, illos imitati, qui ad nutum Dominis in aula seruientes, gratia plurimùm valent. Hi enim suas commoditates Domini commodis postponunt: atque eo consilio non solùm gratiam merentur, sed contemnentes propria lucra præ Domini lucris; diuites fiunt. Vnde Chrysost. [*Contemne* tua, si quæ Domini sunt, assequi cupis: vult ipse hæc. Despice terras, vt cœleste diripias regnum. Quæcunque in terris acquisieris, seruilia sunt: sin illa despicias, in regia eris illustris. In cœlis sit conuersatio tua, non hîc: inde, non hinc poteris esse terribilis, non hominibus modò, verùm & dæmonibus. Huiusmodi Apostoli fuere, qui calcatis diuitiis, Domini sui imperio potiti sunt. Ille, aiebant, morbo liber euadat: illе dæmonibus, illum liga; hunc solue. In terris fiebant ista, sed è cœlis proficiscebantur. Quæcunque enim ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlo, Matth. 18. Maioremque illis dedit potestatem; Ioan. 14. Qui credit in me, maiora horum faciet, quæ ego facio. Cur id quæso? Quia sic quoque honor omnis redundat in Dominum: quia in nostris quoque rebus quo fuerit potentior famulus, eo maiori admirationi Dominus est.] Hæc Chrysost. ad finem hom. 10. admonens nos identidem, vt neglectis vtilitatibus vitæ, Dei gratiam procuremus, quam qui habent, Domini sui bonis ditescunt, & quomodo ais? Non furto & malis artibus, vt plerunque in terris fit, sed violentia ab ipso Domino laudata, Matth. 11. *Regnum*, inquit, *cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Quæ verba citans Chrysost. sic ait: *Esto illic violentus, esto rapax, non minuitur, neque pietas, neque cælorum regnum: tunc virtus augetur dum rapis. Non itaque consenescamus inopia, sed diuitias ambiamus. Diuitiæ Dei sunt si plures sint, qui cœlesti regno fruantur, Rom. 10. Diues in omnes, qui inuocant eum. Augere illius opes contende: augebis autem si abundas, si inferas vim, &c.* Vnde colligitur, vi opus esse ad gratiam diuinam magnis incrementis amplificandam. Sunt enim illi multa vitæ impedimenta opposita, scilicet vxor, liberi, negotiatio, & alia sexcenta. Vi ergo opus est, qui viribus agit in laboribus est: quippe qui omnia sustinet, atque necessitatibus opponitur. *Fermè impossibilia conatur* (inquit Chrysost.) *huiusmodi ergo sunt veri, felicesque violenti; nos ne possibilia quidem* cona-

Subscriptio Pauli. Ambros. 2. Thess. Ambros. Rom. vlt. Matth. 28. Theophyl. Chrysost. Chrysost. Gratia Apostolos reddidit potentes. Apostoli calcatis diuitiis, dæmones ligabant. Matth. 18. Ioan. 14. Gratiam, qui habent Domini sui bonis ditescũt. Matth. 11. Chrysost. Virtus augetur dum rapis cælum. Rom. 10.

conamur. Hanc gratiam Pauli precibus impetremus : hanc ille nobis optat , dum ait: Gratia vobiſcum, Amen. *Imò & ſibi ipſi* ; ſic enim ait Theodoretus explicans hæc verba, *ſeipſum etiam coniunxit ad gratiæ participationem. Quam nobis quoque detur conſequi interceſſionibus eius qui ſcripſit, & eius qui recipit , & videamus eos in æternis tabernaculis, non procul, vt diues Lazarum, ſed iuxtà habitantes, & ſubiecti illorum principatui: gratia & benignitate Domini Ieſu Chriſti, cum quo Patri cum ſanctiſſimo ſpiritu gloria conuenit & magnificentia nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.* Hæc ille.

Theodor.

III. Ad finem commentariorum Theodor. in hanc epiſtolam , ſunt hæc verba : *Secunda ad Timotheum ſcripta eſt Romæ , quando Paulus ſecundò ad Neronem adductus eſt Romanorum Cæſarem.* Ad finem etiam Græci codicis , ſic dicitur : *Scripta eſt Romæ ad Timotheum, cùm Paulus iterum ſiſteretur Cæſari Neroni.* Quod annotaui , vt intelligas non eſſe omnino efficaces coniecturas , quibus Baronius , & Salmeron putant hanc epiſtolam ſcriptam fuiſſe , quando Paulus Romam primùm venit , vt ſiſteretur Neroni. Magnum enim momentum habere apud nos debet in Græco codice tempus ſcriptionis eſſe deſignatum & locum; quod argumentum grauiores interpretes conuicit, & eò perduxit, vt non dubitarent hanc epiſtolam poſtremam fuiſſe omnium , quos Paulus è vinculis iam iam moriturus ſcripſit.

Theodor. Hãc epiſtolam ſcriptã in ſecundis vinculis cõfirmatur. Baronius. Salmeron.

COM

COMMENTARIORVM IN II. DIVI PAVLI AD Timotheum Epistolam

APPENDIX.

De Martyrio Apostoli sub Nerone.

ANNOTATIO I.

I. ERAT hoc loco oblata opportunitas aliquid de vita & morte diui Pauli accuratè scribendi, cùm post mortem,& testamentum testatò factum,cuius vices gerit hæc epistola,soleant laudes illustrium virorum aptè decantari:sed ab eo nos labore liberarunt,tum Lucas in Actis Apostolorum;tum rerum sacrarum historiographi, quibus ea res curæ fuit. Duntaxat testificationem admirandæ illius sanctitatis,cælesti prodigio declaratam Romæ, præsertímque coram Cæsare, & in martyrio; quoniam, ea res lectori fatigato voluptatem afferre potest,breui complectar. Agit hac de re præter cæteros, Linus Papa D. Petri in summo Pontificatu successor, à quo tanquam à teste oculato, quæ leges,& ex aliis fide-dignis,magna ex parte sumpta esse intellige. Linus. Baronius.

II. Notus erat orbi Romano Paulus,signísque,doctrina, atque sanctitate adeo mirabilis, vt ex domo Cæsaris multi ad eum concurrentes, Christo nomen darent. Ipse Cæsaris institutor Seneca, acceptis ab eo epistolis, & ad eum scriptis, quod commentitium esse falsò Erasmus calumniatur, ad pietatem afficiebatur. Patroclus, Imperatoris pincerna,è fenestra cadens, mortuus est: eum Apostolus, Iesu nomine inuocato, ad vitam restitutum Christianis imbuit Sacramentis; quibus præclaræ indolis adolescens initiatus,coram Nerone Christum regem esse cœli & terræ palàm affirmauit. Quid Nero? id dictum,in regiæ maiestatis iniuriam interpretatus edictum condidit,quo decernebat, vt sicubi fuissent inuenti Christiani, sine interrogatione alia, omnes tormentis variis punirentur.Theophylact.& Oecumen. hîc, ob hanc causam, aiunt damnatum ad mortem fuisse Apostolum. D.Chrysost. in libr. aduersùs vitup.vitæ monast.aliam causam producit, quam Simeon Metaphrastes cæteris præfert:nempe,ab Apostolo pellicem,quam Nero deperibat,ad fidem fuisse conuersam. Quod credibile facit insana huius tyranni libido. Adde, Paulum libenter consueuisse de castitate disputàre,vt videre est,Act.24.De edicto mortis agit Euseb.lib.2.cap.24. Niceph.lib.2.cap.27.Hegesippus libr.3. cap.2. & alij: Perductus est ergo in conspectum Cæsaris Apostolus catenis vinctus, inter alios Christi asseclas. Eo præsente,& Christum prædicante, ira succensus Nero,præsertim, quòd igne mundum dixerat dissoluendum, omnes, qui aderant Christianos combùri iussit:ipsum verò senatusconsulto,tanquam maiestatis reum,secundùm Romanas leges, capite truncari, quod ita factum est. Inter alia, quæ à beato Lino cæterisque Ecclesiasticis scriptoribus narrantur, Seneca Neronis præceptor. Erasmus. Patroclus pincerna Neronis. Euseb.Cæs. Niceph. Hegesip.

illud non prætermittam, quòd cùm duceretur ad martyrium, tres milites ad fidem conuertit, quos in confessione Christianæ fidei constantes Neronis gladius die secunda Iulij martyres efficit. Vbi verò ad locum martyrio destinatum perductus est: reuinctis post terga manibus, oculísque, fascia, siue vel à Plautilla nobili & Christiana matrona accepto ad eum vsum, obstrictis, ictu carnificis truncatur; è sectis venis non sanguinis, sed lactis tantum riuulo largiter manente. Vnde D. Ambros. *De Pauli* (inquit) *ceruice, cùm eam persecutor gladio percussisset, dicitur fluxisse lactis magis vnda, quàm sanguinis, & mirum in modum sanctum Apostolum Baptismi gratia in ipsa cæde extitisse, splendidum potius quàm cruentum. Quæ quidem res in sancto Apostolo stupenda non est. Quid enim mirum, si abundat lacte, nutritor Ecclesiæ, sicut ipse ad* Corinth.1.cap.3. ait, Lac vobis potum dedi, non escam? *Hæc est prorsus promissionis illa terra, quam Deus patribus nostris promisit, dicendo:* Dabo vobis terram fluentem lac, & mel, & post pauca: *Quæ enim Pauli epistola non melle dulcior & lacte candidior? Quæ epistola, tanquam vbera Ecclesiarum, populos enutriunt ad salutem?* Hæc Ambros. serm. 68. Idem lactis miraculum celebrat D. Chrysost. orat. in principem Apostolorum, tom.5. *Qualis locus, tuum Paule sanguinem excepit, qui lacteus apparuit in eius veste, qui te percussit? Qui quidem sanguis, barbaricum illius animum, reddens melle dulciorem, vt ipse vnà cum socijs ad fidem traduceretur, ita affecit?* Deinde, de aliis eo miraculo ad fidem conuersis, & de Pauli ætate ita scribit: *Sit mihi instar corona gladius ille, qui triginta, & quinque viros summa ad seruiendum Deo alacritate, Domino mancipauit. Perfecto igitur octo & sexaginta annorum vitæ cursu, quem proprietate institutum tenuerat, quieuit.* Hæc ille.

[Marginal notes: Paulus tres milites ad fidem conuertit. — Plautilla velum præbet Apostolo. — Lac pro sanguine in morte. — Ambros. — Paulus nutritor Eccl. 1.Cor.3. — Epistolæ Pauli sunt vbera Eccl. — Ambros. — Chrysost. — 35. viri pro fide occisi. — Paulus 68. annos vixit.]

III. Quid referam, quod fideli maiorum traditione testatum esse ait Baron. Nempe excisum Pauli caput, cùm tribus se saltibus vi diuina agitaret, tres fonticulos, qui hodie videntur, effecisse: quorum prior dulcior, lactis saporem aliqua ex parte reddat: cæteri quanuis non multum à primo seiungantur, paulò diuersum gustui afferant saporem. Cuius rei ea ratio redditur, quòd lac primùm venæ dederunt, ac inde sanguinem. Qui locus trium fontium dictus est, & frequenti hodie colitur veneratione. Sudarium verò suum, Plautilla recepit, cùm ministerio consummato; Paulus eidem per visum apparuit. Huius rei meminit Greg. in regist. lib.3. epist.30.

[Marginal notes: Baron. — Tres fontes ex triplici saltu capitis. — Plautilla recepit sudariũ suũ ab Apostolo.]

IV. B. Linus lib.2. de passione Pauli Apostoli tom.7. bibl. Patrum Plautillam post mortem Pauli dixisse refert militibus: *Verè habeo eundem, quem illi porrexeram pannum, de infusione sanguinis sui pretiosum. Nam de cœlo veniens Paulus innumerabilium candidatorum cœtu comitatus, illum mihi, vt promiserat, retulit*, &c. Vide Ioan. Cassian. in lib. de habitu monachi cap.7. & Greg. Turonensem, lib. de miraculis, cap.29.

[Marginal notes: B.Linus. Bibl.Patr. — Cassian. — Greg. Turon.]

De conuersione Pauli, itémque in quotum imperij Neronis annum, mors illius inciderit.

ANNOTATIO II.

I. QVanuis diui Paulj vitam sanctissimam, iam inde à mirabili illius, ad Christi fidem, conuersionem, persequi non decreuerim; quia tamen

ex

ex vera commemoratione temporis,quo illa accidit,aliquid elicitur, quod ad interpretationem epistolarum attinet,non prætermittam id, quod multis negotium facessit;dum scire cupiunt,tum quo anno post Dominicam passionem Mosaicis renuntiauerit ceremoniis : tum verò fueritne illi idem dies conuersioni,& raptui, quo in paradisum penetrauit, à Deo destinatus.Erit huius rei definitio lectori grata; & definitionis breuitas,doctis non iniucunda.

II. De conuersione igitur Pauli euntis Damascum ad persequendam Ecclesiam agit Baron. tom.1. Annal. Eccl. anno 35. post Christum natum; in quem incidit prædicta conuersio. Rei gestæ seriem habes, Act.9. quam repetit ipse Paulus Act.22. suam causam agens. Eam incidisse in hunc ipsum annum, nempe secundum ab ascensione Domini, Martyrologium Romanum, 25. Ianuarij, testatur. Nec enim illis assentior,qui Paulum ad Christum conuersum tradunt, eo ipso anno, quo lapidatus est Stephanus. Nostræ sententiæ accedit Oecumenius sup. cap. vlt. Act. Apost. & antiqua martyrologia. Præterierat enim à die Passionis Domini vsque ad conuersionis Pauli diem vnus annus supra decem menses:à nece verò Stephani tredecim menses. Vide Bened.Pererium in Prolegom.epist.ad Rom.disput.1.n.25.

Baron. Act.9. Infrà 22. Conuersio Pauli incidit in 2. annum ab ascens. Domini. Oecum.

III. Non prætermittam id, quod meritò aduertit Baronius; illos nimirum, quid veritatis ratio haberet,non attigisse,qui dixerunt, Paulum, cùm à Christo vocatus est de cœlo,& tribus diebus, vt narrat Lucas Act.9. non vidit,nec aliquid cibi aut potus sumpsit, raptum fuisse in tertium cœlum, & audiuisse illa arcana verba,de quibus sermo est,2.ad Corinth.11.Nam, cùm ipsemet affirmet illud accidisse ante annos quatuordecim, qui computandi sunt à tempore,quo illam scribebat epistolam; sanè quidem, non hoc, quo conuersus est anno, sed post triennium, id contigisse necesse est affirmare. Nam ab hoc conuersionis anno,vsque ad tempus illius epistolæ, annos decẽ & septem interfluxisse,diligenti animaduersione deprehendit Baronius.Hæc de conuersione B.Pauli.

Act 9. 2.Cor.11. Baron.

IV. Postulat etiam hic locus vt tempus mortis Pauli inuestigantes,dicamus in quotum Neroniani imperij annum inciderit;sunt enim ea de re discrepantes nobilium autorum sententiæ.Et verò, eum obiisse decimo quarto Neronis anno annotauit Eusebius in Chronico,Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis in Paulo; & Beda in Acta Apostolorum cap.vltimo, aliique complures, Eusebij,& B.Hieronymi secuti autoritatem. Epiphanius hæresi 27.interfectum Paulum ait 12. Neronis anno.Simeon Metaphrastes permotus autoritate Caij,& Zephyrini Papę,atque Dionysij Episcopi Corinthiorum,eum mortuum esse tradit anno Neronis 13. & quidam huius anni mense 8. Idem censet in Chronico suo Onuphrius Baronius Annal. tomo 1. in anno Domini 69. Et Pererius noster in Prolegomenis.epist. ad Rom. disp. 1. ad finem §. Restat.

An 14. Neronis anno Apostolus obierit. Onuphrius. Baronius. Pererius.

V. Ex iis sententiis, prima communior est, ei tamen aduersatur eorum opinio, qui asserunt, Neronem obiisse 8.mense decimi quarti anni sui principatus & decimo Iunij die;at Petrus & Paulus 29. die Iunij occisi sunt. Ex quo fit illos si occisi dicantur 14.Neronis anno, non vtique sub Nerone, sed post eius mortem fuisse occisos. Quare necesse est, vt qui tueri sententiam hanc voluerit,aliam ineat annos computandi rationem. Epiphanij verò sententia,

Pererius in proleg.disp. 1.

cùm à communi multum recedat, omnino reiicitur. Tertia quæ docet, mortuum fuisse Paulum octauo mense decimi tertij Neronis anni à plerisque hodie admittitur, vtpote quæ videatur difficultati, & incommodis minùs obnoxia.

Verior sententia.

Quoto Dominicæ passionis anno Apostolus mortuus est.

V I. Rogabis quoto post passionē Domini anno mortuus sit Apostolus? Ego quod verisimilius est, disquirens, arbitror 36. Hoc enim temporis effluxit ab anno passionis Domini, hoc est, à 18. anno principatus Tyberij vsque ad decimi tertij anni Neronis octauum mensem, vt ex Lucæ Euangelio, & historiographis rectè probat P. Benedictus Pererius loco indicato. Qui tamen cum Eusebio, & Hieronymo, mortem Pauli referunt ad 14. Neronis annum, incidisse cōsequenter eam asserunt in 37. post passionem Christi annum non verò in 38. vt vult Beda c. 15. super Acta Apostolorum, nec in quadragesimum quod putauit D. Thom. in 2. caput epistolæ ad Galatas, agens de Martyrio D. Petri.

Quoto post conuersionē.

V I I. Hinc elicitur facilè, quoto post conuersionem anno occisus fuerit: si enim mors illius incidit in 36. aut 37. annum post Domini passionem vt probabiliores secuti sententias, ostendimus, cùm ad Christum fide primùm illustratus accesserit, secundo à Passionis eius anno, consequens est, mortuum fuisse eum, anno post suam conuersionem trigesimo quarto. Quòd si verum est quod Chrysost. ait in oratione de principibus Apostolorum vita eum defunctum expletis iam ætatis suæ annis sexaginta octo; profectò cùm ad Christum conuersus est, annos erat natus 34. totidémque post conuersionem suam in Christi obsequio fuit.

Integra Apostoli ætas.

V I I I. Quid dicendum sit rogabit aliquis, si quis scire velit, cùm sermo de sanctis Petro & Paulo incidit vter è duobus Apostolis maior sit? Ego hanc quæstionem libenter omitterem, nisi à plerisque tractatam inuenirē, & omnino profligatam. Quare cùm de his duobus Apostolici senatus verticibus, quos mors coniunxit, passim à nobis mentio facta sit, ne id intactum relinquatur, dicendum censeo maiorum secutus sententiam, Paulum fuisse minorem Petro potestate prælationis. Solus enim Petrus fuit Cephas, id est caput totius Ecclesiæ: maiorem verò, priuilegio electionis: quippe qui post resurrectionem, & in cœlos ascensionem, à Christo fuerit electus. Vnde vt annotat Bibliotheca Vaticana post alphabetum Illyricum. §. Augustinus in diplomate Pontificio Paulus ponitur à dextris, Petrus verò à sinistris. Est tamen in eisdem Apostolis æqualitas (vt aduertit Augustinus Triumphus, q. 7. art. 2. de potestate Ecclesiæ ad 1. arg. & D. Bon. in Psal. 67. post medium tom. 1.) in obeundo prædicationis & fidei defendendæ munere, nisi quòd Paulo creditum est Euangelium præputij, vt ipse testatur ad Galat. 2. Petro autem Euangelium circuncisionis. In eo etiam æqualitas cernitur, quòd vterque antequam interficeretur, ad columnas fuerit alligatus, & flagellis cæsus. Harum columnarum meminit Baronius, atque iis sanctos Apostolos Petrum & Paulum astrictos, virgísque pulsatos fuisse refert. Id verò non absque diuino consilio factum credimus, vt duo Christianæ fidei principes ad columnas ligati vno loco, vna die, vniusque tyranni sentētia interfecti, martyrij lauream columnis æternùm victuris, insculpendam, sint consecuti.

Bibl. Vatic.

Petrus, & Paulus in diplomate picti.

Aug. triūph.

S Bon.

Baron. in Annal.

S. Maximus hom. 5.

De

De statura, & effigie Pauli.

ANNOTATIO III.

I. DE statura verò Apostoli idem Chrysost. loco citato, sic ait, *Qui tricubitalis est, & cœlum attingit.* Consentiens videlicet cum eodem Apostolo 2. ad Corinth. 10. Vbi sic ad staturam suam videtur alludere: *Epistolæ*, inquiunt, *graues sunt, & fortes, præsentia autem corporis infirma.* Nicephor. etiam lib. 2. cap. 37. sic ait: *Paulus autem corpore erat paruo & contracto atque paululum inflexo, facie candida, annosque plures præferente, & capite modico; oculis multa inerat gratia, supercilia deorsum versus vergebant; nasus pulchrè inflexus, idemque longior; barba densior, satis promissa, eaque non minùs, quàm capitis coma canis respersa erat.* Lucianus, quem citat Baronius Annal. anno 69. tom. 1. eum vocat recaluastrum, & naso aquilino præditum. Sic enim Triephon Critiam Catechumenum, in dialogo instituens alloquitur: *Ego* (inquit) *docebo te, quid sit vniuersum, & quid fuerit ante omnia, & quæ item constitutio, quodve corpus vniuersi. Quando enim me Galilæus ille conuenit recaluaster, naso aquilino, qui tertium vsque ad cœlum per aerem ingressus est, quæque optima, & pulcherrima sunt, inde didicit, per aquas nos renouauit: in beatorum vestigia insistere fecit, & ex impiorum regionibus nos redemit.* Hactenus Triephon, apud Lucianum. Hæc, & alia, quæ de effigie, & statura D. Pauli interdum apud scriptores inuenies, haud aliunde, quàm ab antiquioribus imaginibus accepta credimus, vt enim autor est Euseb. hist. lib. 7. cap. 14. Qui ex paganismo ad fidem aggregati sunt tempore Apostolorum Petri, & Pauli; effigies, ipsis adhuc viuentibus, vt posteris per manus traderentur, in tabulis expresserunt: *Nos* (inquit) *Petri & Pauli Apostolorum & Christi etiam ipsius imagines, in picturis, colorum varietate expressas conseruatasque aspeximus; idque propterea sicut verisimile est, quod maiores nostri, ad gentilis consuetudinis similitudinem quàm proximè accedentes, eos, qui tanquam saluatores illis fuissent, id est, qui illis aliquid salutis & subsidij attulissent, apud se honore, in hunc modum afficere consueuerant.* Hæc ille. Vbi aduerte morem iam olim fuisse Christianis, vt ferè in tabulis iungerent horum principum effigies: cùm ob alias causas, tum quia ambo Redemptoris nostri anno sexagesimo nono, tertio Kalendas Iulij, imperante Nerone, simili constantia, tyrannicis edictis repugnantes, martyrij laurea Romæ sunt decorati. Nec enim probabile est, quòd Prudentius Hymno 12. cecinit nimirum vtrunque Apostolum eadem quidem die Iunij ductum fuisse ad mortem; non tamen eodem anno. Cui videtur suffragari August. serm. 28. de sanctis, cùm ait: *Currunt itaque vterque ad palmam martyrij, & vterque perueniunt ad coronam; non quidem eodem temporis cursu, sed anni vertentis occursu, &c.* Enim verò sententiam, quam tuemur, asserunt prudentiores & Augustino antiquiores Patres, Caius, Zephyrinus, & Dionysius Corinthiorum Episcopus, quos refert Baron. quod etiam Romanum Martyrologium tradit; imò & Græcorum Menologium; & Epiphan. hæresi 27. Eusebius in Chron. Hieronym. De scriptoribus Ecclesiast. Maximus, serm. de sancto Petro, & alij. Dicam & de sepulchro aliquid.

Chrysost. Orat. in princ. Apost. tom. 5. 2. Cor. 10. Nicephor. Pauli effigies. Lucianus. Eusebius. Christi & Petri Paulique effigies quomodo conseruatæ. Petrus & Paulus eodē anno & die martyrio coronati. Prudentius. August. Caius. Zephyrin. Dionys. Baron. Epiphan. Euseb. Hieron.

Qua veneratione fuerit semper apud fideles sepulchrum D. Pauli.

ANNOTATIO IV.

I. Diuinæ prouidentiæ ascribendum est, id accidisse suo modo Apostolo post martyrij nobilem lauream, quod sepulchro Christi ab Isaia de-
Isa. 11. cantatum est cap. 11. *Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Ea nánque loca, in quibus Petrus & Paulus vitam pro Christi gloria largiti sunt, veluti nobilissima victoriæ trophæa à Christianis summo honore sunt habita. Vnde Caium
Euseb. Eccles. hist. Theologum, qui vixit temporibus Zephyrini Papæ Eusebius lib. 2. cap. 24. ita loquentem inducit: *Ego Apostolorum trophaea perspicuè possum ostendere. Nam si lubet in Vaticanum proficisci, aut in viam, quæ ostiensis dicitur, te conferre: trophæa eorum, qui istam Ecclesiam suo sermone & virtute stabiliuerunt, inuenies.* Hæc ille. Quid quòd ab extremis Orientis, obeuntisque solis regionibus, adhuc sæuientibus in Christianos tyrannis, multi etiam à Perside aliisque remotissimis prouinciis, Romam, eo consilio, venerunt, vt veneranda Petri & Pauli inuiserent
Sur. tom. 1. 14. Febr. Mart. Rom. 19. Ianuarij. sepulchra? Martham, Marium, & Audifacem, quis ignorat temporibus Claudij Iunioris martyrio ob eam causam coronatos, quòd religionis ergò Romam ad limina Apostolorum venerint supplicabundi?

D. Chrysost. optauit inuisere Pauli sepulchrum. II. Quanto, Christe sancte! affectu D. Chrysostomus Pauli desiderauit tumulum inuisere. Audi, quid ipse optarit, Pauli funerati thecam, cùm procul abesset, animo recolens; sic enim scribit in epist. ad Rom. homil. 32. *Quis mihi nunc dabit circunfundi corpori Pauli, affigi sepulchro: videre puluerem corporis illius, quæ adhuc in Christo deerant implentis, stigmata illius gestantis, prædicationem Euangelij vbique seminantis; puluerem, inquam, oris illius, per quod Christus locutus est,* & paulò infrà: *Vellem videre sepulchrum, in quo recondita sunt arma iustitiæ, arma lucis, membra nunc viuentia; tunc verò, cùm in hac vita essent mortua, &c.*
2. ad Tim. Idem in commentariis super hanc 2. ad Timoth. epistolam hom. 4. *Nullus* (inquit) *ex Romanis regibus tanto in honore fuit, quanto hic est. Caeterùm imperator foris alicubi iacet abiectus; hic autem medium vrbis, velut viuens, & regnans tenet. Longè Imperatore clarior est, & honoratior pellium sutor, &c.* Vide eiusdem com-
Rom. hom. 31. mentarios in epist. ad Rom. hom. 32. citata: *Hoc corpus* (inquit) *vrbem hanc munit, quod quauis turri innumerisque mœnibus, ac vallis est tutius.* De vtriusque Apo-
August. stoli sepulchro agit August. de sanctis serm. 28. ad finem: & epist. 42. magni faciens, quòd reddita Ecclesiæ pace, Christiani Imperatores ad sepulchra hæc, se venerabundi abiiciant; & ibi radient gemmæ diadematis vbi fulgent bene-
Conc. Chalc. Epist. Gallæ Placidiæ. ficia, flectentibus genua concessa. Habetur in præamb. Concilij Chalcedon. Epistola Gallæ Placidiæ Augustæ ad Pulcheriam Augustam; ex qua constat, illam non ob aliam causam Romam venisse, quàm, vt sacra Apostolorum limina inuiseret. Nec solùm Placidia Augusta hoc fecit, sed plerique alij Prin-
Chrysost. cipes, & magistratus, vt autor est Chrysost. hom. *Quòd Christus sit Deus: Relictis* (inquit) *omnibus ad sepulchra piscatoris, & pellionis currunt, & reges, & præsides, & milites. Et in Constantinopoli Reges nostri magnam gratiam putant, si non prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliuntur.*

Venatius lib. 3. carm. III. Subiiciam Venantij Fortunati versus ex lib. 3. carminum, qui vtriusque Apostolorum Principis sepulchro instar Epitaphij adhiberi possunt.

ſunt. Prætermittam tamen vnum vel alterum diſtichum, ne cæterorum obſint elegantiæ:

Cælorum portæ; læti duo lumina mundi:
Ore tonat Paulus; fulgurat arce Petrus.
Inter Apoſtolicas radianti luce coronas,
Doctior hic monitis: celſior ille gradu.
Pandit iter cælis hic dogmate; clauibus ille:
Eſt via cui Paulus: Ianua fida Petrus.
A facie hoſtili duo propugnacula præſunt,
Quos fidei turres vrbs caput orbis habet.
Hi radiant oculi pretioſo in corpore Chriſti:
Lumine qui proprio cætera membra regunt.

Ad eximiam Petri & Pauli commendationem, illud etiam ſpectat, quod (vt Auguſt. de conſenſu Euangeliſtarum lib. 1. cap. 10. affirmat) moris priſci ſeculi fuerit, vt in qua tabula Chriſti effigies picta extaret; in eadem, hinc inde, hi duo Apoſtolorum principes, viuis coloribus adpingerentur. Facit etiam ad inſignem vtriuſque Apoſtoli gloriam, quod Theodor. in epiſtola ad Leonem Pontificem; Romanam Eccleſiam tumulis eorum nobilitatam eſſe prædicat, & colendam: *Habet* (inquit) *communium quoque Patrum, & veritatis doctorum Petri & Pauli ſepulchra, quæ fidelium animas illuminant. Horum autem beatiſſimorum par, & planè diuinum, exortum quidem eſt in oriente, & radios in omnem partem emiſit: in occidente autem prompto & alacri animo, vitæ ſuſcepit occaſum, & nunc illinc orbem terræ ſuis radijs illuſtrat: ij veſtram ſedem effecerunt magis illuſtrem.*

Auguſt. In eadem tabula cũ Chriſti effigie, Petri & Pauli imagines olim pingebantur. Theodor.

IV. Tandem D. Chryſoſt. in epiſt. ad Rom. hom. 32. citata, pluris facit Romam, quòd ſepulchra habeat Apoſtolorum, quàm quòd orbem ferro domuerit, & magnificis ſit decorata monumentis, [*Ciuitas* (inquit) iſta, hinc facta eſt inſignis. Quemadmodum enim corpus magnum, ac validum duos habet oculos illuſtres, ſanctorum videlicet illorum corpora. Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus: conſiderate & horrete quale ſpectaculum viſura ſit Roma: Paulum videlicet repente ex theca illa cum Petro reſurgentem in occurſum Domini ſurſum ferri. Qualem roſam Chriſto mittit Roma? Qualibus coronis duabus ornatur vrbs iſta? Qualibus catenis aureis cincta eſt? Quales habet fontes? Propterea celebro hanc vrbem; non propter copiam auri, non propter columnas, neque propter aliam phantaſiam, ſed propter columnas illas Eccleſiæ.] Hæc Chryſoſt. Vnde haud obſcurè intelligitur, nihil detrimenti Pauli, aut Petri mortem Eccleſiæ attuliſſe, ſed ſplendorem potiùs & copioſiorem filiorum prouentum; vt nemini dubium eſſe poſſit, verum eſſe, quod à Leone Papa dicitur, ſerm. 1. de Natal. Apoſt. *Non minui perſecutionibus Eccleſiam, ſed augeri, & ſemper Dominicum agrum ſegete ditiori veſtiri, dum grana, quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.* Vnde duo iſta præclara diuini germina ſeminis in quantam ſobolem germinarint, beatorum millia martyrum atteſtantur: Qui Apoſtolicorum æmuli triumphorum, vrbem

Chryſoſt. Duos oculos vocat Chryſ. Petrũ, & Paulum. Leo PP. Petrus, & Paulus ſunt diuini duo germina ſeminis.

vrbem Romam purpuratis & longè lateque rutilantibus populis ambierunt; & quaſi gemmis conſerto diademate coronarunt: Hæc de ſepulchro diui Pauli, cui opus fuit beati Petri, quippè qui conſors martyrij extiterit, ſepulchri quoque mentionem inferre. Præter quam quòd hi duo Apoſtolici ſenatus ſummi vertices, adeò coniunctam habent hiſtoriam, vt vix de vno quicquam efferre poſſis, quod non ſit cum alterius gloria coniunctum. Faxit Deus, vt cuius epiſtolas tam ſtudioſè legimus, mores & vitam ſanctiſſimam imitantes, diuino, quo ille fruitur conſpectu, tandem feliciter perfruamur.

Apoſtolici ſenatus vertices.

FINIS EPISTOLÆ SECVNDÆ ad Timotheum.

INDEX

INDEX LOCORVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVÆ
IN HIS COMMENTARIIS SECVNDÆ ad Timotheum, vel explanantur, vel illuſtrantur.

Litera P, Proœmium. C, Caput. S, Sectionem. T, Textum. A, Annotationem. V, Verſum ſignificat.

EX VETERI Teſtamento.

Ex lib. Geneſ.

Exodi.

Numeri.

Deuteronomij.

Regum.

Paralipomenon.

Tobiæ.

Pſalmorum.

INDEX ANNOTATIONVM EPISTOLÆ SECVNDÆ AD TIMOTHEVM.

Hæc Epiſtola quatuor abſoluitur capitibus: quibus ſua præfigitur præfatio.

Præfatio quatuor continet ſectiones.

CAP. I.

Summa rerum huius capitis.

CAP. II.

APPEN